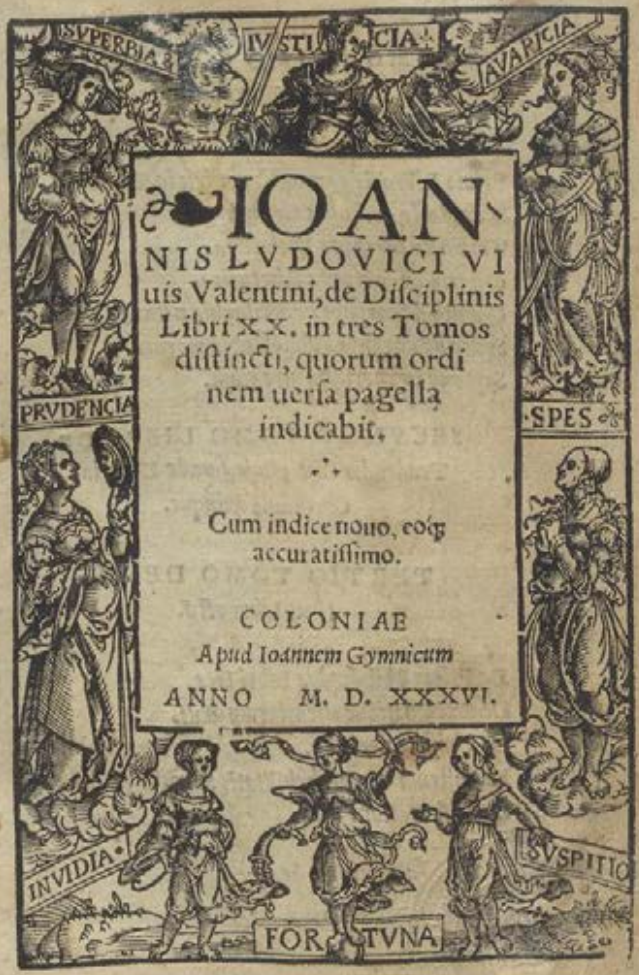

Wilhelm [illegible]

IOANNIS LVDOVICI VIuis Valentini, de Disciplinis Libri XX. in tres Tomos distincti, quorum ordinem uersa pagella indicabit.

Cum indice nouo, eoq; accuratissimo.

COLONIAE
Apud Ioannem Gymnicum
ANNO M. D. XXXVI.

11.020

TOMO PRIMO CONTINENtur septem Libri de corruptis artibus.

Primo Libro de corruptis artibus in uniuersum.
Secundo de corrupta Grammatica.
Tertio de corrupta Dialectica.
Quarto de corrupta Rhetorica.
Quinto de corrupta Philosophia naturæ.
Sexto de corrupta Philosophia morum.
Septimo de corrupto iure ciuili.

SECVNDO TOMO LIBRI DE Tradendis Disciplinis, siue de Doctrina Christiana quinque.

TERTIO TOMO DE ARtibus Libri octo.

De Prima Philosophia Libri tres.
De Explanatione essentiarum unus.
De Censura ueri duo.
De Instrumento probabilitatis unus.
De Disputatione unus.

IOANNES LVDOVICVS VIVES IOANNI TERtio Lusitaniæ & Algarbiorum Regi inclyto, Domino Guineæ & cætera. S. D.

MAIORVM PRAECLARA facinora ut nobilitatem posteris suis adferunt, ita etiam necessitatē ingentē, ne abillis degenerent. Nec aliud uidentur esse q̄ notæ quędam generosi seminij, ut sciant oēs, qd ab illis debeant expectare, ac quasi reposcere suo iure: q̄d in mutis animantibus & stirpibus uidemus pastores atq; agricolas facere, ut uel oues uel arbores egregias insigniant: fœtum q̄; earum pro certo habeant peculiaris cuiusdam & excellentis præter cęteros uirtutis futuros. Equidē cum in tuorū maiorū res gestas intucor, quæ omnes in te unum sunt collatæ atq; impositæ, magno atq; acerrimo iudicio, diligenti uigilantia, & cura opus tibi fore uideo, ut illas non sustinēas modo, sed q̄d ab specimine tuæ uirtutis passim requirit, auctiores ad posteros tuos & splendidiores transmittas. Ausi sunt progenitores tui Lusitania egressi, noua maria, nouas terras, noua atq; incognita sydera scrutari: primum littus Atlantici maris deiectis inde Agarenis occuparūt. Euecti longius ultra uiam solis penetrarūt ad orbem nobis aduersum, permensi mare notionale sub Aethiopia: hinc ad mare rubrum, adq; fauces Perfici sinus munierūt sibi arces. Transgressiq; supra ostiū Indi fluminis, in feracissima & beatissima Indiæ totius ora ius sibi & ditionē quæsiuerūt. Ostenderunt nobis uias cœli ac pelagi nunq; antea nefando quidē auditas: populos nationesq; ut ritu ac barbarie admirabiles, ita etiā iis opib⁹, quas ranto pere affectus nostri suspicisit: planē generi humano suus est orbis parefactus: ut ueterum peregrinationes quas fama in cœlū euehit, nemo sic adeo ignarus rerum, qui cū his censeat comparandas, siue magnitudine uiarum, siue difficultate itinerum, siue prolatiōe rerū inauditarum. Gesta Lusitanorū.

quæ tam uehementer facie, cõsuetudine, more à nostris abhorrerent. Sed hæc oĩa longe antecellit propagata lõge & late pietas nostra: ãra cum gloria Christiani nois, tanta cum utilitate eorum, quos subegistis, ut meliore conditione, quia uicti à uobis, q̃ uos. quia illos uicistis: nam uobis quid aliud his uictoriis partum est, q̃ ut in quærendo, ita in conseruãdo studium, & labor, & difficultas negotij. Grãde propositũ est Christianis principibus exẽplar, quod ę mulent, hæc demum esse induẽda arma: huiusmodi quærendas uictorias in quibus uictores sibi uincãt & Deo, uicti perpetuo se esse superatos lætentur: quandoquidẽ ex uictoria sui tam ampla ad eos ipsos emolumẽta reuertunt, & in illa Asia uel Africa nõ de agello quopiã uel ciuitatula ingẽti uirtum apparatu & mole dimicare, sed de latissimis prouinciis & regnis: ut maxima orbis totius pars præmiũ esset fortunę belli. Maioribus quidẽ tuis qui hęc tanta ex tam paruis initiis fecerunt gratulandũ est iam amplissimã tot laborum & tam indefessæ uirtutis mercedẽ consecuturis: tibi uero prima huiusce cursus sparia incunti non tam est gratulandum, q̃ cohortandus es, ut q̃d restat, alacriter decurras, eisdemq̃ uestigiis ad pulcherrima facinora insistas, quibus illi ipsi, quoꝝ intra domesticos parietes habes exemplum. Conseruanda sunt tibi, quæ accepisti, eisdem artibus, quibus illi parauerunt, diligentia, industria, mãsuetudine, magnanimitate, magnificentia, cõstantia, fide: ut quẽadmodũ nos ad uirtutẽ te progenitorum tuorꝝ exemplo excitamus, ita minores tuos posteri ad te imitandũ erigant, & exhortent: quod futurũ speramus de quibusdam tuis actis, quæ iam ista ætate uelut experimentũ tui ędidisti, cum aliarũ rerum quæ dignę sunt uiro principe, tũ uero sanctæ ac incorruptæ iustitię, & cũ opus est, seueræ q̃q. & inflexibilis: qua perfecisti, ut non iam q̃d multis in locis solet fieri, hominibus seruiant leges, & iura: sed ut legibus & æquitati hoĩes obtẽperent, ac seruiant, quo sint liberrimi. Hic ipse ingenij tui gustus, ne tu tibi admodũ placeas, quasi pignus est ad omnes tuos, quo magna deinceps & pulcherrima opera tanq̃ debitum à te repetẽt, molesti appellatores futuri, nisi in tempore, quæ debes, repręsentes: fauor etiam iste tuus erga literatos, & literas, quẽadmodum in sapientiã & cultum ingenij sis affectus, testat. Neq; uero nuda est istæc benęuolentia, & sterilis, quẽadmodũ apud plerosq; principũ, qui satis abunde sese rentur fecisse, si laudent, aut se bene cupere fateant. Adiungis benignitatem, atq; adeo pro regijs opibus magnificentiam. Testis est Lutetia atq; aliæ Academiæ, in quibus tot scholasticoꝝ agmina de tuo aluntur. Nimirum faues tui similibus, faues futuris tibi magno usui. Iustissima de causa iactatũ est illud per Hispaniã, nullum esse patremfamiliãs Emanuele parente tuo prudentiorem: qui neminẽ in familia sua uacare officio uoluit, filiosq; suos torpere otio nõ est passus: omnes, quod principes decebat, & rei militari assuefecit & studijs literarum. Tum intelligis quanta sit inter principes & eruditos hoĩes munerum consensio: ut nõ sint duo hoĩm genera, quæ amica inter se magis & coniuncta esse conueniant: ut alterũ ab altero fulciat, & quasi mutuum inter se auxiliũ præbeant. Sunt utrique ciuitatibus & populis à deo tributi, ut bene illis cõsu'ant eruditi præceptis, principes edictis et iussu, ambo exemplo sui. Eruditio quiete indiget, quã præstat regia potestas: hæc uero cõsilio ad molem tantarũ rerum tractandã, quod præstant docti prudẽtia ex disciplinis collecta: ut appareat si alterutris alteri desint, exequi eos munus suũ ac tueri non posse. Talis tui & eorꝝ, quos enutris, erit cõsociatio officiorũ, ut tu illorꝝ peritiã, illi tuam potentiã adiuuẽt, & sustẽtent: q̃d erit liberalitatis tuæ pretiũ amplissimũ. Nã q̃s audias alios rectius, aut quorũ uel accuratioribus, uel fidelioribus uteris cõsilijs q̃ illorum, qui beneficio tuo tales euaserunt, ut adesse tibi maximis de rebus deliberãti merito possent. Hæc tua summa adeo & singularis in literas & literatos uoluntas adduxit me, ut libros, quos nuper de disciplinis conscripserã nuncupare tibi nõ dubitarẽ, hoc est, de rebus, quas tibi multo esse gratissimas omnes scimus: ut si placere opus tractatione nõ possit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis Men. Iulio.

ANNO M. D. XXXI.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI IN libros de Disciplinis, Præfatio.

OGITANTI MIHI NIHIL esse in uita uel pulchrius uel præstabilius cultu ingeniorum, quæ disciplinæ nominant, qui nos à ferarũ ritu & more separat, humanitati restituit, & ad Deũ extollit ipsum, uisum est de illis, quantũ ipse quidẽ assequerer, literis mandare: idq; alia, nisi fallor ratione, q̃ plerique maiorum nostrorũ fecere: primũ ita aperte ac dilucide, ut percipi facile, ac teneri possent, quæ dicerem. Tum ad naturam rerũ, quoad præstare potui, congruenter: ut lĩ beat ingenio cum delectatione aliqua illas cognoscere. Fructus quoq; redeat ad discẽtes amplior, nam usui accõmodaui illas, quo ad huiusmodi studia generosa inuitarent ingenia: nitorẽ præterea sermonis addidi aliquẽ, & q̃ non expediret res pulcherrimas sordide ac spurce uestiri, & ut studiosi elegantiæ literarum nõ perpetuo in uocum, & sermonis cognitione adhærescerent: quod hactenus ferè accidit, tædio nimiæ infrugiferæ ac horridæ molestiæ, quæ in percipiendis artibus diutissime erat deuoranda. Itaq; uenietur paulatim ad utilitatẽ doctarum linguarũ, quas ideo tanta diligentia paramꝰ, uel quia disciplinas cõtinent, uel quia sunt illis continendis idoneæ. Conatus sum etiã artes ab impijs scrupulis repurgare, atq; à gẽtilitijs tenebris ad lucẽ traducere pictatis nostræ: ut ꝺd olim ueteres illos scriptores fefellit, nõ id factum humani ingenij uitio, sicut nonnulli arbitrantur, sed illorum ofiendã. Ideoq; rationes attuli petitas ex natura, nõ è diuinis oraculis: ne ex philosophia in Theologiam transilirẽ. Quod si quadamtenus patefecero, ꝓfecto laboris mei fructum capiam uberrimũ. Nam quid excogitari utilius potest, q̃ homines à tenebris ad eius lucis intuitum transferre, quã intueri adeò refert oĩm, ut sine illa perpetuo faturi simus miserrimi, & si qui maligne

INDEX RERVM QVAE IN HISCE XX. IOANNIS Ludouici Viuis libris continentur locupletissimus.

A

A Bactione 609 & 551
ab effectis 552
abenrois 179
ab eo in quo est 616
ab inhærẽtibus 551. & 608
abrahamus quõ ad inuestigationẽ dei puenit 244
absoluta 560
abstractio mathemat. 192
absurda dogmata originẽ ab Homero traxerũt 14
academia in quauis ꝓuincia statuenda 260
academia quid 266
academia sensibus fidẽ imisle abrogauit 603
à causis 551
accidentalia 441
accidentia 437
accursius 56. & 220
acron 330
acta conciliorum 383
actio 627. & 466
actio ingenij 273
actio naturalis 510
actius Sannasarius 329
actus 439
adagia Erasmi 323
ad diffiniendũ quid principio sumendum 547
addita 554
ad æquitatis cognitionem & interpretationem quibꝰ opus 223
à diffinitione 608
administrationi Reip. quibus opus 392
admonitioni feroces se præbent 16. & 18
adolescere 512
ad ꝓbabilitatis ĩuestigationẽ q̃s enarrabit doct. 142
ad quæsita p quid, accidẽtis responsum adiung. 110
ad quæ utilis disciplina prĩmæ philosophiæ 430
ad quale substantiam reddunt 110
ad rem 619
ad res rusticas qui legẽ. 335
adriani Põtificis mos 413
aduersæ 559
ad uiuum oĩa resecant 136
adulteria ĩpunita alibi 212
ædificia 232
æditio 418
æditionis correctio Ibidẽ
ægesippus 381
ægnatius 330
ælianus 380
ælius Donatus 330
ælius Spartianus 382
æquitas 212
æquiualentia 577
æquiuoca 561
aër 457. & 490

æsopi fabulæ 319
æternitas
affecta ualetudo 364
affectus 547. & 11
affirmatio 566
à fine 614
à genere 549. & 606
agens 467
agentia naturalia non dire
cte corrumpunt 517
agere ex præstantia 531
agython de Tarraris 383
alabadensis Apollonius
(10
albertus Crantus 383
albertus Grotus 362
alexander Seuerus in rebus
dubijs historiæ gnaros con
sulebat 376
algorismus 356
alienum 515
alij alijs credunt omnia 29
alij aliorum inuenta obscu
rarunt 25
alimenta 231
aliud uel diuersum 541
altercationes in iure 226
& 199
ambiguis sententijs quare
usus Aristoteles 24
ambiguum 562
ambitio 19
ambrosius 326
ambrosius de officijs 258
& 190
amigdalus 549
ammianus Marcellin⁹ 382
amor 551
amor nos deo deuincit 526
ampliationes & restrictio
nes 333
analogia 456. 547. 562
analogum 562
andreas Alciarus 327
angeli 445. & 547
angina 549
animæ quinque functiones
640
animi 445
animus 547
anni uarij 93
an pars hois homo 495
an quatuor elemẽta sint in
unoquoq; misto 460
ante rem 624
ἀντίτυπον Ibidẽ
anticipationes 193. & 601
antigerio 546
antinomiæ 210
ἀντιπερίστασις 458 & 534
antriquissimi artis rhetoricę
præceptores 142
antistrephon 584
antonius Florentiæ archie
piscopus 385
à partibus 550
à passione 551
apollinaris 329
apollini tributum, Nosce
te 196
appellatio 575
appianus Alexandrin⁹ 381
à priuatione in habitum re
gressus 568
à propinquis pueri ingeniũ
explorandum 271
à proprio 606
apulcius 326

à quibus autoribus abstinẽ
dum 307
à quibus & quẽadmodum
discamus 242
à quibus non discendũ 246
arabes 179
arabica interpretatio com
mentatoris qualis 180
aratus 328. & 329. & 333
archimedes Siculus 194
archimedis opera 359
arcus tensio 519
à rei appellatione 631
argumenta iurisconsulto
rum 226
argumẽratio 117. & 579
argumẽtatiõis tractat. 643
argumentorũ inueniendo
rum tractationem rheto
res occupauerunt 119
argumentum 603. & 117
argumẽtũ ab æquinoco 612
argumentum ab amphibo
logia Ibidem
argumentũ idẽ ex uarijs lo
cis depromi potest 633
aristotelem gentiles ꝓ im
pio habent. 200
in Aristotele sunt multa do
gmata parũ solida 35
aristoteles arte maximo 55
aristoteles aliter mundũ fie
ri non posse putat 502
aristoteles contraria inter
dum sentit 28. & 170
aristoteles de mundo 534
aristoteles in alienas liguas
quomodo transfusus 24
& 61. & 207
aristoteles in moralib⁹ 399
aristoteles medicinæ operã
cur dedit 242
aristoteles oẽs carpsit 26
aristoteles quomodo stude
dere consueuit 49
aristot. solus in schola 173
aristoteles uafer in definiẽ
do 177
aristoteles de utilitate dia
lecticæ sententia 101
aristotelis enarratores 113
aristotelis libri ad quẽ hæ
reditate puenerunt 25
de aristotelis libris 104. 332
aristotelis nasus cereus 61
aristot. obscuritas 23. & 60
aristotelis uolumina cur in
telligi nõ potuerunt 179
& 207
arithmetica 251. & 252
& 354. & 355
arma 238
arrianus. 380
ars 1. & 237. & 240
ars grammatica 289
ars naturæ æmulatio 465
ars tradẽda æq & boni 394
artes ad usum, nõ inanem
delectatiunculam referẽ
dæ 255
artes i alienissimis locis hæ
bitare censentur 14
artes maleficij reliquas af
flatu suo uitiarunt 12
artes quõ distinguunt 241
artibus liberalibus quot o
lim impẽdebant anni 52
artis finis 239

artium aut cognitionis nomen falsæ impostur̃ nō merentur 239
artium differentiæ 240
artium diuisio 4. & 249
ascensus 583
asconius Pedianus 330
aspectus naturæ 252
assensuū differentiæ 601
assentatio doctorum 404
astra alij obseruant, alij cōtemnunt 190
astra an multum utrium in hęc corpora habeant 190. & 193
astrologia 193
astronomia 314
athenę ꝑuida ciuit. 142
athenæus 323. & 384
athenis uetiti oratores affectus mouere 156
ἄτομον 539
à toto 550
attributa 621. & 554
auaritia 19
auditiua 356. & 191
augustini Retractationes 38. & 415
augustinus 326
aures uariæ 155
auriū iudi. seculis muta. Ib.
ausonius 329
autores causarū natu. 361
autores de Philosophia morum 388
autores historiæ 378
autores imperite enarrati & intellecti 58
autores linguæ Græcę 388
autores mathematicę. 387
autores medicinę 366
autores mixti 323
autores Oeconicæ 391
autoritas quomodo censetur 626
autoritas quomodo eleuatur 628
autoritas sacrarum literarum 283
autorum differentiæ 306
autorum nomina 311

B

Albi 299
balsamum 551
baptista Mantuanus 315
barbara 587
barbaries muliplex 84
barboco 589
baroco 590
basilius de ethnicis poētis legendis 328
batalarij 64
beatitudinis tria genera Aristoteles facit 200
beatitudo Ibidē
beatus Rhenanus de rebus Germanicis 383
beda presbyt. de Anglis Ib.
bellum quo argumēto quidam iustū esse dicunt 19
bembus 327
benęuolentia 211
berosus Babylonius 378
bibliothecarę clades 20
bionis Philosophi dicta 19
bixi 390
blondus 382
bocardo 590
boēthus 357. & 326
bombarda 552
bona omnia 522
bonitas 526
bonorum tria genera Aristoteles facit 200
bonum quid sit cuiꝰ 522
bucolica Virgilij 315
budæi annotationes & asbudæus 327 (sis 323

C

Cæca est arrogantia 13
cęcilij Plinij an audiēdū ait, Oratoris non magis esse loqꝝ tacere 149
cælij antiquę lectiones 323
καιρός 485
cæsar quotidiano sermoni utilissimus 314. & 349
calculationes 184
calepinꝰ ex quibꝰ dictionarium suū congessit 318
calor 457
calor omnia uiuificat 517
camestres 590
campanus 327
capitolinus 382
caput in altercatione oīni quod sit 650
carminum lex à Catullo lata 88
carolus Bouillus de perspectiua 358
castigatio 103
casus 464
casus in artem interdum uertitur 465
casus in iure 227
casus in quibus sit 352
κατάληψις 601
categoriæ 104
categoricę enūtiatiōes 563
κατηγορία 564
cato antiquarius 318
cato oratorem quomodo diffiniuit 146
catullus 328
causa condendi mūdi 443
causæ 611. & 467
causæ uoluntatis Dei 423
causalis 577
causarum cognitio 480
causarū differentiæ 613
causarum diuisio 474
causa sine qua non 618
κυκεὼν quę dicant 632
celarent 585
cenotaphium 226
censorinꝰ de die natali 362
censorinus de musica 358
cesare 390
chrysippus 376
ciceroniani 72
ciceronis imitatio 348
ciceronis stilum quomodo imitantur 165
cicero quæ in dialecticam conscit 102
cicero cur pauciss̃imos uersus in oratiōe citat 154
circunstantię 227
citandi benigne per quos profecimus 419
citatio legum 324
claudianus 329
cleanthes Stoicus 8
coacceruatio 534
codices mendosi 37
codices

codices puriores ac integriores 38. & 100. & 194
cœli Aristot. seculo ꝙt 502
cœna in honoris gradu nõ facienda 263
cogitatio cuiusdã Gotthorũ regis de Roma instaurãda, alioꝙ nõie appel. 21
cognitio 527
cognitio quæ 239
cognitio rerꝫ naturæ 139
coitus 547
collatæ 560
collatio studiorum 302
collectiões septẽdecim in tres ordies distribuũt 501
collectiuæ enũciationes 568
columella 318
comici 315
cõmendatio eruditiõis 304
cõmentarij Græcæ linguæ Budæi 322
commentator 179
commoditas 234
communicatio sui 527
comparata 622
comparatio 583
composita enuntiatio 566 & 568
composita uox 562
conatus 501. & 509
concio 552
cõcio eloquẽtiæ nutrix 156
concionatores huius temporis 158
concordia doctorum 410
concretum 560
concurrentes 264
conditionalis 576
conditiões bonæ legis 395
conficta 432
confusio artium 55
cõfusiones nominum in poëtis 92
cõgregatiões multipli. 141
coniugata 607
consequutiones quales faciant 327
consignificatiua 558
contemnẽdo parua amissa sunt magna 53
contigua 493
continua 492
contra arrogantiam doctorum 400
contradicentes, hoc uerum in lumiẽ naturæ, illud in lumine fidei 176
contradictio 559
contra naturam 468
contra negantes de ϒbis se esse solicitos 22. & 53
contraria 506
contrarietas 569
contra ueritatem non dicẽdum, nec pro materia infami 345
conuiuium 631
cornelius Nepos 381
conelius Tacitus 317 & 349. & 381
cornucopiæ Perotti 318
correctio 302
correctio declamatiõis 346
corruptum 515
κρίτικὴ 311
crocodilinæ 600. & 599
crocodilus 552

cudber-

cudbertus Tonstalus de arithmetica 358
cupiditas ueri inueniẽdi 7
curiosa delectatio scrutan
cyprianus 326 (di 245

D

Dæmon 530
dæmones 445
damnandi ne sint scriptores quòd aliquoties lapsi fuerunt 28
damnantes quæ non recordantur se legisse 71
darapti 589
dares Prygius & Dictis Cretensis 379
darꝫ 588
datisi 589
de academia 268
de arte 311
de causis naturæ 362
decem rerum genera 104
de censendo 412
declamatio 346
declamationes Quintiliani alienæ ab ipsius ꝓcep. 158
declamatio quid 546
de cœlis q enarrabunt 334
de compositis enuntiationibus 575
decori sæpe obliuiscuntur poëtæ 90
de docendo 409
de exercẽtibꝰ medicinã 368
defatigatio 509
de forma et forma acceptionis terminorum 127
de generatio. 527. & 515
de gloria 405
de imitatione 547
de indiuisibilibus 482
de ingenio 273
de instantia 644
de laudando 415
delectatio in habitu 469
de libris 253
de loco academiæ 259
delphinus 551
demonstratio 108
demosthenes 325
Διὸρ 117
de poëtis 307
deprehensa 432
de prima philosophia 337
de ratione linguarum 344
de rebus spiritalibus 360
de reflexis & ĩsolubilib. 598
de republica qui olim scripserunt 392. & 393
descensus 583
de scribendis operibus 416
descriptio naturæ 334
de singulis literis singulos libros q scripserint 74
de spiritibus, seu mentibus 442
de transferendo 300. & 319
de ϒsu in soluta oratiõe 152 (400
de uita & moribus eruditi
deum esse 422
deus 423
deꝰ an agat necessario 504
deus an operatur infinite 503
deus corpus nõ habet 442
deus immobilis 496
deus infinitus 501

deus

Deus neurospasties 496
dexteritas 55. & 28
dieta 252
dieticus Ibidem
dialecti 288
dialectica 100. & 331
dialectica Lauren. Val. 140
dialectica metaphysicę pro pago 103
dicēdi genꝰ Aristotelis 24
dicendi ratio non spernēda 342
dictionarium 312
dictum 564
differentia 11. & 539
differentiæ 72
differentiam & proprium non accipere magis & minus 113
diffinire quāti sit uiri 555
diffinitio 543. & 546
diffinitiones mistæ 554
dilemma 584. & 648
diligentia grāmaticoꝝ 70
diminutum 493
diodorus Siculꝰ 379. & 94
diogenes Laërtiꝰ de philosophoꝝ uitis 362. 380. 381.
dion Cassius Cocceius 381
dionysiꝰ Halicarnassęꝰ 380
dioscorides 429. & 513
directe concludere 586
disamis 590
discendi ratio 246
discentes 263
disciplinę omnes cōnexionem habēt inter se 55
diserti 299
disiunctiua 575
disputantes de miraculis et his q̄ naturā oēm exce. 184
disputare discendi finē esse populus putat 42
disputatio exterior 650
disputatio quid 640
disputationes 41. & 301. & 339. & 411
disputatiōes de uitiis 390
disputatiōes in Gram. 82
disputatiōes in medici. 366
disputatiōes in morali. 208
dispu. publi. rarę erūt 262
distinguere inter ỹba quæ urbana q̄ rustica recētio res nondū potuerūt 78
distributio reꝝ ī locos 549
diuersa 623
diuersæ 559
diuina 468
diuina in scholis pueris ꝓponuntur 122
diuinatio 103
diuini uates unde poētę nominantur 87
diuisa enuntiatio 566
diuisio 543
diuisio moralis philo. 387
diuisio rerum 431
docere habitum est abiectum 67
doctores quidam prædam suā spectant, nō discipuli institutionem 269
docto uiro cogitādum frequenter de migratiōe ex hoc æuo 406
doctus uir ad capessendam rēpub. nō se ingeret 403
dogma

dogma de consequenti 598
domi an foris docendi pue
donatus Acciolus (ri 266
de Carolo magno 383
dotes medici 365
draco Athenienſis 212
druydę Gallię sacerdotes 3
duces decepti 27
duces scientiarum 19
ducum & præceptorum multitudo 30
duo necessaria ad actio. 499
duo uitia ab eruditione repellenda 261
dux uitæ mens 421
δυνατὸν 471

E

Effecta 614 effectio 439
effectio ē substātia 440
effectiones cœlestes 462
effectiones igneæ Ibidem
effectus actionum 511
eginhardꝰ de Car. ma. 383
electio professorum 264
elenchi 113
in Elenchis multæ captiōes
ī latinū ỹ sę gratiā pdid. 117
elocutio 150 eloqui 168
emendatio 417
enarratio autorum 294
ἐνθύμημα 106
energia 307. & 430
enthymema 597. & 582
enumeratio 645
enumerationes 563
enumeratio singularis 566
enumeratio uera 570
ens 413 ἔνστασις 643
ἐπαγωγὴ 571. & 583
epicherema 583
epicuri placita pietatem
epistolæ Ciceroīs (lęd. 245
ad Atticū 314. & 557
epitheta in Homero 321
epulæ 185 eques 554
erasmus 318. 327. 329. 350
erasmus de Ciceronia. 163
errata medi. īpune sunt 188
error hoīs ī se cognosc. 534
erubescēre iurecōsulti sine lege loq 225 eruditio 551
eruditio ꝓpter quæstū 49
eruditio q̄t rebus cōstet 401
ἐρώτημα 608
esdras Iudææ gentis scriba 3. & 379
esse 435
esse non recipit magis aut minus 447
essentia 527
esualis 252. & 365
ἐπιφώνησις 492
ἐπιφωνημα Ibidē
ethica 252. & 196
ethicoꝝ uolumia Arist. 388
etyma quō Cic. uocauit 631
etymologia 547
euangeliū Christi 381
euclides 358
euentus 246. & 615
euripides 329
eusebius Cæsariēs. 382. 384
eutropius 382
Ex adhærentibus 550
excellentiæ in deo 526
excellentia speciei 529
excogitata 432
exegetice 79

exemplar 472
exemplū. 531 & 622 & 644
exemplum diffinitionis inquirendæ ex Rodol. 542
exercitatio 341 & 517
exercitatio ad uires confert 518
exercitatio artis 240
exercitatio legum 399
exercitatiões corporis 340
exercitia artis medicæ trifaria 367
ἕξις 469 & 508
exitus disciplinæ 241
ex linguarū cognitione ma lū non exiguū artib⁹ natū 22
experientia 238
experimēta 186 & 371 & 373
exponibilia 132
ex primo gustu qdā iud. 40
extra naturam

F

Facies 414
facilia ac dilucida tuol. 15
falsæ Aristotelis opiniones nō ad luc. natu. fūt fūptę 177
fapello 587 fapesmo 589
faustus Victor 389
felapton 539
felicitas Aristotelica con traria pietati nostræ 202
fenestella de magistratibus & sacerdotiis Ro. urbis 380
ferio 588 feriſco 590
ferison 589
ferrum in comœdia non potest nom. 91 festino 590
festiuū Philippi Alexandri patris dictum 187
fides 546 fines 242
fines dei ad nos referūt. 472
finis 474. & 522
finis à cupidit. nascit 475
finis bonorum 239
finis hominis 243 & 634
finis studiorum 403
finitio 545
fiscus principis 215
flauius blondus 382
flauius Vopiscus Ibid.
flosculi ex auto. select. 52
forma 434 & 439
fortitudo 203
franc. Patri. de repub. 393
frāciscus Petrar. 320 & 329
francis. Philel. Ibidem
francis. Picus 327
francis. Syluius 330
frigus (212
furari habetur alibi festiuū

G

Ganguinus de rebus Francorum 381
galenus 327 & 55
gellius 323 & 325
generatio 527
generationes & corruptiones unde 455
genesis 378
gennadius 382
gentilium opera lecta quib⁹ nihil nocuerunt, & quibus nocuerunt 256
genus 510 & 537
geometria 251
& 253 & 354 & 356
geometria habet tria principiorum genera 393
georgij Vallę mathema. 359
georgius Trapezūtius 327
gloria 204
gloriæ cupiditas medicinæ se admiscuit 128
gloriæ cupiditate ad supua canea eruēda acti sunt 172
glossas fieri in iure Iustinianus uetuit 222
gradatio 594. 648. 683
gradus honorum 64. 202
græca historia fabulosissima 379
græca lingua 287
græci Aristotelis interpretes 332 (ria 93
græci cur mēdaces in histo
græcitatis stidium 318
græcitatis studium Quinti. iubet Latinis literis præponi 290
græcorū ingenia qui morbus uitiarit 12
grammatica 69. & 252
grammaticę dignitas 73
grammaticam cur quidam contemnunt 74
grammatici nomen prisci cōplures affectarunt 76
grammatici officium 79
grāmaticoꝝ crisis amis. 36
grāmatico. uaria erudit. 76
grammaticos uocari se probro ducunt 78
grāmaticus qd ꝓfiteat 75
γραμματισμὸς 69
γραμματιστὴς Ibidem
grande nefas rati recentiores à maiorum placitis deflectere 59
grapaldus de domo 318
graues autores è scholis electi 45. & 173
gregorius 328

H

HAbitus 469
hadrianꝰ Cardina. 317
hæresis an in uocum an in rerum studio sit 81
hæresis crimen 33
hebræa lingua 288
hermolaus 327. & 330
herodianus histo. 321. & 382
herodotus 94. & 379
hesiodi genealogia 329
hesychius 322
hic immensitatis 489
hieronymi locus enarratus absurde 60
hieronymus 326
hieronymus de scriptoribꝰ ecclesiasticis 382
hieronymus quibusdā Græce scripsit, eum Erasmus in Latinū transtulit 39
hieronymus Vidas 329
hispanorum prouerbiū 278
historia 91. & 373
historia imago ueritatis 95
historia magistra uitę Ibi.
historia naturæ 252
hist. oībus artib⁹ utilis 375
historia tripartita 382
historiæ delectatio 373
hodie 484
homeri ustrutes 320
homeri uitia Ibidem
homerus ex Platōis repub.

cur pulsus 308
home. quō op⁹ suū edid. 321
hoibus ꝙ deo credere malu mus 198 homo 551
hō p loca argumentor 633
hō princeps sublunariū 426
homo rerū indigus in hanc lucem prodit 1
honor ademptus artib. 66
honor alit artes 8
honor magis ē in honorāti bus ꝙ honorato 208. 487
honores artiū ineuntib⁹ pe cunia īposita 65 horat. 228
horribilis sophista 171 humanū iudicium 422
hypotheticę enūtiatiōes 128

I

Iacobus faber 357. & 332 idem 541
ignē habēt quæ alunt 461
igni qs locus assignet 457
ignorare aliqd nefas nō du cet Grāmar. 293. & 324
imitant, nec sciunt quid sit imitari 166. & 161
immensitas 489
immodici in his quæ nunꝙ contingunt 184
immortalitas 527
Impericia cum arrogantia & impudentia 60
impossibile 470
imprudentes quidā ad men dacia prolabuntur 94 in alio esse 435
in alio ꝙ sunt uel fuerūt ar gumētū de eo adferūt 619
in assignādo subiecto & p̄di cato qd spectandū 116. 119
inchoata 461 indagata 432
indefinita enuntiatio 116
indicatiui nomina 569
indiuiduum 539
inductio 583. 646.
ineptos mercaturę aut ciuī. muniꝰ ad scholas mit. 279
in finib. ñ tēdit in infini. 475
infinitæ enūtiationes 568
infinitum 483
ingenia p̄clara & solida ab schola cur refugerūt 62
ingeniū fiscella eruditio. 11
ingeniū quibus instrumētis inuenit artes 7
inge. sequet cōgruentia 349 Inhęrens 540
inhærentiū interitus 520
inhærentium motus 506
inhærentium ortus 520 in historia qui legēdi 317
in histo. cognitiōe circa fri uola ñ cōuenit distineri 376
in infinitum in causis rectā non disceditur 474
in Latinis uerbis qui ducer sequendi 317
in patria meliore sunt oīa conditione 270
in, p̄ potētia 508 inqsita 432
in sacris literis & Aristote le cur pluria detorta 60
insolubilia 134
instantia 139
instrumentū ueri quęrēdi 7
instrumentū 471. 499. 613
integrū 493 itelligētia 527
intercalaris 542

interiora p externas actio nes aut passiōes se profe- interp̄tatio 547 (rūt 463
interpretes 329
interpretes legis 397
inuenire an sit rhetori. 149
inuentio medij 595
inuētio probabilitatis 253
inuentores 12. & 327
in uerbo quæ 565
inuidia magistrorum 16 Ioan. Boccatius 317. 326
Ioan. Cantuariensis de per spectiua 358
Ioan. Chrysostomus 328
Ioan. Dullardus 77
Ioan. Hantuillensis 329
Ioan. Picus 327
Ioan. Pierius 330
Ioan. Ruellius de arte uete rinaria 366
Ioan. Sacrobusti 335
Ioan. Stoffierinus 358
Ioannes Tritemius 383
Iodocus Clichtoueus 357
Iordanes Castalio de re bus Gotthicis 383
Iosephus 381. & 379
Iotacismus 299
Iouianus Pontanus 318 & 327. & 329
Iracundus 551
ira fortitudinē accendi. 203
ironia pro dissensiōe ē. Isidorus Hispalensis 323
Isocrates 322. & 350
Isocrates numeros cur in o rationem inuexit 156
Ἰχνογράφων. 599
Ibidē
iucunditas orationis de tinet lectorem 98
iudicia 232. & 642
iudiciali genere nihil indi gemus 345
iudicium 249. 371. 378
Iulius Frontinus 381
Iulius Higinius 313
Iul. Obsequēs de p̄digijs 381
Iulius Pollux 321
iure cōsulti Pānoniæ 229
iurisconsulti 194
iurisconsulti ueteres 210
iurisperitissimi & imprudē tissimi simul multi 224
iurisprudentia 224
ius ciuile 550
Iustinus 326. & 380
iustitia 211. & 141
iuuenalis 328
iuuencus 329

L

Labaciſmus labor 299 502
lacedæmonij seruos ebrios cur liberis suis offere- lactantius 326 (bant 189
lætā Catastrophen Comici amoribus addunt 89
lampridius 382
lādin⁹ 330 λαρυγγίσμος 299
latinæ linguæ autores 311
latini dialecti. p oīa Aristo telis uestigijs īstiterūt 114
latini nō tantā habēt ptici pionę copiā quātā gręci. 126
laurētius Valla 71. 316. 326
lectio autorum 114

lectores 49.&386
legenda aurea 98
leges 212. 231. 393
leges dici faciles ægerrime ferunt iurisconsulti 218
leges diffinitionis 555
leges diuisionis 544
leges in quod repertæ 216
leges paucę & faciles 217
leges Romanæ Ibidem
leges sanctientium quæ prima cura erit 216
legũ indices uel elenchi 224
leo Albert. de architect. 359
leonardus Aretinus 383
leonardus Brunus 326.382
lex 608
lex contradictoriarũ 577
lex contrariarum 576
libanius 327
liberales artes quę & ęt 5
libri legũ ἀρχέτυποι 399.222
libri Machabæorum 380
libri suppoſiti 37
licentiati 64
licentiati iuris 65
linea 192. 481. 497
lingua doctorum 287
lingua Latina 286
linguarũ casus & obscuratio medicinę cladẽ at. 188
linguarũ ignoratio 20.221
linguas contemnentiũ animos quid urat 82
linguas uocant hæreseos seminarium 79
literæ 3
literæ sermonis uicem obtinent 250
literati 75 literator 69
literatura Ibidem
liuius 317. 349. 380
loca & τρα 313 loci 605
loco attributa 488
locus 487. & 617
locus ab essentia 606
locus spiritalium 489
logica noua 120
logica uetus Ibidem
λογικὴν ζῶον, cur uocatus homo 278 λόγῳ. Ibi.
longolius 165. 166. 302
lucanus 316. & 381
lucianus 322
l. Florus de Romana historia 380
l. Iucullus ingẽs imperator ex rebus legẽdis factꝰ 374
ludus in quacũ ciuitate constituendus 272
lumen naturale 173
lusus 305
lutherus 81
lycurgus de adulteriis nihil cauit 228

M

Macrobius 38
magis & minus 448
magister 260
magistri affectus 280
magistri nõnulli in familiã se dant locupletum 66
magistrorum eruditio 324
magnanimitas 204
magnificentia 203
magno conatu magnas nugas agere 509
mala ex disputationibꝰ 48
mancinellus 330
manilii astronomic. 328. 333
μανθάνειν 117
m. Tullius 325
margita philosophica 358
maria Siculus de rebus Aragonensibus 383
martialis 329
martianus annotauit Ciceronẽ in deligẽdis pedibus non satis consentire 155
martianus quomodo differentiam finiat 112
marullus 329
materia 239. 438. 451
materia argumẽtorum quõ tractatur 642
materia cœlorum 435
materia copiosa disputandi in medicinã inuecta 189
materia & actio 276
materia ingenii 275
materia non perit 453
materia rhetorices 145
materiæ partiũ differẽ. 240
materiæ paratio 511
materies 434
mathematica 191
mathematicarum artium studium 354
mathematicæ disciplinę integriores pmanſere & 193 194
maximæ locis assignatæ à Boëtho 119
maximorũ autorũ orationes ex ȳsibus aut magna illoꝝ parte cõflatæ 151
media 476
medicina 186. 231. 252. 369
medicia quæstuosa 187
medici ad ægrum ingressus qualis 369
medici iuuenes 189
medicorum liuor 190
medium in motu 506
melanchthon 327
memoratiua 148
memoria 3. 148. 279
memoria duabus cõstat partibus 297
memoria ingenii signũ 278
memoriæ ueteris cognitionem inutilem esse sibi persuadent quidam 374
memoria patrum & auorũ p quos cœptum sit reuocari in Italia studiũ linguarum 159
mendacium 629. & 630
mente & manibus reliqua animalia anteimus 249
mentiendi licentia in res sacras irrepsit 97
μεριμνᾶν 248
meta 137
metaphora 561. & 547
in metaphysicam impetus factus 120
metaphysicum ingenii quẽ dicant habere 179
meteororum libri quomodo tractentur 178
methodice 79
michaël Ritius 383
μικρολόγια 260
missæ enuntiationes 566
missum 519

misſum naturale 441
modi ſignificandi 83
mœnia 233
moles 434
monſtra quæſtionum 121
mores ad ingeniū 172
morum præcepta in media rhetorica 145
mos Caroli Viruli 360
moſes 245 motus 496
motꝰ cœli cur circula. 498
multa arte noſtra fiſſe melior q̄ ſunt à natura ꝓducta 503
multi à receptis cur nō poſſunt diſcedere 32
multi tota uita nihil aliud ſunt q̄ dialectici 115
mūdū nō fuiſſe ꝛternū 451
mundus 632
mundus aliquando conditus 449. & 502
muſica 251. 354. 357
muſica mutata 195
muſica uitiata 194
muſicus 252 mutatio 542
mutationes ingenioꝝ 275

N

NAtare diſcebāt pueri 5
natura 251. & 448
natura communis 121
natura hoī quę dederit 173
natura in rebus pietatis plerąq; nos docet 177
natu. iſtrumētis īdiget 454
naturam aliam conſinxerunt 178
natura rerum infinite uarię 174
naturale 467
naturalis magia 245
naturalit quæ iudicant 422
nauclerus 378
neceſſarium 470
neceſſitas 169
negantes 559
negatio 565
negatiōis uſus 331
neglectus canonum 73
negligentia 48
negotium 227
ne loquāt celerit pueri 299
nemo reiectus ab honoris gradu qui numerarit 65
neſtor 318
nicolaus Beraldus 330
nihil cauſa ſuāpſius 481
nobilis ſepulchri inſcriptio 191
nobilitas 554
nominum diſtinctio 541
non imitādus unus 347
norma excellētiarum 529
noſtra & patrū memoria quæ ī naturæ cognitione quæſita 178
noua & ſomniata rerum natura 57
numeris deuincta magis recordamur 84
nunc æternitatis 484

O

OBex 644
obiectio 643
obiectum 564
obligationes 134. & 332
obſcuritas ueterum 22
obſeruatio fabularum 72
occaſio 481
oculꝰ īgenio ſimilis 272. 277
odium Grammaticæ 75
œconomia 252
œconomica 391
officia 390
oia ſunt deo nautral. 472
omnia ubiq; ſatis apte dici quidam arbitrantur 59
ὁμοιομερῆ 492 ὁμογενῆς Ibi.
oppianus de piſcib⁹ 335
opiniones errorum 44
opiter 554 optimum 479
oracula ueterꝫ de ſcho. 416
oratio homini ſimilis 151
orationes 563
orationis cultū qui affectarint 78
oratores 142
oratoria ars quando prorſum ſublata 158
de oratoria Ciceronis uerordo credibilīū 597 (ba 146
ordo præceptorum 283
ordo rerꝫ 530 ordo ſtudiū 291
ordo tradēdę medicinę 366
ὄργανα 307 orichalcū 552
oris uitia 299 ὄρος 545
ὀρθότητα 304
ottho Phryſingenſis 384
otium uitandū 248
ouidius 328 οὐσία 438

P

PAlæphatus 328
palladiꝰ 318 paraſitꝰ 554
par fides oībus tribui ſ 40
parrhaſius 330
pars 491. & 607
partes & factiones in omni diſciplinæ genere 32
partes temporis 482
participium nō ſemper idē quod ῥbum reddit 126
particulares argumentatio
particularis enun (nes 580 tiatio 566. & 567
parua logicalia 131
paſſio 466. & 609
paterculus Velleius 388
patriā duplicē facit Cic. 618
patri cura erit de filiꝭ morī
pauci ad honoꝝ (bus 266 gradus admittendi 262
paulinus 329
paulus Aemilius 385
paulus Corteſius quā imitandi uiā oſtendat 164
paulus Oroſius 168. & 178
paulus Varnefridus 178
paup 554 pauſanias 380
peculiares gētiū hiſto. 382
pecunię auiditas 63
peccatū cauſa qua deſciuit homo à deo 426
perfectio 238
perfectiones dei 524
perfectum 522. & 533
περὶ ἑρμηνείας 106
περιόδους 227 perſius 316
perſpectiua 191. & 354
petrus Crinitus 323. & 382
petrus Creſcentias 333
petrus Marſus 330
petrus Martyr de nauigationibus Oceani 384
petrus Textor 329
phantaſtica 431. & 520
pharmaca 460
philippus Beroaldus 330

philo Alexandrinus 379
philologi 323. & 324
philologia 253. 291. 324
philosophia morum 386
philosophi Athenis inui. 66
philosophi est de æquitate tractare 194
philosophorum impitia & superbia 171
philostratus 327. 379. 381
phurnutus 92
pietas 236. 244. 266
pietas artiũ regula 244
pietati nulla ex se materies contraria Ibidem
pietatis fundamenta statim initio tradenda 279
pindarus 321
pius Põtifex de rebus Bohe placita 137 (micis 383
πλατιασμός 299
platina de Romanis Pontificibus 383
plato 327. 350. 363
platonis Academia 259. 275
platonis edictum Academiæ fronti inscriptum 191
platonis opinio, recordari nos non addiscere 601
plautus 314
plinii Cæcilii epistо. 349. 373
plinii Secundi diligẽtia 49
plinius 328. & 336
plutarchi uitæ 380. & 381
plutarchus 96. & 350
plutarchus de poëtarum lectione 309. & 328
podagra 549
poesis 54. & 351
poësis theatrica 89
poëta 253
poëta uera canet 88
poëtæ 328 (abusi 92
poëtæ loquendi figuris cur poëtæ fabulas ad naturalẽ interpretationẽ trahũt 85
polidorus Vergilius de inuentoribus rerum 384
politica 252
politianus 318. 327. 329. 330
polybius 380
polyhistor 253
pompei lex 156
põponius Lęt⁹ 327. 380. 382
pomponius Mela 314
pontanus de bello Neoplitano 383
populũ magnũ erroris magistrũ Socrates uocat. 196
porphyrion 330
possibile 471. 573. 570
possidoniũ Stoici artiũ partitio 4
posteriora analityca 107
posthumus 554
post rem 554. & 625
præcepta 1
præceptor qualis 341
prædicamenta permista & confusa 105
prędicamẽta Porphyrii. 110
prædicari in quid Ibidẽ
p̃dicatũ 504 p̃iudicia 626
pręmiũ uirtutis 204. & 205
præsens 484
præstantia 515
præteritis imperfectis in narrationibus cur uta. 576
præter naturam 468
Precarium 192
Primæ intentiones 561
Prima in disciplinis exercitatio 6
Prima inuentio 1
Prima philosophia 252
Prima p̃paratio mate. 455
Prima rerũ diuisio 430
Primus ingressus pueri in scholam 265
Principes non tenentur legibus 213
Principibus cœlũ datũ 214
Principi q̃d libet licet 214
Priora analytica 107
Priuantes 560
Priuatio 436. & 507
Priuilegium 397
Probabile 642. & 604
Probabiliora 643
Probationes p contrariũ p̃positionem 624
Proclus 358
Procopius & Agathias 382
Professor 263
Professores aut magistri q faciendi Ibidem
Professorum mores cor. 63
προλήψις 238
Pronuntiare 148
Pronuntiatio 346
Propertius 328
Proportio 547
Propositio non potest ostẽdere seipsam 335
Proprium 539. 540
Prospecta 432 Prosp 329
Protagoræ Abderitæ sententia 432
Prudens 258
Prudentia 149. & 234. & 253. & 378
Prudentia diuinatio 378
Prudentia duplex Ibid.
Prudentius 318
φίλλοι 299
Ptolomæi astrono. 358
Ptolomæi picturæ 333
Pudor discendi 17
Pueri affectus 282
Puerilis eruditio 396
Pueri magistri 65
Pueri naturaliẽ simũ 266
Puerorum unusquisq; libriũ habebit chartę uacuũ 296
Puer quomõ audiet Ibidẽ
Pugnæ enuntiationũ 569
Pulchrum 209
Puncta in tempore 498
Punctum 192. 193. 488
Purbachius 535. & 358
Purum 358
Pyrus syluestris 549
πῦρμα 602
Pythagoras arithmetica acumen ingeniũ explorabat 278
Pythagoras cur nõ scrip. 3

Q

Quę ab alijs capiunt 553
quæ artes Christ. 248
quæ cognoscuntur triplicia 174.
quæ cõtra naturã 478
quę ex historia tenẽda 377
quę habent utilia gentilium libri 256

quæ habent mala 257
quę ingenia iepra literis 280
quæ in scriptore quoq; cõsi
deranda potissimum 39
quæ rem capiunt 552
quæ sit argumentorum ra-
tio 649
quæstio 602
quęstio de libris gẽtiliũ 256
quæstiones ridiculæ 121
quæ uerba uitanda 229
qualis magister 338
qualitas quomodo uocetur
à quibusdam 110
qualitates secundæ 459
quantitas 491
quantitas duplex 191
quantitas enuntiationũ 115
quatuor elementa 455
quatuor prĩa inhęrẽtia 457
querela de histo. eccle. 385
qui autores in quaq; uirtu-
te præcipui 349
quidã exactissima oĩa in
unoquoq; requirũt 40
qui discipulo seorsum legẽ
di 316 quies 518.& 496
qui in arte autores 325
qui liber ex Aristotelis li-
bris desumpti 178
quintiliani errores 118
quintilianus 325
quintilianus philosophos
furri arcessit 145
quintus Curtius 380.& 325
quod pro argumento sumi
tur 626
quõ alij utuntur locis 635
quõ ferenda inuidia 416
quomodo imitandum 377
quomodo ingenium profe
ret se 278
quomõ leges docendæ 398
quomodo res ueniunt ad
essentiam 446
quõ tradẽda rhetorica 343
quomodo uersabitur inter
homines eruditus 407
quos consulet solum 318
quos discipulus leget in grę
cis 322
q̃s greços cõsulet solũ Ibi.
quot sunt angeli 446

R

RAphaẽl Volaterranꝰ 323
& 336.& 358.& 384
ratio dux legis 397
ratio inueniendi argumen
ta cuius sit 150
ratio inueniendi argumen
ta 340
rationalis 576
rationem euidentẽ in omni
bus quidam postulant 16
& 171.& 333
rationum fides 27
ratio syllogismorum 582
ratiunculæ collectæ, quib⁹
discipuli in singulis causa
rũ generibus uterent 150
reales 192 (stæ 119
recẽtiores dialectici sophi-
recentiores historiam quõ
scribant 97
recreationes 305
rectum mẽsura sui & obli-
reductio 594 (qui 521
reductio enthymemat. 596
reduc-

reductionum ratio 592
reflexa probatio 649
regula contradictionũ 569
regula de ambiguo 562
regu. de cõtradictoriis 578
regula de enuntiationibus
in futuro & ꝓterito 571
regulę de ỹo tres 570.571
regulæ uniuersales 418
relata ad aliud 553
relatiua 647.624.646
relaxationes studiorũ 52
religio 236.244 res 433
respecta 432 respub. 391
rhegino 382
rhetorica 250.& 252
rhetorica ad Herẽniũ 344
rhetorica quid sit 146
rhetorice gemina 144
rhetoricen qui homines ex
petiuerunt 143
rhetorices origo 142
rhetorices ꝑtes quinq; 148
rigor 131
rodericus Toletanus de
rebus Hispanicis 383
romani filios suos ad senẽ
aliquem mittebant 267
rubricæ 225
rugerus Suicetus 184

S

SAbellicus 327.& 330
sacerdos uilior profano
sadoletus 327 (existiaĩ 68
sallustius 317.349.381
sapientia 527
saxo Grammaticus 383
saxũ an aliq. ignis ha. 461
scribendi exercitatio 300
scriptores omnes censent
æquales 39
scriptores rerum Græcarũ
ex culice elephantum In-
dicum fecerunt 96
scriptorum culpatio quo-
modo excusanda 630
scripturo quid faciẽdũ 416
scrutatio 252
secta recentium 33
secta ueterum Ibidẽ
sectæ 171.& 235
seculum felix 409
secundæ intentiones 561
sedulius 329
semina oĩm disciplinarũ in
dita sunt aĩæ nostræ 238
seneca 325.350.362
senecæ quid ab Agrippa ex
probratum 67
senecæ sententia 400
seneca Tragicus 315
senium 519 sensatũ 434
sensibilia 438
sensum aliqui per omnia
secuti 170
sensuũ ianuis ad cognitio-
nẽ rei ingredimur 430
sermo 141.233.250.285
sermone spurco usi olim q-
dam 77.& 415
sermonis inopia cur labore
mus quotidie 71
seruius Honoratus 330
sextus Aurelius 382
siculi 142
signa 625
significare 556
significare aliqd & aliquo
modo

modo 558 (sum 559
significare idem & diuer-
significatiua 558
similis forma 579
similiter cadētia & desinē-
tia 89
similitudo 622
similitudo accidentalis 540
similitudo quorundam ine
pta reiicitur 31
simplex 495
simplex uox 562
simultates inf literato. 18
singulare 539
singulares enūtiatiōes 567
Socrates 196
Socrates nihil se scire pro
fessus 401
Socrates quatenus Geome-
triæ operam impendendā
censebat 356
Socraticæ interrogationes
312. & 350
Solertia 464
Solinus Plinij simiolus 336
& 384
Solon de paricidijs legem
non tulit 228
Sophista 137
& 651
Sophista respondens 653
Sophistæ iactantes se argu
mentis posse uertere can-
dida in nigrum 139
Sophistica 245
Sophistica an utilis aliis ar-
tibus 139
Sophocles 329
Sorina 643. & 574
Species 434
& 537
Species quomodo distinguū
tur 532
Spiritalitas 252
Statius 328
Status 513
Stellæ qd in mūdo agāt 503
Stilus triplex 150
Stoici intra iudicandi fines
dialectică concludūt 102
Strabo 335
& 384
Strophæ duo 329
Studiorum fructus 407
Studiorum fructus pecunia
non est æstimandus 403
Studium ab oratione auspi-
candum 402
Subalterna oppositio 116
Subcontrariæ non sunt op-
positæ Ibidē
Subiectum 564
Subiectum inhærentis 521
Substantia 437
Substantia & accidens an di
stincta Ibidē
Substantiæ nomē nisi praro
infinitari non potest 114
Subtilitas 274
Suetonius 349
& 381
Suicetica 334
Suidas 323
& 384
Superbia 11. & 214
Superbia non obstinata tan
tum sed & præceps 18
Superficies 481
Supe-

Superiores 559
Suppilare uocāt imitari 161
Suppositio confusa 572
Suppositum 530
Supra naturam 468
Sydonius Apollinaris 161
Sylla dictator libros Aristo
lis emit 25
Sylius Italicus 328
Syllogismi in singulari-
bus 593
Syllogismi multiplices 594
Syllogismorū uis in quo si-
ta est 582
Syllogismus 585
συμβεβηκότα 437
Syncretismus 514
Synesius 327
Syntaxis à Græcis parū ac-
curate conscripta 319

T

Temeritas 476
temperantia aëris 457
tēporis cuiq; assignati bre
uitas 248
temporis diuisio 485
temporis & loci differē. 621
tempore certo detinebunt
in quaq; disciplina 263
tempus 481 & 618 & 617
tenebræ ingeniorum 10
tenebræ in nobis, non in re-
bus 427
terentij fabellæ 314
termini crescēdi ac minuen
di 513
termini syllogismorū 586
de terminis quomodo præci
piant 123
terminus cōnotatiuus 124
terminꝰ naturę et nost. 446
tertullianus 326
themistꝰ de scriptis Ari
stotelis 24
theodorus Gaza 317
& 350
theologus 253
theonomus Ibidem
theophrasti sententia 401
theophrastꝰ de stirpibꝰ 335
thessalus ἰατρονίκης se uoca
uit 188
thomæ Linacri Grammati
ca 316
thomas Aquinas 388
thomas Morus 329
thucydides 379
τὸ ὄν 433
topica 109
tormenta 630
tortellius 318
totum 493. & 607
tragici 315
transcēdēria sex faciūt 128
transitus in gradatione ob
seruandus 645
τραυλοί 299
trebellius Pollio 382
tres artes de sermone 69
tria causarum genera 147
tria tempora 572
tribonianus cō sueuit leges
pretio uendere 220
triplex mēsura in tempore
(485
triplex stilus 150
trogus 380
tuburcinari 546
Tul-

surpinus de Caro. mag. 381
ribullus 329

V

VAcuum 490. & 443
ualerius Flaccus 328
ualerius Maximus 316. 381
ualerius Probus 417. 329
uanum 479
uarietas ingenio. infini. 175
uarietas rerũ ex uiribꝰ 436
uarronis de lingua Latina uegetatio 549 (libri 318
ueras causas declamabant ueteres 157
uerba adiectiua 126
uerba adiectiua uolũt resolui in substantiua 125
uerba aliis rebus accõmodãtur, non sibi 599
ueri cognitio puifacta 48
ueritas 640
ueritas nullius propria 419
uernaculã puerorũ liguam cognoscet pceptor 293
ueroꝝ sunt nobis naturalis ingenitę formatiões 177
uescus 252 uestes 231
ueteres tantummodo persequentes 36
uici 232 uictus 306
uipera 552. & 547
uir bonꝰ 147 uires 462. 499
uirgilij Aeneis 316
uergilius quomodo Homerum imitetur 166
uiriles 277 uirtus 202
uirtutes in oratione unde spectentur 151
uis 434. & 527
uis sciendi & intelligẽdi in uerbis est 429 uita 527
uitæ quorundam sigillatim editæ 384
uitanda tria genera captionum in sophista 653
uitia duorũ generum 389
uitium in naturæ scrutatione 172
uitruuius 18. & 359
ulpianus quibus ẏbis professionẽ iuris sit complexus 285 (una lingua 223
unaquæque ars alia quauis adiuuatur, nec protinus pars est illius 144
unde nascię nomẽ loci 637
unde nata ẽ rerꝫ distinct. 531
unde tãta poẽtarꝫ auto. 310
uniuersale 536
uniuersalis enuntiatio 566
unita 492 uniuoca 501
unum 496
unus mundus 496
uocabula in philosophia prima 319
uocum collatio 581
uolcatius Gallicus 382
uoluntariũ 468 uoluptas
uox significans 557 (214.
usus linguarꝫ ad uitã 324
utopia Thomę Mori 393
ὕλη 435 ὑπόστασις 437. 539

Z

Zenobia regina historię perita 375
zeno cui dialecticen, & cui rhetoricen cõparauit 101 & 143.

FINIS.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS DE CAVsis corruptarum artium Liber Primus, qui est de artibus in uniuersum.

ANIMANTES OMNES NAturæ benignitate, ac magisterio satis esse ad tuendam uitam instructas uidemus. Quippe integumenta corporum naturæ munere accipiunt, & cibo uescuntur parato, & ubiq; obuio. Homo uero prodit in lucem hanc multarum rerũ indigus, ut appareat crimine aliquo detracta illi esse naturæ beneficia, nullis reliquorum animãtium denegata. Non habet quo se à ui frigoris, ab æstu, ab imbre tueatur, nisi quæsita multo labore: nec ei alimenta terra fundit nisi rogata, imò coacta longa & molesta cura. Illa tamen in re, indulgenter homo est à principe, & autore suo habitus, quòd cum ipse necessitates sibi sua culpa tam uarias accersierit, Deus tamen instrumentũ ei reliquit ad eas quoquo modo propulsandas, ingeniũ acumen uiuax & sua sponte actuosum. Hinc sunt nata inuenta hoĩm omnia utilia, noxia, proba, improba. **Prima inuentio.**

Prima rerum inuentio necessitatibus succurrit: hæc enim ingenia mirifice exacuit ad ea excudenda, quis obsessor adeo grauis arceatur, ne qua expugnare ualeat, quod ab eo tanta diligentia diu noctuq; oppugnatur. Initio sibi quisq; pro re nata consilium captabat, ut rebus oppressis afflictisq; subueniret. Tum si quid relaxamenti concederetur, usu & meditatione excogitabat, quod proficeret in posterum: hæc ab eodem uno per uaria experimenta collecta, uel collata cum alienis præcepta efficiebant, q etiã alios in re simili iuuarent: multa uero simul coniuncta, q ad unũ aliquem similésue uitæ usus spectarent, uocarunt artem. Hæc iam olim sunt à **Præcepta.** **Ars.**

maximis uiris scite animaduersa, Aristotele philoso-
pho in libris primæ philosophiæ, Virgilio & Manilio ua
tibus, quorum hic inquit:

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quenq;
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo. Et idem:
Per uarios usus artem experientia fecit.

Tum Virgilius connumeratis cõmoditatibus quas Iup-
piter hominum generi ademisset, uidelicet umbram
quandam assecutus dicti illius, execrabilis terra opere
Genes. 3. tuo, ut alia quædam uerę pietatis, coactos esse homines
canit pulso ueterno operi incumbere:

Tum uariæ, inquit, uenere artes.
Labor omnia uincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Et post:

Vt uarias usus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum uidemus in uita contingere, ut ho-
mines perfuncti domesticis & necessarijs negotijs ap-
plicent animum ad aliquid altius ac liberalius cogno-
scendum, ita artibus, quæ præsenti atque urgenti neces-
sitati opem ferrent rite inuẽtis ac constitutis, uisum est
humano ingenio sensim ad pulchriora sese attollere.
Nescit animi nostri uigor quiescere, opere, ut inquit il-
le, pascitur. Tum Mathematice & philosophia natura-
lis quæsita, & ciuitates constitutæ, & leges datæ, quæ tã
etsi uitæ magnopere prosunt, tamen non illis necessita-
tibus consulunt, quibus terræ fossio, aratio, repastina-
tio, & alia quæ operibus rusticis exercentur: neu uellen
da lana, & nenda, & texenda, aut ædificia construenda,
quis sine uita ne diem quidem unum posset propagari.
Et quo quæq; artes altiores res, minusq; præsenti, & di
urno corporis usui necessarias spectabant, hoc præstan
tiores habebantur, eorumq; professores digniores sa-
pientiæ nomine: uidelicet hominum consensu, id decla-
rante, excellentiora esse quæcunq; ad animum pertine-
rent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam in-
formatione in humanis pectoribus inædificatum ex-
pressumq; Et corpus quidem pecudis more præsentibus
acquiescit, oblitum præterita, securum futu ri. Animus
uero

uero utpote diuinus, recordatur trãsacta, & ea in usum Memo-
futurorum reuocat. Vnde uetus sententia, prouidentiã ria.
memoriæ filiam esse atq; usus: magnus rerum actarum
thesaurus est memoria, quæ quod fluxa in plerisq; & in
firma esset, uisum est adiuuari eam reminiscẽtia, ut qui
busdam uelut signis rediret in recordationem eorum,
quæ quæreret: hæ literæ fuerunt. Apud alios imagines
animantium, quibus Aethiopes uulgo utebãtur, & post Literæ.
eos Aegyptij. Sed hi tantum in sacris atq; in arcanis re-
bus, quæ idcirco sunt ἱερογλυφικὰ nominata: quorum cre
bra mentio apud ueteres. Mira res est, quisquis ille fuit
tanti autor inuenti, quatuor & uiginti notulis plus mi
nus potuisse tantam humanarum uocũ sonorumq; ua-
rietatem comprehendere. Sunt qui inuentionem hanc
perstrinxerint, ut ille in Phædro Platonis, qui Theu-
to AEGYptio de repertis literis glorianti, tanquam
memoriæ adiumento responderit, illum non memo-
riam adiuuisse, sed reminiscentiam. Et Pythagoræ Sa-
mio, hanc ferunt fuisse causam cur non scriberet, quod
diceret nolle se scribendis sensis animi sui discipulos de
fidiæ assuefacere, quippe qui monimentis literarum con
fisi, minus memoriæ excolendæ studerent. Eadem pro-
pemodum fuit Druydarum Galliæ Sacerdotum mens:
idcirco multa illa uersuum millia, quibus sacra, & ce-
remoniæ eorum continentur, alij alijs uelut per manus
tradebant sine scriptione ulla. Sed certe necessariæ sunt
literæ ad æternitatem memoriæ. Infidelis est enim illa
per manus traditio, quod is, qui accipit, uel non satis ac
curate auscultauit, uel obliuiscitur, aut quod negligen-
ter recoluit, aut morbi alicuius, aut certe ætatis ipsius
iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: inter-
dum quoq; moritur, antequam tradat accepta. Pythago
ræ ipsius ut uidemus quàm pauca extant? & hæc ope li
terarum exempta noxæ cui: nec illa aurea, ut uocant,
uerba legeremus, nisi Philolaus aliquid ausus esset con-
tra magistri præcepta, condiscipulis frementibus, & ue
hementer reclamantibus. Druydarum nihil est reliqui.
Esdras quoq; scriba gentis Iudææ, quum cerneret popu
lum suum toties capi, ac sedes mutare, tum cædibus &

exilijs absumi, statuit quæ de lege domini inter ipsos ue lut successionibus, atq; hereditatibus tradebantur, literis consignare atq; mandare. Hisce literis artes omnes, & necessitates, & sapientiæ, tum res gestæ, & omnis antiquitatis memoria ceu thesauro quodam conseruantur, ne unquam intercidãt. Sed de artibus corporis alius erit mihi dicẽdi locus. Nunc de ijs artibus, quæ inquisitione mentis constãt, erit sermo: quę fuerint apud ueteres, quemadmodum adultæ uiguerint, quemadmodum postea marcuerunt, & illarum quædam sensim deciderint, ac penè extinctæ sint. Sentẽtiam uero de artibus meam, hoc opere non aperiam, tãtum qua ratione, quibus causis corruptas esse existimem, indicasse contentus. Nam adijciam huic operi Christo propitio, libros alios, quibus persequar quid ipse de artibus, deq; disciplinis, de scholis, de institutoribus sentiam.

Artium diuisio. Galenus medicus hac utitur sectione artium, ut alias dicat contemptibiles uilesq;, quæ corporis laboribus & manibus exercentur, quas Græci χειροπυργικὰς uocarunt. Alias honestas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam: hoc cõdonandum amori professionis, & tanquam pietati in nutricem bene meritam: Addit Rhetoricam, Musicam, Geometriam, Astronomiam, Arithmeticam, Dialecticam, Grammaticam, Legum prudentiam. Nec repugnat, si quis uelit huic numero adscribere eas, quis fingimus pingimusq;. Quod hæ tametsi citra manuum operam non obeantur, tamen nõ uidẽtur egere robore illo & lacertis iuuenilibus. Seneca uero non adducitur ut in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis quàm statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aeque luctatores, & totum oleo ac luto cõstantem scientiam expellit: quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia studia sunt sententia Senecæ exercitatiões rei militaris. Venationem quoq; à liberalibus Sallustius excludit. Possidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, ut alias uulgares & sordidas nominaret, quæ manu constarent, & essent ad instruendam uitam occupatę, expertes decori atq; honesti: Alias ludicras, quæ ad uoluptatem tenderent

derent oculorum atq; aurium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus similes, quas ἐλευθερίας Græci uocãt, quę non perducunt animum ad uirtutem, sed expediũt. Liberales uero, imõ, ut inquit, solæ liberæ sunt, quibus est curæ uirtus. Recepta opinio est, septem esse liberales artes: Tres de sermõe, Grammaticam, Dialecticam, quę eadem est Logica, Rhetoricam: Quatuor de quantitate, Geometriam, Arithmeticam, Musicam, Astronomiam, quas mathematicas nuncupant Græci, ceu quis dicat disciplinales. Has ingenuas cognominarunt, quasi has solas ingenui discerent, ac exercerent. Nemo enim ferè in liberis ciuitatibus ingenuus manuarijs artibus operam accommodabat: Sed puer hisce erat artibus deditus, iuuenis uero militiæ, campo, gymnasio, aut publicis negotijs, administranda republica, causis actitandis, & eiusmodi exercitamentis, quæ sola censebant illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia, fac periculum in literis, fac in palæstra, in musicis, quæ liberum scire æquũ est. Illæ enim artes maxime existimabantur ingenuis hominibus ad uitæ cultum, & ad rempublicam gerendã congruere, ut sermo esset emendatus & purus: tum ratio differendi cum facundia esset in promptu, quis in foro, quis in senatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Astrologia: ad mensuras agrorum Geometria. Postremo ad honesta oblectamenta Musica, quæ apud Græcos maximo in precio fuit. Romani nõ perinde eã coluerunt, homines magis militares & rusticanæ simplicitatis. Discebant quoq; pueri simul cum literis natare: quod Græco prouerbio declaratur, quod in imperitũ penitus iacti est solitum, neq; literas eum nosse, neq; natare: idem est & Romæ factitatum. Sed miror prætermissas ab illis Architecturam & perspectiuam ad multa utilem: nisi has sub ambitu Geometriæ cõcluserunt, aut omnino ars, & quam pauciſſimi tenerent in Græcia, sicut Plato quodã in loco testatur. Porrò nemo miretur nullam esse de morali philosophia mentionem, tam q; illorum iudicio quærenda pecunia primum est, & protinus

Liberales artes quæ & quot.

Natare dicebãt pueri.

ad censum, de moribus ultima fiet quæstio: quàm quod, ut recte Possidonius apud Senecam diffiniuit: Artes hę quæ liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimẽta nostra, non opera. In nostris scholis hæc quoq; fundamenta sunt trium ædificiorum Medicinæ, Theologiæ, & peritiæ Iuris, quas supremas artes disciplinasq; nominamus, & usui quotidiano cum primis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximus quæ multum Theologiæ adminiculatur, & ex qua ius esse ortum existimant sacrum & prophanum. Tum cognitionem naturę rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec rite aut percipi potest, aut teneri. Atq; hæc uelut collegijs sunt distincta, ut unum esset septem illarum liberalium artiũ, quibus annumeratur Philosophia, quę est de moribꝰ, quę & de natura: alterũ Medicinæ, tertium Ciuilis Iuris, quartum Pontificij, quintum & supremũ Theologiæ. In his militiæ quędam, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorum gradus.

Prima in disciplinis exercitatio.

Harum omnium artium materia, uires, utilitates in natura sunt ab opifice Deo positæ ac constitutæ. Sed ad eas humanum ingenium ægre penetrat à luce ac uiribus destitutum: quòd si non stimulis quibusdam urgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squalidius aut horridius. Primum necessitas acutissimum calcar addidit seu pugionem uerius ad uigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen ueniret, ne unquam euigilaret postea. Nec solum in sua quisq; necessitate solicitus sategit eorum, quæ essent opus, uerũ auxilium implorauit eorum, à quibus se aliquid subsidij consequi posse speraret. Inuitati sunt complures quos multitudo plurimum ualere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis præmijs, ut artibus in commune necessarijs darent operam: laboris præmia fuerũt pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Aegyptij sacerdotes multã in mathematicis posuerũt operã, q uehementer Geometria Aegyptus tota indigeret, cõfusis per annos agrorũ limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractãdas atq; excolẽdas artes magnitudo rei, & opus unũ excellentia mentis nostræ longe dignissimum

simum cupiditas ueri inueniendi, qua nihil est præclarius, nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quæ ut euitarent, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium usum, Aristoteles perhibet grauis imprimis autor. Admiratio huius tanti operis ingẽtes illos animos ad studium & inquisitionem causarum compulit. Hinc si quid se putarent nouum & alijs inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquam parta uictoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura & labore: quam illi delectationem opibus, dignitatibus & alijs omnibus uitæ cõmodis prę ponebant. Ergo expedierũt se uaria hominum ingenia, ut in uerum hoc quasi defodiendum ac eruendum prorsum incumberent: alia spe præmij inducta, alia ut fruerentur ijs oblectamentis, quæ ex spectatione theatri huius naturæ maxime capiuntur, uariæ subinde ac diutur næ. Pręstantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc uenerunt, quod cum se tanta pectoris luce illo uigore mentis præditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere cẽsuerunt, quã ut rem pulcherrimam scrutarentur ac complecterẽtur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodessent. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce quadam uelut duce uiæ, qua insisterent ad quęrendum, tum quæ studio, quibus uires omnes explicabantur ingenij atque animi. Lux erat uis mentis & acumen, quo prospicerent quò eundum esset, & quà: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, ut ex facilioribus quid facto in difficilioribus esset opus colligerent: diligẽtia erat, ut promouerent, & proprius accederent: quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt hæc ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi uigilia quædam, nam contrarium, remissio est somnus: cura, seduliras, labor. Inuentor artium & disciplinarum omnium est ingenium acumine & solertia præditum ac instructum, sed diligentia atq; usu uehemẽter adiuuatur: nam per diligẽtiam & procedit longius,

Instrumẽta ueri quærendi.

Ingenium quibus instrumẽtis inuenit artes.

& plura ei se aperiũt, quę prius erãt abdita & occulta, non aliter quàm nauigantibus: ita & acies mentis expolitur atq; exacuitur, & dexteritas ac solertia fit prõptior. Quemadmodum de Cleanthe Stoico memoriæ est proditum, qui heberudinem ingenij ad studiũ & uigil antiam tanquam ad cotem acuebat. Acre ingenium & usui aptum naturæ sunt munera: diligentia uel necessitate urgetur, uel delectatione allicitur, uel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quàmuis in hoc quoq; tacita inest delectatio, postquam assecutus es causam tantæ rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniæ. Postremo perficiendi spe alitur & detinetur. Ergo ut in quibusq; gentibus hæc uiguerunt, ita ibi artes uel inuentæ sunt, uel auctæ excultęq;. Græcia parens fuit disciplinarum omnium, ingenijs fœcũda acutis, subtilibus, uiuidis. In Aegypto permagnus mathematicarum usus, quas præmijs & honore afficiebat necessitas. Acutissime illud in hominũ moribus ac natura deprehẽdit, qui dixit honore alit artes. Excellere enim quisq; cupit, & honore affici: quare, ut id cõsequatur, ei se tradit studio, quod in pretio esse uider. Ita fit, quàm recte, non disputo: nec solum in magnis ciuitatibus ac populis, sed in quocũq; cœtu, in quacunq; consuetudine & familiaritate hominum, uirorũ, fœminarum, senum, iuuenum. Sic eloquentia maxime in liberis ciuitatibus floruit, uelut Athenis & Romæ, q̃ is certissimus esset gradus ad maximos honores, ac potentiam. In Academijs publicis plerisq; alliciuntur illis honorum nominibus, tum ijs quæ magno æstimantur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iurisconsultorum: apud Nitiobriges, quem nunc mõtem Pessulanum uocant, medicorum. Et sub principibus, ut quisq; est arte aliqua delectatus, ita ea in eius regno tractata est & exculta: Sub Alexandro militabãt plurimi: Sub Augusto nemo non cudebat carmen: Neronis tempore multi per urbẽ cantores, histriones, phonasci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obseruatores ueterũ scriptorum. Romæ Leone Pontifice omnia perstrepebãt cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multum

Honor alit artes.

tum exercuerunt ad suum quęstum: & hoc magis hisce inflammabantur rebus ad cognoscẽdi cupiditatem, quo spes ostenderetur amplior perueniendi quò intendissent: ut Chaldæi & Aegyptij, qui propter locorum opportunitates, quod planicies in illis locis essent, & cœlum serenum, cognitione se astrorum dediderunt. Ex ijs ergo initijs ortæ sunt artes, his fulcimentis sustentatæ, his alimentis auctæ ac confirmatæ. Non quod ars ulla uel ad absolutionem aliquam sit perducta, uel ita extersa ac expolita, ut nihil haberet admistum inutile ac reiiciendũ. Non eæ sunt humani ingenij uires, clausi mole hac corporis & tenebris, ut aliquid excudat perfectũ atq; absolutum, cui non desint plurima ad cumulũ perfectionis, & quasi ad fastigium illud naturæ cuiusq; rei. Nec potest quicquam à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat uitij, tanquam ex contagio. Nunquam ergo uel perfectæ fuerunt artes uel puræ, ne in sua quidem origine: ea est superbissimi animi cæcitas atq; imbecillitas. Sed certè beneficio magnorum ingeniorum usu ac studio adiutorum erectæ sunt, atq; ex paruis admodum initijs ad magnitudinem quandam perductæ: ut non fuit perinde difficile augere inuenta, atq; omnino inuenire: tum correcta multa quæ parum recte fuerant in originibus obseruata, & exornata quæ ruditer, & illustrata quæ obscure. Hæc omnia quasi brachiorum ui aliquo usq; progressa tanquam aduerso flumine, ubi primum cœperunt brachia remitti, relapsa sunt, alia sensim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non absre Virgilius exclamat:

Sic omnia fatis in peius ruere, & retro sublapsa referri. Nec mihi solũ quomodo ceciderint, ac corruptæ sint uideo dicẽdum, sed etiam quomodo in ipsis originibus, & quasi inter ipsas formantium manus detortæ sint ac deprauatæ. Sic enim apertius corruptelæ omnes patefient, non tantum recentiorum hominum sed ueterum quoq;, quibus tamen artium exordia debemus: non ẽd autor sim cuiquam, ut ingratus sit illis, quibus acceptũ ferimus ingeniorum cultum, & humanitatem omnem: uerum agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio

non habebimus gratias, & quidem semper, etiam cum illorum indicabimus peccata: nam quod falsi, quod lapsi sunt, ignoscemus communi sorti, ac naturæ. Lapsus tamen ad nostram cautionem detegemus, quantum quidem fuerit uirium nostrarum. Quanto ñ, qui sunt in artibus uersati, & ingenio, ac dexteritate plus ualuerunt, & studio ac diligentia in eam rem contenderunt, tanto artes ex eorum manibus & adultiores exierunt, & tersiores. Sic contra acies illa mentis retusa, & tanquã lux quædam offuscata, tum dexteritas impedita, postremo socordia ac desidia artes afflixerunt omnes, ut uel magnitudini detraherent, uel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuẽtione contigerunt, limo & cœno fontem inficerent, ut nũquam puri ac liquidi riui defluxerint. Ingenio tenebræ offunduntur, primum naturali quadam hebetudine, atq; obscuritate, uel in uniuersum ad omnia, uel ad eam ipsam rem atq; artem, ad quã se applicat. Nemo expendit uires ingenii sui, quid possit ferre, quid recusет: unusquisq; satis sibi fidit: nec est ullus tam infelicis ingenij, qui ferè desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd uoluntate, ita ad ea se adiungit ac tradit, quibus tam est aptus, quã uulpes aratro. Nec mirum est amorem sui in unoquoq; esse cæcum, uulgus patrum non acutius cernit in uitijs in indole filiorum, nihil sibi nõ spondent de sua sobole, si non iudicio, certe desiderio ac uoto: ut proximus est spei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingenijs illorum alienissimas. Magistri restant: hos oportebat esse oculatos in admittendis discipulis, qualem fuisse Alabadensem illum Apollonium dicendi magistrum, de quo Cicero in libris de Oratore scribit, quòd cum mercede doceret, non tamen patiebatur eos quos iudicabat nõ posse oratores euadere, operam apud se perdere: dimittebatq;, & ad quam quenq; artem putabat esse idoneum, ad eam impellere atq; hortari solebat. Verum ille unus ex omni memoria. Cæteros qui quidem mercede docẽt, pretij cupiditas exoculat, sine delectu ullo recipiunt ad se discipulos, & quo frequentius habuerint auditorium, hoc se rati maiora facturos operæ pretia: nõ solum obla-

Tenebræ ingeniorũ quę.

Alabadensis Apollonius.

tos auide amplectuntur, sed quærunt, ambiũt, pelliciũt, trahunt ad se quoscunq; possunt quacunq; ratione, ac uia: satis esse existimantes si sint homines, modo habeãt quod numerent. Et ubi inualuit ambitio, si cõtemnitur pretium, certe numerus quęritur ob uanam nominis opinionem, q̃ celebre habeat auditorium. Eruditio, & artes quæ compressę & uelut coactę talibus fuerint ingenijs, necesse est eadem facie & natura prodeãt, qua sunt ipsa ingenia, scilicet praua, detorta, uitiosa. Nec enim aliter eruditio ab ingenio unde manat uel formam accipit, quàm caseus à fiscella: uel naturam resipit ac uinum è dolio, uel utre: quare necesse est ut male tradant, quæ male acceperunt. Iam affectus omnes animi si non retundunt mentis aciem, certe impediunt, ac retardant, & quasi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaserunt, lucem offuscant animi, & dispicientiam ueri perturbãt, nõ secus ac densę nebulę ante oculos offusę. Supremam & celsissimam illam mẽtis lucem, superbia perstringit, & à recto itinere abducit transuersam: hęc est eminendi atq; excellendi cupiditas, ut uideatur habere quę nullus alius, aut quę pauci, nempe altissima ac pręstantissima, rara, noua, plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ apte ac feliciter essent in mediocribus rebus uel ex natura sua, uel ex institutione uersata, supra uires se erexerunt, ut ea crederentur scire ac tenere, quæ omnes iudicarẽt esse celsissima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poẽtas atq; historicos, aut qui hisce tãtum in rebus esset exercitus, uoluit pro philosopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem nosset. Alij quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere, abdita & recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiam, chalciniam, magiam & cæteras diuinandi ac maleficij artes sunt professi, nec solum inter gentiles, in quibus latissime patebat regnum Sathanæ, sed etiam inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatum illum exarmauit: scilicet quòd nõ minus & superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac uoluptatum cupiditas in nos dominãtur,

Ingenium fiscella eruditiõis.

Affectus.

Superbia.

quàm in Gentiles: atq; utinam non magis. Harum artium studium uitiauit tanquam affiatu quodam uicinas quasdam artes, & illas, quarum ope utendum esset in illis maleficijs: nempe diuinatrix astrologia certiorem illam & castam astronomiam: Physiognomia de ucturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac uerior de signis constitutionis corporis, & animi: Magica dæmonum ueneno quodam infecit scientiã naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atq; artibus præcipua est penes inuentores gloria, multi quoque noui placiti uoluerunt esse autores, miserrimum ducentes alienis demum uestigijs insistere. In literas inuenta sua miserunt, ut ubiq; legerentur, ut ducerentur nouum aliquid super cæteros attulisse, qui morbus mirifice Græcorum ingenia uexauit. Vnde in historia tot mẽdacia, quum arbitrarentur occupata esse à prioribus uera, & sibi scribendi materiam præreptam, sc̃q; nullo in pretio futuros, si eadẽ recenserent cognita iam, & prouulgata. Ita quo magis legerentur, & placerent, & admirabiliores forẽt in uulgus, fortiter sunt de Aegyptijs, de Assyrijs, de Persis, de Græcis, de omnibus nationibus mẽtiti. Tum Philosophi cupidine proferendi nominis, nihil ueriti sunt absona commentari, & à receptis opinionibus longissime recedere. Sodalem habui Lutetiæ, qui se citius quàm ut nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, esse falsissima. Fuerunt qui uellent uideri nihil omino ignorare, ut illi in Græcia Gorgias, et Protagoras, Hippias, Prodichus, Eutydemus, Dionysodorus, & alij, qui in cœtu ac frequentia hominum, quæstionem quacunq; de re poscebant, paratos se ad omnia ex tempore respondere, tã quam non mõ scirent omnia, sed ad manum & in numerato haberent. At illos tanti instituti promissores magistros optime tum loquendi, tum etiam sentiendi. Socrates, qui nihil sciret, in leuissimis fæpe rebus paucissimis & facillimis quæstionibus irretitos, deridendos suoipsorum auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines uitium hoc constitisset, & non alias quoq; inuasisset nationes, ut grande existimetur dedecus cunctari, tẽpus poscere. Cæca est arrogantia, & quocunq; intendit per confidentiam, atq; impudentiam temere grassatur: ergo nihil dubitat quiduis subito intrepide asseuerare, etiam de arcanis rebus, & maxime reconditis. In superbia hac alij magna illa & admirabilia tenere ipsi sibi persuadent, uel prauæ naturæ uitio, uel quod quum id uident esse spectatoribus persuasum, ipsi iudicio illorum de se acquiescunt. Alij non tam scire se arbitrantur (neque enim se non norunt) quàm id alijs creditum esse, ac certum cupiunt: Priores incredibili se progressu in disciplinis fraudant, quum contendere supersedent, quõ se iam peruenisse arbitrantur: de quibus grauissime Seneca, puto, inquit, Multos ad sapientiam potuisse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse. Posteriores quacunque uia & ratione queunt ostentare opes suas, augere in maius ac melius, fucum deniq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito conscientiæ testimonio tribuere. Quæ ipsi sciunt, omnium prima & potissima uolunt credi. Quæ alij infima, abiecta, fæpe etiam euitanda, atque auersanda: nullus est cuiusquam artis adeo mediocris aut humilis quoq; ac uilis professor, qui si sit superbus, non illam aut præcipuam omnium censeat, aut non certe existimari petat, ac contendat: illudq; adeo moribus est receptum, ut efferre quenq; artem suam, & laudibus cœlo æquare, etiam alijs omnibus anteponere licere, ac pium esse arbitrentur: Grammaticus se unum putat sapere, desipere reliqs: Philosophus reliqs miseraf ur pecudes: Iurisc̃ōsultus alios oẽs deridet: Theologus despicit: non q̃d se cæteras artes ignorare dicant, aut prę se ferant: imó nihil cunctantur confirmare sua illa una disciplina reliquas uniuersas præstantius claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nominatim tradiderunt. L. Crassus apud Ciceronem omne disciplinarũ atq; artium genus, cognitione iuris contineri asseuerat, & quidem, si dijs placet, libello XII. tabularum. Hoc idẽ nostri iurisconsulti habent persuasissimum. Grammatices totam philosophiam, quàm late se diffundit, historicorum & poẽtarũ libris contineri autumat, quos quũ habeat in manibus, nihil sit, quod Aristotele aut Platone in-

Inuctores

Cæca est arrogãtia

ne indigeat: uidelicet hoc est superbiæ ingenium, quantum ualeat sibi arrogare, atq; ad eum se modum componere, ut nulla uideatur re carere, quæ quidem pulchra esse, ac magnifacienda uideatur. Quam artem rite percipient ac tradent, qui eã alientissimis in locis habitare censent, & illinc esse petendam, ubi uix illius sit uestigium ullum inuenire? Idcirco uideas falsissima atq; absurdissima in omnibus artibus asseuerari ab ijs, qui illas uoiente exprimunt ab autoribus, qui aliquid earum obiter & quasi aliud agentes attigerunt, non ad exactam illam censuram, sed ad eam, ad quã opus suum aptabãt. Noui qui etiam scriptis libris affirmaret terrã esse maiorem sole, & in nocte umbra terræ totum cœlum obscurari, quòd Virgilius dixerit:

Inuoluens umbra magna terramq; polumq;.

Quot absurda in philosophia dogmata ab Homero traxerunt originem, quum multi uererum non illum ut ingeniosum Poëtam legerent, sed ut philosophum doctissimum ac grauissimum. Iurisconsulti, si quid sit à suis proditum in historia, certius putant quàm si à Tito Liuio: ut de XII. tabulis quòd eburneæ fuerint, quia id Ponius dixerit: idẽ in quacunq; alia disciplina. Iam quæ non poterant ullo modo ostentare, ea tenuisse se aliquãdo aiunt, sed uel oblitos tãquam puerilia, & se indigna: uel abiecisse tanq; periculosa & noxia, & è numero artiũ expellenda, etiam si sint ex ijs artibus, quas illi amplissimę suæ professionis titulo comprehendunt. Rogatur Philosoph⁹, aut Theolog⁹, aut Medicus, aut Iurisconsultus de singulis, sciat ne grammaticam, poëticã, rhetoricã: exibilat eum, qui id quærat magno uultus fastidio, sæpe etiam cachino, & ad pueros remittit. Teneat linguas Latinam & Græcam, seminarium uocat hæresum, tenuisse in tenera ætate, sed esse dedita opera oblitum. Quid Rhetoricã? ridet moto capite: de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quędam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturũ se, adsit modo pecunia. Cæterum de proportionibus uidisse quædam perfuncto rie in cõmentarijs ad tertium Physicorũ Aristotelis. In Astronomia partẽ sphæræ Ioannis à sacro busco aliquã

do au

do audiuit adolescens in schola. Musicam cantores scire in templis. Cedo quid de perspectiua, & Cosmographia? nec nomina audiuit unquam, curiosa, inquit, sunt hæc, & periculi plena, nefas est attingere: At moralẽ philosophiam certe scies, aliquot dicta ex Ethicis Aristotelis: ad œconomicam respondet se nõ alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatem. Quid ergo nosti uir maxime, & de eruditione admirande? omnia, sed horum nihil. Et hæc pronuntiarunt homines maximæ autoritatis, qui essent morum, & totius eruditionis censura, ac uelut norma quædam. Tantum autoritatis pondus in teneras artes cadens mirandum non est, si eas cõfregit. Delicati sunt flosculi, leni ac dulci fauoris aura profecerunt se ac uigent: infectatione ac uituperatiõe ilico tanquam fascino aliquo contrahuntur, ac marcescunt. Detestabilis superbiæ rabies: non solum ipsi fraudarunt se utilitate doctrinę, sed alijs quoq; fide autoritatis suę precluserunt uiam ad bonam mẽtem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilum de præcepta existimatiõe amitterent. Pronuntiarunt temere de singulis non animaduersis, & sæpe omnino incognitis: damnarunt alia maxime probãda, cõmendarunt alia noxia, & ingenijs ac uitæ obfutura. Et censuissent ipsi hoc idem haud dubie multo rectius, si animo potuissent moderari, & non maximum essent dedecus interpretati, uel cunctantius res tantas expendere, uel uideri pulchrum aliquid ignorare. Nam de illorum numero, qui eas disciplinas, quas debat aliorum sententiæ. Sæpe qui quæ nescirent, dãnarant, ingressi primos illarum artium aditus, mutata subito opinione, ac sentẽtia damnata approbauerũt. Quo apparet non de suis artibus sententiam illos dicere, sed de existimatiõe sui. Et quemadmodum circulatores nouunt, quã in communi usu consueuimus, quo res uidetur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidam quę facilia, quæ prõpta, aperta, dilucida sunt in disciplinis, quas norunt, inuoluũt, & intricant, ne res scilicet uel uilescat facilitate, uel etiã fiat uulgaris, multis spe succes-

sus

Facilia ac dilucida inuoluũt.

sus ad eam capessendam inuitatis. Sic Iurisperiti artem suam, quæ & natura facilis est, & quam esse facilem è re est generis humani, quibuscunq; rebus potuerunt, intricarunt, & exasperarũt, ut ardua uideretur esse ac lamosa, nec cuilibet penetrabilis: Philosophi quidã metaphoris & ambagibus obscurarunt, quæ dilucide potuissent dicere: alĩ scrupulos, ubi nulli sunt, quærũt, & nodum, quod aiunt, in scirpo, quo uideantur altius rimari, & subtilius omnia examinare. Nec solum ignaris inuiderunt suam peritiam, sed eiusdem artis studiosis ac peritis. Ideo ne ea crederentur illi scire, quæ plane sciebant, ipsi quæstiunculas excitarunt, ut est id facile etiam in rebus liquidissimis, ut si scientiæ opinionem alĩs detraxissent, id totũ in se deriuaretur, quod alĩs decederet. Verum non mouere quæstionem, sed bene profligare, hoc demum acuti est hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, & pondus eleuent, eorũ quæ dicuntur rationem in omnibus euidẽtem postulant, contẽnentes si non adferatur, q̃d impiũ in rebus pietatis faciunt. Qua si uero id ubiq; præstari possit, aut ulla sit res, quæ cõtrouersa suam non queat reddi nimium inquirendo, non ueritatis uitio, sed nostrorum ingeniorum: sicut lux alia uidebitur, quàm sit, si nimium oculorum aciem in eam intẽderis, non lucis culpa, sed oculorum, qui tam leui de causa hallucinentur. Illud perridiculum, quod quidam falsas suas opinationes nulla ratione munitas ac fultas, satis se constabiliisse rentur, si uerisimiles in cõtrarium rationes utcunq; dissoluerint, non animaduertentes haud quaquam idem esse inimici domum destruere, & cõstruere tuam. Sed illud mirandum maxime, fuisse præceptores, qui discipulis eruditionem inuiderint, ne illi gloriã suam æquarent. Vt de quibusdam Græciæ sophistis traditur, propter quos Socrates pollicebatur communicaturum se sua candide, & sine inuidia. Alexander dei uilanus in præfatiõe operis sui significat fuisse Maximianum quendam, cuius nugas ueteres socijs nolebant pandere charis: sic enim scribit. Memoria patrum & nostra plurimos nouimus, qui bonam institutionem adolescẽtibus suis inuidissent. Maximos profectus hæc superbia

Inuidia magistrorum.

bia impediuit, dum alĩ ab alĩs nolunt discere, uel quia se docere potius credũt posse, quàm debere discere: uel quia dedignantur, aut pudet, ne se inferiores fateãtur, aut alĩ credant. Quibus de causis & rationibus sapientissimus Bion philosophus superbiam dicebat esse impedimentum profectus. Puduit à superioribus doceri, qui nullos uolebãt fateri superiores se, qui postulabant credi absoluti in omni sapientiæ genere. Puduit à paribus, multo magis ab inferioribus, & uulgo hominum, à quo tamen quæ ad opificia & encyclopediam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de causa conqueritur, quæ essent τῶν ἐγκυκλοπαιδείας ignota aut incerta esse ingenijs facta. Quanto nunc magis ipse idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alĩ ignorantur, quod turpe atq; erubescendum ducimus ab agricola, uel fabro aliquid percontari. Quod si quem id non pudeat, & omnia sciendi studio posi habeat, cum profecto alĩ subsannabunt, & explodent. Quocirca iam pridem nihil à doctis hominibus scribitur de ijs, quæ quotidie noua inuenit uita: & melius tenemus usum illorum temporũ ab hinc annos plus mille, quum ueteres illi scriberent, quorum diligentia nihil non annotatum præteribat, quã usum memoriæ auorum aut patrum. Si ea superbus erubescit doceri, quæ erant uel à doctis, uel à plebe audienda, quæ lia oportet exire, quæ is de rebus huiusmodi pariat, quã praua, manca, confusa, perturbata, quàm monstrosa, ut magis legentium mentes perturbent ac cõfundant, quã instituant & illustrent. At saltem bona spes est, dicet aliquis, mutaturũ eum sententiam, & deprehenso errore, rediturum in uiam, admissurum meliora, & traditurũ. Admonitioni cuicunq; ferocem se superbus præbet, & contra bene monentem consurgit, ut rabiosus canis: uel quia inferri sibi aliunde lucem posse non putat, uel quia si illata credatur, ignominiam esse censet: contradici sibi, iniuriæ loco deputat. Quẽ ergo errorem ipse utcunq; mutaret abs se deprehensum, si alius indicet magis infigitur, & pertinacius: quicquid semel animo colli bitum est, defendit, ne discedere à sententia existimetur. Quod si ipse errorem suum quandoq; deprehendit, ita

Pudor discendi.

corrigit, ut maiorem habeat rationem existimationis suæ, quã ueritatis: nõ omnino se prius falsum, nec prorsum esse in alia opinione: bene se antea sensisse, nunc melius, & tersius. Præterit ætatem suam, aut occupatiõe, aut tempus, ne culpa uideatur fuisse in ingenio, cuius unius laudem ambit, sed in oportunitate ad bene statuẽdum. Vnus Aurelius Augustinus, uir tantus retractationum libros reliquit, simpliciter ac bona fide, quẽ nullus est ad hoc tempus imitatus: uidelicet mansueto uir ingenio, & modice de se ipse sentiẽs. Isti nostri fastu, & superbia turgidi, inuerti ac corrumpi malunt, quod nõ ignorant uerum esse, quã uideri errasse, aut fuisse à quo monstrari illis aliquid potuerit: & tanto admonitionẽ ferunt acerbius, si quæ dixerint, literis consignata euulgarint. In quo maximam artes plagam accipiunt, nam non satis est pertinacem, & obstinatam superbiam esse, est etiam præceps, ut quicquid in mentẽ uenĩat, fortissime assecuerit. Fortassis minus esset iacturæ, si ea pertinaciter tuerent, quæ prius multũ, & diu perpensa atq; examinata adferrent: nihil tale, imõ qñ solus honor spectatur ranq; scopus, quẽ se adepturos scribendo arbitrant, statim ad scribendum se accingunt adolescentes rudes, atq; inexpertes eorum quæ tractant, ut non immerito hæc tanta prurigo, satyricis sit salibus defricata:

Augustini Retractationes.

Scribimus indocti, doctiq; poẽmata passim, inquit ille. Et alius:

Tenet insanabile multos scribendi cacoethes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & studio non cedendi, nascantur uenena Christianæ charitatis, rixæ, contentiones: & quemadmodum à Paulo Apostolo scribitur, inuidiæ, conuitia, suspiciones sinistræ, cõflictationes hominũ mente corruptorum, interdũ quoq; pugnæ, & cædes: odia inter hæc creantur, quæ nunquã deponuntur, nisi cum anima: ut citius reges in gratiam post mutuas ingentes clades redeant, quàm ipsi moderati philosophi post simultates de literis susceptas. Quid aliud testificãtur hæc, nisi nos in philosophia animos gerere gladiatorios, superbiæ instinctu studere, nõ amore bonitatis, aut ueri cognoscendi. Inter tã offensos atq; iritatos animos,

Simultates inter literatores.

mos, quomodo expurgari potest uerum, ut liquidũ exstat, quod à sola mẽtium nostrarum luce perpurgatur, quę lux maximis est perturbationum nebulis oppressa, atq; offuscata. Minor fortasse est in quibusdam, sed tamẽ mentium nebula, pecuniæ, opum, dignitatis, uoluptatũ cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam pestis disciplinas inuasit. Nam ut multi humanitatis artes sunt tanquam honorum instrumentum secuti, ita non pauci illas propter ea, quæ modo recensui, experierunt. Vulgo in eam opinionem est iam uentum, ut eruditio uelut diurna quædam sit opera, cui ad uesperam honorata. Sic persuasa est stulta multitudo non aliũm fructum quæri literas, non in alium quærendas esse, quàm ob dignitias, atq; opes, aut popularem quandam de sapientiæ nomine uenerationẽ. Hic per manus error traditur. Patres filiorum teneros animos eo imbuunt, propinqui, necessarii, nutrices, nutricij, pædagogi infigunt, ut quũ in eam ætatem uentum est, in qua rerum accessit intelligentia, & iudicium, reuelli nullo penitus modo queat: hac mente ad scholas à patre puer deducit, hac ipse puer ingreditur, quæ pariter cum ætate adolescit. Ergo ea sogibus uetita, qualis est magia & incãtatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod si homines tenues, ac fame Jici ex iis artibus alimẽta instituerint sumere, quibus nõ satis ualent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid semel susceperint, ne indoctiores habeantur si melius dicenti cesserint, animo præsertim stumulante male de imperitia sibi conscio. Tum simulant aliorũ contemptũ, & eos mordent, ac perstringunt acriter, quos suo quæstui Juntatem eorũ torquent, qui dare possunt. Videas quosdã qui opulenti prius liberi ac modesti erant in sentiendo, ac iudicando, postea in egestatẽ delapsi, & assentatores sunt facti diuitũ, & immodesti, asperi, rabiosi in eos omnes, à quibus noceri aliqua sibi suspicentur. Multũ etiam extrinsecus est illatũ tenebrarũ in animos ab ipsis autoribus, quibus in hac uia, & inquisitione ranq; duci-

Auaritia.

Ambitio.

Duces scientiarum.

bus usi sumus: siue ꝙ eos non intelleximus bene admonentes, siue quòd inuiderunt nobis ductum suum, siue quòd ipsi falsi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Principio, quemadmodum est in sacris historijs proditum, in permistione illa & cõfusione linguarum, quæ facta est in Assyria rege Nembroto, imperia nec dari potuerunt, nec accipi, quum mutuo non intelligerẽt: ita ignoratis magnorum scriptorũ linguis, quid nobis præciperent, quà eundum, & quò suaderent, non intelleximus: ueterum autorum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monimenta ingeniorum suorum consignassent, ac posteris tradidissent, ademit prorsum nobis ignoratio harum linguarũ, quæ tanta bellorum cõtinuatione prope exoleuerunt, quum gentes illę quæ Septentrionem incolunt, in Italiam sese & totum Occidentem effuderunt, Gotthi, Alani, Vandali, Sueui, Turulli, Hunni, Langobardi, & postremi omnium ab Oriente Agareni. Nam cum bellum literas simul cum bonis artibus, ac pietate opprimit, ꝙ inter bellicos furores nõ ciuiirturi nec honos ullus, nec locus. Pellitur è medio sapientia: ui geritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura feræ, & ab omni penitus ingenij cultu alienę, primum ingentem bibliothecis cladem attulerunt, conflagrarunt illis incendijs urbes, & regna, & scelerato illo atq; impio igne magnorum quoque ingeniorum opera exustia sunt, quibus autores male præsagi, uitam atq; immortalitatem fuerant polliciti. Victores enim, ut de gallo est in fabulis, margaritum quod non intelligebant, cõtempserunt. Simul irrisæ sunt ab eis linguæ, ac studia omnia, nec solum eis detractum est pretium, sed contumelia addita, seu ꝙ nollent quẽq; in uictis plus sapere, quã uictorem: & ut quisq; esset doctissimus, ita crassis illis hominibus imprimis erat suspectus tanquam uafer, & ad fraudes ac dolos maxime appositus: seu ꝙ emolliri per hæc uirũm uirtutem opinarẽtur, ac minus bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebant laudem, gloriam, decus: ex bello uno uerum, germanumq; etiã sempiternum oriri rati. Græca lingua diuulsa ab Occidente, Græcia imperio & commercio excessit Italia, Gallia, Hispania

Linguarum ignoratio.

spania, Germania. Hostes uero imperij Romani nec linguam quoq; Romanam potuerunt ferre, quam & ipsi tum ignorarent, tum etiam odissent. Cogitasse ferũt regem quendam Gothorum ut Romam dirutam instauraret, & nominaret Gotthicam. Qui seruiebant, & quidem dominis superbissimis ac crudelissimis, cum sermonem admiserunt, in eo se exercuerunt, quo uti apud dominos possent. Ita sermoni uere Latino ac pure, successit mistus quidã ex Latino & peregrino. His linguis Latina & Græca uel amissis, uel magna ex parte tenebris obrutis, necesse fuit, ut eadem quoq; nox artes illas & disciplinas opprimeret, quæ essent linguis illis traditæ: occulteare significationes singulorum uerborum, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc nesciebãt, uolebant uideri eos scriptores. & quidem luculente intelligere, qui Latini sermonis fuerunt obseruantissimi. Quasi uero aliud sint libri quàm uoces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum assequitur scriptoris sententiam, non alius. An librum de philosophia Hispane scriptum probe intelliget Italus sermonis nostri ignarus, quamlibet uicinæ sint hæ duę linguæ? Leges duodecim tabularum probe capiebat populus ille, qui tum ueniebat, quũ ferrentur: Cicero negat se totas intelligere. Quid ita? nõ hic doctior, quàm uulgus illud rudę? multo. Sed uoces quędam ita ex usu abierãt, ut significatus intercidissent. Nicolaus Leonicenus, Thomas Linacer, & alij queruntur ignoratione Græcitatis multa esse à Plinio perperam à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de Septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus est exemplis ueterum? Isti ipsi qui negãt se de uerbis esse solicitos, quot locis hallucinantur ignoratione uerborũ? quoties est eis horiolandum, quàm multum se torquẽt. Quàm plausibiliter dixit Bartholus, de uerbibus nõ curarat iurisconsultus? De quibus ergo rebus mouent tam multas quæstiões, nisi de uerbis legis? quã si intellexissent, nõ ita passim deprauassent leges stultissimis senticulis. Dicat exempli gratia iurisconsultus centesimis calendis dari utiliter stipulamur, nõ intelligas tu quid sit usu

ra centesima, ego intelligam, an non melius sensum ego iurisconsulti tenebo, quàm tu. Si res in colloquium inferrentur, faterer eum, qui res cognosceret melius intellecturum quibus de rebus ageretur: Sed quum uerba sola usurpentur, necesse est uerborum significatus, ac sensus optime teneat, qui exacte dicit intelligere se, de quo disseratur. Fortassis non tam id esset necessarium in Geometria, Arithmetica, Musica, Pictura, qa lineolis & notis quibusdam utuntur oculos in rem præsentem ducũt: In aliis fieri nequit, quo minus uerba intelligi sit necesse. Quocirca quum uerba magnorũ scriptorum non intelligerentur, nec percipi sensa potuerunt. Vnde omnia apud eos inuersa, & illa eorum dictis sensa attributa, non quæ quisq; ex uerbis colligeret, sed quæ pro libito commiscerentur. Reuertuntur tam longo postliminio Græca & Latina lingua, seu renascuntur uerius. Et tanto ex bono nõ exiguum cœpit malum artib⁹ nasci, unde tota erat salus speranda. Quod homines utriusque linguæ peritia & cognitione instructi, quum ad legendos artium ac rerum scriptores accedũt, Platonem puta, aut Aristotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Galenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut uetus instrumentum pietatis, & ex linguæ imperitia lapsos nonnunquam uident interpretes, qui multum in illis artibus operæ posuerunt, quoniam ipsi peccatum deprehendunt linguarum ope, ac beneficio, ilico se peritiores esse in illis artibus opinantur, quàm illi ipsi fuerint post tantã & tam diuturnam exercitationem: ergo illos contemnunt præse, & uix primis gustatis rudimentis ad scribendum de illis artibus prouolant, rem se facturos rati utiliorem, quàm illi ueteres artis professores fecerint, si aliquot locis hallucinatos interpretes indicarint. Aditus quidem sunt linguæ ad artes omnes, quoniam illis sunt traditæ. Sed aditus tantum, non item artes: hostia, non ædes. Inuiderunt nobis ueteres beneficium suæ institutionis, dum ea quæ inuenissent nõ apertè ac simpliciter nobis communicarunt: sed tot inuolucris cõtecta, ut facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, quã ex eorum libris. Scite Socrates Heraclíti Ephesij librũ Delio urinatore dixit indigere. Sunt in quibus facile deobscuritati ueniam, qꝛ ea non ex scriptore nascatur, sed ex rebus: ut in Pythagoricis & Platonicis numeris, quibus cõstare illis placet hominis animam. Alij arcere uoluerunt profanum uulgus à cognitione rerum, quas traderent, contaminaturum non intellecturum. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris, quàm prætexere uideretur Plato in epistola quadam ad Dionysium: at in profanis quid causæ possunt dicere: ut quum Heraclitus disputat de rerũ natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos uersantur, denique de his, quas nos scire, nec ullum erat periculum, & uehemẽter hominum generi conducebat. Sed de aliis minus fortasse fuerit q̃ de Aristotele quærendum: Reliquorum enim, ut quæ scripserunt parum sunt apposite dicta ad discendum, ac percipiẽdum ætas paulatim deleuit scripta, uix ut uel ipsa nomina existãt autorum. Ruditer enim, impolite, & confuse, sua congesserant, artis penitus expertes. Aristoteles uero quæcunq; suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac disserendo in artis formam ac faciem redegit, ut nec poëticã quidem omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos non peruenerunt: quo nomine haud facile quis dixerit, quantũ ei studia & disciplinæ omnes, quantũ studiosi ipsi debeant. Sparsa cm̃ collegit, congesta digessit, confusa distinxit, obscuris attulit lumen, oia ita reddidit concinna & apta, ut percipi facile ac teneri queant magno cũ fructu eorũ, qui artiũ fructum aliquẽ sequuntur. Fuit uir ille mea quidem sentẽtia ingenij acumine, iudicio, dexteritate, prudẽtia, diligẽtia, arq; studio omnis cuiuscunq; ætatis scriptorũ facile præstantissimus, edoctus diutissime à magistro non dicẽdi modo, sed etiã sapiẽdi Græciæ totius principe. Quantã hic potuisset adferre utilitatẽ oĩbus disciplinis, quantã lucẽ, si quæ uel ab aliis accepisset, uel inuenisset ipse, aut reconcinnasset, aperte ac dilucide uoluisset ꝓdere. Sed tũ ipse obscurauit cõsulto sua, tũ fortuitę aliæ obscuritates accesserũt, quæ aquã fontis huius in fistulas perturbatã mitterẽt. Primũ ut scriptores oẽs qui ante ipsum fuisset nt carpserat, callido, & ua-

Obscuritas ueterũ.

Aristoteles obscurus.

Ambiguis sententiis quare usus Aristoteles.

fro uir ingenio, talionem ueritus, sententiis est usus ambiguis, & in utrunq; latus flexibilibus, ne quis etiam existeret, qui ipsi dicta lacerare: ita cauit sibi semper uia, qua elabi deprehensus posset, ne teneretur, ut quicquid dixisse uideretur, integrum esset ei qui illum tuendum suscepisset, negare eam fuisse illius mentem: ut etiam in reddendis causis naturæ, ubi paulo erat apertius loquendum, operis titulo ademerit reprehensionis ansam, inscripto opere problemata, ut iudicium uideretur relinquere lectori liberum, admonitum modo ab scriptore. Themistius quodam loco furori simile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturum. Idem ipse Aristoteles ad Alexãdrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in uulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Nec solum obscuritas fuit in rebus sensorum, sed

Dicẽdi genus Aristotelis.

etiam in uerbis: affectauit enim quoddam dicẽdi genus pressum, & astrictum, Attico etiam brenius & contractius, ut interdum non tam eloqui uideatur, quàm res indicare: tum quòd id usum est aptissimum ad occultandas sententias animi: tum quòd in tradendis artibus nõ existimauit multis uerbis onerandum esse discipulum, ita ut plerunq; non tam sint eius uerba intelligẽda, quã nutus interpretandi. Et hæc tam in sua illa naturali lingua obscurus, & recõditus, in alienas linguas est ad philosophiæ atq; artium omnium cognitionẽ transfusus, in Latinam, Arabicam Chaldæam, non ab aliquo & linguæ ex qua uerteret, & in quã uerteret peritissimo, qui sententias commode annumeraret non uerba, sed uel à pueris, uel à superstitiosis, uel ab imperitis, qui uerbum uerbo reddiderunt: tum phrases, & schemata, & figuras omnes quæ erant in Græco sermone elegantissimæ atque aptissimæ ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, ut nemo esset qui linguam suam patriam sic inuolutam ac peruersam agnoscret aut intelligeret: tum multa non assecuti pro captu suo transtulere, ut non iam cognoscendam haberent Aristotelis mentem, sed interpretis: & clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligẽtia dicti cuiusquàm Aristote-

lis excitarentur, non de illius essent sed interpretis sensu. Neq; uero ab illis ineptissimis ad transferendũ uersus, sed ab eruditis etiam: qualis olim fuit Boethus priore seculo, & patrum memoria Hermolaus Barbarus, Argyropyl⁹, Trapezuntius, & paulo antea Leonardus. Taceo de Gaza propter libros animalium, qui sunt explicatiores. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, non potuit uires illas suæ linguæ cõseruare, ut plerunq; non quiuerit ad nos pertrahi uerbulum aliquod, aut dicẽdi ratio & phrasis, in qua situm esset uniuersum robur sententiæ. Quo fit ut melius uel à mediocriter Græce docto in lingua illa sua intelligatur, quàm à Latinissimo in Latina. Ad consultam illam obscuritatem accessit alia fortuita, q⁹ Aristotelis libri cum tota Theophrasti bibliotheca, sicut Strabo, Plutarch⁹ & Diogenes perhibent, ad Nelium quendam Scepsium hæreditate peruenit, hominẽ literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconem Teium deuoluta, exesis codicibus locis aliquot, & confusis: de Appellicone, dictator Sylla emit, & Tirannionem adhibuit grammaticum, qui uolumina in ordinem redigeret: hic, ut par est, in multis secutus est iudicium suum, interdum non assequutus. Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorum, uenit in controuersiam, essent ne Aristotelis, ut de prædicamentis, de quibus Boethus disputat. De Analiticis quadraginta uolumina scribit Ioannes Philoponus reperta esse in ueustis bibliothecis: ex stilo & differendi acumine hæc quatuor Aristoteli esse adiudicata, quæ nũc sunt in manibus. Quis posset bene sequi ducem tam obscure admonentem. Nec solum inuiderunt nobis lucẽ suam, sed etiam alienam, uel non admonendo ubi possent iuuare, & quasi perferendo ad nos uoces, quas prio res duces ædiderant: sed quæ quum ad nos peruenissent, nimis iam essent tenues atque exiles, uel obruendo, umbris atq; obscuritate dissimularunt multa aliorum inuenta, ut sua in illorum locum reponerent: quum potuissent, si quid habebant difficultatis, faciliora ad posteros atq; explicatiora tradere. Nam non aliter quàm qui uoces è proximo audiunt, promptius eas intelligunt, quã

Alia aliorũ inuẽta ob scurarũt.

qui procul: ita proximi inuentoribus, aut alioqui scriptoribus quibuscunq; melius capiunt, quæ dicunt: siue q̃ res illa ætate sunt cognitæ, & uerba & loquendi tota ratio, figuræ, allusiones, prouerbia, sententiolæ: siue q̃ concipiendi & explicandi ratio ferè sua est cuiq; ætati, & ijs omnibus qui in ea uiuunt, cõmunis: quotusquisq;, ut de alijs taceam, intelligit orationes & epistolas Ciceronis, præsertim ad Atticũ? equidem haud scio an omnino ullus, quas oẽs belle intelligeremus, si eas Asconius aliqs esset interpretatus, aut quispiã æui illius hõ erudi tus. Sic philosophorũ doctrinas, & placita discipuli, aut certe illorũ ætatibus uicini dilucida ad nos transmisissent si uoluissent, sed multo aliter animum induxerũt: nam fuere qui silentio præterirent, quod utiq; uisum est modestissimum præ eo, quod alij fecerunt, qui perstrinxerunt, carpserunt, inuerterunt prorsus. Stoici Peripatetica, Peripatetici Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica. Ita sectæ inuicem momorderũt, ac dilacrarũt, inter quas contentiones & pugnas de gloriola, periit lectori fructus magnorum inuentorũ, quæ potuissent cũ utilitate posterorum relinquere, si nõ maluissent ea frãgere q̃ inflectere: nam fortassis leniter detorquendo ad ueritatem deduxissent. Sed illorum monimenta tẽpus consumpsit edax rerum. Aristoteles noster utinã in gloria expetẽda fuisset paulo moderatior, quæ illi haud dubie contigisset amplissima: qui inuentorum diligentia, & acumine priores omnes longe antecedebat, potuisset nobis relinquere multa à priscis sapientiæ studiosis acute ac prudenter excogitata. Sed ille ut indefesso illo suo studio omnes quotquot ante se aliquid scripserant, euoluerat, legerat, excusserat: ita neminem præteriit, quẽ non carperet, ratus tantũ in se deriuaturum gloriæ, quantũ alijs omnibus ademisser, tanquã sublimior esset cæteris, acutiusq; ac longius prospiceret. Carpit quidẽ plerunq; merito, in quo ingentem meretur laudẽ, q̃ falsas aliorum opinatiões tanq̃ periculosa loca indicarit. Sed nonnunquam affectate, interdum non citra calumniam, in quo eum multi incesserunt. Nam ueteres cũ uiderent rerum uocabula, quæ in promiscuo essent usu, pa

Aristoteles omnes carpsit.

su, parum congruere ad ea quæ ipsi accuratiore naturæ inquisitione eruissent, uel ipsi sua sibi finxerunt uerba, uel in communibus usi sunt longissimis ac reconditissimis allusionibus ac metaphoris: nonnunquam id consulto faciebant quemadmodum dixi, ut cognitione rerum maximarum indignos prohiberent: Aristoteles ad eorum sententiam in alienissimam opinionem detorquendam uulgari est abusus significatione, ut eos consensu populi premeret, & quasi publico præiudicio condemnaret: ut de Ideis, & motu animæ contra Platonem, de unitate entium contra Parmenidem. Ea res non solum ueras antiquorum sententias nobis admit, quæ fortassis iactura fuisset tolerabilis, uerũ quod est grauius, Aristotelem nobis timidiorem effecit ad eloquendum quæ sentiret, reputantem scilicet quod est in mimo: Ab alio expectes, alteri quod feceris. Quid quod priores, quibus nos ducendos penitus commisimus, ipsi sunt sæpenumero falsi, ut falli nos quoque, qui sequeremur, fuerit necesse. Primum non pauci eorum fuerunt ingenio haud satis acuto ad inspiciendas res tot inuolucris contectas: alij res nouas, & quasi tum primum nascentes contemplari potuerunt magis quàm censere: ita ut in plerisque iudicandi facultatem longa admiratio consumpserit, sicut in spectaculo magno, raro, admirabili, usu uenit, ut antea subducatur, quàm spectatores potuerint assequi, & statuere quid rei fuerit, aut cuiusmodi. Adde quod rationes quædam, & argumenta, quæ sequebantur alijs mediocria, & utcunq; probabilia ad persuasionem rerum maximarum atque abstrusarum sufficerunt: alijs indigna sunt uisa, à quibus mouerentur, ut alij plus ualuerint ingenio, & instructiores fuerunt à dialectica uel naturæ uel artis, atque studij beneficio acceptæ, neque enim dici potest, quos errores in se admiserint uetereres philosophi ductu leuissimis argumentis, quòd rationem atque artem colligendi ignorarent. Cuiusmodi sunt ea, propter quæ Epicurus asseruit uoluptatem esse summum bonum. Anaxagoras omnia esse in omnibus, & alia quæ passim sunt obuia ijs, qui antiquorum legunt placita. Acutum inge-

Duces decepti.

Rationũ fides.

Dexteritas.

ingenium nisi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicij in colligendo, non aliud est quàm sagax quidam canis, sed uenationi parum assuetus, qui hac & illac temere ingreditur, & ferà quà minime oportet, persequitur. Damnem ego illos quod aliquoties lapsi fuerint? Equidem non magis, quàm si quis maximo labore uel fontes inuenerit uulgo necessarios, uel metalla multa eruerit, non tamen repurgarit. Non possunt multa simul proferri & expoliri: non potest unum aliquod diu quæsitum ab eodem inueniri, & excoli: non sufficit tot rebus uita: nõ humani ingenij uis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui uel in senectute datum est, ut ueras de rebus habeat opiniones. Quòd si tam sera ætas ad aliquid est rectius sapiendum expectanda, fœtus hi senibus iam nascuntur patribus, ut educare eos atq; instituere non queant. Ego quum Aristotelem tam multa in lucem protulisse uideo, nonnulla uero parũ exculta atq; expurgata, non aliter eum admiror quàm diligẽtem aliquem auri atq; argẽti effossorem, qui massas ingẽtes magna ui brachiorum eruerit è uenis terræ. Ignosco autem quòd homo unus non omnia tam multa, tam uaria, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit, ac repurgarit: non potest obire unus, quę uix centum præstiterint. Multo minus miror Aristotelem contraria interdũ sentire: ut de uidendi ratione, qui in libris de anima intrõ nos dicat admittere, in problematis foras mittere. De commistione prædicamentorum mista esse in categoriis fatetur, in Topicis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere propriam, alibi nullam. Mireris tu in tã ta uarietate rerum aliquid esse uisum uno tẽpore, quod non alio? Quis est cui non id quotidie contingat in plurimis? Vlysses apud' Homerum mutari ait hominum animos quotidie cum sole. Cicero se in diem ait uiuere, & quicquid aliquo tempore animum probabilitate percusserit, id affirmare. Itaq; negat secum oportere agi tabulis obsignatis. Dominus noster autor nostrorum animorum non solum in dies mutari nos dicit, sed etiam in horas: nõnne, inquit duodecim horæ sunt in die? Quæ sunt à me dicta ne quis putet uel me male de Aristotelis in-

lis ingenio & doctrina sentire propter lapsus aliquot: quum labi fit ferè proprium mortalitatis nostræ, uel autorem esse cuiquam ut tantę magnitudini inuentorum, tantæ utilitati ac beneficio artium ac disciplinarum omnium, sit ingratus, propter aliqua minus accurate ab illo, ut puto, expensa, aut fortasse à nobis ipsis: quod idẽ uelim existimari esse à me dictum de quocunq; magnæ notæ scriptore. Iam multos, qui acie ingeniorum satis erant instructi, piguit in fulgorem ueritatis intẽte aspicere, eos qui dicebantur aspexisse sunt secuti. Inde erro- Alij alijs res priorum traditi ad posteros & confirmati, dum tan credunt tis de rebus malunt alijs posteriores credere, quàm ipsi omnia. iudicare. Quod uitium nõ solum est in nuperrimis, sed in antiquis etiam, Plinio, Cicerone, Aristotele ipso: hęc enim est non exigua causa, cur interdũ acutissimus scriptor affirmat pugnantia, secutus uidelicet uariorum opiniones: nam quæ usu semel sunt recepta & confirmata, ita fiunt sancta & fixa, ut nefas existimetur ab eis discedere: autoritatem illis penè inuiolabilem consuetudo tribuit: ut multi in præceptis artium perhibẽdis, nõ se tanquam optimo duci & peritissimo magistro commiserint: etiam in ijs, quorum usus non est dominus: est si explicuissent, & in canones redegissent, bellissime se perfunctos opinabantur præcipiendi munere: quod Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & poëtica. Quas artes non uidetur mihi tantus artifex ad examen illud iudicij & rationis exemplis relictis accommodasse, ad quod alia erat solitus: sed usu, & recepta consuetudine adductum illam exposuisse pro formulis artis. In eodẽ poëtices argumento Horatius, quæ recepta essent, præscribit. Hieronymus Vidas nostræ ætatis scripsit carmen excultum sanè, & mire Virgilianum de poëtica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilij uirtutes percensuisse, ac declarasse, easq; pro absolutis artis præceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exemplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltem in re tanta & tam præclare cogitare uoluit, quod ipse idem se in per-

perquirenda optimæ ac præstantissimæ eloquentiæ ratione feciſſe teſtatur: ut non eã qualis aliquando in eloquentiſſimo fuiſſet homine quæreret, ſed qualem eſſe oporteret, q̃ fortaſſis in nullo unq̃ mortaliũ fuiſſet: ut non in alicuius hominis intueretur eloquentiam, dum de illa ſcriberet, ſed in ſpecimen perfectæ eloquentiæ, quam Plato Ideam appellat. Quod ſi hoc faciendum eſſe fuit in eloquentia, & uerbis quæ ab uſu peti ſolent, quã to erat magis elaborãdum in legibus, & republica, quæ uſu deprauari ſolent, non adiuuari. Ea credulitas receptorum, quum in priſcis illis fuerit, quantam in recentioribus eſſe oportet, qui ſibiipſi diffiſi grande ſunt rati nefas à maiorum placitis deficẽtere uel latum unguem. Itaq; quum non minus naturæ benignitas mente illos, ingenio, iudicio donaſſet, ipſi tamen amiſerunt iudicãdi de uiribus ductorũ facultatem, partim à rebus ipſis ſublatam, partim ab ipſis eiſdẽ iniqua ſui damnatione abiectam celerrima deſperatione ſui, quũ quantum poſſent ac ualerent, nunquam periculum feciſſent. Itaq; uideas Theologos omnes ſcholæ Thomã, Scotũ, Ochamũ, Holcotũ, Gregoriũ, Ariminenſem, Petrum Haliacẽſem, & alios, quum quid de lumine naturæ quærunt Ariſtotelis adducẽtes placita pro culmine, ad quod peruenire poteſt homo naturæ luce adiutus: quaſi altius nullum ingenium nulla in re poſſit aſcendere q̃ quò ille peruenit. Ad hæc tot ſeſe nobis obtulerunt duces, tot ſunt nos ut ſequeremur ſe unos adhortati, & alios ut oẽs uitaremus tanq̃ in perniciem ducturos, & quidem probabili pro ſua parte ratione oſtenſa. Vt proficiſcentis animus inter tot Mercurios ac uiarum indices tam uarios, atq; inter ſe diſcordes conſtitutus hæſerit, cui pareret potiſſimum ignarus: & inter tot uoces in diuerſa trahentiũ qui iudicare uel neſcit, uel non uult, ſequitur aut ſuauiſſimam, nempe captus eloquentia: aut eam quæ ad congruentem cupiditati ſuæ finem promittit ſe ducturam: uel quæ eſt ingenio ſuo cõuenientiſſima. Infinita eſt ſcribentium turba, ingens, immenſus librorum numerus: neſcio cui me applicem, cui adiungam præſertim quum nemo ſe audeat arbitrum offerre tantæ controuerſiæ, ut le-

Ducum & præceptorum multitudo.

ut legendos à non legendis iudicio & ſententia ſua ſecernat, quin huic maxima ſit inuidia, & pene publicũ odiũ ſubeundum: neq; enim eſt ullus tam malus liber, qui alicui non placeat tacita quadam congruentia ingeniorũ, ac cogitationum. Quumq; tot eſſet notis ad diſtinctionem opus, nos tamen ita illorum ueſtigiis adhærere atque inſiſtere decreuimus, ut nefas exiſtimemus ab illis uel pilum unum deflectere, ſiue damnatione noſtrorum ingeniorũ, ſiue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, ut nos, quorum eſt proprium falli & fallere: primiq; illi inuentores uelut rudes modo quaſdam maſſas atq; informes, ſicut dicebam, tradiderint poſteris ſuis expurgandas & formãdas. Quiẽ quòd illi qui in nos paterna fuerint beneuolentia, & charitate, noluiſſent nos ita deſpondere animos, ut nihil ſupra ſe quæreremus. Et qui ex illis fuerũt boni uiri, haud dubie manum quoq; illis porrexerunt, quos altius uidebant aſcenſuros, quã quò ipſi peruenieſſent: hoc enim iudicabant ẽre eſſe generis humani, ut indies artibus, diſciplinis, uirtute, ac probitate proficeret. Nos uero homines eſſe noſipſos arbitramur, aut etiam minus, illos plꝰ quã homines, heroẽs ſcilicet aut ſemideos. Non quin illi multa & magna nobis præſtiterint, ſed & nos non parum noſtris minoribꝰ poſſemus præſtare, ſi anniteremur, aut plus etiam quã illi, adiuti illorum inuẽtis, adhibito noſtro iudicio. Falſa eſt enim atq; inepta illa quorundam ſimilitudo, quã multi tanquam acutiſſimam, atq; appoſitiſſimam excipiunt, nos ad priores collatos eſſe, ut nanos in humeris gigantum: non eſt ita, neq; nos ſumus nani, nec illi homines gigantes, ſed omnes eiuſdem ſtaturæ, & quidem nos altius euecti illorum beneficio: maneat modo in nobis, quod in illis ſtudium, attentio animi, uigilantia, & amor ueri: quæ ſi abſint, iam nõ nani ſumus, nec in gigãtum humeris ſedemus, ſed homines iuſtæ magnitudinis humi proſtrati. Ergo diffiſi nobis, & clauſis oculis nos alicui commiſimus, quem belle atq; acute cernere credemus, non optimo duci quem elegimus, ſed primo ad quem nos applicauit ſors. Id cupiũt ductores praui gloriæ ſuæ magis auidi quàm ueritatis, ut res in ſtudia

& ſe-

& sectas scindatur, ut quod impetrare non possunt bonis artibus, extorqueãt dissensione ac uelut ciuili bello. Nullum est tam incorruptum disciplinæ genus in quo non sint partes ac factiones, etiã ipsa Theologia, ubi minime congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisque constãtissime defendit sua, nec est ulla adeo absurda atq; infelix secta, quæ non suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac imperitum doctorem, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tũ patri faciendum quàm suscipere uota pro institutione sui filii. Venit eò adolescẽs nouus, rudis omnium, imbuitur statim sectæ placitis: recipit, assentitur, afficitur prius q̃ possit iudicare: audit dici omnia constantissime à præceptoreingenti asseueratione uultus, supercilij, sententiæ, uidet recipi omnia magno consensu atq; admiratione à cõdiscipulis, credit esse mera oracula, ita haurit tanquam certissima & indubitata, tãquam illa quæ prima principia nominantur. Quare de motu, de tempore, de his quæ sunt in anima, de constitutione corporum, denique de rebus incompertissimis, omnia ingenti asseueratione confirmantur: ut si quis uel ambigat, non secus putent contra hunc non esse disputandum, quàm si negauerit unumquenq; esse, aut non esse. Non solum ita sibi addicit, & mancipat, ut ea modo censeat esse uerissima, sed ut alia cuiuscunq; modi habeat suspecta: adeo iudicio se spoliat præcipuo, non solum in tractandis artibus bono, sed in tota uita facultate inquirendæ ueritatis aptissima. Multi eorum ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia penitus nec legerint nec audierint, ignari sint ne aliqua suis uel meliora, uel peiora, ut qui non credunt aliã esse Dialecticam, aliam Theologiam, quàm cui ipsi sunt dediti: quod mihi Lutetiæ, et alijs pleriſq; meis condiscipulis contigisse memini. Qui uero legunt quæ aliena sunt à suis, alij decursa iam ætate nequeunt discere, & pudet quę iuuenes didicere senes perdenda fateri, ut inquit Poëta, alij quum sint penitus in iure ac mancipio contrariæ opinionis, tanquam uana, absona, stulta respuũt, atq; aspernantur. Sin scriptoris nomen autoritatem tuetur, omnia ad sua dogmata detorquent, ut sua uideatur dicere, et iam cum diuersissima loquitur, & tanquã in ciuili discordia, utraq; pars trahit quæcunq; quacunq; potest ratione ad fauorem sectæ, ad lædendum aduersarium. In quo ardẽtissima fuit Græcorum leuitas, sed nos illis hac in parte grauiores non sumus. Quæcũq; à receptis discrepant, explosa, exibilata sunt, uelut insaniæ & furoris plena, nec cognita, nec audita, tantum ex suspicione quod cum suis non cõsentirent. Nunc quæcunque ab scholæ placitis dissident, scholastico theologo sunt hęretica, quod crimen ita uulgatum est, ut rebus quoq; leuissimis impingatur, quum sit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerẽt Thomæ addictus de Scotico, hic uicissim de illo, nisi q̃ scholæ assuefactio, in qua personant uariæ scholasticorum sententiæ, audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animum uidetur. Nam qui sua non sunt cœnobia egressi, planè isti quicquid non est ex præceptis sectæ, refugiũt tanquam uenena, & ilico errorem clamant. Nec tam pertinaciter principes opinionum quamlibet obstinati pro suis inuentis depugnassent, quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in quibusdam foret tolerabile, si non in progressu corruptiora essent, quàm in prima origine. Verum exercitatio ingeniorum, & semper in eisdem iã ab initio lapsis, & corruptis, longissime rem à recta uia abduxit, quum ipsi monitis melioribus ingressus oñes præclusissent. Ach quanto se fructu disciplinarum fraudant, q̃ semper alijs credunt, nunquam ad se ipsi reuertuntur, nec se uocant in consilium, ut examinent cuiusmodi sint quæ tanta cura addiscunt. Et eorum qui sese ac ingenia sua certis scriptorum generibus, ceu in serui tutem tradidere, alij ita sunt recentes, ut ueteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellecturi si eos adirent, partim quod exactiora omnia apud nouos esse credant, partim quod occupatis incredili nouorum longitudine nunquam ad priores illos caput uacet attollere. Alij nouitatem omnem aspernati ita ueteribus adhærent, ut si neotericum attingant, metus sit ne con-

Hæresis crimen.

Secta receptum.

Secta uetterum.

taminentur. Verũ permultum refert quos ueteres, quos nouos esse arbitrere. Si illi qui artes disciplinasq; & inuenerũt, & auxerũt sunt antiqui, noui uero qui uel corruperunt artes, uel corrumpentibus accõmodarunt suas manus, planè uel umbilicos illorum antiquorũ malim, quàm uerbosissima recentium monimenta. Sin tu ad fastos redis, & uirtutem æstimas annis, quemadmodum ille dicit, ut quanto sit quisq; uetustior, hoc apud te sit nominis ac fidei potioris. Quid, an non Aristoteles Anaxagora posterior, & Cicero M. Catone, & Demosthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At posteriores istos antiquarij homines prioribus illis longe anteponunt. Hi quoq; non exigua sanè eruditioni suæ incrementa detrahunt, & iudicium debilitant ac frangũt. Primum ita addicti & mancipati sunt ueteribus, ut quicquid non putent uetus esse, continuo damnent inauditum, incognitum, etiam si maxime sit uetus, modo recès credant, ut recentia, si existiment esse uetera, adorent: neq; enim iudicio adducuntur, sed solo nomine. Vidi qui uersiculos hominis uiuentis quod in peruetere bibliotheca reperti essent puluere obsiti, ac iam fere exesi tineis, aperto capite ueneratus sit, tanquam Virgilianos, aut alicuius æui illius: & alius Ciceronis epistolam, cui consulto nomen erat præpositum gallicum, magno fastidio aspernatus est, addito etiam conuitio barbariæ transalpinæ. At inquiunt progressæ sunt aliquousq; artes, inde decíderunt, eos qui in fastigio artium scripserunt, solos tenemus manibus. Qui possunt de hoc censere, quum alios nefas esse putẽt attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priscis illis hominibus ingenium fuisse, multũ usum, ac diligentiam circa res eruendas, & tradendas illustriores posteris. Sed male de natura censet, quicunq; uno illam aut altero partu effœtã esse arbitratur. Cur se non putent aliquid excussuros, si annitantur? quum nulla sit tam facilis atq; humilis ars, in qua non infinita occulantur, quæ possint multa ingenia diutissime exercere. Et recentiores haud sanè pauca excuderunt, nonnunquam acutius, sæpe etiam uerius: quod illi uarietate rerum distracti, aliquas parum exactè curarunt cognoscere, usus docuit aliter esse, quod Hippocrati, Aristoteli, Plinio, & aliis eius notæ usu uenit. Videre est in Aristotele, ut de illustrissimo ac certissimo scriptore potissimum loquar, in eo inquam sunt quædam dogmata in multis quidem certa, sed sæpe parũ solida & catholica: ut quum dicit, si est aliqua propria animæ operatio siue phantasia, cõtingit eam separari à corpore, si nõ est, non contingit. Ceu quis dicat, si clausus in hoc cubiculo potest aliter quàm per uitream fenestram lumen aspicere, potest è cubiculo exire: Si non potest, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturalium sint contraria. Non nego quin dogmata eius omnia possint à pertinace defendi, uel centum cuneolis infarctis ut fulciãtur, inuersis, detortis, mutatis multis mille interpretatiunculis. Sed certe contradictioni sunt exposita, quæ ingenia torquet, non instituit. Et certe quod est mirabilius, ex his tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat suos aduersarios, ut Parmenidem, & Melissum, ex sua sectione prædicamentorum, ex suo ente simplici, & ambiguo. Nec est quòd cuiquam absurdum uideatur, priscos illos parum interdum firma pronũtiata uniuersalia adferre. Vniuersale enim pronuntiatũ ex multis singularibus oportet nasci bene obseruatis. An uero mirandum est, si quæ erant tam uaria in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quæ temporibus, ipsi uniuersaliter affirmando noua & tum primum ab eis animaduersa sint falsi? ut quod Aristoteles dicit in primo de animalibus, cui crura sint gracilia & brachia esse gracilia, cuius cõtrarium uidemus in hac belgica, in qua homines multi uix habent suras, brachia tamen succi plena, & bene habita. Quæ de Italia aut Græcia præcipiunt, parum congruunt aliis locis ac regionibus, nec ipsis etiã eisdem in quibus scripserunt, uidelicet uel ratione uitæ mutata, uel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuij normã ædificat? Quis ex præscripto Galeni cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo tradunter seculo, quorum contraria nunc experimur in cœlo, in terra, in elementis: ut de habitatione sub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tum in stirpi-

bus, in animantibus, in frugibus. Persica poma scribit Plinius, quæ Romę nascerentur esse noxia, nunc sunt in deliciis: ubi sunt oues illæ bethicæ tinctæ, ut Martialis inquit, colore nativo? Ita istis, qui uetera modo persequuntur, usu uenit, ut quo seculo & inter quos uiuãt homines ignorent, adeo in priscis familiariter uersantur, ut domi, quod dicitur & inter suos peregrini sint. Ignorant mores atq; eruditionem suorum temporum, & oderunt. Quanquam idem isti antiquarii sua uellent esse in pretio, & legi & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omni tantopere dominantur, ut etiam gentes ac nationes spectent: non probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quasi ingenia poma sint, aut uina, quæ solo & regionibus censeri solent. Vbiq; bona nascuntur ingenia, excolantur modo, alibi fortassis frequentiora, sed ubiq; nonnulla. Verum isti ne suis quidẽ terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat non tam eos iudicare, quàm inuidere: putant maledicendo & contemptus specie assecuturos se, ut illis, quos desperarint, anteponantur. Sed non idem est maledicere & uincere, despicere, & antecellere: non modo qui incorruptæ æstimant, intelligunt quorsum calumnia pertineat, sed qui eodem quoq; morbi genere tentantur, non æque aliorũ malæ causæ fauent, ut suæ malæ: uidelicet ꝙ superbus aut inuidus, non perinde in alienis est cæcus, ut in suis: quin potius uitia quæ in se nõ cernit, acutissimè in alijs intuetur, & carpit. Sed esto sequamur maiores nostros per omnia, & in illorum uestigijs nos quoque pedes nostros figamus, ut pueri faciunt per lusum. Qui tamẽ sint hi maiores nostri, aut quæ illorum uoces ignoramus.

Grammaticorũ crisis amissa.

Primum amissa est grammaticorum crisis, & quasi publica potestas de libris censendi. Olim enim grammatici magna & late patenti eruditione per omnia scriptorum genera diligenter uersati, non dicta solum, uerum etiam integros libros, ut est apud Quintilianum, censebant, essent ne cuius inscriberentur autoris: aut si eius non essent, ex phrasi & filo orationis, ex differendi ratione cui assignandi essent, iudicabant. Nunc uero quia & grammatici se in tenebras quasdam pristini abdiderunt,

runt, & grammaticam professores maiorum artium cõtubernio suo expulerunt, tanquã in cornices columbã, ut est in fabula: idcirco non modo dicta, & sensa inepta ac stulta, sed sordidissima quoque, & abiectissima opera genti ac familię clarissimorum autorum supponuntur: adscripta sunt Aristoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Augustino, Boëtho, Ciceroni, Senecæ, quæ ipsis nunquam ne per quietem quidem in mentem uenerant, indigna non solum tantis ingenijs atq; illa eruditione, sed etiam eorum seruis, si quos Scythas habuerũt, aut Seres. Fuere qui ad conciliandam libro autoritatẽ, nomen magni autoris adscriberent: alij, quum multi olim libri anonymi ærderentur, leuissima aliqua adducti coniectura, huic aut illi adiudicabant: alij, si tituli nomẽ non agnoscebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quem cunq; esset usum transferre: fuere descriptores, qui ꝙd nomen primum menti occurreret, id prępponerent pro titulo. Horum omnium exempla sunt non pauca in ijs autoribus quos modo nominaui: & hæc omnia sine discrimine recepta, & autoritas eis ac fides non minor, ꝙ ueris illis & germanis præbita. Iam uero & codices ad nos uenerunt mendosissimi, ut quæ illorum fuerit mens, quæ sententia de rebus, non liqueat. Aliãs corrupti sunt codices casu aliquo, ut ferunt sacros libros, qui à septuaginta uersi sunt in Græcum, pugione fuisse perfossos, ut quædam uerba legi nullo modo potuerint. Et libri Aristotelis, ac Theophrasti, ut dudum dixi, tineis, et blattis exesi reperti sunt: & erant quidẽ illa tum autographa, ex quibus alij codices dimanabant. In alijs situ & pulure quædam sunt obscurata, in alijs literæ uetustate exoleuerunt. Sed enimuero in describentibus maxima hæsit culpa: fuerunt semper librarij hoïes ferè imperiti, qui libris transcribendis tenuitatem suam sustentarent: nõ rato etiam mulieres & sacræ uirgines, qui si uel minimum cogitationem aliò diuertissent, mendum inducebant unum atq; alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebãtur, qui ex codice illo excribebantur uelut ab exemplari, ꝙd nunc crebrius fit in libris ære impressis, in quibus nullum est

Libri supositi.

Codices mendosi.

mẽdum, quod non in mille codicibus insidere sit necesse. Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebant oĩa, ut cõpositio esset literarum & uerborũ contexrus coniecturis inuestigandus. Quæ uero semel mendæ irrepserant, religio erat attingere, ac demutare, uelut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse consilio totius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset diluculdus, & uel pueris perspicuus. In aliis scriptoribus non solum librarii errata persequebantur semidocti, sed etiam probe scripta, quæ ipsi non caperent. Itaq; depraua runt rectos sensus, & pro errato uno, quod conabantur expungere, aspergebant quatuor. Videmus ut quisque ueterum scriptorum his quingentis annis in studiorum manibus uersatus est, ita ad nos uenisse corruptissimum, ut Plinium, Senecam, Hieronymum, Augustinum, Aristotelem: puriores sunt atq; integriores, qui in uetustis bibliothecis situ & puluere latuerunt obsiti, & apud barbaros atque imperitas gentes, quàm ubi uiguerunt studia: quod ut illos non attigerunt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librariorum insectantur inscitiam, produnt suam. Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiores, quippe quod indocti homines magis in Latinis uersarentur, quàm Græcis. At uero, qui in locum mendosum incidit, non hæret, nihil cunctatur, sed somnium aliquod comminiscitur, quod affirmet scriptoris esse sensum purum putum. Vnde mire in enarrationibus scriptorum ineptiæ, & hæ tempore ac ætate auctæ, quæ imo les somniorum ac umbrarum, admota qua locus illustraretur lucerna quamlibet tenui, protinus euanescerent. Quid quod nec audiunt eos quos se dicunt habere duces, quid dicant, aut quomodo? & quum multos habeant, quos quibus anteponi oporteat, nesciunt, & qua de causa, ut qui se ueteres profitentur sequi, nec qui sint ueteres norint, nec qua quisq; autoritate & fide. Nam primum insci temporum & rerum gestarum, non considerant

derant quæ sunt in quoq; scriptore potissimum considerandi, quibus temporibus uixerit, cuius opinionis de rebus, cuius sectæ, qua autoritate, quomõ scripserit, quæ dicendi sit usus ratione, qua lingua, sentiat omnia quæ scribit, ita esse, an uarias inducat personas, & qua potissimum significet mentem animi sui, quo loco dicat, quo tempore, apud quos ioco an serio: nam sunt hæc omnia spectanda, ut eliciatur, quæ sit cuiusq; mens. Isti uero nihil animaduerrunt horum. Scriptores omnes uel æquales censent, uel etiam posteriores fecerunt priores, ut Boëthum Hieronymo, Hieronymum Aristotele, iureconsultos pandectarum Cicerone ac Aristotele. Quicquid à Terentio, aut aliis comicis uel tragicis, quicquid à Platone, à Cicerone & ab aliis, qui dialogos scripserunt literis est mandatum, eam putauerunt esse autoris sententiam quacunq; inducta persona: nec saltem admoniti sunt non ea Iob sentire, quæ loquebantur socii, nec Solomonẽ aut Dauidẽ, quæ persona stultorum ac impiorum dicunt. Eiusdem momenti sunt istis, quæ Cicero in foro dicit, tempori seruiens ac causæ, ut quæ in officiis & cæteris libris philosophicis, ubi ueritas nõ ad populares sensus atq; affectiones, sed ad exactum rationis iudicii elimatur. Iocans multa dicit Socrates, εἰρωνικῶς in sophistas: omnia ab istis accipiuntur serio. Si quid exempli causa dicitur, id iudicant ab autore affirmari, quod frequentissime in Aristotele faciunt. Quas dominus noster ad facilem mentis suæ explicationẽ paraboläs usurpat, isti pro lege uitæ accipiunt, sic debere nos agere, quia sit in Euangelio. Noui qui diceret de bello an sit iustum disputari non oportere, quod dominus in Euangelio bellum approbarit. Quærenti quo loco responderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus reputat quibus copiis possit rem gerere, Itẽ in illa de forti armato custodiente atrium suum. Quid non peruertant huiusmodi iudicia? His Paulus scripsit ad Romanos Romane, ad Ephesios Hebraice. Ioannes Euangelist suum Hebraice. Hieronymus Græce, & uersus est ab Erasmo. Matthæus Latine, & si quis tentet corrigere, id uero nihil sit aliud, quàm profiteri se magistrum spiritus

Scriptores oẽs cẽsent æquales.

Par fides omnibus tribuitur.

sanctis: quàm tragicis uerbis pueriliaq; parem tribuerunt fidem omnibus. Dicat unusquilibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincentius, uel Antonius, uel qui confinxit gesta Romanorum moralizata, tantum apud istos nactus est fidei, quantum Liuius aut Suetonius: dicat de Cosmographia, quantum Strabo aut Mela: de iure, quàm Vlpianus aut Papinianus: satis est esse scriptum, à quo, non putant referre: alba linea sunt omnes in albo saxo. In Hispania puer audiebam in fidem dicti alicuius citari librum impressum: hoc locupletissimũ erat testimonium. De moribus, de probitate, de religione loqui, tam graues autores esse Gentiles rentur, quàm Christianos. Paria sunt quæ Cicero aut quę Hieronymus uel Chrysostomus dixerit. Examinaturi dictũ hominis Peripatetici, sententiam hominis Stoici adferunt: aut de Stoico, Epicuræi, non ut rationes conferant, sed ut placita. Ibi sudor & anhelitus in redigendis ad concordiã discordissimis. Dementes non intelligunt eum, qui tam multos & tam diuersos sequatur, nullum sequi? Non desunt qui uelint de ijs qui sequendi sint iudicare, sed omnia ex primo gustu: ut si in limine in unum aliquod prauè dictum offenderint, reiciant protinus & aspernentur propter illud omnia: aut si quod bene dictum uiderint, omnia illius causa amplectantur, & teneant, non aliter quàm pueri, qui si ex scutella aliqua cibum aliquando suauem ederint, omnia in illa scutella putant futura talia: sin insuauem, omnia insuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis statuunt, ex uno aliquo iritatur uel cupiditas ad omnia, uel odium atq; auersio. Quidam adeo sunt in alios seueri, seu sæui potius, ut omnia in unoquoq; requirant exactissima, ne patiantur aliquando Homerum dormitare, ut est in prouerbio. Non satis est bene esse opus ac docte scriptum de philosophia, pie de religiõe ac sobrie, historiolam, si qua forte admista est, expendunt, uoculas & syllabas ad examen reuocãt. Nõ tuetur librum ampla rerum cognitio, si in re leuissima scriptor fuerit negligentior, totum protinus opus reiciunt, & religio est attingere, ne contaminentur. In quo & de se ipsi pessime merentur, qui uberrimo se fraudant doctri-

doctrinæ fructu, & de artibus, quas præiudicio suo iniquissimo illis orbant doctissimis scriptoribus, & tam bona peritiæ parte. Disputationes quoque non leuiter exocularunt iudicium: fuerũt quidem olim, sed inter iuuenes institutæ disputationes, quo excitaretur uigor ille animi sæpe torpens, & alacriores essent ad studia, uel ut uincerent, uel ne uincerentur, tum ut altius infigerẽtur, quæ à magistris accepissent. Inter uiros aut natu grandiores fuit quædam opinionum ac rationum collatio, nõ ad uictoriam intenta, sed ad enucleandum uerũ. Nomen ipsum testatur dici disputationes, q̃ per eas ueritas ceu putaretur ac purgaretur. Postea uero quã ab auditoribus profecta est laus & pretium ad eum qui optime uideretur sensisse, & ex laude sæpenumero diuitiæ, ac opes, praua uel honoris, uel pecuniæ cupiditas animos disputantium inuasit: ut tanquam in pugna sola spectaretur uictoria, non elucidatio ueritatis: ut & ipsi quicquid semel dixissent, strenue tuerentur, & aduersarium prosternerent, ac conculcarẽt. Humilibus & sordidis ingenijs, quiq; deiecto capite hæc sola intuerentur, leuia & momentanea, parum est uisum magnũ pretium ab studijs probitas, aut ueri intelligentia: quæ duo illi q̃ non satis acute cernerent, nec quantæ essent æstimationis assequebantur præsentem mercedem quæsierunt pecuniæ, uel auræ popularis. Ideo quo maius esset operæpretium, populum ad sua certamina admiserunt, tanquam spectatores fabulæ in theatrum productæ: tũ quod fieri ad concessum par erat, philosophus deposita illa tam graui & ueneranda persona, histricam induit, ut commodius saltaret: factus est populus spectator, arbiter, iudex, & q̃d nõ facit aulœdus in scena, fecit philosophus in schola, ut tibias non sibi & musis aptaret, q̃d monet uetus magister, sed omnino coronæ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor & quæstus. Nihil opus fuit uera & solida doctrina non intellecturis, sed fucus & puluis ob oculos multitudinis obiect⁹. Ergo indagandi ueri una & simplex uia est relicta, faciendi fuci apertæ sexcentæ, qua quisque ut commodũ sibi esset grassaretur, præsertim cum nihil sit tam defor-

Disputationes.

Disputatio unde dicta.

me, quin amatorem inueniat. Nec solum in hanc opinionem populus cucurrit finem discendi esse disputare, ut militiæ conflictum, uerum publicus consensus permulcos ueteranos & quasi triarios scholasticæ militiæ rapuit, sed qui ingenio & iudicio non plus ualent quàm plebs infima: ut superuacaneum esse ac stultum censeãt, si quis ad mentem & mores, & quietum illud inquirendi genus philosophiam reuocet, nullum esse alium studiorum fructum, quàm præsenti animo non cedere aduersario, intrepide eum uel aggredi, uel sustinere, & callere quo robore, qua arte, qua supplantatione sit subuertendus. Ergo in re pulcherrima & omnium præstantissima consultum fuit statim assuefacere puerum, & cum perpetuo exercere, altercãdi statim natis initium, finis nullus nisi cum morte. Puer ad scholam deductus primo confestim die iubetur disputare, & docetur iam rixari, qui fari nõdum potest. Idem in grãmatica, in poëtis, in historicis, in dialectica, in rhetorica, in omni prorsum disciplina. Miretur aliquis, qui possint in rebus apertissimis, simplicissimis, primis? Nihil est tam liquidum, tam clarum, quod quæstiuncula aliqua uelut uento excitato non perturbent. Inertissimæ datur torpedini, nihil inuenire, etiam fulgore solis, quod obscures in rebus explicatissimis, ẽt inuoluas in durissimis, ac inflexibilibus, quod plices & replices. Dicas uel hoc solum: scribe mihi, hic quæstio: si non ex Grammatica, at ex Dialectica: Si non ex dialectica, at ex physicis, qui motus sit scribere: ex metaphysicis, substans an inhærẽs. Atqui pueri isti nunc audiunt prima dialecticæ rudimẽta, heri, aut nudiustertius in ludum admissi. Sic sunt tyrones isti assuefaciendi, nunquam tacere, fortiter asseuerare quicquid in buccam, ne quando uideantur cessisse. Nec una disputatio uno sufficit die, aut gemina, sicut refectio. Sub prandium altercantur, pranfi altercãtur, sub cœnam altercantur, cœnati altercantur. Agũt hæc, ut discant, an ut concoquant? Domi altercãtur, foris altercantur. In conuiuio, in balneo, in uaporario, tẽplo, urbe, agro, in publico, in priuato, omni loco, omni tempore altercantur: non toties sub lenone rixantur mere-

meretriculæ, aut sub lanista dimicant gladiatores appetente munere, q̃tes isti sub magistro philosophiæ. Populus non ille moderatus & grauis, sed leuis, barbarus, bellax, hac uelut pugnæ specie mirifice delectatur. Ita ut sint imperitissimi homines permulti, & omnis literaturæ penitus expertes, qui hanc spectaculi huius uolupratem reliquis omnibus anteponant: & quo magis pugnam referant, dimicatione quadam utũtur agili, ac uelloci, & quasi punctim feriunt, quo citius hostem suum conficiant: nec perpetua oratione aggrediũtur aduersarium, nec longiorem eius sermonem possunt pati. Si qd paulo pluribus uerbis dicat sui explicandi gratia, clamant ilico ad rem, ad rẽ, categorice respõdeto. In quo ostendũt, quàm inquietis sint animis, ac leuibus qui ferre uerba aliquot non possunt. Qui ferrent quatuor, aut quinq; horas perpetuas dicentem, interdum septẽ, ut olim in Græcia, & Romæ. In quo facile quiuis cognoscat patientiam & grauitatem illorum hoim, & nostrorum leuitatem. Quãta nascitur hinc corruptela & moribus, & disciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam ob firmatis? Clamores primũ ad rauim, hinc improbitas, sannæ, minæ, conuitia, dum luctantur, & uterq; alterũ tentat prosternere: consumptis uerbis uenitur ad pugnos, ad ueram luctam ex ficta & simulata. Quinetiam quæ contingunt in palæstra, illic non desunt, colaphi, alapæ, consputio, calces, morsus, etiam quæ iam supra leges palæstræ, fustes, ferrum, saucij multi, nonnunquã occisi. Est ne hæc exercitatio sapientiæ? est hæc professio uenerandæ disciplinæ? egressi illinc, quæ scripta, male dicta, innectiuæ mutuæ? & odium inextinguibile. Victoris gloria & arrogantia, tanquam inerudito bello, & uicti pudor atq; inuidentia. Victor nõ se imperitum aliquem, & mucosum uicisse reputat, sed cũctam scholam: reliquos omnes tanquam è curru quodam triumphi despicit, uel maximos illos artium parentes, atq; educaro res si reuiuiscant, nõ ausuros secũ congredi arbitretur, aut indubie uictum iri, si congrederentur. Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebantur, nihil cogitarunt quàm uera essent, quæ asseuerarent, sed quàm ipsi ea possent

Mala ex disputationibus.

possent retinere ac tueri, quæcunq; semel suscepissent: aut si qua premerentur, possent elabi quacunq; peruicacia, improbe pernegando, & cæce prosternendo omnia, quæ obstent, etiamsi rationis lux ultro se in illorum oculos ingerat: ita ut pro solutione fortissimorum argumentorum, & quæ adigerent eos ad res absurdissimas, satis haberent respondere, admitto, nam sequitur ex cõclusione mea: unde est illud: ego nego, proba tu, defendã consequenter. Nam qui consequenter, ut ipsi dicunt, defenderit, quamlibet absonis admissis & concessis pro erudito habetur, & disputationi, hoc est, apici scientiæ totius aptissimi. Quippe luctæ huius uniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisq; quemcunq; errorem susceperit sine contradictione sui ipsius. Ceu uero difficile hoc sit factu ex eorum arte obiurgatoria permissis omnibus quæ consequuntur, qualiacunque sint, sublatis quæ aduersantur uel liquidissimo ueris atq; indubitatis. At uero qui error est in disputatione ita defensus, ut non ti potuerit conuelli propugnatori tanquam fœtus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet. Ita primum ex errore fit controuersia, ex controuersia opinio. Et quod unusquisq; suis fauet immodice, odit contraria, fit acerrimus propugnator opiniõis sug, impugnator alienæ. Vnde extiterunt initia sectarum, ũ pertinacissime sunt & à sectatoribus propugnatę, & ab inimicis oppugnatæ: Quia ut nos uelut per rimulã quãdam uerum procul positum aspicimus magis, quàm discernimus: si & oppugnator ut suam opinionem tueat, & oppugnator ut alienam opinionem expugnet, omes ingenij ui res intendant ad rimulam hanc oblimandam, existimantes in hoc uerti magnum decus, sed uterq; ingeniosus credatur aduersus ueritatem, facile est intelligere, quanto rimula eiusmodi fiet angustior, & malignius cernetur uerum. Toties, tamdiu altercari, omnia reuocare in dubium, & ad frultas quasdam subtilitates, ac minutias, hoc uero non est ueritatem purgari, sed primum interteri, hinc deteri, postremo interire: non putant isti, sed scarificant, & scalpunt, & dulcedine scalpẽdi acti sanguinem quoq; eliciunt: & hæc quidem nõ pro uero

Opiniões errorum.

uero, sed contra uerum, ut susceptum illis esse dicas bellum in ueritatem: nam pro ea dicere, cuiuslibet esse arbitrantur, contra uerum autem ingeniosissimi & peritissimi, quod non magni est ingenij, sed praui, quid autem proficient dementes: ueritas in tuto se collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, calliditates nostrorum ingeniorum: ingenia cum ingenijs cõfliguntur, & inter se certant puluerem ac tenebras mutuo offundere. Quid non inueniant homines contra homines, si in hoc penitus, & semper incumbant, si nihil relinquant intentatum, dum imponant, & fallant, præsertim cum uitio nostrorum oculorum quædam aliter multo uidentur, quàm sunt: & ut Aristoteles ait, falsa quædam maiorẽ habent similitudinem ueri, quã uera ipsa: ergo aliquas præstigias excogitat, quæ positæ ob aciem nostræ mentis, illam ad ueri lucem non sinunt penetrare. Quumq; minus multo potest dare operam ut an tenebræ ac præstigiæ sint dijudicet intenta & occupata, uel dum alium ferit, uel dum se tuetur: non uacat in se redire, & lucem ingenij ac iudicij offusis nebulis quiete admouere, plus nimio occupatæ quæstiunculis ad disputationem armãdis, atq; exarmandis: semper in agitatione uoluũtur ac motu, nunquam sinit aquam fieri liquidam, quam sint bibituri. Quo fit ut moderata quadam collatione studiorum enitescat ueritas, tanquam attritu: nimium auxit, tanto sapientius poeta in scena, quàm philosophus in schola. Age uero, quemadmodum se parant huic pugnæ primum graues oẽs autores, & qui parum essent altercationes adituri ex schola eiecernut, tanquam senes, & imbellem multitudinem è castris, aut urbe obsessa, Platonem dico, Ciceronem, Senecam, Plinium, Hieronymum, Ambrosium: retenti sunt modo, qui tela constringere, & stantiales illis possent suggerere, Aristoteles. Augustinus, & similes: ex quibus ea tantum decerpserũt, & quidem praue intellecta ac detorta, quæ in aciem uenirent non eruditam illam, & dignam inquisitione magnorum ingeniorum, sed circulatoriam, & diuinatricem, quam quiuis facile obeat sine libris, sine cognitione rerũ. Imõ

Graues autores ex scholis eiecti.

hæc

hæc inutilia sunt isti pugnæ, cui satis sit unumquenq; cogitasse, ac se munisse, quemadmodum absurdissimum impetum possit retinere, ueritati autem pudeam & cauillum obiicere. Quocirca nemo istorum libros Augustini, & Aristotelis attingit, quibus opus sit animi attentione, ac studio ad res cura & cognitione dignas: non libros de Ciuitate Dei, non de doctrina Christiana, non Aristotelis problemata, aut de animalibus, politica œconomica, non eiusdem rhetorica, nec huius quidem artis nouerunt nomen, quod hæc magnum studium, uariam rerum notitiam, perpetuam orationem, exactum iudicium requireret: mathematicas quoque artes deseruerunt penitus, quoniam radio & puluere contentæ: non didicerunt histrionicam: quod si res ante oculos non ponas, frustra in eis multa uerba temere funditaris: quædam tamen ex illis surripuerunt uocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus, triãgulum, quadrangulum, circulum, centrũ, hæc quoq; ad clamores ac rixas pertracta, si quando horum mentio in libris Aristotelis incidebat: cætera quæ studium & tacitam cogitationem postulant, uerecunde sunt relicta. Iam si quid ex foliis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrebant, quàm Gallus Aesopi scalpebat fimum, ut aliquid quod ederet inueniret: sic isti ut telum aliquod uel acciperent iam paratum atque expositum, uel sibi concinnarent, hasta & ferro illic repertis, cætera omnia suspensis legerunt animis, & ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandum esset, quum loquendum, & quidem promptissime, nam illis nihil turpius quàm tacere aut cunctari, & loquendum iis esset qui ea uenerant ab omni lectione, ab omni cognitione inopes ac deserti: Quid fuit reliquum, nisi excogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rerum naturam, quam impudẽter assererent, disputationis ardor initio suasit: hinc quum uiderent se defendere cõsequenter posse, ea quam uera receperunt: res enim & ab imperitis, & inter imperitos agebatur, id est, inter eos qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent. Somniarunt mira dogmata, tanquam formulas totius ueritatis, talia, ut nulla sit ple-

sit plerunq; ueritas certior, quàm quæ ad eiusmodi cauiones minime cõgruit: qualia sunt in dialectica, in physicis, in iis omnibus, in quibus multum & diu regnauit disputatio: & tamen ad has regulas censeri ueritatem uolunt, ad quas quum ueniat illa inuita & repugnans, seu uerius nunquam ueniat, mirum nõ est largissimam altercatiõibus materiã suppetere, dum ea uia instituitur ad inueniendum uerum, quã nunquam peruenias. Ita nihil tam uidetur certum & statutũ, & ueritati aptum, quod non ilico diuersissimum esse à uero appareat: un de contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem uos disputando uicturos. Ne iuretis ipsi, ego id pro uobis deierabo, & quidem perfancte: nã quas artes uos modo exomniastis, quas nugas, & quidẽ ex illius, ut putaris, dogmatibus, ipse si reuiuisceret, nõ intelligeret, ac ne suos quidem libros, ut uos explicatis. nec solum hoc Aristoteli contingeret, sed Platoni, & acumini illi tam celebrato Chrysippi, aut Carneadis, prudentem grauem senem si ad lusiones suas & cauilla puerri pertrahant, haud ægre uincent. Et si ciuitatem legibus atque institutis ciuis alicuius bene constitutam ac ordinatam peruertas, is si redeat qui illam instituerat, nimirum peregrinus erit in sua republica. Si uestra istã est Dialectica, Dialecticam Aristoteles ingnorauit. Si philosophia, philosophiã. Si ius ciuile, rudis est iuris Vlpianus. Si medicina, nesciuit medicinam Galenus. Iam nec Cicero quidem scit Latine, si Latine locutus est Scotus, aut Thomas: Nec Titus Liuius bonus auctor rerum Romanarum, si uera sunt gesta Romanorum moralizata. Quæ spes est muturos istos suas glandes bonis frugibus, si illas cuiuis filigini anteponunt. Vos quidem Aristotelẽ uinceretis, si uestra somniata dogmata admirarentur, sed illis sepositis, & ex communi hominum intelligentia & natura, uel uerulæ uobis fucum facerent, & istam uestram inuictam loquacitatem constringerent, ac cogerent obmutescere. Quanquam hæc non tam senes iactant, quàm iuuenes præferuidi, & pugnaces: qui ut homines militares ingentem se ex bellicis facinoribus & multis uictoriis gloriam relaturos confidunt,

Nam

Nam senes errorem suum raciti agnoscunt, sed partim piget confiteri, quia seram esse pœnitentiam credunt, quum nulla sit sera ad discendum ætas, ut Augustinus inquit. Fatum est enim quòd nesciant, flagitium, & nolint scire: partim pudet, & præcepta gloria spoliari imo animo capiant: atque hoc interdum impedimento est quo minus iuuentutẽ suam admoneant, ut quæ ipsis defuerunt, illi quærant. Sed antequam de disputationibus finem dicendi facio, adiiciam illud quod ostendit, si isti homines eruditionem & cognitionem ueri parui fecerint, quàm se penitus cõflictui dediderunt, & eum quibuscunq; potuerũt rebus aluere: etiã inter illa ipsa inepta, absurda, stulta dogmata, si quod esset unde copiosum aliquod & fertile oriri posset disputationi seminarium, tametsi falsum esse existimarent, inferebant nihilo minus in scholam, & statuebant tanquam positum et fixum, ne materia deesset rixãdi: uidelicet quòd ex illo quod uerum esse non dubitarent pauciora existerent, & ex falso argumenta. Exempli gratia: Secta illa scholastica, quæ à Gulielmo Occhamo defluxit, & nominalium se appellauit, ridet quæ Ioannes Scotus, & ij qui reales dicuntur, de punctis, de momentis, de interuallis, de indiuisibilibus affirmant, & tamẽ illi ipsi disputaturi, uel in logicis de incipit, & definit, uel in physicis de motu & tempore opinionem Scoti tanquam ueram subiiciũt, ut sit dimicatio diuturnior. Sed quãuis illi altercandi nec finem nec modum ullum nouerunt, nobis tamen aliquis est faciendus finis, & transeundũ ad reliquas corrumpendi artium causas, tametsi nõ minor suppetit porbis materia insectandi rixas illas, quàm illis clamandi, dum rixantur. Sed nemo non uidet quanta & moribus, & iudicijs, ac proinde disciplinis quoque inter hasce pugnas plaga est inflicta. Diximus de ingeniorum tenebris, dicendum nunc est quantum negligentia nocuerit, per quam etiam tenebræ sunt in nostris pectoribus densatæ, & quasi per desidiam squallor & rubigo menti obductus. Olim ueteres, qui se ad studium ueritatis ac sapientiæ contulissent, omne perire tempus sunt rati, ẽt literis, quod cognitioni non impenderetur. Nota est Pli-

Negligentia.

nij Secundi diligẽtia quam Cæcilius sororis eius filius, in literas retulit: & idem ipse in præfatione naturalis historiæ satis indicat de somno se, & rebus ualetudini necessarijs detrahere solitum, quod impenderet studijs: nimirum quod tum demum se uiuere censeret, dum illa commentaretur, ususq; est Marci Varronis testimonio, quod uita esset uigilia. Aristotelem quoq; scribunt ita studere consuisse, ut globum æneum teneret in manu subiectis peluibus, in quos decideret si dormitasset, & excitaretur sonitu. Longum erit si exordiar historiam diligentiæ antiquæ, si peregrinationes literarum gratia, si amplissima patrimonia, opes, dignitates studijs posthabitas: facilia sunt cognitu, si quis philosophorũ acta uelit inspicere. Habebant etiam proceres Romani in illis imperij occupationibus lectores, quos Græca uoce ἀναγνώστας nominabãt, qui epulantibus, qui dormitãtibus, lauantibus, deambulantibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominũ animis, uel quia non liberet operam dare, uel quia non liceret: non libuit propter socordiam, aut desidiam, ẽd graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere suo uergens, nullis ad diligentiam stimulis pungeretur: uel quod non putarent opus esse in publicum sua diligẽtia, quum crederent satis multos in eam rem incubuisse, atque incumbere, & ueritatem quantum in commune sufficeret productam esse. Nec ipsi se arbitrati sunt indigere, quòd satis cognitione rerum uiderentur instructi ad uitam: honorem autem uel opes, aut tenues, aut profecto contemnendas ex literis atq; ingenio prouenire, aut illis ita abundarent ipsi, ut ex literis non haberent quæ rendas: postremo eas non tanti facerent, ut propterea laborem studiorum susciperent scribendi uel expoliendi, quæ inuenissent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucillius poëta: ut Horatius eũ taxat, & Galba: multiq; oratorum de quibus in Bruto M. Tullius. Fuere qui desperarent se tam multa posse legere, quot erant legenda ei, qui mediocrẽ in studijs operam uellet ponere. Pars diffidit se intellecturos aliquot ingenij sui uitio, etsi hi rari: sed pleriq; conscientia im-

Lectores.

 peritiæ

peritiæ earum rerum, quæ essent ad intelligentiam necessariæ, ut puta linguarum, aut philosophiæ, aut ueræ alicuius eruditionis ac solidæ, quibus non tam diligentia deerat, quàm facultas. Queritur Iusti. Cæsar tot milia uersuum esse in libris uetterum Iurisconsultorum, quos etiam maiores altero tanto iuuisset cognoscere, piguit illos legere, piget etiam centones illorum in Pandectis rite scrutari: non piget scrutari ac rimari Bartholos, Baldos, Albericos, Iasones, quos qui uideat, exclamet protinus illud è satyra: Quis leget hæc? Qui plures habent & longiores uersus, quàm non dico sex & triginta integri iuris scriptores, tot enim sunt in Pandectis eorum nomina, sed etiam sexcenti tales. Qui à Liuio abhorret, ut diffuso, non dubitat se credere pelago Vincentij historialis. Vallam qui non legit, leget Catholicum. Nuper causabatur quidam uitæ breuitatem, quæ non sufficeret euoluendis Hieronymis, Augustinis, Ambrosijs, Chrysostomis, & is tamen ad umbilicos peruenerat non paucos ex ijs, qui summas aut commentarios in sententias Theologicas conscripserunt, quibus omnibus legendis tres ætates hominum non sufficerent quilibet longe. Aristotelem grauamur inspicere non Paulum Venetum, aut Auerroëm, bone Christe quantam molestiam: uidetur mihi istis contingere quod nostri homines prouerbio dicunt, farinam spargere, cinerem colligere. Vt diuites male profusi denarium pauperi dantem defient, scurræ mille numos datos gloriantur: Sic isti in rebus bonis præparci sunt temporis: in malis largi & liberales. Non sunt uisæ illis obscuræ tricæ, & exomniationes recentium in omni disciplina, in Dialectica, in Physicis, iure ciuili, medicina, Theologia, quoniam illis assueuerūt, ut uitiosi oculi tenebris: uisa sunt eis obscurissima, & impenetrabilia, quæ dilucide erant ab antiquis prodita, quoniā insueta: ita malunt ea quæ liacunque ex interpretibus sui similibus, hoc est, ex conchis lacunis haurire, quā ex ipso puro fonte. At quod grauissimum est negligentia hæc indies crescit, nam & indies magis assuescunt commentis recentium, minus ueteres curant agnoscere, quos omnino uellent perditos,

tos, nisi conseruaret eos maiestas nominis, & reuerentia uetustatis, nunquam tamen nec uidentur nec audiuntur, tantum sententiolæ quædam illorum sunt uulgatæ, quas passim iactant & ubiq; inculcant quantumcunque sint ijs de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam à principibus suæ sectæ citata traduntur per manus, cū eo intellectu & interpretamēto, ad quod torsit illa, qui ad placiti stabilimentum inducebat, quo nihil putant esse certius ac exploratius. Et istis quidem non liber, alijs non licet, non est commodum, non uacat, quòd longe diuersis rebus sunt intenti atq; occupati: ut qui uel pa-
randis opibus dediti, aut uenādis uoluptatibus, aut ina-
la potentiæ atq; opum ambitione inflammantur, ea in
illorum animis cura studium literarum blandum & mā-
suetum facile expellit, imò has esse nugas arbitratur, Eruditio
præ suis uoluptatibus ac pecunia. Sunt qui eruditionē propter
suscipiunt, tanquam facultatem quandam numi aut ho- quæstum.
noris quærendi, isti ad adipiscendum præstitutum ani-
mo finem intenti, id solum de studijs desumunt, per quę
breuissime, quò intendunt, perueniant. Nam qui pro-
pter mercedem operam sumunt, mallent si fieri posset
mercedem citra operam omnem consequi: quod in istis
est agnoscere, qui qua uia ad honorem aut opes perue-
niant pensi nihil habent, perueniant modo. Quo fit ut il-
la consectentur sola, quæ ad destinatum animo finem
compendio perducunt, reliqua tanquam superuacanea
sinunt ualere: atque adeo, ut quisquilias reiiciunt, &
purgamenta. Sic medici quas practicas nominant so-
las legunt, illi quidem qui quæstus gratia student. Iuris
studiosi rubricas, formulas, & actiones, & constitutio-
nes litrum, reliqua siue philosophiæ arcana, siue ex iu-
re pulchra quidem illa, uera, solida, & cognitu digniſſi-
ma, ne attingunt quidem: nihil est enim eis dulce, nisi
quod præsentem adfert mercedem, in quam solam incō-
niuentes habent oculos. Quippe nō secus philosophia
& labor studijs impensus grauis istis molestusq; est, atq;
agricolæ fossio uel aratio, ueredario cursus, sutori sue-
re, textori texere. Seruile est enim mercenarium quod-
cunq;, angitq; animum properantē ad præmium: & sicu

ti Horatius inquit, spe finis dura ferentem. Ita nullum est eis tempus breue, ut animo cupienti nihil satis festinat. Olim septem anni liberalibus artibus impendebantur, recisi fuerunt ad quinq;: & hoc nimis longũ, ad tres cum dimidio sunt redacti: ferunt utcunq; seruitutẽ hãc nonnulli eorum, & sicut ille in Comœdia amator, maledicrant se tantisper, nam quidam de hoc ipso detruncant. Qui illorum animus apertissime sese subinde profert. In illis enim quas uocãt relaxationes studiorum, & recreationes animi, in quos se lusus, & quantam sese licentiã effundũt, etiam grandiores natu, nam de pueris minus mirandum. Quo gaudio ex scholis tãquam è caueis euolant? quàm inuiti eodem reuertuntur? ut uidentur serui ex compedib⁹ soluti, intolerabili quadam miseria ad tempus leuari, magno metu, ac mœrore, quum ad eandem redeundum est in ergastulum. Simul per licentiam illam ea designant flagitia, ea scelera, ut credas nihil esse in scholis discere aliud, quàm malefacere. An non saepe clamant se in opera detineri, cætera odiosissima nisi propter mercedem. Nam qui generosiori sunt pectore, & dignitate scientiæ ipsius, inducunt ad philosophiam animum, iis uel ex ipsa philosophia crebra adsunt alia ex aliis oblectamenta, aut ita ex bibliothecis exeunt, ut solius ualetudinis habere rationem uideantur, rei uehementer studioso labori necessariæ. Quocirca moderatissimi se ad studia, uel deambulationibus, uel lusionibus reficiunt, ac reparant. Verum illi nec quærunt nisi mercedem aptissimam, & eam consecuti finem labori imponunt: nã quorsum attinet amplius defatigare, & ulterius progredi, ubi ad metam peruenieris. Itaq; undecunq; malunt potius defungi rerum summis, quàm ratiõibus detineri, & causis cuiusq; cognoscendis, quod demum uere est scire. Inuenti sunt in omni studiorum genere, qui desiderarent consulerent, collectis ex lectione ueterum quibusdam ceu floscul is, ne priscos illos posteri haberent perlegendos, homines plus satis nugis occupati & distenti, & hi fugitantes laboris præsertim molestissimi, quod scilicet ægre illos intelligerent: centones eiusmodi pro solidis magni nominis autoribus complexi sunt. Ita nunc Hieronymus, Augustin⁹, Chrysostomus, & prisci illi ac primi religionis nostræ scriptores non ex suis ipsorum monimentis cognoscuntur, sed ex collectaneis sententiarũ Petri Lõbardi, ex Cathena Aurea Diui Thomæ, & aliis rhapsodiis eius notę. Nacti sunt & medici suos decerptores flosculorum ex libris Galeni, Hipocratis, Auicennę: consunt centones iurisconsultorum Tribonianus. Detrũcatus est Lutetiæ Aristoteles & traditus uix dimidiatus, ne sic quidẽ breuiaria hæc lectores inueniunt: longum existimatur ea percurrere, sit satis indices aut rubricas inspexisse. Qui possunt autorum sensus percipi deserti, & destituti suis uelut fulcimentis, nempe iis quę antecedunt, quæq; subsequuntur? utraq; enim maximã lucem adferunt interiectis, quæ nuda hodie ac orbata proponuntur. An non istud passim usu uenit, ut quod per se parum intelligitur, ex collatione priorum ac posteriorum fiat manifestum. Et isti flosculis, & summam animo optatum ea tanquam superuacanea contẽnunt, unde non modo uera eruditio, sed nec illa ipsa constare potest ficta & adumbrata, quam ipsi affectant. Nam quum ex paruis nascantur & componantur magna, necesse est ut paruis suoipsorum iudicio contemnẽdis aditum quoq; sibi obstruxerint rerum maximarũ. Primum nihil fuerunt soliciti quemadmodum scriberent, quum tantum interesset probus dicerent an probrus: cædo, an cedo: hominis, an ominis: Christe, an Crie. Atqui Messala Coruinus & C. Cæsar tãto ingenio, eruditione, opibus, dignitate uiri, non duxerunt se indignum de singulis literarum præcipere. Si enim literæ sunt uocum elementa, quibus artes omnes ac disciplinæ constant, quomodo non composita negliguntur, si simplicia contemnantur: an tu pharmacum ullum recte cõficeris, cuius uel herbas uel radices conculces prius, ac conspurces? Iam & uerba dissimulabãt se curare, quum maxime laborarent facundissimè dicere. Sed quia non succedebat, uolebant aliis persuadere non sequutos se, quod assequi nõ quiuissent. Ergo nomina omnia ueterã eorum, quibus postea mutatæ sunt appellationes fun-

Flosculi ex autoribus collecti.

Contẽnendo parua sunt amissa magna.

ditus penè amisimus, herbarum, stirpium, animantium urbium, regnorum, fluuiorum, montium: herbas pro taxis, urbes pro fluuijs, homines pro nauibus usurpamus. Intercidерunt quod proximum fuit, phrases, & loquendi formulæ, tum historia, mores populorum ac gentium, & tota cognitio uetustatis. Negabant sua interesse, fuerit ne Annibal Pœnorum dux an Scipio. Vicerit Cæsar Pompeium, an contra Cæsarem Pompeius. Sit in Assyria Babylon, an in Mesopotamia. Hispania sit ne ad Occidentem, an ad Meridiem. Scolopendra herba ne sit, an auis. Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc si dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno. Sin eruditi homines de cathedra uitæ duces, & professi se ingenijs lumen adferre, quis non indigneturquocirca prisci homines, qui orbes illos disciplinarum confecerunt, uideas quicquid libris suis admiscent, adeo esse purum atque exactum, ut unum illud studuisse egisse semper dicas in uita. Disserit Cicero, Seneca, Aristoteles, Plato, Hieronymus, Ambrosius, Galenus, Vlpianus, Scæuola, aut illorum aliquis de rebus morum, attingit obiter historiam, fabulam, descriptionem regionis, naturam herbæ, animantis ingenium ac mores tam accurate, tam uere ac prope quàm qui illis de rebus profitentur se tradere. Scribit nostrorum hominum quispiam de philosophia, de iure, de Theologia, de re medica, admiscet historiam ineptissimè narratam & falso, negat hoc suum esse institutum: attingit aliquid de Cosmographia inscite, negat esse suum institutum: loquitur de ui uerbi imperite, negat esse suum institutum: de arbore, de animante indocte, negat esse suum institutum. Quod est ergo tandem tuum institutũ? nihil statuisse recte dicere? Quam esse putamus eiusce rei causam, nisi quod ueteres & euoluebant omne librorum genus, & intelligebant: isti nec inspiciunt, & frustra inspicerent egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiam artium quasi manu ducit, quæ in istis nulla est prorsum, in antiquis magna erat, & dilucida. Istos miseros facit & inopes negligentia omnium, illos faciebat diuites omnium diligentia & cura. Nimirum acute illi apud se cogitabant, nullam

nullam esse artem aut peritiam adeo ab alia remotam & disiunctam, quę non illi lucem sæpe aliquam adferat: ideo disciplinas omnes ut uirtutes, communionem inter se quandam & nexum habere docuerũt, quod nõ ab uno autore, aut uno loco est proditum. Testantur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alij permulti, unde natus est ille, ut Cicero inquit, concentus doctrinarum omnium, & consensus: & ut Quintilianus orbis disciplinarum, quem Græco uerbo ἐγκύκλιον παιδείαν uocant. Dexteritas. fuit multis ad inquisitionem artium, & ad præcepta illarum dexteritas, ut temere sine arte, sine sagacitate quacunq; se uia aliqua ostendisset, illac insisterent ad inuestigationem ueritatis: non penetrarunt ex affectis ad causas primas, non ex compositis ad elementa & initia, non ex singulis collegerunt uniuersum, non ex uniuerso præceperunt de singulis, & quasi fluuium, qua opus esset corriuarunt. In quibus reliquos omnes nõ secus ac Aristoteles maximꝰ. tecelluit Aristoteles, quàm sydera uniuersa sol. Proximus est ei Galenus Pergamensis si non esset tam redundans, nępe Asianus. Sed & isti non raro ad rem præsentem accommodarunt quæ inquirerent: ut Aristoteles, quemadmodum etiam alij in rhetoricis, & poëmatis sparsè, & temere profuderunt, quæ inuenissent, non alio fine propositio, media alia ex alijs nascentia tanquã in schalis gradus suffulcierunt: non ex re atque uniuersitate naturæ ad præsens institutum atq; opus deduxerunt, quod est artis, sed aliam ex alia similitudine quadam collegerunt: aut quæsita est eis præsens utilitas, nõ ut finem tenerent artis, sed ut suum. Hæc antiqui: recentiores uero qua tandem dexteritate tractabunt artes, quum nesciant quæ cuiusq; artis sit materia, qui finis, & quasi scopus, quid agat, quò spectet, in quem usum disca tur. Modo artes ex similitudine coniungunt & faciunt Confusio artium. unam ex duabus diuersissimis, Rhetoricam uocarunt Grammaticam, quod utraq; esset de loquendo. Poëtam dicunt Rhetorem, Rhetorem Poëtam, ob concinnam & modulatam orationem, Dialecticen de locis argumẽtorum Rhetoricen appellant, quia Rhetorica quoq; inuentionem argumentorum traderet. Modo ex artifici-

bus distinxerunt. Si quis bene loquatur Latine, quia hoc in ludo literario putatur didicisse, Grammatica est quis quid loquatur, & de quacũq; re. Differant duo de re eadem philosophica, Latine unꝰ, alter uitiose ac barbare, quæ Latinus dixerit, erit Grammatica, quæ uero imperitus philosophia, Quæ Lyranus aut Hugo scribunt in Nouum Testamentum, Theologia est, quæ Erasmus, Grammatica. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario dicturi, nisi nomen obstaret, tametsi hic erit nescio quid mussant. Quod si Ioannes Picus Apologiã suam corrupto illo non scripsisset sermone, haudquaq; haberetur Theologus, sed Grammaticus. Alciatus, Zasius, Cantiuncula Grammatici sunt quum de iure disputant. Accursius est iurisconsultus uel quum interpretatur, q̃, id est, &: ait, id est, dixit: seu, id est, aut. Diligẽs & accuratus historicus, uel quum de origine XII. tabularum lepidam fabellam comminiscitur, aut de adoptione Germanici Cæsaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate administranda, de moribus, de re familiari loquitur, est Rhetorica, quicqd dialecticus, est dialectica. Quicquid tractat iurisconsultus, peritia iuris, etiam si de uocabulis inquirat, & in medio Grammatici jure ac possessione uersetur. Quicquid physicus, physica, etiã de punctis, & lineis, & superficie, & numeris. Quicquid ergo facit sutor, sunt calcei, quicquid carpẽtarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnam. Et hæc uulgus rude si diceret, rideremus: at dici ab ipsis sapientiæ luminibus, quis nõ indignissime accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore professionis suæ ostentant, penitus ignorant. Non desunt, qui nec similitudinem ullam sequantur, nec artifices, sed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grammaticam uocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum existimant puerorum more res alias pro aliis in loquendo usurpare, quod in pueris ridemus utiq;, amplectimur, osculamur, in illis senibus res liquorum magistris flagitiosum est, & animaduersione dignum, nõ aliter ac si uelint ipsi ad puriles ineptias redire decursa iam ætate. Homines qui tam praue & à nu-

gistris

gistris suis artes acceperunt, & in animis suis excolunt, quomodo sunt eas nisi prauissime quoq; tradituri. Si ex olido utre in olidum utrem uinum transfundatur, quale tandem proferetur ex hoc secundo: non solum corruptas eas disciplinas atq; eruditionem necesse est illos tradere, sed multo iam corruptiores quàm acceperant: nã ipsi male atq; imperite uersando in peius deformarunt, & res semel à uia in auium delapsa, quo longius progreditur, eo magis à recto aberrat, & longius ab eo discedit, quò erat eundum. Iam ut libros non attingebant, q̃s nec intellexissent, illos dico ueterum, unde tanquam ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamen necesse aliqd dicere: transtulerunt omnia ad commentitias quasdam formulas, ad ridicula quædam & ludicra, ad quæ nihil esset opus lectione ueterum, aut omnino libris ullis, q̃ facilius & expeditius uideretur absurdum aliquid inuenire & cogitare, quemadmodũ tueri posses: quod si perfecisses breui tẽpore, labore exiguo autor prodibas nouus, ui instituti, & alieno labore magnam partam gloriam uerbis in te transfinouebas, ut inquit ille. Et quemadmõdum autori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri contendebat, quæ alter extruxisset: quumq; hæc rerum natura esset eis ignorata, ipsi aliam somniũart, quę esset ad ludendũ, ad altercandũ, ad rixandum aptissima, & ad pullatam coronam accommodatior, quæ illa admiraretur, quæ nullo modo caperet, & acumẽ illorum suspiceret, qui ea quæ nusquam essent tam acute essent intuiti. Ipsi uero nouæ & confictę rerũ naturæ assueti, quum ad hanc nostram transeunt, omnia offendunt noua, omnia sunt eis paradoxa, omnia admirãtur, quasi in syluis & solitudine educati, in urbem nunc primum adducentur. At quum se aliquando ad lectionem magnorum autorum traducunt, uehementissime demirantur illa non congruere cum suis, nam ad illos suos fictitios canones, sententias autorum uolunt censeri, quæ quum uideant inter se repugnare, primum imperitiæ ascribunt ueterum, rati se exacte loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua crassa: deinde impulsi autoritate nominis, tum magnitudine eorum quæ illic

Noua & somniata rerum natura.

scribuntur, hærent inter illa sensa, & suas formulas, incerti quorsum se applicent, sed uincit in multis inueterata consuetudo, & autores aiunt ad bonũ sensum loqui, se uero ad perfectam quandã rationem & regulã, id est, ad rigorem, sic enim suum frigus uocant appositissime.

Autores imperite enarrati, & intellecti.

Age uero, quomodo autores ipsos uel intelligunt uel enarrant. Primũ nihil pensi habent, quis sit autor, cuius instituti, quo fuerit tempore, qua usus scribendi ratione. Epicureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia deniq; ad ea, quæ sola norunt. Magnos autores nolunt quicquam habere commune cũ populo, quasi uero non illi sermonem à populo acceperint, sed ipsis domi nasceretur. Quo remotius ab omni communi sensu scriptoris sensum abduxerint, eo putant acutius se dixisse, & propius ad illius mentem accessisse. Quicquid esset ex cõmuni intelligentia, tanquam indignum scriptoris sententia reiecerunt, & ab hac discesserunt rerũ natura, ne quid sibi esset commune cum populo: quippe naturam hanc imperitorum ducebant esse, aeram illam suam doctorum. Ad exãmẽ quod sibi ipsi finxerant reuocarunt syllabas, literas, literarum apices. Vnusquisque uoluit ad ingenij sui modum alios omnes scripsisse. Aridus & ieiunus lector nihil censuit explicandi causa esse dictum, non animaduertit copiosum scriptorem sæpenumero contentum non esse rem unam semel bene dixisse, alia repetere infigendi & inculcãdi gratia, quia sic expedit argumento, alia ut magis intelligatur quod dicitur, alia natura copiosi ingenij atq; interdum redundantis. Contra laxus & fusus multo uult deici, tanquam corticem, quæ possis tollere sine periculo. Ita ieiunus in copia Ciceroĩs tanquã in undis iactatur. Copiosus in Aristotele parsimonia, tanquam in angustijs premitur: quum Cicero plerisq; locis ornatum spectarit fusus & plenus, Aristoteles autem astrictus & sibi instans, res solas, parcissimus uerborũ. Quæ autem uel exẽpli causa, uel similitudinis, uel confirmandæ, aut declarandæ sententiæ suæ ab autore ex alijs disciplinis attinguntur, qui non confidit se posse explicare, præterit penitus, & negat esse suscepti instituti, nihil pertinere ad se:

ad se: alij qui turpe existimant penitus tacere, sic exponunt, ut præstitisset tacuisse. Nam quum sibi doctissime uidentur locuti, dicunt in genere, Galilæa nomen est regionis: struthiocamelus nomẽ est animantis: colloquintis nomen est fructus, Cyrus nomen est uiri: quærat lector quid & quale sit quicquam. Alij qui sibi magis fidunt, nacti suo iudicio campum in quẽ excurrãt, uniuerbuli tenuissima arrepta occasione de re dicunt paucissima, præter rẽ infinita: alienissimis locis infarciunt, quæcunq; est collibitum: nimirum quòd quum finem & usum artium ignorent, omnia ubique satis apte & congruenter dici posse arbitrantur. Loquitur obiter Aristoteles aliquo loco de punctis, ipsi totam Geometriã eodem effundunt, dico eam quam norũt, quæ est à Ceometria alienissima: Loquitur de Helena, totum bellum Troianum ab ouo gemino, sed nouum penitus, & uel ipsi Homero aut etiam Vlyssi inauditum. In sacris literis sit Orientis mentio, non autumant alienum de toto ortu & occasu signorum differere, de solis cursu, de lunæ uicibus: ut posti perorauerint, possit tanta loquacitate tortus auditor queri, bella hæc quidem, sed quorsum hæc tam bella? Iam qui nihil uideretur falsum dixisse etiam si nihil congruens cũ sensu autoris, satis se bene putabat suo munere perfunctum, uidelicet Aristotelica fretus regula, omne uerum omni uero consonat: arqui hæc parum inter se cohærent: Dionysius fuit Syracusis tyrannus, & sol mouetur in zodiaco: non conferebant priora cũ sequentibus, sed detruncatã sententiã sumebant exponendã, nec expendebant an satis recte diceretur, si is esset sensus. Hieronymus Platonis peregrinationes recẽsens in epistola ad Paulinũ inter cætera scribit captus à piratis & uenũdatus tyranno crudelissimo paruit, sed quia philosophus maior emente se fuit: hic interpretati sunt maiore se fuit mẽte, id ẽ, fortiorẽ sum pssit animũ: nec cõsiderarũt posset ne Latine dici maiore se fuit mente: & tñ acutum se quiddam credebat inuenisse Brito, aut si quis fuit alius inuẽtor. Sodalis quidã norisimis ut intelligi à nemine posset, supposita inquiebat

con-

cõgruitate. Sed in sacris literis & in Aristotele plurima sunt deorta hac de causa quod sententiolam aliquis decerptam ad disputationem adfert, quam alter ex tempore interpretetur, nec prioribus nec posterioribus expensis, quæ nec recordaretur, ac ne uidisset quidem unquã. Suscepit Israel puerum suum, uoluit eum qui susceperit puerũ esse Israelẽ, quasi in eum possit cõpetere quod additur, recordatus misericordiæ suæ: sed horum exempla non possunt numero comprehendi. At quicquid semel affirmassent præsertim multis audientibus, nefas fuit recantare, aut ab eo discedere tãquam à uoto quod dicunt solenni. Subiectoq; absurdissimo aliquo sensiculo tanquam fundamento, surgebat ilico incredibilis moles ædificij, quæ hoc erat inanior quo altius erigebatur. Sed fortassis non adeo nocuisset imperitia, ni fuisset eã arrogantia & impudentia coniuncta: nam cessissent indocti melioribus, aut uerecunde utiq; tradidissent, quæ sentiebant. At uero arrogantia audaciam & impudentiam confirmauit. Ita nihil dubitarunt, ut quæq; in mentem ueniebant, ea continuo ingenti cum supercilio affirmare: deformosissima portenta sunt illata in ius ciuile, in Theologiam, in Poëtas, in Oratores: & ea erat fiducia confidentia, siue socordia, nunquam ut crederent futurum ullum qui ea refelleret, quia refelli in præsens non poterant. Qualia uero sint quæ in recõditis & non cõmunibus notis rebus pro ueris asseuerant, ex istis promptioribus & nulli non obuijs licet coniecturã sumere: in expositionibus uocum, in historijs, in ijs quæ etiam pueris sunt nota, magno supercilio, magna totius uultus asseueratione ac fastidio falsissima confirmant: pessimum cæcitatis genus est nescire se esse cæcum: clamant & indignantur, & injuriam sibi testificantur fieri si quis ad sanitatem tentet reducere, quod est phræneticorum proprium. Sed ut Aristoteles obscuritas multum nocuit artibus, sic horum in Aristotelem interpretationes artes omnes peruerterunt. Non potuerunt recte Aristotelem exponere, & hæc ipsa difficultas temeritatem atq; impudentiam exacuebat, ut tanto magis auderet quisque pro interpretamento adferre, quicquid in mentem uenisset

Imperitia cum arrogantia & impudentia.

Obscuritas Aristotelis.

hisset, quo minus refelli ac confutari posset inter tantas tenebras. Et quemadmodum uulgo dicunt, perturbatus amnis quæ stui erat piscantibus. Dixi quanta est eius & ex sententijs, ex uerbis, ex tota dictione in Græca quoque lingua obscuritas: cui alia accessit fortuita q̃. Versus est male ab imperitis, qui dũ in Latinũ trãsferũt, nec Latinũ fecerũt, nec reliquerunt Græcũ: & ut difficile est interpretari q̃ non capias, nec à doctis quidẽ potuit recte uerti: q̃ multis in locis non satis quid ille sibi uellet, intelligerent. Tum etiam abundat ille ac planè passim scatet historijs, fabulis, allusionibus ad Homerum, Sophoclem, Euripedem, Alcæum, Hesiodum, omnes denique Poëtas, oratores, historicos, ad prouerbia, & sententias uulgo receptas. Quid poterant in his dicere homines omnium ignari, præterquam eorum quæ ipsi sibi finxerunt: necesse erat eos, q̃d in alijs fecerant, hic quoque comminisci aliquid & fingere: & tamen hac difficultate ipsi abusi sunt ad suum cõmodum, ut minus deprehendi possent, q̃ praue contorsissent: unde magnus accessit unicuiq; scholæ ac sectæ fauor, tanquam ab se Aristoteles staret, tractus ab expositore, quo nunquam se Aristoteles uenturum potuit suspicari. Vt iam etiam uulgo inter eos non omnino, ut solent, insciteAristoteles dicatur habere nasum cereum, quem quilibet quò uelit, flectat pro libito. Nam cum eo tempore sublatis linguis clausa cognitione uetustatis, extincta luce omni, qua declarandi essent autores, quum facillimos & apertissimos nemo intelligeret, & unicuique liceret in eo quicquid uideretur tuto fingere, quantam putamus ex Aristotelis obscurate licentiam ad quodcunq; animo esset collibitum uel affirmandum uel negandum acceptam? Tyrannio grammaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, ut dixi, distinxerunt, & euulgarunt, tum Alexãder primus Aristotelis interpres, Themistius, Boëthus, Ioannes grammaticus & alia multa se in Aristotele non assequi uerecunde sunt professi, homines Græci & Græce peritissimi diutissime in illius philosophi libris cum magna diligentia atq; studio uersari. Isti uero nec Latini nec Græci primo Aristotelis intuitu fortiter asseue-

Aristotelis nasus cereus.

seuerant eum esse illius sensum, qui illis primus in mentem uenerit, imò uero in buccam: nusquam cunctantur, nusquam hærent, omnia sunt illis sole clariora: nimirum iuxta suum illorum dictum, qui nihil scit, nihil dubitat. Et hunc non minus quàm alios detorserunt ad suas illas formulas: tantoq; hunc accuratius quanto exactius in omnibus existimabatur scripsisse. Quapropter obscuratis artibus, remotis à sensu communi, conuersis ad ludicra quædam spinosa & inamœna sine ullo penitus emolumento ac fructu ad uitam, præclara ingenia & solida, & cum magno quum suo, tum publico fructu studijs uacatura, ab schola refugerunt. Nam ubi paulum modo ad illas se literas artesq; applicuissent, ceu specimine quodam & exẽplo capto, resiluerunt protinus non à peritia, quam illa ingenia unice expetebãt, sed à carnificina animorum inutili, seu potius damnosissima: uidebãt enim sub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem fumi laborẽ, ubi nihil sperarentur fructus, tum se à rectis & naturalibus sensibus studio illarũ artium ad detortissimas ac deprauissimas traduci artes ac disciplinas, illas iusserũt ualere, & earum possessione cesserunt ingenijs cũ artibus cõgruentibus, ut similes haberent labra lactucas. Itaq; uacuam & derelictam possessionẽ artiũ obscuri homines & abiecta ingenia occupauerunt, delata illuc tanq; ex naufragio ad scopulum & subsidiũ necessitatum ac rei familiaris: nõ nulli quod laudem aliquam & gloriolam quandã hinc sese apud homines aliquos paraturos sperarint. At quũ populus maximos habuerit olim honores artibus propter eas utilitates, quę ab illis in commune nascerentur, adempta utilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis suũ detraxit, quẽ nec tueri professores ipsi possent. Hinc factum est ut ignorati fines artium quò spectarent, quo tenderent, ignoratus usus, ignorata utendi ratio ac uis effecerint, ne iã artes eam utilitatẽ in publicum aut priuatum præstarent, ob quam & inuentę fuerant & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorẽ quærendum finem tantis instrumentis indignum, quũ præstantius esset, quo quærerent, quàm quod quærerent:

rent: non potuerunt animos discentium aut docentium ad humanitatem & uirtutem excolere atq; informare. Quocirca non solum artes, sed professorum quoq; mores sunt corrupti. Vetus est hac de re insectatio illorum, qui aduersabantur philosophiæ, & querela eorum, qui fauerent. Rhetores, Poëtæ, Comici, & Satyrici philosophos mordent & lacerãt, quòd homines sapientiæ præceptis instructi, leues se præbeant, ineptos, assentatores, mendaces, administros sceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiam duces: præcipiebant de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iustitia, nihil iniquius: de temperantia, erant ad uoluptates omnes proiectissimi: de contemnendis opibus, indignissima faciebãt & patiebantur unius numi gratia: de ueritate, nunquã uerum dicebant: de libertate, nihil erat abiectius: de modestia, nihil arrogantius: homines, inquit Paccauius, ignaua opera: philosophica sententia. Aristophanes Comicus quoties eos perstrinxit? Aristides & Lucianus Sophistæ, & Timon, qui Syllos composuit, dẽtem illis infixerunt. Iuuenalis Satyram unam in illorum maledictis consumpsit: & erat materia Satyræ aptissima, atq; uberrima: Prętereo ueteres poëtas Atticos. Philosophię studiũ professi meliores uiri, quàm uulgus philosophorum, ut Plato, Cicero, Seneca dolent propter illos in tantum uituperari philosophiam, disciplinam sanctam, & amplissimum Dei munus. Nec querelæ huiusmodi priscis sunt seculis consumptæ, ad nos usq; redundarunt: Quippe nostro tempore qui artium doctrinam profitẽtur, nec ea exhibent, quæ sint cuiquam usui, nec se meliores uiros, q̃ illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem est causa, nempe illa ipsa, quæ quibuscunq; sese rebus admisceat, magnam & præsentem perniciem adfert rebus publicis, priuatis, sacris, profanis, auiditas pecuniæ. Nam in scholis quo in maiore numero lautior effet docentis conditio, nullus est ingeniorũ habitus delectus. admissi oẽs promiscue: & qui cum fructu aliquo uersaretur in literis, & qui uel operam luderet & impensam, uel magno esset suo atq; aliorum malo literis aburus: nec solum tales in cœtus sunt scholarũ recepti, ut

Professorũ mores corrupti.

Pecuniæ auiditas.

essent

essent discipuli, uerum etiam in numerum eorum qui alios essent docturi. Excogitati sunt in publicis academijs quidam uelut honorum gradus, non malo utique sententia mea consilio. Nam ut Romæ sub Cæsaribus non licebat cuiuis de iure respondere, sed cui hoc esset à Principe cõcessum, ita rectoribus scholarum uisum est arcere à professiõe artium imperitos. Eos uero quos ad hoc magno adhibito iudicio & seuero examine dignos censuissent, gradu aliquo honoris insignirent batalarios dixerunt, uocabulo uetere lingua gallica usurpato in tyrocinio militiæ de ijs, qui iam prælio interfuissent, ideo longe alio quã uulgo creditur, etymo: sed non hoc agimus. hinc licentiatos quasi facta copia quandocunque uelint magistros fieri, postremo magistros & doctores. Verum quod scholæ nonnunquam opus esset pecunia adsumptus ineuitabiles uelut alẽdis ministris publicis, gymnasio cõseruando, tecto, imposita est summa pecuniæ ijs, qui honores inirent: à primo modica, quæq; necessarijs impẽderetur usibus. Expetijt eum dignitatis locum indignus aliquis, & quod eruditiõe atque ingenio præstare non poterat, tentauit ijs, per quos ageretur, corrumpendis: alius adorsus est illos gratijs, alius promissis, alius præsenti pecunia: ubi semel sanctis prius atq; incorrupti homines lucri dulcedinem gustauerunt. Is sensus reliquos omnes semel extinxit: certas statuerunt summas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarum pars scholæ & ministris ciuitatis cederet, pars magistris & rectoribus scholarum: nec prouiderunt quantam literis, artibus, disciplinis, orbi toti, qui ab ijs regitur, ac disponitur, cladem & ruinam afferrent, promiscue quibuslibet admittendis: sed potentior fuit respectus exigui commodi, quàm tanti publici in uniuersam hominũ gentem. Igitur quæstuosa res cœpit esse scholarum regimen, & emptum est non secus ac mercimonium promercale, ut reuenderet, qui erat mercatus: quæritum est pretio, ambitu, & ne quid deesset dedecori ac indignitati, armis quoq;. Qui erat adeptus agebat propter quod quæsierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata est ei, qui numeraret.

Gradus honorũ.

Batalarij.

Licẽtiati.

ret. Sed ut sciretur quanti ordinarie emeretur dignitas, statuta est certa summa pecuniæ, qua minorẽ nefas est accipere, de maiore fas est liceri: definitum etiam tẽpus, & assignati qui examinarent. Nominent mihi uel unũ ijs ducentis annis reiectum, qui uersatus præscripto tẽpore in scholis, certam illam pecuniam dependerit, qua cunq; ætate, conditione, ingenio, peritia, moribus. Si quis non credit, inspiciat tot per Galliam cerdones, fatores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores ijs grassatores, latrones q; artium uel magistros, uel batalarios: nec desunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi non inuenit, Romæ quærat. De licentiatis iuris nihil scilicet possum dicere: sed hoc fortassis risu magis dignum, quærunt ubiq; lites, quas nutricent, pueriliter cauillando, & homines in odio illo detinent, molesti & clientibus, & aduersarijs, & iudicibus. Illud dolendum magis, quod annis omnibus tot batalarij, licentiati, magistri medicæ artis ex Academijs in uicos atq; urbes, tã quam carnificum manus emittuntur. Isti ergo quando nihil in scholis egerunt aliud, quàm macerãdo se expectare finem stati temporis, ut honoribus donarentur, adepti quod concupierant omni renuntiant labori, & si eruditioni non queant, certe nomine se autoritatem suã tuituros confidunt. Quum uero ex schola exeunt insignes nomine, magnæ ad populum autoritatis, ac uenerationis, quid aliud possunt docere, quàm quæ neglegẽter & imperite didicerunt? Ab his ignorantia per Europam omnem uelut seminatur, ac propagatur. Videas in eis pueros iam magistros, qui pædagogo adhuc indigeant, & quos Aristoteles tanquam inidoneos auditores de schola expellit moralis disciplinæ, tum hanc tum alias omnes non præstant quidem, profitentur tamen. Quid aliud oportet hos facere tam immaturo honore onustos, & pressos, quàm disciplinarum labori cedere, & arrogantia, inuidentia, cæteris q; uitijs repletos intolerabiles fieri, quum magistri nominẽtur earum artiũ, quarum uix prima rudimenta posuerunt. An putamus insolentiores quosquam esse ijs, qui quum sapientiã nullam habeant, pro sapientibus tamen ad turbam sese uẽditant

Nemo reiectus qui numerat.

dirant: nihil est medium: sapientia optimos facit, simulatio sapientiæ pessimos: propterea q̃d quæ tenere bonis artibus nequeunt, fraude & flagitijs tuent. Sunt ex magistris nõnulli, qui uel nulla penitꝰ peritia, uel minore audacia non applicant se ad exercitiũ disciplinarum: in familiam sc locupletum dant hominum, nec nomen tamẽ deponunt, & indigna honore illo ministeria obeũt, adulantur, assentãtur ut serui dominis: quod etiam peritiores faciunt ad diuites scribentes, quum illucet spes lucri aliqua: & quia istis inter scholasticas illas concertationes & pugnas nullus fuit locus uel historiæ cognoscendæ, uel præceptis morum, uel eloquentiæ, uel institutis ciuitatum, & rationi reipublicæ administrandæ, tantum in fictis illis quisquilijs molesti & rixosi corruptum ad negotia siue priuata siue publica iudiciũ traducunt. Quocirca nemo semel operã illorum expertus magnis denuo rebus adhibet: in cœtu hominum supercilioſi, in conuiuio morosi, & tristes, in concionibus loquaces, & inepti: in consilijs importunè cauillatores, omnia tentant carpere, & conuellere ex fictis illis suis normis: in magistratu rapaces: in potestate impotentes, in colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Vt quemadmodum de philosophis sui temporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret uulgus hominum, quàm illi totius sapientiæ consulti. Semota utilitate ab artibus, & à professoribus rémotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec ullis prodessent artes, nec suisipsis professoribus, uel ad bene uiuendum essent utiles, uel ad bene sentiẽdum. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, ut tales putarentur uniuersi, quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeo philosophia, etiam tum, quum maximè in illa ciuitate studium illud floreret: hinc populus etiam Romanus. Indignabantur enim eos, quos rerum & sapientiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominibꝰ omnino imperitis: Et erat quodcunq; uitium in illis notabilius, qui formationem morum, & scientiam omnium uirtutum promitterent.

Honor ademptus artibus.

terent. Itaq; Athenis & Romæ, quisquis uituperare uoluit uel philosophos, uel ipsam philosophiam, secundo admodum populo est usus. Neq; nunc uero repugnantem haberet multitudinem, quanquam populus noster multo se habuit quàm ille priscus moderatius: nam qui huius ætatis philosophi, & utilitatis minus adferant, siue ad loquendum, siue ad sentiendum, quã illi Athenis aut Romæ, nec probitate aut compositione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc non parum uenerationis ijs, qui artes profiterentur, etsi nullã præstarent. Nescio an ea sit causa quod Atheniensis & Romanus populus quæ à philosophis dicerẽtur, intelligebat, ideo facilius poterat de illorum ingenio, ac eruditione censere: noster nõ intelligit, ideo nec iudicat, & admiratur. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solæ sunt excultæ, quæ essent in pretio, ut oratoria propter forũ & curiã, & ius ciuile ad constitutiones formularũ, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebant esse in populo, uel negligebant prorsus, uel si quam didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solicite literas tegebant, quàm erant discẽdæ. Marcus Antonius orator apud Ciceronem hoc probabiliorem orationem suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunq̃ putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus uolebãt uideri docere: id munus ad seruos est delegatũ, si quos haberent literatos: aut Græcis & Asianis hominibus mandatũ liberis quidem, cæterum non multo melio re conditione q̃ erant libertini, de qua indignitate meri to queritꝰ Seneca: Ante Blandũ inquit rhetorẽ, qui eques Romanus Romæ docuit inter libertinos præceptores, pulcherrima disciplina cõtinebat, & minime probabili more turpe erat docere, q̃d honestũ erat discere. Quo factũ est ut literas scire indignũ sit habitũ uiris principibꝰ, docere uero sordidũ prorsum & abiectũ. Agrippina Neronis mater Senecę uiro integerrimo, pfessoriã linguã tanq̃ probrũ obiecit, & q̃ nõ obiiciebat adulteris adulteriã, militi crudelitatẽ, senatori auaritiã, iudici rapacitatẽ & sordes, uiro innocẽtissimo & optimo q̃ alios melio res redderet exprobrabat. Ea persuasio ad nostrã usq;

Docere habitũ est abiectum.

ætatem peruenit, ut potiorem ac præstantiorem esse uulgus existimet discipulũ magistro: uel certo aut rhedarius præceptorem filij sui iuuenem bono loco natum, quòd præceptor sit, peiorem filio suo censet. Idem iudicium impie est ad res sacras, & sanctissimas translatum: ut sacerdotem uiliorem existiment profano, tantum ne scio quid exhibent honoris propter receptum morem. Quid dicemus esse causæ, an quod natura mercenarius omnis sordet? an quod ita suasit peccatum in nobis regnans, & peccati autor & altor diabolus, ut pro utilissimis habeamus quæ sint optima: desidere, nihil nec̃ scire nec̃ agere, nihil à bestia differre, pulcherrimũ sit & præstantissimum. Quocirca excellentia ingenia, quæ se contemptui uident futurum, si docuerint, munus tam fructuosum, tam dignum illo acumine, illa ingenij luce, illo iudicio, ac peritia refugiunt, & auersantur: deserunt scholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mentes ad optima, aut pessima informantur: transeunt has contaminandas, & conspurcandas tardissimis ingeniis, rudissimis, pravis, seruilibus, quæ uel nihil eum ectantur spe tenuissimi præmij in scholas se tanquam in pistrinum detrudere: uel auide scholas arripiunt tam quam gloriolæ alicuius messem. Atqui huiusmodi ingenia docent uel pessima, quia non norunt alia, uel corrupta ab animo ad pecuniam, uel famam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Secundus qui est de GRAMMATICA.

QVAE PROXIMO SVNT à nobis libro dicta, semina sunt uniuersarum artium corruptarũ, nam illa cunctas pariter læsit ũt, tanquam fatum non in unam aut alteram eruditionis aut literarũ partẽ, sed in cunctas simul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc figillatim de unaquaq; differendum est. Veterum scriptorum cõsensio tres artes de sermone posuit, Grammaticam, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatum & cultum: Dialecticam, quæ argumenta & probabilitatem. Vt in Grammatica sit illud quod ipsi uolunt docere: In Dialectica probare, in Rhetorica mouere. Sed de his postmodum uidero. Nunc de Grammatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in Latinam uocem, aptam quidem illam, sed non perindere receptam. Infantia eius circa literas, syllabas, & singulas uocum est uersata, ut quic̃ apte & scriberetur & pronuntiaret: his c̃ finibus fuit contenta. Qui hæc præstabat, γραμματικὸς à Græcis dicebatur, à nobis, Varrone autore, literator: cuius artem Martianus Capella γραμματισμὸν uocat uerbo apud Græcos quidem me minerim, rarissimo, sed usurpauit illorum in fingendo licẽtiam. Visum est paulo altius puerum ducere, ut quæ posita sunt ei Poëtæ, historici, & alia scriptorum genera: hoc quoq; uoluerunt Grammatici esse munus, quem literatum nominarunt: artificis hoc est magis quàm artis. Sed fuit hoc illorum prudentissimum consiliũ. Nam quum linguæ arbitrium sit penes populum dominũ sermonis sui, mutatur subinde sermo, usqueadeo, ut centesimo quoq; anno prope iam sit omnino alius, nec qui tunc uiuunt, eorum linguam intelligant, qui ante centũ annos fuere. Ergo ne intelligentia ueterum scriptorum penitus interiret, prouisum est ut essent professores, ad quos ea cura spectaret, tenere uerborum omnium uires

Tres artes de sermone.

Grammatica.

ac significationes, & esse uelut thesauri illius custodes, atq; ærarij tribunos. Ius sermõis, sicut Horatius inquit, populi est recte ne, ac uere quicquid sit dictum, uel singularum artium, uel iudicij ac prudẽtiæ. At quid quicq; significet, quem sensum reddat, hoc demum grammaticis qui si locus incidat in Virgilio:

Est uia secta per ambas,
Obliquus qua se signorum uerteret ordo,

Explicet quid ibi Poëta senserit, & satisfecerit suo muneri. Vlterior inquisitio recte ne dixerit, hoc iã astronomi erit. Quòd si idem ipse grammaticus non leuiter omni genere artium imbutus sit, hoc copiosius & splendidius explicabit quos enarrandos susceperit: nõ id exigit ars grammatica, sed disciplinæ nexu quodam mutuo se continent, & iuuant. Ergo grammatici officium est os puri, & manum formare, hinc intelligentiam. ut ad extremas artes remittatur maximis adiumentis fultus eorum scriptorum, quos sub grammatico uiderit. Artem hanc locupletauit, atq; illustrauit diligentia, sed obscurauit nimia, funditus perdidit minima. Quidam inuentis ex analogia artis formulis, in eas uelut inciles uastissimos usus fluminis deriuare tentarũt, quum ex usu obseruata & nata sit grammatice, sicut dialectica, sicut rhetorica, non ex iis usus. Ergo sermonem ad miserum formularum præscriptum redactum non solum debilitarunt, ac frigerunt, sed corruperũt etiam multis uitiis, quũ aliter loqui querentur, q̃ oporteret, bene ad canones, nõ bene ad consuetudinem, quæ est domina & magistra sermonis. Ita uideas permultos exactissimos præceptores artis foedis in oratione mendis ac flagitijs, dũ artem sequuntur, totum usum non potuit cõprehendere: propterea quod & uarius est, nec analogiam sequitur: itaq; nequiuerunt rite omnia annotari. Adde quod passim mutat arbitrio eius multitudinis, in cuius manu est lingua illa. At nõ quum populum Græci aut Latini sermonis habemus nullum, sed ab autoribus sumendi est ius uerborũ: Sunt quidem quoties aliquid non recordantur se legisse, damnant illico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eiciunt. Alij ita sunt uni aut alteri scriptorum addicti, ut quod non

Grãmatici officiũ.

Diligẽtia grãmaticorum.

non apud eos sit, etiam si millies apud alios, uelut parũ Latinum reprobent. Nec desunt, qui ex uno aut altero loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur. Nam nec grammaticus legit omnia, & sæpe de his pronuntiat, qui solas legit familiares Ciceronis epistolas, aut Terentium: & ut legerit, nõ arrectus omnia, non omnia obseruauit, expendit, excussit: & ut fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tanta rerum ac uerborum uarietatem una sufficit, quę & multitudine intricatur, & ætate fit inualida, quæ aufert omnia. Deniq; nihil est in homine fluxius, atq; infirmius: ergo plus tertia parte bonorum uocabulorum ex ærario linguæ Latinæ reiecimus, tanquam adulterinos numos, & in tanta egestate fastidiosi, pauperiores indies fimus, dum unusquisque quo diligentior uideatur ærarij præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo sermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (si dijs placet) non uerba modo, sed sententias multorum uerborum, quas se non legisse recordantur, expellunt, & in peregrinitatem redigunt: quod si ita est, nec licebit dicere, Perrũ diligo, aut rem mihi gratã uos tres feceritis: nusquam enim hæc sunt apud autores Latinæ linguæ. Sed neq; scriptores omnia scripserunt, & eorum multi amissi sunt. Et quædam uel uerba uel loquendi formulæ apud aliquem unum tantum leguntur, qui si periisset, nos illa, quæ sunt germane Romana, ex ciuitate pelleremus. Itaque in his quæ dicenda sunt noua, ut ex ipsis ueteribus & receptissimis oportet analogiam non parum ualere, de qua destinatus est mihi alijs libris locus. Iam autores ut dẽ eos, qui ætate Ciceronis uixerũt optimos esse in Latina lingua, Terentius tamen qui antea fuit non malus, nec Titus Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacitꝰ, & alij, qui post uixerunt usq; ad Adrianum Cæsarem: in hoc Laurentius Valla est nimis uehemens, & acer, tanta in Ciceronem, & Fabium Quintilianum admiratione, atque obseruantia. Idem est in alijs omnibus, ut de censendis uocabulis, & quicquid non recordatur se legisse damnando ceu minus probo, tum de uniuersalibus formulis ex uno loco, aut altero obseruato. Fortassis hæc

Laurẽtius Valla.

tam immodica religio ipsius erat tempore pernecessaria. Nam quum omnia pessum iuissent in negligentiam, acri aliqua & exacta erant cura reuocãda: sed eam rem, quum iam nihil uideretur necessarium, auxit insequentium grammaticorum superstitio, partim ut ipsis quoque benemeritis de Latina lingua cognomẽ attingeret, partim miro ardore insectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinum non esse uerbum alsi quod aut dictum, quũ in eo Quintilianus & Cicero sint falsi, duo totius Latinæ linguæ & lumina & columinæ? Ille quum negat Romane dici germanus frater, Cicero pissimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari se uerentur, si quid aliter Latine dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam superstitione stulta. Primũ quomodo loquentur de iis, quæ apud Ciceronem nulla sunt, de structura, de sutrina, de textrina, de agro colendo, nisi forte omnia sint mutuaturi ex paucis illius uerbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epistolis: necesse erit eos obmutescere in reliquis, ne quid dicant parum Ciceroniane, uidelicet satius esse tacere quàm male loqui. Quid in Poëmate, quid in historia facient, quæ ille non scripsit. Quid quod quædam dixit, quæ eadem nec minus acute, nec minus festiue, nec minus, uel ad declarandum, uel ad persuadendum, aptè ab aliis dicuntur. Imò sunt apud eum nonnulla, quæ ille astrictius & pressius cogerentur, haberent plus neruorum, & efficaciæ. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Habemus etiam significatus uocum, & differentias, Græci Ammonii, & interpretum Poëtarum, Latine Nonii, Gellii, Donati, Acronis, Seruii, ut interdum de industria uideantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno autorum consensu liceat deprehendere: ut non aliter rectius utare, quàm si contrà, atq; isti monstrauerint. Aiunt distare, quæ sunt Synonyma, aut aliter differunt, quàm ipsi præscribunt. At uero obseruatio & cura historiarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas ineptas, & scitu indignas uentum est, confundit ingenia, iudicium, & alia magis necessaria obtundit, & memoriam occupat, ne sit locus meliorib⁹. Tum dul-

De Ciceronianis.

Differentiæ.

Obseruatio fabularum.

cedine

cedine illa nominis diligentiæ euehuntur longius. Et tã ta cura huiusmodi rimantur, ac perquirunt, ut uideatur in eo agi imperiũ totiꝰ salus: tãta gloria, si quis qd eruerit, tanta ignominia si ignorarit, ut coniurasse contra rempublicam existimetur: hinc rixæ, & maledicta & cõuitia atrocissima. Istis impenditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu aliis uacaturum, nam hæc in infinitum recedunt, & cassæ cuiusdam sunt solicitudinis. Audiant de ea re Quintilianũ: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt huiusmodi impedimẽtis grammaticorum commẽtariũ, uix ipsis qui composuerunt, satis noti. Nam Dydimo quoq;, quo nemo plura scripsit, accidisse compertũ est, ut quum historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, illius proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit præcipue in fabulosis usque ad ridicula quædam, etiam pudenda: unde improbissimo cuiq; pleraq; fingẽdi licentia est, adeo ut de libris totis, & autoribus, ut succurrit, mentiatur turo: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non possunt: nam in notioribus frequentissime deprehenduntur à curiosis, ex quo mihi inter uirtutes grãmatici habebitur aliqua nescire. Hactenꝰ Quintilianus. Iam uero sunt qui omnino formulas negligunt: nam quum consuetudo sit magistra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus est canonibus & præceptis, ex quibus non raro uidemus multa in sermone uitia contrahi. Nec mihi sanè nimia illa præceptorum obseruatio, ut exposui, placet: & si populum haberemus uel Latine loquentem, uel Græce, mallem cum eo annum unum ad linguam illam percipiendam uersari, quàm sub eruditissimis ludimagistris annos decem. Nunc uero quum ciuitatem nullam habeamus uel Græce linguæ, uel Latinæ, uel Hebraicę, quorum tandem usu discemus linguas has? Ex autoribus inquiunt: quum ergo non succurret animo, quemadmodum apud illos legerimus, hærendũ erit, atq; etiam obmutescendum, aut solœcismis fœdanda oratio, quod iis uidemus accidere, qui formulas in totum respuunt, ut modo Cicerões sint, modo solœcistæ.

Neglectus canonum.

Quid q̃ isti etiam normas quasdam sibi ex usu colligũt, quis regantur in loquendo. Atqui hæc est ars. An nõ præstat collecta à maximis & doctissimis uiris accipere labore exiguo, quàm tanto & tam infelici ipsum sibi parare? & quæ tu sigillatim eõsectaris, habere generatim annotata magna cura & iudicio. Profecto mediocris artis cognitio, & pueros ad cognitionem linguæ manu ducit, & prouectis sæpenumero adiumento est, quum à memoria nihil suppeditatur lectum, quod sit ei, quod eloqui conantur, simile. Quid quod nec analogiæ normas singulorum uerborum, & compositionis negligebant, etiam eo tẽpore, quum à populo peti poterat usus certissimus magister sermõis, ut Quintiliani tempore, etiam Tullij, & usus praue loquentium plerunq; analogia refellebatur. In scriptoribus quoq; nonnulla deprauata corriguntur ex artis formulis, & canonibus. Sed hæc à me planius fusiusq; explicabuntur in libris de ratiõe linguarum. Nunc solas artium corruptelas demõstramus. At uero ueterum grammaticorum mores artem apud nonnullos in contemptũ adduxerunt: Sed ea tamen res non tam artem, q̃ professores læsit: magis nocuit illud, quõd nonnulli, qui uiriles admodũ uiros existimari cupiunt, grammaticam contemnunt, q̃ pueris tradi sit solita. Ceu uero non & optima conueniat ætate illa exhiberi, quis fundamẽta & tenues origines despiciat, sine quibus res maximæ non constant? Non dubitandum est quin utilitatem artis acutissimè Romani proceres perspexerũt, de quibus hæc sunt in libro Suetonij Tranquilli de illustribus Grammaticis: Post Lælium Stilonẽ qui uixit Sylla dictatore cura grãmaticæ artis increuit, ut ne clarissimi quidem uiri abstinuerint, quo minus & ipsi aliquid de ea scriberent, utq; temporibus quibusdam sub per uiginti celebres scholæ fuisse in urbe tradantur, pretia, mercedesq; grammaticorum ingentes: & hæc quidẽ ea ætate, qua uidebantur ad eum sermonem quem fuxerãt cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant, quod posset aliquando prouectis utilitatem aliquã adferre. Idcirco de singulis literis Iulius Cæsar dictator, & Coruinus Messala non solum oratorum

tum q̃ui fui, sed ciuitatis quoq; principes singulos libros conscripsere. Ergo illi minima consectando ingẽtem peritiæ omnis aceruum confecerunt: nos contraria ratione diruimus, ac penitus dissipauimus, minima non modo negligendo, sed etiam contemptu prosequendo, atque odio. Nam quidam ætate hac oderunt magis hanc disciplinam, quia ignotam sibi, quàm contemnunt tanquam uilem aut se indignam. Sed ne odisse existimentur, contemptum aut negligentiam præ se ostendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præstantiorum occupati, re ipsa huc est paulatim deducta, ut grãmatici nomen iam obiiciatur pro conuitio. Ego uero, ut de hoc quoque loquar, non uideo quid sit, uel in nomine, uel in professione, uel in dignitate grammaticorum despicabile, & contemnendum: quæ omnia isti qui bus grammaticus maledicti loco est, ignorant, sed nos paucis explicabimus. Primum grammaticus literatus est: atqui hoc nomen honestissimum, quo literis præditus ornatusq; denotatur. Literatos inquit Suetonius ex auctoritate Cornelij Neporis uulgo appellari, qui aliquid diligenter, & acute, scientérque possint aut dicere, aut scribere. Quanta est in istis inscientia? Si quis literatos appellaret tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent grauiam: si quis grammaticos, iniuriarum dicam scriberent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiunt, regularis aspernarent. Diaconos dici uolunt, ministros se dici contumeliam clamarent. Ignoscendum quidem est insciti æ linguarum, indocta tamen arrogantia castiganda. Porrò quid grammaticus profiteretur? non solum literarum & uocum peritiam, quanquam neque hoc omnino parum, sed intelligẽtiam uerborum & sermonis totius, cognitionem antiquitatis, historiarum, fabularum, carminum: denique ueterum oĩm scriptorũ interpretationem. Quid potest hoc maius uel amplius in studijs dici? Qua de causa illis, ut iam dignitatem attingam, permissum est de scriptoribus cuiusque generis iudicium, quo sicut Quintilianus refert, ita sunt seuere usi ueteres grammatici, ut nõ uersus

Odiũ grãmaticæ.

Grammaticæ dignitas.

Literati.

sus modo cēsoria quadam uirgula notare, & libros qui falso uiderentur inscripti tanquam subditicios submouere familia permiserunt sibi, sed autores ipsos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt Aristophanes, non autor ueteris comœdiæ, sed grammaticus Bizantius genere, & Zenodotus. & Aristarchus, qui cognominatus est cēsor autorum. & alij permulti. Cui tādem uel philosophorum, uel eorum qui maximis titulis amplissimas disciplinas, quasq; nemo non suspicit & profess sunt, & præstiterunt tantum est permissum? nedum istis fumosis, qui cōtemnendo omnia uideri uolunt omnium callentissimi. Ergo grammaticorum nomen prisci affectarunt complures. Nec ætate nostra defuerunt doctissimi, qui ornari se appellatiōe eiusmodi arbitrati sunt, inter quos Angelus Politianus, & Hispanus noster Antonius Nebrissensis, qui prouaria, & late patenti eruditione, quā esset diligēter in omni scriptorum genere uersatus, potuisset quodcunq; nomen usurpare, non solum cum bona professorum eiusce artis uenia, sed cum magna etiam lætitia, quòd non parum gloriæ professioni suæ accessurū ex huiusmodi hominis splendore, & nominis celebritate existimassent, nihil tamē dici & haberi maluit quàm grammaticus. Nec Pius Pontifex urbis Romæ nomen eiusmodi abhorruit. At nihil scilicet præstiterunt grammatici in omni genere doctrinarum? Ioannes Philoponus illustres ac celebratos scripsit in Aristotelem cōmentarios: huius nomen nec scholæ ignorant, Ioannes grammaticus nominatur, Erotianus grammaticos enumerat, qui accuratos doctosq; in Hippocratem libros composuerint. Xenocritus Hippocratis ciuis, Aristocles, & Aristeas Rhodij. Dydimus ac Antigonus Alexandrini. Vtinam aliquid tale præstitissent uniuersi isti grammaticæ contemptores. Quòd si grammatici horum temporum hæc uel non faciunt, uel non possunt, culpa est hominum, non artis, uel professionis. Profecto nimium fauemus nobis. Pulchra uolumus tantū credi, & haberi quæ possidemus, cætera uilia & aspernāda. Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, & cohoneſtaretur, esset ex præcipuis & maxime necessarijs artibus. Argumento est, quòd non quæuis grammatica à nobis improbatur. Quis enim istorum grammaticæ osorum non cædit suum puerum, si dicat ego sequor tibi: at permittit dicere ego sequòr absre: quia illud scit Latinum non esse, hoc nescit. Eodem modo Latinam linguā contemnūt: at qui clamores q; in uulgares linguas quædam de Latino uertebantur: nō id in totum probo, sed tantū malitiam istorum retego: nam quia hanc non habemus, ne hac parte existimemur manci, nec uelle qui dē nos habere simulamus. Olim ita sunt uitioso sermone usi quidam ac spurco, ut eum uideantur consulto affectasse, ta metsi non multo poterant tersius loqui, sed quædam certè minus sordide potuissent dicere. Nam simul ignorari cœperunt linguæ, continuo quod intellectum non est desint in pretio esse, & post paulum ignominiæ ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & nescire & ab aliis doceri: pigebat tamen in curam se & laborem dare: quocirca operam ea in re noluerunt ponere, quæ cum desuetudine facta esset obscura & perdifficilis: tum nihil utilitatis allatura uideretur præsenti exercitamento artium, imò uero cum probro, & derisu oīm discereturr. Nam quando de linguis desperauerant, tum auditores suos, ad oia quę traderentur sequaces, tum populum minime repugnantem in eam opinionem adduxerunt, ut cultu illo, atq; ornatu sermonis magnæ atq; excellentes artes tradi non posse haberent persuasum, quicquid sic diceretur esse grammaticam, quicquid suo illo more fœde ac sordide, id demum esse ex disciplinis altissimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingessit: quàro eris melior grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quasi uero nō sit Latinus, & Græcus sermo multo quàm ipsorum balbissima barbaries facundior, & copiosior, & non maximi uiri de artibus omnibus quanto quàm nunc accuratius, & rectius purissimo scripserint sermone? Sed haud dubie noua prodigia quidificatio, realitas, identificatio, quiditatiue, ecceitas, & similia uetere elegantia explicari nequeunt; non capit res tam immundas pannus candidissi-

Antonius Nebrissensis.

Grammaticorū uaria eruditio.

didissimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebãtur: nam illę artes, quas ipsi somniarant, ut à rerum natura, sic etiam ab omni usu sermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærenda, nouus sermo. Ergo si quid ex ueteribus disputationum gratia attingebant, partim animo semper in quæstiones uel armandas, uel exarmandas intento, non uacabat quicquam de sermonis usu annotare: tum quod uiderent non facere ad eam spem laudis, quam ipsi captabant, ut ingeniosi esse ac docti crederentur. Nam qui paulum ab scholasticis illis exercitamẽtis abscesserant, secretorum studiorum fructu atq; oblectamentis contenti, diligentissime cultum orationis affectarunt: ut Beda, ut Bernardus, Hugo S. Victoris, Ricardus item S. Victoris, Robertus Tuicensis, Gerson, Cusanus, Simon Cassianus, Alcuinus, Rabanus, id genus alij, nõ tamẽ plus assecuti uitio seculi: quippe adeo sunt procedente tempore obscurata omnia, ut tam quum uel maxime cuperent, nescirent tamen quid in tantis tenebris sequerentur. Ita putantes ligonem se mere, arripiebant penicillum, & cistam pro arca: ut nostri recentiores qui à Laurentio Valla ad hanc ætatẽ fuerunt, quum summa sint in reuocanda Latina lingua omni diligentia, nondum tamẽ distinguere potuerint uerba quæ urbana, quæ rustica, quæ germane Romana, quę peregrina, quæ per iocũ detorta. Neq; urbanus est sermo quicquid in Bucolicis Vergilij: de quibus est illud, nostri sic rure loquuntur. Nec quæ apud Theocritum, qui magis etiam q̃ Virgilius pastoricam ruditatem in loquẽdo expressit. Nec omnia sic à seruis, quos Plautus inducit dicta, ut senatores loquebantur. Risus causa multa inuersa: Sed tantę in linguas & tam densæ incubuerunt tenebræ, ut deprehendi ista nondum potuerint. Ad hæc quomodo potuit uel ab ipsis artis professoribus sedulo & pro dignitate grammatica tractari, quum illi quoq; ipsi probro ducerent grammaticos uocari sc. An potest recte munus aliquod administrari, nisi ab eo, qui illo & delectatur, & gloriatur tanquam sibi decori futuro. Amissis uocabulorum ueris ac genuinis significatibus, tum etiam ratione coniunctionum, atq; idiomatis linguæ,

guæ, necesse fuit primum iudicium funditus tolli: illud dico iudicium à grammaticis usurpari, & eis omniũ sententia merito concedi solitum. Hinc exegeticen grãmaticam amisimus: methodicen uero clausis Donato, Prisciano, Capro, Phoca, Diomede, & reliquis ueteribus inuaserunt: qui quum de sermõe Latino præciperent, eas ipsas præceptiones barbare tradebant, ut Alexander Gallus: & quia expositionem uocabulorum qualemcunque, aliquã certe oportebat scholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrioni, Festo, Varroni, Marcello, & huius notę successerunt Hugutio, Papias, Catholicõ, Brachylogus, Græcismus, Ioannes de Garlandia, & alia ridicula nomina, quæ docerent suam quisque patriam barbariam, non Latinam linguã. Nec satis illis fuit hæc ignorasse, & ab eorum cognitione arcuisse alios pro uirili parte sua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis uellet propius accedere metu contagiõ. Aiunt linguas errorum esse quoddam uelut seminarium. Primũ non puto eos id sentire de linguis omnibus: nam & ipsi idem, qui hæc dicũt, tametsi spurcam, obscœnam, distortam, balbam, uitiosissimam linguam tamen habent aliquam, fontes totius sapientiæ & mundi oracula. At linguæ exultę aiunt atq; elegantes. At ipsi admirantur, ac suspiciunt concionatorem in patria sua lingua facundũ & exercitatum. Latina, inquiunt, & Græca, quid meruerunt miserę: sed hoc qui cõstat, quum ipsi uidere uelint Latine loqui se, & quidem accuratius Latina intelligere, q̃ illi, quos ipsi uocant linguarum professores, ut Hieronymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum, & ueteres iurisconsultos, qui omnes Latinissimè scripserunt. Quid ergo si intelligas linguas, nõ potes esse hæreticus? eris, si loquare: ceu uero in sermõe sita sit hæresis, & nõ in intelligentia: an ideo erit fons culpandus, si liquidior fluat & purior. Deinde cur potius uera & exacta Latina hæreses adferet, q̃ corrupta & neglecta? quasi non oẽs pene hæreses è prauo sanctarum literarũ intellectu nascantur: quod necesse est iis contingere, qui linguas earum ignorant, quibus scripturæ sunt proditæ. Mirũ ni Basilius, & Gregorius Nazianzenus & Chrysostomus, quãto

Linguas uocãt hæreseos seminariũ.

Ario

Ario eloquentiores fuerunt, tanto hæreticiores existimẽtur: tum Hieronymus hæreticus sit, qui Latinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos scriptores plures euoluit, accuratius excussit, quàm eorum qui post eum quisquam: nẽpe homo summa industria præditus, indefatigabili studio & longa uita usus. Vigilãtius uero, Iouinianus, Rufinus Catholici, qui minus Græce ac Latine, quàm ille nouerant, & quos Hieronymus uelut linguarum imperitos insectatur, tanquam errores ex ignorantia hauserint: & re uera ita erat: nam ut de alijs taceam, Vigilantius si sciuisset qui uocarentur Hebraice fratres, & uim illarum uocum nouisset primogenitus & antequam, non illa aduersus puritatem sacræ uirginis deblateraſſet. At docti sunt Græci ac Latini sermõis Lutherani, & Lutherus ipse quos Pontifex Romanus, & Academiarum consensus damnauit. Auditis dialecticorum acumẽ? Quid nũ non etiam Lutherus dialecticus, & sophista, & Theologus scholasticus, & quidem magis quàm Latinus? Græce nihil penitus nouerat, quum ad scribẽdum accesſit, Latine parum admodum: & quæ tuenda susceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus est, non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid uir malus habet, protinus malum est? nec unde uenenum quidem sumit: nam uiperæ & serpentes eisdem herbis uictitãt, quibus oues: eæ tamen in bonum, & salutarem succum conuertunt escam: illæ in uirus malum & mortiferum. Panis salubris est sano, ægro noxius. An aliunde hæreſes suas cœperunt hæretici, quàm ex dictis mysticorum librorum, sed quæ insciti & arrogãtia sua deprauarunt, dum malunt illa ad suam opinionem detorquere, quàm mentem suam illis accommodare? Cur quum damnati sunt Vicleuus, & Iohannes Hus, non etiam damnatus sophisticam, cuius illi erant callentissimi? uidelicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed quid in re nulla ignorata immoramur? Lutherani sunt Pomeranus, & Lambertus, an nõ magis Latini rex Angliæ, Roffensis, Ruſeus, Latomꝰ, Clichtoueus: & in eadẽ Germania Mosellanus, Iohãnes Faber, Capito, Eccius? Contra Lutherũ Eraſmus & Longolius scripserunt, & contra Eraſmũ Luthe-

Lutherus. An non his Lutherani omnes in oratione cõcedunt? Tam abest ab omni hæresi Budæus, quàm dulce ab amaro. Viuit ne quisquam hodie utriusq; linguæ callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonstalum, Morum, Sadoletum, Bembum, Lascarem, Brixium, tot philosophos, tot theologos linguarum peritos, quis omnibus atrocissima fit iniuria, si cognitio puriorũ linguarum seminarium hæresẽn existimẽtur. Quid illi ipsi, qui linguas insectantur, quàm iactarẽt eas passim, quàm ostentarent, si uel intra mediocritatem haberent: quantopere affectant, & non solum eleganter uolunt dicere: sed si uocabulum unum sunt nacti paulo tersius, illud tanquam gemmam in pileo, in digito ubique monstrant atq; ingerunt oculis: ergo quod habere tantopere concupiscunt, quia non habent, damnant. Si haberẽt, uehementer de eo gloriarentur. Cedo uero, est in studio uocum hæresis, an studio rerum? utrum est in uoce hæresis, an in re? Stultum est in uoce dicere: est ergo in sensu & re. Atqui res & sensa nõ sunt linguę. Dicet aliquis, est in his sensis quæ linguis sunt tradita. Age, quorum, autorum, Gentilium, an Christianorum, an hæreticorum? Gentiles si ansam dant hæreseos, peius faciunt qui Aristotelem, qui Porphyrium, qui Aberroem tanto studio euoluunt, quàm qui Ciceronem, Liuium, Quintilianum, Virgilium, & eiusmodi. Quæso unde paratior errorum materia, utrum ex disputatione de anima Aristotelis, Aberrois, Alexandri Aphrodisiei, an ex uniuersis poëtis, & oratoribus? ne quid dicam, quàm est in Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Christianis uero nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini sint, seu Græci, quorum omnium scripta, & sententias, quomodo possunt, conãtur cognoscere linguarum inimici. At hæreticorum libri nulli sunt, & si qui sunt, eos studiosi linguarum magis Theologis legendos concedunt, quã ipsi attingunt: mauult enim Latino aut Græco sermoni deditus, quid Cicero aut Demosthenes dicat, & quemadmodum scrutari, quàm quid Ioannes Vicleuus, cuius libros ne inspiciat quidem, etiam magno pretio inuitatus. Quid? nolunt legi proceres artium, & disciplinarũ

omnium, philosophiæ Platonem & Aristotelem: medicinæ Hippocratem, & Galenum. Iuris illos uetereς pandectarum, aut Cæsarum rescripta. Theologiæ, Cyprianum, Basilium, Chrysostomum, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Hilarium. Atqui omnes hi sine linguarum ope intelligi nullo modo possunt. Cur damnant linguas? quur ijs, quibus bene eos oportet cupere, tãtum bonum inuident? Si quando aliquem ex ijs scriptoribus, ꝗs modo nominaui, legunt, ꝗd fit raro, & sero. Sed quum fit tamen, tum deprehendunt quanta luce ad intelligentiam autorũ careant, qui à linguis sunt destituti ac inopes. Profecto oportet eos esse prauissimos ac impios, qui quod ipsi sint cæci, nec alios communi hac luce patiantur frui. Enimuero nõ tam ego de illis male sentio, quãlibet sint imperiti, & ex eĳs nonnulli stupidi, ut credam hæc ipsos non assequi. Sed hoc eorum animos urit acriter, quod uident aducntu linguarum non parum dignitati, & gloriæ eorum derrahi, qui tam necessaria eruditionis parte carent. Ideo linguas rem inuisam sibi constitutur cum hæresibus coniungere, re omnibus meritissimo inuisa, quum natura & re sint disiunctissimæ, quod uel pueri ipsi non ignorant. Nec ipsi sanè Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent. Nam quum alia permulta, tũ hæc ipsa, quæ de linguis latrant, si uulgari aliquo sermone dicerentur, explauderentur à populo, & efferuntur: quia tamen facie aliqua Latini sermonis balburiunt non feruntur modo, sed etiam adorantur à multitudine, quæ credit non aliud Latina lingua contineri, quãm mera mysteria. Iam uero mirum si altercationes & rixæ hanc studiorum partem quietam reliquerũt: minime gẽtium. Sed quæstiunculæ illæ ueræ grammaticæ de cognitione antiquitatũ, de fabula, de historiola, de loco alicuius scriptoris, de uoce, de proprietate sermonis, de ratione carminis, parum sunt uisæ aptæ ad suppeditandam altercationi contentiosam materiam. Nam si quæras quis confecerit primum Punicum bellũ aut quỏ primum appulerit Aeneas post tempestates, aut quid sit uitilitigator apud Plinium & Catonem: si recte ille responderit, ad aliam quæstionem est tibi transeundum, sin secus ad

Disputationes in grammatica.

cus adducta boni scriptoris sententia & autoritate corrigendus. At isti in eadem quæstione uolunt diu litigari: cedere melius dicenti, aut ad aliud differendi argumẽtum transire turpe, tanquam torpidi & rudis sit ingenij non inuenire ꝗd in eodem caulleris: statim cõclamant, ad rem, imò uero in rem, & præter rem. Ergo ex alijs artibus pertracta sunt in grammaticam prolixioris rixę, & incitamenta & fomenta: quod non facile modo fuit factu philosophis, & Theologis, qui occuparunt ludos literarios, ut ex suis concertationibus aliquid in prima hæc rudimenta deriuarẽt, sed etiam necessarium ijs, qui alia omnia præter rixosa hæc, nescirent. Ex dialectica sumpserunt diffinitionum & diuisionum rationes, argumentationes, maiorem, minorem, conclusionem, consequentias. Vnde sunt quæstiones super Donatum, & glosa notabilis cum argumẽtis, & manulis, & alia iucũdiora dictu, quã lectu. Tum ex metaphysicis realitates, formalitates, entitates, de modo significãdi uocum: de quo scripserunt Scotus, & Albertus Saxo: & libellus Boëthi, tam illius, quàm cui titulus est de scholarũ disciplina: qua re nullam ego in uniuersa artium omnium corruptela ineptiorem aut stultam magis excogitatam unquam esse arbitror. Vt quæratur cur nomen hoc masculinum sit, illud neutrum, hoc uerbum actiuum, illud deponens. Ceu uero non idem nomen apud Græcos masculinum sit, apud Latinos fœmininum aut neutrũ. Idem uerbum Græcis actiuum, Latinis deponẽs aut neutrum: & diuersæ uoces eiusdem significatus in eadem lingua genera, & inflexiones habeant diuersas, & alia penè infinita. Scilicet necessariæ erant amœnæ aliquæ digressiones assecutis penitus, quicquid de grãmatica arte, & Latino sermone poterat disci: ingenia bonorum autorum lectione defessa reparanda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua propè tota interisset, uideretnr plausibile, & uenerandum, magnique ad opinionem ingentis eruditionis momenti horrenda barbarie, & solœcismis orationem conspurcare, unusquisque ad exprimendum quod uolebat, uerbum de sermone uernaculo mutuabatur, aliàs quòd decorũ crederetur, si quã

Modi significãdi.

pessimè Latine loqueretur: aliàs quòd expeditius: interdum quoq; quòd meliore quidem uoce non carebat qui dem, sed non essет intellecta. Itaq; malebât aliqui iuxta uetus dictum imperitius loqui, modo apertius: nata est hinc barbaries non una, sicut una erat Latina lingua,

Barbaries multiplex

uerum sua cuiq; nationi & genti. Aliam ex suo uernaculo inuexit Hispanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliam Germanus, aliam Britânus, nec hi mutuo intelligebât. Cognitioni grammatices adiûcta est poëtarum, & historicorum enarratio, atque interpretatio. Poësis oratio

Poësis.

est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua non solum est pedum alligatio, sed etiam rythmus, & concentus quidam harmonicus, quo audientium aures capiuntur, & demulcentur animi. Apparet quæsitum esse delimentum hoc, ut si quid uellent altius in auditorum pectus demitti, & tenacius affigi memoriæ, hoc lenocinio delectationis facile consequerêtur: Nam & libentius in animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deuincta, atq; alligata magis recordamur. Itaq; primis & uetustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immortalis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gêtiles deorum responsa carminibus sunt ædita, quorum oportêret quàm diutissime recordari. Quocirca condimentum hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum ad res minime est profuturas translatum, apparet ex suo loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demigrasse: hoc asperserunt res leues, ac noxias, & tanquam melle uenenum intinxerunt. Primi illi gentilium poëtæ Amphion, Orpheus, Linus, Musæus, Thamyras, & eos secuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & cantu dulcissimo genealogias & acta persecuti sunt perditorum hominum, regulorum, pastorum, deniq; illorum omnium, quibus rudis uetustas uel ob inuentionem falcis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tribuebat uni Deo immortali debitos. Hinc eorum peregrinationes, nuptias, conuiuia, uenationes, nauigationes, quæ omnia quum narrant, mireris uel eorum patientiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus usquea deo leuiculis cogitare, uel auditorum lectorumue quos lon-

longæ adeo fabulæ de re nihili tædii non cœperit. Huccine cantus illi mufici erant quæsiti? ut homines libenter audirent cœnatos nescio quos, aut uenatos aprum, quem prima serierit puella uenatrix, aut Herculê duos occidisse tauros, ex quibus sibi & comitibus cœnam struxerit. Iam pergunt in gestis illorum quos populus proceres habet, colitq;: narrant eorũ bella, paricidia, adulteria, expulsiones parentum, fraudes, impietates, scelera capitalia & nefanda. At de quibus hæc nêpe de ijs quos imitari nos quatenus liceat, fas tuscq; sit, ita ut nullum in ciuitate admitti uel flagitiũ possit, uel malum facinus, cuius non homines deum aliquem habeant autorem, & exemplum quo non modo se tueantur, uerum etiam ad illud incitentur atq; inflammentur: an non in theatro gentilium, & quibus erat deûm atq; hominum pater Iupiter, audet histrio persona adolescentis magno cũ plausu dicere: Deum sese in hominem conuertisse, atq; per alienas tegulas uenisse clãculum, per impluuium fucum factum mulieri. At quem deum? qui templa summa sonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego uero illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum pro suo Ioue, purget deum, damnet hominem: quomodo id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lelius aliquis, aut Galba, aut Gracchus, aut quisquam illius æui orator surgat, dicat colorem aliquem pro suo deorum rege. Quocirca grauissimus philosophus Plato non pessin ex illa ciuitate exegit quam condebat hominum bonorum, sed eiusmodi poëmata & poëtas. Quid, de deorum prouidẽtia, de præmijs bonorum, de malorum supplicijs ea dicũt, quæ exposita sint irrisioni omnium. Lucianus Sophista ex placitis Epicuræ suæ sectæ, omnes gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & religionem naso suspendit: nihil facit magnum: uel uetula quęuis delyra tales deos irrideat, ac contemnat. Trahũt quidam illorum fabulas ad interpretationem quandam naturalem, ut Stoici. Alij ad moralem, sed ita quemadmodum omnes Græcæ, Romanæ, Barbaræ historiæ possent torqueri. Eò deducunt eorum dicta, quòd ipsi pertinere nunquam sunt suspicati: non aliter quàm quod Do-

natus grammaticus facit in explicatione consiliorum Terentij. Sunt scilicet hæc poetarum figmẽta sensus spũ ritus diuini, qui unus capit omnes quotquot uenire uniuersis hominibus in mentẽ possunt. Landinus adeo Virgilij Poesin ad mores, & naturæ causas trahit, ut nõ solum absolutum eum philosophum, uerum etiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantum, sed omnium quoque sectarum & initiæ omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis, Peripateticis, Stoicis, Epicuræis, Academicis. Scite Seneca: apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam aperte ponit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatam. Si quis inquit fabulis poeticis non habens fidem ad conuenientem sensum uelit traducere, tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidã ueterum philosophorum prudentissime ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta, ut frena ad uulgum tãta auctoritate, ac fide, minus læderent. Quanto sapientius quã nostri, qui ea, quibus uident multum à plerisque tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se deflectere. Sed istud alior sum, & altius pertinet, de quo dicemus aliquando. Defendunt iam à diis ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi, quàm dixerant de diis? nefas est meliores homines facere quã deos. Bella & fæuitias deorum, & amores, & diuitias, & fraudes, & uersutias cecinerant. Tales effinxerunt homines maxima laude dignos, quales deos summos: acutissimè istuc quidem. Quæ nã enim inueniri poterat laus amplior, q̃ esse diis immortalibus longe simillimum? Ego uero homuncio id non facerem? ego uero id feci ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis ultiones, bella, & exempla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior, aut mendacior. Admirantur potentiam, regnũ, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt præditi. Quid illi qui uel suos, uel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atq; adolescentiæ animos cõ

sauciarunt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoriæ narratiões, q̃ flamma stupis proxima: ipsq; per se attrahunt, atq; incendunt, de quibus Menander sentit, cuius uersiculum Paulus Apostolus ore suo conseruauit: Corrumpũt mores probos collocutiones impro bæ. Atqui omnia de libidine, de seuitie, de inani gloria, de fraudibus non dicta sunt ruditer, atq; impolite, sed exculta, exornata, ut etiam absq; omni rei ipsius illecta mento uerba ipsa per se arriderent, atq; abblandirẽtur. Quid uero in illis rebus, quas ultro malitia nostra expetit? quas audire, quas uidere gestit, quas omnibus sensibus usurpare, ad quas toto impetu ferlẽ? Res sine uerbis inuitassent, & attraxissent: uerba sine rebus ad se pellexissent: dulci ueneno dulce additũ est condimentũ. In quo gemina accepta est calamitas, & q̃ abiecerunt occasionem tantarum utilitatum, si illa numerorum suauitate, atq; elegantia orationis res optimas audientiũ mẽtibus instituissent commendare, & q̃ teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus pessimis infecerunt. Istis ne tandem rebus parati sunt numeri tantæ melodiæ, ut melius humanis animis mala commendentur? Istis canẽdis assecuti sunt poetæ, ut diuini uates nominarẽtur, ut sancti, ut pij, ut audeat dicere Ouidius:

Est deus in nobis, agitante calescimus illo.
Sedibus æthereis spiritus ille uenit.

Est deus in nobis, sunt & commercia cœli.

Quæso te Publi Naso quãdo? quis doces quomodo puella sit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & transtulit ad deos hominum inepties, leuitates, malitiam, scelera, dictus est ingeniorum parens? quanto ille aptius, qui nugarum parentem nominauit: & Eratosthenes, qui poesin anile nugamentum nuncupabat. Et tamen consuetudo hæc legendi ac scribendi in eam opinionem homines adduxit, ut iam non existimetur poema, nisi de uitijs canat: Ita in poesin tanquã in sentinam quandam uitia omnia confluxerunt, ac recepta sunt. Lex carminũ hæc est à Catullo lata. Solonem aut Lycurgum dicas, aut si quis fuit istis sanctior.

Nam castum esse decet pium poëtam
Ipsum, uersiculos nihil necesse est.
Qui tum denique habent salem, & leporem,
Si sunt molliculi, & parum pudici.

Quasi uero castus poëta esse possit, quum in libidinē est immersus, de libidine cogitat, libidinem meditatur, scribit, cantillat. Plato in Phædone poëtam ait oportere fingere, si sit futurus poëta: idem Plutarchus. Aristoteles etiam de rebus magnis & seriis scriptorem, non poëtam nominari perhibet: sed aliud quiddā, ut Empedoclem. Est ne magis quiddam quàm de Deo canere? atqui poëtarum est hymnos componere. Cur orationis suauitate uel nugas condierit poëta, uel res malas, magnas autem & præstantes non poterit quas uolet memoriæ quàm diutissimè mandari? Iam uero cur uera non canet poëta ut falsa? An nō satius est dulcedinem ueritati quàm mendacio inesse? Canit Virgilius res commētitias de Aenea, canit res ueras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic quàm alibi poëta. An non in Georgicis poëta, & quidem melior, quàm in Bucolicis. At uero quoties in illo opere ad fabellam digreditur, statim adest Seruius, qui summoneat nos Vergilium nō obliuisci se esse poëtam, hoc est nugatorem. Quàm uera Lucanus canat, scriptū est de illo distichon:

Sunt quidam qui me credunt non esse poëtam,
Sed qui me uendit bibliopola putat.

Quasi uero materia distinguatur ab alijs poëta, & non oratione. Quod si omnino poëta is demū est, qui mendacia uersu concelebrat, ualeat poesis. Quid mihi mendacium, & uitia, ad quæ feror procliuis, etiam suauitate & blanditijs carminis instillas, ut medullis uel non sentiēti affiganturs? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cātus dulcedine deceptum interficiāt? male profecto isti mererent de arte poetica, quam tantis laudibus in cœlum tollunt, si unicum illi opus tribuunt nugari. Hactenus quidem rerum corruptela. Iam uerborum, quæ per recentiores contigit. Nam ut crassi illi uictores, qui se, ut tempestas quædam à Septentrione in Occidentem effuderunt, non magis harmoniam, & concentū illum Græci, ac

ci, ac Romani metri capiebant, quàm asinus lyram, aut Midas Apollinis melodiam, ut est in fabulis, ad permulcendas asininas illas aures omisso rythmo, & proportione longorum, ac breuium similiter cadentibus, & desinentibus fuit opus, alioqui non magis metrum censuras, quā orationem numeris solutam. Nam discrimen omne breuium, & longarum syllabarum prorsum amiserant, quod acuta illa Romani, aut Græci populi auris facile diiudicabat. Hinc uulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: translatum hoc est ad Latinū sermonem, & diuersi excogitati concentus, ut fines similiter desinerent, ut media cum finibus, ut media inter se, fines inter se, quorum singulis sunt sua nomina, cauda, leonini, & alia quæ satius erit non commemorari. Sed belle in sua barbarie luserunt deploratis illis melioribus, tanquam ita esset de rebus humanis actum, ut nullius felicioris, quod ad literas pertinet, seculi spes ulla foret reliqua.

Venit in scenam poesis populo ad spectandum congregato, & ibi sicut pictor tabulam proponit multitudini spectandam, ita poeta imaginē quandam uitæ: ut merito Plutarchus de his dixerit, poema esse picturam loquentem, & picturam poema tacens, ita magister est populi, & pictor, & poeta. Corrupta est hæc ars q̄ ab insectatione flagitiorum, & scelerum transijt ad obsequium prauæ affectionis, ut quēcunq; odisset poeta, in eum linguæ, ac styli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atque insolentiæ itum est obuiam, primum à diuitibus potentia sua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxium carmen pangeret. Tum inuoluc-
eris cœpit tegi fabula: paulatim res tota ad ludicra, & in uulgum plausibilia est traducta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerentur cuneis refertis puerorū, puellarum, mulierum, turba opificum hominum, & rudium, mirum quàm uitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa, & quasi incitatione ad flagitia: præsertim quum comici semper catastrophen lætā adderent amoribus, & impudicitiæ. Nam si quando addidissent tristes

Poesis theatrica.

poema picturam loquentem Plut.

exitus, deterruissent ab iis actibus spectatores, quibus euentus esset paratus acerbissimus. In quo sapiētior fuit, qui nostra lingua scripsit Celestinam tragicomœdiam. Nam progressu amorum, & illis gaudiis uoluptatis exitum annexuit amarissimum, nempe amatorum, lenæ, leonum, casus, & neces uiolentas. Neq; uero ignorarūt olim fabularum scriptores turpia esse quæ scriberent, & moribus iuuentutis damnosa. Plautus Captiuos suam fabulam sic commendat:

Profecto expedit fabulæ huic dare operam.
Non pertractate facta est, Neq; item ut cæteræ,
Nec spurcidi insunt uersus immemorabiles.
Hic neq; periurus leno est, nec meretrix mala,
Neq; miles gloriosus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed statuerant omnino populo se uendicare, & ab illo captabant plausum. Poeta qui primum animum ad scribendum appulit,

Id sibi negotii credidit solum dari
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudine opum ac imperii in omne delitiarum ac uoluptatum genus profusus, & proiectus: nec aliud ingenti fauore excepturus, nisi ea quæ animo sic imbuto atq; instituto obsecundarent. Recentiores in linguis uernaculis multo mea quidem sententia, excellunt ueteres in argumento deligendo. Nullæ ferè exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem utilitate coniungant: quē admodum ijdem recentiores arte superantur à priscis poetis, tametsi nec illi ubiq; fuerunt artis obseruantes. Aristophanem dico, Plautum, Ennium, & qui omnes dicitur arte uicisse, Terentium. Nam decori sæpe obliuiscuntur. Sic agunt fabulas, ut uideantur agere, quod est indecorum: nam fabula non refert seipsam, sed rem gestam, aut quæ gesta fingitur, ut rem pictura, nō se. Sume tibi uerbenas ex ara, inquit, Dauus apud Terentium: aræ Athenis acta exprimebatur, non in scena: neq; enim in scena pepererat Glycerium. ut eius infantulus inuolucrēdus esset uerbenis aræ Apollinis, aut Bacchi, quæ duæ in sce-

na erigebantur, ut Donatus exponit. Nonne tu dixti mihi esse inimicitias inter eos, ait Simo. At qui scenæ ita erant occupatæ, ut nullus existat locus in quo id potuerit Dauus dicere Simōi. In Mostellaria Plauti nominatur de improuiso quidam, cuius nomē paulo antea dicebat se ignorare, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At ut scias nunc de hinc Latine iam loquar: quum res fingatur Athenis contigisse: nec seruasset decorum, si dixisset, Græce loquar, sed sic: lingua qua tu me intelligas, atq; hic iuuenis. Tum in media actiōe, inducit dicentem agi fabulam. Donatus illo Terentij loco, utinam inuenirem unde me præcipitem darem, ait: Non posse ferrum nominari in comœdia, ne tranſeat in tragœdiam. Quod si uerū est, non semel ex foco in cothurnum transēdit Plautus. Nam in Pseudolo ferrum nominatur: & in Cistellaria adolescens quidam uult sibi manum adferre gladio armatā. Sed fortassis dictum illud Donati est ex nimis illius subtilitatibus.

Historia sequitur, in qua diffinienda parum ei iustos limites circundederunt. Alij enim sequuti etymon historiam dictam uolūt ab ἱστορεῖν quod est uidere, quasi uidere quis quæ scribat. Alij, ut Cicero, historiam finiunt esse gestam rem ab ætatis nostræ memoriæ remotā. Quæ duæ expositiones inter se pugnant, ita ut quæ Liuius de bellis Punicis scribit non sint prioribus historia: quę uero de sua ætate non sit Ciceroni. Ceu uero non queat historicus res persequi, quibus ipse interfuerit. Quid quod ipse Cicero, quum de historia scribenda deliberaret, primo de legibus sic disputat Q. à quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego eū ab ultimis cē seo, qū illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem, ipse autem ætatis suæ memoriam deposcit, ut ea complectatur, quibus ipse interfuit. A. Ego uero huic potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atq; ætate nostra: tum autē hominis amicissimi Gnei Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilē annum suum, quem ab iſto malo prædicari, quàm, ut aiunt de Romulo & Remo. Sic Cicero: qui quid sit historia quāto uerius ac dilucidius in libro secūdo de oratore, ui

Historia.

deli-

delicet opere maioris eruditionis, ac iudicij. Historia est, inquit, testis tẽporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nũtia uetustatis: nam ἀπὸ τοῦ ἱστάναι deducitur, hoc ualet, ut historia res sit uisa, atque spectata, quasi quæ dicat gesta. Quum contra fabula sit quam nemo uiderit, quemadmodum Lucianus ait Ctesiam quendam Guidium de rebus Indicis scripsisse ea, quæ nec ipse uiderit, nec de alio narrante audierit. Ergo quum testis sit temporum, & lux ueritatis, prima eius deprauatio fuit admisceri rebus gestis mendacia. Inicio à poëtis, qui quod solam captarent audientium uoluptatem, & auriũ quandam titillationem, ea sola consectati sunt, quæ delectarent: quod quum efficere se interdum germana rerum ueritati non confiderent, & ueris miscuerunt falsa, & ipsa eadem urta alio detorserunt, ubi plus putarent habitura uel gratiæ uel admirationis. Abusi sunt ad eam rem loquendi figuris, metaphoris, allegoriis, amphibologiis, similitudinibus rerum, aut nominum: ut hominẽ cui esset nomen tauro, taurum bouem esse proderent: arietem cui aries insigne, arietem: Vellus fuluum, uel aurea scobe inspersum, aureum: excelsum mõtem cœlum: partem sublimem terræ, superos: deuexam, inferos. Si quis suo periculo alterum è morte liberasset, pro illo dicebant mortem oppetisse: sphæram astrologiæ dixerũt cœlum: montes teretes columnas quibus fulciretur cœlum: longam hastam cœlum tangere: grãdem clypeum turrim. Fuerunt poetæ scriptores antiquissimi: tradebant illa rudissimis hominibus elegantissima, ut illo seculo, oratione: tenebant ingeniosos, capiebant tardos paulatim error traditus per manus, & confirmatus efficit, ut tam occulta ueritas, & tot inuolucris operta, reperi iam & proferri à sequẽtibus non posset. Phurnutus, & alij non pauci tentarunt ueritatem ceu nucleum ex poeticis nucibus elicere, sed parum feliciter, & mira inter se diuersitate. Accesserunt confusiones nominũ: multi enim eodem uocati sunt nomine ut Hercules, Iones, Saturni, Apollines, Iunones: & à poetis similitudine horum, aut formæ aptata nomina: ut quemadmodum Romæ multis principibus indita sunt sordidorum hominum

num propter similitudinem nomina, ut patri Pompeij Magni Menogenis coqui. Cornelio Scipioni Serapiõis: Lentulo spintheris. Sic poetæ reges uocarunt Iones, ut Plautus inquit. Viros robustos Hercules: Reginas Iunones: sapientes uirgines Mineruas. Quo factum est, ut quæ alius gessisset, alij attribuerentur: sicut omnia Herculi gesta, qui sex esse produntur, uni Herculi Thebano: oia Iouis, qui fuerunt Ciceroni tres, Ioui Cretensi. Et quum nihil magis faciat ad historiæ lucem, quàm digestio tẽporum per notas quasdam insignes ante Olympiades omnia prodita sunt perturbata & obscura, quod nulla fuit temporum ratio atq; annotatio communibus quibusdam signis tanquam luminibus distincta & impressa: quemadmodum Varro Terentius scribit autor imprimis diligens & doctus: alij enim Aegyptijs regibus signabant ætuum, alij Atticis, alij Sicyonijs: ita ut quid quoq; tempore sit actum confundatur: haud aliter quàm priscæ mensurarum & ponderum rationes propter tantã uarietatem ægre ad has nostras possunt conferri: ac ne præsentes quidem inter se eadem ipsa de causa: nec solũ in positione ætatum, sed in numero etiam annorum usque ad derisus est in mẽdacijs progressum. Vbi sexaginta annos hi numerant, illi sexaginta millia: ubi centum, alia ducenta millia, ut in annis Aegyptijs, & Chaldæis, in quibus gentes illæ sine fronte mentiebantur. Annum hi habebant menstruum, illi bimestrem, hi trimestrem, illi quadrimestrem, semestrem, decem mensium, duodecim mensium: alijs unaquæq; syderis conuersio erat annus, ut nobis solis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriam suam extollendi, præsertim ad exteras nationes, ut uanissima commenta non dubitarint impudẽtissime asseuerare, ita ꝙ Cicero & Quintilianus, & Iuuenalis historiam Græcam mendaciorum damnant: Commune est illis omnibus ad orientem & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiendo quàm Aegyptij uẽrosa regio, ut inquit Hadrianus, & ad omnem impulsum mobilis. Sed Græcos multæ res ad mentiendum in historia pellexerunt. Primũ idem ille patriæ amor, quã putarunt se uehementer celebraturos si magnitudine

Græci ent mendaces in histori

menda

mendaciorum extollerent, & se de illa optime mererí. Præter hæc in Græcia ingens fuit excellentium ingeniorum copia, tum dicẽdi facultas prompta & abundans: quæ si se intra ueritatis limites cohibuisset, non ualuisset seipsam ferre tantis utribus luctantem secum & erũpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant nancisci, ipsi finxerunt sibi inusitatam, raram, immensam, admirabilem, stupendam, in qua se uis illa ingenñ ac oratiõis facile exerceret. Sic etiam iudicabãt se magis lectori placituros, quàm illos qui nudam essentiam & simplicem ueritatem persecuti: præsertim quod uidebant superiores occupasse laudem ueræ narrationis, se ñ eadem dicerent fore contemptui, nec lectorẽ inuenturos. Quid ꝙ uidebant illa grandia, & tragica, & fabulosa magis otioso lectori arridere, magnamq; sibi parare gloriam qui illa scripsissent, ut Homerũ, Hesiodũ, Musæum, Orpheum, & alios priscos poetas. Iam quo minus possent redargui non ausi sunt de rebus Græcorum mentiri, quandoquidem facile possent domi à multis conuinci, longe petierunt historiam in qua tutius mentirentur: res Persicas, res Aegyptias, res Chaldæas desumpserunt sibi, ut Herodotus, quem uerius mendaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum uocant nonnulli, parentẽ historiæ: & Diodorus Siculus quem nescio cur Plinius dicat desisse primum apud Græcos nugari, quasi nihil sit eo nugacius. An defendit eum titulus, ꝺ̃ libros suos non illecebrosa aliqua nuncupatione inuidiosos fecerit, ut priores, sed bibliothecę historiam inscripserit. Alij ad mendacia prolabuntur imprudentes: ꝙ ueritatis rei non perunt unde oportet: sed colligunt ex ijs, in quibus raro est eam inuenire, nempe ex dissipatis rumoribus, ex epistolis, quæ dum res geruntur sunt scriptæ, ex quibus certiorẽ amicus amicũ reddit nõ de his ꝙ̃ sunt facta, sed ꝙ̃ ipse audierit: quale est ꝺ̃ Cicero scribit ad Atticũ in Britannia nec scrupulũ quidẽ esse auri, id scilicet fama uulgarat primo Cæsaris ad eam traiectu. In laudationibus uel uiuentium uel mortuorum multa affinguntur, quo maior & præstabilior appareat, qui laudatur. Liuius ostendit nonnunquam quosdam historicos secu-

secutos funebres orationes falsa quædam pro ueris prodidisse. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphijs: Quanquam, inquit, his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, quã homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderẽtur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio consul anno X. post exactos reges fuit. Sic ille. Addunt inter uirtutes historiæ esse illam magistram uitæ: atquí non raro de leuibus rebus scribitur, in quibus nihil sit omnino utilitatis aut fructus: ut de conuiuio, de uenatione aliqua. Sæpe de rebus noxijs, ut de amoribus, ad quorũ uel solam cõmemorationẽ humanus animus inflammatur non aliter audiendo, ꝙ̃ uidendo: Item de ultione eius, qui læsit prior: quod ut libentissimè facimus, etenim uersiculo quodam Græco fertur esse dulcissimũ, ita etiam cum uoluptate quadam audimus & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, ut legentis animus ad cupiditatem eius rei ultro delabatur, quam audit tantopere celebrari, ac extolli. Nec pauci principes ad arma, & bellum uenerunt haud alia de causa, quã extimulati gloria eorum, qui aliquando uicere. Miltiadis tropæa Themistoclẽ excusitabant. Achillis nomen Alexandrum accendit. Alexander Cæsarem, Cæsar permultos. Occidit Cæsar uarijs prælijs C. XCII. M. hominum sine bellis ciuilibus. Hæccine aliquis in laudibus eius ponat, tantam, ut sapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: soluãtur diabõli, plures occident. Laudabitur uero Iulius Cæsar, ꝙ tot hominum millia neci dederit quum ne uni quidem potuerit uitam dare. Nõ est ausus computare sanguinem ciuilẽ. At si quis acute inspiciat, quid aliud sunt omia inter homines bella, ꝙ̃ ciuilia? Non minore coniunctione deuinctus est Indus Romano, ꝙ̃ Romanus Romano: nõ raro etiã maiore: hoc docet natura, hoc iubet naturæ autor & magister Christus. Additur historiã esse imaginẽ ueritatis. Imago ea est absolutissima, quæ rem neq; maiorem

rem reddit, nec minorem, non ut umbræ in ortu & occasu solis longissimæ, in meridie prope nullæ. Quidam & sua laudibus in maius auxerunt, & aliena inimica infectatione quantum ipsis licuit depresserunt: quorum neutrum est historici, sed singula suæ magnitudini ac naturæ relinquere. Inuenias apud scriptores rerum Græcarum ex culice, quod aiunt, factum elephantum Indicum: proponunt nobis tanquam egregium & clarissimū aliquem ducem, qui semel tantum sit cum hostibus congressus. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem te lecturum speres Alexandro, aut Cęsare, aut Pompeio præstantiorem: prodit aliquis Iphicrates Athenienſis, aut Agis Lacedæmonius, aut Philæpomenes Megapolitanus: non hos uitupero, sed tot laudibus dico imparem quod Sallustius perstringit, dicens: Athenienſium res gestas sua quidem sententia satis amplas fuisse ac magnificas, uerum aliquāto minores, quàm fama feruntur: sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantum uerbis potuere extollere præclara ingenia. Ea uero Græcorum iactantia rerum suarum magis aucta est & impudentius, postquā magnitudo rerum Populi Romani claritatem Græcorum cœpit obscurare, & quasi officere luminibus. Tum Græci ne Romanis substructionibus sua ædificia opprimerent, cœperunt & ipsi altius acta sua erigere, & granditate uerborum, & quum rebus deficiebantur, mendaciis quoq;. Scripsit Plutarchus ingens quoddam opus de uiris illustriū Græcorum, & Romanorum per collationem, & alterum breuius de similitudine rerum Græcarum & Romanarum, quod inscripsit paralella. In priore quàm inique comparationes! Producit Romanus Marcum Catonem uel Claudium Marcellū: opponit Græcus Aristidem, aut Pelopidam. Producit Romanus Brutium, producit Græcus Dionē: Mirmilliones cum Thracibus comparantur. At in collatione qui labor, quæ anxietas docti hominis, nec inficundi, ut in pari magnitudine similes ostēdat, uel dissimiles. Quàm trahit breue coriū dentibus, ut sutor. Iam in Pa-

Plutarchus.

in Paralellis loca quæ susceperat replenda, quādo dare ipsa non potest, de suo implet, ne quid turpiter hians & inane uel lectorem offendat, uel minorem faciat existimationem rerum Græcarum. Hæc quidem ueteres. At uero recentiores homines hanc partem memoriæ, hoc adiumentum prudentiæ penè totum amiserunt. Si narrant prisca, ut Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi mira imperitia hominum, locorum, temporum, & sine fronte, sine pudore, mendacia fortiter asseuerata de iis, quæ prorsum ignorabant. Cuiusmodi sunt crebra in historicis libris linguarum uulgarium. Sed in eis quoque quæ Latinæ existimantur, qualis est liber de uitis philosophorum, qualis de gestis Romanorum moralizatis: quid erat opus tantis mendaciis? ceu uero moralizationem, quam quærebat nō potuisset inuenire in ueris Romanorum gestis. Sed fortassis hæc, quàmuis grauia, tolerabilia fuerint. Quale est in res sacras hanc quoq; licentiam mētiendi irrepsisse, seu potius aperte esse inuectā: ut quæ traduntur de lepra Constantini, & balneo sanguinis puerilis, de lepra Vespasiani, de Gamaliele, de Beronice, de actis Christi, & diuæ uirginis: clamamus & latramus ad minora, conniuemus ad hæc, quę si in manus impiorum hominum ueniant, sanctissimam & grauissimam nostram pietatem ridiculam illis, & exibilandam reddiderint. Nec in rebus propinquioris memoriæ tradendis sumus religiosiores. Scribunt Galli Gallica, Itali Italica, Hispani Hispanica, Germani Germanica, Britanni Britannica, aut alii in gratiam gentis cuiuspiam: putat rerum autor id se tātum munus suscepisse, ut quātum possit, gentem illam euehat: non oculum ad ueritatem adhibet, sed ad decus illius nationis: hoc ratus esse historiam scribere, si quid gens illa præclarum egerit, prodere, dilatare, exornare, extollere: si quid turpiter, aut ignominiosè, tegere, eleuare, extenuare, defendere, excusare. Stulti non intelligunt hoc non esse historiam scribere, sed causam illius gētis agere, quod patroni est, non historici. Nec in actis sanctorum scribendis maior est ueritatis custodia, in quibus oīa oportebat esse exacta, & absoluta, unusquisq; eorum acta scribebat, ut in

quenq; erat affectus: ita ut animus historiam dictaret, nõ ueritas. Quàm indigna est diuis & hominibus Christianis illa sanctorum historia, quæ legenda aurea nominatur, quam nescio cur auream appellent, quum scripta sit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid fœdius dici potest illo libro? ô quàm pudendum est nobis Christianis, non esse præstantissimos nostrorum diuorum actus, uerius & accuratius memoriæ mandatos, siue ad cognitionem, siue ad imitationem tantæ uirtutis, quum de suis ducibus, de philosophis, & sapientibus hominibus tãta cura Græci & Romani autores perscripserint. Sed sunt aliqui paulo digniores historici nomine, ut Frosardus Gallus, aut Monstreletus, aut Philippus Comminius, aut Valera Hispanus. At isti omittunt sæpe præcipua, & quæ ad exempla, quæ ad rerum usum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuissimis: ut in caritate annonæ quanti Abbas quidam triticũ uendiderit, aut quomodo prouentus monasterij auxerit: ut in prælio, quomodo miles aliquis gladium amiserit, aut in pedes descenderit, aut in equum ascenderit celeriter: quemadmodum Lucianus insectatur historicum quendam sui temporis, qui in narratione conflictus ad Euphrates Syriæ, relicto prælio longam fabulam exorditur de Masaccha quodam Mauro milite, qui præ siti aberrauerit, & inciderit in quosdam agricolas, à quibus prandio est exceptus, quorum unus aliquando fuerit in Mauritania, & alia inepta. Iam prudentiæ nihil possis illinc haurire: non conciones admiscent, quas iuuet legere, non sententiam suam acute interponunt, non prudenter admonent. Sunt in illis, quos modo nominaui, quidã dialogismi & sermones, & admonitiones loquacissimæ, & frigidissimæ, ut mirer esse tam patientem ullum stomachum, qui illa possit deuorare, duntaxat quod res insulsæ, nullo condimento concinnantur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicij, non eloquentiæ, & ornatus orationis. Equidem haud ignoro satis esse historiæ, si fuerit uera, quæ ut reliqua habeat omnia, si ueritatem non habet, obtinere nomen suum non potest. Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorẽ, ut res illas gestas uelit cognoscere, neq; id semel. Cui lectio una sufficit uel Liuij, uel Taciti, uel Thucydidis? Quis non autores illos sæpius sumit in manus, sæpius perlegit? At nostri in illo suo Latino sermone, stilo sunt sordidissimo, ac spurcissimo, seu nullo potius: neq; enim est stilus incondita illa barbarismorum & solœcismorum congeries. Si uernaculis scribunt linguis, unus est totius orationis color fuscus, & dilutus, unus habitus, sine sale, sine ulla gratia & cultu, tenere ut lectorem dimidium horæ uix possit. Id circo nec eos, nisi homo curiosus, legit, & cognoscendi temporum cupidus. Qui uero relegant, non inueniunt, ut satius ducant libros legere aperte mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod stili lenocinij, ut Amadisum, & Florisandum Hispanos, Lancilorum, & mensam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus sunt otiosis conficti, pleni eo mendaciorum genere, quod nec ad sciendum quicquam conferat, nec ad bene uel sentiendum de rebus, uel uiuendum, tantum ad inanem quandam, & præsentem titillationem uoluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingeniis ab otio, atq; indulgẽtia quadam sui: non aliter quã delicati quidam stomachi, & quibus plurimum est indultum saccareis modo, & melleis quibusdã condituris sustentantur, cibum omnem solidum respuentes.

Legenda aurea.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Tertius qui est de DIALECTICA corrupta.

VNC DE DIALECTICA

Nunc de dialectica differamus. Nam ea est, cui statim à grammatica puer committitur: de qua mihi fusius est, & cum cura disputandum. Quoniam, ut est à pleriscq; sordide contrectata, seu conculcata uerius, multũ contraxit squalloris, ac sordium, quam tamen conueniebat longe esse purissimam, atq; integerrimam: nempe aditum, atq; instrumentum aliorum studiorum, & artium: ex qua depraua ta non parum aliæ quoq;, ut philosophia, medica ars, & Theologia sunt contaminatæ. In has enim artes plurimum quisq; ex illa puerili institutione transfert. Itaque contigit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nã qui eorum multum fuerunt in manibus hominum imperitorum, hi mendosiores ad nos uenerunt, quàm qui in bibliotheca aliqua intacti iacuerunt, situ & puluere operti. Danda est ergo maior opera, & accuratior, quo repurgetur exactius, præsertim instrumentum cæterarum. Nec solum noui eius professores, sed ueteres quoq; in locandis finibus, in assignãdo eius officio, sunt falsi. Nam Dialectica inter initia sua, & continuo in ipsis originibus res delicata, & tenera ab imperite tractantibus iniuriam accepit: quo magis nescio culpandi sint recentiores, qui priorum errorem non animaduerterunt, an danda ijs uenia, quum de acumine, iudicio, diligẽtia, usu rerum, ac peritia magna conspiratione de se desperantes ueteribus concesserint, tanquam effœta iam natura, nec ulla meliore in posterum ingeniorum, aut studiorũ spe. Sed de antiquis prius loquar: Postea de recentioribus, in quibus omnibus tantum attingam rerum fundamenta, & causas corruptelæ more ac instituto meo: atque ex ijs ea, quæ sunt omnibus confessa: nam opiniões sunt, præsertim apud Neotericos, infinitæ, & quas nemo uel percensere ualeat. Ergo duas reliquas artes posuerunt de sermone. Dialecticam, quam artem disserẽdi uocat Cicero, Aristoteles logicam: & Rhetoricam, quam artem dicendi: quarum illa argumentum paucis & brevibus

Dialectice & Rhetorice differentia

uibus quasi punctulis colligat: hæc uero dilatet, & accõmodet causis, iudiciali, deliberatiuæ, demonstratiuæ. Id circo Zeno Dialecticam manui dicebat esse similem contractæ in pugnum, Rhetoricen uero eidem manui expansæ in palmam: ut in hoc uelut sermonis ædificio grãmatica cædat ligna, & lapides: Dialectica domum erigat: Rhetor condat ciuitatem. Grammatica usq; ad uerborum coniunctionem progrediatur: Dialectica usque ad argumentationem: Rhetorica usq; ad sermonem, & quod exactius est, orationem. Aristoteles in libro Topicorum primo de utilitate artis, quã tradit, uidelicet de Dialectica differens, sic inquit: Illud uero iam sequitur, ut ad quot, & quæ præsens sit utile institutum ostendamus. Est enim ad tria: ad exercitationes, ad congressus, & ad cognitionem philosophiæ. Quòd exercitamentis, per se res indicat: quippe facultatem nacti, facile, quodcunq; in manus detur, tractabimus. Ad cõgressus uero: nam eorum, quibus cum agimus in promptu habentes sententias, non ex alienis cum illis disseremus, sed ex familiaribus ipsorum opinionibus reprehendentes, quæ parum uidebuntur nobis recte dixisse. Ad notitiam porrõ philosophiæ: nam qui possunt in utrumlibet dubitare, ijs neutiquam fuerit difficile, quid in quaq; re uerum sit perspicere, quid falsum. Conducit etiam ad origines initiorum uniuscuiusq; disciplinę. Quippe ex cuiusq; artis primis initijs impossibile est de ijs ipsis aliquid dicere, uidelicet quum illa sint omnium prima. Atqui ex cuiusq; probabilibus necessum est de quoque inuestigare. Hoc uero proprium, & maxime peculiare est dialecticę: quippe quum inquisitiua sit uiam, & rationẽ habet, qua ad omnium artium origines pertingat. Hæc Aristoteles, bona, ut puto, fide à me uersus, quæ sunt ei ex Platonis sententia desumpta, ut iustior sit excusatio culpæ cum tanto uiro coniunctæ: & ignoscendum sit eiusmodi ducem, & præceptorem secuto. Principio si ita est, iam nõ solum est de sermone dialectica, sed de rebus, & quidem omnibus. Deinde uidetur Aristoteles sentire Dialecticã non habere modo ueri similium instrumentum, sed copiam domi eorum quandam, & uelut thesaurum: quod

1° topicorum cap. 2°

Dialectice utilitas.

quis non uidet nullius artis, aut facultatis esse, & si cuiusquam est, id potius altiori cuidam, quæ metaphysice uocetur esse deferendum. Nec illud sanè responsum procederet habere eam instrumẽtum probabilium per locos argumentorum: nam quid ex illis disputabit dialecticus de pronuntiato hoc: nota est quæ partes habet nullas. Cicero explicatius quidem, sed nescio an plura in artem hanc, quàm Aristoteles, cõficiat. Nam in Bruto ad hunc modum ait de Seruio Sulpitio loquens: Sic enim Brute existimo Iuris Ciuilis magnum usum, & apud Scæuolã, & apud multos fuisse: artem in hoc uno, quod nunquam effecisset ipsius Iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ docet rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare diffiniendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera, & falsa iudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quę non essent consequentia. Dialecticam mihi uideris dicere. Ita planè. Hactenus Cicero. In quo id, quod dialecticæ erat principuum tradere instrumentum inueniendi, omisit, credo Stoicos sequutus, qui intra iudicandi fines dialecticam concludunt, & eam finiunt scientiam ueri, & falsi, & neutrius: at hoc secuti diffinire, diuidere, obscuram rem explanare, omnis sunt artis, non alicuius unius. An enim dialecticus dicet uerum ne an falsum sit, melius ciuitatem ab uno regi, quàm à multis. Vel hoc: angulum obtusum æqualem duobus esse, recto & acuto. Sed nec instrumentum habet dialectica, &, ut Cicero uocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quę mihi dicat, an uerum sit, duos angulos acutos cõficere unum rectum, præter geometriam? Neq; uero Cicero hoc non uidet, sed, ut est solutus ac liber, & probabilia tãquam aues cõsectatur, nusquam consistit. In Academicis enim quæstionibus sic loquitur: Dialecticam inuentam esse dicitis ueri, & falsi quasi disceptatricem & iudicem. Cuius ueri & falsi, & in qua re? In Geometria ne quid sit uerum aut falsum dialecticus iudicabit? An in literis an in musicis? At ea non nouit. In philosophia igitur sol quantus sit: quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat

queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ coniunctio, quæ disiunctio uera sit, quid ambiguè dictum sit, quid sequatur quãq; rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi, aut diuidendi norma huius est artis, sed alterius, quæ magis in cognitione rerum uersetur. Ideo recte illi, qui, sicut Boethus inquit, censuerũt non esse hãc partem philosophiæ, sed uelut ferramentum, ac supellectilem aliarum artium: nec illud Petrus Hispanus indocte dissimiliter ac solet: Dialectica est ars artium non excellens inter omnes artes, quod imperiti dicunt, sed sicut ministra: ideo addit: ad omnium methadorum principia uiam habens, quod est ab Aristotele desumptum in Topicis. Quocirca Plato quum nihil uellet dialecticę ex ijs, quæ iam attributa, & quasi usu, & diurna possessione uindicata fuerant, detrahere: uideretq; illa, quę post sui maxima ex parte iuris esse primæ philosophiæ, dialecticam dixit esse speciem quandam, & uelut propaginem metaphysicæ. Nec Aristoteles dissimulauit, metaphysicę esse, quæ ad Logicam transferentur, quum in elenchis, ut dixi, tum quod statim ingressum dialecticæ fecit categorias, & quasi fundamentum artis ex primæ est philosophia mutuatus. Quocirca parum est dialecticæ pro dignitate locus assignatus, ut ad eam ilico à grammatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus, & principijs aliarum artium atque disciplinarũ, cætera præterquam uerborum, aut ad summum historiarum, & carminum planè rudis: atq; utinã horum istorum non prorsum inscius. Hinc uidemus tã multa in artem hanc esse nugacissima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omnium scitu dignarum experti. Sed antequã ad hæc uenio, pergam de priscis artis autoribus dicere, quorum primum, ut in omni artium humanarum genere, Aristotelem merito posuerim. Nam Platonis etsi magna sunt in illius operibus artium omnium ac disciplinarum sparsa semina, & dialecticæ tota ratio, atq; exercitatio in eius dialogis eluceat, præceptum tamen nullum ferè disertis extat uerbis, præter litigiosa quædam in Eutydemo: multo minus Zenonis, Elearis & Parmenidis: ad quos

refertur artis inuentio. Sed indubie Aristoteles eam in artis faciem reduxit, ut & rhetoricam. Cæterum, quod liceat cum bona uenia dicere, præterquam quod more suo obscurè, & prolixè, etiam parum aptè ad usum uel inueniendi argumenta, uel iudicandi argumentationes.

De Aristotelis libris logicis. Categoriæ.

Nemo est enim, qui quantumlibet diligenter lecta, & excussa uniuersa Aristotelis Logica, sentiat se instrumentum habere, quo in aliqua ad differendum materia argumenta in promptu excogitet. Eius primus liber, quem statim obiectum ingredientibus uoluit, est categoriarum, hoc est, prædicamentorum, quæ Quintilianus tráfert elementa, Capella prædicationes: cuius cognitio ac tractatio, ut dixi, altioris est facultatis, nempe primæ philosophiæ: scilicet non ignarus iuuenem nihil posse de aliarum artium principijs dicere, aut inuenire, quæ essent probabilia, nisi eorum notitia imbutus, quæ ἐν πρώτοις τὰ φυσικὰ traderentur: idcirco eadem ipsa eisdem penè uerbis in eo repetit opere. Decem facit rerum genera, in qua distributione siue ipse autor illius fuerit, siue quis alius Pythagoricus, aut Megarēsis, quid secutus sit, equidem non facile dixerim. Neq; enim ordinem essentiæ ipsarum rerum, quem nemò percipere, & tenere potest, quum sint rerum essentiæ, uel ipso Aristotele teste, obscurissimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remotæ. Adhuc enim inter eos, qui operam aliquam in studijs philosophiæ ponūt, ambigitur, quæ uera sint inhærentia à substantijs illis, quibus adhærent, non mente, & cogitatione, sed re uera distincta, tametsi non sede, aut loco, quæ contrà. Sensuum uero, & cognitionis nostræ ordinem, nō est secutus: alioqui primas obtinuissent partes inhærentia, & alia essent disiuncta, quę connexuit: alia copulasset, quę disgregauit, nempe quæ sub eundem sensum caderent, aut diuersos, tam internos ꝙ externos. At uero in natura prima sunt causæ, principia, elementa simplicia, tum agere & pati: postrema omnium composita: nec simul sunt quantitas numeri, & quantitas molis, quum ex hac nascatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad aliquid naturæ est, sed artis, ut habitus. Adde quod sicut ipse idem Aristoteles in prima

prima philosophia sapienter dicit, mens nostra non aliter se ad naturæ manifestissima habet, quàm noctuæ oculus ad lumen solis. Nec numerum quæstionis de prima substātia respexit, quum multa quærantur, quæ nō sunt hic connumerata. Vt si quis roget, quomodo sit Socrates sublatus, ueneno inquiunt: cum quo disputat, ell Prothagora. Iam heri & hodie de prima substantia non dicuntur: tempus uero de illis dicitur, ut genus de speciebus, & in ea diuiditur ut partes. Quid quod quæstiones cōfunduntur: Et in confesso est alia & ex his, & præter hæc potuisse dari genera, tum aliqua posse alijs concludi, & comprehendi. Nam permista & confusa esse sua prædicamenta Aristoteles non dissimulauit, quum aliqua ex his quæ essent πρός τι in qualitate posuisset, & positionem, ὧν πρός τι: qui si categorias tātum collegit magis quàm digessit, & ostēdit magis quàm numerauit, tolerabile est esse confusas: quod & nos fecimus in his, quę indicatione tantum egent, ut in ijs ipsis, & argumentorum locis. Et habent genera hæc tantam difficultatem, ut non solum adolescētulo in manus posita, & rudi, sed etiam grandiusculo, & maiore rerum cognitiōe instructo negotium facessant: ut nemo facile dixerit, quæ in his decem rerum generibus collocentur, egressus quotidiana illa, quæ crebro audit, nisi multum, & sæpe pertractarit: quod idem ipse autor fatetur in calce capitis περὶ πρός τι: imò uero nesciet, nisi unumquodq; norit diffinire, quod est infinitum. Sæpe etiam assignantur loca pro libito, aut ex leui aliqua coniectura, uel suspicunpassim multis ad singula interpretatiunculis, imò interdum quoq; diuinatiunculis, tanquam cuneolis. & commissuris, recissuris, & reconcinnationibus, quibus nihil est tam alienum, ac abhorrens, quod nō eo quò institueris, pertrahas: ut si quis quærat, quorum hæc sint prædicamentorum, gloria, fama, effectus, iusiurandum, ætas, testimonium, cuiusue liber? substantiæ nec? quum cōstet formæ? an qualitatis ex quarto ordine? si huius, cur magis quàm arboris? Tum similitudo, & paternitas: nam ad aliquid non sunt, neq; enim est paternitas filiationis pa-

ternitas. Atqui si sit patris paternitas: sic erũt omnia ex genere qualitatis πρός τι: quanquam satis multa ponat, ut scientiam, uirtutem, uitium, adducens non inconuenire genus & speciem esse diuersarum categoriarum, quum id tamen disertis uerbis neget in quarto Topicorum. Scio posse ad hęc responderi. Quid enim in contrarium adfertur tam apertum, ac dilucidum, cui respõderi non possit, præsertim à contentioso? sed illud ab inquisitore ueritatis est tacite spectandum, quàm apte, quàm congruenter, quàm bene. Iam hęc genera nihil ad diffiniendum iuuant, non ad diffinitiones essentiales, quum præter unam aut alteram ordinationem prędicamentalem, reliquæ propè sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatem & penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidentales causarum, inhærentium, partium: nam hęc in hisce elementis non explicantur.

περὶ ἑρμηνείας. Succedit Categoriis liber περὶ ἑρμηνείας, id est, de interpretatione, quod, ut nomen ipsum sonat, magna ex parte grammatici est potius, quàm dialectici officij: nam cuius est dicere, quid nomen sit, quid uerbum, quid pronuntiatum, quid uniuersale, quid singulare, nisi grammatici? Quod si ars grammatica tradita iam ante Aristotelem fuisset, super sedisset profecto philosophus acutissimus illis de rebus in dialectica præcipere. Sed quia uidebat non oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de iis mentionem fecisset, non iudicauit esse prætermittenda. Pronuntiata illa, quibus additur modus, non habent dialecticam, sed grammaticam quæstionem: uidelicet de significantia illarum uocum, ἀναγκαῖον, ἐνδεχόμενον, ἀδύνατον, ἀνενδεχόμενον: qua uoce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest & contingere, & non contingere: quũ sit potius, ὃ εἰωθὸς γίνεσθαι, ὃ κατὰ τὸ πολὺ συμβαίνει, quod est probabile, quod in nobis, inq; nostra facultate est factum: quod uerbo eius ostenditur ἐνδέχεται. In hisce autem modalibus, seu affectis uel res spectauit: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enuntiationes reddunt, quod Boëthus subsignificat, ut Socrates celeriter currit, benè, malè. Tum uerba, usu uenit, solet, congruit. Nam in hisce omnibus, & infinitis harum similibus, haud

haud secus quàm in illis de necessario, & impossibili, ambiguum esse potest, quid modi uel aientes significent, uel negantes, quæ quibus respondeant, & cum quibus recurrant aut non recurrant. Sin in pronuntiata ipsa est intuitus, ut eas modales nominaret, quæ temperatæ, & affectæ essent modo quodam, qui ipsi pronuntiationi cõpeteret, ut necessario. q. necessaria enuntiatio, impossibile impossibilis: non uidetur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi non essent alij. Eius enim sunt facultatis, & officij, uerum, falsum, scitum, opinatum, quę Ioannes Buridanus, & alij quidam scholastici in modos referunt, credibile, probabile, opinabile, certum, incertum. Nisi fortè Aristoteles pronuntiata spectauit ex rebus, non ex nobis. Sed certè in his nõ plus erat quod esset ex dialectica petendum, quàm in alijs, quibus aduerbia inseruntur. Adduntur uolumini περὶ ἑρμηνείας duo libri priorum analyticorum, utiles quidem illi, & magni, atque excellentis ingenij. Sed utilitas hæc obruta est primũ multis superuacaneis adiectis, ut de modalibus, quę ad rem non magis faciunt, quàm cætera aduerbia: Nam de illis statuendum est ex negatione, affirmatione, uniuersalitate, particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco, quàm nunquam, necessario quàm semper, possibile quàm aliquando. Tum de reductionibus syllogismorum, de iis, quæ uera ex falsis nascuntur, quod est cuiuis ita prõptum, ut uix sit credibile Stoicos acutos homines, & in dialectica multum uersatos negasse id posse fieri. Omnia uero tãta subtilitate dissecat, ut laborio sius sit instrumentum intelligere, quã usum: ita pulcherrimum organum, & superuacaneis oneratum, & in tantas minutias fractum, & concisum parum habile utentibus reddidit. Sequitur posteriora analytica, doctum sanè opus, acutum, & bonarum rerum plenissimum. Sed quorsum hæc tam bona? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia: non huius sunt loci, sed disputationis de anima. Demonstratio uero non uidetur ad dialecticum pertinere, quum hic probabilia tantum speculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Aristotelis ipsius sententia: Demonstratio uero incertis

Priora analytica.

Posteriora analytica.

certis, & indubitatis uersetur, ut magis id uideatur prima philosophiæ, quàm dialecticę. Quæ uero de demõstratione, præterquàm quod sunt inuoluta & mirè intricata, nulli sunt usui. Demonstrationem uult esse ex primis, & necessarijs, ex proximis, ex causis. Cedo respicis nos, & captum nostrum, an rerum naturam? Themistius Euphrade Hermolao interprete sic ait: Nec demonstratio ad naturam se ingenij nostri submittit, sed rectam tenet ad ueritatem uiam, nec quid ipsi possumus attendit, sed in solam rei naturam incumbit, illam uestigat, illam explorat, etiam si nobis ignota, inconspectaq; sit. Id si ita est, quid mihi tua ista longa, & accurata de demonstratione confert dissertio? neq; enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, sed pro meo. Nos sumus homines, id est, ingenijs errori obnoxijs, & infirmis: natura habet intelligentiam non errantem. Qui scio ego quæ sint prima, quæ sine medio, quæ tu uocas ἄμεσα, quæ necessaria naturæ. Quæ sint mihi talia uix scio, nedum ut illa norim naturæ intima, ad cuius manifestissima, ut tu ipse fateris, caligamus. Inanis est ergo tota de demonstratione traditio, & sine usu. Sed nec omnino uideris oculos in naturam cõiecisse, nam immediatas propositiones ad nos refers, in quibus nihil sit opus quemquam edoceri. Quod si homines doces, nõ erit tibi una, & perpetua demonstratio: aliijs enim alia sunt immediata, & prima: alij uerisimilibus tãtum capiuntur: alij nisi euidentissimis, & de quibus sensus testificantur satisfiunt, ut Academici: Alij omnia credunt sensibus, ut Epicurei: Alijs sufficit autoritas dicẽtis: Alij res sensibus expositas requirunt. Erit ergo demonstratio quasi Lesbia norma, quæ se ædificio accommodat, nõ sibi ædificium. Iam necessaria requiris, id est, quæ impossibile est aliter habere: istuc uero quãdo erit notum? quum omnia uniuersalia ex singularibus sint nobis collecta, quę singularia quum sint infinita, persequi omnia non potuimus: at si unum deest individuum, non constat uniuersale. Et uniuersalia longo usu comprobata, erant nobis in exemplo, in elementis, quæ uel tempora, uel loci prodiderunt non posse in uniuersum affirmari. Iam causas requiris? & hic

Demonstratio.

& hic quæ nobis tenebræ? quæ quorum sint causæ, qui effectus nescimus. Quid agis, ludis ne nos, haud aliter demonstrationem constare uis, nisi ex tam raris, tam procul petẽdis, tã penè impossibilibus, facis perinde ut qui ad morbum grauissimum, & deploratum medicinã pro mittunt confectam ex tribus aut quatuor simplicibus, quorum unum est in India inuenire, alterum apud Seres, tertium in Ryphæis montibus, quartũ in nido Phœnicis ex cineribus prioris nascentis. Quæso te, profer demonstrationem unam, uerbi causa, tanquam ad alias exemplum, quæ cõstet ex ueris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, causis & conclusionis: erit ne uero illa, quæ est in ore totius scholæ? omne animal rationale est risibile, omnis homo est animal rationale, ergo & risibilis. Non tam homo est per hunc syllogismum risibilis, quàm ipsa demonstratio ridicula: ceu uero in propositione insint illa magnifica, uera, necessaria, immediata, notiora, priora, causæ conclusionis. Cedo uero, quid hic agunt causæ? an non etiam effectus demõstrant eas, & quidem certius, atque efficacius utique nobis: num non alia etiam demonstrant in duabus illis quæstionibus, sit ne, & quid sit: quas duas solum cur posuerit, nescio, quum sint aliæ de quibus possit & quæri, & disputari, & quatenus licet, demonstrari etiam, ut de omnibus categorijs. Post utraque analytica sequuntur octo libri de locis argumentorum, quæ dicuntur τοπικὰ: locos uocant, & ceu thesauros argumentorum, quum ipsi argumentorum nihil habeant: neq; enim hi loci sunt pixides, quibus continentur pharmaca, sed pixidum indices. Opus Aristotelis est longum, uarium: multa sunt in eo præclara, sed ita tamen disserit, tanquam qui colligit sparsa, non qui formulas, & præceptiones artis tradit ad usum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iuste questus est Rodolphus Agricola. Neq; enim ex operis illius satis iusti lectione quamlibet diligenti, & sedula, facultatem se ullus sentiet nactum unius argumenti inueniendi. Sunt inquisitiones quæ sint genera, quæ differentiæ, quæ propria, quę accidentia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, molestæ; & quod liceat cum bona

Topica.

tanti

tanti uiri gratia dicere, nonnunquam etiam subineptæ, sed infrugiferę prorsum. Neq; enim quærit unquam alius quis quid cuius sit aut genus, aut species, aut accidens. Admiscet quæ sunt alienissima, ut de eligendo, & fugiendo: in quo uidetur philosophus syluam quandam ad communes locos congessisse, ut suos in thesibus exerceret, & quæstionibus indefinitis, sed ad inueniendi rationem parum commode. Ex his libris Topicorum sumpsit Porphyrius quæ de quinq; uocibus composuit, opus, ut mea utiq; sententia, utilissimum, ita longe ab utilitate tractatum. Prætereo ταυτολογίαν, & molestiam orationis: de re loquar. Primum in eo locum obtinent quæstiones, quarũ nec numerus est ullus, nec ordo certus. Alij alia quærunt, alij prius, alij posterius, prout est cuiusq; ingenium, & mentis intelligentia: nos enim respiciũt, & nostrum captum, non naturam. Iam unde sumuntur quæstiones hę, quid est, quale est, & ea, quæ hisce respondentur, nónne ex uulgo? quod Aristoteles fatetur primo Topicorum. Atqui ad multa quæsita per quid est, qualitatis responsum adiungimus: ut quid uides? hominem altum armatum, patrem tuum: ut apud Poëtam.

Prædicamẽta Porphyrij.

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amaui.

Et in Propheta. Quid uides Amos? trullam cementarij. Et ad quale ποῖον Græci substantiam sæpe reddunt: Iam ni quoq;, ut qualis res est homo? animal ratione præditum: nam & qualitatem compositum naturale uocant quidam, ut Cicero in Academicis: sicut Stoici ποιότητα. Iam uero quid dicunt esse prædicari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid, quęcunq; conuenit cuiquis interrogatus est, quid est aliquid, reddere. Atqui ad huiusce rei intellectum necesse est euoluisse totam philosophiam, quæ est de natura. Neq; enim Aristoteles ipse in libris Topicis tot uerbis tam altè, tam anxiè repertis, explicare ualuit, quid genus esset, quid species, quæ dicantur per quid: & accidens, ac propriũ, quæ per quam dicit esse genus: in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus ab Ioue summo est, inquit ille. Et genus quia ex cis Olympo, quod & ipse ostendit Porphyrius suo exem-

Genus.

plo: Siue à parente, inquit, siue à patria: Sic enim Orestẽ à Tantulo dicimus habere genus: Hylũ ab Hercule. Rursus Pindarum genere Thebanum esse: Platonem uero Athenienſem. Est enim patria principium cuiusq; generationis, ut pater. Non dixit Tantulum esse Orestis genus, aut Thebas Pindari. Differentiam Porphyrius finit, qua abundat species supra genus, quasi non & abundet risibili homo supra animal, quemadmodũ & rationali. Quod si dicatur non eatenus esse speciem supra genus, responsioni huic aqua hærebit, quod aiunt, peteretur principium, & uitiosissima erit diffinitio, nempe perplexa: & id quod accuratius esset explicandum, & declarandum, pro luce inferetur minus etiam obscuri: quũ enim ex accessione differentiæ ad genus constituatur species, quomodo tu in diffinitione differentiæ de specie meministi, tãquam iam nota & explicata? Cedo, quas differẽtias adfers: miram earum penuriam dicit esse Aristoteles, nec ullis nos rebus quum magis indigeamus, magis carere. Rationale est hominis differẽtia: uix aliam proferunt simplicem, nec ea ipsa est hominis ex sentẽtia philosophorum, nam & angeli sunt rationales, quos illi uocant deos, & quidem animalia rationalia. Quid quod si in adiectiuo illo rationale animal pro substantiuo intelligas, potius erit iusta diffinitio quàm differentia. Sed rationale dicunt differentiam, capacem disciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quàm illud. Quæso bipes, & quadrupes, & uolatile, & aquatile, quæ ab Aristotele & Porphyrio, pro differẽtijs ponũtur, implent rationem illam differentiarũ, quæ essentiã dicant, & formæ rationem, & diffinitionis essentialibus sint aptæ, quum accidens designent. Quod si hæ sint differentiæ, quid Aristoteles differentiarum inopiam deflet? Quomodo hæc congruũt cum hoc Porphyrij dicto: Interius autem perscrutantes, nõ quodlibet eorum, quæ sub eodem genere sunt diuidentium esse differentiã, sed quod ad esse conducit, & quod quid erat esse. & eius rei partes. Ergo bipes, aut uolatile, non sunt differẽtiæ. Verum enimuero quis hoc dictum intelligat, quis ullam assignet differentiam, tam arctis limitibus conclusam?

Differentia.

Nõh

Non immerito Aristoteles ait nos differentiarū uexari paupertate, si differentiæ omnes ad ram exactam censu ram æstimantur. Quis uero scit an mortale ad esse hominis conducat: quasi uero non possint homines esse immortales, ex Dei munere, ut anima: corporeū uero & incorporeum non formam attingunt, sed materiā, quæ pro differentijs ponunt in ordinatione. Quid ꝙ Quintilianus mortale & immortale species dicit esse animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philosophię formulas dicent esse tornatū: quale illud est Ciceronis, & Ciceronē secutorum Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanum, & Troianum species esse hominis, quum non sint hominis, sed nationis: neꝙ enim ad essentiam hominis pertinent, sed ad accidens: & de suis individuis non in quid prædicantur, sed in cuias. Nam ꝙ dicitur humanum genus, & de genere hominum alios Romanos esse, alios Troianos, genus eo loci pro genere sumitur, aut natione, aut forma: & ratione, & modo. Sic genus uini, genus cibi, genus dicendi, genus belli. Sed hæc omnia ita sunt perplexè, & obscurè diffinita, ut mirum non sit labi in eis magnos uiros, & contraria inuicem se dicere. Bipedem Aristoteles differentiam facit, & Aristotelem sequutus Quintilianus. Porphyrius dicit esse proprium. Martianus etiam sic finit differentiam: Est sufficiens ad id quod susceperis discretio. Et alio loco: differentia est sufficiens quæstioni discretio, ut si quæratur inter hominem leonémque quid interfit, respondeatur quòd homo mitis, leo ferus sit: quod quidem nec hominem à mitibus cæteris, nec leonem à feris aliis distinguit animalibus. Sic ille: quæ omnia Porphyrius, & schola reijceret, tanquam imperita. Sed de proprio quid dicunt? Porphyrius proprium in quatuor significatus diuidit, quod soli, quod omni, quod soli & omni, quod soli omni & semper. Quintilianus etiam proprium dicit, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus: aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Quomodo potest proprium uocari, quod sit alijs commune, non secus, quàm si bonum dicas malum, album nigrum, calidum frigidum: idq; Aristoteles uetat fieri: bipes

Proprij.

bipes non proprij est homini, sed generale, & amplius. Nec quod aliquo tempore, inest soli, nisi etiam proprij dicas esse homini bipedem esse, quū solus sedet domi, cū cane, & equo aut à dextris esse, quod Aristoteles admittit, quo nihil uideo absurdius. Adde quàm ineptum est tertiæ rationis proprij exemplum Porphyrij, canescere in senectute: atqui si hoc omni homini accidit, semper accidit, nēpe in senectute canescere: neq; enim Porphyrius canescere pro exemplo dedit, & explicuit in senectute, sed totum hoc est pro exemplo datum, canescere in senectute: Græce enim sic legitur: κϑ᾽ ὁ μόνῳ κϑ᾽ παντὶ κϑ᾽ παντὶ, ὡς ἀνθρώπῳ παντὶ ὁ ὠγήρα πολιοῦσθ. Sed de uerbis ne simus nimium soliciti, conniueamus ad hæc minuta. Aiunt differentiam, & proprium non accipere magis & minus. Ego uero nō uideo cur unus homo nō sit altero & disciplinæ capacior, & ad nauigandum aptior, aut ad artem medicam. Nam si essentia capacitatis aut facultatis ad disciplinas, ad nauigandum consideretur, nihil magis recipit aut minus: tam enim alba est hæc charta, quàm ille gypsus in essentia rei albæ. Et hęc adeo obscura, inuoluta, difficilia, traduntur pueris paulo ante è ludo triuiali egressis, quæ non intelligunt grādes natu in philosophia detriti ac penè consumpti. Postremus est liber de sophisticis redargutionibus, haud sanè inutilis disputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxie in Aristotelis operibus scrutari, quæ carpamus. Totius Logici instrumenti hæc est clausula: Reliquum erit uestrum omnium, uel eorum, ad quos hæc peruenerint, ut uenia ijs detur, quæ uidebūtur ad institutionem prætermissa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc uero est mea sententia æquissimum. Nam nulla ars simul & inuenta est, & absoluta, nec ille tam multa potuit unus, & primus inuenire, ac iudicare, multa ex ijs, quæ inueniebat noua, admirabatur, inspiciebat propius: necdum tamen satis sibi fecerat familiaria, censere ac æstimare ut posset, quod omnibus contingit inuentoribus. Nec dubito, quin idem mihi in ijs, quæ ipse pario. Itaq; de Aristotele non dicam plura, quem ego ueneror, uti par est, & ab eo uerecunde dissen-

Elenchi.

Aristotelis enarratores.

tio. Aristotelis enarratores Græci Alexander, Themistius, Simplicius, Psellus, Philoponus, & alij, multũ habent uerborũ: sententiarũ non aliud, q̃ ipse Aristoteles. Latini nostri prisci illi Apulcius, Capella, Augustinus, Boëthus dialectică suă deprauarunt, & uim attulerunt Romano sermoni, q̃d illũ in rẽ, quæ ad linguæ proprietatẽ spectarẽt, præceptis Græcitatis obtẽperare coëgerunt inuitũ, ac repugnantẽ. Quæ em̃ sunt ex ratione linguæ, ea in unaquaq; lingua sunt sua libera, & popularis potestatis: ut nec princeps quidẽ quic̃q habeat in ea iuris, quãlibet in alia potens ac sæuus: nec qui donare hominẽs ciuitate potest, uerba põt. At Latini dialectici per oĩa Aristotelis uestigijs institerunt in præcipienda, & tradenda dialectica: ut quæ ille de uerbis, de noĩbus, de enuntiationibus, non malè Græce tradiderat, nostri ad Latinũ sermonẽ malè detorquerent. Cuiusmodi sunt de noïe, & uerbo infinito, de enũtiatione infinita, seu incerta, & alijs: quæ ex grãmatica, & loquendi usu censenda sunt, non ex formula dialecticæ, & quidẽ, si dijs placet, Græcanicæ. Neq; enim substantiæ nomen infinitari posse credo, nisi perraro: ut apud Ciceronẽ in primo Academicarum: Nec uero aut quod efficeret aliquid, aut q̃d efficeretur posse esse non corpus. Quod uersum est ad uerbũ de Græco Zenonis. Græcis enim facilius erat uti infinitis, quibus illud intelligeret ὃν, ἢ οὐ. πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ὂν ἄνθρωπος. Latine uero quis sic loquitur, nõ homo disputat, ut intelligi uelit, aliquid disputat, quod nõ est hõ: uel nõ Socrates uenenũ bibit, id est, q̃d non est Socrates. Egeo non pane sed pecunia: an aliqua re quæ nõ est panis? Cicero pro Cluentio: Non Archimedes potuisse melius describere. Et pro Rabyrio Posthumo: non amicus mihi, nõ Põpeius fuit: an aliquis, aut ut ipsi uolũt aliquid quod nõ est Archimedes, quod non est Põpeius? Sic apud Quintilianũ: Raro inuenies iudicialẽ, in cuius nõ parte aliquid corũ, quæ supra diximus, reperiatur: an in eo quod non, est pars, sicut apud eundem: hoc fecisti, nõ hoc feci. Et Portius Latro: nulli non oculi senatorum statim consignarunt ingrediẽtem: & alia innumera. Latini enim circumloquuntur, quod nõ est hoc, aut illud.

Cicero

Cicero conuersione illa per finita, & infinita extremar: de qua est Apud Aristotelẽ in libro περὶ ἑρμηνείας: ut oĩs hõ est animal, nullum nõ animal est homo. Sic utitur in rhetoricis: Si constitutio & ipsa pars constitutionis quę libet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec cõstitutio est, nec pars cõstitutionis. Quæ re illa apud Aristotelem πᾶς οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶ δίκαιος, sic erant uertẽda: Quicquid non est homo, est iustũ: nec Græci nomina hæc infinita obseruant, ac nec ipse idẽ præceptor Aristoteles ut in quarto Topicorum τὴν ἡδονὴ μὴ ἀγαθὸν, si qua uoluptas non est bona. Quid quod ubi hærere possit negatio, ex usu censendum est, non ex canone. Vt Martialis:

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

Quo loco negatur uerbum, non infinitatur illa uox totum. Apud Ouidium:

Etsi nullus erit puluis, tamen excute nullum.

Quid illud est ex formula? an non potius ex intelligentia communi, & consuetudine illum ipsum qui uidebitur inesse, aut eum quem finxeris. Nam infinitari uerbũ adiectiuum, illud penitus est non solum in Latino sermone, sed etiam in Græco alienissimum, & intelligentiæ repugnãs: ut apud Ciceronem: Quum ingressus iter sit pedibus in equum omnino ascendere non uult. Quis sit sensus, uult aliquid, quod non est ascendere. Non minus peccatum est in quantitatibus, ut uocant, enuntiationum. Aliquis concionatur, & quidã concionatur, particulares sunt. Atqui non magis hæc, quidam concionatur particularis est, quãm hæc, Socrates concionatur, si qui audit, Socratem non norit. nam dicenti quidam concionatur, subiectum singulare est: audienti uero, si Socratem non agnoscat, nõ minus est uerbum illud Socrates confusum, & uniuersale hominis, quãm illud quidã. Iam hæc omnia, omnis homo est animal, animal est omnis homo: omnia bonum appetunt, & bonum omnia appetunt: aliquis concionatur, aliquis non cõcionatur, non aliquis concionatur, uulgaris sunt consuetudinis. penes quam est istorum omnium lex, & arbitrium. Te-

rentius hic solus nescit omnia: intelligi potest, uel non omnia ab eo sciri, uel nihil. Cur non bono uiro stipem dedisti? aliâs hoc est, non esse datam bono, aliâs esse data tam ei, qui bonus non sit. Cicero pro Sestio: Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarij, beneficia spe promissa, prædam, lætitiam paucorum, luctum omnium: hic omnium quasi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Aristoteles sensus, oppositiones, leges uniuersalium & particularium posuit. Quæ uero essent uniuersales, hoc est, quibus uerbis, & signis, qua constitutione, quo ordine fierent, non attigit. Videlicet sciebat de illis non posse in uniuersum præcipi, quæ essent usus uarij, & mutabilis. Idcirco etsi dixit, qualia soleret uocare usus uniuersalia, qualia negatiua, aut affirmatiua, non tamen uniuersalibus regulis definiuit. In indefinita magis est admittendum peccatum, quæ pro intelligentia fit, uel uniuersalis, uel indefinita, uel singularis. Romani hanc urbem condiderunt. Romanus homo hæc scripsit: non omnes, sed aliqui, aut aliquis. Ecce tibi equus, quidã, certus: beata uita uirtute constat: omnis beata uita, uides ad omnia eam genera transire, idcirco infinitam seu incertam uocari, quod ambiguæ sit naturæ, & mutabilis. Iam in affirmando subiecto, & prædicato, rem spectant non uerba: ut quasi dico Socrates est albꝰ, uel Socrates esthõ, semper Socrates sit subiectũ quocunq; uertaꝰ, quia in eo fundatur prædicati, nempe iustus uel hõ. Sed nõ considerãda spectanda etiam esse noia, & uoces: ut quum dico hó est animal, aliquod animal est homo, non omne animal est homo. Videndum enim non quid res sit, sed quid ego significem, quod nec ipsi possunt negare; nam dicunt in conuersione ex subiecto fieri prædicatum, & contrà. Ita in conclusione indirecta: ut aliquod animal est homo. In Baralipton: omne risibile est animal, & omnis homo est risibilis. Ex duabus particularibus negatiua, & affirmante. Martianus Capella, & Boëthus subalternam oppositionem cõstituunt. Quæ oppositio est, si quis dicat: Omnis homo disputat, Socrates disputat. Quid habent contrarium inter se homo & Socrates. Nec subcontrariæ sunt oppositæ, non magis quàm si quis dicat: Socrates di-

tes disputat, Plato non disputat. An repugnat sibi, qui dicit: Aliqui senatorum sunt assensi, aliqui non sunt assensi. Aristoteles ait oppositionem esse affirmationem, & negationem eiusdem de eodem, & non æquiuocè. Qui dicunt aliquis etiam aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æquiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat seruatam esse in aliis locis dialecticæ. In Elenchis multæ captiones, quæ in uerborum ambiguitate fitæ sunt, ac constitutæ, in Latinum uersæ, nec gratiam, nec intelligentiam obtinent: quoniam proprietas Græca non est mutata: ut discentes sunt scientes, μαθήτης enim illis est intelligere utentem scientia, & accipere scientiam. Quæ expediunt bona sunt: λόγος expediens est, & necessarium: cuiusmodi sæpe mala sunt necessaria. Quod ais esse, hoc tu es, propter infinitiuum, qui apud Atticos nominatiuo iungitur, καὶ ἔρα ὁ σὺ φὴς εἶναι τοῦτο σὺ φὴς εἶναι: & putas est silentia dicere, propter Græcum accusatiuum σιγῶντα, qui est singularis masculinus, & pluralis neuter. Iam quum ad cõiunctam orationem & confectionem est uentum, in qua sunt duo, argumentũ, quod est inuentum probabile, & argumentatio, quæ est confectio ex probabili, & eo quod probatur. Vt Medæa esse matrem est argumentum, cui si addas, ergo amat filios, argumentatio est. Cicero & Quintilianus & eos de inceps secuti confundunt hæc. Nam Cicero locum facit in Topicis à consequentibus, antecedẽtibus, & repugnãtibus, cum hæ sint rationes argumentationum hypotheticarum, non argumentorum unius certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam conficere, quod idem Cicero ostendit exemplis suis: Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecunia signata argentum, legata igitur: & sic de aliis, quæ ipse uocat sermonem per loca dialectica: nisi forte aliam esse rhetoricam intuentionem putet, aliam dialecticam: quum sit una tantum, eaq; magis dialectici iuris quàm rhetorici. An dialectico solam relinquit argumentationem, quæ est de iudicãdo, errore Stoicorum adductus, de quo sum in principio locutus. In eundem errorem lapsus est Quintilianus, item Boëthus, cui, ut Agricola censet, minor est tri-

buenda uenia, qui accuratius hæc susceperit tractanda, quàm magnis illis uiris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos diuersa ab istis studiorũ ratio tuetur. Quintilianus uero inter syllogismum & epicherema hoc esse, inquit, discrimen, quòd syllogismus constet necessariis, epicherema probabilibus: atqui hoc non est discrimen argumentationis, sed materiæ. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus, aliud ex cõsequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum. Iam argumentũ facit à dissimili: ceu uero dissimile aliquid probaret: nam qui dicit:

Non tamen ille, fatum quo te mentiris Achille,
Talis in hoste fuit Priamo,

Similitudine seu exemplo ualet. Pater tuus non fecit, ergo nec tu debes facere. Tum causa seu origine, ille nõ fecit, ergo si tu feceris, ab illo degenerabis, nec uerum erit tibi ab illo genus. Comparatione quoque: Ille in hoste nondum uicto fuit clemens, tu ergo debes esse in hoste iam uicto. Sicut in facto Fabii apud Liuiũ uerbis M. Camilli: Vos in pace uultis urbem deserere, ille nec sacra deseruit obsessus. Cicero locum ponit à differentia, quẽ Quintilianus dissimilitudinis dixit. Non si uxori uir legauit omne argentum quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arca ne sit positum argẽtum, an in tabulis debeatur: hoc uero nihil probat, tãtum quod antea probatũ erat dissecit, & dissoluit: non hæc est collectio, sed dissipatio collectionis. Nam quod alius confecit legatũ esse hic per differẽtiam destruit. Sin uero hic idem persuadere uelit nõ esse legatum, aliunde erit ei petendum argumentũ. Sed Ciceroni non tam facienda est harum rerum, ac permagna habenda gratia, qui ipse tum primum propè inuentor excudit nobis partem dialecticæ utilissimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Aristotele cõgestum Cicero ad utilitatem ingentem aptauit. Boëthus in tradendis differẽtijs Topicis, quod opus ex Cicerone, & Aristotele, & Themistio concinnauit, uno aut altero Aristotelis dicto inductus est ad maximas singulis locis assignandas. Aristoteles enim, in secundo Topicorum de coniugatis tractans, inquit: Manifestum est quòd si ostẽderit quis de coniugatorum aliquo bono uel laudabili, & alia erunt ostensa esse talia. Vt si ex laudabilibus est iustitia, & iustum, & iustus, & iuste. Item de contrarijs loquens. Cuius generatio, inquit, bona, & ipsum bonum: & uice uersa. Item de corruptione, & generantibus & corrumpentibus, ex ijs quæ à philosopho erant exempli causa dicta, Boëthus maximas collegit singulis locorum: quod aliud non fuit, quàm infinitam possessionem locorum contrahere in magnas angustias: & latissime parentem usum effecit, ut nullus pene esset. Quis enim uti possit locis ad illas maximas redactis: quasi uero non aliter usus sit locorum, nisi per illas: hæc omnia argumenta, ut exemplum aliquod adferam, sunt à causa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ: & non decet, quia filius Q. Fabij. Opus seruandum, quia magni autoris: & non seruandum, quia hostis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed uenio iam ad amicos meos recentes, ut ipsi uocant, sophistas, in quos tanquam in nauis sentinam omnia huius artis uitia confluxerunt, & Aristotelis & priorum, & longè plura, & fœtidiora, quæ ipsi de suo adiecerunt. Itaque quæ in antiquis reprobaui ea super sedebo hic recensere: tantum ea consectabor, quæ sunt recentiorum propria. Irrumpit ad tradendam dialecticam iuuenis ignarus Latini, & Græci sermonis, ignarus earum rerum, atque artium, quæ his duabus linguis sunt proditæ. Primum omnium quorsum pertineat dialectica ignorat, quæ sua, quæ aliena. Itaq; & sua alijs cesserunt, & ipsi inuaserũt aliena. Nam totam eam partem, quæ est de argumentis inueniendis, occupârunt rhetores dialectico non inuito. Primum quod quum Aristotelem partis huius uel inuentorem, ut inquit Cicero, uel certe præcipuum præceptorem uiderẽt illa adeo obscure ædidisse, ut uerti in usum aliquem non queant. Ciceronem uero accõmodasse operi, & eius traditionem Boëthum esse amplexatum audito Ciceronis nomine, tanquam aliena nota inspecta, uerecundi homi-

Recentes dialectici sophistæ.

mines manum continuerunt. Videbant etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationem. Tum etiam libenter cesserunt possessione sumptuosa, ad quam tuendam magnis esset diuitijs opus: legenda, tenenda, cognoscenda multa, sine quibus inuentio tueri se & nomen suum nequit: nam quid de pisce, de lapide, de republica, de re familiari inueniet, qui ne nomen quidem unquam antea audierat. & adeo peritiæ huius usum amiserunt, ut quod est inuentionis argumenti ad iudicij argumentationis transferant. Nam quemadmodum argumentatio bene censetur per figuras, & modos syllogismorum, ita ipsi dicunt per locum à genere, per locum à causis, per locum à coniugatis, à maiori: quasi in hoc sint parati loci, ut censuræ sint argumentationum, & nõ indices argumentorum: ipsi eam retinuere solam quæ est de inuentione, more spinosorum Stoicorum, ad quã nec linguæ opes, nec multa rerum suppellex magnopere uidetur eis necessaria, sed tantum garrula quædam impertitia, & loquacitas inuicta: & pro illa uetere diuisione Logicam esse aliam de inuentione, aliam de iudicio, nouam ipsi diuisionem adduxerunt, esse logicam uetere, & logicam nouam. Cur ita nominetur, non magis scias dicere, quàm cur digestum nouum, & digestum uetus: Logicam appellant uetere em, in qua de simplicibus agitur terminis, uel pronuntiatis, prædicabilia, categoriæ, & de interpretatione. Logicam nouam priora, posteriora, Topica. Tum huic addunt septimum tractatũ, quem recentes adiecerunt pomœrio ueterum imperio longius prolato. Ipsi tanquam uento quodam transuersi acti in metaphysica impetum fecerunt: non illinc modice repetunt, quæ uidebatur ad logicam pertinere, ut Aristoteles fecerat, sed penitus se, & pueros suos immergunt in arcana illa naturæ, quæ cõstare, & intelligi nullo penitus modo possunt, nisi gustatis his extertoribus: nam ordo nostræ cognitionis hinc est ad illa, nec eò penetrari à nobis potest, nisi per hæc, quæ sunt foris. Ad incognita enim itur per cognita, & ad mentis iudicium per sensuum functiones. Isti contrà rudem puerum, & à grammatico recentem statim prædicabilibus, & prædica-

mentis

mentis, & sex principijs proluũt: ut olim Germani pueros suos recens natos rapido & gelido flumine. Sunt qui perpetuo ibi detinent, ut q maximè sunt reales, quasi uero ad nugandum in illis commentis inuenta sit dialectica, & non ad rectè disserendum. Ibi nascuntur mira mõstra quæstionum, de natura communi, qua miror non interdũ eos terreri insomnijs, aut de illa in tenebris audere uerba facere, adeo res est monstrosa. Antisthenes, ut puto, primus uniuersalia quædam finxit in rerum natura à singularibus seiũcta. Plato Ideas posuit. Porphyrius quum hæc aliena esse à suo instituto uideret, consulto se uitaturum hanc, & similes quæstiones est præfatus: isti non abstinent, quanquam ipsa & absurditate sui & argumentis nominaliũ iam est eò deducta, ut si apertius uelint utique eloqui, appareat eos idem sentire. Hinc de cõpositione generis, & differẽtiæ, ad constitutionem speciei. Quomodo sudatur cum uelint genus esse pro materia, differentiam pro forma: ideo ponunt compositionem physicam, & metaphysicam, ut hæc conflata sit ex quiditate generis, & quiditate differentiæ: & alia, quæ si quis legat uir cordatus, & opinionibus antea, parribusq; non infectus, facile exclamet, ô nugas accuratas! ô eruditionem imperitam! Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari uel solet, uel debet in prima philosophia, de omni rerum genere. Attigerat quidem nonnulla ex his Aristoteles, sed leuiter. Gilbertus Porrectanus longius mouit sex principijs conscriptis. Albertus Grotus & deinceps alij, nauem in altum deduxerũt, ut nullæ iam terræ appareant, cœlum undiq; & undique pontus. Prætereo quæstiones illas ridiculas, utrum res ponantur in prædicamẽto, an nominaq; quum disertis uerbis Aristoteles de uocibus loquatur: quasi uero res possint prædicari, aut nomina prædicentur, nisi res aliquas significent. An Deus collocetur in prædicamento, timẽt scilicet pij homines, ne infinitus finito concludatur loco. Tum ascendunt supra prædicamenta, & faciunt sex transcendentia ex Sophista Platonis malè intellecto, ens, res, unum, bonum, uerum, aliquid. Sic possent addi sexcenta, existens, idem, utile. Vero, & bono quis utitur.

pro transcendentibus: non nego quin aliquo in sensu omni rei cõueniant, ut uerum ad essentiam pertineat, bonum ad finem: Illud intellectus, hoc uoluntatis, sed utrique in Deo: nam nos fallimur fere, & in iudicando, & in eligendo: nec minus esset transcendens utile aut commodum, quàm bonum eadem ratione. Nec naturalia passa sunt quieta esse, libros Aristotelis de anima in posteriora effuderunt. Ad diuina trangressi puero in schola ludenti ac nuganti de syllogismis diuinis in manus dederunt, rem arduam, & periculosam. Ibi tam confidenter distribuunt, singularizant, particularizant, cõplete, incomplete, ἀ si de pomo aliquo esset sermo: & dum uolunt rem humana ingenia superantem in pueriles formulas redigere, in multa incidũt absurda, & impia, quæ tamen consuetudo inter illos effecit leuia: ut tres esse deos, tres essentias diuinas, filium esse patrem & non esse patrem, & alia, quæ aures abhorrent audire. Loquuntur ipsi de rebus offensiuis piarum aurium, quę possunt esse magis: Sed his quia soliti audire non offenduntur, his demum permouentur, quibus non assueuere: Et quæ nihil sit apud ipsos abiectius, aut despicatius grammatici nomine, ipsi plura differunt, quæ penè sunt ex triuiali schola, ἀ ipsi grammatici. Sed omnia absurdissime conuersis uocabulorum significatibus, quò illis collibitum est, ut nihil reliquerint integrum, facile hoc sibi uindicantes, quum corrupta grammatica & lingua tanquã sensu amisso, nemo esset, qui iniuriã sentiret, aut doleret, aut per iniuriam occupata repereret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur, an non literarij sunt ludi? ostendi de nomine, de uerbo, de negatione, affirmatione, de signis, de quantitatibus pronuntiatorum: in quibus nuperrimi dialectici non contenti corruptela significationum, quam à maioribus acceperant, quandoquidem illa iam uulgata, & protrita uidebantur, ipsi nouã penitus linguam inuexerunt: cuiuslibet hominis quilibet asinus, & asinus præter ab asinus, & asinus possibiliter non sunt: alter alius homo est ipsemet: cuiuslibet alterius hominis alius asinus est ens. Quis hæc ulla in lingua intelligat? adiectis literis quãdoquidem uerba deerant,

rant, & ad melius diuinãdum. In terminis, quos primos obiiciunt pueris suam scholam ingressis, quid aliud loquuntur, quàm de significatiõe, de complexione, de incomplexione, de communi, & proprio, quæ sunt pueris in Grammatica instituti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Aristoteles uocat in Topicis quasi extrema enuntiati τὰ ἄκρα: & Boethus eodem sensu nomina & uerba quæ in simplici propositione prædicantur: ut in eo quod est Socrates disputat, Socrates & disputat termini sunt. Isti quum terminorum notitiam tradant pueris tanquam rerum simplicium, ex quibus conficiuntur enuntiationes dialecticæ, integra pronuntiata, & lõgas orationes faciunt terminos: & Homeri totam quã longa est Iliadem aut Odyssæam: imò Iliadem & Odyssæam. Si quis inter utranq; adscribat τὸ ἦ, uocem omnẽ uolunt significare se, & suum prolatorem, & prolatori similem, quin etiam scriptorem, & tabellarium, & pennam, & manum, & Latinam literã, & Romanos, & Carmentam inuentricem, & alia ridicula. Quod si circulus cenopolij sit hederaceus, significabit Virgilium, quoniam hedera coronabantur poetæ: ueteres item ac ruinosos parietes, qui hedera solent uestiri: & festina lente significabit Augustum Cæsarem, quod is dicto illo solere delectari: & laurus populum Carthaginẽsem, quod de illo triumphans Africanus lauro est coronatus: tum locus omnis eum, quem aliquando in eo loco uel uidimus, uel audiuimus fuisse: & alia ridicula absq; numero. Non est hoc significare, sed admonere, & alicui aliud ex alio uenire in mentem. Nec minus illa iocularia: si ex eodem atramento, quo scribitur hæc uox homo, scriba tur illa buf, an buf significabit? Nam isti non contenti rebus naturalibus, ad eã quæ supra naturam sunt, imò cõtra naturam, se extollunt, etiam inter pueros: ut atramentum ponit in duobus locis: omnes terminos creabiles creari: horam diuidi per partes proportionales minoribus hue uel illuc terminatis in qualibet parte: diuidi hoc corpus in duas partes, rursum coniungi, sed contrariis copulis quàm antea: uel in partibus paribus Socratẽ esse album, in imparibus nigrum: creari aliquod infinitum,

& alia

& alia eiusmodi. Quasi ullus sit horum usus in dialectica, & communi uita, nec illorum quidem quæ nunquam contingunt, antecedens esse Romæ, consequens Lutetiæ: uel antecedens proferri nunc, consequès eras. Quorsum hæc? Si assecuti peritiam necessariam in his animi gratia, tanquam tesseris luderent, fortassis essent ferendi, sed homines imperitos relictis ueris, solidis & seriis, huc se conferre quis ferat? hoccine est instrumentum seriarum disciplinarum plusquam pueriles lusiones? Sed de significando, quis melius potest, aut debet præcipere, quàm grammaticus, aut certè populus, quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi. Iam in terminis connotatiuis album significat rem & alborem: certè nõ magis quàm homo animam uel animal, uel rationale: neq; enim quod aliquid sit in alterius diffinitione, ab eo significatur: & de hoc termini genere, dant regulam: Quando terminus sumitur pro aliqua re, & definit sumi pro illa, si non est propter defectum rei, hoc est, propter defectum connotationis. Quid ergo risibile, quod rationale? At inquiẽt non recurrit formula: atqui oportebat eam recurrere, quæ traderetur pueris, ne fallerentur: tum quod ad cognitionem connotatiuorum patebatur. Sed esto ita. Quid nomina propria, quæ omnia possunt tolli, & imponi alia. Nec satis est quod Paulus Venetus dicit Socrates dupliciter accipi pro illo homine, aut pro hoc composito uocatus Socrates, hoc mutari posse, illud non posse. Idem dicat de uocibus mundi omnibus: loquor de scriptis, & quæ proferuntur: nam in mente imagines sunt rerum sine nominibus. Et tamẽ ex his quæ sunt illic, de termino complexo, & incomplexo definiunt, quod est imperitum: nam mens nostra compositas uoces simpliciter sæpe intelligit, & simplices cõpositè, ut audita hac, Troianorum acerbus terror Achillem solum nonnunquam intelligit, interdum quum Achillem audit, de terrore, & Troianis & fœuitia iuuenis cogitat. Quid quod quæ uox est in una lingua simplex, in altera est cõposita, ut Latine paterfamiliás Græcè οἰκοδεσπότης, Latinè tribunus militum Græcè χιλίαρχος. Latinè tribunus plebis, Græcè δήμαρχος. Et in eadem

Terminus connotatiuus.

dem sæpe lingua: ut idem sunt dictator, & magister populi: Idem Censor, & magister morum. Quid quod Gregorius Ariminensis nullam categoricam pronuntiationem compositam uult esse in mente. Vtrũ non facilè dictu est, quid cogitatus noster simpliciter sibi fingat, quid coniunctim, & complexè, adeo est liber, etsi hic ad hunc modum intelligit, ille multò secus, ut præcipi hac de re ex mente & intelligẽtia nullo modo possit. ex istis conficiunt dialecticas enuntiationes, quæ constant subiecto & prædicato, sed eo ordine, ut non sit periculosius hunc uniuersi ordinem perturbare. Subiectum necesse est esse prius prædicato: omnis homo est animal rectè, animal omnis est homo, perturbata omnia, & confusa. An non hic est in prima forma syllogismus: omne animal est corporeum, animal est homo omnis, ergo omnis homo est corporeus: ergo animal tam prædicatur in assumptione, quàm in propositione subsicitur. Animal omnis homo est, & omnis non est pars prædicati, animal est oĩs homo pars est, uerificari ut de nullo possit: neq; enim inuenietur de quo uerè dicatur, hoc est oĩs homo. Quæ ego quid communi usu & scriptoribus Latinæ linguæ omnibus reprobem? ipso Aristotele confutabuntur. Is enim in libro Perihermenias istis pronuntiatis utit, est iustus hõ, nõ est iustus hõ: an non ibi iustũ de hoĩe prædicat, atqui hoc ipse dicit disertis uerbis, ut in hac eiusdẽ, est homo: Quid homo prædicatur nec? Iam ubi ait ualet omnis homo, non ualet omnis homo, est ne omnis pars prædicati? Sed isti nec Aristotelem quem tãtum habent in ore, nec ullum bonum, & magnum autorem legunt, uel intelligunt: nec est opus autoribus, aut libris ad ea, quæ agunt. Verba omnia adiectiua uolunt resolui in substantiuum uerbum, & participium: ut, ambulat, est ambulans, alioqui non esse satis perfectam, & satis explicatam enũciationem. Aristoteles, inquit, idẽ esse si quis dicat, Socrates disputat, & Socrates est disputans: an quia nihil sensu distant, protinus quicquid est in una prædicatum, erit etiam in altera? neq; enim hæc differunt, homo disputat, & animal rationale disputat: non tamen idem est subiectum. Quid quod ad resoluendum

dum non tantam habemus participiorum copiã, quam tã Græci, qui habent participia præteriti, & aoristorũ in uoce actiua, & præsentis, ac futurorũ m passiua: ut hæc difficile possit à Latinis explicari, Socrates diligitur aut laudatur, à Græcis facillime. Quid quod non semper idem reddit participium quod uerbum, præsertim in his uerbis, quæ non præsentem actionem, sed consuetudinem significant. Longe sunt diuersa, pingit, & est pingens: amat, docet, & est amans, est docens, quæ de dormiente bene dicantur in uerbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non ita in participio, quod præsentem actionem notat. Adde quod multæ sunt propriæ locutiones per uerbum, quæ non sunt per participium, ut Socrates confidit, & est confidens: ruber, & est rubens: pallet, & est pallens: pluit, & est pluens. licet, est licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipsos sophistas parum conuenit alijs dicentibus uerba adiectiua esse incomplexa, cuius est sententię Petrus Mantuanus, in qua uidetur Aristotelem & Boethum habere autores, alijs asserentibus ea esse complexa, nec dici uerba dialectica. Sed ea disputatio & controuersia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & sermonem, & intelligentiam omnium lædit, quod prædicatum uolunt astringere subiectum in his, ac eiusmodi: homo est pictus, homo est mortuus, in quibus de analogo prædicatur significatio ignobilior: ut hæc sit uera propositio, quod absit, omnis homo est mortuus, & hæc, omnis homo est pictus. forsasse illis qui sedebant in specu Platonis omnis homo erat umbra, nobis non item, nisi forte iidem isti, qui hæc somniant. Quid quum subiectum restringit prædicatũ, ut in hac. Socrates albus: ut hæc sit uera, tantum Socrates est albus: nam uolunt esse sensum, solus Socrates est Socrates albus. Quod à Paulo Venero allatum, cæteri magno applausu exceperunt, tanq illic Socrates substantiuum sit illius adiectiui albi, & non potius homo. Quod si ita sit, nulla harum non erit uera, tantum Socrates est philosophus, Solus Socrates est Athenienſis, solus Socrates habet patrem. Eadem lege factæ sunt hæ ueræ: Socrates uidet omne astrum, quum unum tantum uidet. Socrates possidet omnem asinum, qui unum habet. Si sic lubet explicare, dicam & hanc esse ueram, homo est asinus: nam sic interpretabor, homo est asini possessor. Respondebunt mihi neminem sic uti illo pronuntiato. At ostendant ipsi quis ad eum modum utaꝰ illo suo præter ipsos? Sed de hoc post paululum, nunc pergam alias addere.

De formã & forma acceptionis terminorum.

Nec in minores angustias deducta sunt illa de forma, & forma acceptionis terminorum. A ueteribus perplexe sunt prodita, sicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionem consequentiæ formalis tres expositores Sermoneta, Ferabrich, & Thienensis nequiuerunt satis declarare. Recentiores formam sic constituunt, ut sit eadem qualitas enũtiatorum, eadem quantitas, synonymitas terminorum, similis acceptio terminorum, ut nullus sit iam syllogismus bonus de forma, nulla oppositio, nulla conclusio, ni in angustias sermonis illorum, & in illas loquendi absurditates redacta. Cicero sic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum est, omnis sapiens ijs bonis animi gaudet, omnes ergo sapientes beati. Instari enim potest sic: omne gaudere bonis animi beatum est, omnis stultus suauibus bonis animi gaudet, suauibus posito pro ijs. Neque hic esset bonus: omnis homo legit, Socrates est unus ex hominibus, ergo legit: nam in assumptione hæc est instantia, bucephalus est asinus hominis. Et Quintilianus libro secundo: Omnis ars habet aliquam materiam, Rhetorica nullam habet propriam materiam, non ergo est ars. Instatur: omnis homo habet equum aliquem. Socrates nõ habet equum album, non ergo homo. In omni re sunt nimij: interdũ uolunt referri omnia ad animum, & modum concipiendi: cogitatione interdũ in nudis uocibus sistunt sine intelligentia. Spectandum est in uerbis omnibus quid mẽs soleat communiter intelligere. Iam quales consequationes faciunt: homo est asinus, ergo baculus stat in angulo. Socrates ambulat, ergo deus est bonus: ad impossibile sequitur quodlibet, sicut necessarium ad quodlibet: quasi uero non ratio connexionis potissimum spectari debeat, ut in disiunctis, ego curro uel deus est.

In mu

In modalibus alias faciunt de sensu composito, alias de sensu diuiso: nō tam improbo rem, quàm eorum in uerbis definitionē: ut quum in medio est modus esse de sensu diuiso: Socrates necessario currit: quum initio uel fine, de sensu composito. Socratem currere est necesse. Aristoteles has duas ponit eodem loco, & sensu: quod est esse quum est, & quod non est non esse, quum non est, necessum est: & hanc, omne quod est necessario est quū est: nam ἀνάγκη in priore illa postponitur, in posteriore ponitur in medio. Et in primo elenchorum hanc uocat amphibolam: τὸ δύνασθαι καθήμενον βαδίζειν posse sedentē ambulare, & ait posse esse sensus diuisi, & cōpositi. Quod quod fecerunt alias modales, nempe uerum, falsum, scitum, tum opinatum: ut Buridanus & alij: in quibus etiā de sensu diuiso, & composito: quod quomodo possit fieri nulla mens capit, ut Socratem scitū est disputare. Cōiunctæ categoricæ, quas hypotheticas uulgo nominant, quum sint innumeræ, nempe quot coniunctiones, quot etiam aduerbiorum, non pauca reduxerunt antiqui inter eos ad tres species. Alij paulo plures addiderunt. Paulus Venetus, quem Dullardus, & uulgo eorum scholæ hoc, sicut in multis alijs, sequitur, hanc fecit distinctionem, ut quæ coniunctiones coniungunt enuntiationes per se intelligibiles, hoc est de indicatiuo, efficiant hypotheticas: Quæ uero de alijs modis, non item. Ideo has coniunctiones licet, quàmuis, etsi, quanquam, non facere hypotheticas. Quia recte dicit, licet Socrates curras, Socrates tamen non mouetur: non recte autem, nec sane, licet Socrates currit. An non hæc sunt ad risum mouendum aptissima? Primum has, & similes, si asinus uolaret, asinus haberet alas, non negant esse hypotheticas. Deinde quid prohibet, quo minus bene & latine dicatur, licet Socrates currit, etsi quanquam Socrates currit. Illi sunt qui in formulam redigunt latinum sermonem, cuius umbram nunquam uiderunt: sicut Mantuanus, qui ait ab hypothetica temporali ad quamlibet sui partem ualere consequentiam, ut à coniunctiua: ut hæc sit bona conclusio: Tu moueris, cum curris, ergo tu curris, & tu moueris. Tum hæc: Aestas est cum sol est in Cācro, ergo æstas

æstas est, & sol est in Cancro. Sunt enuntiationes quædam categoricæ de condicionato extremo, ut uocant: Socrates si est homo currit: Do tibi lapidem si est auis, & do tibi auem, si est lapis, ut hæc sit uera: Do tibi animal, si est homo, quum do adamantem: quæ sunt profecto aptiora ad ludendum, quàm ad loquendum: qualia sunt, quum in libris eorum alijs infinita: nam quis possit percensere omnia, non facilius quàm harenas Lybiæ: tum potissimum in ijs, quæ uocant parua logicalia, omnia ex linguæ ignoratione excogitata: de quo pauca prius loquar, non tam disputandi, aut conuincendi gratia, quàm docēdi: nam ea est res, quæ si expositā fuerit, nec ipsos eosdem arbitror repugnaturos, qui sunt commenti. Quippe eius rei adhuc retinent semina quædam, sed degenerantia. Itaq; si uera, & meliora ostendātur, facile agnoscent & accedent. In hac rerum natura artes sunt ab hominibus cura, labore, meditatione, industria obseruatæ, ac excusæ: nulla earum sibi facit nouā materiam, sed in facta iam, & parata operatur: & aliæ circa res uersantur, aliæ circa uerba, quæ sunt grammatica, dialectica, rhetorica: nulli istorum uel mutare populi sermonem, uel nouum licet fingere, sed in recepto quæ sui sunt muneris, defungi. Grammaticus rationem, & uerborum simplicium, & aptę compositionis inquirit. Dialecticus quæ faciunt sensus ueros, quæ falsos: loquor ex recepta opinione quæ consequantur, quæ repugnent. Rhetor quæ pulchra, ornata, insignia, quæ cum dulcedine in animos blande insillentur, quæ aspera & dura. Si grammaticus nouum aliquod, & inusitatum afferat uocabulum, aut doceat pueros suos aliter loqui, & populus loquatur, nimirum explodetur ut barbarus. Si rhetor dicturus noua sibi fingat schemata, & non illa sumat de medio, stultitiam, & absurditatem hominis omnes explodent. Quid si dialecticus uerū & falsum seruatur, fictis suo arbitratu sensis uerborum, relictis illis uulgaribus & receptis, planè dicent omnes, quibus lingua erit nota, non nostri sermonis uerum inquiris, sed tuorum somniorum. Si tu in his uerbis & hoc communi sensu aliqua obseruas, audiam te docentem: sin fingis

tibi linguam, ac uoces, tibi, & tuis paras dialecticen, cui⁹ ius nullus fit usus, cũ nemo sic loquatur, ac ne tu quidẽ, & tui: hoc adeo uerum est, ut nec Aristoteles, nec Boëthius, nec ipsi idẽ, quib⁹ hæc nescio quis deus misit in mentem, ad præscriptũ suorũ canonum possint uera loqui. Aristo. ac ueteres oẽs Græci usum Græcę linguæ sunt secuti: Cicero, & Latini Latinæ. Infinita sunt quæ ex communi usu affirmat Aristo. in prædicamẽtis, in metaphysicis, in Topicis, denique ubicũq; de sensu uerborũ agitur. Et recentiores isti nõ ignorant dialecticã suã præcepta esse in cõmuni lingua obseruata: ideo enim multa probant per cõmunem modum intelligendi, & ad tuendas eas enũtiationes quæ uulgo habentur pro ueris: tot regulas illis prioribus interferserunt, ut de suppositione accõmoda, & personali, de tẽpore pertransacto, de distributione, pro singulis generum, pro generibus singulorũ, & eiusmodi haud penitus ignari obseruationẽ cõ linguæ dialecticam. Quod si meliorẽ nouissent linguã utiq; ad eã accõmodassent canones, sed de ea loquebantur, quam illi non solum optimã esse autumabant, sed Iam. quũ aliam ne de facie quidẽ unq; uidissent. Nam dicunt quidem, ego sic mente cõcipio: hoc uero nihil ad dialecticã, quæ est de sermone: neq; enim quũ dico homo est ceruleus, spectare debeo quid intelligat indoctus qui ceruleũ capiat pro cereo, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & contraria, & consequẽtia, inquit Cicero, sua spõte, nõ aliena iudicantur: de quo fuse disputaui in epistola ad Ioannẽ Fortẽ. Putabã olim, quum inciperent hæc mihi displicere, magnũ me negotiũ habiturũ istis confutandis cõtra hoïes pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero nullerent. Sed hoc tẽpore renato sermõe Latino, & uel puris iam proprietatẽ linguæ Latinæ intelligentibus, facilior erit eorũ confutatio, quæ ex prauẽ cognita lingua fuerunt corrupta: dicunt usum populo concedentes, rigorẽ nobis reseruamus: & duos faciunt sensus, bonũ, & rigorẽ. Quid est rigor aliud ad eorũ sensum, q̃ exacta quædam loquẽdi ratio. At eam ex quibus petemus, nisi ex his qui exactissimẽ quanq; linguam tenent, nõ ex iis, qui

sunt eius inscientissimi. In Latina ex Cicerone, Plinio, Seneca, Varrone, non Petro Hispano, aut Gulielmo Hentisbari. Boëthus, Apuleius, Capella, in suis dialecticis dicta Ciceronis adducũt pro testimonio, nempe Latini hoïes hominis Latinissimi quiq; absolute linguam illam norat, & rigorem hũc poterat, adiuuare. Græci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de q̃ alio loco à me differetur: nos etiam magnorũ autorum utemur dictis: nam unde nisi ab illis, requirenda est lin- Parua logicalia.
guæ proprietas? Ex illa imperitia sermõis natæ sunt nobis suppositiones, ascensus, descensus, ampliationes, restrictiones, appellationes, exponibilia, ad quæ si lingua esset aptanda, non solum obmutescendum esset, sed aliquid esset uerũ in scriptorib⁹: ut interdum mirer, quo hæc eis uenerunt in mentem, tam ab omni ratione, & loquendi, & sentiendi abhorrentia. In suppositione sunt discreta, determinata, confusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, uera est, & animal confuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinate enim: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput uera: equus requiritur ad equitandum falsa: ad equitandum equus requiritur item falsa: ad equitandum requiritur equus uera. Cicero dicit in Oratore acumẽ dialecticorũ requirendum est, & in finibus qm̃ aliquid omnes. Quid Lucius? & Quintilianus: est aliquid in omni materia naturaliter primũ. Et in sacris literis: pauperes semper habebitis uobiscum: sunt hæ falsæ? quis aliter loquitur? nec ipsi idẽ, etiam cũ de his præcipiũt. Iam usum negationis, qui uarius est apud Græcos, & Latinos, & unãquanq; linguam, & patet latissimẽ. si quis conetur ad cæteras formas redigere, peribit sermonis uniuersa uis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte non felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicũt q̃d mobilitat immobilitatũ immobilitat mobilitatum, ut se negationes impediant: & negatio cadens super signum uniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negant, præterquã in Latina. Demosthenes quatuor posuit pro una. In nostra etiã fæpenumero non plus efficiunt duæ, quam una: ut, non

possum ne dormire quidem. Cicero: Nolo ne hæc quidē humana ignorer. Idem sunt: non reueretur neq; deos, neque homines: neq; deos neq; homines reueretur: non uerētur homines, non deos: non timet homines aut deos: non metuit hominē sue deo sue: ne scribere quidem nouit, nō nouit ne scribere quidē. Aristoteles expresse ait non esse hanc uniuersalem: nō est homo pulcher: nec idē esse, non est homo pulcher, & nullus homo est pulcher. In ascensu magna controuersia in ponendo constantia. Quidam recentiorum repudiato uetere more, ita eam ponunt, ut ipsa enuntiatio, ad quam ascenditur, luce sit clarior præ constantia. Sed quomodocūq; ponatur, nullus est eius usus, neq; unquam aliquis sic colligit, ne ludens quidem: multo aliter utebatur Socrates suis ἐπαγωγαῖς. Iam descendant mihi sub hac, quæ est apud Ciceronem in Academicis quæstionibus: Iudicium Protagoræ est, qui putat id cuiq; uerum esse, quod cuique uideatur: uel illa in secun. Philip. Ita cuiq; euenīat, ut de republica quisq; mereatur: an erit, ita Antonio eueniat, ita Fabio, ut de republica quisq; mereatur, quid absurdius? In ampliationibus, & restrictionibus illa sunt prodigiosa: meretrix erit uirgo: artocreæ deuoratę & egestę sunt edendæ: puer anniculus fuit centum annorum. In appellationibus non uidi papam, & papam uidi: consulem cæcidi, & non cæcidi consulem. Ergo omnes istę ad eorum normam sunt falsæ. L. Cæsar genuit Cæsarem dictatorē. Iesse genuit Dauid regē ex ea quæ fuit Vriæ. Caieta nutrist regē Laumn: hæc mulier nupsit magno illi pictori Apelli, si antecq; ad summū peruenisset artis, nupserat. Hoc opus scriptū est à patre Catonis, si scripsisset antecq; Catonem gigneret, & alia quæ sunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt, tantum, præter, inquantum, immediate, incipit, desinit. Tum comparatiua, totus, semper, ab æterno, infinitum. Cur non plurat quasi uero non penè uerba oīa, & aduerbia possent etiam cum cauillis exponi aptis disputantium circulis: ut currit, quis motus necessarius sit ad currendum? cantat, q̄ alea uox ad cantandū? plorat, quis animi motus, quæ uox, q̄ gestus ad plorandum: ridet, quis oris rictus ad risum: so-

let, cō-

let, consueuit: quot actus ad habitum, aut ad consuetudinem, quanta intermissio: & sicut incipit, ac desinit, cur non etiam aggreditur, expedit se, delassatur, cessat: Iam cum adduntur aduerbia, celeriter, bene, male, tarde, pene, fere, quasi, etsi. Quasi iam exponūt maior pars, ut si sint hic Romani mille quingenti, & unus discesserit, ueerum sit quasi nemo Romanus hic remansit. putant agi de numero sententiarum in foro aut curia. Sed uideamus ea, quæ tradunt: tantum animal est homo: tantum colloratum est album: Sola animalia sunt homines. Quis hęc intelligat? bene additur inferiori excluso. Quippe est exclusio uelut quædam restrictio, quæ fit à minore atque ampliore, ad summum æquo, sed sic, ut pro maiori positum appareat: tantum homo ridet: Soli Romani sunt liberi: superiori additum nullum facit sensum, & propè contrarium solet intelligi, ut tantum liberi sunt Romani, quasi soli Romani sint liberi: & tantum animal est homo, quasi solus homo sit animal. Plinius libro septimo: Præter fœminā pauca animalia nouerunt coitum post conceptum: quomodo hic fit exceptio? horum uerborum, incipit, & desinit, si loquendum sit ad canones istorum, nullus esse potest usus. Quis poterit tenere minutias illorum instantium: quum in prandio sumo secundam buccam, aut etiam quum primam habeo inter dentes, non possum dicere incipio prandere, & infinita uis instantium præterfluxerit: nec quum mando positremā, desino prandere. Quum libri secundam literam scribo non incipio librum scribere, quum antepenultimam, nō desino. Quid ergo potest incipere aut desinere? Plinius apud Græcos inquit desīt nugari Diodorus: non possunt inueniri exponentes: rescienda est tanquam pars dialectica. Quæro cur homines nominales, qui negant esse in rerum natura instantia, Scotum, & reales sint in & desinit? An non uidetis cauilla quęri, & materiam sui aptiorem? Comparatiua, & superlatiua dicunt distribuere terminos sequentes, ut non idem sit, Socrates est Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior: quia sunt duo signa mobilitantia. Socrates est Græcorum

doctissimus, & omnium Græcorum doctissimus. Quid ego his & similibus refellendis nugis ludam operam, quam illi ipsi usurpandis, quæ sunt pueris ad derisum cognita. Illud acutum, quod ex huius exponentibus, Socrates est Græcorum sapientissimus, unam faciunt quidam, omnes Græci sunt sapientes. Cur non has exponunt multo doctior, paulo, aliquanto, non multo, non paulo, quę magis expositione egent? Socrates à Græcis differt uera, differt à Græcis falsa, quia distribuitur. Et quemadmodum hanc, uterq; homo disputat, explicant aliquorum duorum hominum quilibet: ita hanc alter homo disputat, omnium duorum aliquis. Quis unquam talem excogitasset sensum, qui Latinam linguam audiuisset. Tum signum collectiuum cum suo termino facere terminum communem, & propositionem indefinitam, & posse uniuersalizari, & fieri collectiuam. Capiamus ergo hanc: omnes apostoli dei possibiliter sunt duodecim: fiat rursus collectiua omnes omnes Apostoli Dei, rursum distributiua omnes oēs omnes Apostoli Dei: quo quid est absurdius? Et hanc cōcedunt, oēs duo Apostoli Dei sunt duodecim. Similiter omnes Apostoli Christi non sunt boni, uel sunt non boni, ueram esse uolunt, quia Iudas fuerit malus: cui Aristoteles refragatur disertis uerbis in libro Elenchorū, negans posse dici non bona ea, quorum aliquod unum non sit bonū. Addunt obligationes, quas alij Theses uocāt: quasi uero hæ essent formularū artis, & nō potius exercitatio, & usus artis, quo quisq; nihil concedat repugnans, aut neget sed consequatur. Tum etiam insolubilia, quū in se reflectuntur enuntiationes: hæc propositio est falsa, omnis propositio uniuersalis significat aliter esse q̄ est: omnis consequentia in Darij est mala, hæc est consequentia in Darij, mala ergo. Sed illas omnes, & similes de alijs oportet loqui, non de se. Si quis dicat ego mentior, continuo rogabunt omnes quid dixerit, in quo sit mentitus, hęc pronuntiatio est falsa: quærent quænā, si pergat dicere hanc ipsa, respondebunt id nec uerum esse, nec falsum: idcirco non defuerunt inter eos quidam, ut Petrus Mantuanus, & Andreas Limosus popularis meus, qui negarent pro posi-

positionē posse ostendere seipsam, multum alijs frementibus, quod tāta materia disputationibus detraheretur. Ita q; calumnia eos impetiuerunt, quo id dicerēt subterfugientes argumentorum laqueos, & pugnā ignauè detrectantes. Sed sit finis, quum illi finem nullum faciant, nam in infinitum sunt egressi, quum in omni dialectica, tum potissimum in his paruis logicalib⁹, quem septimū tractatum nomināt extra Logicam utranq;, nouam, & ueterem, quod nihil esset de his traditū à prioribus: quæres in causa fuit tantopere corrumpendi hanc partem, quod ipsi nulli melius sentienti innixi, toti essent sui: cōfinxerunt omnia pro captu illo suo, & linguæ, & bonarum rerum omnium experti. Atq; hoc loco, in q; reliqua omni Dialectica quum ignorarent quę nē essent suæ, quæ aliena, & in omnes ferè artes impetum indoctè fecissent, detinuerunt auditorem diutissimè, tradendis tam multis præter rem naturalibus, supernaturalibus, diuinis, grammaticis, quæ ut erant perplexa, & confusa omnia, ita fuerunt per maiores ambages circumducēda. Mirandum est, quum Dialecticam fateantur esse instrumentum aliarum artium: huic Lutetiæ duos annos impendi, cæteræ autem philosophiæ, & de natura, & de moribus, & primę philosophię, uix annum. Quid quod qui dam etiam de hoc anno aliquid Dialecticæ decidūt. Multi tota uita etiam longissima nihil sunt aliud quā dialectici. Ea mora plurima sua sit inducere alienissima à re, & deprauatissima. Idq; usu uenit eis, quod est apud Ciceronem de philosophiæ studijs persona L. Crassi in tertio de Oratore: Ista discuntur, inquit, facile, si & tantum sumas quantū opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere: sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit ut agitatiōe rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinā confirmet, mediocris opera tribuatur memoria studiumq; permaneat: libet aūt semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio teneat, etiam fortasse si assequi non possim. At alij quia præclarē faciunt, uehementius quām causa postulat, delectan-

tur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quis quam magnitudine artium, ex eo quod senes discũt, pertimescat: nanq; aut senes ad eas accesserunt, aut usq; ad senectutẽ in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem sic se mea sententia habet, ut nisi quod quisque cito potuerit, nunq; omino possit perdiscere. Sic Cicero. Et quia statim altercandũ erat, & semper altercandum, quæsita sunt spinosa quædã apta disputationibus, q̃ materiã suppeditarent rixis, & diutissimẽ proferrent altercationẽ etiã in tradendis præceptis artis: nihil semel discit, ne adimãt sibi argumentandi, & in contrariũ dicẽdi occasionem. Sed si quã diffinitionẽ, aut formulã tradunt, primum confuse & ruditer proponũt, postea paulatim, uelut cogentibus ad id argumẽtatiunculis, expoliunt, & crebris tibicinibus fulciunt, ut demũq; per longissimos uerborum circumactus sit perfecta: & queruntur postea de prolixitate eorum, qui excultius scribunt, quũ ipsi dum undiq; ansas argumentorum uenantur, id multis paginis uix explicent, quod exponi paucissimis uerbis potuisset. Iam uero ne deesset uelut bello huic comeatus, de omnibus inquisierunt etiam reconditis, & alienis, & puerilibus, & absurdis, & de iis quæ capere nõ potest humana mens: quum tamen Aristotelis sit in primo Topicorum sententia, neminem sanæ mentis propositurum, quod ab omnibus uel reprobatum sit, uel comprobatum, uel etiam plurimis: hæc enim dubitationem nullam habent, nam quæstio dialectica, est quæstio probabilis, non paradoxa: nec contenti iis, quæ natura ingenii humani assequi, & definire poterat, ad uiuum uoluerũt omnia resecare, adducti dulcedine disputandi. Et quemadmodum qui pruritus titillatione acti nimium scabentes sanguinem eliciunt, & dolor succedit in locum suauitatis: & mali chirurgi dum morbidum nimis resecant, sanum quoq; attingunt: ita isti dum nimium scalpunt ueritatem, amittunt, & in falsum incidunt, quod proferre se maiore aliqua uerisimilitudine, quãm uerum ipsum: ut interdum orichalcum magis exprimit colorẽ auri, q̃ aurum ipsum: & qui simulat, quãm qui agit simpliciter, propius ad imaginem ueri accedit, etsi longius à uero ipso.

ipso. Hinc est acutus ille Mimi uersiculus: Nimium altercando ueritas amittitur. Ad populum uero spectatorem, & interdum etiam, si dijs placet, altercationum arbitrium quæsita ludicra tanquam in fabula, ac ipso sono grandia, & uasta, ut pullata turba admiraretur, quæ non caperet, ipsiq; magni essent uulgi existimatione. Inde arrogantia quod aliquid sibi esse uiderentur, quia populo stulto iudici uidebãtur: nam bellaces homines pulcherrimum censebant esse titulum inuicti ut principes: hinc sophistæ nomen sunt amplexi, quum alioqui sophistam diffinirent non existentem, sed apparentem. Quidam se horribilem sophistam cognominabat Lutetiæ, non minorem eam appellationem ratus, quãm Africani, aut Asiatici: Intrauit palam, & magno agmine ostentatio, atque ex ea pertinacia non cedendi melius dicenti, ne uictus hoc coactus q; ui argumenti uideatur facere: & ex pertinacia tuendi quicquid susceptissent cõuicti, & prostrati, ad rem maxime absurdam confugiebant, quæ illos in præsens periculo eximeret: mox libertati honorem illi habebant, tanquam seruatrici, & dignitatem attribuebant placiti, ita ex euasione transibat in dogma. Accendebantur leues homines gloriæ cupidine, quum se quisq; autorem haberi uellet noui inuenti, quæ confirmauit consensus sequacium, quod erat factu facillimum, quum ad eam rem nec literis, nec libris esset opus, tantum inuicta contentione, si sibi in respondendo constaret, nec admitteret repugnantia: uere erãt placita, nam pro ratione nihil afferebatur aliud, nisi sic placet, sic uidetur, impugna ipse, ego consequenter tuebor. Nam quum Aristoteles quinq; metarum genera posuerit, in quibus fistit disputatio, ubi ad aliquid illarum est peruentum, isti nihil est tam nugax, aut inopinabile, aut contrarium magnis uiris aut absurdum, & anile, q̃d metam censeant: sola contradictio est meta, & ea una efficit ut reiiciatur dogma ad alia quantumcunq; absona, & stulta: unicum dant responsum, concedo, nam sequitur ex mea conclusione: imo ipsi iidem posito dogmate statim ultro inferebant paradoxa quædam, ad quæ ora illa erat clausula: hæc omnia sunt concedenda, quæ se-

Sophista.

quuntur ex opinione mea. Ita Dialectica fuit quicquid cuiuis aliquando, quomodocunque uenisset in mentem. Qualia uero essent illa placita præter ea quæ attigi, quę tamen sola attigi maxime inter eos uulgaria, & receptissima: de peculiaribus, quorũ nullus est modus. Hinc potest intelligi, quod ad ea asserenda, ueniebant pueri sine lingua, sine libris, sine eruditione, instructi casibus tanquam quæstionibus hariolandi, quas pueri unius noctis meditatione sexcentas citius excogitant, quàm uiri graues sexcentis annis unam. Omne a possibiliter est b, & tamẽ nullum b possibiliter est a: & eiusmodi. Hinc infinita dogmata, & totidem dialecticæ. Hæc Pauli, illa Hentisbari, alia Mantuani, Scoti, Thomæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi. parcam nominibus ujuentiũ, & id quidem non in ea parte, quæ est de inuenienda probabilitate, aut de iudicio argumentationis quod esset forendum, sed in intelligentia, & explicatione, ac usu sermonis Latini, qui unus semper est, & simplex. Et tamen quum talia sint eorum inuenta, mirantur non intelligi ab aliis, quæ ipsi somniarint: quasi omnes sint Iosephi, aut Danieles, qui possint illa interpretari: egregiq; illam suam rerum naturam, quam incolunt, mirantur se, & sua ab aliis non agnosci, & ad huiusmodi formulas exigunt dicta omnium, quę quum non congruũt, indoctos eos esse iudicant, & asinos pronuntiant, gaudentq; se non intelligi, ut Circulatores quod obtusum spectantium frustrentur: maximorum quoque scriptorum dicta examinant, quæ non congruere ad suos canones initio non tam admirantur, quàm uelut indoctos, & se inferiores aspernantur. Postea tuente illos uetusta autoritate, & consensu generis humani, ipsi etiam distinctionem habeant in gratiam illorum inuentam: Verum dicunt isti in sensu, in quo fiunt propositiones, nõ in sensu, quẽ faciunt. Quo quid potest dici insanius? quasi melius sciant pueri quẽ sensum faciunt uerba, & sententiæ Latinæ, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus: aut Græcæ, q̃ Demosthenes, Plato, Aristoteles, Isocrates, Gregorij, Basilius, Chrysostomus, Origines. Adducti sunt quidam in eam opinio

opinionem ut dicant hæc quidem hactenus esse aliis artibus utilia, quòd acuant ingenia discentiũ, & si quis hęc intelligat facile etiam alia assequetur minus difficilia, quorum neutrum est uerum. Videntur esse illa ingeniosa, partim quòd non intelliguntur: nam quidam ea sola habent in pretio, quæ non capiunt: alij subtilissimam oportere rem esse arbitrantur, quam ipsi non cernant. Multis perinde uidentur arguta, ut lusus pueriles festiui, & argutuli. Nam ænigmata hæc non ex ingenio eruditione multa exercitato & subacto, sed ex ignorantiæ meliorum sunt nata, tanquam herbæ inutiles in solo inculto: necesse erat eos aliquid agere. Hæc est enim natura humanorum ingeniorum, ut quoniam igneũ est, etiã hebetissimum, sed ad aliquid agendum applicet. Itaq; nõ acuunt hæc ingenium, sed cogunt sylueſcere, contentiosum reddunt spinæ istæ, & morosum, non uiuidum, & actuosum: in pulchris acuunt quidem, & dedolant, sed ita, ut nihil supersit solidi: extenuant, minuunt, deprimunt: & in his semel fractum haud facile ad res præclaras sinunt attollere: præsertim quum hæc nõ modo alienа sint à ueris artibus, sed etiam contraria, ut tendentibus ad altiores, ac ueras disciplinas, tanta sint hæc curа dedisscenda, ne profectum impediant, quanta fuerant accepta: quum tamen instrumentum aliarum sit artium, ad quod deprauatum torquent alia, & post tam diuturnos clamores in scholis adeo se pugnãdo exercitatos esse rentur, ut iactent se argumentis posse uertere candida in nigrum, & ex homine facere asinum, quod longissime abest à uero. Nam istorum lingua aut intelligitur, aut non. Si intelligitur, lanista in lanistam dimicat & pirata in piratam, nihil est iacturæ, etiam si antisophista mediocriter sit institutus, tanta est opinionũ inter illos etiam probatarum uarietas, ut hac conclusus euadere possit illac. Ideo ad obstruendos exitus, & suffugia, multa cõsueuerunt, ut ipsi uocãt supponere. Qui non intelligit, quæ loquitur quomodo capietur? coget eos apertius loqui, & communi lingua: in ea uero tã nihil ualẽt, ut nulla sit uetula, aut cerdo de uulgi fece, qui non illis uertat nigrũ in candida: nec ulla tam imbecillis ra

Sophistitica an utilis aliis ac tibus.

lis ratio sumpta de uita, & de medio, quæ non eos perturbet, nempe res ipsis noua atq; inusitata. Laurentius Valla aggressus est reconcinnationem facere Dialecticæ, in qua dissentit ab Aristotele, & Peripateticis ueteribus, ac nouis. Monet in quibusdam neutiquam praue, etsi ea sunt perpauca, in plerisq; labitur, ut fuit uir ille uehemens, & ad faciendum iudicium præcipitatus. Nec solum in re dialectica falsus est, sed in philosophia, nam hanc quoque attingit, & quod magis mirêre in præceptis Latinæ linguæ. Sed non minus illic improbando aberrauit, quàm in elegantiis, & inuectiuis. Cæterum dialecticæ illius errores, qui sunt sanè multi, nos uel omittemus prorsum, uel in aliud tempus, si uidebitur, reseruabimus: nam suscipere cum eo disputationem, res esset nimium prolixa, minimeq; in præsens necessaria, quòd illius argumenta nec magnis rationibus nituntur, nec proinde sunt ab ullo recepta, tanquam dogmata artis huius.

Dialectica Laurentij Vallæ.

LIBRI TERTII FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Quartus, qui est de corrupta RHETORICA.

HVMANAE omnes societates duabus potissimum rebus uinciuntur, ac continentur: iustitia, & sermone, quarum si alterutra desit, difficile sit cœtum, & congregationem ullam siue publicam, siue priuatã diutius consistere, ac conseruari: neque enim uel cum iniquo possit quis habitare, & contrahere uitæ commercia, siue sit ipse optimus, siue iniquissimus, uel cũ eo uelit uiuere, quem non intelligit. Itaq; duo sunt uelut claui, quis conuentus hominum reguntur, iustitia & sermo: sed iustitia tacitas habet uires, & lẽtas: sermo uero præsentiores, & magis celeres: q; altera rationis & cõsilij uim admonet, alter animi motus excitat. Ergo quẽ iustum esse arbitrantur, ab eo se homines facile patiuntur regi: qui uero plurimum potest sermone, estq; ad dicendum instructissimus, hunc uolunt ducem, & rectorẽ esse sui, & huic se totos permittunt, rati eãdem esse uim in animo dicentis, quam experiuntur esse in animi fluuio sermone. Sed non omnes congregationes quicquid uolunt efficiunt. Nam in aliis unus administrat oĩa, uel certe pauci consensu, & conspiratione inter se quadam uelut fornicati, magnisq; uiribus & potentia suffulti, si quis imperio repugnet. Multitudo nec ad decernẽdum, exequendumue quæ statuerit habet uires, sed ne ad cœtus quidem, & conuentus celebrandos, quibus nihil est formidabilius paucorum potentiæ. Sunt aliæ congregationes, quæ liberæ nominantur, penes quas supremũ est imperandi ius, & quodcunq; imperauerint ad id exequendum uires. In illis prioribus si quis plurimum dicẽdo polleat, uel non auditur: neq; enim sinitur publice loqui: uel etiã si dicat, & persuadeat multitudini, ea tamen & uoluntatem habet metu præpeditam, & manus alligatas. In populari imperio quoniam quicquid multitudini est usum, id protinus habetur ratum, plurimum uaIustitia. Sermo.

ler ad omnia uis dicendi. In istis ergo quando homines procliuitate naturæ ad honores feruntur, ad opes, ad fortunas, dignitatem, potentiam, permulti studuerunt, ut optis

ut optime ad conciones ciuium dicerent: quod qui facie-
Oratores. bant, oratores nominati sunt, & eorum ars oratoria
Græce rhetores, & rhetorica. Hoc quidem dicendi prin-
cipium. Sed ornatius dicendi, & acutius inueniendi ex-
Rhetoricę origo. necessitate fluxit. Cuius originem Aristoteles Siculis tri-
buit acuto hominum generi, & suapte natura faceto, at-
que ad dicendū parato. Apud hos ēm cum crebra tyran-
norum mutatione quorum nulla fuit regio feracior pos-
sessiones, & bona adempta alijs essent, alijs donata, po-
stea uero tyranno uel occiso uel pulso, qui exulabant, &
patrimonijs erant deuoluti, legibus & iudicijs, & æqui-
tate iuris sua repeterent, instituerunt excultius quo-
dam, & politius dicendi genus in forum adducere, tum
acrius, & argumentosius idoneum ad persuadendū per-
mouendumq; iudicum mentes, & totius coronæ. Hinc
extitere artis huius præceptores antiquissimi, Empe-
cles Pythagoricus qui mouisse aliqua circa rhetoricā
scribitur, ut ait Fabius. Tum Corax & Tysias, qui ex
su & dicendi consuetudine obseruata quædam præcepta
tradidere: hoc secutus est iam cultus & climatus mag-
homo insulæ eiusdem Leontinus Gorgias, à quo multi
sunt Athenis docti. Ex necessitate hac recuperandi sua
ad alia quoq; expetenda translatum est instrumentum
ut quemadmodum mouerant iudices, moueret etiam
animos in concione populi, senatus in curia, denique co-
rum omnium, qui plurimum possent in republica, &
quorum manu atque arbitrio fortuna esset omnis pos-
ta ciuitatis: idque tanto erat efficacius, quanto is qui di-
ceret, populum esset nactus acutum, calidum, intemp-
rantem, concitabilem, qui facile dicentis oratione tam
quam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam
in bene constitutis ciuitatibus quieto & moderato, at-
etiam paulo hebetiore populo etiam si libero, non ta-
men magnus relictus est locus facundiæ ad se iactan-
dum, quemadmodum Cretæ, uel Lacedæmone. Athe-
nis autem præferuida ciuitate ac mobili, & in Asiæ Gri-
cis Colonijs, qui penè fuerunt Athenis in ea loca dedu-
ctæ, Rhodi quoque, & in Sicilia, postremo ROMA
dominatus est orator, ubi eloquentiæ inuenit turbas a
cumi-

mine ingenij præditas, inquietas, ambitiosas, & liber-
tatis quadam aura tumefactas. Itaque Zeno ille Stoi-
cus, qui Rhetoricen palmæ esse similem pronuntiauit.
Dialecticen pugno, & aptius dixisset, Dialecticen ad sub-
tilem doctorum examinationem argumentum colligere,
Rhetorem uero ad popularem sensum applicare: nam breuius non raro colligit orator quàm dialecti-
cus: ut quum enuntiationem unam pro tota argmenta-
tione ponit interdum bene longa, quemadmodum in in-
strumento probabilitatis est à nobis ostensum. Ergo ut
erat exercitium hoc gradus ad ingentem potentiam, ex
petiuerunt hanc artem homines honorum cupidi, opu-
lenti, occupati negotijs: quumq; ac actionem & destina-
tum usum conuerterent quicquid uel didicissent à præ-
ceptoribus, uel ipsi experimentis deprehendissent, uel
inuenissent cogitationibus & incitatione mentis, non
curarunt inquirere quid esset ea ars, quæ eius materia,
qui limites: quàm late pateret, quis scopus: uidelicet
non eam ad scientiam aliquam excolebant, sed ut lo-
cum dignitatis in ciuitate amplissima obtinerent, opi-
nionem exercerent dicendi uiribus tanquam satellitio
circumsepti, quo & opem amicis ferrent, & inimicos
fatigarent. Ergo illa omnia temere sunt ab eis definita,
nempe ab occupatis & aliò intentis. Videbant usu quo-
tidie uenire ut de republica dicerent, de pace, de bello,
de iustitia, de magnanimitate, fortitudine, opibus, for-
tuna, de nauigatione, de uentis, de hymbribus, de natu-
monibus, de salubritate, de peste, de cibis: putauerunt
omnia esse artis huius, quoniam nihil erat de quo non
aliquando esset dicendum. Clamat Quintilianus, & in-
dignabundus uelut res suas reperit, amputata esse de
rhetorica per homines desidiosos, quæ ad naturæ con-
templationem, quæq; ad cōponendos mores attinerent,
& ex uno studio facta multa, tanquam membris uno
ex corpore diuulsis ac dissipatis: fuere qui tanto ambi-
tu gauderent professionem suam extendi, ne rem leuem
& cuiuis facilem aut obuiā uiderētur præstare. Alij qui

opes

opes erant & potentiam eloquentiæ adiumento consecuti, difficiliorem aditum & arduum magis ascensum ostenderunt, ne alii secum æquarẽtur dignitate, neu curarent eadem ingredi difficultate peruenièdi deterriti. Aristoteles Rhetoricen diffiniuit uim seu facultatẽ uidendi quid in quoq; sit probabile: nec facit, inquit, Rhetorice probabilia, sed uidet: sicut nec facit medicus salubria, sed uidet. Ita ne uero tam est de iustitia rhetoris dicere, quàm medici de pharmacis, de herbis: omes igitur artes sunt Rhetorice, sicut pharmaca omnia medicinæ, imò hæc ipsa medicina Rhetorice pars erit: & muta illa corporum, & linearum, & numerorum inspectio, & tota ars puluere, & radio contenta Rhetorice fuerit pars. Quid facitis immensum onus imponitis humeris tam teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponetis dialecticæ. An rhetoricen conferruminationem quandã facitis artium & disciplinarum omnium? Quis non uidet non esse rhetoris de cœlo, deq; elementis dicere, de angulis, de pyramidẽ? Quòd si illius sunt hæc omnia, cur de eis non præcipit? Quis unquam tam ambitiosus fuit Rhetor, qui hæc ad curam suæ artis reuocaret? ne Græculi quidem, qui omnia tentarunt, & quorum innumerabilia extant tractationis huius præcepta. At qui hæc callent, omnia dicunt melius: ceu uero nõ unaquæq; ars alia quàm uis adiuuetur, nec protinus pars est illius. Administratio est naturæ contemplationi, cognitio ueteris memoriæ. Num ideo historia pars est philosophiæ de natura? architectus melior, si sit philosophus: quid, ergo philosophia pars est architecturæ? Non potest esse historicus qui non sit Cosmographus, non astronomus, qui non arithmeticus, non medicus, qui non etiam physicus: artes tamen sunt separatæ, & distinctæ. Hæc quum reputarent magni artis huius patroni, satis intellexerunt non posse omnia illa tam uaria, tam immensa, tam late fusa ac patentia rhetorem unum capere ac sustinere: ideo alii geminam fecerunt rhetoricen: unam uniuersalem, quæ res omnes complecteretur, de quibus aliquãdo dici posset, alteram particularem, & usui ciuili appositam, quæ sit, alteram particularem, & usui ciuili appositam, quæ solum in rebus ciuilibus uersatur. Ideo quædam de philo-

losophia morum excerpta documẽta in hanc artem inuexerũt, sed ut in alieno loco leuiter, & defungẽdi solũ gratia. Nec Aristoteles dissimulat parum exacte tradi sibi in rhetoricis, quæ de rebus mortalibus differit, sed ad captum popularem, cui uni debet orator seruire turbis & concionibus natus. Cur Quintilianus qui philosophos furti arcessit tanquam iniquos possessores moralis disciplinæ, ipse nihil penè de ea re tradit? si remittunt adolescentem suum ad philosophũ ut inde repetat, cur ipsi præcipiunt tam negligenter, & crassa quadam Minerua: ut appareat eos in alieno uersari opere, & ad se nihil attinente? Cur tantam & tam præclaram suæ artis partem occupatam indigne ab iniquis possessoribus, & imperitia illorum contaminatam non repurgant, & suo splendori restituunt? Sed certe non magis de moribus aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia, quàm si quis scribendi profiteatur artem, materia huic fuerit pannus aut charta: bene ille quidem hæc scindet, si dentur, sed ipse non adferet quatenus scisor, ac ne si sit quidem inuolura, aut dura, & parum scissioni apta ipse ut scisor euoluet, & mollier, & scissioni accommodabit, sed iam ut alius artifex id faciet, si quid fecerit tale. Nõ defuerunt qui præceptis morum in media rhetorica tradendis magis delitijs & desidiæ consuluerint discentiũ, quàm quod putarent esse artis: ut quandoquidem rhetoricam solam petebant ij qui in curia, & foro, & oculis multitudinis uolebant uersari, reliquas omnes artes uel non uacaret attingere, uel omnino ut ignobiles obscuráque aspernarentur, haberent in opere tituli rhetorices omnia uelut delibata, de quibus esset eis aliquando in ciuitate disputandum: uolebant omnes benedicere, & certo uolebant, de qua festinantia Cicero, & M. Fabius cõqueruntur: ita illa ipsa quæ erant ab arte aliena non discerent, nisi uelamento quodam rhetorices obtecta, ut quum absynthium pueris datur illitũ melle. Ergo multis non licuit de arte præcipere, sed de hoc artifice, & utili dolo ingesserunt, quæ simpliciter & aperte tradita respuissent. Sed hæc de re satis. Præterea innumeras rhetorum opiniones, ac sententias: alijs augentibus materiam

De materia Rhetores.

riam, aliis minuentibus. Cicero uarius est, & lubricus, & inconstans, ut ferè in rebus philosophicis. Veller oĩa subiicere Oratori L. Crassus, M. Antonius nõ sinit, quorum apud Ciceronem disputationes notissimæ sunt. Nam Antonio is orator sufficit, qui uerbis ad audiendũ iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus atq; communibus: quicq; sit præterea instructꝰ uoce, & actione, & lepore. Tales profecto fuerunt qui Athenis, & in Asia, & Romæ pro oratoribus habentur, celebranturq;, decem illi Athenis. Tres Romæ duo illi, quos modo nominaui, & Cato, Græchi, Galba, Sulpitius, Cotta, Hortensius, qui non instructi ac parati fuerunt à cognitione plurimarum artium, sed ingenij acumine & solertia, usu, prudentia communi, & in sermone elegantia, & cultu quodam. Iam quid sit ipsa Rhetorice ars ne, an scientia, an uirtus, an usus, an instrumentum, & ut Græci dicunt ὄργανον. Nam aliqui eam ita sustulerunt præclaris nuncupationibus, ut aliorum inuidiæ obiecerint, qui illam etiam prauitatẽ quadam artis nominarunt, græco uerbo κακοτεχνίαν. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriam, & simulatricẽ particulæ ciuilis facultatis. Alij uim, alij usum dixerunt. Alij artem à scientia & uirtute disiunctam. Quidam uero scientiam. Stoici eloquentiam dicunt uirtutẽ, & sapientiam, & talem esse Rhetoricen: quẽadmodum Quintilianus colligit, nec oratorem quidem esse posse nisi uirũ bonum. Quod Cato uelut ex oraculo protulerit oratorẽ esse uirum bonum dicendi peritum. In quo ita laborat & sudat, dum cõtendit planũ facere Ciceronẽ ac Demosthenem, qui inter oratores primi habeãtur, bonos fuisse uiros, ut me grauissimi uiri misereat, qui res tã diuersas natura uoluerit coniungere, & ex duabus inuitis & reluctantibus unam facere. Obscure quidem Cicero, sed aliquanto uerius tũ in tertio de Oratore libro. De oratoria enim loquens sic inquit: Quo maior est uis, hoc eã magis probitate iungenda summaq; prudentia, quarũ uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furẽtibus quasdam arma dederimꝰ. Sic ille; quanq; redit paulo post ad priorem ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiã, nempe cogitandi pronunciandiq; rationem, uimq; dicẽdi: & confundit quæ sunt discretissima: atq; eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, utiliter sanè: atq; utinam id hominibus persuaderet, sed non perinde uere, quippe quæ finibus, materijs, & toro usu separantur. Nam quod Cato uirum bonum dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atq; usitatam loquendi rationem aliorsum esse ab hominibus doctis detortam. Vulgari enim linguarum omnium consuetudine uiri boni & nominantur, & habentur, qui nullo sunt probro infames. Neq; enim uir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quam de sponsione boni uiri sententiam noluit ferre C. Fimbria consularis, ut est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato idem initio libri sui de re rustica: Et uirum bonum maiores nostri quum laudabant, ita laudabant bonum agricolam, bonumq; colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiam Stoicum illum bonum uirum quærent. Iam quòd exercitationis huius fructus peteretur, siue noxijs ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de re quo de consulatur, aut publice in concione sententiam dicendo, duo fecerunt genera causarum iudiciale, & suasorium. Quod uero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum dicerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubuissent, quos illi uocant ἐπιταφίους: Romæ quoq; mos fuit uiros primum fato functos, hinc fœminas quoque publice in funere laudari, additum est tertium, quod laudatiuum nuncupatur, & demonstrativum, id est ἐπιδεικτικόν. Ita numerus usus est satis plenus, ut causarum tria essent genera, quæ modo memorarui. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo sicut in aliis ferè artis huius non tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, quàm uel consuetudinẽ explicuit, uel ea pro magistra usus est. Siquidem facultas dicendi tanquam uniuersale quoddam instrumentum per omnia

Rhetorica qd sit.

Vir bonus

Tria genera causarum.

de quibus dicimus fusa est, non aliter quàm Grammatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerunt plura esse de quibus diceretur, genera, etiam Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium præceptis putauerunt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. Atqui diuersissimam habent inueniendi, disponendi, ornandi rationem. Quis non uidet ad agendas gratias, ad gratulationes, ad consolationes, ad historiam, ad descriptiones, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocutione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & demonstrationes. Atqui illa non raro materiâ suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quædam tradere Dionysius ab Halicarnasso. Mihi Fabio satis uidebatur ratio in contrarium euincere, ut plura statuerentur genera: sed tutissimum censuit autores plures sequi, præsertim quum in eis haberet Ciceronem suũ. Adde quod ex illis tribus quæstus nascebatur in ciuitate uberrimus, quo factum est ut reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primis exercitati facile si quid esset de aliis dicendum, ex suo usu expedirent, quæ possent in uulgus cũ fauore & plausu recipi, ut est in facultate hac exercitatio potior, quàm ars. Iam quinq; fecerunt partes artis, Inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronuntiare: alii alia addidere, ut quidam iudicium. Principio meminisse naturæ est, quæ si arte adiuuat non protinus est rhetoricę, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabãt ueteres, nunc uulgo memoratiuam, cuius inuentorem fuisse tradunt Simonidem uatem. Sed isti quemadmodum initio dicebã, quibus uiderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerunt, tanquã artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo uniuscuiusque artis memoria est pars? Quod si quis artifex uendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirum esset iuris consultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & uarietatem legum atq; interpretationum. Ideo Cicero necessarium esse oratori dicit acumen dialecticorum, memoriam iurisconsultorum. Pronunciare

Rhetoricę partes quinq;.

tiare uero ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri orator potest suum munus, & maximus esse orator sine gestu, tametsi nõ eam habebit uenustatem, gratiam, uim, ut magistratus sordide aut neglectim uestitus. Porro in uoce, si quę sit eius natura spectat, philosophi est officium: si quemadmodum exercenda, phonascisi si quomodo ea utendum pro locis, pro temporibus, pro rebus, ciuilis est educationis, ut tota gestuum & cultus ratio. Si hoc postremum uult sibi orator uendicare, sit sanè, quando nemo erit qui asserat. Quid inuenire, an huius esse artis, aut omnino ullius dicemus, de cœlis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de priuata, quæ sis dicturus excogitare, atq; inuenire? Quod si ita sit, quin huic nos uni cunctos tradimus, aliis omnibus ualere iussis, tanquam superuacaneis. Sed hoc certe singularum est artium in sua materia: in uita uero est iudicii, consilii, & quæ ex his nascitur, prudentiæ, quæ nulla comprehẽdi potest arte: ingenio, iudicio, usu rerum, memoria paratur. Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus sis dicturus, aut etiam nõ dicturus, hæccine sunt Rhetoricę partes? profecto non magis q̃ officia uitæ omnia, & publice, & priuatim, quibus tradẽdis nulla disciplina, nulla artis præcepta sufficerint: prudentia ubiq; præsto sit oportet, tanquam consultrix, & rectrix omnium. An etiam audiendus erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didicisse se oratoris esse non magis loqui, quàm tacere quum est opus. Nunquid tacere quoque docet hæc ars? Quis iam non uidet hos omnes prudentiæ furripuisse unde domum suam locupletarent. Itaque cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum uero à Græcis scriptoribus anxie congeritur, quid dicendum in proœmio, in narratione, argumentando, concitando animos, aut sedando, in epilogis, in suspicionibus immittendis, augendis, animaduertendis, tollendis, non sunt huius artis, ac ne ullius quidem. usus sunt, qui in immensum abit: ut mirandum sit Græcos homines, qui in eiusmodi mirifice solent sibi indulgere, non etiam plura de his reliquisse uolumina, & quæ nulla possent lectione percurri. Quàm inepti in his sunt, qui collegerũt

ratiunculas aliquot, quibus discipuli in singulis uel cau
sarum generibus, uel orationis partibus uterentur, & de
cta aliquot ex Demosthene, aut Isocrate desumpta: nam
in hoc plures sunt Hermogenes, & alij Græci, q̃ Latini,
pro formula nobis obiiciunt dicendi. Postea uero quàm
multum se, ac diu iactarunt, seq; ac lectorem torserunt,
nihil progressi hærent circa initia, & pueriliter sapere
ac loquiuuenem suum docent. Scilicet corriuare in Ty
beris aut Ilissi alueum conabantur ipsum oceanũ. Quid
prodest illa coacceruare, quorum rarus, aut quod potius
puto, nullus est unquam usus futurus. Ego abs te in ar
te uniuersales canones, & dogmata ad oẽm dicendi ra
tionẽ apta è natura ipsa obseruata ac deducta expecta
bam, ac requirebam: nam ea demũ artem efficiunt. Post
hæc si tibi usum esset, adiecisses exempla primæ exerci
tationis, acciperem, ferrem, etiam si minuta & pueriliu
pro formulis uero tradere exempla ipsa nõ est artificis,
sed experti tantum. Verum hæc quemadmodũ dixi, eo
nim dicendum est sæpius, nequis fallatur præsertim in
re tanta, rhetoricæ non sunt, sed iudicij, ac usus. Idcirco
exemplorum huiusmodi & plura, & accuratiora, & ma
gis commoda docebit me dies unus consuetudinis in fo
ro, in curia, & cum prudentibus, q̃ multi menses sub ra
li dicendi magistro consumpti. Sed ratio inquirendi ar
gumenta dialectici est. Ideo Aristoteles octo libros To
picos inter logicos posuit: de ea re quã tenuiter agit in
rhetoricis, quàm penè nihil. Et quum amplificatio, quæ
fit per res ex locis argumẽtorum petatur, ipsi de ea scor
sum præcipiũt, ut dicas eos congerere potius dicẽdi do
cumenta, quàm in artem quandam digerere audiẽti ad
discendũ utilem: nimirum neq; artem potuissent efficere
reignari quid tradendum esset, & quatenus, quũ de ma
teria & finibus praue ab initio iudicassent. Elocutio ma
gis artis huius est propria: hanc uero perplexam & infir
miram reddidit immodica Græcorum subtilitas, & otio
sa diligentia, quæ omnes loquendi formulas siue à lo
quentium consuetudine alienas, atque abhorrentes, siue
protritas cum primis & uulgares, tanquam schemata &
orationis lumina adnotauit. Stylum siue charactẽrem
fecere

Stylus tri
plex.

fecerunt triplicem, imum, summum, & inter duos illos
interiectum mediocrem, idq; multis uerbis & exemplis,
etiam usque ab heroibus uelut repetita origine, ut am
plissimus sit Vlysses, Menelaus infimus, medius Nestor,
nec satis uere, nec satis ad docendum accommodate. Po
pulorum quidem facile fuerit in tres ordines distribue
re, quia distinctio una ex re sumitur, nempe ex censu.
Quòd si ex omnibus sumatur internis, corporeis, fortui
tis, multo plures existent ordines. Eundem ad modum
in oratione uirtutes aliæ spectantur ex electione uerbo
rum, aliæ ex contextu & numeris, aliæ ex figuris & sche
matis, aliæ ex argumentorum uiribus & acumine, aliæ
ex copia, aliæ ex tractatione animorum, aliæ & grauita
te sententiarum: ita non tria esse modo possunt genera,
sed plurima, quãdo in unoquoq; horum sunt etiam plu
ra quàm tria. Cicero in oratore hæc genera distinguit,
sed ita ut non facile dixeris, quid sit secutus in secando,
uerba, an compositionem, an sententias, an argumenta.
Iam nec ad docendum hæc conducibiliter sunt excogi
tata: neq; enim negant quin multa sint genera media, at
que interiecta inter illa tria: atqui ea non minus opor
tebat explicari, quàm colorum genera, quæ natura in
ter atrum & candidum posuit: aut saporum inter dulce
atque amarum, qui quidem uehementer ab extremis di
stant, nec facile est per extrema cognosci: aliam for
mam orationis infimæ epistola, aliud res rustica, aliud
libri de philosophia postulant: non eodem mediocri ad
uirtutem, & ad profectionem horramur: nec similiter
inuidiam & misericordiã mouemus. Fecerunt oratio-
nem uelut hominem quendam, in qua essent caro, san-
guis, succus, ossa, nerui, cutis, color, statura, habitudo,
proportio partium, tum interna, ingenium, iudiciũ, ui-
gor animi, affectus, educatio & mores: quarum rerum
partes eisdem signant, quis in homine: sed obscurissime
ac perturbatissime: nihil diffiniunt, ac declarant: nõ sta
tuunt quid ossa, quid sanguinẽ uocẽt, quid succum, quid
mores: idcirca mirifica est inter eos dissensio de his: ut
de eadem oratione non modo diuersa pronuntient,
sed aduersa quoque: uidelicet quum non constaret quid

Oratio ho
mini simi
lis.

De uersu in soluta oratione.

quicq; appellaret, sed temere ac ritu populari nuncupa-
rent singula, unusquisq; hæc pro libito & captu suo usur-
pauit. Illud uehementer admiror, quòd tanta atrocitate
uerborum uersum in soluta oratione uetuerint fieri, tur-
dissimum id, turpissimumq; appellantes, nec partem quæ-
dem uersus inferri sunt passi duntaxat maiusculam. Cu-
ius placiti sæpenumero profiteor me rationem quæsisse, necdum inuenisse ullam. Siquidem uniuersaliter pro-
hibent, nec auditorem respiciunt, nec dicentem, nec rem
de qua dicitur, nec ob quem finem dicitur, nec genus ali-
quod uersus signant & distinguunt. Aiunt oportere ex-
lari artem, quæ prodit se si fiat uersus, & ostendit in
cõcentu & uerbis occupatum esse oratorem, non in re-
ideirco nec quod habeat uersus numerum passi sunt in-
ferri, etiamsi non sit uersus: ut munera dare parenti. Ta
ad grauitatem & opinionẽ ueritatis cuius sermo, ut ma
trona quæpiam uel puella honestissima non defyderet
anxiũ cultum, & exquisita ornamenta. Audio. Sed ma-
ta in hoc dicto occultantur, quæ facile fit conuellere.
Primum nihil possumus supra quatuor syllabas dice-
re, quod non in aliquam uersus rationem cadat, quos
ostendunt tam innumera uersuum genera. At inquam
genus noti carminis. Atqui permultæ sunt pedestres e
rationes modulatiores longe quàm iambici uersus co
mœdiarum Plauti & Terentij. quàm uel heroici illi. Q
continuo feruntur cursu absq; cæsuris, ut apud Hora
Persius hic permagna negotia dicues: uel cum cæsura ob
obscura, Nescio quid meditans nugarum totus in illis.
An non melos est in Sallustij proœmijs, in orationibus
in concionibus T. Liuij maius ac notabilius? Videre e
pro lege Oppia, quàm nominaui potissimum quòd ea
Catonis & consulis, & per se grauissimi uiri personæ a
tribuntur. Quid hoc quod fuit Græciæ iudicium: Platon
nis & Democriti, locutionem tametsi à uersu absit, ea
men quod incitatius feratur, & clarissimorum uerborum
luminibus illustrata, poema putandum magis, quàm co
micorum poetarum, apud quos nisi quod uersiculi simi
nihil aliud esse quotidiani dissimile sermonis. Nam quod
cælari uolunt artem, utiq; tot uersuum genera in ea fo
re scri-

re scribendi deuitasse maioris est artis mea sentẽtia, quã
in aliquod illorum, uel imprudentem incidisse, uel pru-
dentem deuectisse. Quis enim omnia illa tam multa, tam
uaria, quibus undiq; circumsidemur, effugiat: eo minus,
quum in curam sit rei potius quàm uerborum intentus:
ut de M. Bruto refert Fabius, non aliter ac gubernato-
ris sit peritissimi atq; exercitatissimi nauem inter Cycla
des inoffenso cursu ducere. Itaq; homo eruditus, & dicẽ
di peritiam callens, citius artem & diligentiam in eo de
prehendat, qui in longa oratione genus carminum nul
lum admiscuerit, quàm qui in aliquod impegerit non-
nunquam: hunc sciet de rebus fuisse naturaliter solicitũ,
illum de uocibus, & dictione. Adde his, quòd qui non
sunt iam uersus, obseruatione, iteratione, usu possunt
fieri. Sic facti sunt uersus ab Aristophane, ab Hippona-
cte, & alijs poetis, qui antea non habebantur. Sed profe-
cto adhibeat quantamcunq; operam & diligẽtiam quis
uolet, attentissime se obseruet ipse custos sui, non pote-
rit tamen uersum effugere. Si quis maximorum auto-
rum orationes excutiat, ex uersibus, aut magna illorũ
parte uidebit omnia conflata, etiam notis, etiam sono-
ris magis quàm sunt trimetri iambici familiares fabu-
lis. Cice. in sexto de republica: qui reliquos complecti-
tur omnes, quatuor pedes sunt heroici: pro Milone, dice
re incipientem timere, trochaicus est, si iambicus in ter-
tia sede par sit trochæo, ut idem ipse docet. Quum con-
tra Titus Annius ipse magis, de quinq; pedes heroici: de
lege Manilia, quanquam mihi semper frequens, dimeter
Iambicus. In Acade. quæst. Quæ cum essent dicta in con
spectu cõsedimus omes, uersus est heroicus, si unam syl-
labam demas, ut si dicas sedimus. Seneca epistol. nonage
simasecunda, originis suæ memor, dimeter iambicus, &
quidem totus è iambis. Liuius præfatione, nostra per tot
annos uidit ætas, trochaicus est. Quid quòd multa sunt
uerba simplicia quæ uersum efficiunt adonicum, suspi-
ciebant, accipiebant, imposuisset, archimagirus. Satis
hæc uidit Martianus Capella, sed fulgore tantæ autori
tatis præstrictus est: eius hæc sunt uerba: Neue in notissi
mos uersus, & maxime heroicos structura fundatur,

Iambicos q; uersus, quamuis eos Cicero non euitet, quã
dicit: Senatus hæc intelligit, consul uidet: & heroici uer
sus finem uel initium non declinet, quum dicit: O misé
rum cui peccare licebat. Et in Academicis, latent ista o
mnia* Varro magnis obscurata & circumfusa tenebris.
Et in Verrinis plenum uersum una quidem syllaba mu
tilum fudit, quum dicit: Quum loquerer tanti fictus ge
mitus q; fiebant: nec finem uitauit elegi, sicut ait: Odera
rat ille bonos. Incurrit etiam in hendecasyllabi phalæ
cij petulantiam, dum dicit: Successit tibi Lucius Metel
lus. Sic ille. Aristoteles in arte poetica Iambũ ait fami
liari sermoni peculiarem esse, ideo in illo multa nos ef
fundere Iambæa, non item heroica. An non apud Cice
ronem Crassus oratorem illum ait admirabilem esse &
insignem, qui in oratione ipsa quasi quendam numerũ
uersum q; cõficit, & mox: uersus enim ueteres illi in hac
soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdã
nobis esse adhibendos putauerunt. Quid est istud quasi
& propemodum? cedo quãtum progrediar, ubi sistam?
pueriles sunt istæ determinationes: populus concentum
intelligit, numeri censuram non intelligit: si uersum as
spernatur propter concentum, ubicunq; fit concentus,
eadem erit aspernatio, & concentus iste ac numerus,
qui nunc non est uersus, adhibe iterationem, & uersus
iam fiet uersus. Quæro etiam si uersum alienum licet
stare in oratione, cur non liceat suum facere? eadem ejus
harmonia, & concinnitas in alieno & proprio. Hæc quo
dem de ipso uersu, nunc de autoribus. Po. Ro. bellaci &
rusticitatis ostentatori suspecta erat ars omnis, & lice
ræ, cuius sensũ Crassus Ciceronianus, ut quisq; optime
sciret Græce, ita esse nequissimum, ut in Syris uenalibus.
Tum si gestui addidisset orator uersum, populus non ei
set sibi usus grauis oratoris orationẽ audire, sed saltato
rem histrionem spectare. Græco non item, cui etiam his
striones honesti erant. Cicero memor ingenij coronas
suæ paucissimos in orationibus ac penè nullos citat ver
sus: Demosthenes & Aeschines plures, & liberius. Cicero
defendens Archiam, quòd de studijs humanitatis loqua
retur, nouo se dicendi genere usum esse ait: & pro Mure
na

*Aliàs Lu
culle crassis occulta
ta & circũ
fusa &c.

na præfatur ueniam: & ad C. Cæsarem uersus Homeri
admiscens nouum epistolæ genus nominat. Atqui Aes
chines Solonem laudans maximo hominum conuentu
in accusatione Ctesiphontis inter illius decora poeticæ
studium atq; exercitationem numerat. Ad hæc aures
sunt uariæ, sunt quibus Ciceronis concentus sit effœmi
natus & mollis, sunt quibus durus: malunt Quintiliani
declamationem. Alij alios pedes amplectuntur: Aristo
teles pæonem, Cicero Dichoræum, nec ipse secũ in de
ligendo satis consentiens, ut Martianus annotauit. Pe
des inquit ille quadam permista confusione Cicero per
turbat, dum dicit modo ditrochæo ionicum concluden
dum, modo pæonem primum probat incipientibus, mo
do finientibus, modo doclimũ, qui constat breui, dua
bus longis, breui & longa, cuius exemplum posuit, ami
cos tenes. Item amphimacrum pedem, & rursus dactyli
cum numerum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego
tamen compendiosiora percurram, ut in hac sylua qui
busdã uidear præire tramitibus. Sic ille. At neq; his gra
uiores aut meliores dat formulas, sed leues, & pueriles
admodum. Hæc quidem ex ingenijs nascuntur, quæ non
omnia delectant eadẽ: alij alijs capiuntur, ut in sensibus
uarij soni allubescunt uarijs auribus, colores oculis, sa
pores palatis. Ad hæc mutatum est seculis iudicium au
rium: aspera, & dura cõpositio placuit Catoni & Grac
chis, & ea uirilis est uisa. Concinniores fuerunt Anto
nius & Crassus: multo his & reliquis omnibus numero
sior Cicero: mollis & delitiosa & fracta compositio cor
rupto magis seculo sub Vespasianis & Traiano uiguit,
ita ut oratiões, quod Cornelius Tacitus queritur, ad ly
ram, non aliter q; poetarum carmina, canerentur. In di
cente etiam magnum discrimen: non decet orationis il
la modulatio & numerositas frigidam senectam, certe
ardentem iuuentam decebit. At cælanda est ars, nam
id sæpe inculcant, ne effluat. Quorsum? ut facilius per
suadeas. Quid si nõ ut persuadeã scribo, sed ut narrem,
uel ut delectem? Poetis ad delectationem licuit tot gene
ribus carminum abuti, mihi non licebit quibus uolam,
qui tantum delectationem peto? quam fuisse causam

Cice-

Cicero scribit cur numeros in orationem inuexerit Isocrates, qui inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectatiõis atq; aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astrinxit. Verum enimuero prisci illi oratores quocunq; istis de rebus modo disputarent, ac statuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorum, studii, usus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atq; stimulabat ingens eloquentiæ propositum præmium, dignitas, opes, potentia in ciuitate, quod præmium simul primum sublatum est, eloquentia quoq; est collapsa: nam quum oratorum licentiam nimium sese uiderent effundere, multis esse innocentibus periculo, nocentibus præsidio: ut qui hoc quoq; arroganter profiterentur & iactarent de inferiore causa superiorem se posse, & de superiore, inferiorem facere: cohibendã uelut claustris impositis duxerũt. Athenis uetiti sunt affectus mouere, quod usum est philosophis longe æquissimum, ne iudicis animus nempe norma qua esset iudicandum ab recto ullam omnino in partem inflecteretur. Romę Pompeius magnus tertio suo consulatu legem tulit, ut actori duæ assignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & peroraretur eodem die. De quo Cice. queritur in Brutο, inquit enim: Et perterritum armis hoc studium nostrũ cõticuit subito, & obmutuit lege Pompeia termini horis ad dicendum datis. Et Tacitus impositos dicit esse uelut frenos eloquentiæ. Cæterum in ius & potestatem unius redactis omnibus, is non passus est uel ram crebro populum coire, uel ram frequentem, uel quenquam libere in publico loqui, q̃d ut erat, ita periculosum esse exæstimatum est potentię unius. Quocirca exclusa est à cõcionibus eloquentia, id est, à theatro, & nutrice sua, quemadmodum in libro de oratore secundo docet his uerbis Cice. Fit aũt ut quia maxima quasi oratori scena uidetur concio, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente, eloquens esse non poterit. Principes fero ipsi loquebantur ad populum, & pauca, plerunq; per

dicta, haud aliter quàm ad seruos: in senatu sententiæ dicebantur non libere ut antea, sed in adulationem potẽtiæ compositæ, erantq; magis encomia principum, quã deliberationes de publicis utilitatibus. In foro si princeps cognosceret, pudor uetabat eum detinere, quoniã & ipse interdum gestu testabatur properare se: conuersis omnibus ad delitias relicta cura reipub. nec ipsi iudices, qui essent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, sed breues, atq; easdem amœnas: & quod in persona iudicis est flagitiosum, malebant aliquid, quod delectaret, audire, quã quod doceret de causa: aptatæ sunt huiusmodi affectibus orationes, & in forum allatum, quod scenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus mutarum, ex sano, & sobrio, & seuero ad luxum, & delitias, tanquàm si uirili uestę posita muliebrem sumpsisset. Ipse populus in forum & iudicia coibat, non sicut antea inspecturus quid ageretur, & qua fide, tanq; dominus & rector omnium, sed uelut in theatrũ ad oblectationem omissa libertate, & cura reipub. segnis atq; otiosus: & quia illud publicè placebat in scholas inuectum est ad exercitatiões: tales sunt declamationes illorum temporum inuentæ, non ad uictoriam, sed ad uoluptatem: neq; enim pugnabant, sed uẽtilabant: poeticas quoq; amœnitates per egressus petierunt: quod ostendũt Quintiliani declamationes, & quæ ex declamatoribus sui temporis citantur à Seneca. Digreditur quidem Cicero, & describit, sed seuere, grauiter, & ad rem: paulo quidem fusius, nempe in orationibus infinitis, sed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipsius conseruata. Contrà illos ad citharam dicas aliquid animi causa canere, non rem grauissimam meditari: quod indigne ferunt Tacitus, Quintilianus, Seneca, ita ut quum illæ declamationes quæ Quintiliani circumferuntur nomine, tam alienæ sint ab eius ipsius præceptis, & tales ut cõtra eas potissimum inuehi uideatur, non defuerint qui illius esse negent: & declamabant quidem ueteres, ut Cicero, sed ueras causas, & eas, quas mox essent in uero certamine acturi, quasiq; ex puluere & umbra in solem & militiam translaturi. Recentiores uero declamabant fictas

etas, & omnino inutiles, quarum nulla in foro aut sen-
tu posset contingere: nam eas quærebant in quibus ma-
xime possent se iactare, & otiosos auditorum cœtus per-
mulcere. Ad postremum, quũ legibus iam à principibus
constitutis iudicia exercerentur, usum est adhiberi po-
tius ad examinandam causam iuris & legum peritum
quàm oratorem. Ita creuit potentia interpretum iuris,
etiam in coniecturis: & studium artis oratoriæ prorsum
sublatum circiter Antoninorũ tempora: quum iurisco-
sulti, qui plurimum ualebant gratia apud principes, de-
creuissent ipsi soli totum occupare: & fortassis ita uisum
est Marco Antonio philosopho, qui non censuit expedi-
re, ut iustum atq; iniustum dicendo confunderetur: sub-
lato corpore & imago periit. Declamare quoq; est desi-
tum, & artem cognosci, quæ nihil erat sine exercitio pro
futura. Inane uero ceusuerunt laborem aliquem fructũ
omni adempto suscipi. Paulatim studium excolẽdæ lin-
guæ cessauit, quum nullus esset eius operæ pretium. Qui
propter ex bonis studiis maturrime omnium eloquen-
tia est tanquam flos quidam delicatus flante Borea de-
cussus: id est remota illa populari aura eloquentiæ fe-
berrima, deserto linguæ cultu, & lingua ipsa sine uin-
ce relicta, iniuriæ cuiusuis incursui exposita, & obno-
xia aduentu barbarorum uelut accepta plaga interci-
dit. Recepta Christiana pietate passi sunt principes, ad
uniuersis in commune conduceret, ut presbyteri ad po-
pulum de rebus sacris loquerentur: ita sacri concionato-
res priscis illis oratoribus succesſere, sed dissimillimo
successu: nam quanto illos superamus rebus, tanto pa-
ribus omnibus eloquentiæ, tota ui persuadendi, senten-
tiis, argumentis, dispositione, uerbis, genere orationis,
actione inferiores sumus. Cuius rei culpa diuisa est, inter
dicentem, & audientem. Olim qui dicebant erant ca-
lentissimi usus, & totius prudentiæ communis, tracta-
dorum animorum peritissimi artifices. Qui nunc di-
cunt, quàm dispares, imperiti, ignari uitæ, imò etiam
communis sensus: qui sint affectus, aut quemadmodum
uel impellendi, uel reuocandi omnino nesciũt. Nec cui
rei quæ uerba, quod genus orationis sit adhibendum no-
runt.

Concionatores huiusce temporis.

runt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias
habent plumbeas, frigidas, iacentes, segnes, quæ animos
deficiant citius, quàm excitent: argumentariunculas
colligunt ab illo exercitio scholastico, quæ uentilant
quidem, & titillant interdum, nunquam feriunt aut cæ-
dunt. Dispositio fusa & dissipata: nihil dicunt suo loco:
actio immoderata: nihil pro re aut tempore: non in uo
ce, non in oculis & ore, non in manu & digitis, non in ge
stu & statu corporis uniuersi: quæ illi ita habent cogni-
ta, ut nulla esse arbitrentur, nec interesse saltitent dicen
tes, an sedeant. Iam auditores habebant illi olim acutos,
attentos plerosq; eruditos: nunc socordes, segnes, pere-
grinantes animo, rudes atque imperitos, ut eadem ha-
beant sæpe repetenda, qui dicunt, non solum quo infi-
gantur & hæreant memoriæ, sed quo uel intelligantur,
si quid sit acutius, nisi explicet & explanet, in quo amit
titur gratia & uis orationis, frustra clamarit, surdo fi-
unt uerba: si quid obliquum, nisi recte & simpliciter ex-
ponat, perdiderit dictum: nec minus sanè perdit, quum
uenustatem atq; speciem dehonestat, & frangit neruos.
Memoria patrum & auorum cœptum est in Italia reuo
cari studium linguarum per discipulos Petri Rauenna-
tis Latini, & Emanuelis Chrysoloræ Græci: inter quos
maximi nominis fuere Leonardus Aretinus, Fran. Fi-
lelphus, Lau. Valla, Varinus Veronensis, Perottus Ni-
colaus. Secuti sunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Bar-
barus, Angelus Politianus, & alij quos hic recensere ni
hil attinet. Hos uero, & quotquot doctius Latine loque-
rentur, quàm cæteri, oratores uocauerunt. Sed si qui uim
nominis parum intelligerẽt: exercitium enim artis ora-
toriæ nondum est reductum, sed tantum in linguis fun
ditus deiectis ac pessundatis instaurandis atq; erigendis
cunctum illorum studium consumptũ est. Quippe artis
huius præcepta exercitio remoto nihil iuuãt. Hactenus
nemo declamauit utriq; in materia argumẽtosa, & quasi
in certamine & palæstra: tametsi multi delectarunt se o-
ratiunculis, quæ aduersarium non haberent: ut lauda-
tionibus artium, uirtutum, principum hominum: uel ra
biosę se exercuerunt canina facundia, inuectiuis, quibus
lacera-

lacerarent inuicem, id est conuitijs, & maledictis in unũ congestis quotquot possent, quis aduersarium proscinderent, naso suspenderent, irridendum & contemnendum omnibus exhiberent, de causa nihil dicerent, aut perparum: si qua tamen alia erat causa, quàm susceptas Ieui aliqua de causa inimicitias arrociter persequi. Nec de phrasi & genere dicendi uideo illos fuisse ualde solitos, in electione modo uerborum occupatos. Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem ut Latinos alios legebant scriptores, sensa spectantes sola, uerba non animaduerterunt: ita isti qui in uerba sola essent intenti, dictionem præterierunt inanimaduersam. Ergo uideas eos eadem dictione conscripsisse res magnas, paruas, lætas, tristes, humiles, sublimes, epistolas, orationes, rustica, physica, moralia, forensia. Nimirum accommodatio stili ad genera argumentorum & audientium, atque adeo inuentio ipsa argumentorum causis & locis apta res est longa, uaria, intricata: de qua Plinius Cæcilius, undeuicesimo, inqt, ætatis anno dicere in foro cœpi, & nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem uideo. At illorum pleriq; nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per se difficilimæ: quo magis miror quorundam imprudentiam dixero an ne temeritatem, an utrunq;, qui de cultu, & colore, & habitu orationis, deniq; de toto stilo ac phrasi intrepide iudicent inexercitati, & quidem ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ unius aut alterius lectione: de quo merito, & grauiter Gulielmus Budæus conqueritur, quum ueteres in tanto studio, diligentia, usu non potuerint ubiq; recte censere. Quid quod ea nomina, quæ phrasi induunt, explicare uix scirent, si rogarentur. Partim huius artis magni illius præceptores tacuerunt imitationem, quod primum est in omni sermone, quippe quem imitando discimus, ut artes ac disciplinas, quascunq; à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam potest exemplari par esse, nec mortalem artificem æquari sempiterno: in humanis potest ita proficere, ut homo hominem consequatur, & antecedat. Quocirca quę initio est imitatio, paulatim eò debet

Imitatio.

bet progredi, ubi iam incipiat esse certamen non solum æquandi, sed etiam, si qua detur, uincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod sibi pro exemplari proposuit. At uero in certamine etiã à tergo possis eum relinquere cum quo certas. Itaq; ueteres sic initio imitabantur, ut mox æmularentur, ad postremum quoq; certarent, & contenderent non raro utiq; felici successu: nam præuertebant illis, quos prius pro ducibus, ac magistris habuissent: ut Cicero Crasso, & Antonio: Plato Cratylo, & Architæ: Aristoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Hesiodo. Nostra ætate quidam ridicule sese alligant imitationi tantum, nec in uerbis solum Latini sermonis & Græci, quod necessarium est, propterea quod eæ linguæ amissæ in uulgus monimentis ueterum autorũ continentur ac conseruantur, sed in phrasi, quod minime est necessarium: quippe collectis è lectione uocabulis, & loquendi formulis, tanquam lignis & lapidibus, sic unusquisq; extruere orationem potest, ut maxime uel ingenio suo congruat, uel exigat materia, uel tempus aut locus poscant. Verum quod magis mirẽr, in materia & argumento tractando nunquam non imitantur, ut imperiti sutores qui nullum calceum uel scindere possunt, uel suere, nisi forma adhibita: astringunt uires & libertatem ingenij ad certum quoddam præscriptum: ut non immerito seruum pecus imitatores nominet Flaccus Horatius. An uero est ulla seruitus maior, & quidem uoluntate suscepta, quàm non audere ducis sui præscripta, & tanquam sæua dominorum imperia egredi, etiam si alió res uocet, si tempus, si auditores, si generosa ingenij natura inuitet, pertrahat? Quomodo poterunt hi currere, si sit opus, imò quomodo ingredi, quibus est semper in alieno demum uestigio pes figendus, non aliter quàm pueri faciunt lusitantes in puluere. Quid dicam imitari semper eos, nec scire quid sit imitari. Nam suppilare putant esse imitari, nempe uel uerborum ac rationis uel rerũ & argumẽtorum particulas sumere, ex quibus uelut centonibus opus suum consuant. Perinde ac si pictor diceretur imitari, qui aut prarum effingens flores illinc decerptos tabulæ suæ annecteret, aut homi-

Suppilare uocãt imitari.

nem reddens partē togæ illius assueret picturę, aut etiā, si dijs placet, nasum quem exprimere non posset, uellet homini amputatum picturæ suæ addi, quo esset perfecta. Si quis rem acutiꝰ intueatur, talis est istorum imitatio: decerpunt, surripiunt, imò palam compilant. Et ut furti crimen suffugiant, imitari uocant, ut fures furari dicunt amoutre, tollere, conuasare. Age porrò unde colligunt hæc panis frustula, has aquæ guttulas, quibus mendicitatem suam sustentent: nō ex uarijs, & optimo quoque, ut puellæ, quæ in hortulis colligunt flosculos ad fasciculos & coronamenta, sed uni alicui hostio affixi mirisere se alunt: unicuipiam sunt addicti: & ubi ingenij tarditas cœpit male æmulari, quicquid deinceps dicant aut faciant, illius credunt esse simile, quem sibi pro exemplari prefixerūt: ut qui gesticulatione una tā se multos credunt exprimere, quām quiuis pantomimus arte sua: & qui eodem digitorum pulsu quoduis carmē sonare. Quales est Apollinaris Sydonius, qui contempto Marci Tullij epistolari stilo, ut dicit, Caij Plinij disciplinam, maturitatemq; ueftigijs præsumptuosis insequitur: Omitto ridicula hæc ueftigia præsumptuosa, tum disciplinam & maturitatem Plinij. Quasi maturitas sit aliqua in epistolis Plinij, & non potius uiror & flores: aut si qua est, non maior & mitior sit in Marco Tullio: nam quam tandem uocet disciplinam nec ipse arbitror Sydonius declararit, qui scripsit. Sed quæro in quo se putet Plinio similē, à quo tam distat, quām graccus à philomela. Nisi forte similis uideri postulet, quòd adscribat semper suo, ut Plinius. Si sequi se dixisset Apuleium, & Cassiodorum, haberet fortassis plures, qui crederent. Verum hoc tempore, in quo noui quidam morbi prioribus seculis inauditi sunt exorti, & iste est natus quorundam alligandi sui ad imitationem Ciceronis, ad eam inquā decerptionem, quam illi imitationis ornant nomine. De qua nonnihil attigit Politianus in epistola ad Cortesium, etsi in omnem imitationem potius, quām in hāc unā, quē admodū & Fabius Quintilianus. Budæus in hac ipsam est per occasionem inuectus digressione quadam in commentarijs Græcæ linguæ. Erasmus librum iustū de eo

Ciceroniani.

de eo ipso scripsit iniquitate iudiciorum permotus, in quo multa congessit acute conquisita, qui etsi nonnunquam argutatur magis, quàm argumentatur, & ludit potius quàm pugnat, nempe ex scripti illius ratione: nam dialogo rem persequitur, habet tamen, quantum ad hoc attinet, iustam & piam querelam indignationis, multisq; bonis ac fortibus argumentis præliatur: quæ quia nota sunt omnibus, etenim liber est in manibꝰ, nos in præsens prætermittemus, solum dicemus more nostro pauca quædam, quot suscepto instituto uidebuntur sufficere. Principio quod prudenter ait Cortesius etiam Ciceroni addictus, quæ stultitia est, ut quum tam uaria sint hominum ingenia, tam multiplices naturæ, tam diuersæ inter se uolūtates, eas uelle unius ingenij angustijs astringi, & tanquam præfiniri. Iam dicant mihi, quid imitantur, nam multa habet Cicero optima, & effectione dignissima. Linguam inquiunt. Cur non etiā argumenta, & philosophiam, & cognitionem ueteris memoriæ, & uariarum rerum usum ac peritiam. Nam si propterea linguam admirantur, quòd in omni populo & senatu Romano tantas dicendo est uires opesq; consecutus, ideoq; eam imitatione censent dignam, imitentur potius rerum præsentium & præteritarum cognitionem, scrutationem sectatorum sapientię, tractationem humani animi, colligendi acumen, quibus potius uirtutibus omnia senatui & populo & iudicibus persuaserit, quàm facultate uerborum & dictionis. Puritatē linguæ arbitror equidem maiorem & castiorem fuisse in C. Cæsare, in M. Bruto, & alijs Romanis principibus, ij in M. Tullio. Nec phrasis eius omnibus placuit, etiam quum de ea poterat censeri. non Bruto nec Caluo, nec ipsi Pōponio Attico amicissimis: at cuiusmodi cēsoribus? Quare non ꝓ ornatius ij cæteri diceret, quanq; dicebat ornatissime, sed quia acutius colligebat, & fortius pugnabat armatus tot tātarumq; rerū notitia. Eius uero quod deceret & inspector acerrimus, & executor dexter imprimis, ac diligēs, uincebat aduersarios, audiētes ducebat in suam sententiā. Id uero facile est cognoscere, ād in eadem causa, si quis illius argumentis quacunq; lingua &

actione utatur, plurimum certe habebit momenti, at roboris. Ea igitur animi indoles, & tam uaria eruditio, & tractandæ cuiusq; rei ratio esset istis exprimenda, qui Ciceroniani uideri affectant, potius quàm stilus ac uerba, etsi hæc quoq;, sed ea postremo sequerentur. Magis certe Homerum exprimit Virgilius, quàm Ennium, & si huic lingua est uicinior, & prope idem. Similior patri filius qui mores reddit, quàm qui liniamẽta oris. Cur ita tum uirum non totum imitantur, & potissimum animum, quo præstat corpori, quod recte præcipit Paulus Cortesius, qui aliam multo uiam imitandi ostendit, quã isti sequũtur, eamq; merito deplorat ab hominibus nostris aut neglectam esse, aut mutatã: neq; enim unle nos Ciceronis similes, ut simias, sed ut filios parentũ: simiæ externa solum repræsentant, filij etiam interna: nec simiæ aliud quàm liniamenta & deformitates quasdam gestus, filij uultum, incessum, statum, motum, uocem. Illi tamen habent, inquit, in hac similitudine aliquid suum, aliquid naturale, aliquid diuersum, ita ut cum comparentur, dissimiles inter se esse uideantur. Eadem est sententia hominis omnium Ciceronianissimi Christophori Longolij. Sed demus iam Ciceronis uerba esse puriss. ma, nam aut esse credo, aut non multum abesse, tum stylum optimum, dico ex ijs qui fuerunt, nam ab eo, quod fieri potest neminem esse arbitror adeo admiratione Ciceronis excæcatum, quin uideat longe discedere. Sed quid in ijs faciemus, de quibus non est locus? ut de ædificijs, de agro colendo, de rustico, aut urbano, aut bellico instrumento. Num tacendum erit. Num non potius Vitruuium, & Varronem, & Plinium, & Columellam, & Cæsarem, aut Liuium consulemus, ac sequemur duces, quàm M. Tullium? quos ego (dicam id non quo detraham alicui quid gloriæ Ciceronis. Quid enim potest aut debet detrahi nomini clarissimi & præstantissimi uiri?) eos inquam callentiores fuisse arbitror nominum Romanorum, in illis utiq; de quibus agebãt rebus, quàm M. Tullium: quod & uidemus inter nos quotidie usu uenire, ut eloquentissimi in quaq; lingua uiri in curijs, & foris, & regijs comitatibus educati uincanturjà plebeijs hominibus

bus in appellandis opificum instrumentis, atq; actionibus. Iam nec in sermone isto communi atq; urbano dixit omnia: & eorum quæ dixit, alia perierunt, alia uenerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquentur de nostro foro, de nostris legibꝰ, institutis, moribus, de pietate nostra per omnia Ciceroniani? Res omnes, sicut præclare Erasmus colligit, sunt mutatæ, ut apte loqui de rebus præsentibus nequeat, qui à Cicerone latum unguẽ deflectere non audet. Iam ut dictio sit omnium optima, non omnibus potest congruere in tanta diuersitate, atque adeo aduersitate ingeniorum. Idcirco nec eum imitari sunt maxime Ciceroni addicti atque adiurati, qui promptissime & facillime poterant, Seneca, Quintilianus, Plinius, Cæcilius, Cornelius Tacitus, uidelicet ut nec ipse, quos impensissime admirabatur, Demosthenẽ Græcum, Crassum & Antonium Latinos: oculos enim habebat, ut par erat, intentos non in eos qui alios antecelluissent, sed in id quod natura ostenderet esse optimum: hoc demum debet esse exẽplar adultro iam & magno uiro. Cedo uero quomodo hunc tam adamatum stilum imitantur? quemadmodũ exagitat in Albutio Scæuola apud Lucilium,

Quàm lepide lexies compositæ ut tesserulæ omnes
Arte pauimento atq; emblemate uermiculato.

Sumunt hinc inde uerba, & commata, & sententiolas, & compingunt ut existat opus: quod taxat Longolius in Nanagerio, cui integræ Ciceronis non modo sententiæ, sed multi simul interdum uersus exciderent, atq; effluerent: Tum de alijs dicit. Dirigendam quidem esse nobis & formandam scribendi rationem putaui ad illius dicẽdi genus, sed ita, ut uirtutes eius oratione nostra exprimere conemur, non item ut passim omnia ab eo, mutuemur, aut quod multos iam facere uideas, quasi centones quosdam ex Ciceronis uerbis consuamus: Dicit hæc quidem Longolius, sed non ipse tam recte obseruat, quàm admonet. Alij cautius suffurantur unum aut duo, aut tria ad summum uerba ex hoc loco, ex alio autem proculi totidem, & alio quatuor aut quinq;, supra hæc manifestum est furtum. Nam quin totidem uerbis inquit

Longolius ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa sumere non liceat: ne tu quidem ipse puto negas. Ea uero lex est centonum Ausonij: ergo isti, quod Longolius uere dixit, centones consarciunt, & Musiuum opus faciunt, nō imitantur. Dixi nobis falli istos in capite totius rei, & statim in ipso limine impingere, ut rectà nunquam possint ingredi: quandoquidem initio ipso itineris in diuersum quàm oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid sit imitari, & qua ratione imitandum sit penitus ignorant? nō imitari est istuc quod uos facitis ô boni, sed cōpilare, & consuere, & colligere, & conferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tulisset
Terra uiros, ultrò Inachias uenisset ad urbes
Dardanus: & uersis lugeret Græcia fatis:

Homerū imitatur, apud quē Agamemnō optat sibi decem consiliarios, qualis esset Nestor, nec dubitat, si haberet, quin breui Troiam esset euersurus. At quum dicit:

Vt sceptrum hoc dextra sceptrum nā fortè gerebat:

Et quæ sequūtur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transfert illo loco:

καὶ μὰ τόδ' σώσειεν ὑπὲρ μόρον υἷας Ἀχαιῶν,

Et reliqua in Iliad. ε. Quum uero:

Fixit leges pretio atq; refixit, ex Vario sumpsit. At
Tum gelidus toto manabat corpore sudor,

Ex Ennio est mutuatus qui dicit:

Tunc timido manat ex omni corpore sudor.

Quæ Macrobius persequitur in Saturnalibus. Sed ad instituta reuertamur. Quanta crux est, quæ ingeniorū compedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi, dilatare ut te nullo pacto ualeas, & dum in hoc unum es intentus ne præfinitos terminos excedas, quanta auersio à rebus clarissimis, & quæ occasio de manibus elabitur maximas & fructuosissimas disciplinas nanciscendi? At uero in hoc ipso tam lōgo, & diuturno, & misero, & miserabili labore, qualem ne hostibus quidē imprecer, nedum ut amicis suadeam, quis tādem proponatur eluctatis atq; ex naufragio seruatis fructus? quæ uis situs? quod pretium operæ? amplum esse oportet & tam

curæ, tot uigiliis conueniens, fieri post tot annos nō Ciceronianæ dictionis æmulos, sed cōflatores orationis ex uerbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego uero tanti non emerim, non dico Ciceroniane uerba coniungere, atq; adeo Ciceronē esse tota phrasi, sed q̄d est multo præclarius, & optabilius, philosophiam omnem callere, quę cunq; prodita est de rerum natura. Imitatores hi, quiq; alij cultui se linguarum iam pridem intermisso tradiderunt, ita nauarunt operam uerbis eligendis, & dictioni exornandæ, ut alia quæ essent de cognitione naturæ, de publicis priuatisq; moribus grauiter & copiosè perscripta ne aspicerent quidem: partim quòd non uacauit quibusdam plus nimio in uerborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, ut ad alia penitus respicere nō possent: partim quòd metus fuit, ne si incultos scriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo sermonis forma posset fœdari. Ita ubique in linguarum obseruatione substiterunt, consumpta uniuersa diligentia circa uoces aut singulas, aut coniunctas. Hi uero qui alia non haberent quàm instrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo uerborum turbam, quasi in acie ordinassent, aspectu quidem formosam, sed inutilem tamen atque inefficacem, nihil re ipsa, nihil auditorum mentibus dignum attulere: magno sanè artis dedecore, quæ ex illis censebatur, tanquam primis ac præstantissimis, tum sua, tum aliorum sententia professoribus. Quanto uerius dici orator deberet, qui res magnas, & argumento suo pares quocunque sermone exponit. Nam si dicere genus quoddā est pugnæ, & ad persuasionem quasi uictoriam pertinet, quis non malit animosum militem tectum corio, & gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatum aureis armis ac gladio fulgentem. Iam Rhetoricam aiunt, quum de rebus aliis omnibus, tū potissimum de publicis, ac ciuilibus dicturam. Quid isti dicent, qui eas ipsas res nec per somnium quidem uiderunt, nec sciunt in quo orbe, in qua ciuitate uiuant: & dum ueterem illam Romam somniant per meditātur, peregrini sunt in hac ætatis nostræ. Nec eloquentes dici possunt, qui quum omnia conātur alie-

Eloqui.

na lingua dicere, ipsi muti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua tria uerba possunt aptare. Eloqui est inquit Marcus Fabius omnia quæ mẽte conceperis promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacanea sunt priora, & similia gladio condito, atque intra uaginam suam hærenti: non refert quo sermone, nam & in Scythico, & Gallico, & Germanico, & Hispano multi sunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus sermo eruditi sint & copiosi, cõtinuo nullus erit in alio sermõe eloquens. Nam & hi ipsi Parthis ac Mœdis barbarissimi sunt. Liuius sermone illo, quem Pollio patauinitatẽ dixit sapere, eloquentior fuit multis Romæ natis, & fortassis illo ipso Pollione. De Latrone Portio dixit idem Asinius lingua sua disertum esse, nempe Hispaniensis illius ætui. Quanto disertior ac eloquentior Anacharsis quàm multi Athenienses, siue dum Scythice de natura, & moribus disputaret, siue dum Græce solœcissans seu scythissans uerius. Equidem sordes, & uitia sermonis nemo uel amare debet uel probare, unde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum est accepta. Sed certi si detur optio, quis non malit multo immundum, spurcumq; magnis de rebus, atq; excellentibus sermonem, quàm de nugis comptissimum atque ornatissimum?

(.)

LIBRI QVARTI FINIS.

DE PHILO

SOPHIA NATVRAE, MEDICINA, & artibus mathematicis corruptis, Liber Quintus.

MVNDI autor, qui omnia ad hominis usum condidisset, haud dubie scientiam illi erat elargitus utendi, alioqui frustra uideretur illi parasse, quæ ipse nescisset unquam ad usum suum applicare. Sed homo à lumine discedens in tenebras est prolapsus. In quibus tamen ursit atque extumulauit eum necessitas perpetuo premens, ut quæreret, quæ immitteret in corpus ad se fulciendum, ac sustentandum, à quibus manum contineret, quæ quibus temporibus & locis terræ mandaret ad spem prouentus, quomodo perciperet, ac recõderet. Tum alia de indumentis, de habitatione, de cõuehendo paulatim sunt inuestigata. Vbi uero retusus ẽ ille necessitatis uelut stimulus, solicitudine illa paulisper depositа cõmoditas est spectata: Dehinc delectatio est pulcherrimæ cognitionis, & ex admiratione tanti operis cupiditas cognoscendi exorta. Ita multi uel necessitate impellente, uel adducente admiratione, uel inuitante uoluptate, ad cõtemplationem naturæ sese contulerunt. Subrepsit his ostentatio, quæ se per omnia tacite insinuauit. Ergo homini particula illius amissæ peritiæ, quam ex copiosissimo fonte amplissimam hauserat, per grauem fuit laborem extundenda. Eruit per pauxillum quidem, aliqd tamen & lumine illo ingenij, quod factum erat reliqui, & studio incitato atq; ardenti adiutus. Quæ duo ubi defuere, ignorantia & hallucinatio animis se pro peritia & cognitione offuderunt. Nam uel obscuratione luminis, id est, tarditate mentis & stupore cordis alia uia insistiterunt hæc quærere quàm oportebat, uel segnitie ac socordia, recta quidem, uerum defessi remiserũt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, sicut a-

Necessitas

sibi à nobis est declaratum, nemo uires suorum humerorum est mensus, quid sustinere possent, quid non: homines retusissima mentis acie, seu potius nulla, res abstrusissimas aggressi sunt inquirere, & intima penetrare, quà insisterent pauciss. prouiderũt. Alij sensum secuti sunt per omnia, huic arbitrium permiserunt rerum omnium. Quicquid ille statuisset, pro uero ac indubitato haberetur: ut Epicurus, qui ideo solem esse pedalem confirmauit. Alij omnino detraxerunt fidem sensibus, quòd aliquando fefellissent, ut Academici, & assensum à rebus, ne temere incertis pro certis accederent. Mediam aliqui uiam tenuerunt, ut nec omnia sensibus crederent, nec nihil, sed illis censuram adhiberent mentis, ut Platonici, & Peripatetici. Iam in serie illa & nexu rerũ qui à mente, his sufficit ratio quædam leuis, & tenuem quandam similitudinem ostendens ueri ad definiendum de reconditissimis rebus, quemadmodũ Anaxagoræ quod omnia sint in omnibus, quoniam ex omnibus fiunt oia, id est, ad omnia migrat materia. Illi in cõiungendo parum dexteri, quæ sunt dissoluta ac dissipata, satis esse tetur apta & colligata, ut ignari dialecticæ. Sic Epicurus uoluptatem asseruit summum esse bonorum, quod eam unam bestiæ expeterent ac sequerẽtur. Sunt quibus nul la sufficit ratio, hominib⁹ morosis ac suspicacibus. Illis ex uarietate atq; inconstantia, quæ uno die sufficit, alio satis non facit. Cuiusmodi erant qui in diem uiuerẽt: de quorũ numero fatetur se unum fuisse M. Tullius: & quia quid animum probabilitate percussisset, id asseuerarẽt. Sunt qui autoritatem requirunt, nempe philosophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tor rationibus, nec sacra pietate & oraculis diuinis acquieuerit, sed scrutantur anxie quid Aristoteles de eo senserit, quid Plato, & si Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alij Poëtæ uersiculum desiderant, ut olim in Græcia, de quibus Aristoteles in libris primæ philosophiæ. Hi ex uarietate sententiarum atq; opinionum magnam in animum quoq; uarietatem æq; inconstantiã trahũt, ut aliàs alia sentiant, atq; adeo contraria. Cuius rei exempla sunt, quum apud Aristotelem nonnulla, tum uero apud

ro apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta uarietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, constitutionibus, est dissimillima, quidem ex uno, aut altero, aut sanè etiam exprimentis multis, uniuersaliter de cunctis pronuntiant? inter quos est Aristoteles, quod genus illud est in uolumine eius de animalibus primo: Imum uentrem & faciem esse similes corpulẽtia uel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa sunt documenta in contrarium. Vel hic in Flandria plurimi uix habent suras, brachia tamen musculosa, & succi plena, quod de multis principibus memoriæ est proditum, ut olim de Germanico Cæsare, & hodie uidemus in Franciſco rege Galliarum. Iam multi bellissime sibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, sui mirum in modum indulgentes, ut ab aliis exigant in quibuscunque demonstrationem & energiam cõclusionis, ipsi sua uel tenuiter sulta, pro firmissimis postulent accipi. Aristoteli nulla ueterum philosophorum ratio ad suaipsorum confirmanda sufficit: ipsi ad sua quælibet, uel ad illos confutandos. Et hic tantus demonstrationum flagitator ille est, qui in prima philosophia dicit aciem mentis nostræ ad manifestissima naturæ, non secus quàm noctuæ oculum ad lumen solis caligare. At quum in tantis uersarentur tenebris, quum duce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conscios suæ egestatis ac imbecillitatis contentos fuisse humi repere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri possent: hoc certe decebat. Sed illi ignari sui, ea quæsierunt & scrutati sunt, quę humanum omnem captum exederẽt, & in his quæ assequi non poterant, arrogantissime definierunt plurima, non cunctantius, quàm si manibus attrectassent, ut de cœlis, de elementis, de rerum essentiis ac facultatibus: sed potissimum Plato & Aristoteles, de autore mundi, de materia, de opificio uniuersorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmiis bonorum, ac malorum. Quibus de causis & rationibus philosophos uideas homines à duobus uitijs lõgissime impulsos, imperitia, & quã imperitia gignebat fugbia, ea inuexisse placita in cogni

Philosophorũ imperitia, & superbia.

tione

tione naturæ, ad quæ nec uetulæ, nec pueri risum tenere qualia sparsim recenset Aristoteles, sed Plutarchus quatuor uoluminibus in id dicatis. Quam & absurditatem & diuersitatem opinionum causam fuisse Socrati scribit in commentariis Xenophon, quamobrem ab inquisitione naturæ rerum in totum abstinuerit, tametsi causa non satis iusta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor est de fine bonorum dissensio, de administratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamen & quærere & disputare Socrates pulchrum in primis, uti erat, existimabat, & conducibile hominum uitæ. Illud modo erat in scrutatione naturę uitiũ, quod & ea rimarentur, quę natura ingenijs occultasset, & quę scire nullum esset operæpretium. Sed ad hæc superuacanea eruenda acti sunt non pauci gloriæ cupiditate, quæsese in illorum pectora insinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile uoluerunt proferre, ad quod quum à ueris aut uerisimilibus essent destituti, absurdissima arripuerunt, ut niuẽ esse atram, ignem gelidum, stare cœlum in uestigio, agitari terram, & alia quæ stultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantię. Secta est arrogantiam, & famę sitim pertinacia tuendi quicquid semel affirmassent, perinde ac ingenio cederet quisquis sententia. Vnde exortæ sectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo uel sua praue dicta defenderent, uel aliena bene dicta impugnarẽt. Inter quas rixas & odia, ueritas nobis utiq; magnum subibat discrimen, siue falsi tutator uinceret, siue oppugnator uerę. Eadẽ ostentãdi libido, tum etiã dulcedo altius scrutãdi suaserunt illis ut necessaria, quęque alicuius essent usus, uel corpori, uel bonitati animi relinquerent, & studia sua omnia ad uoluptatem, aut admirationẽ, & plausum spectantium conferrent. Quod malũ ex depranato hominum ingenio cum ipsis artibus exortum, insectatis deinde ærumnis eò est amplificatũ, quò superbia increuit, & rerum peritia diminuta est. Nostra, & patrũ, & auorum memoria ea tantum sunt in naturæ cognitione quæsita, quæ offusa ob oculos caligine plausum mouerent, non aliter quàm ubi circulator intuentiũ omniũ oculos præstigijs

Sectæ.

præstigijs est frustratus. Itaq; excluserunt scholis priscos illos Timæũ, Platonẽ, Plotinũ, Plinium, Theophrastũ, Ciceronẽ, Senecã, & reliquos huius gñis, qui maximũ adferre adiumentũ poterãt ad naturæ contẽplationem, de cœlis, de elementis, de animãtibus, de stirpibus. Aristotelem retinuerunt solum, quòd is unus ex illa antiquitate rixantium circulis esset aptus. Equidem in inspectione naturæ haud uideo, quem possem illi comparare. Sed huius placita atq; opiniones de natura rerũ nostri homines eiusmodi rentur esse, nihil ut humanũ ingenium exactius uel certius possit exculpere, commũ ni hac quidem naturæ luce adiutum, & rectum: de cuius sententiæ imperitia, atq; imprudentia, atq; etiam interdum impietate non potest satis pro dignitate dici. Et quia res magna & crassa ignorãtia uidetur mihi claudi, idcirco longius paulo ac subtilius de ea disseram. Nam si quid dicerent, omnino intelligerent, arbitror eos facile à sententia discessuros. Dedit natura homini sensus in corpore, in animo uero acumen, quo cernat, speculetur, intelligat, apprehendat. Tum iudicium, quo sparsa & dissipata uelut indagine quadam colligat, ad nanciscendum uerum: quod quũ se putat assecutum, acquiescit ei, quod uerum iudicat, contrarium reijcit: quæ sunt assensio, & dissensio. Hinc adiuuatur experimentis ac usu rerum, intentione animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando sua cuiq; non sufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditã. Hæc sunt cunctis mortalibus in cõmune proposita, quæ quoniam nos naturæ beneficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc assequimur, nãturæ lumine dicimur assequuti: quæ uero præter hæc, alio quopiam lumine, nempe diuino, uel angelico, uel nonnunquam etiam doctrina dæmonis: ut intelligamus esse lumen naturæ ea naturæ munera, quæ communiter rationibus sunt omnibus exposita ad intuendum uerũ: sicut lumen naturæ sunt in oculo ea omnia, quæ hoc nãturæ opificio parata sunt ut oculi possint cernere: in ipso oculo constitutio corporis, unde oritur acies, exterius aptum medium, lux diffusa, obiecti conueniens interfi

Aristotelis solus in schola.

Lumen naturale.

tilissi

tium. Iam in his quæ cognoscuntur, alia pertinent ad sensus, ut sensilia, & sensata: alia ad acumen, quæ est intelligentia rerum à sensibus remotarum, siue concretionem habeant aliquã, siue nullam: alia ad inuestigationem rationis per causas, per effecta, & eiusmodi, quę sunt ex inquisitione ueri: ad quam ilico censura sequitur & assensus ac dissensio apparentis ueri aut falsi: quorum nullis continuo ab intelligentia consentimus, aliis opus est indagatione Quæro igitur, quæ tandem in Aristotele suprema naturæ uocent? an ea quæ ad assensum ueritatis pertinent, ut ueritates habeat quibus nihil possit esse uerius? Habet indubie permultas, quis enim non habet? nõ modo ex philosophis, sed ex uulgo? Sed nõ sunt tamen uera omnia quæ confirmauit. Philosophi aliarum sectarum, nonnunquam etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum complures, historici naturæ, prisci religionis nostrę scriptores, multa in eo magnis argumentis, euitabili experimento conuellunt. Quã multa ostendit tempus falsa esse, & locorum uarietas? Quid idem ipse an non in quibusdam secum pugnat? ut necesse sit ex duobus contrariis alterutrum esse falsum. Num non in hoc omnibus nubecula est naturæ lumini obiecta? Quod si in asserendo obscurata est ei naturæ lux, quãto magis in eo quod difficilius est, & prius intelligendo, indagando, colligendo uero? Sunt tamen & ex philosophis & ex theologis, qui nõ solum, quò Aristoteles peruenit, extremum esse aiant naturæ, sed quã peruenit, eam rectissimã esse omnium & certissimam in natura uiam: ita non aliter credant se posse euincere illud esse summum atque absolutissimum, quàm Aristoteleis syllogismis, quod uero illis non congruat, alienum esse à naturę fide ac splendore. Si uel natura rerum esset unica, simplex, breuis, aperta nostris ingeniis, uel humanæ mentis uim in omnibus uniusmodi, forrasse definire aliquis posset, quid supremum esset, quò in natura ingenia humana possent pertingere. Sed isti non reputant secum, infinitam uariam esse naturam rerũ, siue in his, quæ monstrantur sensibus, siue in effectis & causis, cur quicq; agatur. Quæ late patet in herbis, in animantibus, in homine, in mentibus

tibus, in cœlis? Ipse Deus & res spiritales quanto supra hominum captum assurgunt? uaria sunt hæc & latitudinis uastissimæ, abstrusa, admirabilia magis quàm perscrutabilia. Iam hominum mentes quanta mole sunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris? qua nocte prope excæcatę? Quantum proficiunt ætate, cura, diligentia, usu, doctrina? est ingeniorum uarietas infinita, non unum aliquod uniuersa fortitum est munera, habet unũquodque, sicut multorum fert opinio, & res ipsa docet, peculiare munus suum ac proprium. Quis inter hæc pronunciare poterit quousque progredi humano ingenio liceat? nisi solus Deus, qui & naturæ terminos, & ingenij nostri nouit, autor utriusq;. Equidem haud negauerim quin olim sapientiæ studiosi multum consecuti sint diligentia, cura, diuturnitate disciplinæ, intentione animi: quæ res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimus peruenire socordia & segnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia, usus, studium, institutio, ætas, acumen supperuit, longius ut nemo posset progredi, uel alius quispiam, uel idem ipse, quàm quò iam peruasisset, in naturæ itinere, tam longo, tam lato, tam multiplici, & propter nostras tenebras impedito? Ipse Aristoteles an non plura assecutus est senex quàm iuuenis? Quàm multa reliquit sibiipsi ambigua: quoties seipsum correxit? nonnulla etiam addiderunt nostri, ea go ea uel si diutius datum esset uiuere, uel si in eorum aliquod unum incubuisset liberius, uel si ampliore doctrina esset adiutus, puriora certe & exactiora reliquisset. Sunt quidem magna hæc, adde etiam summa illius quidem ætatis ac studij, non illius hominis, nedum aliorum omnium. Profecto Aristoteles ipse, si nunc uiueret, etiam si fuisset insolentissimus, cuiusmodi non fuit (nam multa modestiæ eius signa impressa sunt in illius libris) sed si arrogantissimus fuisset, istorum tamen stultitiam irrideret, ac castigaret. Quæ nostrorum hominum persuasio effecit, ut multa reciperemus in philosophiam pro compertis atque exploratis, quæ minime essent talia; uidelicet ARISTOTELES dixerat. Quid

eras

erat opus defatigari nos inquirendo, quandoquidem fixum illud erat & confirmatũ, certius inueniri nihil posse. Vnde nata est incredibilis in hominum pectoribus socordia atq; inertia: quæ latissime diffusa pro dulcissimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere: nihil ipsam quærere, nihil scrutari. Itaq; illud mihi admirari subit, homines qui in paruis iudicare nõ sustinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quã percepram habere non possent, etiam si acutissime iudicarent? Quo uero ducantur iudicio, quum alia sint argumento, tum illud, quòd eandem ingenij atq; inuentionis feliciratem aliis communicarunt: ut etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quisq; secum, & dubitant, & hærent, & se uerisimilia consectari profitentur: & hallucinari se intelligunt, & falsos se esse sentiunt, nec dissimulant. Sed nobis perpetuo circum caeceres hærentibus, mirandum non est eos, qui paulum in stadio sunt progressi, uideri iam metam pertigisse: & me amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiã, quæ uel pueris aut uetulis uideretur incredibilis, non dicis magnos in scholis magistros, qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint uel populi gentiles, uel singuli hominum illorum, tanquam uerum, rectum, bonum accipiãt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non uidet, nisi qui ipse insanit: uerum in rebus humanis tolerabilis forsan esset indocta hæc censura. At omnium est grauissimũ in his, quę pietatis sunt. Scinditur illico uelut regnum luminis: hoc uerum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemiæ imperitas: Hæc dicitis ex ignorantia cordis, quæ loquimini. Nam quemadmodum in oculo, & unoquoq; sensuum uis quædam ac potestas, quę fertur ad ea uenientiam & uelut amiciriam cum suo obiecto: ita in mente est uis, & uigor, & iudicium, & facultas ad obiectum suum: quod uerum esse nõ falsum, nemo ignorat: ad quod uerum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo uis illa ad aspiciendum colorem. Quocirca Aristo-

stetelis de autore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus, de pietate lapsus atq; errores non sunt naturæ lumini imputandi: nec ea sunt quæ nobis natura ostendit, quæ si essent, indubie uera essent: nam uerorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atq; anticipationes, non falsorum: & uerũ est omnibus ad cognoscendum expositum, non falsum, nempe à uero & uerorum opifice. Quapropter quæ uera assequimur, ad ea naturæ face deducimur, quæ non assequimur, in iis naturæ destituimur lumine, quæ porrò falsa pro ueris colligimus ratione aliqua probabili, in iis fallimur densitate tenebrarum, aut fallaci aliqua luce simili ueræ: unde etiam uerisimilia nominãtur. Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturę sumptæ, quæ neminem decipit, sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam: quemadmodum quæ oculus uere cernit, ex naturæ luce cernit: quæ nõ cernit, ex imbecillitate sua non cernit: quæ uero ficta & simulata, pro solidis & ueris cernit, ea ex fraude ac decceptione quadam cernit: quæ sit quidem in naturæ luce, nõ tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum uideor mihi uidere in aqua fractum, est ne ea uisio ex luce naturæ? non inquis, sed ex deceptiõe oculi propter medium geminum, quod est contra lucem naturæ: eamq; deceptionem corrigit animus. Sic quum Aristoteles argumento aliquo fallitur, non eum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenij, quæ à plagis argumenti extricare se in præsens nõ ualet, extricabitur ubi propius erit admota naturæ lux maiore studio, attentione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: non ergo lucis naturæ copia quenquã fallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraq; nos etiam natura de illis docet. Nec quę enim est quicquam tam reconditum in Christiana pietate, nullum adeo sublime ac excelsum mysterium, cuius non magnas & admirabiles rationes ingenium humanum inueniat, nauet modo operam sobrie, diligẽter, industrie: clarius quidem atq; apertius uidemus oĩa

ope fulgoris diuini, sed profecto licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atq; admiranda, unde facile cuiuis esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenita, & naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos perueniremus, si recta insisteremus sedulo. Sed redeo iam ad ea quæ de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidem superiores omnes atque etiam posteros, est autem in definiendo uafer & occultus, adeo ut pleraque sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam uera, dum magis curat, quem in modum reprehensionem excludat, quàm ut asseratuerum. Alexander Aphrodisæus propterea se Aristotelis sententiam de mundi æternitate unam ex omnibus ait delegisse, quam teneret, non quod esset omnium uerissima, sed quod contradictioni minime obnoxia.

Qui libri ex Aristotelis libris desumpti.

Quid quod ex philosophi huius libris, qui sunt sane multi acute perscripti & docte, non utilissimos sibi sumpserunt, sed intricatissimos & rixosissimos, quique minimum haberent bonę frugis, non de animalibus, qui multum utilitatis adferunt ad uitam, & quorum ingēs fuit apud ueteres pretium, non problemata, sed physicos, & ut quique physicis sunt proximi obscuritate & argutijs, uidelicet de prima philosophia, de cœlo, de generatione: nam libros meteororum ita tractant, ut aliud uideantur agere: atque adeo mirum est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis quàm consilio contigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huius naturæ, quam melius agricolæ & fabri norunt, quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quã ignorarent, irati, aliam sibi confinxerunt, nempe subtilitatum nugas de ijs rebus, quas nunquam deus condidisset, nempe formalitates, ecceitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui pepererunt, quæ quando aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes. Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quædam insanissima propensum, hunc dicunt ingē-

ingenium habere metaphysicum: ut de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, ut ingenium esse metaphysicum sentiãt, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua. & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia prepostera & deridicula. Sed enim uero neq; hæc ipsa Aristotelis uolumina potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunq; non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebrasq; & hallucinationem inducit acici mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenij subterfugiant, ac fruſtrentur: nõ aliter quàm si fila monstrare quis uellet rudẽtum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula contectam: uel disputiunculas Iliados, quæ nuce capiebatur. Tales sunt illius libri Græce quidẽ ut ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, ut ænigmata audire te credas, non planum sermonem, atq; explicatum, qualem inter se homines consueuerunt usurpare. Dicet aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia usq; accitis: quibus tandem? uersione Arabica, & commentarijs Abenrois, quem philosophi de nostra schola, qui post eum scripsere, ita sunt amplexati, ut penè autoritate Aristoteli adæquarint, nec solum qui longo post intervallo uixerunt, sed qui illius quoq; ætate: quod factum est & ignorantia meliorum, & admiratiõe mercimonij lingua & sensis peregrini: ut gratiam ei cõciliaret apud primos nouitas, apud posteros uetustas: nomen est commentatoris nactus, homo qui in Aristotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipsum, quẽ susceperat declarandũ. Sed nec potuisset explicare etiã si diuino fuisset ingenio, quum esset humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferebat, quo in Aristote

Arabes Abenrois.

Commentator.

stotele enarrando posset esse probe instructus? non cognitionem ueteris memoriæ, non scientiam placitorū priscæ disciplinæ, & intelligentiam sectarū, quibus Aristoteles passim scatet. Itaq; uideas eum pessime philosophos omneis antiquos citare, ut qui nullum unquam legerit, ignarus Græcitatis ac Latinitatis, pro polo Pythomæū ponit, pro Prothagora Pythagorā, pro Cratylo Democritū, libros Platonis titulis ridiculis inscribit: & ita de ijs loquitur, ut uel cæco perspicuum sit literam eū in illis legisse nullā. At quām confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudentius est, non dici: quum solos uiderit Alexandrum, Themistium & Nicolaum Damascenum: & hos ut appareat, uersos in Arabicum peruersissime ac corruptissime. Citat enim eos nonnunquam, & contradicit, & cū eis rixatur, ut nec ipse quidē, qui scripsit intelligat. Aristotelem uero quomodo legit, nō in sua origine purum & integrū, non in lacunam Latinam deriuatum, non enim potest linguarum expers, sed de Latino in Arabicum transfusatum. In qua trasfusione ex Græcis bonis facta sunt Latina non bona, ut ille dicit, ex Latinis uero malis Arabica pessima. Sed ut liquido ostendā qualis sit Arabica interpretatio & expositio commentatoris, locum unum pro sexcentis milibus adferam: nam alia permulta facile quisq; per se inuenerit, quæ ego supersedebo attingere, ne sim iusto prolixior in re præsertim, quæ patefactis linguis & cognitione totius antiquitatis, apertior post hac erit plerisque. Libro ergo metaphysices primo textu, ficut ipsi loquuntur, commēti quinti Aristotelis opiniones priorū de principijs naturæ examināris hæc sunt uerba: μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ πλάτωνος ἐγένετο πραγματία, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθοῦσα τὰ δὲ ἰδία παρὰ τὴν τῶν ἰταλικῶν ἐχόντα φιλοσοφίαν, ἐν ᾗ τὸ ἐκτὸς ἐγεγένητο μὲν πρῶτον κρατύλῳ τῷ ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων, ἃ περὶ τούτων οὐκ ἔστιν ἐπιστήμης περὶ δὲ τῶν οὐκ ὄντων, ταῦτα μὴ ὑπάρχοντος ὄντως ὄντος βεβαίου. Σωκράτους δὲ περὶ τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν. Quorum hic est Latine sensus: Post iam enumeraras de philosophia sentētias secuta est Platonis

tonis speculatio, in pleriſq; Pythagoricis accedens, sed quædam habens propria præter Italicam disciplinam. Nam à puero primum Cratylo dedit operam, & placitis Heraclitis, quę à sensilibus quòd in perpetuo essent fluxu, scientiam tollebant, cuius ad postremum quoq; fuit opinionis. Quum Socrates circa moralia uersaretur, de natura autem uniuersitatis nihil diceret. Sic nos. Audiamus nunc interpretem Arabicum: Et post hoc quod dictū fuit, de modis philosophiæ, inuēta fuit philosophia Platonis, & sequebatur illos in multitudine, in unitatibus autem erat opinionis Italorum: & primus qui contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorum, scilicet quòd oīa entia sunt semper in fluxu: & quòd nulla est in eis scientia. Istas igitur opiniones secundum hos accepimus in postremo. Socrates autē loquutus fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. Sic ille. Quæso te, quis sanæ mentis eadem dicat esse hæc & illa? Aristoteles si reuiuiſceret intelligeret hæc? aut posset uel conjecturis ea fugare? O homines ualentissimis stomachis, qui hæc devorare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Aristotelis sententia ac mente abhorrentia auſcultare quæ Abenrois commentator comminiſcitur: fauere linguis uiro tanti nominis, et alteri Aristoteli. Dicit: Et postquā inuenti fuerunt isti modi philosophiæ scilicet Pythagoricorū, & uniuersaliter qui ponebāt mathematica principia entiū naturalium, scilicet Anaxagoræ & Empedocles, & Democriti, inuenta fuit philosophia Platonis. Quid ais? Anaxagoras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia faciebant principia rerum naturæ? atqui Anaxagoras adfert fua ὁμοιομερῆ, Empedocles quatuor elemēta, Democritus corpuſcula inſecabilia, & inane: quod ſi non aliunde, ſi non ex Græcis, aut Latinis, ὃς nuſquam uidiſti, certe ex Ariſtotele ipſo quantumlibet depraua to didiciſſes in phyſicis, & in hoc eodem opere, & aliis multis. Perge porrò: & dicit, Sed ſequebatur iſtam in multitudine, id eſt quòd Plato conſectabatur in pluribus ſuis opinionibus opinionem Pythagoricorum, & in paucioribus opinionem Italorum: quid poteſt dici uel aptius intelligentiæ Ariſtotelis, uel eruditius de hiſto-

ria philosophiæ, ac hæresibus? Pythagoricos distinguit à philosophis Italicis, quasi alij fuerint Italici, quàm Pythagorici? quod nec pueri nostri ignorant: addit, & fuerunt primi naturales in Italia, scilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerunt Ionici philosophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: sed cur ista uulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? deinde dicit quòd Plato sequebatur in maiore parte philosophiæ suæ, eos qui ponebant mathematica causas rerum sensibilium. Quis hoc dicit? nam Aristoteles nihil minus dicit quàm quod tu somnias: adiungit, quia Plato dicebat formas esse, & opinabatur naturam formarum, & numeri esse eandem. Quid opus est nobis alio interprete aut expositore Platonicorum numerorum? iam posteaquã Abenrois scripsit, cesset dictum uetus, difficilius quàm numeri Platonis: & opinabatur, quòd quatuor elementa sunt composita ex superficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo loci relinquitur triangulo? nihil pyramidi? appareat hunc hominem diligentissimè esse in Platonis Timæo uersari: tam multa tu quidem dices de Platone, ut qui nunquam legerunt Platonem & Aristotelem, credant te non minus esse Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quod contigit post Democritum, fuit opinio Herculeorum: quid ego hæc refellam, quæ apud Aristotelem nulla sunt, & sumam operam superuacaneam: quum hæc sint cuilibet ad exibilationem atque explosionem obiecta. Vbi est mẽtio Democriti? ubi Herculeorum? quid malum sunt isti Herculei? an quia Hercules Græce ἡράκλῆς dicitur, ideo heraclitici erũt herculei? qui faciebant dubitare omnes dantes se ad philosophiam in illo tempore: quos omes præterquam scripsont, sed nec dubitabant, qui sciebant nesciri sensibilia: an putas Academicos fuisse, qui in omnibus assensum cohiberent? & dicebant quod nulla est scientia. Quid tu nulla censes illos entia posuisse præter sensilia? O doctũ inuectem ueterũ. A sensibus, quæ uere nõ essent, scientiam illi auferebant: in ijs quæ mente assequeremur, quæ uere sunt, relinquebant, ut in deo, & rebus illis cæle-

stibus. Scientia enim necessaria est: quis sic loquitur? scientiam esse de necessarijs dicimus, non ipsam necessariam: sed faciamus gratiam uerbi homini infacundissimo: & nihil est in his, de quo pendeat scientia, nisi sensibilia, quę semper sunt in transmutatiõe. Hæc sunt tua? an Herculeorum? ut tu uocas, sint enim heraclitici herculei, certe illorum non sunt, qui ueram scientiam in cognitione statuebant eorum, quæ uere essent: tua sunt, qui adeo es impius, ut impietates inferere, uel tuo uel alieno nomine semper gaudeas. D. d. & istas opiniones & cæt. id est, istæ igitur opiniones prædictæ peruenisti ad nos de consyderantibus in philosophia usq; nunc, uidete quàm hoc congruat cũ eo quod Aristoteles dicit, hæc fuit postmodum Platonis sententia. Atqui hic est Abenrois quem aliquorum demẽtia Aristoteli parem fecit, superiorem Diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, seu uerius dementares? cæperunt nonnulli multos sermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil est horridius, incultius, obscœnius, infantius. Alij renuerunt quosdam cognitione ueteris memoriæ, tu nec quo tẽpore uixeris, nec qua ætate natus sis, nouisti, non magis præteritorum consultus, ij in syluis & solitudine natus ac educatus. Sunt quos libẽter legimus propter experimenta, & obseruationes uariarum rerum in natura, ut Albertum Grotum: tu uelut in alia natura genitus & uersatus de hac nihil loqueris, utiq; in Aristotelem scribens: nam libros tuos medicos non legi. Admiratione atq; omniũ laude digni sunt habiti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt bene uiuendi? te nihil est sceleratius, aut irreligiosius: impius fiat necesse est, & atheos, quisquis tuis monimentis uehementer sit deditus. Equidem coniecturas omnes consumpsi. Iam dicipse qua potissimum re quibusdam placuisti: audio, teneo, non tua culpa est, sed nostra: nõ tu adferebas, quo placeres, sed nos adferebamus, quo non displiceres: non approbauit te tua doctrina, sed aliorum imperitia, & torpor: suauia erant obscuris obscura, inanibus inania, & quibusdam pulchra sunt uisa atque ad sucum faciendum aptissima, quæ nec

ipſi intelligerent, nec alij eſſent intellecturi, nam exiſtimationem ſcientiæ quærebant, non ſcientiam: multi te nõ legerãt, alienum iudicium ſunt ſecuti: aliquibus propter impietates fuiſti gratus: nam & Abenrois doctrina, & metaphyſica Auicennæ, denique omnia illa Arabica uidentur mihi reſipere delyramenta Alcorani, & blaſphemas Mahumetis inſanias, nihil fieri poteſt illis indoctius, inſulſius, frigidius. Verum enimuero quod ex Ariſtotelis libris aſſequebantur, quod erat ſanè perexiguũ, quia eſſet iam diſputationibus plus nimio tritum, agitatum, uexatum, ut genus illud pugnæ etiam tyronibus uideretur eſſe notiſſimum, noua eſt quæſita belli gerendi ratio, & noua pugnis materia. Inuectæ ſunt cauillationes ſtultarum ſubtilitatum, quas ipſi calculationes uocant, quibus maximum dedit incrementum Rugerus Suicetus Anglus: quas idcirco Io. Picus quiſquilias Suiceticas ſolitus erat aptiſſimo nomine nuncupare, quę nihil penitus uel ad ſciendum conferunt, uel ad uſum aliquem. De uſu neminem uideo dubitare, ne ipſos quidem maximos earum profeſſores, & quorum exiſtimatio in una illarum cognitione eſt poſita. Porrò ſcietia quæ poteſt eſſe in rebus à deo, à ſenſu, & mente omni remotis ac ſegregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento uaſtum ædificium aſſertionum, ac diſſidentium ſententiarum conſurgit: ut de intenſione & remiſſione, de raro ac denſo, de motu uniformi, de difformi, uniformiter difformi, difformiter difformi. Quid ad in his quæ nunquam contingunt, ac ne poſſint quidem in natura, multi ſunt atq; immodici: ut de infinite raris aut denſis, de hora ſecta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in unaquaq; ut aliqua ſit motus ratio uel alterationis, uel rarefactionis. Et quaſi explorata iam & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam iis, quæ ſunt, quæ erunt, quæ fuerunt, ad ea quæ fieri uix poſſunt curam ſuam conuertunt: ignorant quæ iacent ante pedes, ſcrutantur quæ nuſquam ſunt. Tranſeunt ad ſupernaturalia, & ex dogmatis qualibuſcunq; in hac natura utcunq; obſeruatis, de miraculis, de iis quę naturam omnem excedunt, diſputant. Quid eſſent ſi hęc aut

Calculationes. Rugerus Suicetus.

aut illa deus conderet qualia non condidit, puta aliud hominum genus, aliud belluarum, & elementorum: demens ex legibus huius naturæ, atq; iis parum à te explo ratis de conditione alius naturæ inquiris? Prætereo ſubtilitates immenſæ difficultatis, uidelicet à quibus humani ingenij natura abhorret. Sed difficultas & labor recuſandus fortaſſis nõ eſſet propoſita utilitate: atqui in his labor eſt irritus, ſine uſu, ſine ſcientia. Quid merentur exercitati in his tam diu, tam diligẽter? nimirum idem munus quo Alexãder donauit illum, qui grana ciceris tacta acu exciperet. Inuenta ſunt hæc ab otioſis hominibus aliarum rerum omnium inſcientibus ad exercendũ in ſcholis guttur, ne tacendo obduceretur ſitu. Recepta ſunt ab iis, qui omnis cognitionis & peritię rerum nudi, facile otioſa hæc quadam mentis agitatione tuebantur. Scilicet hoc ſolo prouiſo ne ſibi repugnarẽt: aucta ſunt diſputationibus & ſpe victoriæ: tum cogitationibus uelut in iudicrum ſolutis, ad quas nec iudicio, nec libris, nec rerum notitia eſſet opus: planè quales cupiebant homines ab iis omnibus uacui, & quibus maximam diei partem erat altercandum, adeo ut etiam quæ falſa eſſe non dubitarent, arripienda tamen illis fuerint, nec ſtatuenda aliter quàm ueriſſima, ne materia deeſſet rixis, & cõtentionibus ſubinde reuertentibus. Nihil olim amœnius habebatur contemplatione horti huius naturæ, ut neq; eſt ullum pulchrius, aut iucundius ſpectaculum quàm theatri huius. At iſti pro floſculis & arboribus placidiſſimis crucẽ ingentẽ fixerunt, ut nec ibi tanta ſe amœnitate poſſent delectare, & fracta ac debilitata attollere ſe ad meliorum rerum cognitionem non ualerent. Ita ex hoc philoſophiæ genere ad medicinam & naturæ inſpectionem tranſeunt præpoſteri, abſurdi, ſpinoſi, in omnibus inepte cauillatores, ut quæ ſimpliciter accepta intelligerentur ac prodeſſent, ipſi uellicando, perſtringendo, detorquendo frangant, ac corrumpant.

OCVS hic admonet, ut quam etiã cladem medicina acceperit cõmemorem. Nam hæc quæ hominum morbis remedium adfert immunis à communi peste non permanſit. Conſtitutionẽ hanc noſtri corporis imbecillam & fragilem multa & interne oppugnant: & externe. Quotidianis neceſſitatibus & periclitanti illi diſcordium humorum concordiæ epulæ ſubueniunt: congruentiæ uero iam diſturbatæ, uel ſi ne accidat medica ars: quæ primum experimẽtorum audacia nata eſt, dum neceſſitas ad deſperationem adigeret, ut auderent tentare: quandoquidem nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata ſunt experimenta uel in memoria eorum, qui eſſent adiuti peſpinquorum, neceſſariorum, deniq; omnium qui cum admiratione ea animaduertiſſent, uel in templo eius dei qui imploratus ſalutem uideretur attuliſſe. Colligẽdi ſunt paulatim quæ profuiſſent remedia: unde prima origo artis: quod feciſſe Hippocratem Coum Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientiæ, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces ſunt, mutantur ætate, ſexu, conſtitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudicium fuit cum cura adhibendũ, ut ſingula in remedijs obſeruarentur, quæ, quando, ubi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerit præſtantia ingenia, ut ſingulorum naturas & cauſas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quoſdã canones exculpſerunt, quis remedia cenſerentur, ne uaga errarent ac incerta, concluſa iam & alligata præſcripto artis. Nam ubi dogmata, & cognitio ſcholæ philoſophicæ & excultum ab ea iudicium experimenta non regit, caſus eſt & temeritas medicina, non ars. Quando ergo ab experimẽtis, ſed acri iudicio adhibito, nata eſt hæc ars & aucta, prima illius corruptela, & ſquiſſima eſt, ubi cunq; uel deeſt experientia, & uſus rerum, uel iudicium philoſophicum. Multi ſolis experimentis uel ſuis, uel etiã alienis confidunt, iudicij & obſeruationis hu-

Epulæ. Medicina.

Experimenta.

ius uniuerſalis inopes ac inermes, experimenta ubique ualere idem arbitrantur: quum ea profint in morbo alio quo fœminæ, quæ uiro noceant: nec idem puero & ſeni conueniat bilioſo, & pituitoſo in hyeme, & æſtate in Hiſpania, & in Scythia. Alij contrà philoſophiæ præceptis inſtructi, ignari uſus, expertes rerũ, manum curationibus admouent: quum artis ea ſit præcipua pars, nõ quæ ſcripta ſunt probe intelligere ac tenere, ſed applicationi aſſueuiſſe, quæ quando in effectione poſita eſt ac opere non ſcientis eſt, ſed experti. Verum ut cuiq; ſalus & ſanitas ſua eſt commendatiſſima, cui ex immodico amore ſupra quã dici poſſit & indulgemus, & metuimus, amor hic timore temperatus iudicium omni utilium & noxiorum adimit: quo fit ut nemo hominum omnium aliquid ſe ad ſanitatẽ noſtram faciẽs profiteatur dicturum, cui non adhibeamus aurem, & eo promptius, quum urit morbus, & faces doloris ſubdit acerbiſſimas, ut capti & falſi non ſemel eodem tamen reuertamur priorum immemores, niſi quis forte ex fraudibus ſui & aliorum in odium profeſſionis ſit adductus, maius periculum ab arte metuens: aut ex deſperatione in apertum de uita diſcrimen uenire malit, quàm ſe arti committere infeliciter ab ſe, uel aliẽtentatæ. Cuiuſmodi homines ſunt utiq; perpauci. Illi alteri plerique omnes, qui omnia profitenti ſanationem morbi credant, & confidant. Quocirca quæſtuoſiſſima facta eſt ars. Quid non largiatur homo liberarori ſuo. An uero ſit ullus tam inſanus, qui in uitæ periculo pecuniæ parcat? Cui ergo tempori numi reſeruat uſum ilico perituros? Pellem pro pelle, ſicut Iob inquit, & omnia quæ poſſidet homo dabit pro anima ſua. Feſtiue Philippus Alexandri pater, quum à clauicula luxata laboraret, & ſubinde aliquid pecuniæ medicus poſceret, accipe iam inquit omnia quæ uoles, quando habes clauem. Sed olim quæſtuoſior fuit quàm hac ætate, credo, quod alia præſtarent illi maiora, & magis admirãda. Sed neq; nũc deſunt medicis ſua præmia: alet & ſuſtentabit ſe medicus in frigidis oppidulis, in uicis, in ſolitudine, ubi aliarũ artium ne nomẽ quidem eſt auditũ: is tam paratus quæſtus multos allexit, ut perditis ac deſperatis

Medicina quæſtuoſa

ratis rebus aliis omnibus, ad hanc unam, ceu extremam, & sacram anchoram confugerent, & uelut arenâ in naufragio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac studijs omnibus collegerunt, quæ ad parandam pecuniam essent aptissima, nempe historiam remediorum cũ leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophiæ, & iudicij illius, quem in adhibendis medicamentis clauum esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imo etiam mercede compensantur: nec deest, ꝗd flagitio suo prætexant: ægre inobedientiam, uim morbi maiorem, quàm cui posset subuenire humana ars: facetijs nonnunquàm & dictis iustas querimonias eludũt: cui unquàm est dies medico de cæde dicta? Admisceat se, ut in re omni, cupiditas gloriæ, quam alij ob augendum quæstum expetiuerunt, ut eo ampliora mererent operæpretia, & eorum nomen esset illustrius, alij ob ipsum solum nomen & auram quandam popularem. Vnde nata sunt dogmata & placita medicandi cum his pugnantia, quæ in arte omni essent receptissima: qualia fuisse dicũt Thessali illius, qui se ἰατρονίκην appellauit, in quẽ sunt tam multa à Galeno scripta, tum etiam aliorum, de quibus meminit Plinius in historia naturę. Cæterum linguarum casus & obscuratio huic arti, quemadmodum reliquis omnibus, atrocissimam attulit cladem. Amissa sunt omnia, quæ necessaria erant ad intelligentiam eorum quę fuerant à ueteribus obseruata, & tradita posteris: id est ad notitiam fontium, atque eorum scriptorum, quorum fide posteriores artem exercerent, ut nomina partium humani corporis intus & foris, herbarum, animantium, lapidum, ponderum, mensurarum. Tum temporum & historiarum, qui morbi, quas aliquando regiones, quibus temporibus, quod genus siue hominum siue bestiarum infestasset atque infestasset, quomodo sedati ac depulsi: adde huc quod nec phrasin Græci aut Latini sermonis intelligunt, quæ soliti sunt prisci medici remedia præscribere. Libri magnorum autorum ut Hippocratis, Galeni, Dioscoridis uersi primum imperite, deinde confusissime & obscurissime: ut nec intelligi potuissent etiã si uersi fuissent doctissime: unde multi errores extiterunt. Auicennæ, Ra-

næ, Rasis & aliorum Arabum: ut in Aristotele enarrando eadẽ de causa multi sicut offendi, Abenrois. Iam tot eorum opera nunquam in alienas uersa, unde plurimũ fuerat eruditionis hauriendum. Cuiusmodi est uidere uel nuper ad nos transiata, uel necdum etiam Hippocratis, Galeni, Pauli Aeginitæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicenus, Hermolaus Barbarus, Thomas Linacer, Guliel mus Copus, Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefecerunt, siue redarguendis falsis, siue asserendis ueris: quæ incipiunt iam esse passim nota, idcirco superfluum esset ea hic recenseri, à me præsertim, qui medicinæ non plus attigi, quàm quantum illa speculationi naturæ rerum, & aliis humanis disciplinis coniungit, tũ ex usu nonnihil, & communi uita. Medicis rerum ueterum ignaris, & earum quæ potissimum ad salutem humani corporis conducerent, aliquid tamen fuit agendũ ex scholastica illa physicæ exercitatione. Ingentem & copiosissimam disputandi materiam in hanc quoq; artem tanquam plaustris inuexerunt, de intensione & remissione formarum, de raritate & densitate, de partibus proportionalibus, de instantibus, ea quæ nec sunt, nec unquã euenient, uentilantes sua somnia deserta pugnacẽ morbis interea loci prementibus, atq; occidentibus. Ea res fœcunda & infinita, non aliter quã hydra quædã, diutissime remorata est ingenia cum fructu aliis uacatura. Videre est cauillationes, & tricas Iacobi Forliuiensis, nec minus spinosas, nec minus inutiles, ꝗ Suiceticas, nec prolixitate & molestia cedẽres, quæ nobis Ioannes Dullardus non raro solebat citare in exercitatione physica. Poterant hæc coli sine literis, faciebant ad ostentationem disputationum: nam altercationes non minus artem hanc, quàm reliquas omnes, uexauerunt: euehebãt ad honorum gradus in scholis, qui gradus, de immaturis loquor, grauem inflixerunt plagam arti, ac proinde uitæ. Nam iuuenes atq; adolescentes instructi spinis illis, & captiuiculis, nulla peritia herbarum, animantiũ, elementorum, deniq; naturæ huius nullis experimẽtis, & cognitione rerum adiuti, nulla fulti prudentia, iudicio & consilio perquàm imbecillo admittuntur ad honores

Medici iu uenes.

nores, & continuo emittuntur ex Academia in proxima oppida, & uicos, ad ponenda rudimenta artis, tanquam manus immittium carnificum: nec uniuersales nouerunt canones, nec deductionem artis uiderunt ad usum, nec ipsi ad opus mouerunt manum: iuuenes calidi & confidentes omnia temeritati casuum commendant. Admoneri se non ferunt tyrones à ueteranis, quibus se adæquatos uident honore nominis. Quòd si illi molesti esse pergant, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis scholasticis, hinc clamore, & peruicacia assecurationis, conuitijs, maledicentia cogunt sibi cedere senes moderatos, & pugnis huiusmodi desuetos, uictos effronti confidentia, importunitate, odio. Ad hęc fastidiuit ostētatio ueterem & uulgatam medendi uiam, nouam, insolitam quæsiuit, quæ admirationem excitaret. Alij, uelut astra haberent in consilio, quicquid agerēt dies, & horas, & momenta obseruarunt, ceu nihil nisi de cōsilio syderum aggrederēturi: alij medium unguem syderibus ostenderāt, & se curaturos professi sunt multis astris, quū astra nec omnia in corporibus nostris faciant, nam elementorū temperatio multum proficit, nec omnino nihil, & quæ efficiunt nec sciuntur omnia, nec nihil, etsi pauca admodum & maligne: quæsius & laudis auiditas ad ea impulerunt, quis hæc duo pararent ostentationem ac iactantiam sui: tum aliorū, qui rebus expetitis uiderentur posse officere acerbam insectationem, ac mordacitatem, ut malint uel corrumpi remedia, quàm praberi aliena manu. Quum eorum aliqui de morbo quopiam in commune cōsulunt, qua malignitate, quo liuore id facūt, quanto fastidio & ualtuositate accipiunt alienam sentētiam, qua autoritate atq; assecuratione proferunt suam, qua pertinacia tuetur quisq; ꝺd semel cōfirmauit, aut etiam est elapsum, ne cessisse uideatur: idq; eo faciunt obstinatius, quo sunt imperitiores: uidelicet non tam spectantium de se iudicium ueriti si quid concedant, quàm suæ ipsorum conscientiæ, cui satisfacere se non putant. nisi si omnino uictoriam alijs fecerint dubiam, aut uictores se, aut certe non aperte uictos: nam cedere appellant uinci. Vnde illa nata est nobilis inscriptio sepulchri, periisse se

Medicorū liuor.

se medicorum turba. Quæ omnia utinam, ut in alijs, artem concupissent solam, non item uitam. Sed necesse est arte hac corrupta, maxima incommoda in uitam importari, quæ se momentis singulis arti huic credit, ac committit.

DE MATHEMATICIS.

AS artes quæ circa quantitatem uersarentur, Græci μαθηματικὰς quasi disciplinatas nominarunt: quātitatem uero, hoc est ποσότητα, fecerunt duplicem: modi seu molis, & numeri. De quāto modi una est disciplina simplex, quam geometriam dixere, de terræ dimensu, de numero. Vna itidem quæ Arithmetica, cuius etymon materiā testatur. Geometria ad res cœlestes translata effecit Astronomiam: numerus ad harmoniam effecit musicam. Magnitudines ad uim cernendi traductæ eam partem mathematicæ dederunt nobis, quæ ὀπτικὴ nominatur, à nobis perspectiua. Itaq; harum duæ sunt artes simplices seu uniuersales, tres uero siue cōpositæ, siue speciales tanquam ex generalitate deriuatæ. Non sunt reperræ plures, uel quia nō applicuerunt animū ad quærendum, uel quia non potuerunt extudere, ut auditiuam quemadmodū perspectiuam: de qua etsi aliud gentes quidam nonnulla uolut digito mōstrarunt, ut quemadmodum se sonus per aēra porrigat, quomodo fiat echo, de ijs quę procul & propè audiūtur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæpiam: de quibus Aristoteles inquirit in undecima sectione problematū. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito affirmauit: ex eis & ipse & Plato ad philosophiam omnē, siue de natura disputent, siue de moribus euidentissima sumunt argumenta, quæ uocantur demonstrationes, similitudines, exempla, itidem atq; imprimis apposita, quòd ætate illa tam ea erant inter ipsos nota, quàm inter nos de uictu, quo utimur quotidie, & uestitu, & habitatione. Qua de causa & Platonem in fronte Academiæ se-

runt

Universidad de Deusto
Biblioteca

Abstractio mathematica.

runt titulum ac uelut edictum inscripsisse, quo uetaret eò ingredi harum artium imperitos. Abstrahunt mathematici formas, & figuras, & numeros à materia, in quas abstractiones non incurrit mendacium: nam neq; componunt affirmando, neque negando diuidunt: simplices res consyderant, nõ coniunctas. Neq; enim punctum esse aiunt aliquid in rerum natura, cuius pars sit nulla: aut lineam aliquid quod longum sit & illarabile, sed ꝺ sic consideretur, nulla habita ratione partium uocetur punctum, ut sol in cœlo, in terra, in mundo, quod uero ratione longi & non lati linea, ut quas sol conficit diurno suo cursu. Quem abstrahendi modum qui non consyderarunt, alij disciplinas has parum sunt certas arbitrati, ut Epicurus & Protagoras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alij adducti autoritate uerissimarum ac certissimarum artiũ res tales esse in natura existimarunt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, ut qui in scholis reales nominantur, non facturi, si priscos ullos philosophos legissent: aperte enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Ciceronem & Senecam mirror: illum in Academicis quæstionibus sic loqui: Geometræ prouideant, qui se profitentur nõ persuadere sed cogere, & qui omnia quæ nobis describũt, & probant. Nõ quæro ex his illa initia mathematicorũ, quibus non concessis digitũ progredi non possunt. Punctum esse, quod nullam magnitudinem habeat. Extremitatem, & quasi libramentum in qua nulla crassitudo sit. liniamento sine ulla crassitudine carentem. Hæc Cicero. Senecam uero sic: Mathematicus usu quodam & exercitatione procedit, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamẽtum est. Habet Geometria, quemadmodum uidere est apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anticipationes, postulata: hæc si eam non probare, precaria est habere principia, nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, sed statuit tantum & ponit. Quid autem tu uocas mihi precarium. Num id quod durissime sis frontis, imõ præposterus & natuq; contrarius: nisi concedas, precarium tu appellas, quod possim meo iure sumere ac uindicare? diffinitiones tales sunt: si non placent, de uerbo sit controuersia, nõ de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctũ uoco: nõ libet, adfer nomen aliud, illo utar. Anticipationes quæ sint dicat idem Cicero: anteceptæ animo rei quædã informationes, sine quibus nec intelligi quicquã, nec quæri, nec disputari potest: quale est si æqualib⁹ æqualia adiciantur, omnia fient æqualia: hoccine uocet aliquis precarium? Si ergo disputaturus tecum posuero omnia esse aut non esse, tu si admittas, gratiam pro beneficio reposces, & me munere tuo dices procedere? Quasi uero si id ego abs te non impetrem, natura non sit uolenti nolenti extortura. Iam postulant aliqua, ut ab omni signo in signum rectam lineam posse duci, omni centro & interuallo circulum posse describi: doce tu aliter posse fieri, & uiceris hoc esse precarium. Hæc omnia certa atque indubitata sunt, & in cuiusuis animo & cogitatione à natura ipsa ingenita. Sed artes hæ quando ad usum pertinent, uerſæ ad contemplationem usu remoto longissime, sunt ad ea euectæ, quorum nullus esset fructus, sed tantum sterilis quædam contemplatio, & inquisitio infinita: quoniam alia ex aliis sine modo ullo nascuntur: & sicut huiusmodi disciplinarum initia, & legitimi quidã progressus iuuant animos, acuunt, oblectant, sic magna & assidua exercitia, carnificinæ sunt generosarum mentium, & publico bono cõditarum. Astronomicæ adiuncta est diuinatio, quæ astrologia dicitur, nata penit⁹ ex ostentatione, ac impostoris: non quin astra multũ habere uirium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illi uideri uolunt, nec quas habent potest quis assequi, nisi prætenuiter: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis se multis uendicent, tanquam illarum consultissimos. Si diuinatio ars esset aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: sed quum ars nõ sit, sed fraus, prætereunda sunt nobis in præsentia. Neq; est ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alienissimo nomine ab illorum professione. Neq; enim cœlestes magnitudines con-

templatur Astrologus, ac ne simulat quidem, sed uires tantũ & efficientiam. Cæterum ueteres mathematicę peritiæ integriores ad nostram ætatem peruenere quàm reliquæ disciplinæ, nimirũ ab indoctis intactę, ac prorsus de incontaminatæ. Has enim turba imperita radio contentas & puluere, quæq; non facerent ad circulos, ad scenam, ad theatrum disputantium, tanquam rem sacram non attigit. Ita integræ seruatæ sunt ac incorruptæ. Nã ut quicq; his superioribus seculis minus tritum fuit studentium manibus, ita purius ad nos peruenit, ut libri in antiquissimis bibliothecis puluere & situ operti: quo fit ut in Germania synceriores sint libri, quàm in Italia. In illa siquidem iacebant omnia, in hac doctulorum audacia excussa, quæ omnia scrutabatur, & ad suum captum deprauabat. Quid quod mathematicæ hæ requirebant cognitionem, studium, diligentiam, aduertentiam, & per hæc omnia silentium, quod erat illis mortis instar. Recte Cicero: Non est philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit: quid in musicis, aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur: hęc uero quæ sunt in philosophia ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est efficiendum acutis atq; acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Seruatas uero dico artes, id est, minus uitiatas, plurimum tamen illis perijt: quandoquidem & autores interciderunt iniuria temporum plurimi, & ea quæ usq; continebantur, aut pessum ierunt, aut in deterius sunt relapsa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita, uel tractio, uel sublatio, uel impulsio. Quando Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis æbat: si alter foret terræ globus, se illum ad hunc tracturum, uel hunc ad illum impulsurum, ὑπερβολικῶς quidem, sed ea erat artis exercitatio & fiducia, quæ tandiu obsidionem Marcelli distulit, & maros patriæ est tutata. Tum proportioni picturarum exopticæ inscientia multum decessit. Musicam etiam fecerunt uehementer mutatam propterea quod uictores inuaserunt Europam, qui harmoniam quam non intelligerent, aspernabantur: ita intelligentiam carminum ui-

demus perisse, nisi in paucis quibusdam notissimi concentus, & genera proportionum, quæ apertè testantur obsoletiorem esse nobis, & tardiorem aurem, quàm illis priscis. Et hæc de causa admirabiles effectus illi musicæ, uel ad sanitatem corporum, uel ad motus animorum excitandos sedandosue, de quibus magni autores prodiderunt, iam olim nulli sunt: uidelicet subtilissimæ atq; absolutissimæ illi animæ nostræ harmoniæ minus cõgruit exterior hic nostrorum temporum crassus cõcentus ac rudis, quàm ille ueterum eruditus ac subtilis, ideo minus habet nunc uirium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex similitudine obtinebat & conuenientia. Nec instrumenta retinemus, ac ne nomina quidem sunt nota, quæ à Polluce, Athenęo, Diuo Hieronymo, & alijs recensentur. Sed ne in totum nostri in scholis homines mathematicas uiderentur ignorare, quasdã ex illis uoces sunt suffurati, quas ubiq; & in omne latus iactarẽt, ut aleam, idq; in Physicis Aristotelis, & prima philosophia: in Ethicis quoq;, & locis alienissimis, quę sunt illis beatissimę, & à limine (quod dicunt) salutata: punctum, linea, superficies, corpus, triangulum, quadrãgulum, circulus, centrum, proportio, ulterius uero nõ sunt ausi progredi, tanquam ab altissimo pelago deterriti. De illis uero per ingentes clamores rixati pro mathematicis se uulgo uendi tant, quòd eadem quæ mathematici nomina usurpent.

Musicæ mutatæ.

LIBRI QVINTI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Sextus, qui est de philosophia morali corrupta.

SENTENTIA illa uetus, nosce te, tanti momenti uisa est priscis illis hominibus ad uitam omnem & sapientiam, ut quum à sapiente uiro sit profecta, maius esse illius robur ac momẽtum sunt rati, quàm ut eam sustinere posset autoritas humana: Deo attribuerunt, & ei Deo, cui reliqui omnes de sapientia concessissent. Nimirum superuacaneam esse ac præposteram iudicarunt cognitionem cœlorum, elementorum, rerum denique omnium iis, qui se ignorarent. Scilicet nosse hominem quid quicque sit, quæ eius efficiens causa, qui finis, quæ uis, de seipso hæc ignorabit? Socrates ergo quum ita esset in omni philosophia eruditus, ut tanquam acutus nimium inquisitor, à uetere comœdia incessatur, transtulit tamen curam & contemplationem omnem ab aliis rebus ad se primum, ut se intueretur, & perspectum atq; exploratum meliorem efficeret compositione animi: eamq; medicinæ ac sanationis rationem in publicum bonum foras protulit, siue ad uitam priuatam, siue ad communẽ & publicam. Quæ disciplina nominata est Ethica, quasi moralis, qua mores hominũ componerentur. Ideoque dictus est philosophiam in cœlis & elementis sublimem peregrinantem illinc in domos & ciuitates abduxisse: quo opere nullũ potuit cogitari præstabilius, nec alio ullo magis sibi humanum genus demereri. In qua contemplatione, & disciplina inuenienda reuocauit se ille à populi sensu atque opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit semper suspectum, quẽ ille magnum erroris magistrum nominare cõsueuerat, & peruersum

Apollini.

Socrates.

Ethica.

uersum interpretem ueri, quòd uideret ferè pessima placere pluribus. Itaq; illo acumine ingenij sui philosophiã hanc inquisiuit, credens se non receptæ in uulgum deceptioni, nõ somnijs & insanijs illarum religionum, quas dementati homines cõfinxerant, & receperat error multitudinis, sed deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quæ rectis exercitijs illustratur, atq; augetur: ei si incorruptæ ac publica ignorantia non cõtaminatæ se cõmitteret, intelligebat se Deum ducem sequi, à quo illam accepisset, non hominum prauitatem, quos quum uideret cæcos esse, & à recto delyrare, solum Deum sapientẽ & esse, & dici posse, ueram formationem arbitratus est imitationem numinis: si tales fierent homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam ꝗd homines hominibus non magnam haberent fidem, nempe exci cæcis, stulti stultis, scientiam sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicum se habere & familiare commentus est: quemadmodum legumlatores quosdam ad Deorum doctrinam leges acinstituta sua retulisse memoriæ est proditũ, ut Minoem. & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, nõ ut doceret solum, sed ut impelleret atq; afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esset scirent, & uellent facere oratione apta ad persuadendum & efficaci: cuius sermones à discipulis eius sunt grauiter & copiosè perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est uera uia, tum ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradendam: à qua qui abscedunt, longissime in auium se & errores cõficiunt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ communi dementia: & aliis persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam nõ sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi placuisse omnia innuerentur, ac significarentur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam ab uno Deo doctore conuenit accipi,

Numẽ Socratis.

Universitat de Barcelona Biblioteca

à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad sciscitandam illorum sententiam, quàm ad autoritatem summam dogmatum, uitæq; instituendæ: quum habeamus iam non solam illam naturæ lucernam malignissimam, non fictum Deum signis quibusdam innuentem, sed uerum Deum aperte loquentem nobis, & solem ipsum, qui in hoc illuxit mundo, ut non amplius de uia incerti uagaremur, & fluctuaremus inter humanas opiniones, sed uiam sciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipsum, & in ipso, quam ipse posset solus demonstrare, ut uel gentiles ipsi intellexerunt. Heu quantam facimus soli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clarissimum & serenissimum lucernulas admouemus? Illi suas religiones contempserunt, quæ essent ab hominibus confictæ: ingeniis suis audierunt, nempe iis quæ putarent cœlesti menti esse conformia. Nos illis credimus luscosis & lippis, doctrinam aperte cœlestem negligimus: quum præsertim, si omni remota autoritate ad examen reuocentur totius rationis & ingenij, tantum hæc nostra uincent illa gentilitia, quantum lux tenebras, & stultitiam sapientia. Quod si, ut par est, pluris facimus diuinam nostram philosophiam, quam esse à Deo nobis collatam pro certo habemus, quorsum attinet de uirtutibus & uitiis ex illorum hallucinationibus statuere? Ex quibus fuere, qui res morum obscuritate sermonis inuoluerunt, ut hariolandum esset, quid sentirent, sicut Stoici: unde inter illos tot sunt natæ dissentiones de placitis sectæ, dum argutiis & cauillis, & captionibus uberrimam suppeditabat materiam interpretatio nominum uoluntaria. Alij ex suo affectu statuerunt de uirtute: quale est quod Theophrastus in luctu Callisthenis dixit, Vitam regit fortuna non sapientia. Dionysius Metathemenus quum esset Stoicus uoluptatem posuit finem bonorum, nam quum ex oculis laborasset noluit dolorem in iis collocare quæ ipsi ἀδιάφορα nominabant. Alij populo sunt magistro usi, ut in plerisque Aristoteles. Epicurus etiam pecoribus: tametsi nec id acute satis aut recte, quemadmodum est ab Stoicis reprehensus: nec enim uoluptatem primum expetunt beluæ, sed sui conseruationem, hinc uoluptatem uelut conseruationi consentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis schematis ac lusibus regulas uirtutis acciperent, ut bene crederent dici, quod belle uel argutule. Admiscuit se his tenebris densa imperitiæ caligo, quæ non passa est nos de illorum sententiis & ductu iudicare, ut saltem inter uocantes in diuersa, cui potissimum auscultandum esset dijudicaremus. Quanta se inscitia hæc prodit undiq;, de uirtutibus & uitiis, de fine bonorum & malorum: ad eãdem rem utimur & Platone duce Academico, & Aristotele Peripatetico, & Seneca Stoico, & Cicerone Desultorio, modo huius, modo illius factionis, & miramur dissidere. Tum magno labore & conatu in concordiam redigere studemus, lepidi pacificatores, non ex eorum libris aut cognitione antiquitatis, sed ex nostris ineptis coniecturulis. Iam ex omnibus gentibus Aristotelem selegimus, quem sequeremur, siue quia is solus remanserat in schola dialecticæ & philosophiæ, siue quia apte præceperat ad discendum, & ad disputationes distributis uirtutibus, & uitiis in genera, & species. Itaq; de aliis philosophis tacebo, loquar de hoc uno. Tametsi Diuus Augustinus Platonem, & Platonicos delegit, cum quibus de religione Christiana disputaret, tanquam philosophorum omnium uel maxime sanos, uel facillime sanabiles. Et Hieronymus sectam Stoicam similimam dicit fuisse Christianæ religioni. Aristotelem uero transeo, ut Christiani infectentur, Origenes, Nazianzenus, Nyssenus, Ambrosius & alij, certe gentiles ipsi habent pro impio, quod ex erroribus populi philosophiam fingendi animos collegerit, & à sanctissimis Platonis magistri institutionibus recesserit studio contradicendi. Paucula quædam ex eo desumpta uelut gustus gratia exhibebo, ut cognoscatur qualis sit tota massa. Principio Socrates apud Platonem non uno loco clausulas suarum disputationum huc deduxerat, non esse in uita hac expectandã felicitatẽ hominis, sed in altera. Hoc agit in Philebo, hoc in conuiuio, idem & moriẽs in Phedone. Aristoteles in uita hac quærit beatitudinem, alteri nihil relinquit. Nec

Aristoteles in moralibus.

Beatitudo

solum finem bonorum hic statuit, sed etiam sapientiam: & Simonidem ut poetam deridet, qui dixerit solum Deū esse sapientem: quod uideliceet inuideret Deus hominibus, si nolle eos assequi sapientiam, bonum tantopere ab eis expetitum. Vbi est ergo illa uox modestiæ plenæ: mentem nostram caligare ad manifestissima naturæ? Quanto rectius & religiosius Plato: humana sapientia aut nihil, aut perparum est, solus Deus sapiens est. Addit aliud argumentum: Quid esset homine infortunatius, si ista quæreret & concupisceret, quæ nunquam assequeretur. Eodem utitur telo ad euincēdum hic esse homines felices, uidelicet, quia quod omnes homines expetunt naturale est. At naturalia frustra esse non queunt: expetunt porrō beatitatem omnes: qui appetitus inanis esset, si nullus eam nanciscereturnec fieret uoti cōpos. O argumentator Aristoteles ingredere aliā, & pernumeries ad uerum: conuerte sic argumentum: Beatitudinem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo uanus. Atqui hic nulli assequitur, ut res docet, alibi ergo est quærēda. Hæc uia Socratem & magistrum tuum Platonem ad uerum adduxit, qui in amore & coniunctione illius pulchri, quo nihil fieri potest pulchrius, nec interrmissiones sentit pulchritudinis aut uices, nec finem illius habiturus est, extremum bonorum omnium & fastigium statuit. Qua sententia nihil dici admirabilius aut diuinius pōt. Aristoteles tria beatitudinis facit genera: Vnum impurum, & quasi de fece uulgi, quod est secundum obscœpas uoluptates: & hoc prorsum abiicit, tanquam pecudi magis, quām homini congruens. Alterum ciuile, tertium contemplationis, quæ duo probat. Quid opus est distinctione finium? quasi uero de artium finibus quæratur, & non humanæ naturæ? quę una atq; eadem est in omnibus: alioqui cur non etiam addit finem opificum? quin hæc quoq; ipsa minutius discindit, nempe felicitatem politici in democratia, politici in oligarchia, in monarchia? rum œconomici, hinc fabri, & furoris? quis sic de humana beatitudine inquirit? quæ quum una sit, unus eius finis bonorum. Tum addit tria bonorum genera ex sensu uulgari: animi, corporis, ac uitæ: his

his indigere utrumq; beatum, sed magis ciuilem, contemplantem uero minus, indigere tamen, tum diuturnitate uitæ ad felicitatem esse opus. Sitam quidem esse felicitatem ciuilis in uirtute, contemplantis autem in contemplatione, hoc est, actione mentis celsissimæ. Sed utranq; prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, diminui, interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maximis argumentis Stoici exagitarunt, & quod bona nominaret, quæ non essent talia, & quod externa momenti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse perfectionem illius in animo collocasset. Quod si illic est perfecta, non res externæ potcrunt eam mutare, quæ ad animum non pertingent, sed ipse animus prout de externis rebus statuerit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius discipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem contrariam esse pietati nostræ, atq; ideo rectæ rationi, neminem puto dubitare: nā pietas non in uita hac breui, & imbecillo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicitatem, nec tam male agit nobiscum: sed in illo immortali corpore nostro iniuriæ omnis experti ad immutabilem firmitatem refecto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignū Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de felicitate æui huius. Sed nec ad eam formam quisquam est beatus. Non illi quos uulgus pro beatis habuit Metellus, Curiones, Augustus, Alexander, Argathonius. Non quos pronuntiarunt dij beatos, Phedius, & Aglaus. Nō quos philosophi exactiori iudicio beatos dixerunt, Regulus, Rutilius, Cato, Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitum nostrum incassum optare, quod nunquam assequetur. Iam quæ est uerior uię beatitudo, quām quæ inchoat illam sempiternam, de qua dicit Psalmista: Beati immaculati in uia qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde exquirunt eum. Dominus noster octo beatitudines uitę huius recenset, multum ab Aristotelicis diuersas, imō diuersas. Cedo utras tu diuitias nominaris, Sutoriam, aut Rhedariam artem, quæ semper malignissime ac sordidissime possessorem suum sustentant? an oratoriam, ius

ciuile, rationem reipublicæ administrandæ discere atque exercere, quæ facultates in præsens quum discuntur nihil adferunt, cognitæ uero ac perceptæ ad honores ingentes opesq; sustollunt? At locutus est, inquiunt, ut gentilis & in lumine naturæ: minime uero istuc quidem. Nam non esse illud naturę lumen ostenditur, quod alij rectius ingressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, ut Platonici ac Stoici. Sed quid istuc tamen est, sumus ne satis sani? habemus lucem, scimus quæ sit uera beatitas, quâ ad illam eundum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. An duas facimus beatitudines, unam Christi, alteram Aristotelis? Ecce iterum blasphema de beatitudine dissectio, ut dudum de lumine. Si Aristotelica beatitudo expetenda hic est, Christi beatitudo non est hic expetenda: neq; enim contraria possunt eodem loci & temporis ad idem & loci & temporis concupisci. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eadem ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An uero ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius uitæ. Periculosum est contra ueritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo uita uniuersa uertitur. Si ficta est Aristotelis beatitudo, ualeat, etiam gentilibus ipsis parum sana, & pia. Nos uera discamus & fovere, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habitum, id est, ἕξιν, quasi non sit quoque ἐνέργεια, & quidem uerius: non aliter quàm salubris potio, & potestate est talis, & quum operatur ac uires exerit. Tum uirtutem uult esse in mediocritate, nempe inter duo extrema, & cum utroque pugnare: ut fortis & timidus contrarius sit, & temerarius: & eiusdem uirtutis sint actus extremis his contrarij, ut fortitudinis & aggredi hostes, quod est opus, & quum itidem opus est, cedere, ac se subducere: in quo nonnihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo merito est reprehensus à Laurentio Valla in tertio uoluminе de uoluptate. Neque enim si cedam, aut etiam fugiam ero fortis: nec, si permissis fruar uoluptatibus, ero

Virtus.

temperatus: sed alia sunt earum rerum nomina: nec unum duobus cõtrarium est, sed unum unt, duobus duo. Qui à uoluptatibus impermissis non abstinet, incontinens. qui abstinet, continens, & moderatus. Qui fruitur licitis uel humanus est, uel, ut Valla dicit, hilaris: tametsi hæc uirtus non est, contrà quàm Valla sentit: qui non fruitur, non intemperans, sed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ distributione. Qui honesta fugit pericula, aut eis succumbit, timidus: qui resistit, fortis. Qui uitat, non necessaria præsertim, cautus: qui non uitat temerarius. Qui dat quum res postulat, liberalis: qui non dat in loco, auarus, durus. Qui temere profundit, profusus, prodigus: qui nihil dat cum tempus nõ poscit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem esse dicit circa terribilia, non quæuis: neq; enim in tolerantia infamię, paupertatis, ἀφιλίας, mortis, in morbo, aut mari uersari fortitudinem, sed in periculis bellorum: quo nihil dici potest, siue in religione nostra, siue in gentilitate peruersius. De religione: Quis non uidet nullos fuisse unquam fortiores nostris martyribus, & ijs qui illa omnia patienter ferunt in spem gratiæ Christi. In gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & hausto cicutæ? non Miltiades in uinculis? non Themistocles & Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & sicut loquuntur Academici exacui tanquam cotem: id quidem satis explosum atque irrisum est à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnificentiam uirtutem esse desinit fieri in magnis sumptibus, ut templis & theatris extruendis, ludis publicis ædendis. Et sententiam illam nimis uulgarem ponit, impossibile aut certe difficile esse τὰ καλὰ πράγματα ἀχορήγητα ὄντα. Quid uocat τὰ καλὰ, bona ne an pulchra? quæ uideo in linguis omnibus commisceri, & alterum pro altero sumi, uel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: ut καλὸς κἀγαθός, & καλοκἀγαθία. An tu pulchrum uocas, quod sensus iudicat, ut plebecula? an quod mens ut sapientes? quæ plebes ab externis recta sensibus pulchra nominat, nõ difficile, sed omnino impossibile est pauperē præstare, nisi aliũde

Fortitudo

opes

opes sumat: sin quod sapientes, quid pulchrius aut præstabilius quàm ingentia opera uirtutum, quæ medius ac sæpius exequuntur excelsi animi sine diuitiis, quàm in amplissima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates sua negligens, ut se & alios melliores redderet. An uero καλλιόντι præstabat Scopas quàm Xerxes pulchriora faciebat, quã Aristides ille Iustus, uel aliquis ex ditissimis Romanis, quàm Fabricius, & Curius in re tenuissima? Et loquor non magis de corporali illo, quàm de eo qui in mediis ciuitatibus uersatur ac populis Magnanimitatem esse ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas est scientia quæ habitum facit excelsionem omnibus quæ contingere possint ex æquo bonorum & malorum. Plato uero, Cicero, Seneca & alii magnanimitatem esse diffiniunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiusuis est, etiam uiri pessimi, & ditissimi, & fœminæ stultissimæ. Contemnere maximi est animi atq; amplissimi & fortuna altioris. Ideo rapta Catonis admiratio, repulsis tanquam indeptis honoribus gaudentis, ut inquit Plinius, Tantum Publii Africani decus, Quintii, Verginii, Fabii: qui quum possent honores uel assequi, uel retinere, contempserunt. At non has fortasse dignitates honores uocas, sed laudem ac reuerentiam ob uirtutem, in qua ambienda, speciem quandam uirtutis collocas, & si ἀνώνυμον. Tu ergo philosophum quem instituendum suscepisti ad ambitum aurae huius excitabis? hoccine ais uirtutis esse ἄθλον, quasi praemium uictoriæ? Cicero eadem sententia, quàmuis non in schola philosophica, sed in cœtu, ut dicit, hominum doctissimorum & humanissimorum, gloria est fructus optimæ uirtutis honestissimus. Quã piscamini aureo hamo, rei tam excellẽris, & qua nulla est dis propinquior, primum statuitis honorem temerariam rem ac uanam, & pene à uano ac temerario populo profectam. Sed non uerum sunt fortassis à quolibet honorem expectari, uerum à bonis, quemadmodum Aristoteles dicit κρὴ τῶν ἐπιεικῶν. Vt sit quod ille apud Næuium Hector, gaudere se ait se laudari à laudato uiro. Ideo Gloriam Cicero dicit iustissimam

Magnanimitas.

Gloria.

ex doctrina Aristotelica: ut in ira, in ambitione, & honoribus affectandis, in luxu & profusis sumptibus, in ulcione. Nam & hanc quoq; in ordinem uirtutum Aristoteles admittit. Sed non possum singula excutere, neque est hoc loco necessarium: quod alibi etiam instituta est mihi peculiaris disputatio pro pietate nostra contra omnem humanam sapientiam. Verum Aristotelem hũc quem confertis & pressis manibus, atq; adeo mordicus retinent, uideamus quemadmodum intelligant. Primũ mentem illius difficile est eruere propter ambiguitatẽ, atq; obscuritatem uerborum & sententiarum, qua semper est ille delectatus. Vbiq; est sui similis: ut de felicitate quanto aliter in primo Ethicorum loquitur, q̃ in decimo: quãto in hoc libro dissimiliter atq; in septimo Politicorum. Et isti parum animaduertũt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis unã, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec considerant in primo Ethicorum illum uelut inquirere, & crasse de omnibus loqui, ad sensum magis uulgi, quàm suum: in decimo uero exactius. At hi nostri de felicitate Aristotelica dicturi, ex primo hauriunt potius, quàm ex decimo. Quid uero facias iis, qui fortassis ad decimum hunc nondũ peruenerunt. Sed nec in decimo satis est apertus, aut sibi constans. Hinc de felicitate priuata, & hominis rerum altissimarum inspector is dicturus, de uirtutibus prius disserit, sed de uirtutibus Politici toto opere: quod isti nõ intelligentes, permiscent ac inuertunt omnia: quàmuis mirandum nõ sit confundi ab eis, quæ ab Aristotele ipso ita sunt confusa edita, ut secerni ac distingui sit operosissimum. Transeo quàm hactenus lectus est à Latinis hominibus imperite uersus, ut facile miretur quiuis potuisse ad illũ mẽtem, uel coniecturis, & diuinatione perueniri: uerba uirtutum multarum & uitiorum Græce relicta, quorum essent in Latino sermõe aptissima & maxime propria: figuræ & phrases Græcę seruatę in Latinis uerbis multa praue ab interprete intellecta, praue etiã ad Latinos tracta. Sed nec in melioribus interpretibus est illum intelligere, nisi à peritissimis, & scriptorum ueterũ, & linguę illius. Quale est illud quod dicit

τιμῶσι μᾶλλον ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ. Videtur honor magis esse in honorantibus, quàm in honorato. Ex quo dicto suspicantur plerique sentire Aristotelem in eo situm esse honorem, qui exhibet, non qui recipit, eaque est uulgi opinio: sed illud εἶναι ἐν ὅτῳ in potestatem magis significat, & quasi manum, quàm in loco declarat id, quod sequitur, τ' ἀγαθὸν δὲ εἰκὸν ἢ καὶ ἀφαίρετον εἶναι μαντεῖόν τι, oracultum est ipsum bonum proprium esse, nec adimi posse. Iam Aristoteles, ut est poetarũ, oratorum, historiarum, & totius antiquitatis consultissimus, ad illorum dicta passim alludit, quæ tum erant ualde nota, & potissimum in scholis. Sæpenumero in ea allusione una est sententiæ totius. Quis hæc intelliget nisi earum rerum peritus: quas res ne per somnium quidem uidêre nostri scholastici. Pergam de Ethicis dicere, sicut cœpi. Secundo monet cauendum esse à uoluptate, ne illa seducti sinuer: & debemus inquit circa illam non aliter affici, & affecti fuerunt Troiani senes circa Helenam: ô quæ hæc commenta? qui senes Troiani heri nati: atqui sensus pertendus est ex Iliados γ. Tum in octauo, quum de utilitate amicitię loquitur, admiscet ex abrupto αὐτὼ δύο ἰόντε μίνω duobus unà euntibus, alluſit ad dictum Diomedis de se & Vlysse Iliados κ. Et paulo post, figulos dicunt esse omnes tales inter se, ad dictum Hesiodi de inuidia. κεραμεὺς κεραμεῖ κοτεῖ. Transcunda sunt innumera. Sed neq; hæc quæ attuli, aliò pertinent, quàm ad id quod dicebam uelut exemplo declarãdum. Et quia Politica, & Rhetorica magis eiusmodi scatent historiis, fabulis, cognitione antiquitatis, sententiis priscorum, quàm Ethica, ideo Ethica retinuerunt. Politica & Rhetorica rati sunt ad se non pertinere ad hæc quòd Politica non multum conferrent ad indoctas rixas: & illis maiore ui ingenii, iudicii, rerum usus erat opus. Tamen fuêre, qui etiam Politicis auderent manus admouere, & in ea scribere commentaria, sed qualia in reliquos omnes scriptores, quæstiones & argumenta ad altercandum. Huc enim tendunt uniuersa. Quid malum futura tandem est infinita hæc disputandi rabies? Verterunt ad altercationes disciplinam morum, quæ ad agendum esset parata: & sic tractarunt, non ut meliores uel fierent, uel facerent, nec ut recte statuerent de uirtutibus, & uitiis, sed ut cauillarentur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui, etiam Suiceti spinas, & aculeata sophismata huc inuexerunt, de intentione & remissione uitiorum & uirtutũ. Dialecticã ἢ quæ non illã paulo saniorẽ, sed cõmentis paruorũ logicaliũ, de ascensu, descensu, suppositionibus, ampliatiõibus, restrictiõibus, appellatiõibus. Quid faceret miseri? exercebãt ea, quæ sola didicerant: præstarent meliora si haberent. Atqui disputationes minime sunt idoneæ, uel ad persuadendum, uel ad reddendos meliores homines. Nam qui contra disputat, aut qui quæstionem audit tanquam classicum, parat se continuo ad pugnam, & munit undiq; ut resistat, ne capiatur, aut uincatur: ita ægre admittit in animum suum eum, qui dicit ut sententiam eius quamlibet recte monentis, transeat. Etenim cauet sibi ab illo non secus, quàm ab hoste. Quo circa morali persuasioni, quæ non adeo docere uult ut hortari & incitare ad opus, nihil est ita inimicum, atq; altercationes, aut contrarium existimari dicentem audienti. Et hoc est incommodius, quod hic non ut in naturæ disciplinis, adduci possint argumenta ex cognitione ac iudicio sensuum petita, sed omnia in uerisimilitudine rationum sunt sita, quæ à peruicaci ac repugnanti aut eludi possunt, aut certè negligi. Quàm elegantes & acutæ, & ad persuasionem aptæ, ac concinnæ sunt Platonis, & Ciceronis, & Senecæ, rationes, quàm facile omnibus persuadent? At Lactantio minime persuadebant, quòd infensus legeret. Idem ipse Aristoteles prudentissime admonet ad ciendos sedandósue animorum motus dialecticam non esse adhibendam: quanto minus philosophia morum proficiet, utique quomodo in scholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes, & tot strepitus de omni genere uirtutum ac bonorum morum nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in alijs solet contingere, contrà certius multis inquinantur uitijs: quòd scilicet illa omnia sic dicuntur, ut nec commendari uirtutis excellẽtia possit ani-

Disputationes in moralib⁹.

sse animis, nec uitiorum fœditas esse odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad prosperam regendam sapientior, denique ad uitam omnem commodior compositis animi tumultibus & tempestatibus ex una Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex uniuersis commentarijs Almeini, & Martini Magistri, quantumuis & moralia, & de fortitudine, ac temperantia inscribantur. Quid quòd ex illa consuetudine recipiendi in animos res præstantissimas si ne ulla dignatione ducitur callus, ne ulla deinceps ad uirtutem exhortatio possit in pectus induratum penetrare: nec aliter non prodest animis hæc medicina animorum, quàm nec corpora iuuare potest pharmacum aut potio, cui citra necessitatem & per lusum assumimus.

LIBRI SEXTI FINIS.

IOAN

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS DE CAVSIS corruptarum artium Liber Septimus, qui est de Iure Ciuili corrupto.

HOMINEM res ipsa testatur cõditum esse à Deo ad societatem, & in uita hac mortali, & in altera illa sempiterna. Ideirco & glutinum ei societatis addidit animũ ad beneuolentiam mirifice appositum: quæ beneuolentia ex interno ardore foras ebulliens ac respectans, refrigerato ardore illo intrò se recepit ad seipsam, ut quisq; tenerrime se unum amet, in alios rigidus, atque asper. Quæ esset maximorum in uita tumultuum causa, quando ad se ac suas utilitates, quantũ quisque uel ingenio ualeret, uel uiribus pertraheret, nisi in locum mutuæ beneuolentiæ iustitia successisset, quæ aui das manus comprimeret, atque ab hominum conuictu iniuriam omnem arceret. Sed iustitia hæc quum cæca ignorãtia obruitur, tum uero affectu, ne se proferat, ne existat quum oportet. Et quoniam sine hac mensuræ æquitate non potest societas hominum conseruari, necesse idcirco fuit, ut quã ex cuiusq; animis pellebat uel tarditas cordis, uel praua affectio, confirmaret uis ac potestas maior. Ergo quod ex usu erat omnium ad quietem & iucunde uiuendum, permissum communi consensu ijs, quos censebant sapientissimos esse homines magni iudicij, & quietis affectibus, ut ipsi quàm æquitatem mentis suæ lumine essent intuiti ad publicas utilitates æderẽt, eam si uideretur acciperet hominum cœtus, confirmaret q;, & constabiliret magna potestate, pœnis, metu. Ab ijs id sibi negotij ultrò sumpserunt: ut si se approbassent firmæ ac stabiles sancirentur suæ leges. Magni isti uiri, quibus hoc negotij uel erat ab alijs datum, uel à se sumptum,

Benuolentia.

Iustitia.

prum, libenter si potuissent æquitatem ipsam posuissent populis ob oculos, quo nihil fuisset conducibilius congregationibus ac societatibus hominum: sed fontem illum uberrimum non quiuerunt totum in tam angustia aluei limites corriuare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantum quidem uidebatur illi congregationi opus esse, easq; leges nominarũt. Aequitas uniuersalitas est quædam, lex deductio, & species. Sed ijs riuis, & quasi incilibus, aquam continenter ex illo æquitatis fonte suppeditare oportet, sine qua inciles continuo arescerent. Etenim æquitas legum anima, uis, uigor, qua sublata concidunt necesse est leges emortuæ. Nihil est enim iniquius quàm leges, quæ per æquum & bonum non spirant, sed reguntur. Lex de omnibus cauere non potest. Aequitas omnibus præsto est. Idcirco statim initio iuris ciuilis Ius finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipsis deriuatoribus fuit, ceu aquæ in tubulis: qui leges sanxerunt, siue imperitia atq; ignorantia tenerent, siue prauis animi cupiditatibus ac cõcitationibus uexarentur, & obedirent. Ignorantia fuit, sub qua incõsyderantia clauditur, quòd ingenio regionis, & suorum hominum haud satis animaduerso leges ferũt, aut quibusdam noxias, aut grauiores flagitijs quàm par est, aut ad distributionem ac commutationem parum æquas. Affectibus qui urgentur, ut affectus ipsi perquã uarijs sunt. Alijs adducti sunt amore quodam suiipsorum: ut quæ suas utilitates retulerunt leges: sicut Tyranni, qui statuerunt leges sibi utilissimas inutiles alijs. Aut qui leges ueles suæ ciuitati, noxias exteris: qui ita odio aliquorum uitiorum exarserunt, ut illis iusto maiorem pœnam imponerent. Quod Draconem Athenieñ. fecisse traditum quem Solon dicit leges sanguine scripsisse: nam omnibus uitijs pœnam capitalem adiecit: quas leges postea Solon mitigauit. Fredericus tertius furtis suspẽdium addidit, qua pœna nunc per Europam utimur. Est gens in qua furari habetur festiuum factum, ut pueris olim Lacedæmone, & in Aegypto. Est in qua adulteria sunt impunita, ut ante potentiam Cæsarum Romæ. Postea pœna est dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores aut populi studijs,

Leges. Aequitas.

Draco Atheniẽsis.

dijs, aut necessitatibus. Apud nos pleræq; leges fauẽt bello. In noua India aduersantur bello. Lacedæmoniæ leges erant omnino bellicæ, quo nomine à philosophis merito reprehenduntur. Quæ regiones sine mercatura turari se uix possunt, ut Belgica in ijs leges impense faueant negotiationi. Valuit in quibusdam odium hominum, uel ordinum, ut quæ Romæ contra plebem sunt à patrijs decreta, uel quæ à plebe contra patritios scita. Quæ à L. Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit spes, ut qui cupiditate pecuniæ fixit leges pretio atq; refixit, sicut inquit Poeta ille. Quosdam coegit metus, ut qui leges per adulationem tulerunt, atq; acceperũt de immodica principum potentia. A principio enim coalita hominum congregatione, quum uelut moles quædam rectore indigeret, eligebatur ex eo corpore aliquis prudẽtia & probitate insignis, & spectatus, cui parerent oẽs: ut ille fultus consensu uniuersorũ, quæ amplissimæ sunt opes ac potentia, tueretur bonos, coerceret malos, ius diceret, & illius probitate unusquisq; quod suũ esset obtineret. Cuius decreta ac iussa essent ius ratum, ac leges dicerentur. Porrò quando talem eligebant, nefas existimarunt tam prudentem & probum uirum legibus alligari, quibus cæteros, qui nec male esset acturus uolens, quia probus: nec ignorans, quia prudens: nec coactus, quia constans, fortis, & tanta potentia subnixus. Itaq; Principes mos hinc manauit, & quasi abijt in ius & legem, principẽ legibus non teneri, sed quæcunq; decerneret ac iuberet, legem esse. Procedente tempore, quum semper humanum genus in peius proficeret, successerunt alij principes, partim hæreditate, partim electione, aut consensu populi insanientis, & uel ira, uel cupiditate, uel metu, uel gratia, uel falsa aliqua existimatione corrupti: qui principes nec bonitate nec prudentia essent cum superioribus comparandi. Et isti uoluerunt licere non minus si bi quàm quod bonis & prudentibus, non magis multitudinis quàm naturæ beneficio ac munere fuerat tributum. Hinc quod licuit, liberius sunt quã boni illi excuti, qui parcissime utebantur eo, quod prolixissime licebat. Ita ut non solum in prouerbium abierit, principem

tenẽt legibus.

Principã

Quod libet licet.

esse solutum legibus: sed quod peius est, principi licere quicquid libeat. Quem non terreat tanta uis ac licentia in uno homine posita, & plerunq; gladius datus in manum furentis? Licentiam talem scueriſſime illi exercebant, tum quia mali, tum quia metuebant ne in periculum uenirent, in periculum ostentarēt: ut L. Sylla dictator, de quo quum Valerius Flaccus interrex legem tulisset, ut quicquid dictatori liberet, id esset ratum, ipse eā legem crudeliſſime exercuit: quòd occupata per uim potentia, per uim erat retinenda. Deinde Romani Cæsares uel in nouo imperio, & nondum populo seruire assueto, uel ipſi noui homines, qui imperium difficile tuebantur male partum. Ad hæc plerique omnes mali maiestatem dignitatem diligētiſſime atq; exactiſſime studuerunt conseruare. Maiestatis lex seueriſſime obseruata & uindicata, quum non solum facta, sed dicta, uerba, gestus quoq;, & leuiſſimæ suſpiciunculæ ac coniecturulæ in crimen uocarentur, quæ omnia sunt crudeliſſime punita: quando principes in id unum operam omnem & cogitationes conferrent, quemadmodum sisterent se oculis ci, in quo ægre adhærebant. At uero iritaris semel ad humanitatem animis & proximorum sanguine debitis, maleficiis maleficiis fuerunt tuenda. Territus populus, territi magnates, etiam maxime familiares & amici, tanquam à fulmine subinde iaculato, quæcunque poterant, effundebant in principem ad beneuolentiæ significationem: ut ea saltem parte essent tuti delinito ſeuiſſimo principis corde, atque eblandito aculatione illis eiſdem signis, quæ solent à uero amore nasci, aut certe maioribus: ut solertior est ad amoris ostensionem adulatio, quàm uerus amor. Leges aliæ super alias, de captate, de dignitate, de maiestate principis exquisita uerborum nouitate, & inauditis pœnis ac minis sanctæ ad communicationem diuinitatis. Cœlum ei dedissent, si in eorum fuisset manu, nedum urbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cœlum, qua ipſis licuit, consecratione principum mortuorum in successoris gratiam. Augusto uiuenti aræ & templa sunt posita. Quū Domitianus formalem epiſtolam procuratorum dictans nomine sic

Ac sic esset exorsus: Hæc iubet dominus & deus noſter: Cautum est ut deinceps nō aliter ne scripto quidem ac sermone cuiuſquam appellaretur. Quid facerent interea iuriſcōſulti, niſi ut tum eodem metu perculſi, tum adducti ſpe aliqua, quæ leges essent in fauorem principis constitutæ, eas ampliſſime dilatare: quæ non essent, ad fauorem principis detorquere, quæ pro libertate populi, extenuare, ac opprimere. Ita quum princeps esset lectus à populo, ut ipſos, tanquam pater filios regeret, tueretur, quòd pater patriæ & esset, & nominaret, ipse longe aliter pro hoſte ſe gerebat: quæ multitudini expedirent perfunctorie & per alios obiens, quæ ſibi, accuratiſſime. Sic ſe atq; alios tractando perfecit, ut ius maiestatis ac potētiæ ſuæ in immēſum auctum tutelam oēm patriæ exorberet, libertatem premeret, honeſtum otiū & quietum (quæ boni expetunt) funditus extirparet: ut permulti principes imago illa rectoris mundi magis à deo uideantur creati ad perniciem ſubditorum, & tanq; carnifices regni ſui, quā æqui moderatores, ac diſcepiatores ſuæ ditionis. Non ſe eos præbebant, per quos quiſque ius ſuum obtineret, ſed per quos nemo eſſet ab iniuria immunis: quod ſæpenumero propter populi ſcelera contingere ſacra oracula teſtantur. Traianus Cæſar ſapientiſſime fiſcum principis ſpleni aſſimulauit, qui quo magis increſcit, hoc magis reliquū corpus diminuitur, ac extenuatur. Hæc potentia principum & moribus accepta & conſignata literis tantas uires diuturnitate tēporis eſt nacta, ut nunc poſt longam ſucceſſionem regni, quā Rex ab ultima origine deductus nec competitorem timet, nec populum, ut ſe aſſerat in libertatē tandiu aſſuetum agere ſub illius arcanis, tñ ita ſe conatur extollere ſupra caput patriæ, tam graui pōdere in eam incumbere, ut eum putet eſſe fidiſſimū ſibi, quiſquis de miſero populo detrahit, quod addat principis dignitati, quę iam quo creſcat non habet: & in ſeditioſis habeat, quiſquis de cōmodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat uel meminiſſe. Et loquor de his legitimis ac iuſtis: nam ciuitati nihil eſt æque perniciosum, ut uulgi libertas effrenata, ex qua naſcitur ſeruitio extremum

Fiſc⁹ prīcipis.

malorum publicorum. Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atque utili oportebat elici, ex cupiditatibus sunt principum deductæ, quæ quoniam æquæ in commune non sunt, nec iustæ, haud aliter leges debent nominari, quàm auena hordeum, aut mulus equus, aut acetum uinum, aut adulterinus numus pecunia, denique quicquid à meliore degenerat illius appellatione. Sicut præclare à Socrate apud Platonem disputatur in politicis, & à Cicerõe in libro de legibus primo. Sed quoniam in hoc repertæ sunt leges, ut homines inter se quiete & æquali quodam iure uiuant, primum legum munus esse debet, ut animum constituant actorum fontem actionum omnium: deinde operam, nẽ puniant malos, sed ne qui uelint esse mali. Eam esse primam eorum curam congruit, qui leges sanciunt: quemadmodum sapienter docent philosophi, ut pueri assuescant bonis rebus delectari, tristari malis. Nam hoc si fit perfectum, nõ multum sanè negotij supererit legibus ad iubendum aut uetandum, ad delictorum pœnas, ad præmia rectè factorum. Ex hac assuefactione morum etiam sine legibus bene uiuitur. Sine illa uero ne cum legibus quidẽ uel plurimis, uel accuratissime perscriptis ac sanctis. Horatius prudenter:

Quid leges sine moribus uanæ proficiunt?

Isocrates docet in Areopagitico, non beneficio legum bonos uiros Athenis fieri, sed quod mores haberent honesta educatione ad rectum compositos: amorem uirtutis & æquitatis pectoribus impressum, & infixum. Oportet, inquit, rectè prospicientes reipublicæ non portiendi legum tabulis replere, sed in hominum mentibus æquitatem defigere. Quippe non decretis, sed bonis moribus ciuitas optime gubernatur. Male enim educatis atque coactis nulla est legum, & si exactè perscriptarum reuerentia. Contrà uero probe institutis recepta bonis moribus sufficiunt. Hæc illis intelligentibus non ea fuit curarum prima, quibus pœnis male uiuentes afficerent: sed potius quibus tandem rebus assequi possent, ne quid eiusmodi pœna dignum uellent parrare. Id demum censebant esse munus suum, maximeque moderatores ciuitatis decere. Nam

Nam de pœnis cogitare, hoc est hostem agere non ciuẽ. Hactenus Isocrates. At Romanæ leges omnes sunt de constituendis litibus, de ijs, quæ ad pecuniam pertinent, ut sua unicuique manerẽt tuta: nullum est in eis caput de morum compositione, de animo ad uirtutem formãdo, quum tam multa sint ea de re in legibus Lycurgi & Solonis, unde sumptæ fuerũt duodecim tabulæ. Credo quod Romani libertatem illam suam tam iactatam, eam demum existimabant, quàm pessime quisque ut uellet, uiuere, modo sine alterius iniuria: quod tamen nunquã sunt illis suis litigiorum atque actionum formulis consecuti, consecturi forsitan, si studuissent suos meliores facere. Iam uero quando lex est uelut quædam regula, ad quam unusquisque actiones omnes suas debet accommodare, par ẽ ut leges sint & apertæ, ac faciles, & paucæ: ut sciat quisque quomodo sibi sit uiuendum: nec id propter obscuritatem legum ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At ij in quorum manu est consultatio & responsio de iure, ne rem exiguam, & cuiuis obuiã uideantur præstare populo, curant ut obscurent leges, ne promptum sit cuiuis qui sit sensus perspicere, adeundum uero ad se habeãt tanquã ad oraculum: quæ in re merito iureconsultos incessit Cicero pro Murena. Quid' quod ea etiã, quæ si proponerẽtur, essent omnib⁹ plana & obuia, reconderunt, ut fastos dies & nefastos, quibus diebus posset agi iure, quibus non: donec inuentus est Romę Flauius quidam scriba, qui fastos euulgaret maxima nobilitatis indignatiõe, in cuius manu erãt seu uerius tyrannide. Ergo quę sunt ex se facilia & ligada, immissis interpretatiunculis, ita sunt reddita turbulenta, ut aqua ex agitatione uel cœno, aut puluere iniecto: & quæ recta erant, icta & percussa glossulis, deflexa sunt ad iniquitatem. Iam paucas cõuenit leges esse. Nã si multæ sunt, cuitari non magis potest crimen, quàm casus, si multis locis tendantur retia ambulantibus. Infidiæ sunt tot leges, non conditio uiuendi. Quum non bene essent populi instituti nec sua sponte uellent bene agere, sed metus legum exprimeret, quod non ualebat probitas, aliæ leges super alias ferebantur ad coercen-

Romanæ leges.

Leges paucę et faciles.

dos morbos animi subinde erumpētes: non secus quàm in morbido & ulceroso corpore nullus est medicamēto finis. Nam quum ulcus unū lata lege tanq̄ ceromate erat compressum, erumpebat ilico alterum, cui erat succurrendum, hinc aliud subinde atq; aliud: & prima uulnera, quum exiccata erant ceromata, id est silentio & antiquitate ferè abrogata, rursum crumpenti putri humore rescindebatur, cui iam uideretur cicatrix obducta: ferenda tum erat noua lex de re uetere, quæq; iā antea legibus esset sancita. Ira nullus modus, nullus finis fuit legum, & de eadem re multarū, & de diuersis. Tum per homines uafros ad obsequium suarū cupiditatum atq; animorum facta est fraus legi, & detortū unum uerbulum, aut dispunctiuncula, aut proprietas loquendi, quo animus praue affectus imperaret: quæsita est interpretatio Iurisconsultorum: alijs hoc est uisum iudicio, alijs hoc placuit ex affectu. Et hæc omnia literis sunt mandata, ut nullus esset iam legū, & interpretationū numerus: quæ res uel per tempora T. Liuij uix erat ferenda, ut ipse libro tertio historiarum significat. Quid dicturus, si uidisset eos, qui post eum scripserunt. Nam Labeones, & Papiniani, & Vlpiani, & Herennij, & Cassij, & Modestini, deniq; illi quorum aliquid extat in pandectis, omnes post Liuium fuerūt: nisi quis Sceuolam & Aquilium excepерit. Aquilij nomen non recordor legisse me præpositum legis capiti, ut cæterorum. Sceuolam, cuius extent aliqua in pandectis, post Ciceronis ætatem Valla resciit, idq; ex distinctione satis apparet, atq; eius meminit in Heliogabalo Lampridius. Quid uero si nostros Baldos & Bartholos uidisset, atq; alios huius notæ, quibus legendis decem ætates uitæ non sufficiunt. Et quum tot sint leges, etiam obscuratæ sunt: & ipsi iurisconsulti ægerrime ferunt leges dici faciles, aut eas, quæ uulgo possint intelligi. Quæ est ergo æquitas ignorantia iuris neminem excusari, & tamē leges esse & tam longas & tam difficiles, ut nemo eas tenere omnes ualeat? Vos ergo scribendis legibus non mitem quandā offenditis & benignam degendæ uitæ rationē, sed insidias struitis simplicitati populari. Sed pergam de illis loqui, quos dixi post Liuiū uixisse. Qui tamen non legumlatores fuerunt, sed iurisconsulti, contrā q̄ aliqui opinantur, eorum libros prolixos existima runt esse iurisperiti illi, quos habuit in consilio Iustinianus Augustus. Ideo ne tam multa studiosi disciplinæ haberent legenda, statuerunt sumere centones quosdam ex illis sex & triginta scriptoribus, tot enim nominantur, ex quibus libros cōsuerent legū, selectis optimis quibusq;, & legi dignissimis. Illæ non erant per se leges, sed interpretationes tm̄ legum. Verum accedēte iussu & autoritate principis factæ sunt leges: qui is iussit, cuius iussa sunt leges: fuit quidem consilium illud prudentissimum. Vellem tamē reliquissent nobis origines illas, & quasi fontes, unde ipsi illa desumpserant, nēpe libros illorum ueterum, nō futuros sanè legum loco, certe uel interpretationes, uel iucundam quandam lectionem ex uarietate rerum & cognitione uetustatis. Quanquam non puto abolitos libros illos iussu principis, aut consilio, & cura iurisperitorum, sed malignitate temporis, atq; hominum desidia, ut alia multa: quum studiosi, quis compendium quærerent, non describerent codices, ex quis quæ usui ad disciplinā forent, iam essent decerpta. Cæterum in facto hoc aliquot insunt incōmoda, quod plerunq; rectus sensus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium sequentiumq; elicitur. At quum detruncatus est locus, difficulter potest diuinari, quid autor senserit. Tum q̄ ut non erat unus Tribonianus, qui colligebat, sed Theophilus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita esse ex Herennio: Theophilꝰ nō eē ex Papiniano aut Celso, ut diuersa inter se sentiebant, & nonnūquam idem secum ipse dissentiebat. Erant enim prisci illi homines occupati negotijs, nec absoluta eruditione ac sapientia, tum etiam animi commotionibus impulsi. Sæpe responderunt & scripserunt districti negotijs, suspenso atq; alienato animo, fere obsequētes amico, aut alicui affectioni, aut tangebatur studio contradicendi ei, quicū non bene conueniret, uel ostentandi sui noua & inusitata tractatiōe Iuris, nō rati futurum ut pro lege acciperetur, quod dixissent: sed in præsens seruitum est abillis tempori: & uoluerunt

Iurisconsulti ueteres.

cum

cum libertate iudicandi sua recipi, nec cõtradicenti sue
censuissent. Interdum hoc uisum est uno tempore, aliud
alio, ut mutantur hominum iudicia, quum cæteris in
rebus, tum potissimum in his quæ ad mores, & uitæ offi-
cia pertinent, in quibus non possunt afferri demonstra-
tiones, sed uerisimilitudine quadam coniecturarum diu
cimur. Nec sanè temporũ illorũ conditio multũ ipsorũ
ingenijs profuit, concussa & mutata toties ciuitate no-
uis principatibus hominum sceleroſorum Commodi,
Seueri, Caracallæ, Heliogabali, Maximini, qui non tam
armatos hostes persequerentur bello, quàm senatum, &
doctissimum & prudentissimum quenq; odio, exilijs, ca-
dibus: inter quæ nemo erat tam constans, imò durus, qui
animo posset consistere, & artes ingeniorum pro dig-
ta tranquillitate exercere. Frangitur mentis solertia in
publico timore ac tumultu cõuersis omnium animis ad
cogitationem unam mali impendentis. Quibus de cau-
sis conueniebat exactius perpendi ea, atq; examinari
quæ illi ut responsa ædiderunt, non ut leges: nam si ab
uiabãt ab æquitate, iniquæ leges erãt: deuitasse aũ inter
dum argumento est, quòd inter se quandoq; sunt con-
trarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuisse magnum
& eruditione, & prudentia, & iudicio uirum, non dubi-
to, sed hominem: nec optimum, & quem Suidas ait con-
suesse leges uendere pretio, & tales figere, ac refigere,
quales congruerent his, qui plurimum numerarent. Sed
nec unus collegit, nec ab uno. Iustinianus seu Tribonia-
nus potius negat ullas esse in iure ciuili contrarias le-
ges, Codice de uetere iure enucleando capite secundo.
Antinomias quasdam adsert Bndæus suas & Vallæ, it
quibus nonnullæ sunt, quarum altera aperte dicit etia
altera non. Sudant satis & ueteres & recentes Zasius &
Cantiuncula in concordia magis, quàm qui receperunt
se Platonem & Aristotelem in consensionem reda-
ros, & quasi reposituros in gratiam. Sed nihil est ita di
lucide ac diserte repugnãs, quin si permittatur tibi qu
cunq; libuerit flectere, & torquere, uideatur esse consen
num: præsertim cum Accursius & quidam ueterum im
pudenter sibi sumant quocunq; uisum est modo inter
pretari quàm libet absurde: mutire in contrarium est nè
fas: ne uidelicet contra fauorem sacrosanctarum legum
aliquid dicatur: ceu uero pugna legum ea etiam sit ex le
gibus. At dicunt recentiorum Cæsarum & Iustiniani re
scriptis multa esse ex pandectis in Codice & autenticis
correcta. Ceu uero minus sit libidinum & corruptorũ
affectuum in principum rescriptis, quàm in prudentum
responsis. Principes plura concedunt temporibus, ami-
citijs, inimicitijs, imporentiæ motuum, ac perturbatio-
num animi, quàm priuati: quòd altius à fortuna euecti,
& maiores animos sumpserunt, & plus sibi iudicant lice
re oportere. Et in plura extendit se cura ac ratio illorũ,
quibus necessario habent obsequi: alia persuadent, alia
ducunt, alia trahunt, impellunt, cogunt: quibus priua-
ti homines liberi ac soluti integrius possunt iudicium
suum conseruare. Sed omissa disputatione hac loqua-
mur sanè de his ipsis centonibus ita consarcinatis. Max-
imam illis obscuritatem sequentibus seculis attulit rudi
tas duarum linguarum, quibus erant scripti. Ignorata
sunt uerba Græca, quorum frequens est mentio, quum
in toto corpore iuris ciuilis, tum potissimum in codice,
& ex eo tribus postremis. Multa citata ex Homero, &
Demosthene, & alijs Græcis penitus omissa, in quibus e-
rat uis sententiæ legis: pro quorum expositione unum
illud dictum arbitrabantur sufficere: Non potest legi,
quia Græcum: quasi in perpetuum desperarent de eo, ad
in præsens non assequerentur. Quanquam interdum si-
ne fronte ponunt, quod primum in buccam: ut de con-
trahen. emptio. l. p. Sed hi uersus permutationem signi-
ficare uidentur: glo. quia in prædictis uersibus non erat
emere, sed comparare. Accursius: non pudet istos quum
uersus non legerint, ea dicere: nec est in eis comparare,
sed ὁυκ ἔνι τοῦτο. q. uinum quærebant. Iam leges permultæ
sunt Græce scriptæ, & praue in Latinum uersæ ab inter
prete imperito. Ideirco & pleraq; omnia uerba simpli-
cia Græca quæ in iure sunt ciuili relicta, confusa ad nos
uenerunt ac deprauata. Inscientiæ Græcitatis accessit
imperitia Latini sermonis, & eorum omnium, quorum
est crebra mentio in iure ciuili, ueſtium, suppellectilis,
instru-

Antinomiæ.

Ignorãtia linguarũ.

instrumenti rustici, tum rerum ac consuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus sita est mens legum & sententia. Ad hæc historiam & temporum rationem obliuio oppressit. Quibus ex causis pro cœlo exposuerunt cucurbitam, & historias confinxerunt, qui uetera ignorarent. Quorum omnium fuse adferrem exempla, nisi ea nota essent iam uel mediocriter doctis facta ex libris eorum, qui peritiam iuris aggressi sunt illustrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budæi, Alciati, Zasij, Salomonij, Nebrissensis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantiæ tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ semper habita sunt facillima, & maxime exposita. Atqui & in his uersabantur hallucinanter, ac diuinabunde, ut non ex uerbis sensa deprehenderent, sed ex sensu uerba. Nec aliter nõ raro diuinarũt illi ueteres significationem alicuius nominis reconditi, quòd uiderent ex sensu non posse aliud intelligi, quàm uidemus quotidie fieri in his, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abstrusis eius uerbis. Et ut fuerunt illi indocti, tum libri legum frequentissimi illis in manibus, ut si qui alii deprauarunt, quæ non intelligebant: & librariorum imperitia inscitiam, quẽadmodũ Quintilianus ait, prodiderunt suam. Ergo libros illos mẽdosissimos habemus, adeo, ut plerunq; nullus omnino nec à doctissimis atque ingeniosiss. elici possit sensus. Huic malo dicitur seruatum remedium in quadam bibliotheca Florẽtina, in qua seruantur antiquissimi quidam libri legum correctissimi, qui propter ueritatẽ ἀρχέτυποι nominantur: & uulgo libri Pisani, unde sunt Florentiã cum opibus illius urbis transuecti. Sed nunquam prodit illud remedium, qui prodiret, quod uir doctus multis annis quærẽs, & fatigans uix inuenit, id una hora patefieret: si modo tales sunt, quales prædicantur. Iam quũ Iustinianus priorũ exemplarium pertæsus detrũcarit scripta iurisperitorũ, ut laborem studiosorũ consuleret, uetuerit etiã, ne res rodẽtes haberetur, glossas fieri. Isti nihil legem illam pẽdentes, quum tamen sacrosanctas leges nominent, glossas addiderunt, siue ut explicarent quæ obscura sibi & aliis esse

Lib. legũ ἀρχέτυποι.

sent per ignorantiam facta, siue ad ostentationem peritiæ, ac nomen proferendum. Et tamen quos non piget legere tam longos Bartholos, Baldos, Iasones, Albericos, piget legere corpus ipsum iuris. Age uero qui ius ciuile profitentur, quid se & profiteri, & præstare oportere arbitrãtur. Vlpianus hanc professionem paucis est his uerbis cõplexus. Ius est ars æqui & boni. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Iustitiam nanq; colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separãtes, licitum ab illicito discernentes. At isti obliti se iuris esse, & iustitiæ interpretes, atq; ideo sacerdotes uocari æqui & boni, relicta pulcherrima omnium professione explicandæ æquitatis, existimarũt se sacerdotes esse Romani iuris: & ex illa naturæ omnium gentium temporumq; latitudine in has se unius populi, & unius temporis angustias compulerunt. Fortassis conscientia imbecillitatis suæ, tacito naturæ sensu. Nam ad cognitionem atque interpretationem æquitatis, quatuor maximis rebus est opus, ingenio, iudicio, eruditione, uariarum rerum usu atque experientia. Neq; enim oculos facile immittet in arcanum illud & sanctum naturæ lumen, nisi homo ingeniosissimus: nec qui uiderit discernet, & cernet, nisi maximi & acerrimi iudicij. Tum in utroque opus est usu atque experimentis, ne quamuis egregium atq; excellens ingenium nouitate rei fallatur: deniq; ad eam, quæ ab aliis sunt obseruata, & ad lucem omnino maiorem opus est uaria notitia antiquitatis, quæ prudentia adiuuatur, res una in negotijs uitæ omnibus incomparabiliter necessaria. His rebus maximis fulti prisci illi ueteres de iure audebant respondere: ad quos olim, & in foro ambulãtes, & in solio sedentes domi sic adibatur, quod est à Cicerone memoriæ prodirum, ut non solum de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique negotio aut officio referret, de diuinis & humanis rebus uniuersis. Idem, & in senatu, & apud populũ, & in causis amicorũ, & domi & militiæ consilium suum fidemq; præstabant. Illi demũ uere erãt iurisconsulti, seu uerius, ut idẽ Cicero de Seruio Sulpitio dicit, iustitiæ cõsulti, &

Ad æquitatis cognitionẽ & interpretationem quibus opus.

æqui

æquitatis sacerdotes, atq; antistites. Hoc erat pulcherri-
mum in ciuitate munus, & utilissimum suis ciuibus præ-
stare. Illi uero hoc tanto merito suo prudentiæ noie de-
corati sunt. Prudentes enim & habiti sunt semper iurif-
consulti, & nominati, eaq; ipsa disciplina iuris prudē-
tia, & responsa prudentum: quippe eam professionem
non sunt rati absq; prudentia tueri se ac præstare suæ ci-
uitati posse. Nam quis æquitatē rerum uideat, aut dese-
niat sine magna prudētia? Nunc uero qd causæ dicemus
esse, quod multi simul sint imprudentissimi, & iuris peri-
tissimi: & quod mirere magis, stultissimi existimātur e-
tiam ab iis ipsis, à quibus & Iuris callentissimi. Videlicet
facile est homini quàmlibet tardo, & ignaro rerum olim
memoriter leges illas complecti, & tāquam indicem u-
bi quicq; habeatur ostendere. Nam ego hos hominēs,
qui leges alias super alias accumulant nulla addita ra-
tione æquitatis, quæ ex ingenio, & multarum rerum ex-
perimentis ac scientia exciditur, non iurisconsultos si-
leo nuncupare, sed elenchos, aut indices legum. Missis
quid facient ubi nullus est legum Romanarum usus, ut
apud Turcas, apud Christianos etiā ferè omnes in quo-
bus unaquæq; gens, alia mores sibi obseruauit, secundū
quos uiueret: alia leges inuenit commodiores sibi, quàm
essent Romanæ illæ. Nec iniuria: quippe quæ Romanis
olim congruebant, non omnibus iam congruunt: mu-
tata est ratio uiuendi, status rerum mutatus. Dialecti-
cus ubique est dialecticus. Medicus ubique est medicus.
Philosophus ubique est philosophus, peritus æquitatis
ubiq; est peritus æquitatis: multum omni loco apud o-
mne hominum genus pollet, ac potest. Isti iurisconsulti
non ubiq; sunt iurisconsulti, imò iam penè nusquā. Tri-
plex, quadruplex est eis discendum ius ciuile, prout mo-
tant locum: pro quibus omnibus una æquitatis scientia
sufficeret, addita leui cognitione consuetudinum & mo-
rum eius populi, in quo uiuerent. Acutius tum respon-
rent de iure & melius, atq; incorruptius. Iam quomodo
citant has leges? non aliter utiq; quàm indices. Veteres
illi antistites æquitatis adducebant quidem interdum
placitum aliquod maiorum suorum, qui scientia iuris

Legum indices, uel elenchi.

Citatio legum.

ualuissent: sed raro, sed leuiter: & ratione magis acquie
scebant, quàm alterius sententia atque opinione. Leges
uero multo rarius: nam de illis constabat, de interpreta
tione erat quæstio. Isti nullum faciunt finem leges ali-
as super alias congerendi, quod est plures leges tenere,
non plures intelligere. Et subinde occinunt nobis illud:
erubescimus sine lege loqui. Quid est sine lege? si absque
citatione capitis alicuius legis, quid potest dici imperi-
tius, quid ineptius, quàm non esse sine eiusmodi loquen
dum lege? Sin uero, quod magis puto, sine lege est, sine
ratione ac modo, erubescant qui sine ratione ac modo
semper loquuntur, & sine lege suas leges profundunt:
quod est utiq; ostentatio magis memoriæ, quàm legum
& iuris explanatio. Dixi uobis elenchos esse istos iuris,
non consultos. Ceu uero sit puer aliquis, uel mulier cu-
la tam rudis, qui si leges ediderit, nō possit, ubi de hoc
aut de illo negotio aliquid legerit dicere, & multas le-
ges coaceruare: dumtaxat quomodo isti leges ad negoti-
tia applicant, in quo non paruam, & imperitiæ, & tor-
poris sui partem produnt. Nam ut non legerunt leges
ipsas, sed epitomas quasdam & summaria, quas uocant
rubricas, atq; utinam eas omnes. Rubricæ autem colli-
gunt sæpe priorem legis partem, posteriorē relinquūt.
Isti ex rubrica citant legem, cuius prior pars utcunque
uidetur pro eis facere, posterior est omnino contraria:
ita ut suo metipsi gladio crebro se iugulent. Alij propo
nunt longum sermonem ex decem aut duodecim sentē
tiis conflatum, in fine uero adiiciunt, & ad hoc faciunt il
la & illa lex, quum eæ tantum ad ultimam sententiam,
& quidem leuiter, faciant: in qua tamen sententia non
erat cardo negotii. Alij quum dicant longam aliquam
sententiam, legem adferunt, in qua sunt duo uel tria po
stremata uerba illius sententiæ. Sunt qui etiā omnino fal-
so citent, & alias super alias impudenter, & cōfidenter:
nam adeo multas simul aggerant, ut nemo sit tam fe-
reus & patiens, qui eas figillatim sustineat excutere. At
quod male ab uno citatum est, fide illius citatur ab alijs
plurimis pejus. Neq; uero in colligendis ex legibus ar-
gumentis sunt feliciores, siue ex ignoratione ueræ Dia-

Argumenta iurisconsultorū.

lecticæ, siue ex iudicio absurdo, siue ex ambobus: ex fa-
cto alicuius quod refertur in legem trahūt exemplum ad
alia. Verbi causa ut ex eo quod Flauius scriba uulgarit
fastos, & ideo factus est tribunus plebis dd de origine iu-
ris sic annotat Accursius, aliquem ex dolo suo præmium
consequi, & facit infra ad munici. l. Titio, & infra de fu-
is & legit. l intestato § is planè. Arguitur contra C. de
fur. & ser. corrup. l. si quis seruo. uel dic quod hoc fecit
populus ignorās, sic ille. Miser quid te torques? nec do-
lus fuit, nec populus ignorauit, nec leges, quas stulte
me allegas, faciunt ad rem. Iam de rerum diuisione. l. in
tantum § cenotaphium quoque: magis placet esse lo-
cū religiosum, sicut testis est in ea re Virgilius. Sed
fratres contra rescripserūt, Glo. in uerbo Virgilius. Sed
falsus testis est ut inf. lege proxima: & de religione. l. si
qui. Et est argumētum, quod autoritates poetarum sint
in causa allegandæ, ut supra de statu homi. l. septimo
& de solu. si pater. Sed in leg. proxima est argumen-
tum contra, quod sint reprobandæ. Quis Chrysippus
aut Carneades potuisset tam acutum argumentum ex-
cogitare? Iurisconsulti alicuius opinio allegatur in iu-
re, & reprobatur: iurisconsulti ergo autoritas allegan-
da quidem in causis, sed reprobanda. Quid quod Virgi-
ius non dicit debere esse honoraria sepulchra sacra,
Troianis temporibus, aut certe Andromachę fuisse. Sed
uero hæc dici, est surdis cani carmen. Lex, is qui, nihil ha-
quitur de poetis. l. septima autore utitur Hippocrate ad
fœrus naturam. l. si pater, Aristotele ad numerum fœtū.
An hi etiam poetæ? nihil est frontis in hisce hominibus,
non pudet tantæ & tam crassæ ignorantiæ? Iam quod
sum pertinet allegari ea, quæ sint reprobanda? Scilicet
Martianus, qui pro se adducebat Virgilium, iudicabat
lius autoritate fari non oportere: talia sunt istorum
mnia. Et quemadmodum uiderunt altercantes dialecti-
cos, & philosophos in schola, ipsos quoq; incessit libido
sui ostentandi. Altercationes inuexerunt, id est, uelitā-
tiones & luctas. Hinc, quod proximum erat, placitas
sectas ex pertinacia. Hæc opinio huius, ista illius, aut il-
lius. Nempe de iure respondere, quū ratio ex æquo &

Altercationes in iure.

non depromitur, facillimū est, ut inquit Cicero pro Mu-
rena: multo adhuc facilius si adsit impudentia, ut idem
in L. Valerium iocatur: Cur hoc tibi iurisconsulti no-
men non gratificer nescio, præsertim quum his tempo-
ribus audacia pro sapientia liceat uti: & quo uberior est
set disputandi materia, excogitarūt casus, non illos quo
tidianos, & crebro solitos usu euenire, quorumq; esset
mētio in legibus, aut de quibus essent latę leges, sed inu
sitatos, admirabiles, quiq; nunq; contingerent, ac proin
de nec essent usui illi unquā futuri. Quæ res infinita est,
quemadmodū Aristoteles docet in Ethicis. Quippe cau-
sarum & negotiorum innumera est uis ac multitudo,
ut quæ leuissimis uarientur momentis & ijs adiectioni-
bus, quas Græci παρεισάκτους nominant, Quintilianus cir-
cunstantias, quæ positæ sunt in aliqua additione perso-
narum, locorum, temporum, causarum, modorum, ca-
suum, factorum, instrumentorum, scriptorum, & non
scriptorum: quarum rerum congregationem negotium
Valgius appellat. Quocirca ea persequi operis esset nun-
quam finiendi: in quo declarant, quām sint artis imperi
ti, qui curam & præceptiones suas circa singularia con-
sumunt: quæ quoniā sunt innumera, ad curam artis per
tinere non possunt, sed certe neq; ulla ars ad istorum cu
ram pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & ne
cessaria prętermittimus. Sicut philosophi, qui dum rerū
naturam nouam excogitant, amittunt istam. Res est a-
lioqui nullius necessitatis, aut fructus. In medicina for-
taſſe expediret pręuisa habere remedia ante morbos, ne
hi quum de repente existerent, tum quærendum habere
mus remedium, nec facile in anxietate & trepidatione
inueniremus: morbusq; inualescēs ac urgēs, absumeret
prius hominem, quām medicina possit parari. In legi-
bus multo est secus, nam quum morbus apparet, id est,
ubi quis peccauit, satis tum mature de remedio & medi-
cina consultatur: neq; enim adeo est festinandum ut pu
niatur qui peccat, quām ut sanetur qui ægrotat. Satisq;
in tempore consultatur de pœna & exēplo, ubi morbus
totū se explicuit. Adde quod in medicina morborum re
media pręuisa nō iritāt morbos. In ciuitate leges latę an

Casus.

te scelera, non raro scelera ipsa mortua & consepulta exuscitant, sicut ille apud Paulum conqueritur in epistola ad Romanos. Quam fuisse causam perhibent, cur Solon de parricidijs nullam tulerit legem, ne admonere uideretur de eo, quod antea factum non esset. Nec Lycurgus de adulterijs quicquam cauit, quod id facinus incognitum adhuc sua ætate esset Lacedæmone. Quocirca mature satis post scelera rogantur leges. Nec minus dicitur illud, omnes bonas leges ex malis moribus esse ortas. Quid quod sicut medicinæ non desunt dogmata, atq; uniuersales canones, qui nouis & repertis morbis facile subueniant, ita neq; cognitioni æquitatis remedia, quis scelera & flagitia cohibeat: quæ remedia excolenda æquitate statim se ostendunt, ac proferuntur. Scrutatione uero scriptarum legum abdunt se magis & occultant. Natura igitur æquitatis examinanda illa erat, atque illustranda ad omne negotiorum & causarum genus, non torquenda ingenia dum omnia quæ possunt contingere ad has leges scriptas (quæ comparatione negotiorum pauciſſimæ sunt) inuita pertrahantur. Præter hæc omnia, ut homines semper fuerunt attenti ad rem, extincta charitate mutua, & respectu Dei amoto, creuerunt lites & rixæ. Nulla fuit ciuitas adeo quieta, in qua unum forum sufficeret: iudicia sine modo alia super alia: patronorum & aduocatorum magnum in amplissimo quæstu decos, qui ubi iussit sunt conticescere, & in responsa prudentum concesserunt omnia, ad Iurisconsultos idem honor, & quæstus deuolutus est. Quæres permultos impulit, ut eam professionem arriperent, in qua esset paratum lucrum plenum dignitatis. In Academijs multi ad illos honorum gradus admissi, quibus quoniam non est fame percundum, lites quærunt, semina earum ubiq; spargunt, mouent, augent de or quæ litigijs, & controuersias malunt constituere, quam tollere: idq; eo est factu promptius, quod legum obscuritas ansam prauis hominibus præber inflectendi eas, quo uellint. Et differunt lites in longissimam diem, ut mali emendici curas morborum secunde uberior lucrandi spes alatur. Ita breui tempore, quæ erant facilia, & liquida inuo-

luta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit: Sufficere uni familiæ unum oratorem, Iusſius dici posset de hoc hominum genere, uni familiæ, imò uni ciuitati Iurisconsultum unum sufficere. In Pan De Iurisconsultis Pan
nonia, quemadmodum accepi, uiuebant olim sine iuris interpretibus, non tamen sine iure. Nam simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res iudicabant, imò dissensiones suorum ciuium facile componebant. Et quemadmodum de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuersias malebant, quàm constituere. In Comitatu Beatricis Fernãdi regis Neapolitani filiæ, quæ illinc fuit missa nuptum Matthiæ regi, uenerunt Iurisconsulti aliquot, qui barbarum, ut ipsi dicebant, morem magno uultus & supercilliorum fastidio aspernati homines quos princeps, & comites haberent pro sapientibus, facile perfecerunt, ut homines rudes ac simplices illorum se sapientiæ concrederent. Cœperunt illi formulas præscribere, quibus esset petendum, quibus respondendum atque excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breui tempore, ubi nullæ prius erant lites, omnia uidisses feruere litibus, cõtrouersijs, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quòd damnosissima, cætera festiua inprimis, & ad risum mouendum apta hominibus utiq; otiosis, & quibus nihil esset controuersiæ. Quod malum tantum, & tam subitum, quodq; late inuasisset plurimos, quum animaduertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita Iurisconsultos illos continuo regni finibus iussit excedere, & omnia in pristinum morem reuocari. Sedata est statim tempestas illa, tanquam si uenti posuissent. Scilicet utiliores sunt leges populo quo simpliciores, ne cui imperitia fraudi sit, ut nafricies lucro, quæ æquitate sua rudibus, & circumscriptioni expositis subueniunt: imposturæ uero atque astutiæ aditum præstruunt, quæ se facilius insinuat, quo exactius atq; accuratius omnia uolumus præscribere: ut in contractibus, atq; instrumentis tot sententiolæ,

quæ ad cauillum excludendum constipantur, nihil sunt aliud quã ansulæ cauillorũ. Propterea quòd ubi omnia explicare uolumus, nec æquitatis synceræ interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: ut tantum quisq; consequatur, quantum in uertendis atq; detorquendis uocibus ualeat. Nos ipsi pessime utique in nos consulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationẽ prodesse nobis uolumus, sed quantum uerbis possimus exponere. Atqui nemo est tam circumspectus, qui omnia cauilla præuideat: nec tam diserus, qui quæ prouidit, aptis uerbis possit eloqui omnia, ac munire ne qua se calliditas insinuet.

(*)

TOMI PRIMI, QVI CONTINET
Libros de corruptis artibus,
FINIS.

IOAN.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS VALENTINI

de tradendis disciplinis, seu de institutionne Christiana Liber primus, Tomi Secundi.

QVVM ingenti Dei munere mentem & uim inquirendi homo esset nactus, qua ui non solum quæ adessent, aspiceret, sed oculos in futura, & præterita mitteret, propriũ tanti instrumenti opus esse duxit inuueri omnia, colligere, componere inter se, & uniuersam hanc naturam quasi possessionem suam peragrare: tametsi euagatus est magis extra uiam, quã in uia progressus. Sed quæ spacia confecerit, & quousque peruenerit, mirabile admodum fuerit, si quis per se contempletur. Sin uero ad ea conferat, quæ non est consequutus, uix eum existimet pedem extra limen posuisse, adeo quæ possidet pauca sunt, & obscura. Verum nos mendici huius pannos exponemus, quando amplissimæ uidentur nobis opes esse maiorum ignoratione, aut utique incogitantia. Primum omnium amor tuendi sui, quem illi indidit natura, extimulauit eum, ut animaduerteret se nec punctum quidem temporis posse subsistere si desint corpori alimenta: ergo animaduerrit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum sumeret: nempe quæ ad esum, quæq; ad potum pertinerẽt: ut utilia & à noxiis distingueret, & quemadmodũ parãda & conseruanda essent, calleret. Iam quando corpus multis esset morbis tanquam renascenti subinde tyrannidi obnoxium, quæsiuit quibus & se muniret aduersus morbum, ne inuaderet, & posteaquã inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi cõtigisse tenerum, iniuriæ cœliac soli expositum, inuenit qua ratione aduer

Alimẽta.

Medicina.

sus uim frigoris atq; æstus, contra hyemem & tempesta-
Vestes. tes munitus ageret, principio integumenta corpori ad-
mota: hinc quum parum in his esset aduersus uim maio-
Aedificia. rem præsidij, aggessit lapides, lutum, saxa, ligna, res du-
ras, quibus se tegeret, iniurijs illis impenetrabiles. Quo-
niam uero parum erant à noxijs feris tuti, ne in se ab il-
lis fieret impetus uel inopinantes ac securos, uel somno
oppressos, ea quæsita sunt quibus se clauderēt, ut tutior
Spelunce. esset securitas. Iam uero quia in tanta imbecillitate &
necessitate tot tamq; uariarum rerum nemo unus suffi-
ciebat sibi, de primo aliquam multi eadem se clauserunt
spelunca, hinc arctante se charitate, uir & uxor secessē-
runt cum liberis: & egressi ex speluncis casas & taberna-
cula è paucis lignis erexerunt, iniectis arborum ramali-
bus pro tecto. Cæterum hæ casæ sparsim initio extru-
ctæ, & in lato campo, quibusdam uelut maculis, non al-
ter quàm nunc sunt urbes & oppida: mox & hortante
charitate ne longius abscederent, qui inter se bene cupi-
Vici. rent, & urgente mutuæ opis indigentia, quidam contigu-
re proprius casas in speciē uici. Verum in animali in-
iuriæ obiecto & suspicaci, quātacunq; urgeret apud eos
simplicitas, quærelæ tamen aliquæ existebant: has nam-
Iudicia. ra deferebant omnes ad antiquissimum, haud aliter quā
filij ad patrem: qui natura munus etiam num apud eos
corrupta imperium obtinebat in reliquos, quia præcel-
lebat ætate, & ea de causa usu, prudentiaq; præter cæteros
ualere credebatur. Quum uero experti essent non electos
aliquos, quibus cani & rugæ non multum attulissent ho-
næ mentis ac cordis, alios quibus ætate esset aucta mali-
tia, prudentissimum aliquem & optimum quæsiuerunt.
In hoc quoq; erratum est: nam de prudente iudicium no
potest facere nisi prudens: illi se summiserunt, quem ex
quæ aliqua ratione maxime reuererent: nempe illa, quæ
ipsis uideretur in rebus hominum potissima: his fuit fe-
cunia, illis pulchritudo, alijs robur corporis & animi, a
lijs eloquentia, alijs genus, alijs cognitio disciplinarum,
alijs perspecta iustitia. Sed quū essent plurimi, qui eam
honoris gradum ambirent, nec peiores meliorib⁹ cede-
rent, quòd superbia unicuiq; persuasisset eum esse egre-
gium

mum, scissaq; in factiones multitudine, non iam res iu-
dicio sed concitatis affectionibus ageretur, ad componē
das discordias consensu omnium electus est unus, qui iu
dicaret: aut certe post certamina necessario admissus iu
dex. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non debere fie-
ri uerbum illud & manus, & uoluntates cohibebat: tan
tum apud illos ualebat iuris atque æquitatis respectus.
Creuit contumacia: tum leges latæ, pœnæq; legibus ad-
Leges. ditæ: quum tam non satis esset prohiberi: & coercio pro
testare fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se
effunderet impudentia. Verum enimuero uoluntas male
faciendi non unum aliquem aut alterum inuasit, sed ma
nus hominum, & integros populos: ut publicum odium
publica se expeteret clade satiare: ad quos repentinos co
hibendos impetus, qui eadem communiõe rerum essent
deuincti, cinxerunt se muris, & tela quæsierūt, quis pro
pulsarent hostiles aggressus. Sed hæc occasionibus rem
porum parata: illa quotidiana contrahere, & uersari Mœnia.
inter homines indiuisibili perpetua societate, quam ar- Arma.
ctissime deuincit sermo: cuius adiumento aperiunt se
se animi tantis corporum inuolucris obtecti, atq; occul
tati: obseruata sunt uerba singula, tum phrases ac loquē
di modi, ut apti essent usui, hoc est, ut consensu essent pu
blico notati: quod est uelut communis monetæ signum.
Sermo.
Maxime enim expedit communem esse sermonem, qui
quasi uinculum paratum est societati hominum: nam si
peculiares sint apud aliquos loquendi rationes, tanquā
est odiosius ijs, qui multum cõuersantur, magnamq; in-
num quorum est propriū modo ac ratione uti, par fuit
res unusquisq; usurparet, sed modeste ac moderate, quā
tum ratio suaderet bene ac ciuiliter instituta: unde pru-
dentia omnis est nata uelut clauus quidam regendæ na- Prudētia.
uis, cuius multo maximus est in uniuersa uita usus, in
uxorem, liberos, familiam, erga seipsum unicuiq;, erga
ga magistratum, & principem, aduersus inferiores ci-

ues, si ipse sit magistratꝰ, aut princeps. In quo eti tota uitæ ratio cõstituta priuata, & publica, & cuius nulla ætatis pars debet uacare, ac neque potest siquidem humano more uiuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentiæ sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominãtur. Hęc sunt quę necessario humanum ingenium, & uniuersa hominis natura stimulis quibusdã ab autore suo excitata inuenit, & constituit: quibus semotis partim homo nullo modo uiueret, partim non humanam uitam, sed ferinam & agrestem. His partis rite ꝙ constitutis, transiit humana mens à necessitatibus ad commoditates, ut inuẽtis illis haberet non solum quo se à tanta & tam continua uiolentia tueretur, sed iucundum quiddam, quo etiam post depulsam necessitatem iuuaretur. Interea quidem dum totus homo tanta ui, & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostem conuersa: nec de alia re in homine, quàm de soluenda obsidione cogitabatur. At ubi omnia uisa sunt quieta, & pacata, ex corpore uoluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximam humani imperij portionem repeterent ac quasi uendicarent. Seruitum est uoluptati, excogitata sunt ad delitias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane ꝙddam decus reperta, & ad parandam excellentię opinionem. Tũ quæ aduersus necessitatem fuerant quæsita, quibusꝙ aliquid cõmoditatis accesserat, ferè uel ad delitias sunt traducta, uel ad superbiæ acerbissimam tyrannidem pertracta, ut uel corpus oblectarent, uel oculis intuentium tanquam in scena saltarent fabulam. Necessitati satisfactum paucis est & parabilibus, cõmoditas plura adiunxit, uoluptas & superbia sese complexę, nullum modũ, nullum finem inuenerũt. Nam animus cura illa prę-sentis necessitatis solutꝰ ac liber cœpit respirare, & otiosior uelut theatrũ hoc contemplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quæ in cœlo, quę in elemẽtis, terra, aqua: nempe sydera, animantes, stirpes, gẽmas, metalla, saxa, quæ ꝙ in eodem ipso animo inessent. Prouexit est curiositas, & si quid uideretur sibi exculpsisse, ingẽs gaudiũ tanꝝ ex uictoria: ea uoluptas identidem augebatur, dum

Cõmoditates.

Voluptas.

Superbia.

dum alia ex aliis uideretur inuentione sequi uelut filii initio arrepto: quũ sapissime alterius longe diuersi glo bi filum tenerent, quã arbitrarentur. Tum ostendendis inuentis suis, quasi liberis à se progenitis, & aliis communicandis, non exigua itẽ delectatio nascebatur: tum ex aliorum de se admiratione initio quidem grãde gaudium: hinc ubi oculos in se reflexissent, opinio excellentiæ, atꝙ huic cognata superbia: quin ad maiorẽ admirationem sui excitandam aucta est ostentandi cupido importuna. Adeo ut quidam uniuersa uitæ officia deseruerint, ut huic se scrutationi cũctos dederẽt, ac uelut manciparent: unde si quis contradiceret, rixæ, & factiones, & sectæ. Prouexit alios curiositas cognoscendi, quæ nemo alius: ut uentura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui uel pecuniæ auiditate, uel potiundi quas expetissent uoluptates, à dæmone, ꝙd est maximũ nefas, docere sustinuerint, quæ non poterãt à mortali. Iam erat longissime eucecta infrenis auiditas sciẽdi, quũ in medio tamen curriculo cœpit per excellentissima quædam ingenia retineri mentis ille impetus, ut parumper dispiceret, quæ tandem esset futura tam anxiæ atꝙ effusi cursus meta, quod præmium tam perpetui laboris. Quæstio imprimis digna humani generis cura. Nam quid pdest defatigare se hac solicitudine, si uotis nihil paratur aliud, quã uota: si cupiditatis unius finis sequẽtis est gradus, si agitamur perpetuo, nec ullus est finis aut requies. Quid miserius ꝙ præstantissimum hoc animal, si ea modo quærit ac concupiscit, quæ sensibus sunt exposita, quæ ꝙ omnino possunt in uita contingere: quæ non requiem aut delectationem ullam pariunt, non gaudiũ afferunt purum, solidum, diuturnum. Pulcherrima, uti dicebam, quæstio, & ingenio nostro multo dignior, congruentior ꝙ, quàm de modo uel materia cœlorũ, de uiribus stirpium aut lapidum: sed grauis tamen explicatu, & quæ sui difficultate maxima quoꝙ ingenia exercuit, uerius quã edocuit: uidelicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula sua instructa non potest assequi, nisi à fine ipso illucescat: quemadmodum ijs euenit, qui ingrediũtur in locis obscuris. Itaꝙ Deo fuit opus,

Sectæ.

Finis bonorum.

Nota.

Religio. opus, qui nos non modo edoceret ad se uenire, sed tanquam manu duceret imbecillũ & subinde cæcutiẽtẽ. Hæc est religio quam à Deo ipso accepimus, à luce radium, uires ab omnipotentia. Hæc sola reducit nos ad originẽ à qua egressi sumus, & ad quam rẽdimus: nec est alia hominum perfectio: quandoquidem hoc demum est perficere unumquodq; finem cui conditum est, nancisci. Nam hominum non uictui & cultui & habitationi cõditum, non arduæ cuiusq; & reconditæ, & molestæ cognitioni, seu uerius cupiditati cognoscendi, sed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquido perspicit, qui consideret uim & celsitudinem mentis, intelligentiam rerum præclarissimarum: tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi se cum illis expetentiã? Quocirca quum ea demum fit cuiusque rei perfectio, suisq; omnibus partibus absolutio assequi finem, cui est condita: sola utiq; pietas uia est perficiendi hominis: quare hæc una est rerum omnium necessaria. Sine cæteris expleri potest homo, & numeris suis omnibus consummari, sine hac non potest: etiã cibo & quotidiano uictu potest carere, pietate nullo pacto potest: nisi sit futurus miserrimus. Hoc est quod dominus Martha dixit solicitæ non utiq; de superuacaneis, sed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, unicum est necessarium, quod elegerit Maria, sedere ad pedes domini, & uerbum illius audire. Quocirca reliquæ artes ac disciplinæ omnes, religiõe excepta, pueriles sunt lusus. Nam quemadmodum quas nos sine taxillorum, sine foliorum, sine aciorum, sine sphæræ lusiones appellamus, inuenit, atq; exercet humanus animus, sine dum in rem aliquam uigor ille igneus conatur esse intentus, melius tamen quod agat nescit, aut nõ habet: uel desidiosus est & piger, nec bonarum artium laborem perfert: uel ut intentionem remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectusq; redeat ad sua seria. Ita hominum mens in artibus se & seruatione uariarum rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim q nec pondere præpedita ad illam ualet ascendere, nec pigritia conatur: in alijs ut reparet corpus huius necessitatis,

Perfectio.

tatis, cui ipsa affixa est, uel se ad nouos religionis conatus & actiones intermissionibus reparet. Et sicut inter nos qui lusus non callent, modo usum uitæ & prudentiam norint, non uituperatur: imõ cõtrà turpis est & probrosus qui lusionum gnarus, prudẽtiam ignorat: sic qui artes omnino nullas tenet, cognitam tamen habet peritiam uirtutis, ad cuius normam animum formauit, ac composuit, tantum abest ut uituperetur, ut summis etiam cumulatur laudibus: contrà ille ignominia est dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac instructus, inanis est à uirtute. Hoc uero multis suis disputationibus Socrates planum fecit homo gentilis & eum gentiles alij secuti. Idcirco filij Lamech, id est, primi Spurij, pphanas disciplinas dicuntur inuenisse, ac cõsignasse monimentis literarum, quasi filij huius seculi, quemadmodum est in sacro Euangelio, filijs lucis prudentiores in generatione sua. Sed nostra omnis cognitio uelut inspectio est quædam: quæ uel ibi fistit in contemplatione cuiusq; rei, ut dum oculus uarietatem colorum intuetur, & animus memoriam rerum gestarum: uel in finem aliquem respicit, ac seruatur, ad quẽ si uniuersales aliquas normas colligit, uocatur ars: cuius inueniendæ hæc ferè fuit ratio atq; obseruatio. Initio una atq; altera experiẽtia ex admiratione nouitatis annotabatur ad usum uitæ: ex singularibus aliquot experimẽtis colligebat mẽs uniuersalitatem: quæ compluribus deinceps experimentis adiuta & confirmata pro certa explorataq; haberetur: tradebatur tum posteris: addebant alij, quæ ad eundem usum finemq; pertinerent: hæc collecta per magni ac præcellentis ingenij uiros disciplinas siue artes effecerunt: nam hoc erit generali utendum uocabulo. Quicquid nunc est in artibus, in natura prius fuit, non aliter quàm uniones in concha, aut gẽmæ in harena: sed quod hebetes multorũ oculi non animaduersum præteribãt, ab acutioribus indicatum est: illiq; inuentores dicti, nõ quasi rem, quæ nõ esset, fecissent ipsi, sed detexissent, quæ latuerat. Itaq; primi illi obseruatores experimentorum, quisq; aliquid sperarunt moueri in quacunq; arte posse, primi

Ars.

Inuẽtores

mi sunt inuentores artium. Plurimum, inquit Seneca, ad inuentionem attulit, quisquis sperauit posse inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine prosequimur: uelut Hippocratem, qui sicut traditum est à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quę essent tēplo Aesculapij adscripta, unde formulas confecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui sparsa congregant, & degerunt confusa, & inuoluta explicant, & obscuris lucem claritatemq; adferunt, idem sunt inuentionis nomen cōsecuti: ut Aristoteles in dialectica. Ergo experientia quemadmodū Manilius canit, per uarios usus artem fecit. Cæterum experientiæ temerariæ sunt ac incertæ, nisi à ratione regantur: quæ adhibenda est illis tanq; clauus aut gubernator in naui: alioqui ferentur temere, & fortuita erit ars eis, non certa. Quod est in iis cernere, qui solis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non cēset rem, locum, tempus, & reliquas circūstantias inter se conferens: fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, ut experientia artem pariat, ars experientiā regat. Et quemadmodum uis quædā indita est terræ ad producēdas herbas omnis generis, ita animæ nostræ uirtus potestate quadam omniū artium ac disciplinarum sunt indita semina, & ad prima illa ac simplicissima pronitas quædam, quò nutu suo fertur: ut ad manifestissima bona uoluntas, ad manifestissimas ueritates mentis acies: quemadmodum acies oculorum ad uiride, & auris ad concentus. Quem nutum Aristoteles uocarit fortasse potestatem, Plato semina, nihil sanè repugno: alij προλήψεις, quasi dicat quis anticipationes, & monitiones animis nostris à natura impressas ac infixas. Ea ē causa cum puer euidētissimæ ueritati statim consentit nunq; antea uisæ, non secus quàm agnus fugit lupum, nondū antea conspectum: hæc semina inertia, & socordia opprimit, extinguitq; educit uero in stirpem ac fructus exercitatio per usum rerum: excolit iudicium, & temperat: sicut multæ in natura fruges manibus atque hominum cura meliores redduntur. Quocirca si iudicium uel nullum est, uel aperte fallitur, in fraudes & mendacia degenerant:

Experientia.

rant: haud multo dissimiliter atq; accessit tota massa ex acido frumento uel coagulo. Neq; artium aut cognitionis merentur nomen falsæ quædam impostura, quales sunt dæmonum, aut diuinationū præstigiæ: earum cū dogmata non iudicium moderatur, sed libido: ut de pyromantia, de necromātia, de lineis manuum, de uiribus syderum, quæ prodita sunt, ut quibusdam uenit in mentem diuersæ ab Aegyptijs, quā Chaldæis: nec eodem modo à Græcis & Arabibus. Vtiq; non magis, quàm inspectio dicatur, si quis baculum in aqua fractum aiat uidere, quum sit integer: aut multos in Iride colores, ubi nulli sunt. Ego uero cognitionem eam demum uoco, quæ sensibus bene affectis & in apto medio accipimus: tum quò nos uel euidens producit ratio, & uel cum natura ingenij nostri ita cōiuncta, ut nemo eam non admittat, uel similis ueri experientijs siue nostris, siue alienis deducta, confirmata autem à iudicio probabilitate coniecturarum impulso. quarum illa scientia nominatur firma atque indubitata, posterior autem persuasio quædam & opinio. Sed nec cognitio quæcūq; est ars, uerum ea sola, quæ effectus cuiuspiam sit regula: quippe quæ temere & casu contingunt, arte non fiunt: ut impacta per indignationem à pictore spongia expressam esse equi spumam: ars enim certi ac destinati finis est facultas. Nā unaquæque ars primum omnium finem habet, quò spectet, quò sua omnia qua recte, qua oblique, mittat tanq; in scopū iacula. Tum in materia uersatur, ex qua exisit finis: nec aliud est eam in materia uersari, q̄ de illa tradere præcepta, quæ exercētem quoad fieri possit, ad finem artis perducant. Finis quidem quemadmodum in unoquoque opere, sic in artibus primus est cogitatione, exēcutione ultimus. Sed nō item in inuentiōe cuiusq; artis. Nam sunt artes in quibus propter finem quæsita est materia, ut in agricultura, in qua omnia sunt ad uitam sustentandam comparata. In alijs propter materiam desideratur finis, ut in contemplatione naturæ, qū pulcherrimū hoc opus in admirationē sui intuētes rapuit: & intuitus rerum atque intelligentia tanti opificij expetita est: ad q̄d materia homines allexit. In alijs casu quodam

Cognitio quæ.

Artis finis

Materia.

Artiū differētiæ.

dam ars prodiit, ut quum artis illius opus exiſtit, præter deſtinatum artificis: ſicut in multis pigmentis, in intritis menſarum, & nuper in bombarda. Cognitionum finis eſt in aliis ipſa cognitio, quæ artes inſpectiuæ nominantur: ſicuti naturæ contemplatio, & molium, quæ eſt geometria. Aliarum eſt actio: uelut in muſica, quum poſt actionem nihil relinquitur, quæ actiuæ dicuntur: aliarum opus aliquod & effectio præter actionē, ut ædificatoriæ, & medicinæ, quæ effectiuæ nuncupātur. Sunt quædam inſtrumenta tantum aliarum, uelut grammatica, & dialectica: quæ à Græcis ea de cauſa ὄργανα nominantur. Quæ uero in regulas ac præcepta nō coguntur, minime ſunt artes, ſed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædam: uelut rerum geſtarum notitia, conſideratio diuinitatis: quare diffiniatur nobis ars collectio uniuerſalium præceptorum parata ad cognoſcendum, agendum, uel operandum, in certa aliqua finis latitudine. Quamuis relicta ſunt fæpenumero quædam in arte parum uniuerſaliter obſeruata: ut in contemplatione naturæ. Ideoq; ars interim pro generaliore à nobis ponetur, nempe obſeruatione uel etiam interdum cognitione quapiam, ubi nihil erit pericli. Sed admonendi certi fuimus. Materia uero artium non unius eſt rationis ac notæ. Eſt in aliis una & ſimplex, ut in Theologia Deus: in aliis una, ſed miſta ex uariis: ut in ſtatuaria quo poteſt fingi ſtatua, metallum, ſaxum, lutum, argilla. Quædam materia eſt prorſum naturalis, ut in agricultura: nonnulla artificialis penitus, ut œconomicæ, ac politicæ: eſt alia materia naturalis quidem, ſed à nobis in uſum concinnata, tanquam pictura & ſtructura, & oratio. Artis exercitatio nihil eſt aliud, ac præceptorū eius executio: ea uero artificis eſt, eoq; & eiuſdē ſunt portiones inſtrumenta, quàm artis ipſius. Artificis finis præceptorum eſt actio. Artis finis ſemper præſtantiſſimum eſt opus, ſcilicet quod ex illa actione exiſterer, ſi nihil prohiberet: ut medicinæ finis eſt ſanitas, medici uero applicatio pharmacorum iuxta documenta artis. Ita quod medium eſt arti, præcepta ſcilicet, finis eſt artifici: qua de cauſa neuter unquam poteſt fraudari fine ſuo. Ars enim ſingu-

Ars quid.

Materiæ artiū differētiæ.

Exercitatio artis.

ſingula rerum non ſpectat, ſed omnes in commune, quę ea ratione ſunt deuinctæ, de qua ipſa præcipit: nam id quod operatur nempe artifex, circa diductas uerſatur res ac ſingulares: ars nihil operatur, tantū docet. Quocirca non huius aut illius ſanitatem curat medicina, ſed in uniuerſum illam conſiderat, quam neceſſe eſt ex præceptis atq; inſtitutione ſua conſequi, quæ poſtea ab artifice in ſingulos hominum tanquā ex fonte deducitur. Quocirca ſi artis documēta, quum nihil foris impediat, ſanitatem adferre nequeunt, nondum perfectē eſt ars exculpta: ſin ſanitatem euenire eſt neceſſe, profectō plena eſt & ſuis numeris abſoluta: eaq; ad certum aliquem finem adſcit oculum, quem nunquam non adipiſcitur: quandoquidem appoſitiſſima ad illum uia intendit. Itaque non de arte eſt hic nobis ſermo, quæ inter homines uerſatur, ſed de illa cuius perfectio & in naturæ rerum fita eſt poteſtate, & in hominum ingeniis: nam ea quam nos tarditate noſtra inuenimus, aſſequimur, exercemq;, plerunq; non ars eſt, ſed uel artis ſimulachrum, uel tenuis aliqua artis portio. Similiter ſit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo minime ſuccedere, ſine culpa tamen artis, quæ actionum impedimenta præſtare nec debet neq; poteſt: ſine culpa etiam ſua, qui executionem modo & applicationem præceptorum ad finem habet pro ſcopo & profitetur: ut rhetoricæ eſt perſuadere: rhetoris accommode ad perſuadendum dicere. Quocirca ut appetitus & uiæ omes ſine ſeparātur, ac inſigniuntur, ita artes omnes ſine diſtinguuntur, non materia: nam eiuſdē materiæ eſſe diuerſæ artes poſſunt, tanquam ferri & faber, & cuſor: ligni tignarius, rhedarius, ſtatuarius: artifices porrò actionis modo, materia, inſtrumentis inter ſe diſcriminantur. Præter artis & artificis finem eſt finis hominis: finis uero omnis boni uel iumento tegitur: quippe finis tanquam ultimum quiddā expetitur, expeti porrò nihil poteſt niſi quod credatur bonum. Bonum eſſe homines iudicant quod proſit, malum quod noceat. Iuuari autem ſeſe ducūt in animo, & in corpore: & propter hæc duo externa multa in utilitates ſunt repoſita: unde factum eſt, ut quum iudicia ho-

Artes quō diſtinguū tur.

Fines.

minum sint diuersa, & ex iudicijs appetitus uarij, alij alios sibi artium fines statuerint. In his multum ualunt pecuniæ respectus, omnia huc referunt. Illi nomē & gloriam malunt, illi dignitatem, alij potentiam. Sunt qui artes quæsierunt ad commoda quædam corporis, sunt qui ad uoluptates & delitias. Alij prudentiam uenantur, & usum rerum. Alij pietatis cultum, atq; incrementa desiderant: nonnulli horum singula, alij multa, alij plerasque. Sunt qui uolunt hæc parare, sunt qui cōseruare parata: alij sibi unis, alij ijs, quos habent charos, ut liberis: quemadmodum Zenobia Græce studuit, ut doceret filios: & Aristoteles operam dicitur dedisse arti medicæ, ut amicis opem ferret: sic reipublicæ quidam laborant. complures posteris, quos filiorum habent loco. Malum uitandum boni loco ducitur: nam effugere malum inter utilia recipitur: ut nanciscī bonum. Et quemadmodum student multi ut ijs prosint, quibus bene cupiunt, ita nō pauci, ut quos oderunt, in his lædant rebus, quibus bonorum nuncupatio imponitur. Illud quoq; in nobis arbitror animaduertendum, à quibus, & quemadmodum discimus: tum exitus disciplinæ. Nam & deus docet, & quos deus misit, prophetæ olim, hinc Apostoli, & uiri sancti: deinceps per scholas alij, quibus id muneris est mandatum: interdum angeli quoq; docent, hæretici docent, uiri flagitiosi ac probrosi docent, diaboli docent, patres, matres, senes, iuuenes, pueri, mulieres, uiri periti, imperiti: docent etiam nos muta animantia: ut clysterem Ibis Aegyptia: sectionem uenę Hyppopotamus: gustificationem hirundines: & aliæ quarundam herbarum usum. Iam alij ita discunt, nihil ut relinquant temporis ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, parentum, liberorum, omnia prolixe impendant studijs. Alij ut etiam de tempore, quod natura exigit, decidant, & de ualetudine ac mente ueniant in periculum. Non desunt, quod grande est nefas, qui nihil reliqui faciant pietati, aut minus quàm oportet, cætera facile exequantur. Sunt quibus omnia prudenter dispensantur, quæque suum cuique tempus attribuunt. Plerique tamen negligentes fidiosi tanquam id unum mandatum habeant negotiū

A quibus & quemadmodū discamus.

tiam otiari, omnia succisiuis obeunt horis, & negligenter. Exitum disciplinæ uoco id quod ea in discipulo suo exercet, uel in alijs discipulus per eam: nempe ut animo fiat melior, peior, prudentior, stultior: in corpore ualidior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique ex tribus illis commodorum aut incommodorum genere. Finis est, cui uel sibi parer, uel alijs. Nunc illud est à nobis demōstrandū, quæ artes, & quatenus noxiæ sunt homini, quæ contrà utiles. Homo uero ut unaquæque res, ex fine est censendus: uanus est enim ac miserrimus, si non assequatur finem: perfectissimus uero ac proinde felicissimus, si consequatur. Finis hominis, quem alium possumus statuere, quàm deum ipsum: aut ubi potest homo beatius acquiescere, quàm in deo uelut absorptus & in illum cōuersus. Eadem uia redeundum est nobis ad illum, qua egressi sumus: amor causa fuit condendi nostri: nam ut se nobis tanta illa communicaret felicitas, nos creauit, quo nullū esse euidentius amoris signum potest: amore ab illo nos seiunximus, nempe nostri ipsorum: amore reuocati sumus & erecti, nempe Christi erga nos: amore reuertendum est nobis ad nostram originem, quæ est eadem finis hoster, nempe nostra in deum charitate: spiritalia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis unū ualet facere, nisi amor. Amorē uero necesse est cognitio antecedat. Deus nos antequā nobis nasceremur, iam diligebat, quia iam nouerat, tam illi geniti eramus: nos nati & cognoscendi uim atq; usum adepti amamus. Quæ autem amanda sint fides monstrabit, traditis uniq; cuiq; primis & simplicissimis elementis pietatis de deo patre omnium, & filio eius Iesu Christo, qui ad redemptionem nostræ carnis peccati, carnem eandem nostrā induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatius quomodo sint & cognoscenda, & amanda, non ulla hominum inuenta, sed diuina declarant oracula, quæ satis sunt literis per spiritum sanctum prodita, in quibus literis, absoluta est intelligētia diuini cultus, quæ pietas & eadem religio nuncupatur, licet eius uis magis actione continetur q̄ peritia. Prima illa elementa non adeo sunt simplicia, quin ad agendum sufficiant: ea neminē prorsus

Exitus disciplinæ.

Finis hominis.

sus oportet ignorare. Perfectio uero pietatis illorũ est, qui altius sese attollunt per charitatẽ, quæ ut ignea est, ita ignis modo sublimes quos possidet rapit: hæc sunt eius cui cõmissus est grex, qui & à domino audiuit, diligis me plus quàm hi? hunc conuenit esse doctrina sana potentem, & eis qui contradicant, resistere: sicut Paulus Apostolus admonet. Hęc intelligentia diuini cultus per seipsa suis uiribus nititur, & consistit: nec ullis omnino eget adminiculis, imò in illa una cũcti thesauri claudũtur scientiæ ac sapientiæ, omniaq; quæcũq; ab alijs sunt gentibus uel diuersis de rebus prodita, uel quadantenus de eisdem, pueriles sunt balbuties, ac insciticę merę, si cum illa conferantur sancta & admirabili sapientia. Hanc oportet esse reliquarum institutionũ canonem, sicut Deũ spirituum, & hominem animantium: ut tales quæq; censeantur disciplinæ, quatenus huic materia, fine suo uel nostro, præceptoribus, discendi ratione, & exitu congruunt, aut non congruunt. Pietati nulla est ex se maxime contraria, nulla cognitio. Contrarium appello, quod cum fide & charitate pugnat, nempe quod has uirtutes uel tollit funditus, uel certè minuit, importatis in animum sceleribus & flagitijs. Materiæ namq; ex rebus sumuntur, quas omnes condidit bonus Deus, ideo bonas: nec ulli bono aduersatur pietas, quum ipsa boni totius sit caput: nec sit quicquam in nobis bonum, sine illa: nec quicquam potest ei esse inimicũ, cuius autor sit ille idẽ, cuius ipsa cultum, & religionem profitetur, & patefacit uoluntatem. Res uero omnes quo exactius cognoscuntur, eo magis fores ad ingressum intelligendi numinis aperiunt, nempe causam supremam ex effectis, quod est sublimum. Sic peruenisse Abraamum ad inuestigationẽ Dei scribit Philo Iudęus. Nam ex cœlis atq; elemẽtis, ex sempiternis motibus, ex ordine inuariabili, ex stata ratione annorum & temporum assecutus est profecto esse sapientiam aliquam, à qua ista omnia tam certa & constantia regerentur: ergo illam ipsam quæsiuit & coluit abiectis spretisq; deorum insanis, quos ipse sibi homo erat fabricatus, ut opus suũ adoraret ipse autor. Basilius magnus Mo-

Pietas artiũ regula.

Mosen tradit à cognitione Aegyptiarum disciplinarum ita mentem exercuisse, ut peruenirет ad contemplationem τῦ ὄντος. Hac de causa sanctus uates canit, cœlos enarrare gloriam dei, & opera manuum eius annũtiare firmamentum. Et Paulus inuisibilia dei per uisibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia scribit Ioannes Picus, quod utilis sit, ut manifesto deprehẽdatur miracula seruatoris nostri naturæ uim & facultatem oẽm excessisse. Equidem inimiciorem censeo pietati superbã ignorantiam, quàm modestam peritiam: idq; uidemus passim usu euenire, ubi sit insciti, ibi non admodum uigere ueram synceramq; pietatem. Cognitionem autem ueram uoco, aut uero quantum liceat confinem ac similem. Nam rudes falsæq; coniecturæ pro fundamentis cognitionis positæ pietatem possent lædere: quod genus sunt Epicuri de uoluptate placita, & hominis summum sit bonum: tum de anima nostra, & de dijs, quæ ab eodem, & alijs sunt ut impie, ita etiam demẽter affirmata. Ad hæc imposturæ dæmonum, quæ omnia ex cognitionum numero paulo antea demoui. Nocet pietati cognitionis scopus, ut in artibus, quæ ad lædendos homines sunt paratæ: de quo genere sunt philtra, incantationes, & disciplinæ militaris ea pars, quæ ad uim hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota cõfectio machinarum belli: reliquæ etiam artes malæ, quia maleficæ. Iam fines nostri impij sunt, quũ ea gratia discimus, ut lædamus. Nec uirtutem non diminuunt, quæ ostentationi quærimus: cuiusmodi esse quidem possunt artes omnes, sed necessario sophisticæ, quę aliorsum quàm ad uanam quandam iactationem ac libidinem non possunt referri. Curiosa etiam delectatio scrutandi nihil ad pietatem facit, quæ quidem nulli esse ualeat deinceps usui ad uitam. Magister gentium Paulus non patitur nos curiosis scientijs abduci: & in actis Apostolorum multi eorum qui artes erant sectati nõ malas inquit, aut impias, sed curiosas tantũmodo, eiusdẽ apostoli doctrina addu cti publice libros suos exusserunt, quorum pretium summam reddebat haud contemnendam. Huius sunt generis præstigiationes, chalchymia siue metallificium, diui-

nationes, & aliæ impostvræ: Quæ uero fœdas corpori uoluptates conciliant per sensus omnes quantam pietati plagam infligunt? siquidem uniuersam mentis uim immergit in corpus, coguntq; obrutescere, ut attollere se, ac de deo cogitare principio ægre possit, mox ne ferat quidem. Periculosum est, si quis ab eo discat, cuius uerba & consuetudo peiores nos dimittant, q̃ acceperant, & eo magis quum naturæ nostræ utilitatio conciliat autoritatem doctrinæ. A dæmone autem aliquid discere impium, cum quo nullam omino uult nobis esse Dominus communionem: quippe astus eius ac uafricies, quæ sunt plurimæ ac multifariæ ad nos fallendos sunt instructæ omnes, auertendosq; à bono illo, cui sumus conditi. Huiusce modi sunt artes, quarum dæmon & magister & inuentor fuit: quasiq; fœdus habent cum eo uel apertum, uel occultum, non defuturum ipsum exercentibus, ut in μαντείαις plerisq;, sortilegijs, uaticinijs: quibus hominis facile humano imponunt ingenio auido se in abstrusa aut uentura immittere. In discendi ratione, atq; exercendi ualde illud improbari debet, deseri propter humanas artes pietatẽ uel in totum, uel magna ex parte: nec mihi impendi, quantum opus est nobis ad iter hoc confectum dum beatæ immortalitatis. Quum uitæ etiam officia deseruntur necessaria uel publice, uel priuatim, si in morbum incurrimus, quem instantem iam atq; impendentem facile prouiderimus. Tum enim non solum sunt discipli narũ exercitia seponenda, sed uitæ inexcusabiles quoq; domi atq; in ciuitate functiones. Præter hæc omnia erudi tus non debet prætermitti. Quippe in multis artes atq; eruditio religionem solet detrerere, ac peioris conditionis facere: uelut inquisitio rerum naturæ, rerũ reconditarũ, quæ uel locis secretis occultantur, uel tẽporibus futuris inuoluuntur, quas dominus sibi uni reseruauit: nec A postolis dignatus sit cõmunicare, uerans illos tempora, & articulos temporũ rimari, quos pater posuisse in sua potestate: consueuerunt eñ hæc à fiducia dei traducere ad fiduciam rei conditę. Sunt quę augent fere uitia, & plurimum de uirtutibus detrahunt, tanq; libri altercatorũ, rixosi, contentiosi: in quibus contra ueritatem & ac-

A gbus nõ discẽdum.

Discendi ratio.

Euentus.

se armat ingenium: & impia laudis affectatione malit ueritatem obscurari, q̃ ipse cedere. Eodem pertinent libri de uitiorum laudibus, nempe crudelitatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudum. Sed de rebus potissimum lasciuis, quales sunt milesiæ fabulæ: quibus nihil est neq; insulsius, neq; impurius: tum multa in poetis, pleraq; omia in cantiunculis ac libris uulgaribus linguis conscriptis. Quæ omnia prout cuiusq; est ingenium, censentur: nam alia alijs ingenijs conueniunt, ut palatis, & uentriculis. Neq; est enim ulla adeo bona cognitio, quam nos non possimus corrumpere: ut nullus tam salubris cibus, qui pestilentia correpto nõ fiat pestilens. Sed quamuis nulla eruditio, & peritia pierati non seruiat ex se, non hoc tamen est consyderandum unum, sed quid nobis cõducit: quandoquidem artes ac disciplinas non propter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum omia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra: bona uero hæc non omnia ubiq; ab omnibus sumenda: bona quidem illa sunt in se ubique, non tamen nobis. Ita in disciplinis & cognitione omni statuendum est. At uero ut sit quisque affectus, quomodo contemplandus, ut cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinendum, sicut de corporibus dicet peritus medicus post usum cum illis aliquem, ita de animis uir prudens excellentia ingenij, iudicij, doctrinæ, ad tantum munus ascitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus consuetudinem adiunget aliquam. Cui nos rei nonnihil adiumenti afferemus explicatione ingeniorum, sed hoc post paulum. Nunc autem quæ artes Christianis congruant salua pietatis suæ custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicendũ, prima semp debet oculos obuersari: nec ab illa mẽtis intentionẽ dimouẽdum. Si cui uel in prima sui origine, quũ à natura fingitur, uel deinde munere aliquo dei amplissimo ac prosperrimo tanta esset tributa mentis præstantia, ut ad illud se fastigium diuinę sublimitatis attollens in eo tanq; in iucundissimo & naturali sibi quodam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despectis fastiditisq;, ceu incola quispiam fieret illius inaccessibilis lu-

lis lucis, quam incolit sancta illa & præpotens natura, næ iste maiorem humana sortem nactus, uitam quandã in hoc corpore degeret angelicæ propiorem, quãm humanæ: huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus: nulla huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus & necessitate omni. Ad hanc uitæ excellentiam quadantenus uidentur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commerciis, condiram & condulcoratam angelica consuetudine atq; colloquiis, Pauli illi, & Antonii, & Hilariones uel corporis sui negligẽtes, nedum externarum rerum, affixi perpetuo & hærentes illi, cum quo beatissime erant infinitæ æternitate uicturi. Sed hi perpauci fuerit. & ex quadam celsissima, ac plane diuina nota grandi beneficio dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem non est datum, quum uelut oculos à sublimi illo intuitu demittunt, nõ debent sese abdere in torporem quendam otij, ut penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicæ exemplo segnes ad opus extimulat: & Dauid beatũ esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euangelio suo nõ laborem tollit, sed anxiam solicitudinem de successu, quod est μεριμνᾶν. Itaq; nõ decet quenquam in ecclesia otiosum & inertem uiuere. Nã etiam sancti illi eremitæ, quum se ardor ille contemplationis interdum remiserat, exercebant se uariis operibus manuum, quidã ingenij. Artes uero ac peritiæ quæ nam erunt? quæ nam aliæ, nisi quæ ad finem pertinant uel huic uitæ, uel sempiternę necessarium: nempe quę uel pietatẽ excolant, uel uitæ necessitatibus succurrant, uel certe utilitatibus, quæ à necessitate non multum discedunt: pietatem porrò uel nostram ipsorum dico uel alterius: quemadmodum etiam necessitates. Tanta est temporis unicuiq; assignati breuitas, & in breuitate hac ætate fugaciras uitæ. Tum ea quibus indigemus ad animi cultum, aut corporis sustentationem nostri, uel alterius

Otium uitandum.

Quæ artes Christiani.

adeo multa & uaria, ut ad superflua de tanta temporis penuria aliquid succidere, manifestæ sit dementiæ: ad utilia non satis est temporis, & uacat alicui redundantia consectari? Necessitatibus corporis subuenitur alimentis, medicina, indumentis, habitatione, peritia: est in his quemadmodum parentur, & conseruentur, quis sit usus. Excolitur & purgatur animus iis, quæ illi uel lucem adferunt, ut noscat, uel ardorẽ, ut quę amanda sunt, prosequatur, fugienda uitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda, partim excogitanda per nos ipsos atq; exercenda facultatem unam dedit nobis Deus mentem in animo: instrumentũ unum manuum in corpore: quis duobus reliqua omnia animantia longe anteimus: quantum enim inter animos mens excellit, tantum inter corporum iustrumenta humana manus. Sed de iis quæ hominum manus efficiunt, alibi erit dicendi locus: nunc de ingenij exercitamentis loquamur. In mente duo insunt potissimum, uis intuendi, quæ dicitur mentis obtutus, seu acumen: & eorum quæ mens aspexerit, uis quædam iudicandi, ac statuendi: quorum illud prius ad spectationem solum pertinet, posterius ad ea quæ sunt homini agenda. Animus humanus uagatur per cœlos, per elemẽta, per lapides, metalla, stirpes, animãtes, per hominem: non simpliciter, nam & eius corpus & animum scrutatur: & quæ utriusq; accidunt uel perpetuo, uel intermissionibus temporum: hinc transit ad humana inuenta, quæ contemplatio paret latissime: hinc per spiritus ad Deum summum & præpotentem. Quæ omnia prout uires ferunt, accepta tradit iudicio: hoc uero alia aliis conferr, & inter se, & secum ipsa, tum ostendit, quæ utilia, quæ noxia, quæ neutra sint corpori in uictu, uestitu, sanitate, habitatione, ad necessitates, ad commoditates, ad copias: quemadmodum hæc paranda, conseruanda, sumenda in usum. Similiter prospicit animo, quæ prosint, quæq; obsint ad cultum, & lucem mentis, unde is melior euadat, uel deterior, eadem ratione qua prius diximus, ut parentur, ut conseruentur, ut uramur. Verumenimuero homines nati ad societatem sumus, nec uiuere penitus absq; illa possumus: hoc enim sapienter est curatum

Artiſi oĩm diuiſio.

Iudicium.

Societas.

à natura, tum ut arrogantia superbissimi animalis retũ
datur, postquam se tam multorum indigum circunspe-
xit, tum ad conciliationem amoris mutui, qui usu & cõ
uersatione coalescit, tanto & facilius, & tenacius, quan
to minus se admiscet arrogantia, dissolutio totius gluti
ni humanæ cõcordiæ. Societatis uinculum est bonitas,
rector iudicium, in quo sita est prudentia, & modera-
tio uitæ uniuersæ. Prudentiã uero auget usus à memo-
ria conseruatus: parũ quippe magnarum & multarũ re-
rum proficeret cognitio atq; experimentũ, nisi esset ubi
hæc conseruarentur, ne effluerent, & quũ opus est, præ-
sto adessent: usus uel noster est ipsorum, uel alienus ad
nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum
gestarum, uel ranũ gestarum, quibus historia omnis cõ
tinetur, & fabulæ, & apologi, & parabolæ: deniq; omnis
memoria eorum, quæ dicta esse aut facta uel pro certo
traditur, uel ad homines instituendos apta sunt & consti
cta. Eodem referuntur prouerbia, & sententiæ: omnia
denique quæ ex quorundam animaduersione annotata,
Sermo. in populo remanserunt tanquam publicę opes in ęrario
communi. Ad exercitium societatis sermo est homini-
bus tributus: quando enim tecti sunt nostri animi ram
denso corpore, quæ nam esset societas? quàm emortua
& torpens, si tota esset in oculorum aspectu collocata?
si tam uarios nostros cogitatus muris solũ nutibus pro-
meremus? quod nec esset promere, sed magis accenderet
cupiditatem cognoscendi in alijs: sicut uidemus ijs con-
tingere, qui inter se non intelligunt. Sermonis uicem li-
teræ obtinent inter absentes, siue locorum intercape-
dine, siue temporum separentur, grande subsidium me-
moriæ, & testimonium fidele rerum actarum. In sermo
ne duæ sunt artes, necessitatis altera, ut sit emẽdatus, ꝗd
non tam ad cultum quendam, & nitorem ualet, quã ad
intelligentiam: altera commoditatis aut delectationis,
in qua est omnis elegantia, cultus, ac splendor dictionis:
huic adiungitur accõmodatio sermonis rebus, locis, tẽ-
poribus, personis, quæ nascitur ex prudentia, eaq; rhe-
torica nominatur. Sed quia effrenati animi nõ raro ad
alienã iniuriã prorũpũt, leges sunt natæ: & iuris limina

tio promulgata, id est carceres obiecti libidini, quã non
cohibebat ratio tam uicina. Quæsita sunt quædam ceu
ferramenta, quis facilius ac cõmodius in hisce uersare-
mur: ad moles & magnitudines uel explorãdas, uel mo
uendas loco, uel constituendas ac figẽdas ubi esset opus,
ars excogitata, quæ dicitur geometria: ad computatio-
nẽ qua nulla uitæ pars potest carere, Arithmetica. In
perscrutanda ueritate quæ nobis ita occultatur, adiuua
tur iudicium inuẽtione probabilitatis: in censendis ijs,
quæ ad coniecturã assumpsit, instrumento utitur dialec-
tico, quæ cẽsura ueri nuncupat. Accessit his omnibus la
xamentũ & recreatio animi per harmoniã sonorũ, quæ
est musica: sub quã poẽsis omnis uenit quæ concentu nu
merorũ constat: tametsi numeros quoq; suos habet ora
tio pedestris, non tñ lege definita & perpetua, sicut poe-
ma. Hæc quidem excogitauit animus sua industria acce
pta munere huius opificij Dei, quod natura dicitur. Lon
ge omnia superat peculiare illud dei beneficium, quod
unũ uice uniuersorum, ꝗcunq; dignatur accedere. No-
bis tamẽ quibus propter magnitudinem flagitiorũ nõ
dignatur deus illud ad singula præstare, adhibenda est
diligentia, ut quæ conducant eruamus, prælucente lu-
cerna, quam ille humano generi reliquit. Ergo hæ sunt
materiæ ac fines cognitionum earum quæ cum pietate
non dissident, imò uero & prosunt corpori, & earũ mul
tæ excolendo animo uehementer pietati deseruiunt. Ar
tes hæ, siue quis cognitiones malit nominare, pluribus
rationibus ac modis limitari possunt, quàm explicari
queat, ut cuiq; fines ac metas usum erit defigere: nam &
coniungi inter se separatæ quædam possunt, & coniun
ctæ separari: ut si quis de natura unam artem, & cogni-
tionis rationem faciat, quæ in animantium & stirpium
contemplationẽ potest tribui: & de stirpibus in herbas,
in frutices, in arbores. Sed nos ad discentium, nisi falli-
mur, cõmoditatem hunc in modũ partiemur: ut quæ ad
cognoscendum seu contemplandum pertinent, sint pri Aspectus
mũ aspectus quidã faciei naturæ: qui plane est sensuum, naturæ.
uelut intuitus quidã picturæ: non aliter quàm quum ur
bes, populi, gentes, nationes, montes, fluuij in tabella

propo

proponuntur oculis: hæc nominentur aspectus siue contemplatio: qui uero huius est peritus aspector siue contemplator: Descendet altius mentis acies ad intimum naturæ opificiũ, quod in penetralibus uersatur cuiusq; rei, quò animo est magis aditus, quàm oculo, & si per oculum tamen: is est primus philosophus, seu intimus: scientia autem prima philosophia, uel intimum naturæ opificium. Ex utrisq; exteriores causas scrutatur uir sapiens, quæ oculis uiciniores sunt & reliquis sensuum: quæ peritia scrutatio nominetur, seu inuestigatio: peritus autem scrutator, uel inuestigator. Post quę ad ea trãscendet, quæ omnem penitus sensum effugiunt, cogitatione sola inuestigantur, eas res spiritales nominare cõsueuimus, quarum discipilna sit spiritalitas: professores ipsi spiritales. Ex quibus omnibus colligitur rerum narratio fusa iam & copiosa, & quæ non effecta solum, uerum causas quoq; complectatur explicando potius quã inquirendo, quæ est historia naturæ: & qui in ea uersatur, historicus illius. Accedat ad usum contemplatio: præscribet, quæ nam admittenda in mensas, quæ à Græcis diæta dicitur: uocemus illum & nos diæticum, aut si quis alĩs uocabulis delectatur, uescum, esualem: tribuat his quisq; quantum uolet, modo res maneãt. Tum ad salutem uel conseruandam, uel instaurandam medicina. Cuius partem Hippocrates esualem facit: atq; huius inuentionem ad medicos refert. Satis prospectum est corpori, trãsecundum est ad animum, & cõsuetudines hominum inter se. Sunt præcepta, quemadmodum quisque compositum & constitutum deber animum habere: quæ ars de moribꝰ ethice nominatur, & qui eam profitetur ethicus, seu moralis. Sunt præcepta, quæ docent quo modo quis sese geret priuatim domi, quomodo publice in ciuitate: illa sunt œconomicę, hęc politicę unde œconomici dicuntur, & politici: uerba Græca sunt Latinis auribus non inaudita. In sermone sunt regulæ, quæ ad emendatam elocutionem faciunt, quæ est grammatica. Sunt quæ ad aptationem consentaneæ orationis rebus, personis, locis, temporibus, quæ est Rhetorice. Scrutatio illa & rerum, & uerborum, & autorum ueteris memoriæ,

Prima philosophia.
Scrutatio.
Spiritalitas.
Historia naturæ.
Diæta.
Medicina.
Ethice.
Oeconomia.
Politica.
Grãmatica.
Rhetorice

moriæ, obseruatio atq; annotatio eorum diligens, quæ grammaticæ est coniuncta, Philologia nominatur: & qui eam præstat, philologus. Vsus uitæ, exempla maiorum, cognitio præsentium facit eum, qui Græca uoce polyhistor dicitur, quasi multiscius: nobis sit sanè honestiore nuncupatione prudens: & eius tractatio prudentia. Sequuntur aliarum instrumenta, Geometria, Arithmetica: quarum callentes sunt geometræ, & Arithmetici. Tum de inuentione probabilitatis inuentor: de censu rerum inuentorum censor. Musicus uersatur in musica: in poesi, poeta. In rebus diuinis & sacris uel consideramus, quantum licet mortali, sanctam illam naturam, uel ea, quæ nos ad illam adducunt, nẽpe eius præcepta, & uiã: qui circa priora uersatur Theologus: qui circa secunda theonomus appelletur. De his duobus aliãs, nunc de prioribus differamus, quemadmodum tradenda singula, atq; excipienda existimemus. Cognoscenda sunt ex libris omnia: nam sine libris quis speret se magnarum rerum scientiam consecuturum? Siquidem deiafflatus perpaucos docet: & quos docet, ĩs solũ ea perhibet, quæ maxime sunt ad sempiternam illam felicitatem necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia per quam rari præbent se dignos, hoc est idoneos: nec fas est ut diuini magistri doctrina ad exhibenda hęc humilia sese demittat. Itaq; studioso homini uel libris est utẽdum, uel qui locum librorum expleant magistris, aut restat utiq;, ut arioletur. Sed sicut in unaquaq; re ob seruationes infinitæ sunt, neq; est enim res ulla tam exposita sensibus, quę satis non sit ad multa ingenia diutissime exercenda: ita libri ad immensum numerum excreuerunt, singulis quę uel ipsi animaduertissent, annotantibus, uel quæ essent ab aliĩs prodita, compilantibus: ut iam non dico de multis artibus ac scientĩs, sed nec de una aliqua, quæ scripta sunt monimenta, ĩs legendis uita suffecerit, nedum intelligendis. Seneca autor est negare Ciceronem, si sibi uita duplicetur, suffecturam eam percurrendis Lyricorum uarum carminibus. Quod si illa omnia, quæ à prisci illis philosophis, historicis, oratoribus, poetis, mediciis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hanc ætatem, nihil

Philologia.
Polyhistor.
Geometria.
Arithmetica.
Inuentio probabilitatis.
Musicus.
Poeta.
Theologꝰ
Theonomus.
De libris.

nihil esset nobis aliud habendum domi quàm libri: in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam ut nūc quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studii, quum offeruntur eis in quaq; disciplina inexhausti laboris uolumina. Desponden t actutum animos, qui ea intuentur: & miseri intra se queruntur, quis leget hæc? Quibus de causis in unaquaq; arte ac peritia libri debent assignari, qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne æuum adeo breue ac fugax in superuacaneis, & non raro nox ns quoq; consumeret: & prius auolaret quàm ad frugifera ueniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicii fretus, næ is mea sententia ingens in uniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret unde singula essent petenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, nō muleum laboro, certe optima uoluntate, & qua multorum ingenia excitabimus, eorum præsertim qui beneficium hoc prolixius & cumulatius præstare poterunt nationi studiosorum, siue maiore mentis ui instincti, siue cognitione rerum uberiore instructi. Equidem neq; hoc, neq; ullum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunq; proficiscatur: & me in postremū aut etiā in nullum reliqui locū iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapiētia si quo alio tempore, certe hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altū flagitiorum ac scelerū. Persecuturū me scriptores omnes legi dignos non est fidutia, ac nec possem quidem impeditus non tam eorum turba, quàm uel ignorantia uel obliuione mea. Libertatem hanc consuletis boni memores rem esse studijs maximopere conducibilem, dum tax at q; non tanti oportet æstimari meā censuram, ut ea satis sit ad mouendum ordine scriptorē ullum infimę classis, tantum abest ut primæ. Itaq; de singulis artium uerba faciemus, & quemadmodum uideantur nobis tradendæ, & quid in quaq; earum bene ac utiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quan-

quandoquidem necessitates sunt in uita uariæ, crebrę, & per momenta singula aliæ ex aliis succrescentes, ut nobis recte expendentibus nullum supersit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes non ad inanem aliquam delectatiunculam, sed ad usum. Recte Galenus artes illas nuncupari non patitur, quæ utilitatis nihil adferāt uitæ. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed ulterius in usum aliquē progredi. Quod si arti alius non est propositus scopus, certe alium esse conuenit artificis. Contemplatio naturę immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quò cupit perueniet, & amittet uitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus uel ad uitæ commoda, uel ad suspectum atq; admirationem autoris traducat. Quin etiam in uita hac contēplatio Dei, qua mirabilius dici nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad usum est tamen aliquem conuertenda, ut accendamur, ut rapiamur, ut coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc uelut in uestibulo, quoniamquidem consuetudinem scelerum supra modū adoleuit humana malitia, multū inualuerunt prauæ animi affectiones, ut purius tradantur artes, simplicius, minus infectæ, ac imbutæ uafricie atque imposturis, ut quod eius fieri ualeat, ueræ illi ac germanæ simplicitati Christianus populus reddatur: & pauciores habeant disciplinæ omnes scintillas, quibus succendantur animi, usque eo ad grandia per seipsos & sæua incendia parati. Elimata est nimium malitia, & ad eorem prauitatis iudicium exacutū, nihil opus est maiore acrimonia, sed potius tanquam retusione quadam: non quo imprudentes fiant homines, sed ut synceri magis ac simplices, atque ea de causa prudētiores, non astutiores: eo enim futura est uita nostra beatior, quo minus contaminata fraudibus & captionibus, similis priscorum hominum, quos animorum rectitudo, & simplicitas diuinis colloquijs dignos reddebat. Adde quod disciplinæ breuiter ac purè ostensæ acumē, iudicium, prudentiam, communium rerum usum adiuuant: lōga earum tractatio retūdit uim mētis, & molestissima est: de qua in cōcione uiri sapientissimi

tissimi scribitur: In multa sapientia multa est indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem. Hoc loco iustissima quæstio occurrit de libris prophanorum hominum nempe gentilium, Agarenorum, Iudæorum, legendos eos censeam, an ne reiici in totum oporteat? quippe in quibus est multum malitiæ ac fraudum, ad omnes animi motus inconsultos ac facinorosos plurimum ueneni. Grauior quæstio, & cura dignior, quàm quiuis facile arbitretur: de qua nihil possit semel in uniuersum dici. Positum est à nobis paulo antea nullam cognitionem rerum obesse pietati. Gentilium opera bene lecta nihilominus prorsum nocuerunt ex Græcis Origeni, Iustino, Basilio, Nazianzeno, Chrysostomo: ex nostris Tertulliano, Cypriano, Lactantio, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Augustino, Gregorio, Isidoro, Thomæ: quibusdam etiam uehementer profuerunt, ut Augustino Ciceronis Hortensius. Nocuerunt multis ueluti Luciano, Iuliano Cæsari, Pomponio Læto, Domitio Chalderino, Codro Urceo. Multi in se experiuntur pietatem suam ab illiusmodi literis aliàs uegetari, aliàs hebescere. Quapropter necesse est libros illos ceu latum quendam esse agrũ, in quo herbæ proueniant partim utiles, partim noxiæ, partim ad delitias paratæ, uel ornamenta, ut flosculi quidam.

Quæ hẽt utilia.

Habent utilia contemplationem atq; inuestigationem naturæ rerum ad dapes, ad ualetudinem, ad totam uitã: habent mathematicas disciplinas ad multa cõducibiles. Habent antiquitatis & omnis memoriæ cognitionem, exempla tot dictorum, & factorum, acute, grauiter, festiue, sancte: quibus excolitur prudẽtia atq; adiuuatur, totã deniq; illam, quę encyclopædia dicitur maximę cõmoditatis ad uitam: in qua quæ obseruassent, atq; animaduertissent diligenter consignata posteritati reliquerunt. Quo fit ut homines quamlibet ingeniosi non tam in multã uigore mentis possint peruadere, si sint indocti, quàm qui mediocri sint ingenio & doctrina prędito: his enim uelut subsidio sunt multi: illi uero ut maxime sint ingenij, certe singuli sunt, & soli. His accedunt quæ ad eandem faciunt prudentiam, ueri & inueniendi, & iudicandi instrumenta. Adferũt insuper acutas & magnos mo-

menti insectationes uitiorum, uirtutum laudes, quibus uti nobis licet ad rem nostrã, & cõtra nostros uitiosos. Habẽt præterea dogmata & sententias maiore quadam incitatione naturalis boni excusas, quę in usum nostrũ traducta ingentia præbent nobis ad res multas adiumenta. Habent postremo ornatum omnem, cultũ, elegantiam, splendorem sermonis. Admiscent tamen his tã salutaribus perniciosa non pauca, & quasi uenenũ melle aut suauissimo uino temperant. Scrupulos, et suspiciones de rebus pietatis, quod q; est præter cætera pestilentissimum, derisum etiam apertum, & nonunquam insectationem quoq;: quum luscioſi ac infirmi oculi intendere in tantum fulgorem non sustinerent. Tum multorũ uitiorũ laudes, ut supbiæ, iræ, crudelitatis: admirationẽ atq; adorationem potentiæ, opum, uoluptatum: enarrationem eorũ uitiorũ quę cõmemoratiõe sola audientes contaminant: ut libidinis, ultionis, uani decoris. Aperiunt scholas uersutię, fraudũ, impostur q. Vnde necesse est animo, uelit, nolit, multum doli & captionum adhærere, quas in occasione exerceat. Nam ut eorum curæ ac cogitatus ad ambitionem referebantur, uel quæstum, ea sequebantur modo, per quę uel pecunia parari uel honor posset. Ei qui scit esse damnosa hæc, quiq; ea cognoscit, fortassis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quę uiderentur, decerpere: quin sapientes uiri haud secus noxiis utuntur interim contra noxia, ac periti medici uenenis contra uenena. Sic illi conferunt hæc cum nostris ad demonstrandam & illorum impuritatem, et excellẽtiam nostrorum: ut collatione tenebrarũ illustrior appareat nostra lux. Deniq; omnibus bene utũtur uel prose, uel cõtra illos: ut qui nostrates aduersum gentes scripserunt iugulantes eos suo ipsorum gladio: quorum catalogũ Hieronym. exponit Magno oratori respondẽs, quem Calpurnius Lanarius subornarat. Idcirco Iulianus Apostata, quum maxime persequeret Christianos, artes eos liberales uetuit docere: ne scilicet de aquila pẽnas euellerent, quibus aquilam configerent: qua imagine usum esse illum aiunt, quum se suis artibus imperitũ deprehendisset. Periculosa sunt hæc curiosis: quales illi

Quę mãlã.

sunt, qui non dubitant cicutam gustare, & experiri cuius sit saporis, id quod hominem extinguit. Item imperitis, incautis, qui dextere uti nesciunt. Esse omnino consultissimum propter infirmitatem & tenebras nostri ingenij, hæc esse repurgata, ut nulla occasio nocumenti foret reliqua: uel ut in ijs demum campis uersaremur, in quibus solæ herbæ utilitatis cuiusquam, aut honestæ uoluptatis crescerent à probo & prudẽti agricola illic satæ, ex tutis uiridarijs sanctę religiõis desumptę, aut quæ cõuenirent, ex periculosis agrìs huc translatæ, tanquã thesauri Aegyptiorum ad ornatum templi conuersi. Quanto et fructuosius & iucundius hic in nostris pratis spaciamur, ubi nullas nec ab herbis, nec à serpentibus insidias metuimus, quàm in illa Asia, aut Africa inter suspecta & periculosa. Sanctus Ambrosius sapiẽter ac pie, opus Ciceronis de officijs, quod plenum esset bonarum rerum ac uitæ conducentium, ad pietatem nostram transtulit, tutius iudicans hauriri illa de Christiano pectore manantia quàm de gentilitio. Intelligẽtia ac peritia multi paucis prodest, præsertim si quemadmodum malo illo uti possimus, ostendatur cum aliqua nostra uel oblectatione, uel ut uulgo solem⁹ loq, utilitate. Hac de causa infirmitatem nostram reputans Dominus, tũ occultas & fraudulentas dæmonis insidias, uetuit nequid penitus nobis esset cum illo cõmercij: fortassis aliquibus posset esse citra damnum, sed commune periculum in commune prohibetur. Itaq; nemini bono uiro arbitror in dubium uenturum, quin præstet uel à Christianis accipi doctrinam Christianam christiane traditam, uel ex mentis impiorum resectis ijs, quæ integritati bonorum morum possent officere. Quod perfici si non potest, fatetur præeat uiam uir aliquis non solum eruditione præditus, sed probitate etiam ac prudentia, cui nos creamus tanquã duci: qui à periculis dimoueat uel tacite contra significationem periculi, ne curiosorum cupiditatem irritet, uel quibus conueniet, aperte demonstret, quod malum delitescat: & percognitis eorum quos discit ingenijs, tantum cuiq; permittat, quantum censebit expedire. Hunc in modum accipietur in connubium gentilis fœmina resectis unguibus & capillis iuxta ritum filiorum Israëlis, sicut Diuus Hieronymus interpretatur.

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER SECVNDVS.

SEQVITVR iam ut dicamus, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco sint tradenda singula. In omnibus illud potissimum spectandum ut syncere exhibeatur institutio, ne probi mores uel corrumpantur, uel utiq; retardentur & hebescant. Primum omniũ de loco uideo dicendum, nam is in constituenda schola primus etiam solet prospici. In quo hæc consyderari conuenit, cœlum ut sit salubre, ne subinde profugiendum sit scholasticis luis metu perculsis. Alexinum philosophum Eliensem quod in loco docere insalubri, tum in rerum multarum, quæ usui erant necessariæ, penuria, discipuli deseruerunt omnes: & qui dem quum uehementer probaretur, ac placerer. Sed nec minus uernantem, aut amœnum elegerim, qui scholasti cos ad prodeundum sæpe soliciter, nisi fortè delitiosis disciplinis sit danda opera: ut poëticæ, musicæ, historiæ: hanc cœli grauitatem arbitror electam fuisse à Platone in Academia suburbano Attico. Nam si omnino insalubritatem est secutus, parum ipse cõsilium mihi suum probarit. Sanos enim necesse est eos uiuere, qui bonam & diligẽtem operam nauaturi sunt studijs doctrinarũ. Spectatur de hinc, ut suppetat alimentorum & copia & utilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus uacarent magno & suo, & multorum bono: præsertim quum disciplinas sæ De loco Academiæ.

pius iuuenes sectent in re modica. q̃ opulenti, quos uahl
tas fortunæ ad lõge diuersa studia traducit, uenationis,
equorum, belli, lusionum, libidinis, & uoluptatũ oĩm,
ad quas adipiscendas arbitrantur se in diuitijs aptissimũ
habere facultatem. Sit item locus separatus à frequen-
tia, & potissimum opificum, qui strepitum & magnos
cõsonos in opere: quales sunt fabri, & lapidicidæ, ofs
deniq; qui malleo utuntur, quiq; rota & torno, & pecti-
ne textorio: nec sit tamen omnino infrequens, ne testi-
bus ac uelut spectatoribus careant flagitiorum, si quibus
sint dediti: idcirco graues esse incolas atq; incorruptos
uelim, quos scholastici reuereantur: non caupones, non
malignos, qui ad prauas artes impellant: non sordidos,
& exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt stu-
diosos ac sordidos, & quales sunt qui Græco uerbo μι-
κρολόγοι nominantur, quo nihil est sapientiæ inimicius.
Procul etiam à comitatu regio, & puellarum uicinia: al
teri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & per-
trahunt facile teneros, ac in quiduis flectiles: alteræ for
ma alliciunt ætatem blando illi malo obnoxiam. Con-
sultius esset extra urbem constitui gymnasium, præser-
tim si uel ea sit maritima, uel mercimonijs dediti inco-
læ: modo ne locus caperetur, quo ex urbe consuescerent
otiosi deambulare animi gratia. Nec publico itineri ad-
iaceat, ne animi scholasticorum nouitate commeantiũ
auocentur ab opere instituto. Non in regiõis limitibus,
qui solent bello infestari: nec is metus non sinat quietos
in studia intendere. Statuatur in unaquaque prouincia
Academia communis illius prouinciam definio, non li-
mitibus naturæ, nempe montibus, uel amnibus, uel ma-
ri, sed ditione ac principatu. Ne iuuenes si limites cla-
dantur uicino bello, uel cum suo periculo & suorum ca
ra, atq; anxietate in alieno regno studeant, uel cogan-
tur bene cœpta studia magno cum dispendio intermit
tere. Nemo sit admiratus ea cura locum quæri, ubi na-
scatur & adolescat sapientia, quum tam anxie locũ pro
uideamus apibus daturis mel pretij quanto infra sapien
tiam? Sed maxime omnium ad locum faciunt homines:
Magistri. ideo magistri non modo sint ea doctrina, ut possint be-

ne instituere, sed habeant tradendi facultatem ac dexte-
ritatem. Mores sint in eis puri, prima est ea cura, nihil
ut dicant, aut faciant, unde in auditorem malum possit
exemplum transfundi: neu aliquid, quod rutum non sit
imitari. Si quid uitij habent, uel laborent omnino sepo-
nere ac tollere, uel quod secundum est, licet grãdi inter
uallo, præsente auditore diligenter ac strenue abstineãt:
nam hunc oportet se ad magistri exemplum compone-
re. Nec probatis tantum erit moribus, sed prudens quo-
que: tum ingenium habeat accommodum ei, quam pro-
fiteatur arti: atq; ei generi auditorum, quos in disciplinã
recepit, quo melius tum ipse tradat, tum illi percipiant:
ut grammaticus ne sit rabiosus: non pertinax medicus,
quiq; melius dicenti nolit cedere: non moralis philoso-
phus arrogans, & flagitiorum manifestus. Prudentia ui
tæ totius rectrix maximas ualidissimasq; habet uires
& ad recte artes tradendas, & ad uitia emendanda, & ad
reprehensionem, & castigationẽ, quum est opus, & qua-
tenus: multum enim efficiunt hæc suo loco, suo tempo-
re, suo modo adhibita: intempestiua autem omnia odio
sa atq; inefficacia sunt. Bonus sit magister, & literarũ
amans: nam quia studiosus libenter docebit, ut se exer-
ceat: quia bonus, ut alijs prosit. In discipulos affectu erit
patrio, ut illi sint ei filiorum loco, nec quantum ab illis
aut à professione redeat, spectabit. Nunquam bene tra-
ditur disciplina, quæ uenditur: quod in primis uitauisse
Socratem Xenophon est autor in commentarijs. Duo
sunt uitia ab omni eruditione, atq; eruditis longissime
pellenda: Auaritia, & honoris cupiditas: quę simul artes
corrumpunt, simul literatos ac literas adducunt in con
temptum. Adigunt enim doctos homines ad indignissi-
ma, nempe ut subscribant sententiæ absurde, atq; imperi
te sentientis: ut in disciplinam atq; ad honores doctrinę
admittant deboneſtamẽta artium, ut pertinaciter stent
pro falso: malintq; inuerti ac perire omnia, quàm fate-
ri sese uictos, aut aliquid ignorasse: ut ea deniq; faciãt,
dicant, quærant, uenentur, non quæ doctrinã adiuuent,
ac mores, sed per quæ pecunia uel gloria comparetur.
Hinc fraudes, rixæ, periuria, odia, postremo sectæ impo

Duo uitia ab eruditiõe repel lenda.

tenter defensæ: quomodo discipulos reget, qui laudē abnis uel pecuniam sperat? Ergo omnis quæstus occasio re uellatur ab scholis. Accipiant doctores salarium de publico quale cupiat uir bonus, fastidiat malus: ne si amplum sit, imperiti & mali eò se insinuent lucri cupiditate: probi ac eruditi qui ambire uel nesciunt, uel nolunt, excludantur. Nihil à scholasticis accipiant, ne illos captent, néue propter spem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta sua discipuli à magistris emāt: Sed hebdomadatim eligatur unus ex sodalibus, qui sit uelut architriclinus, is curet diebus singulis emendas epulas: exacta uero hebdomade, subducta ratione, conferant symbola, addito quod præbeatur ministris pro opera. Cibus sit parabilis, purus, concoctu facilis: præstant hæc & sanum corpus, & ingenium uegetum. Omnis inde iactantiæ, arrogātiæ, ostentationis occasio tollatur. Id circo raræ sint disputationes publicæ, in quibus nō eruitur ueritas: nam nemo uerius dicenti assentitur, quæritur modo laus ingenij, uel peritiæ: in qua cōtentione lites crescunt rixæ, & conuitia, & simultates, quod à sophistarum est, ingenium cōtra ueritatem sumit arma: & ad eam subuertendam cuniculos omnes agit, & machinas quascunq; potest admouet, ut uelit ueritatem ab se superari, ac prosterni, nō se ueritati summittere: quæ pugna adeo nefaria ac impia bonos uiros nō decet, minus Christianos, quorum affectus purissimos esse conuenit, & obsequētes ueritati, qui est Christus ipse. Postremo ex illis disputationibus cauillosiores ac peruicaciores discedūt multi, doctior utiq; aut melior nemo. Gradus honorum in academia an erit satius nullos esse omnino? iuxta uerbum domini: Nolite uocari rabbi: unus est magister uester: ut sit potius temporarium quoddam docendi munus, quàm perpetua dignitas: an præstabit esse aliquos ad discrimen imperitorum hominum, ne hi omnes mercantiantur eadem uel approbationis uel reprobationis dispendia. Nam illud Christi dictum ad cœlestem pertinet doctrinam, cuius ille est magister unicus. Ita non ad in abusus abiit uidetur prorsum tollendum, sed corrigendum ac sanādum. Nullæ sunt satis bonæ leges, sine mali-

Gradus honorū.

malitia hominum uelit ad obsequium suarum cupiditatum detorquere. Sanciendæ nihilominus sunt quantum quidem fieri possit, optimè. At uero ad eos honores pauci admittantur: ne res amplissimi pretij uulgando uilescat: tum quia multorum crescit arrogantia, qui specie dignitatis turgidi recusant à doctioribus discere. Ideo consulit Diuus Iacobus, ne uelint multi magistri fieri. Detineantur omnes in quaque disciplina certo quodam tempore ac legitimo, ne leuiter quis degustata eruditione, sese pro absoluto instituto uendiret, quisq; periodū cōfecerit, ut aiunt in Græcis certaminibus. Addatur ali quid temporis tardiusculis, non enim unum esse omniū tempus expedit: nihil esset æqualitate illa inæqualius. Qui discunt, nuncupabuntur studiosi uel discētes. Tum post certum tempus capto experimento fient professores. Profitebūtur aliquādiu apud auditorium frequēs, cui & illi nonnunq; intererūt, qui iudiciū de eo ferre possint, q̄d dicatur. Quod si approbentur, desinent professores esse, fient doctores, uel magistri. Ex his, qui commode poterūt docebunt: quos appellabimus magistros professores, quibus præcipuus habebitur per uniuersam academiam honor. Quod si quis uel imperitia uel flagitiosa uita ac probrosa doctoratui erit dedecō, abrogabitur ei publice dignitas haud aliter, q̄ solent magistratus ciuitatis in ordinem redigi. Qui ad magisteria euehētur, censeantur non ex doctrina modo, sed etiā moribus: doctrina enim cui non respondet uita, res est perniciosa & turpis. Vita autem sine doctrina multū quidē meretur laudis, sed ad docendū non asciscitur. Itaq; non est hic cognantur, aut honorē ineunt nihil soluant omnino. Nec cœnam faciant, ne ulla penitus cupidine solicitent animos eorum, qui ad honorem admissuri sunt. De symbolis conuiuentur si uelint, ad hilaritatis testificationem. Sed ita exhilarescant, ne se sapientiæ studiosos esse obliuiscant. Faciāt eos professores aut magistros, qui eruditione, iudicio, moribus, & docere alios, & in uulgus approbari possint. Non erūt huiusmodi uiri dedecori discipulis, nō eis peruersè abutentur, nec aliorū interturba-

Discentes
Professores.
Magister.
Professor.

Professores aut magistri qui faciendi.

bunt quietem, nec tanti lucrum ullum æstimabunt, ut ea gratia publicas utilitates affligant dandis uiarum ducibus iis, qui sequentes in præceps deturbent. Misereantur generis humani cæci ac inter tot discrimina destituti: meminerint dominum ac magistrum cœlestem ad illos clamare, uos estis sal terræ: uos estis lux mundi: sed si obscuretur lumen, quis contuebitur? si infatuetur sal, quid salietur? Ergo professores ac magistri ipsi inter se quæstu neglecto, ostentatione semota, boni, docti, prudentes concorditer uitam degent, scientes se dei negotium gerere, ut mutuo opitulentur. Neq; enim qui fratrem pro ueritate laborantem iuuat, homini iuuat, sed ueritatem: & Dei se ministrum præbet, à quo omnis ueritas, seu potius qui est ueritas ipsa summa, pura, absoluta. Procul aberunt à sectis & rixis, qui sciant pleraque omnia in disciplinis obscura esse ac incerta: furiosum esse odisse fratrem propter id quod non magis compertum est tibi, quàm illi: tantum nescio quæ ueri simillima.

Electio professorum.

Dinis lux aliis plus paulo, quàm aliis affulget. Professores eligentur non ab scholasticis, in quo permultum uallet ambitus uel gratiæ, uel pecuniæ: nec ab illis utilissimi præponuntur, sed gratiosissimi: & maxime populares, ac blandi, aut qui plurimum uel dederunt, uel promiserunt: aut à quibus licentiam sperant. Quanto minus probo, quod in nonnullis fieri Academiis intelligo,

Concurrentes.

ut eadem hora duo de eodem argumento doceant, quos illi uocant concurrentes: quo uerbo nullum audiui unquam apposititius: nam concurrunt planè, & congrediuntur, & pugnant conuitiis, amarulentia, rabie: ferunt auditorio tanquam scenæ: cui nõ placet uir melior, sed histrio melior. Neque enim iudicare auditores de eo possunt, quod ignorant: hinc confligitur magno audiorum applausu, quibus est pugna illa ad spectandum iucundissima: perit respectus omnis & reuerentia præceptoris, atq; hinc philosophandi tranquillitas, & studiorum profectus: assuescunt tam magistri quàm discipuli inuidentiæ, iracundiæ, uirulentiæ linguæ, impotentiæ dictorum ac dictorum, & aliis uitiis bono uiro uehementer indecoris: unde ad rempublicam, ad rem priuatam, ad con-

ad consilia, deniq; ad omnem uitæ functionem & ignari ueniunt, & inepti, ob affectus perpetuo tanquam in fera bestia iritatos. Quapropter deligatur professores, & approbentur non turbæ imperitæ ac inconditæ suffragijs, sed à paucis ex Academia de eruditione ac uita spectatis. Iam uero quum ad scholam deducetur puer à patre, ostendatur patri non literas debere quæri uelut instrumentum, quo paretur otiosus uictus: indignum est iam se id præmium labore tam præstanti: quam sententiam si ipsi re ac uita expresserint, facile credent alij ueram esse. Nam contrà, quam tandem habebit pater de prudentia & sanctitate filij sui spem, qui magistrum, id est, exẽplar filij uel imprudentem uiderit uel malum? Declaretur ei literarum finem esse, ut sapientior fiat iuuenis, ac inde melior. Maneat puer in pædagogio unum aut alterum mẽsem, ut ingenium illius exploretur. Quater per annos singulos in locum aliquem secretum magistri cõ ueniant, ubi inter se de ingenijs suorum sermocinentur, ac consultent: & ei quenq; applicent arti, cui quenq; idoneum uidebunt. Apollonius Alabadensis dicendi magister, ut scriptum est à Cicerone, quum mercede doceret, tamẽ nõ patiebatur eos, quos iudicabat non posse Oratores euadere, operam apud se perdere, dimittebatq;, & ad quamcunq; artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atq; hortari solebat. Faciãt idem gratuiti doctores, quod mercenarius, quod rhetor, philosophi, ac Theologi, quod gentilis, Christiani: ne sinant illum tempus apud se ac pecuniam perdere: nihilq; aliud quæri literis, q̃ ignominiam, & seminarium errorum, & tanquam bestiam lacessitam immitti in ciuitatem. Hæc si fiant, non aliter uenerabuntur indocti doctos, quàm diuos è cœlororis plena, quæ numine inhabitentur, ut quondam Heliconas & Pernassos. Quàm indignum reputanti uidear ab imperitis, ac cõtemni? idq; quod grauissimum est, non iniuria nobis accidere? Enimuero ferendum nõ est moderarioribus esse plerunq; affectibus agricolas, & sutores, & carpentarios, & homines de ima plebe, quàm

eruditos complures. Ad eiusmodi scholam nō solum de ducerentur pueri, sed ipsi etiam senes tanquam ad portum se reciperent fluctuari in magna ignorantiæ acuitiorum tempestate: omnes denique attraherent maiestate & autoritate quadam: plusq; apud auditores proficeret fide, ac ueneratione sui, quàm plagis, ac minis. Acutissimus erit stimulus ad studia, & ad parendum præceptoribus graue pondus admiratio ingenij ac morum. Hæc est uera academia, scilicet conuentus, & consensus hominum doctorum pariter & bonorum cōgregatorum ad tales reddendos eos, qui illuc disciplinæ gratia uenerint. Neq; enim satis est unum aut alterum in ea esse bonum, si sint mali multi: numero & conspiratione & audacia mali superabunt bonum, quēadmodum uidemus passim contingere: atq; ad eum trāsibunt discipuli, quisquis plurimum indulserit suis. Quæritum est ubi melius doceantur pueri, domi ne an foris? Si qua talis esset Academia, qualem depinxi, utiq; multo esset utilissimum illic institui, etiam extemplo à lacte, ubi optimos mores statim imbiberet, mali autē mores essent ei noui, ac detestabiles: ut ille qui apud Platonem educatus, quum iratum uideret patrē, admiratus uehementer ac offensus nihil se uidisse apud Platonē tale affirmauit. Sed ut nunc sunt Academiæ, maior est deliberatio, quā quis credat. Potest enim consultari de domo, de patria & extra patriam. Ante omnia assuefaciendi sunt pueri bonis rebus delectari, atq; eas amare, tristari malis, ac eas odisse: accommodentur tamen opiniones illorū captui: nam nō statim summa illa & absoluta apprehēdunt. Res est cōsuetudo dulcissima, & opiniones illa ætate acceptæ, dulcissime nos in reliquum uitæ prosequuntur, atq; eo magis, si procedente ætate rationibus affigantur, & confirmentur. Ad hæc sunt pueri naturaliter simij, imitantur omnia & semper, eos præcipue quos propter autoritatem & quam illis hābent fidem dignos imitatione iudicant, ut parētes, nutricios, magistros, pædagogos. Itaq; multorum indolem corrupiā ab alijs accepimus, à quibus correctam oportuerat, nēpe ab istis eisdem quos modo nominaui. Magnā esse patri curam de filij moribus conue

Academia quid.

Domi an foris docē di pueri.

Patri cura erit de filij moribus.

nuent, tanto maiorē quàm de hereditate, quanto pluris sunt mores: & siue hereditatem relicturus est aliquā, siue nullam, prima est habenda probitatis ratio, imò nihil est hæreditate opus, sed uirtute: nam fortunas celeriter & parabit bonus, & dissipabit malus. Dominū quoque rationē de liberorum educatione à parentibus repōscere quum natura ipsa per se loquitur, tum nos mysticæ literæ exemplis ac præceptis docent. Ergo si non alia de causa, certē ob hanc quæ est maxima de filio nosca se pater, & domum, ac familiam totam, præsertim quum de filij institutione deliberat, etiamsi omni alio tēpore ignoret. Si uiderit esse, qui pueri cereum ingenium fingant in peius, amoueat, si potest commode: sin secus aut nec ipsi est, nec in familia habet cuius mores possit puer cum laude exprimere, foras illum ad eā rem mandet. Sic Romani olim filios suos ad senē aliquem mittebant principem uirum, grauissimū, & sanctissimum disciplinę gratia. Quemadmodum Cicero deductus est ad Q. Scæuolam tanto maiorem ac præstantiōrem genere, dignitate, opibus. Nam senes non aspernabātur eam curam, quam uidebant utilissimam esse ac cum primis necessariam suæ reipublicæ: quæ respublica non alia esset post ipsos futura, quàm quales ipsi pueros illos aut adolescentes reliquissent. Nunc ut paucos ac propè nullos tangit cogitatio communis boni, ita munus hoc omnes fastidiunt minime profecto fastidiendum, sed uehementer imprimis pro patriæ pietate appetendum & complectendum, quæ hoc tempore quid sit apud pleraſq; nationes nē intelligitur quidem, adeo sibi quisq; uni uiuit, & ualet. Ergo pater si potest pædagogum ascisçat filio sanctum uirum, & incorruptum: ab eo doceatur, si is sit, qui docere possit, imō ne solus: minō enim proficiet, ut Quintilianus ostendit. Si parare omnino non ualet, aut non talem, à quo possit bonam institutionem accipere, aut si cōdiscipulos nō habet, mittat ad gymnasium ciuitatis publicū. & deligat sibi propinquum, aut affinem, aut necessariū aliquem, ad quem subinde puerū mittat: à quo ille studiorū rationē exigat, & mores formet. Sed in gymnasio eos habitare minime placet: nō em illic adeo alū

eur

tur salubriter, nec tam instituuntur liberaliter, ac domi: si modo non animo parentes sint desplicabiles homines, & sordidi, ac flagitiosæ uitæ: uel qui filiorum indolem proiectissima indulgentia corrumpant. Nam qui ob educationem comẽ, officiosam, ingenuam pueros suos ad pedagogia quædam mittunt, uehementer sunt animo falsi: quippe magistri ferè in illis sunt auari, sordidi, spurci, tum morosi, difficiles, iracundi, sensu peruersissimo, interdum etiam, si deo placet, mulierculæ: pueri uero inter se, quoniam non omnibus quæ agunt, præesse potest magister, alij alijs autores & exemplo sunt ad obscœnitates, & prauas quasdam opiniones de rebus ergo exeunt illinc adolescẽtes, quales nec intueri, quisquã in conuictu possit absq; nausea, nec perferre sine odio.

De academia.

Mitti uero ad publicam Academiam, ut nunc quidem sunt hominum mores, non passim expedit. Principio explorãdum est in patria ab amicis, qui nosse id queãt, ingenium, sit ne eruditioi satis idoneũ. Ipse de se multa ẽtidie præbebit indicia. Hinc an eruditione ꝓbe usurus. Nã nihil est pcius. ꝙ abusus bonarũ rerũ: & eruditio instrumentũ rerũ maximarũ cõuerteret ad scelera ingẽtia in animo prauo posita. Merito Quintil. potiorẽ sibi causam uideri ait uiuendi honeste, quàm uel optime discendi. Ex malis atq; ineptis rari in bonum uertuntur: contrà potius naturæ degeneratione multi ex bonis mali fiunt. Mutantur enim homines à sodalibus, quos habẽt charissimos affrictu quodam uelut contagie, dum nihil sustinent illis refragari. Mutantur gustu uoluptatum, mutantur deniq; quòd corpus semper in animum incẽbit, atq; eum pondere suo deprimit, nisi magnis præceptorũ & recte exercitationis tibicinibus fulciatur. Qua de causa dictum est à Solomone, incertum esse cursum adolescẽtis. In academijs publicis ipsa ætas ad uitia proclivis impellitur uel à sodalibus & amicis perditis, uel praua quapiam animi libidine: atque ubi semel cœperit ruere, quicquid fit obuium, protrudunt, ac secum luctãtur deuoluere. Si præceptores habeant aut pædagogos acres, ac in officio sedulos & uigilantes, obdurãt ad uerba, & uerbera: quæ iam ex consuetudine ducunt pro nihilo:

ad quæ perferenda uel stimulantur à sodalibus, uel à dulcedine uoluptatis. Hinc odium prædagogi tanquã obicis uotorum: & ubi se paulo solutiorem conspicit, asperum se præbet monitoribus, ut inquit Horatius. Teneri non in officio, sed in officij quadam simulatione: in qua manere eum cogit metus pessimus officij custos: qui ubi in animo inualuit, reddit illum mancipium nequam: nam pulchritudine uirtutis adductus nihil agit, aut quod secundum est, licet non proximum, spe laudis. Ergo non ponit operam in literis, nec id quod agere uidetur, agit: sed præsente corpore animꝰ ad desideria sua peregrinatur: qui etiam corpus secũ eodem rapit, si paũlum modo metus absedat. Nec secus quàm nouus pullus perpetuo conatur excutere & frenum, & stratum, & sessorem. Quod si qua ratione prædagogum aut institutorem queat à se dimouisse, præclaram uidetur sibi nactus uictoriã, & liberatus graui seruitute: quod gaudiũ ipsius quæ gratulationes, & applausus sodalium perditorum tum uagatur, tum errat solutus in licentiã oĩm flagitiorum: & impingit ad omnes scopulos uoluptatum, non aliter ac nauis in summa fluctuum tempestatẽ fracto clauo & gubernatore summerso. Grandiusculi adolescentes non cohibentur in academijs à præceptoribus, & magistris ludorum: scilicet non audent hi, ne mutent gymnasium, & alió transferant uilem quæstũ: quanto minus si sint diuites? prædam enim suam plerique doctorum spectant, non institutionem discipuli. Quibus ex rebus præter corruptũ adolescentis animum, & mancipatum flagitijs, quod est grande ac præcipuum malorum, hæc etiam sequuntur non exigua. Iactura rei familiaris pauperis patris, & cui fortasse alij sunt sudore suo liberi nutriendi. In hũc enim de sua tenuitate largus est pater, quem alit blande, ac fouet tanquã senectutis suæ baculum, & familiæ totius columen: & magno olim cũ fœnore compensarum iri fratribus ab isto sperat, quod in præsens illis detrahat, ad faciendum huic uni otium studiorum: ita longo post tempore, & consumptis pecunijs, apparet ratio, ac spes omnis senis parentis inanis & cassa. Iacturæ numorum accedit iactura temporis irreparabilis

parabilis: elabuntur optimi uitæ anni, & institutioni optimi fine fructu: crescit ipse, & cum eo ignorantia atq; odium discendi. Nec qui aliquando fuit scholasticus, id est dominus, & liber, demitti se patitur ad artem aliquam sellulariam, aut quæ manuũ opera constet. Redit domum agrestis fera atq; incõdita, stipatus insciti, arrogantia, inciuilitate, ineducatione, sordibus, animo ad libidines & flagitia proiectissimo, interim quoq; ex uita illa in obscœnitatẽ omnem solutissima morbis confectus. Excusserat prius quàm è schola egrederetur, pudorem omnem ac uerecundiam præceptorum primum, mox parentum, & necessariorum, & patriæ totius, tum propter diutinum usum peccãdi, qui ex pectore sibi adicto omnem uirtutis respectum eiecit, tum quod ex patria à suis omnibus amantissimas ac reuerentissimas semper literas accepit, quæ ad eum tanquam ad uirum præstantem eruditione scribebantur. Quod si admonẽtur meliorum, reluctantur, & spernunt alios tanquam rudes atq; imperitos: nec ferunt se ab his moneri, qui se tot ties sint fassi inferiores ipso rerum peritia, ac prudẽtia. Et quo solutius agant nulli subditi, emunt gradum aliquem honoris scholastici, id est, effrenem ac liberam arrogantiam, fæpe applaudente & læto patre, qui quid agatur uidet, quorsum pertineat ignarus. Ibi uero suis omnibus numeris perficitur insolentia: fugiunt patriam, & parẽtes, quos quia fui dedecoris cõscios metuunt, oderunt quoq; inimici sunt doctis, quibus uidẽt se adæquaros aut prælatos etiam dignitate, non doctrina: & istorum lux illorũ tenebras manifestat clarius, & quasi coarguit: est pessimum hominũ genus, quia indoctum, & superbum. Omnia sunt meliore conditione in patria, fatibrius nutriuntur tenera corpora, & adualetudinem, ac nascentes uires confirmandas utilius: educantur liberalius, ac purius inter senes, & prudentes: præter hæc etiã minoris. Quotidiana cum parentibus consuetudo non patietur pietatem erga illos exolescere: facile enim conseruabit pater, ac tuebitur sui reuerẽtiam in filio, quem quotidie uidet, cui aliquid quotidie pro patria potestate imperat. Renouatur singulis diebus ius illud uelut usu-

In patria meliore sunt oĩa conditione.

usurpatione possessionis. Augetur etiam charitas, si uel filius sit natura bonus, uel in parente signa aliqua conspicit probitatis, ac sapientiæ. Pietas eadem ex parentibus in eos se diffundit, qui cum illis iuncti sunt sanguine. Ergo si malum est ingenium, metu est opus, quis maior quàm parentum, & propinquorum hausus cum lacte, & ætate confirmatus? Sin generosum est ingenium, amore ducetur, quis maior quàm aduersus parentes & consanguineos? Quid quod plerique non alia de causa ad bene agendum adducuntur, quàm parentum respectu, ut aliquod illis de se gaudium præbeant. Sicut de Martio Coriolano scribit Plutarchus: & horum recordatio etiam in remotissimis regionibus maximum est multis incitamentum, ut se ex illorum gerant sententia. Poterit pueri ingenium à propinquis & necessariis explorari, cui sit rei potissimum idoneũ: & ipse quotidie puer multa sui ædet signa. Si literis non sit aptus, nec ludet in ludo rem, & quod re est pretiosius, tempus: transfertur mature ad id cui iudicabitur appositus, in quo cum ingenti fructu uersabitur: & erit ex illis, quos quasi absolute edoctos παιδομαθεῖς consueuerunt Græci nomina re: occurretur pullulãtibus ac teneris etiam num uitijs: tum flectilis animus ad recta formabitur. Reuerentiam illorum in præceptores facile in patria parentes, consanguinei, & paterni amici autoritate sua conseruant. Æquales minus habẽt ad corrumpendum uirium: nam & ille & sodales ipsi, si quò eant, incident passim in eos, quibus sint curæ, & à quibus retrahantur, priusquam ruant. Quod si labi cœperint, insciet eis blandam manũ amor suorum: hic si non sufficiat, reuerentia & metus succurrent, quem de prima infantia imbibitum usus confirmarit, & à quo spes non sit solui ut possint, sæpe nec uoluntas quidem. Ita enim naturæ impulsu ac lege additus est filius patri, ut amet, & reuereatur: nec fas esse existimet cupere, non reuereri. Quæ si fiant, disciplinæ uirga perpetuo ante oculos pueri, & circũ dorsum uersabitur: quod præcipuum illius ætatis bonum atque imprimis salutare à Solomone sapiente ponitur. Simul ex uitæ consuetudine flagrantius in illius corde & pa-

A propinquis pueri ingenium exploran dum.

ren-

rentum & patriæ pietas ardebit, cui ut rei iucundissimæ ac charissimæ optime cupiet consultum, eiq; quacunq; dabitur, bene facter. Quibus de causis & ratiõibus sic faciendum censeo. Conitituatur in quaq; ciuitate Ludus literarius, eo asciscantur præceptores uiri explorata doctrina, probitate, prudentia. Salarium repræsentetur eis de publico. Pueri atq; adolescentes ab his addiscant cas artes, quas poterunt pro ætate atq; ingenio capere: mores uero patrios & totam educationẽ uitæ ciuilis à prudentibus senibus, quemadmodum olim Romæ. Antiquitas enim, ut à Plutarcho in problematis traditur, honorificum existimauit propinquos & amicos erudire: qui propter acumẽ ingenij & bonitatem apti erunt literis: hi post flexum ætatis, confirmato iam & rectis opinionibus de rebus parato & munito animo, mittantur bonis auibus ad academiam. Quod si quis antea mittitur, quia domi non putatur posse commode doceri, eat cum pædagogo, quem ille reuereatur ut patrem: pædagogus uiri lim & uenerabilẽ sese præstet prudentia ac dexteritate, & bonitate amabilem: caueatq; imprimis, quantum efficere poterit, ne se in odium alumni adducat. Sed iam ad institutione ipsa pergamus dicere. Quum deducetur ad scholas puer, sciat pater, quem tãdem existimare debet fructum laboris studiosi: uidelicet non honorem aut pecuniam, sed animi culturam, rem eximiã atq; incomparabilis pretij: ut doctior fiat iuuenis, & per sanam doctrinam uirtute melior. Itaq; etiamsi uiliorem illam cogitationem ad scholam adferebat, ita persuasus reuertatur, ut altiora iam & ampliora de filio suo speret. Suscipiatur ea lege puer, ut eius capiatur experimentum ad aliquot menses: quod cum fiat de assecliis & famulis lancem aut scutellas mensæ illaturis, quàm absurdum est de illo non fieri, qui tanto maiore & suo & aliorum dispendio euadere posset doctus. In unoquoq; ad tradẽdam eruditionem, spectandum est ingenium: cuius contemplatio ad inquisitionem pertinet de anima: nos illinc nõ nulla præsenti instituto delibauimꝰ. Ingenij partes sunt acies ad intuendum, capacitas ad comprehendendũ, collatio ad iudicium. Ingenio nihil est similius quàm oculus.

Ludus in quaq; ciuitate constituendus.

De ingenio.

lus: hic est corporis lux, illud animi: in oculo uis est ea contuendi omnia, quæ colore sunt obducta, eaq; acies nuncupatur. Sunt tamen qui in singulis separatis diuersisq; cernendis ualent plurimum, multa pariter non capiunt: aut si capiunt ad breue quoddam punctum, non tamen continent. Sæpe etiam qui intuentur, qui capiunt, & continent, non conferunt illa inter se: nec quale quicque sit ex aliorum comparatione iudicant. Eundem in modum res se habet in ingeniis. Nam quidam acuti sunt, & perspicaciter singula intuentur, coniuncta uero uel non capiunt, uel non tenent: quorum caprus est angustus, aut memoria breuis, ac fluxa: alij capiunt, non tamen cogitationem reflectunt ad ea, quæ sunt intuiti, ut cuius rationis ac modi quicque sit censeant, ac diiudicent: & sicut sunt oculi uel cæci, uel uitiis recurrentibus affecti, ita ingenia partim stupescunt dementia & torpore perpetuo, partim interuallis quibusdam male sana sunt: nisi quòd cæcitatem & uitium oculorum quipatitur agnoscit, ingenij morbos ægrotus nec intelligit, nec si ostendantur, credit: quoniam in morbo corporis mens quæ de illo iudicatura est, non ægrotat: in morbo mentis ipsa eadem male affecta cẽsere de se ipsa non potest. Ingenium non est uel malis rebus, uel paruis ac puerilibus explorandum. Sed & oculus non continuo acute cernit, quod aliqua ad cernum uel in tenebris acute cernit. Ita nec ingenium habẽdum est pro acuto, quod in rebus paruis aut leuibus multum pollet: uerũ quod in luce & magnis rebus. Neque enim dubitandum est, minus nos nunc ualere ingenio, quàm ante primum illud scelus: at nunc astutiores sumus in flagitijs, & sicut Dominus inquit, filij huius seculi filijs lucis sapientiores in generatione sua sunt. Itaque egregia ingenia nihil sunt plerunque in nugis, ut oculi perspicaces in tenebris, & in lusionibus uiri prudentes. In ingenio spectabuntur actio & materia, tum separatim, tum coniuncta. Hinc affectus, siue mores. In actione sunt duo, intentio & extensio, id est, quàm magna aut parua, quàm breuis aut diuturna, cita aut lenta. Sunt qui in res intente contuentur, ac sedulo, quiq; se alligari gaudent operi:

Actio ingenij.

sunt qui remisse ac uelut aliud agentes, nec astringi uolunt soluti ac liberi: ut Ouidius & Lucillius teste Horatio: Hi sunt aëreæ constitutionis, aut qui calore immodico resoluuntur, quiue oppressi carne & graui farcinæ corporis laborẽ attentionis refugiunt, aut non ferunt. Obscurius cernunt alij, alij perspicacius: itaq; hi penetrant, unde acumẽ dicitur: illi in summa rerũ facie subsistunt, unde hebetudo, ac retusitas. Sunt qui primos ingressus habent faciles, mox confunduntur: quibus in laborе offunditur mentis aspectui quædam uelut caligo, quę quum recentes & noui ad opus accederẽt, non erant alij urgentes ac ualentes persistunt felicissimi: quidam ea quæ uiderunt, coniuncta sumunt: nonnulli separant, & diminuũt ad scrutationem singulorum, quæ nomi-
Subtilitas tur subtilitas. In tẽpore sunt qui intuitu suo uelut quodam feriunt per multa uolitantes, nec usq; conquiescentes, alij fistunt, & quasi figunt uestigia. Soluti ac liberi sunt, qui celeriter quæ uolunt assequuntur: ut homines bonæ contemperationis: quorũ aliqui eo uigore ingeniorum sunt prędĭti, ut omnia quę opus est, uno uelut contextu dispiciant, & tanquam ad manum habeant parata: de quo genere Vinicius ille fuisse memoratur, quem Augustinus dixit in numerato habere ingenium: qui q; extemporali facultate plurimum præstant, interdum plus q; scribendo, & á cura: sicut Cassius Seuerus, & Sulpitius Galba: Quod contingere hominibus non tam studiosis, quàm ingeniosis Cicero & Seneca, testantur: multa enim ante oculos subijcit ingenium calore excitatum, quæ idem ipsum refrigeratum abscondit. Sunt qui tarde ac lente uadunt, sed perueniunt tamen quo destinarunt: & de his nonnulli lento suo gradu peruadunt longius, quàm priores illi cursu. Actionis duratio in alijs perbreuis est, quibus est conquiescendum statim: ut exilibus & exsiccis, quales sunt Ægyptij & Persæ: in alijs diuturnior, ac pertinacior, uelut in pictore illo, qui nesciebat manum de tabula: & in Didymo grammatico, qui cognominatus est χαλκέντερος. Sunt quorum uices otij & negotij sunt breues, sed crebræ. Sunt quorũ longæ ac uehemẽtes: quemadmodũ de Latrone Portio scribit Seneca: qui & accẽsi ardent pertinaciter, ut ignis in uiscosa materia, refrictis autem diu frigẽt. Recipiunt hęc mutationes uel crebras et quotidianas ex cibo & potione, ex habitu cœli & loci, ex affectionibus corporum. Illum qui sui semper esset similis, uocarunt olim uirum oĩm horarum. Recipiunt etiã ex uarietate naturę uniuscuiusq;: quòd ea est corporis cõstitutio & temperatura, ut modo magni & acuti sint, modo sui dissimiles. Sũt & aliæ mutationes longæ, nempe ex ætatibus. Quidam enim meliores redduntur annis, ut Scipio & Polęmon, & illi quorum Valerius meminit: peiores alij, ut Hermogenes rhetor temporibus Antonini Augusti, qui ex puero facundissimo infantissimus factus est iuuenis. Mutantur in deterius præcocia ingenia, in quorum pueritia fuit moderatus calor, postmodum si uel crapula uel corpulentia obruitur, obstupescunt: sin uero acuitur & augetur præsertim circum cerebrum, insaniunt. In melius uero quibus est de principio feruor immodicus, isq; sensim temperatur, ac tepescit: aut quibus corpus nimijs ac noxijs humoribus redundans mox purgatur. Expedit ijs, qui tenuissimos habent ac lucidissimos spiritus incrassari: ut ingenijs præacutis, ne quò non oportet cuolent, nec contineri in præsenti possint opere: quam fuisse causam autumo, cur Plato crassum academiæ aërem delegerit ingenijs Atticis subtilibus ac leuibus conducibilem: scilicet inficiendæ illis erant uelut compedes. Non mutantur quibus constitutio corporis singulis ætatis partibus congruit. Iam ex materia, qui-
Materia ingenij. dam in rebus quæ obeuntur manibus, quas Græci χειροπρακτὰς nominant, ualde probantur: quos uideas pueros semper pingere, extruere, texere, & hæc omnia deẽter, & cum tanta gratia ut diu ea didicisse credas. Alij rebus sublimioribus iudicij, ac rationis sunt dediti, maiore atque altiore mentis impulsu incitati, qui á pueris manuaria illa inepte faciunt, assequuntur tamen, quæ dicantur, prõptissime & acriter rationẽ colligunt: perpauci in utraq; re sunt boni: quis qui sint eiusmodi, non desunt. Appositi sunt quidã ad certũ aliquod disciplinæ genus, ut Poetæ soluta oratione impeditissimi: uidi qui

Mutationes ingeniorum.

festiuissime narraret, absurde ratiocinaretur: ex rara quadam nota sunt, qui in omni pariter ingenij materia, non illa quidem chirurgica, sed ea quæ mentis agitatione constant ac indagine probari possint: quale Plutarchus Ciceronis ingenium fuisse perhibet. Spectantur sum ingenia in materia atq; actione. Aliqui in nugis & rebus paruis sunt miri, captiosi, cauillatores, argutuli: in magnis, & solidis nihil efficiunt: ut qui in iocos dicaculi sunt, & promptæ dexteritatis, in seriis aliis iam esse dicas: quod genus sunt poetæ quidam epigrammatarij, & scurriles homines: de quibus uetus fertur dictum, facilius scurram futurum diuitem, quàm bonum patrem familiæ. De hoc numero sunt, quorum ingenium uolat per summa rerum, & minutias quasdam dispicit, quæ alios effugiunt: ad intima uero & tanquam rei medulleum non penetrat: sunt acuti quidem, sed illorum acies acui est perfimilis, quæ capillum unum latum in quatuor aut quinque fibras discriminet, non ut acies gladij, quæ solidam rem & duram discindat: gladij uero sunt similes, qui in iocis & leuiculis rebus nihil præstant, in seriis & solidis magni, uelut Demosthenes. Cicero in utroq; genere fuit admirabilis. Sunt qui perferre non queunt res graues, non adeo ex natura, uti ex delitijs, sicut Milesij, & Sybaritæ. Sic in artibus ac disciplinis aliis facti sunt quidam, & appositi, ad alias minime idonei. Sequuntur quidam docentem expedite, ut ingeniosi, & modeste de se sentientes. Alij præcurrunt, & ex hinc inepte nonnulli, tanquam qui coniecturis ducuntur similibus, quas ipsi habent pro firmissimis: nonnulli deserere ac feliciter, ut coniectores optimi: qualem fuisse ferunt Chrysippum, qui à præceptore nihil requirebat aliud, quàm dogmata, inuenturum se aiebat rationes quibus illa fulciret. Alienis inuentis bene utuntur quidam, ipsi nihil pariunt: quales sunt dediti imitationi, quæ uitiosa est, quum ibi sistit: quanquam in pueris ingenij signum esse Quintiliano credamus, utiq; quum bona exprimunt. Aliqui melius inueniunt sua, quàm utuntur alienis: ut acuti quidem homines, cæterum qui intelligendis atq; scrutandis alienis nolunt animum adiungere.

Materia & actio.

Non desunt, qui utrunque quum est opus efficiunt, quos in primo bonorum genere Hesiodus poeta collocat: hi sunt acuti homines, quique aliena studiose animaduertunt: in plerisque horum exempla possumus ad intelligendum ex oculorum intuitu sumere. Nam quemadmodum initio admonui, nihil est quod perinde ingenij rationem ac uim repræsentet nobis, ut oculus. Mores quo Mores ad
que uariant ingenia: multum enim in uim mentis con ingenia.
stitutiones corporis efficiunt, ex quibus affectus nascitur. Sed morum duplex est ratio, nam uel à natura accipiuntur corporis, uel à consuetudine. Affectiones animorum alij habent iritabiles, alij magis sedatas: & in his omnes quasi per uices dominantur, ac fœuiunt, in illis aliquæ tantum: in quibusdam ad bonum procliues, in quibusdam ad malum. Sunt, in quibus affectus aliqui uniuersi animi regnum usque eo occupant, ut ad se pertrahant, quicquid in animum subit: sicut stomachus uitiatus, quæcunque ingeras in noxium humorem conuertit: ita isti uel ad superbiam atque arrogantiam atque ostentationem detorquent, quos sub arbitris pudet discere. Sapienter Bion elationem aiebat esse impedimentum ad res magnas: uel reflectunt ad libidines & ob scœnam cupidinem, uel ad suspiciones prauas, & sinistras interpretationes. Nonnulli rectum habent ingenium aliquatenus, sed de repente consurgit ex transuerso affectus, qui illi uelut manum inijciat, & cogat de instituta uia flectere. Sunt quidam simplices, integri, recti: sunt uafri, obliqui: sunt qui perpetuo se occultent: sunt qui obiecta materia continuo sese produnt. Apud quædam metus solus proficit, apud alia benevolentia. Sunt sana, sobria, temperata. Sunt insana, furiosa, & hęc uel habitu perpetuo, uel interuallis: sunt mitia, sunt aceria & uehementia, nonnulla etiam impotentis naturæ. Aliqua magnis & iustis de causis suscipiunt animorum motus, qui nominantur uiriles: sunt quæ exiguis aut nullis, sed tenui aurula mutantur, pueriles hominesq; leues. O admirandum autorem tantæ uarietatis: tu qui solus hæc finxisti, solus nosti causas. Sunt quidē aliæ ingeniorum differentiæ. Sed hæc in præsens sufficiunt.

Quomodo ingenium proferet se.

ciunt. Puero adhibenda est materia, ut se ingenium motu, atque actione proferat. Nihil enim cuiusmodi sit natura, iudicari quiescens potest. Arithmeticam obiiciebat Pythagoras, quæ acumen exploraret: nihil æque mentis aciē patefacit, ut expedita computandi ratio: & ingenij tarditas, tarditate computationis arguitur, ut in nostris fatuis uidemus: & socordissimam Scytharum gentem supra quatuor numerum reflectere. Aristoteles est autor, ut nos supra decem. Idcireo inter Græcos sapientiæ sectatores fuere, qui hominem ea causa uocatum esse λογιστὸν ζῶον existimarunt, quòd solus sciret computare. Nam ut apud Latinos, sic in Græco sermone λόγος & ratio est, & computatio. Memoriam signum ingenij Quintilianus ponit: quę duabus constat partibus, facile percipere, & fideliter continere: prius indubitatum est acuminis indicium, alterū capacitatis: sequetur postea paulatim iudicium: itaq; iubebitur edisc̄re, tum imitari, de quo supra dixi. Exercebūtur lusionibus, id etiam acumen retegit, & mores naturę potissimum inter æquales & sui similes, ubi nihil finget, sed omnia exibunt naturalia: quippe concertatio omnis ingenium educit, ac ostendit, haud secus quàm excalfactio herbæ, aut radicis, aut fructus odorem, uel uim naturæ. Mandabitur ei per lusum munus regendi, ac imperandi. Magistratus, ut inquit Bias, uirum ostendet. Hispani haud absurde dignitatem & lusum coticulas esse animorum prouerbio dicunt. Alternis mensibus aut tertio quoq; congregati magistri de suorum ingenijs deliberent, ac decernant, paterno affectu, & seuero iudicio: & unūquemq; eò mittant, ad quod aptus uidebitur. Incredibilis per totum hominum genus utilitas sequetur, si id fiat. Nihil enim tractabitur prauè ac siniſtrè à coactis, & repugnātibus, de quibus consilium est prudentis poetæ:

Memoria ingenij signum.

Tu nihil inuita dices factéue Minerua.

Omnia uero optimè, & admirabili felicitate exequuntur ij, qui ad ea nati sunt, ac appositi. Nam quia ad opera minimè congruentia inuita ingenia detrudimus, fiunt ſtra ac detorta uidemus exire pleraq; omnia. Non oportet oculum ad frequentiam scholarum adhibere, quàm præ-

præstat parum habere salis sapidi, quàm multum insulsi. Quot philosophi contenti fuerūt exiguo auditorio, & apud hoc de magnis & præclarissimis rebus acutissime ac sapientissimè disserebant. Dominus noster quum Dei sapientiam & salutem mundo traderet, duodecim uirorum cohorte acquieuit. Sed nimirum tolle superbiam & quæstum, quantumcunq; auditoriū sufficiet doctori: non nego quin ad dicendum frequentia incitetur animus, sed aliud est dicere q̄ docere: & in dicēdo nescio quibus nos à gloria uideo stimulis pungi. Verum de ingenio dubio aut etiam malo non est ilico desperādum, nec nimis tamē fidendū bono. Mutationis ingeniorum ac morum multa sunt exēpla & in ciuitate & in scholis: sed uitio uoluntatis nostræ crebriores sunt in deterius. Nec idem est ingenium non esse satis aptum, & esse deprauatum. Sunt etiam nōnulla ingenia, quæ reiecta ad frugem aliquando pōst se recipiunt. Principio ex multis filijs destinet literis pater non unūquemlibet, ut ouum captum de cumulo ad assandum, aut frigēdum: sed sua & amicorū sententia maxime factum ad literas & eruditionem. Quidā quo nihil est magis ridiculū, ineptos mercaturę, aut militiæ, aut alijs ciuilibus munijs ad scholas mittunt, atq; initiari iubent: quodq; est grande nefas, Deo sacrant fœtum despicatissimū atq; inutilissimū: & putant ad res tantas satis habiturum iudicij ac mentis, qui ad minimas & leuissimas non habet. Destinato iam literis puero, ut pater de filio spem debet optimam concipere, ita præceptor de discipulo. Sed hoc erit discrimē, quod patris amor plerunq; est lusciosus, atq; etiam cæcus: præceptoris charitatē acutissimos habere oculos conuenit. Deductus ubi fuerit ad scholam, nullus erit deploratus adeo, ut eueſtigio expelli oporteat, quo minus conentur illum refingere in melius, si non ad literas, saltem ad mores. Omnibus initio statim fundamē ta sunt tradenda pietatis nostrę, ut noscat se, quàm est infirmus, & pronitate naturę malus: ut nihil nec sit, nec potest, nec ualet nisi ope Dei: illum implorandum credito & bona fide: nec speret se quicquam omnino assecuturum absq; eius auxilio. Quanta sit cæcitas & fraus in

Pietatis fundamēta statim initio tradenda.

animis uulgi iudicantis de bonis ac rerum æstimatione. Integræ opiniones in uacuum pectus instillandæ. Nos inimicos Dei reconciliatos illi esse per crucem filij eius, Deum ut potentem metuat, ut conscium uereatur, ut datorem ac beneficum amet. Nos ad hæc exponenda libellum conscripsimus, cui titulum fecimus de introductione ad sapientiam: & præceptori facile erit eiusmodi sõsculos ex philosophis & sacris autoribus tanquã è pratis uernãtiss. in usum discipuli decerpere: faciat ut sæpe numero recordetur bellum esse hanc uitam perpetuum, sæuum, irreconciliabile: affectus animi contra rationem accinctos semper ac paratos in acie stare, qui si uincant, acerbissima sequetur in homine pernicies: itaq; multa sunt subinde aduersus eos dicẽda, multa facienda, ne corrigant uires. Dici non potest, quot prauas affectiones puerí imprudentes hauriant, nihil existimantes inesse flagitij: at eas quum notiores iam conantur depellere, difficile admodum suscipiunt negotium: egerunt enim radices, & crebro suppullulant. Et quandoquidem assueta omnia sunt iucunda, quæ uecordia est, & quàm perdita dementia non assuescere optimis? præsertim pari in bonis & malis labore, sæpe etiam minore in rebus bonis: qui etsi sit maior, certe tanti est honestatis pretium, quod petitur: & per assuefactionem benefacere ex usu in naturam uertit. Sciant pueri deum esse præmium omnium rectefactorum, eiq; mentes & cogitatus nostros esse perspicuos: ut quantum per ætatem dabitur, consuescant nihil propter humanam mercedem agere, sed propter diuinam illam sempiternã. Post hæc uideatur, qui apti sint eruditioni, qui secus. Inepta sunt ingenia, hebetissima, absurda, præpostera. Mira dictu res atq; adeo etiam misera ingenia humana in uilioribus artibus & abiectis facilius ad frugem bonam euadere, quàm in liberalibus & præclaris. Nam in mercatura, in fabrili exercitio, uel textorio, deniq; in chirurgicis & sellularijs artibus paucíores uidemus operam ludere, quàm in studijs doctrinæ. Quid dicemus esse causæ? an quòd in humilioribus curis ingenium non tantopere infestatur ab affectu, qui grãdibus, & pulchris demum studijs repugnat, an quòd non

Quę ingenia inepta literis.

non perinde in leuibus & expositis laborat mens, atque in reconditis ac excelsis: ut in illis per deciiue uideatur deuolui, in his ardua scandere. Quòd si percipiendæ eruditionis curam excusserit, tanquam soluta & uaga continuo degenerat in uoluptates, & alios animi motus indecoros. Nec idonei sunt, qui uitijs naturæ tentantur: ut furiosus, aut demens: hi sui experimentum haud ægre dabunt, mittendi ubi coërceantur metu & plagis. Corruptæ indolis puer, aut corruptor corrigendus antequam admiscatur puerorum consortio. Ingenia uel acie nimis delicata & tenui, sed non solida, uel captus angusti meliora sunt non fatigata & obruta literis: sicut non est adhibendum scalpellum scindendo ligno, nec debilis oculus intento aspectu fatigandus. Sunt qui uno tempore literis non sunt apti, alio sunt, & uice uersa. Vafro atq; impostori automnia ad suspicionem prauitatis inuertenti satius est non commendari peritiam, quæ in illo foret instrumentum multorum scelerum. Quem natura pudet discere, non semper est ineptus, sed parum discet: hic sæpe est de ignorantia conuincendus, & pudefaciendus, ut uelit doceri. Si ne sic quidem retundatur arrogantia mittendus est ad artes, quarum ignorantiam non queat occultare, & sit ei necessum uolenti nolenti discere: hoc audiente superbia est crebro uelut res stultissima consutanda, & castiganda. Contemptoquàm libris, & agro ac syluis, quàm cœtui hominum. Quem tandem reuerebitur, qui magistrum non uereatur animi uelut alterum parentem? Ludibundus puer reuocandus, non expellendus. Ex cæteris ingeniorum modis & quasi formis alia alijs sunt disciplinis congruentia, uti post demonstrabimus, nullum certe erit quod puer sacris atque initiationi literarum. Iam admittitur ad mysteria. Magistri erga discipulum affectus erit patris, amabit uere atque ex animo tanquàm suam fœturam: an uero plus in homine gignit, qui corpus, quàm qui animum gignit? tanto scilicet præceptor est parente uerior, quanto uerius ex homine est animus, quàm corpus

Magistri affectus.

pus: non enim ex corpore homines sumus, quod cum brutis habemus commune, sed ex mente angelis, & deo simillima. Ea de causa Alexãder Macedo plus se Aristoteli debere profitebatur, quàm Philippo: ab hoc se habere corpus, ab illo mentem. Apostolus Paulus quos ad pietatem adduxisset, genuisse se ait in Domino. Sed erit paternus hic amor non cæcus, uerũ uidens, & quidẽ acute: ut oĩa quæ sunt in discipulo uel confirmãda, uel mutãda atque emendanda circunspiciat. Pueri perfugium habeant, quæ sunt in scholis accepturi, cultum animi, id est patris nostri melioris ac immortalis: eum cultum à Deo esse humano generi maximo munere ac patria indulgentia traditum, nec ab alio dari potuisse, nempe rationem ac uiam, qua deo placeant, & ad illum perueniant, in quo est extrema beatitudo: sic fiet ut eius modi cultum & ut sibi necessarium ament, & ut sacrum ac cœlitus missum reuereantur, ac adorent, tum in scholas tanquam in templa uenerabundi introeant. Quocirca quantum præstari poterit, dabũt magistri operam, ne gymnasia sua uel uilescere sinant lusibus, uel contaminari flagitijs. Magistros non aliter amabunt, colent, suspicient, ac ministros munerum DEI, & genitores animorum. Amorem facile magistri conciliabunt commoditate morum, reuerentiam uero utilitate præceptorũ, & uita incorrupta. Credibile non est quantopere affectus hi institutoris ac discipuli ad recte tum tradendam, tum percipiendam eruditionem ualeant. In præceptione artium multa experimenta colligemus, multorum usum obseruabimus, ut ex illis uniuersales fiant regulæ. De quibus experimentis si sint quæ cum norma non congruant, signanda est causa, cur id fiat: sin ea nesciatur, & pauca sint, quæ non quadrent, annotanda sunt: sin plura sint, quàm quæ congruant, aut pauci numero non statuendum de eo dogma, sed id transmittendum admirationi posterorum, ut ex admiratione, sicut fieri consueuit, philosophia nascatur. Artes omnes: quæ ad aliquid uel agendum uel faciendum pertinent, optime ex illorum actionibus atque operibus colliguntur, qui natura, studio, usu fuerunt instructissimi

Pueri affectus.

simi, ex quibus natas esse artes declarauimus: qui egerunt quidem sine arte, sed maiore quadam naturæ ui instructi, aut diligentia & usu adiuti. Sic ex CICERONIS usu ac Demosthenis præcepta rhetorices petuntur, ex Homero & Virgilio poesis. Sed ei qui de quaque arte commentatur, & præcepta format, subinde est oculus ab experimentis & usu ad naturam ipsam reuocandus, ut exactissima tradat magis quàm consueta: quod CICERO in optimo oratore instruendo factũrum se præfatur. Exemplar enim absolutum est in natura, quod tantum quisque exprimit, quantum ualet ingenio, aut diligentia: alij plus alijs, nemo plene ac perfecte. In præceptis artium ordo est res ad docendum efficacissima, ut facilius auditores tum percipiant, tum retineant: ducuntur scilicet rebus ita dispositis, & dum posteriora quasi ex prioribus uidentur nasci, accipiuntur omnia pro certissimis. Sed quis sit ordo: & qua utendum in artibus oratione, in libris de dicendo exposuimus. At quãdo pietas est, quò referuntur omnia, meminerit magister, quicquid exhibeat, Christianũ se esse, ut quod bonæ menti sit contrarium, auertat, tegat, & subinde aliquid dicat moribus conducibile. Poëtæ medio operę fabulantur, etiam quum de seriis agunt, sicut Virgilius & Lucanus: ne lectori excidat poetas esse illos: nos ut quum ex eis aliquid audient, deum ipsum præpotentem audire sese arbitrentur: illinc nonnulla delibabit magister tanquam ad morbos remedia, quantum quidem uidebitur sufficere: in quo opus est iudicio, ne parum adhibeat conuenientia, neue illa quæ intelligentiã illius ætatis excedant. Quod si Plato, Aristoteles, Xenophon, Cicero, & alij philosophi ad confirmationem suæ sententiæ ex Homero & cæteris uatibus testimonia desumunt, quanto congruentius est nos ab oraculis dei non testimonium solum, sed supremam autoritatẽ repetere, in qua falli non poterimus, quum ab infallibili sint sapiẽtia profecta. Sed quãuis in tradenda arte perfectis-

Ordo præceptorũ.

Autoritas sacrarum literarũ.

fectissima semper atque absolutissima sint proponenda, in docendo tamen ea sunt ex arte præbenda auditoribus, quæ illorum ingenijs competant: artifex enim summa contemplari debet, & ea in canones deducere, contendat unusquisque assequi: præceptor uero in schola auditorium suum debet spectare, non ut abarte deflectat, aut falsa tradat pro ueris, sed ut congruentissima cauptui suorum: utrumque diuinum illum artificem ac magistrum præstitisse sacra Euangelij historia declarat.

DE TRADENDIS DISCIPLINIS LIBER TERTIVS.

PRIMA in homine peritia est loquendi: quæ statim ex ratione ac mente tanquam ex fonte profluit. Idcirco bestiæ omnes sicut mente ita & sermone carẽt: est etiam sermo societatis humanæ instrumentum, neq; enim aliter regi posset animus tot inuolucris & tanta densitate corporis occultus. Ac quemadmodum mẽtem munere habemus dei, sic etiam loqui naturale est nobis, hanc uero linguam aut illam artis. Itaq; & domi à parentibus, & in schola à præceptore danda est opera, ut patriam linguam pueri bene sonent, quantumq; ætas illa patitur, fiat facilè. In quo magno erunt parentes adiumento, si ipsi uel in filiorum gratiam curent, ut sensa animi sui castis uerbis & integra arq; aperta oratione expromant, hinc ut idem nutrices, & nutricij faciant, & ñ inter quos agũt, ne perplexe, absurde, barbare loquantur: ne uitia oris habeant, quæ facile teneræ ætati adhæresc unt. Chrysippus ea de causa etiam doctas uolebat nutrices eligi. Magni interesse ait Cicero quos quisq; audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodũ patres, pædagogi, matres loquantur. Non leue est hoc momentũ ad ad eas linguas discendas, quæ parantur arte: rum ad facile cogitatus animorum & percipiendos alienos, & exponendos nostros. Sacrarium est eruditionis lingua, & siue quid recondendum est, siue promendum uelut proma quædam conda. Et quando ærarium est eruditionis, ac instrumentum societatis hominum, è re esset generis humani unam esse linguam, qua omnes nationes communiter uterentur: si perfici hoc non posset, saltem qua gentes ac natio- Sermo. Vna lingua.

ac nationes plurimæ, certe qua nos Christiani initiati eisdem sacris, & ad commercia, & ad peritiam rerum propagandam. Peccati enim pœna est tot esse linguas: eam uero ipsam linguam oporteret esse quum suauem, tum etiam doctam & facundam. Suauitas est in sono siue simplicium uerborum ac separatorum, siue coniunctorum. Doctrina est in apta proprietate appellandarum rerum. Facundia in uerborum & formularum narrietate ac copia: quæ omnia efficerent ut libenter ea loquerentur homines, & aptissime possent explicare, quæ sentirent: multumq; per eam accresceret iudicij. Talis Lingua Latina. uidetur mihi Latina lingua ex ijs certe, quas hoïes uiurpant, quæq; nobis sunt cognita. Nam illa perfectissima esset omnium, quorum uerba rerum naturas explanarent: qualem credibile est fuisse illam, qua Adam singulis rerum nomina imposuit, hæc enim ueræ sunt rerum appellatiões, de quibus in sacro carmine legitur: qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus illis nomina uocat, magnus dominus, & magna uirtus eius, & sapientiæ eius non est finis. Ad hanc sententiam perrinet Cratylus Platonis, quem Aristoteles tamen aliorsum detorquet in libro de interpretatione: & hoc demum inuentum Pythagoras præter cætera eximie admiratur. Sed ad Latinam linguam reuertamur: ea quoniam diffusa est iam per complures nationes hominum, tum artes penè omnes illius sunt literis mandatæ, est etiam copiosa, quia exculta, & aucta multis scriptorum ingenijs, sono insuper suaui, tum grauitatis cuiusdam nõ ferinæ & agrestis, ut in alijs nonnullis, sed fortis & prudentis uiri in ciuitate bene institutæ nati ac educati, nefas esse non coli eam, & conseruari. Quæ si amitteretur, & magna confusio sequeretur disciplinarum omnium, & magnum inter homines dissidium atq; auersio propter linguarum ignorantiam. Quoniam quidem ut D. Augustinus inquit, mallet quisque cum cane suo uersari, quàm cum homine ignotæ linguæ. Ad dilatandam etiam pietatem utilissimum est homines mutuo intelligere. Vtinam Angareni & nos communẽ aliquam haberemus linguam: sperarem futurum breui, ut multi sese illorum ad nos recipe-

reciperent. Hæc eadem fuit causa, cur Dominus Apostolis suis donũ linguarum contulerit: fides enim ut dicit Paulus, per auditum, cui lingua inseruit. Quocirca uehemẽter cuperem ut in plerisq; nostris ciuitatibus gymnasia instituerentur linguarum, nõ solum illarum trium, sed Arabicæ, sed earum etiam, quæ essent Agarenis populis uernaculæ, quas addiscerent non otiosi homines, ad gloriam inde captandam & plausum, sed ardentissimi zelo pietatis, parati uitam pro Christo impendere: ut eis instructi Christum illis gentibus annuntiarent, quæ paucissima ac nihil penè de illo audiuerunt. Expedit præterea linguam esse aliquam doctorum sacrã, qua res arcanæ consignentur, quas à quibusuis non cõuenit contrectari, ac pollui: & haud scio an conduceret secretiorem esse hanc ab illa communi. Quanq; in communi illa recessus sunt quidã per metaphoras, allusiones, ænigmata, & eiusmodi confirmationes dicẽdi imperitis aut tardis hominibus inaccessi. Quibus de causis & rationibus addiscendus est Latinus sermo, & quidem exacte, ne corrumpatur. Nam corruptus continuo desinet unus esse, singulæ regiones habebũt suum: quo fiet ut homines nec mutuo intelligant, neque artes illas, quæ Latino sermone continentur: quod contigisse ipsi uidimus. Huic linguæ dabit operam puer, dum alijs percipiendis rerum disciplinis non est per infirmitatem ingenij satis idoneus: nempe ab anno septimo ad quintumdecimum: sed id præceptor ex cuiusque ingenio, & progressibus melius statuet. Si quis Latinæ linguæ Græcam adiunxerit, ex ambabus multa reliquarum artium semina accipiet, ut iam à linguis illis ad nullam artium rudis prorsum & nouus ueniat: quippe ab ijs autoribus sermonem hauriet, in quibus non sola erunt uerba, sed nec esse possunt: multa enim inesse ex alijs disciplinis conspersa est necessum: & eadem opera Græcam Latinamq; linguam cognoscet. Adde quòd Græca est erudita admodũ, & locuples: & quemadmodũ Latina lingua alias potest copia sua instruere, ac iuuare, sic Græca tum Latinã ipsam, tum alias quoq; auget, & adornat: estq; perfectioni latinitatis necessaria, non secus quàm Latina Italicæ, aut Hispa-

Linguado ctorum.

Græca lin gua.

Hispanæ: nec ullus absolute fuit Latini sermonis peritus, nisi & Græco imbutus: ex sermone enim Græco Latinus, ex Latino Italus, Hispanus, Gallus manarũt: quibus olim nationibus Latina lingua erat uernacula. Itaque usu deprehendimus Latinam linguam fœcundiorem ac facundiorem ex Græca fieri, ex Latina reliquas Europæ, sed potissimum tres illas, quas modo nominauit: quas maxime expediret Latino sermoni assuescere, tum ut eum ipsum & per eum artes omnes probe intelligerent, tum ut sermonem suum patrium ex illo uelut aqua copiosius ex fonte deriuata puriorem atque opulentiorem redderent. Quid quòd multa sunt Græcis literis memoriæ mandata in historia, natura rerum moribus priuatis & publicis, medicina, pietate, quę de ipsis fontibus & facilius hauriuntur & purius. Si quis propter uetus testamentum Hebrȩam uelit cum his coniungere, nihil impedio, his legibus, Si satis putat fore temporis ad omnia, si se incorrupte eam acceptũrum confidit: nam audio multa esse à Iudæis in suis codicibus depraua ta, partim consulto Christi odio: partim inertia, dum toties mutant sedes, nec uacat iustam operam in literis ponere. Certe si duos Hebrȩos de eodem loco cõsulas, raro consentient. Et Latinam linguam exacte uelim pernosci, hoc enim ad conuictum & ad artes omnes expedit. In Græca magni sunt labyrinthi, & uastissimi recessus, non solum in dialectis uariis, sed in unaquaque illarum. Attica & atticæ proxima communis maxime sunt necessariæ, propterea quod & sunt facundissimæ atque excultissimæ, & quicquid Græci habent legi ac cognosci dignum istis dialectis est consignatum: reliquis utuntur autores carminum, quos non tanti est intelligi, præsertim quum non in dialectis modo, sed in appellandis rebus & colore loquendi tantũ sit inter orationẽ numeris solutam & astrictam discriminis, ut non uideatur esse eadem lingua: nec immerito Antonius Ceronianus poetas ait non ausum se attingere tãquam aliena locutos lingua: tametsi ex poetis quoq; optimi, & quos operæ precium sit legere Attici sunt Euripides, Sophocles, Aristophanes, & quod Menãdri est reliquiæ.

Hebræa lingua.

Dialecti.

Si quis

Si quis tamen ingenio ac memoria sit præditus, adiutus ætate ac otio, initructus diligentia ac studio, huic nihil uelim negatum: imò hunc tam feliciter paratum ad carpessendum linguarum & artium omnium laborem impendio exhorror. Si ad literas aliquis uel serior uenerit, uel occupatior, uel ingenio aut memoria defectus, huic Latinus sermo suffecerit. Nihil est enim ostentationi dãdum, quæ præclaros uirtutis fructus tanquam pestilenti affiatu corrũpit, sed usus ac necessitati. Nec mihi exẽplum quis adduxerit M. Catonis Censorij, quẽ ad Græcas literas natu iam grandem ueniisse tradunt: utiq; non ad elementa & prima exordia sermonis, sed ad lectionem autorum: declarant hoc ea, quibus Cicero facit illũ loquentem in dialogo de senectute. Nam quum ex præceptis Græciæ scriptoribus sententias quasdã desumptas attulisset, quæ intelligere non poterat, nisi sermonis illius bene gnarus, subiungit: Græce studeo, ut his utar, quibus uidetis me nunc uti. In sermone qui ore totius populi teritur, nihil necessum est artem aut regulas formari, ex populo ipso promptius ac melius discetur: quã quam sunt nonnulla à doctioribus ex analogia observata, ut in Po. Ro. etiam tum quum illi rerum domino sermo hic Latinus uulgaris esset ac patrius. Sed in quocũq; alio ascititio qui iam nullius est gentis, omnino formulæ sunt opus ne fallaris, neu loquaris uitiose. Nam quũ sermo in hoc sit paratus à natura, ut intelligare, & uicissim intelligas, grammatica hoc præstabit, ut ea detutu alios. Qui enim probe loquuntur Latine aut Græce, probe inter se intelligunt, cõtrà autem qui perperam: ut barbarissans Hispanus barbarus est barbarissanti Germano, & hic uicissim illi. Ars grammarica ex notioribꝰ, ut aliæ oẽs, tradenda. Principio ostendenda uocaliũ simplicitas. Tum compositio consonantium, quæ ex uocali fit, & sono quodam incondito ac imperfecto, hinc syllabæ, postea cõsuefactendus est puer expedite, ac suauiter appellare literas, atq; eas coniungere. Iam ruditer ex analogia significationũ monstrabis, quæ dicantur noia propria, coia, substantiæ, adiacentis: hinc uerba, partici-

Ars Grammatica.

pia, pronomina. His addetur cõfusa aliqua aduerbiorũ ratio, itidem aliarum partium orationis ex significatio nibus ut prius. Hic inflectat nomina, post uerbum unũ, deinde alia uerba. Tum incipiet substantiuum, & adiectiuum compingere, nomen & uerbum. Succedent inflexionum regulæ, postea generis, inde coniugationũ uerborum. His omnibus rite perceptis, dabitur ei in manus libellus aliquis Latinus solutæ orationis, iucundus, ibi lis, sermonis terũ: condiscet initio illius ordinare uoces ut uocatiuus sit primus, tum nominatiuꝰ, hinc uerbum & alia, qui ordo nominatur: est enim is maxime naturalis, & simplex, quiq; præstat, ut confuse ac permixtim enuntiata, facilius possint capi ad eum ordinẽ redacta. quod etsi minus pueriliter q̃ magistri ludorũ triuialium faciunt tũ Donatus, Seruius, & alij Græcorũ ac Latinorũ expositores. Post hęc quasi deliniamẽta à capite rursus danda exactius omnia & accuratius: in quo multũ artis expressit Theodorus Gaza Aristotelicam quandam præcipiendi rationem secutus. Itaq; plenius de octo orationis partibus dicetur: hinc exponetur syntaxis, adiungetur enarratio poetæ alicuius. Cognitionem hãc artis doctam uolo esse magis quàm anxiam & molestã: nocet enim ut regulas negligere, ita illis nimium inhærere, atq; affigi: tametsi tolerabilius est malum nimiæ diligentiæ. Studium Græcitatis Quintilianus iubet Latinis literis præponi: Sed in pueris, quorum sermo naturalis esset Latinus. At quando is iam nobis paratur discrimina, econtrario est agendum, ut cum Græcitatis rudimentis exactior Latinæ linguæ disciplina procedatur si quis attentius inspiciat, similes prorsum comperiat esse meam & Quintiliani instituendi rationes. Nam pueris olim, quum primum ad scholam uenirent, multa erant iam in sermõe Latino domi cognita. Post hæc grauiores Latinæ linguæ autores, annotatis tropis, ac schematis exponantur, & maiora iam pueri exercitia loquendi

à latinis incipiendum

loquendo atq; scribendo obeant. Quibus incipiat aperiri philologia, id est cognitio aliqua rerum: nempe tẽporum, locorum, historiæ, fabulæ, prouerbiorum, sententiarum, apophthegmatum, rei domesticę, rei rusticæ: gustus etiam quidam ciuilis ac publicæ, quæ omnia maximam illorũ ingenijs lucem inferent. Latina uolui prius imbibi, ut magis hæreant, quorum magis indigemus: & sonus ac sermo uniuersus, plane Latinus sit, non græcissans. Quod si hoc de lingua Græca dico Latinæ tantopere uicina, imò uerius matre, apparet profecto, quid existimari uelim de Hebræa, quæ horrore illo soni, tũ phrasi tota tam dissona est ab harum utraq;. Circa hæc quæ grammatici munus esse dixi diligentiam uelim adhiberi: desidia enim artes omnes perdidit: dum modo ne studium sit immodicum, ut ingenia nugis obruat, melius alijs rebus & cum maiore fructu uacatura: quod uideo etiam Fabio Quintiliano probari. Sed habeatur in studio delectus, ut prima cura sit circa uerborum significatus, & loquendi formulas, proxima circa intelligentiã autorum non tam in rebus, quàm in sententia dicti: ut assuescat puer illorum sensa eruere, quæ obscure dicuntur ac perplexe: in quo exacuitur iudicium. Tertia circa sententias sumptas de uita, quæ γνῶμαι dicuntur Græcorum dicta præclara, & prouerbia: quarta circa historias, postrema & leuissima circa fabulas. Ludi literarij magister ab his uitijs erit alienus, quæ adferre secũ solet artis grammaticæ lõgum exercitium. Nam quod in ludo inter pueros desident ad ineptias & puerilitates rarũ contagio pertrahuntur, grauitatem ac moderationem omnem amittunt. Et dum in uitia puerorum cogũtur animaduertere, quæ sunt innumera, & subinde renascentia, nec ea stomachus uirilis potest cõcoquere, cogũtur prope sæuire, atq; efferari: & in illud ceu pistrinum detrusi communi sensu multũ minuuntur: unde magna in illorum uita & consuetudine existit difficultas morũ atq; incommoditas. Festiue qui dixit mirandum non esse Grammaticos his esse moribus, quos à primo statim Homeri uersu trahant, μῆνιν ἄειδε θεὰ. Iam ut nemo in schola contradicit præceptori, induunt supercilium at-

Ordo studij.

Vitia grãmaticorũ.

que arroganttam, & iniquissime ferunt repugnare sibi quenquam: itaque in sententia pertinacissime perseuerant, ne quid decedat autoritati, si cesserint: nam corona, quæ ferè constat ex pueris, non pro bona causa pronuntiat, sed pro inuicto. Quid quòd se magnos sperant fore lacessendo, atque mordendo omne hominum genus: uidelicet agitur res puerorum iudicio, aut certe uirorum puerilium, quibus satisfacere magister laborat, ut retineat frequentiam: at qui pueriles sunt ingenio antisophistam maledictis obrutum deridենt, & contemnunt, & insequuntur ut canem fugientem reliqui: quasi ea in illum cadant conuitia, in quemcunq; effunduntur. Ad hæc ex regno illo & sæuitia puerili minas illas & terricula, & maledicta scurrilia in colloquia & scripta transferunt: nebulo, tenebrio, scelerosus, error faste eluendus, monstrum maioribus hostijs expiandum, cerebrum in Anticyram mittendum: qui tanti & tam atroces tumultus de syllabula praue scripta excitantur, aut de historiola aut fabella non usquequaque narrata exacte, ut non immerito Ausonius dicat felicem grammaticum nec esse ullum, nec unquam fuisse. A quibus omnibus magno & accurato studio prudens magister abstinebit: assuescet comitari, atq; humanitati: intererit colloquijs & congressibus hominum moderate ac commode: & quantum poterit à pedore illo sese uendicabit non discessu corporis, sed morum cultura diligenti. Præstabit se incorruptum & sanctum, affabilem discipulis, ut patrem, nõ dissolutum ut sodalem. Eruditio eius erit ampla, accurata, diligens, pura in ijs, quæ diximus: modo eodem ordine, ut primas partes obtineant sermonis uocabula, secundas intelligentia autorum, & ita deinceps: memoria uerborum ac rerum fœcunda & felix, quam uegetabit cura, & assiduitate ediscendi. Magnam breui tempore in animos audientium eruditionem instillat præceptor, qui in illa uastitate scriptorum tanquam domi suæ uersatur, nõ ut peregrinus singula magno labore scrutans, quo aliquid unũ inueniat, sed ut dominus, qui quo quidque loco sit repositum nouit, paratum q; & ad manum habet, quum res poscit: qua pos-

simum facultate Rhemnius Palæmon princeps grammaticorum est habitus, & uehementissime ærati suæ placuit, quum alioqui multis esset flagitijs intolerabilis. Non tam nefas esse ducet aliquid ignorare in fabulis ac nugis, quod non modo in rerum naturam peccatum nõ est, sed nec in artem: cuius generis sunt, quænam fuerit Aneæ mater uera? quæ Anchisæ nutrix? quænam Penelope, ex qua Mercurius Panem procreauit? quod Achilli inter puellas nomẽ? & alia quibus Tyberius Cæsus ille Dydimus in immenso illo uoluminum suorum aceruo disputauit. Imò uero sicut in ciuitate aut domo bene constituta flagitium admittit magistratus uel paterfamilias, qui locum malo & inutili homini relinquit, quem posset occupare bonus: sic delictum est, si in ingenio ineptijs illis locus tribuatur, in quo reponi possent alia profutura: male agitur cum literis, & peracerba crux studioso labori figitur, si hæc quoque ex eruditione esse existimentur: profecto miseri sunt grammatici, qui hæc exquirunt. Vrbane Virgilius, qui quum rogare tur, quid sibi uellent illa ex tertia ægloga:

Dic quibus in terris & eris mihi magnus Apollo,
Treis patear cœli spacium non amplius ulnas,

erucem se eo loci grammaticis defixisse respondit. Vernaculam puerorum linguam exacte cognoscet, ut commodius per hanc & facilius eruditas illas tradat. Quòd nisi in lingua patria aptis & propris ad eam rẽ de qua loquitur, utatur uerbis, fallet subinde pueros: is q; error adultos iam & grandes pertinaciter comitabitur. Quid quòd pueri nec suam ipsorum linguam satis intelligunt, nisi explicarissime singula dicantur. Teneat memoriam omnem uetustatis linguæ patriæ, & cognitionem non uerborum modo recentium, sed priscorum quoque, & quæ iam exoleuerunt: fit q; uelut præfectus quidam ærarij linguæ suæ: nam ni ita fiat, quum unaquæque lingua mutationes crebras recipiat, libri ante centũ annos scripti non intelligẽtur à posteris. Qua de causa multa in duodecim tabulis M. Ciceronem, & magnos iuris cõsultos fugiebãt: multa etiam quotidie in linguis

Ignorare aliquid nefas nõ ducet grammaticus.

Vernaculam linguam puerorum cognoscet.

uulgaribus fiunt ignota. Habebit amplam & copiosam uerborum Latinorum supellectilem, sed uere Latinorum, ut ab eo possint pueri tanquam ex fonte incorrupto hauriri: ne cogat eos per ambages quæ uelint eloqui, aut quod est turpius atq; incommodius, digito indicare. Hæc quidem earum rerum, quę sub sensus ueniunt, appellatio necessaria est inter ponēdum prima rudimēta: illud tamen prouectioribus utilius, ut assuescant abstrusos animi cogitatus scite expromere, in quo una sita est uniuersa eloquentiæ uis. Enarratio habeat multū facilitatis & lucis. Initio uerbis uulgaribus, hinc paulatim Latinis, distincta pronuntiatione, & gestu intelligentiam adiuuante, dummodo ne ad histrionicum deueniat. Quæ loca ex autoribus uel ad exemplum uel ad electi sui corroborationem adducet, curabit quātum fieri poterit, ne sola habeant uerba, sed & sententiolam quoq; aut rem aliquam ingenio uel uitæ conducibilem. Verborum quum significatus exponet, adferet de probatis autoribus dictum: in quo potissimum spectabit, ut uim eius apertissime auditoribus declaret, tū si licuerit, ut aliquid habeat cognitione dignum: quæ si nō inueniat, utetur, quibus dabitur: ipse nōnunquam: ut melius ob oculos rem subiiciat, exemplū de suo finget, quod deformatum erit in speciem uel sententiolæ, uel fabellæ, aut historiæ, aut prouerbii succincte comprehensi. Historiam aut fabulam inter prælegendum non ordietur à capite, sed quantum auditoribus ad præsentis loci intelligentiam erit satis: quod si prius illam audierint, paucis summonere sufficerit: quæruntur tamē interdum amœna & delecti, & audienti diuerticula, ut historia, uel fabula leuādi tędii gratia fusius explicetur: quam in partem malim grammaticum peccare, quàm ieiunitate quadam: dum Stoico quodam more punctim res indicasse satis esse putat. Nomen uiri, si quod incidit, ex illis quos fama celebrauit, nēpe uel bellicis laudibus, uel sapientia, & cognitione rerū clari, uel etiam nobilitati fœdis facinoribus, oppidū unde is natus, quibus parētibus, & aliqua ex eius laudibus attingentur præcipua, uel ea certe, quæ maxime ad propositum faciant: eodem modo de probro atq; ignominia. Tempora exhibuerit iā insignibus notis distincta, ut mox dicam: tum facile cui noræ uicinior fuerit, de quo loquitur, indicabit: urbs, mons, fluuius, fons quo loco situs, quārum à notabili loco distet: nempe ab Alpibus, à Pyrenæis, ab urbe Roma, Athenis, Rhodo, Hierosolymis, Nilo, Rheno, Euripo, supero mari, aut infero: quem uirum insignem ædiderit, quid potissimum pariat: tum si quid ad memoriam notabile in eo contigerit. Animans, aut planta, aut lapis breuiter describendus: & aliquid de illius natura & uiribus cognoscendum pulcherrimum, annotandum si rarum sit, aut regioni nostræ ignotum, docendum ubi prouenian. Sententia quæ γνώμη dicitur exemplo aliquo adiuuanda, aut alia sententia uel clariore illustrāda, uel maioris autoritatis fulcienda. Si quid sit in ea prauum, ad normam pietatis nostræ corrigendum. Prouerbii origo, & sensus germanus quantum fieri poterit, erudus: si quis usus, simul dictum alicuius allegandum, qui apposite sime, uidcatur attulisse, & maxime in loco. De re altioris disciplinæ facilia quædā delibabit, & captui suorum adolescentium consentanea: tū ut aurori suo quomodocunq; satisfaciat: reliqua difficiliora, aut altiore repetenda principio ad ipsarum disciplinarum traditionem remittet. Cōsilium autoris exponet: quod Donatus facit, licet in eo nimius: tum obscura scriptoris dicta per alia eiusdem similia, sed paulo lucidiora declarabit: quod si eiusdem non habet, certè alterius eiusdē ætatis, aut proximæ: ut ostendat eam fuisse uel autoris sui, uel illius seculi rationem loquendi, aut sentiēdi. Ad quæ omnia exēplum meo quidem iudicio ex Seruio Honorato potest sumi: non disputo de ueritate dictorum eius, exponēdi artem & uiam in primis probo: eamq; pro lege instituē di propositam uelim esse Iudimagistro: tametsi copiosiorem hunc esse & prolixiorem in enarrando conuenit, quàm fuit in scribendo Seruius: minutiora quoq; in auditorio consectanda, q̄ in libro cōponendo. Meminerit aptissimæ imaginis, quam de puerili ingenio Quintilianus expressit, esse ea uelut uascula anguſti oris, quæ superfusam humoris copiā respuāt, sensim instillatam recipiant

Enarratio autorum.

Seruius

cipiant. Itaq; initio pauca & facilia obijciet, mox consuefaciet pluribus, maioribus, solidis. Inter exordia subinde interroget, & eorum quæ audierint rationem reposcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi. Audiet puer attentus, & intueatur in præceptorem, nisi quum inspiciendus erit liber, aut scribendum. Norit sensum disciplinæ esse auditum, quæ animantes eo careant, disciplinæ capaces nõ esse: nihil esse uel prõptius (quàm multa audire, uel fructuosius. Quecunq; à docto re acceperit, credat esse mera oracula: & quia omnibus suis numeris existimabit esse consummata, & plena, uelit se multo huiusmodi artificis esse simillimũ. Platonis discipuli curuum eius dorsum referebãt, Aristotelis balbutiem: q̃ ea etiam pulchra & imitanda ducerent, quia magistrorum. Equidem imitationem uitiorum nõ probo. Sed malo ut uel uitia exprimant, modo cum uirturibus, q̃ ut ne uirtutes quidem. Discet recte scribere, & celeriter: rectę scriptionis iaciuntur fundamenta, quum docentur legere: ut quæ literæ, quæ syllabæ, quas uoces siue separatę, siue cõiunctæ reddant probeq; ac manu teneant: & persuadeant sibi, quod reuera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut & multa & multum scribere, multum atramenti, & chartæ perdere. Itaque unusque puerorum habebit librum chartę unum in partes aliquot diuisum ad ea accipiẽda, quæ ex ore præceptoris cadent, utiq; non uiliora, quàm gẽmæ. In parte una reponet uerba separata, & singula. In altera proprietates loquendi atque idiomata sermonis, uel usus quotidiani, uel rara, uel non omnibus nota, atque exposita. In alia parte historias. In alia fabulas. In alia dicta, & sententias graues. In alia falsas & argutas. In alia prouerbia. In alia uiros famosos ac nobiles. In alia urbes insignes. In alia animãtes, stirpes, gẽmas peregrinas. In alia locos autorũ difficiles explicatos. In alia dubia nondũ soluta. Hęc initio simplicia ac uelut nuda, aliquãto pòst cõuestiet ac ornabit: habebit maiorẽ codicẽ, codẽ referet tũ quę à pręceptore acceperit copiosius dicta & fusius, tũ q̃ ipse sua opera apud magnos scriptores legerit, uel ex alijs dicta obseruarit: & quemadmodum

Puer quomodo audiet.

dum in hoc suo ueluti calendario sedes & nidos habet quosdam, ita si uelit singulorum nidorum notas pinget sibi, quibus ea distinguet in scriptoribus, quæ in quemq; est locum relaturus. Prima ętate exerceatur memoria, quæ excolendo augetur: multa ei commendentur cum cura, & sæpe. Nam illa ætas laborem non sentit, quia nõ expendit: ita extra laborem omnem ac negotium dilatatur memoria, & fit capacissima: tum rudimentis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quum sint fassi dũ plenissima, retineri tamẽ ęre est, & imprimi animis: ergo quod uiris operę censoribus esset subacerbum, puerili ætati est etiam sæpenumero suaue: quare tunc sunt tradenda, à quibus uiri abhorrerent. Memoria duabus constat partibus, celeriter comprehendere, & fideliter continere: celeriter comprehendimus, quę intelligimus: continemus, quæ attente & crebro memoriæ mandauimus. Vtrunq; ordine adiuuatur, etiam ad ea quæ elapsa iam sunt reuocanda: in quo est illa recordatio, qua beluæ dicuntur carere. Quæ fuerint memoriæ credenda, in silentio alieno mandentur, nostro nihil est necesse: nam non raro tenacius infiguntur, quæ altius legimus: quemadmodũ audita de alijs melius retinemus, quàm à nobismetipsis lecta: & in altiore lectione duobus sensibus patefacimus ingressum ad animum intuitu & auditu. Quòd si cogitatio incipit digredi paruo murmure & reuocanda est prior, & quæ interpellat, excludenda. Ac quemadmodũ cibus paulo ante sumptus magis grauat stomachum, quàm auget uires, donec concoctus in uenas & corpus digeritur: ita lectio cõtinuo postquam est audita, parũ prodest quoad incipiat quasi in uentriculo confici. Quę sub sonum edisces, ea tibi de mane reprasentabuntur à memoria longe promptius, q̃ alio tempore: dum ne cubitum concedas uel crapula obrutus & nimio cibo grauis, uel inedia absumptus & exhaustus. Vtilissimum est quæ memoria contineri cupimus, ea scribere, neq; enim aliter infiguntur stilo in pectus, quàm in chartam: uidelicet attentio in eo quod ipsi scribimus, diutius immoratur. Itaque magis suppetit tempus, ut illud adhæreat. Quæ pueri de præceptore audi

Memoria

cipiant. Itaq; initio pauca & facilia obijciet, mox consuefaciet pluribus, maioribus, solidis. Inter exordia subinde interroget, & eorum quæ audierint rationem reposcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi. Audiet puer attentus, & intendatur in præceptorem, nisi quum inspiciendus erit liber, aut scribendum. Norit sensum disciplinæ esse auditum, quæ animantes eo careant, disciplinæ capaces nõ esse: nihil esse uel prõptius quàm multa audire, uel fructuosius. Quecunq; à docto re acceperit, credat esse mera oracula: & quia omnibus suis numeris existimabit esse consummata, & plena, uelit se multo huiusmodi artificis esse simillimũ. Platonis discipuli curuum eius dorsum referebãt, Aristotelis balbutiem: q̃ ea etiam pulchra & imitanda ducerent, quia magistrorum. Equidem imitationem uitiorum nõ probo. Sed malo ut uel uitia exprimant, modo cum uirtutibus, q̃ ut ne uirtutes quidem. Discet recte scribere, & celeriter: rectę scriptionis iaciuntur fundamenta, quum docentur legere: ut quæ literæ, quæ syllabæ, quas uoces siue separatę, siue cõiunctæ reddant probeatq; ad manũ teneant: & persuadeant sibi, quod reuera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut & multa & multum scribere, multum atramenti, & chartæ perdere. Itaque unusquisque puerorum habebit librum chartę unius in partes aliquot diuisum ad ea accipiẽda, quæ exore præceptoris cadent, utiq; non uiliora, quàm gẽmæ. In parte una reponet uerba separata, & singula. In altera proprietates loquendi atque idiomata sermonis, uel usus quotidiani, uel rara, uel non omnibus nota, atque expolita. In alia parte historias. In alia fabulas. In alia dicta, & sententias graues. In alia falsas & argutas. In alia prouerbia. In alia uiros famosos ac nobiles. In alia urbes insignes. In alia animãtes, stirpes, gẽmas peregrinas. In alia locos autorũ difficiles explicatos. In alia dubia nondũ soluta. Hęc initio simplicia ac uelut nuda, aliquãto pòst cõuestiet ac ornabit: habebit maiorẽ copiẽ, eodẽ referet tũ quę à præceptore acceperit copiosius dicta & fusius, tũ q̃ ipse sua opera apud magnos scriptores legerit, uel ex alijs dicta obseruarit: & quemadmodum

Puer quomodo audiet.

dum in hoc suo ueluti calendario sedes & nidos habet quosdam, ita si uelit singulorum nidorum notas pinget sibi, quibus ea distinguet in scriptoribus, quæ in quenq; est locum relaturus. Prima etate exerceatur memoria, quæ excolendo augetur: mulcea ei commendenrur cum cura, & sæpe. Nam illa ætas laborem non sentit, quia nõ expendit: ita extra laborem omnem ac negotium dilatatur memoria, & fit capacissima: tum rudimentis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quum sint fasti dij plenissima, retineri tamẽ è re est, & imprimi animis: ergo quod uiris operę censoribus esset subaeerbum, puerili ætati est etiam sæpenumero suaue: quare tunc sunt tradenda, à quibus uiri abhorrerent. Memoria duabus constat partibus, celeriter comprehendere, & fideliter continere: celeriter comprehendimus, quę intelligimus: continemus, quæ attente & crebro memoriæ mandauimus. Vtrunq; ordine adiuuatur, etiam ad ea quæ elapsa iam sunt reuocanda: in quo est illa recordatio, qua beluæ dicuntur carere. Quæ fuerint memoriæ credenda, in silentio alieno mandentur, nostro nihil est necesse: nam non raro tenacius infiguntur, quæ altius legimus: quemadmodũ audita de alijs melius retinemus, quàm à nobismetipsis lecta: & in altiore lectione duobus sensibus patefacimus ingressum ad animum intuitu & auditu. Quòd si cogitatio incipit digredi paruo murmure & reuocanda est prior, & quæ interpellat, excludenda. Ac quemadmodũ cibus paulo ante sumptus magis grauat stomachum, quàm auget uires, donec concoctus in uenas & corpus digeritur: ita lectio cõtinuo postquam est audita, parũ prodest quoad incipiat quasi in uentriculo confici. Quę sub sonum ediscs, ea tibi de manu repræsentabuntur à memoria longe promptius, q̃ alio tempore: dum ne cubitum concedas uel crapula obrutus & nimio cibo grauis, uel inedia absumptus & exhaustus. Vtilissimum est quæ memoria contineri cupimus, ea scribere, neq; enim aliter infiguntur stilo in pectus, quàm in chartam: uidelicet attentio in eo quod ipsi scribimus, diutius immoratur. Itaque magis supperit tempus, ut illud adhæreſcat. Quæ pueri de præceptore audi

Memoria

uerint, reddēt primum uel condiscipulorum alicui proiectiori, uel hypodidascalo, postmodū ꝓceptori ipsi: ne magistri uerecundia rudes ac infirmos confundat. Et à primo satis erit ad uerbum reddere: aliquanto post conferent similia nominibus & uerbis, quæ didicerint. Iubebuntur proferre, quid putent se ex præceptoris dictis annotasse, quod in usum suum uertant. Tum idem aliis uerbis mutabunt, & adferre paria tentabūt. Doctiores cum discipuli eadē que à præceptore sint audita, indoctioribus repetēt, ac familiarius explanabūt, ut & exerceātur doctiores, & indoctiores excitentur: facilius uidelicet attollunt se pueri ad intelligentiam æqualium, ꝙ magistri: quippe parua & tenera citius apprehēdunt, quo inuitantur, proxima, quā excelsa: quod in arboribus uidemus cōtingere. Loquētur primū sua lingua, quæ illis domi est nata, in qua si quid peccent, emendabit præceptor: dehinc paulatim Latine: admiscebūt ea quæ de præceptore hauserint uel ipsi legerint: ut inter primordia minime sit sermo in schola ex patrio & Latino: foris patriū loquētur, ne omnino consuescant linguas commiscere, & perturbare. Curabit institutor, quantum præstare poterit, ut pura sint uerba, & sermōis Latini propria. In hoc ut omni alio exercitio admonēdi sunt tyrones, ut fidāt magis canonib⁹ ꝙ usui uel iudicio suo, quę duo rudibus sunt infirma, & facile imponunt. Sensim accrescet eruditio, tum erunt prorsum Latini. Conabuntur sensa animi Latinis uerbis expromere: nihil est enim quod æque ad percipiendam linguam ualeat, ut usus. Quod si quis qui erubescat, huic linguæ est facundia desperanda. Qui post annum ꝙ inceperit institui, Latine recusabit loqui, multetur pro ætatis ac conditionis ratione. Lapsus in re difficili, corrigatur, data uenia, modo proficiat emendatio, in re autem facili puniatur. Nauabit operam, ut effingat uerbis ac sermone tum præceptorē ipsum, tum autores eruditos, quos ei præceptor indicabit. Viros ꝙ doctos eiusdem magistri approbatiōe. Nam cum his qui corrupte loquuntur, consultius est ea lingua sermocinari, ad quam non possit transire contagium. Et quandoquidem sermo est, hominibus ut mutuo inter sese intelligant tributus facilem esse eum ac dilucidum cōuenit,

ne interprete sit opus: claritas uero ex sermone ipso cōsiderabitur, non ex audiente: qui si sit linguæ ignarus, neq; nos dicentes assequatur, non protinus obscure eramus locuti: imò uero aperte ac facile, si & uerba usurpamus usu bene loquentium trita, & compositio sit dilucida, id est, naturali quodam ordine disposita. Quocirca uitanda penitus uerba uetustate desueta, dure translata, & longe, nouiter conficta, poetica, potissimum in Græcis, transposita, & traducta quò non oportet, seriem in longum dilaram. In sermone Græco, quandoquidē eum sumimus tantum ad cognoscēdos autores, non perinde erimus de loquendo soliciti, ut de intelligendo. Si cui uero tantum uacat, et per ingenium licet assuescat eloquendi etiam facultati. Animaduertenda sunt in pueris oris uitia, ut corrigātur: uelut quum uox est nimium gracilis, & tenuis literæ explicatio: quo uitio qui sunt affecti, ἰσχνόφωνοι nominātur, contrarium huic πλατισμὸς, quū pinguis est sonus, & appellatio literarum crassior: quod in Sulpitio, & Cotta Lucius Crassus apud Ciceronem notauit. Si uerba ex gutture tanquam recondita deprouant, ut Arabes & Hebræi, dicuntur λαρυγγίζειν: quum in recessu oris uox auditur, est cœlostomia. Aristoteles tria facit uitiose loquentium genera: ἰσχνοφώνους, qui literam aliquam certam exprimere non ualent, quos Latinus sermo blæsos nominat. ψελλοὺς, qui in pronuntiando literam prętereunt, seu syllabam, quos balbos quibus Cicero disertos opponit ad Papyrium Pætum. τραυλοὺς, qui hæsitantes appellantur. ὀρθὴ πέφυκε est recta oratio, & uitijs carens pronuntiatio. Labdacismus fit & Iotacismus, quum literæ illæ ultra iustum decorem exprimuntur. Sunt literæ quibusdam nationibus peculiares. Vt p literam Erechrienses crebro inculcabant, & Germani sibilum figmatis. Quæ uitia sunt ex cō suetudine, tolli queunt, quæ ex natura corrigi possunt, tolli non possunt. Sed certè licet usq; eo caute occultare, ne fœde existant. Videndū ne pueri spiritum per raritatem dentium non recipiant, sed resorbeant, neu pręproperanter consuescant loqui: neq; institutor ipse exemplo illis

Oris uitia

Ne loquāt celeriter.

illis sit ad celeritatem sermonis rapidam, ac uolubilem. Sunt enim ludimagistri quidã qui se pro absolutis grãmaticis habitum iri sperent, si cursu quodam citatissimo uerba non proferant, sed effundant: quæ res magnã imprudentiam parit in uita, & plerunq; summum dolorem eius: non enim potest mens uolanti linguæ sensorum copiam necessariam suggerere, ita cogitur uel tacere turpiter, uel absurda et stulta effutire: quod si hæreat, nihil est deformius, quàm in cursu illo mora, & difficultas ei, cui omnia uidebantur esse plana, seu prona potius. Satius est ut tarditate, quàm celeritate in loquendo peccetur: in tarditate licet sæpe, quæ dicturus es præmeditari, in celeritate uix raro. Est tamen quiddam inter ea medium, quod consultissimum fuerit tenere: & expeditam quidem uolubilemq; loquendi rationem, etiam interim inconsideratam ut non improbarim in puero tanquam uirorem ætatis, ita quum incipiet adolescere, mitigabo, & reprimam, ne incogitata uerba & in labris nascentia consuescat funditare. Scribendi exercitatio plurimum confert: stilus inquit Cicero magister & effector dicendi optimus. Ergo postquam syntaxin didicerint, reddent uulgares orationes in Latinum, & has ulcissim in uulgarem sermonem: sed eas perbreues, quibus addetur aliquid quotidie. Idem fiet in Græco: quanquam in his malim ut ex Græcis ad nos discant, quàm à nobis illuc traducere. Ad uertendum, probe uim linguæ utriusque necesse est ut interpres teneat: exercitatiorẽ tamen esse in ea oportet, ad quam transfundit. Sed nec integre uerba possunt transferri, quorum omnino ignoretur sensus: parũ conuenienter Aristotelis uolumina, qui philosophus non sit interpretabitur, nec Galeni qui non medicus. Exercebuntur itidem sententijs magnorum auctorum difficilibus explanandis, intentione ad eam rem uehementer est opus, ideoq; excitatur, atq; acuitur ingenium, & iudicium fit uegetius. Mira dictu res esse nonnullos qui quod loqui sciant, idem ipsum scriptum si legant, non intelligent: quod accidit, uti ego quidem autumo, quia uagus animus ac sparsus satis habet ad loquendum intentionis, non satis ad intelligendum scripta: ipsum

De transferendo.

ipsum enim recolligere & quasi cogere non sustinet. Accedet exercitamẽtis collatio scriptorum cum formulis, in quibus congruant, in quibus diffideant: nam uasius usus non potuit in regularum alueum cunctus corriuari. Scribent epistolam facilem, aut fabellam: dilatabunt exemplum, apophthegma, sentẽtiolam, prouerbiũ: soluent & diffundent carmen numeris astrictum, atq; eadem efferent absq; numeris: qua in re exercitauisse nonnunquam seipsum Crassus apud Ciceronem testatur: idq; Laurentius Valla & Raphaël Volateranus fecerunt Homernm uertendo. Quod tanquam puerile tyrocinium probo, tanquam interpretationem iustam tanti autoris non probo: præsertim quòd eo traductionis genere, maxima gratiæ pars præclarissimo operi detrahitur. Scribet in principijs pauca, accurate tamen, deinceps plura: compositio enim ab anxio labore nõ uenit, sed usu potius atq; exercitatione attenta & diligenti, ne initio subtilia nos effugiant, quæq; ad rem maximè faciant, quum non credamus. Conseruabunt quæ prioribus mensibus scripserint, ut sequentibus comparent, & profectum deprehendant, eaq; insistant, qua se profecisse intelligent. Non est statim puero ad scholam deducto disputandum: nam quid tandem dicet rudis oĩmẽ? sed tacitus rationem scholæ consideret, sedulòq; contempletur singula: postmodum incipiet aliquid ab alijs condiscipulis scisciatari magis, quàm altercari, aut inquirere: hoc Pythagoras Samius reputans, annos aliquot iubebat puerum suum tacere, ne leuibus se quæstiunculis iactare consuescerent. Concertatiunculæ positæ fuerint concessæ, erunt initio crebriores, & de ijs quę audierint. Aemulatio enim illa commouet pueriles animos, nec finit otio obtorpescere. Idcirco Dominus tanquã pueros Iudæos prouocat, ut de regno cœlesti cum gentibus contendant, sicut est in epistola Pauli ad Romanos. Ergo pueri laude & præmiolis, quæ illa ætas capit, tum reprehensione, & obiectu æqualis melius digerentis sunt extimulandi: prouidebitur tamen ne res lorcerbitatem: paulatim hi conflictus in studiorum collationem

Disputationes.

tionem uertentur, & motus illi puerilium animorũ sen
sim ponent. Quandoquidem consultius est adolescentes
nihil scire, quàm ambitionis & superbiæ mancipia fieri.
Nemo nisi expertus, credat facile, qui & q̃ seui ac impor
tuni affectus ab adolescentibus alantur inscijs, tanquam
uipera in sinu. Et puerili quidẽ ætati præmiola, lauteq; q̃
tanq̃ lusus permittuntur, quę adolescentibus nugas esse
pueriles demõstretur, haud secus quàm nuces, aut equos
arundineos, uel ligneos, ut erubescant ipsi eadem exper
tere, qui iam pueritiæ nomen exuerunt. Præceptoris
sententia atque usus multum proficient, ut illa uelint
contemnere: nam quum ipse in ea inuehetur sæpe dictis
grauibus, & ostendet esse ridicula, tum uero uitæ sua,
Collatio quæ dixerit confirmabit. Quæ porrò inter se conferent
studiorũ. grandiusculi, hæc erunt ferè. Quàm conueniat cano
nibus cum usu, de autorum obscure ac intricate dictis,
de explanatione sententiæ, prouerbij, apophthegma
tis, fabulæ, historiæ, parabolæ: quæ origo illorum,
quæ mens, quæ accommodatio: de nomine uiri, urbis,
montis, fluuij, fontis, prouinciæ, animantis, stirpis,
lapidis, metalli: de ui uocabuli, & eius originatione:
de prosodia eius, & orthographia, de loquendi for
mula, de structura, de lege carminis: omnia hæc quan
tum ætas illa ferat, & studiorum ratio. Et quando ho
mo à natura nihil est edoctus, omnia ei sunt doctrina,
labore, usu, diligentia excudenda: fallitur sæpe, & in
Correctio diuersum abit, quàm oportet: itaque correctio est omni
tempore, omni ætate necessaria: nec debemus finere,
ut aliquid adhæreat uitij, atque inualescat. Sunt tamen
nonnulla, quæ nondum capiet, ea in aliud tempus ma
gister differat, prælonitis tamẽ discipulis, non ideo ap
probari, quę faciant, quòd non reprehendantur, id enim
condonari illorum infirmitati: Venturum tempus, quo
opportunius patefaciat, cur displiceant. Nec desunt quę
ad præsens in pueris probemus, in utris iam & confirma
ris reprobanda. Sed in percipienda eruditione aliquid
forte expediat dissimulari, nec censeat culpam eis om
nem præstandam, mores certè omni uitio immunes es
se conuenit: non ut in ætate illa omnibus suis numeris ab-

ris absoluti sint, sed ne praui certè, atq; statim initio cor
rupti. Meminerit prudens institutor, quàtum inter ex
ordientẽ, procedentẽ, & absolutum intersit: nõ id esse à
puero incipiẽte requirendũ, quod à iuuene lõge in disci
plinis, & formatione morũ progresso: nihil adeo esse
præposterũ, ut fructũ iam tum maturum exigere, quum
arbores germinare primo uere incipiunt: ne irascatur,
& succenseat pueris, si non eadem præstent, quę iuuenes
diu instituti, atq; etiã interdum, si Deo placet, idem ipse:
quo quum nihil sit aliud dementius, non desunt tamen
præceptores, qui id atrocibus minis, qui plagis, & uer
beribus à puerulis efflagitent, ipsi uerberari digniores.
Seruet in censura modum, ne uel se demittat, uel illos
efferat: non franget acerbitate uerborum animos, nec
scueritate confundet. Inter operis alicuius exordia, pu
ta quum aliquid incipient Latine effari: aut stylum mo
uere, conniuendum est ad errata quędã, quæ spes sit pau
latim posse emendari: etiam laudibus atq; approbatio
ne tanquam subdito calcari excitandi ad cursum, ne si
noui statim ac teneri irrisione præceptoris, aut sodaliũ
pudefiant, despondeant animos, priusq; periclitentur ui
res: nihil enim audebunt aggredi retardati eo metu, ne
alijs risum de se præbeant. Prouectiores nonnunquam
de eo laudandi, quod institutor prefertur, fore, ut quan
doq; displiceat. Atq; id temperamentũ in emẽdando ac
corrigendo seruabit, ut etiam si nõnulla parum exacta
transmittat tacitus, nihil tamen affirmet ita esse, quæ à
discipulis ipsis secus habere possit deprehendi: magno
pere id autoritatis pondus eleuat. At uero quoniam ho Castiga
minis ingeniũ ab incitatis animi morbis ad peiora de tio.
primitur, coercendus est inconsultus ille motus, & com
pescendus reprehendendo, castigando uerbis, & quum
opus est, uerberibus: ut beluarum more reuocet eum do
lor, cui ratio non est satis: rametsi liberalem hanc casti
gationem, quàtum fieri possit, esse malim, non asperam,
aut seruilem: nisi cuiusmodi sit ingenium ut officij sui
plagis sit tanquam mancipium admonendum. Pueris,
& ijs qui puerili sunt natura non admodum sese magi
ster familiarẽ præbebit: de quibus illud est in comœdia:

Nimi

Nimia familiaritas contemptum parit. Erit ergo grauis sine acerbitate, & mitis sine dissolutione: non minabitur, nisi quum res flagitabit: nec conuitia ingeret in pueros, unde illis prompta ad maledicendum facultas atq; exercitatio: post minas nisi puer obtemperarit, uapulet, sic tamen ut tenerum adhuc corpusculum acriter in præsens doleat, nihil deinceps sentiat incommodi. Nullo modo ita se gerat, ut assuefaciat pueros minas aut reprehensiones suas contemnere: quas uelim ne extra tempus consumat, reseruet semper opportunitati, quæ rebus omnibus gratiam & pretium conciliat. Tum ne uelut callum obducant uerberibus. Grandiusculis coërcendi quidem rarius plagis, interdum tamen. Plerunq; uero metu ac reuerentia præceptoris, & grauium uirorum de academia, qui uelut testes adsunt, atq; spectatores uirtutis aut uitiorum uniuscuiusq;. Hinc respectu patris & propinquorum. Indicandum quanta sit in studijs dulcedo, quæ uoluptates, quàm solidæ, quàm perpetuæ, quàm diuturnæ, quibus nullæ omnino uoluptates comparari: præterfluere reliquas omneis, & esse dilutissimas præ his: quòd sit etiam uiaticum senectutis rerum peritia: quantum ad uniuersam uitam præsidium, siue ornamentum quæratur rebus lætis, siue solatium afflictis: contrà quæ tenebræ, & quæ malæ tam pernicioſa ex ignorantia nascuntur: quas omnes ad res non poterit cuilibet non amplissima suppetere exemplorum copia. Subinde admonendi, ut quæ de moribus audiunt, ne ita accipiãt, ut historiolam quampiam, quã satis est audiuisse: hunc esse animorum pastum salubertimum, concoqui & digeri oportere, & in animi substantiam cõuerti: quod ni fiat, ut cibum in corpore, ita res morales animo officere. Veniat illis crebro in mentem præsidentis mundo Dei, nos omnes uenturos per mortem ad eius tribunal, cui nemo excipitur: mortem ex æquo instare omnibus, minari omnibus, ubiq; præsto esse, ac impendere: eodem momento adolescentes & senes efferri. Habebit præceptor communes aliquot locos breues, & maxime efficaces aduersus singula uitia, quis illa ætas infestatur, quam instituendam ac formandam

Commendatio eruditionis.

Admonitio

dam recepit, ut adducat uitium uel in odium, uel in contemptum. Sed quatenus & animorum & corporum nostrorum uires non solum finitæ sunt, uerum imbecillæ admodum ac tenues, concedendæ sunt illis quædam refectiones ac reparationes, ut diutius labori sufficiant: alioqui exiguo tempore exhaustæ, nihil deinceps ualerent. Exercitamenta corporũ crebra sint in pueris, nam ætas illa incrementis indiget, ac confirmatione roboris. Idcirco nec premendi sunt nimium, nec ad opus urgendi, sed permittenda laxamenta intentionis, ne studia odisse incipiat, priusquam amare: sic tamẽ ut ne ad spurcas uoluptates delabatur, unde studia ipsa infestius oderit. Mitæ libertatis est humanum ingenium, exerceri se patitur, cogi non patitur: multa ab eo facile impetres, pauca & infeliciter extorqueas. Lusus sint, qui honesta rem habeant cum iucunditate comuncta, quales sunt, pila, globus, cursus. Si Cicero ciui suo honestos ac moderatos lusus præscribit, quanto magis philosopho à nobis præscribi par est: omnia fiant sub oculis senioru aliquot, qui illis sint uenerabiles. His lusionibus hoc fini dabitur opera, ut corpus uegetetur, nõ ut ferociat. Valetudinis ratio uniuersa eò pertineat, ut ualeat mẽs, & sit, quod ille potissimum à dijs precabatur, mens sana in corpore sano: tum ut reficiatur, & recreetur animus, quo ferẽdo sit oneri quotidiani negotij. Latine inter ludendum loquẽtur, statuta illi pœna ex ratione ludi, qui patrio sermone erit usus. Latine facile loquentur, ac proinde libentius, si omnino quæ ludendo sint dicenda, explicata habeãt à præceptore bonis & propriis uerbis: inuiti enim eloquimur, quæ nos improprie aut inepte dicturos metuimus. At quum tempus exercere corpus non sinet, aut quibus uel non licebit, uel non libebit, magno oblectamento erunt sermocinationes festiuæ & suaues: cuiusmodi sint fabellæ, aut historiolæ, aut eiusmodi narrationes iucundæ, lepidæ, argutæ, facetæ: eòdem referuntur dicta uel fusè urbana, uel breuiter falsa & ridicula. Permittendus interdum quoq; lusus foliorum longiusculus, qui ingenium & iudicium, & memoriam exerceat, quemadmodũ etiam latrunculorum,

Recreationes.

Lusus.

& acierum: habebunt porticus uel laxa atria, quibus se recreent pluuio tempore. Prima ratio erit ingenij ac memoriæ, quæ nimia curatione corporis opprimitur. Sapienter quisquis dixit, magna cura corporis magna est animi incuria. Sic tamen ne corpus neglectum, squalore obducatur, ac sordibus, quo nihil sit ualetudini atque ingenio inimicius. Victus. Victus ratio & ad mentis acumen, & uigorem memoriç plurimum in omnem partem confert, ut moderata sit, ut idoneis temporibus, ut congruens temperandę cuiusque institutioni, ne noxius aliquis humor radices agat in corpore: exucci humectantibus utantur, pituitosi calidis & arefacientibus: melancholici contrarijs naturæ illi, quæ extenuent spiritus ac hilariores reddant, quibus uinum paulo concedatur largius. quemadmodum Sapiens Hebræus consulit, dandum uinum mœstis: bilioſi refrigerabuntur, & tenuissimis spiritibus erunt crassiuscula tum ad ualetudinem salutaria, tum etiam ad cohibendam iudicij uim, ne subito in præceps feratur: quo uitio multum infestantur subtilia nimium ingenia. Adolescentes ne subducant se, nam uel potabunt, uel magnas sponsiones facient, uel scortabuntur, ut cuiusque erit ingenij proclitas. Hactenus linguarum institutio. Arbitror iam à me expectari, ut quibus ex fontibus hauriendam eruditionem hanc exiſtimem, aperiam: faciam equidem pro uili portione mea. Sed de autoribus tamen in uniuersum quædam sunt mihi præfanda. Autorum differentiæ. Scriptores non sunt omnes eadem metiendi regula. Sunt, qui in tradendis suis ordinem quendam sunt secuti, & methodum breuem ac dilucidam, atque ad percipiendum facilem: hi sunt non modo relegendi, sed ediscendi quoque ad uerbum. Alij exacte quidem persecuti sunt susceptum argumentum, sed uel fusius tamen, uel perplexius, quam expediat addiscenti: hic relegendus est quidem, non tamen perinde ut prior uersandus, & terendus manibus. Alios suffecerit legisse. Sunt quos nihil necesse sit legi, sed in bibliotheca tantum seruari ad consilium, quum usus poscat. A quibus autoribus abstinędū. Ante omnia arcendus puer ab autore, qui uitium potest fouere, ac nutrire, quo is laboret: ut libidinosus ab Ouidio: scurrilis à Martiale: maledicus & subsannator à Luciano. Pronus ad impietatem à Lucretio, & plerisque philosophorum, Epicureis potissimum. Glorioſulo non multum conferet Cicero, nisi ostendas, uel quo pacto possit quis semetipsum citra odium laudare, uel quemadmodum ne in maximis quidem uitris & omni penè laude maioribus gloriationem ferамus. Veniat iam ad lectionem gentilium, tanquam in agros uenenis infames præmunitus antidoto, per pietatem homines iungi Deo: eam esse à Deo traditam, quę homines excogitarint, plena esse erroribus: quæ contra pietatē sint, ex uanitate hominū orta esse & impoſturis diaboli hostis uaferrimi: hoc sufficiet in genere absq; explicatione. Meminerit se per gentiles iter facere. i. inter spinas, inter toxica, aconita, & pestes præsentissimas, ut ex eis sola sumat utilia, reſiciat cætera, quæ nec ipse anxie scrutetur, nec præceptor laboret explanando. Bene Laurentius Valla de uerbo quodam obscœno, ignorari malo, quàm me docente sciri: itaque auertat potius, quantum poterit longissime, & ad sensum magis syncerum traducat. Hæc præfati ad autores accedamus linguæ utriusque. In quibus sunt, qui orationem scribunt numeris astricta, alij soluta, quam prosam uocant, & pedestrem: priores poetæ nominantur, quorum concentus artis est musicæ, materiam nullam habent certam, sicut nec reliqua, quæ à Græcis ὄρεγανα nuncupantur, ut grammatica, dialectica, & ars dicendi. Magnum est in ea leuamentum animorum ex harmonia & concentu. Sed propter ea, quæ sibi prisci poetæ desumpserunt canenda multis in suspicionem ars uenit corruptelæ, quibusdam in odium quoque apertum ac professum: de qua quæstione tametsi longa disputatio est, & uaria, tamen sententiam nostram aperiemus paucis. Equidem quod ad uersum attinet, dulces illos esse cē seo propter eam congruentiam, quæ est melodiæ cum animo humano, de qua dicebam modo. Sunt in uerbis si ue propriis, siue translatis grandes, sublimes, splendidi, habent ingentium uirium argumenta, habēt affectuum admirabilem expositionem, quę energia dicitur: afflant

DE POETIS. Poetæ duplices

magno quodam & excelso spiritu, ficut & affiatur ipsi, ut uel supra ingenij, ac naturæ suæ captum uideantur assurgere. Sed his rarcis, & tam suspiciendis uirtutibus admista sunt uitia non parū exitialia, partim picta atq; expressa, partim etiam commendata: quę sunt huius generis, uehemēter possunt nocere, si quis habeat fidem dicenti, & nescio quo pacto imperrāt fidem suauitate sua sus in pectora audiētium blande illapsi. Picta uero alia sunt animi, alia corporis. Animi non perinde nocent, nisi si addatur facientis autoritas, ac exemplum: quam ob causam pulsus fuit Homerus è Platonis republica, & Pythagoras uidisse se apud inferos illius animam retulit de arbore suspensam, & circundaram colubris ob ea, quæ de dijs finxisset, multo sanè incommodius accepta, ij Sylius Italicus, conspectam à Scipione Africano fabulatur: etsi potuit hoc quidem olim nocere, nunc non adeo potest, quum sciamus sceleroſos ac facinorosos homines deos illos fuisse, calamitatem meritos non cœlum: possunt tamen lædere si addatur operę pretium, quod illo ex flagitio consecutus est quis, uelut imperium per fraudem, aut hominum cędem. Corporis uitia uel commemoratione ipsa mentes corrumpunt. Quærat aliquis quomodo igitur legendum? quomodo colligenda salutares herbæ inter tot noxias? qua cautione inter spinas incedendum? An potius spernendi atq; abiiciendi in totum? Plutarchus Cheronæus librum scripsit de lectione poetarum, in quo nihil agit aliud, quàm concinnare ac condire uenenum, quo minus sit sumentibus pestilens, ut quum periculosum boletum antidoto emendatur. Quid opus est an non est consultius uenenum nullo modo attingi? & fortassis hoc in illis poetis præstiterit, atq; eo magis quòd exiguum certè adferunt adiumentū siue ad artes, siue ad uitam, nec ad linguam quidem magnum. Docte quidem præcipit Plutarchus, adde etiam prudenter, ut solet, quo si quis attigerit, minus lædatur: quanquam sunt non pauca, quæ antidotum afferunt infirmum, ut quum iubet admoneri pueros poesin esse picturam: quid tum? & illa ipsa pictura quā cernimus, si sit obscœna, præsertim subtiliter & ar-

Plutarchus de lect. poet.

& artificiose expressa num non animos cōtaminat? nec immerito eiusœmodi & pictores & picturas sapientes homines de ciuitate uolebant eiici. Tum addit poetas ipsos in rebus turpibus subsignificare neutiquam probare se illa: at non omnes, imò quidam aperte comprobant, ut Ouidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Martialis, & eius notæ: alij obscurissime carpunt, ac improbant, & per nutus, quos intelligant perpauci. Iam uero sententijs turpibus opponendas præcipit honestas aliorum sententias, tum alios alijs derogare ait fidem. Quid porrò facias, si bonæ sententiæ non sint ad manum? Quid quòd malæ sententiæ procliuitatem pro se habēt naturæ nostræ ad malitiam, ut efficaciores sint, quàm bonę. Eò denique deducit rem, ut cōfiteatur nocere lectionem poetarum, nisi cautissime utaris. Id si ita est, non uidetur attingēda puero, quem illic Plutarchus instituit, sed iam grandiori natu, & sanis opinionibus imbuto. Quibus de causis ac rationibus sic uideri posset faciendum: Quoniam quidē in eis & dulcia, & pulchra, & magna, atq; admirabilia insunt multa, non tolli oportere, sed repurgari: non amputari affectum membrum, sed medicamento adhibito curari. Obscœna in totū rescindantur, tāquam emortua, & pertractura in contagiem quæ tetigerint. Scilicet intolerabilem faciet humanum genus tactura, si ex spurco poeta partem abscindas noxiā, & id facias in libello, quod in tuo ipsius corpore facere non dubites, si res exigat. Detruncauit Iustinianus Cæsar tot iuricōsultos, & nefas erit ex Ouidio detrahi eos uersus, quis adolescens sit nequior? Imò uero amissa sunt tot philosophorum & sacrorum autorū monimenta, & graue erit, ac non ferendum facinus si Tybullus pereat, aut ars amandi Nasonis? Vtiq; non de præsentibus modo, ac posteris præclare merebitur, sed de poetica arte, ac poetis ipsis, quisquis eam repurgationem erit aggressus: haud aliter ij de hortis, qui uenenis illinc erūcatis, solas reliquerit herbas salutares. Ita & ignominia erit poetis detracta, & malum uirus legentibus. Cætera autem quum pingent, sciant, qui legunt, picturas esse & hominū sæpenumero pessimorū: quum deos audient,

cogitēt hos esse reges: quum heroas, proceres: quum homines, plebem. Interdum deos putent accipi pro illis rebus quæ illis attribuitur: ut Iuppiter Regni sit majestas, Minerua sapientia, & consilium, Mars belli impetus, Mercurius interpretatio, Apollo dulcis quædam peritia, & lux mentis. Ipsis quoq; poetis fides eleuanda, multū quidem ualuisse eos natura, ac spiritu, sed homines tamen fuisse mediocri iudicio, doctrina uero & usu rerum sæpe nullo, aut certè perq; exiguo: tum animi perturbationibus obnoxios ac seruientes, uitiis inquinatos. Succurret fortasse alicui demirari, unde igitur tanta illorum autoritas non in uulgum solum, sed ad scholas etiam sectatorum sapientiæ. Cuius rei hæ sunt causæ: fuerunt primi & antiquissimi scriptores, ideoq; poetæ dicti: multi uero ab omnibus defertur uetustati. Suauitas dictionis conciliauit fidem, quādoquidem facilius credimus, quæ libenter audimus. Quūq; homines uiderent semina disciplinarum omnium in illorum libris esse sparsa, crediderunt absolutos eos esse in illis omnibus. Nullū est enim humanum ingeniū quamlibet focors, & ab institutione humanitatis remotum, quod nō semina artium omniū quędam à natura acceperit: siue re ipsa illinc sint ea, siue potestate, de quo non disputo. Id uero si imperitis & tardis hominibus cōtingit, quanto illis magis, qui ingenio rum essent præditi acumine atq; acrimonia. Idq; in nostris poetis experimur, qui carmina uernaculis linguis componūt, quos quum sciamus esse homines imperitissimos, tamen ea suis carminibus uidemus illos inserere, quę etiam ipsi admiremur, qui illos nouimus: & quibus indoctis aut ignotis facile persuadeāt se in omnium rerum genere magnam & diuturnā operam collocasse. Aratum accepimus astrologię imperitū, & Nicandrum Colophonium hominem ab agro remotissimum carmina illis de rebus ornatissima conscripsisse. Accedebat Aratus diuini numinis, quo credebantur instigari: ideo illorum dicta non accipiebantur aliter, quàm Dei per hominem ceu per fistulam loquentis. Philosophi uero receptā autoritate abusi sunt, ad persuadendum populo, quod uellent. Et quia inflammabatur illorum animus,

Vnde tanta poetarū autoritas.

Aratus ex Nicandro.

mus, longeq; ardore illo exercebat sese natura, quæ ex illis deprompsissent, putabant se tanquam naturæ doctrina comprobare. Sed dicamus iam de singulis nominatim. Ad formulas primorum rudimentorum habet institutor ex ueteribus Donatum, nouos autem Nicolaum Perottum, Sulpitium Verulanum, Antonium Nebrissensem, Aldum Manutium, Philippum Melanchthonem, sumet quem uolet, pares esse in tradendo uideo. De constructura indigemus exactiore aliquo opere, & deuincto numeris, quo melius commēdaretur puerorum memoriæ. Nam quæ nunc quidem extant certè, uel exempla sunt solū absq; canonibus, uel canones à quibus excipiuntur plura, quàm ipsi comprehendant: opus esset ei, qui id uellet præstare lectione atq; obseruatione longa & diligenti autorum Latinæ linguæ: sed plurimum arbitror adiuuari posse sex libris Thomæ Linacri de emendata structura, item Mancinelli thesauro, & libris de non uulgari literatura Lanciloti Passi. Interea tamen utentur pueri præceptis Antonii Nebrissensis, uel Philippi Melanchthonis: adiungent libellū de constructione octo partium, qui nomine Erasmi circūfertur, quem Gulielmus Lilius peperit, Erasmus concinnauit. Latina lingua ut alia quæcunq; ex populi usu solebat olim disci, ea postquam in ciuitate est corrupta, ex autoribus peti est cœpta ijs scilicet, qui à Catone Censorio ad tempora Adriani Cæsaris scripserunt: ut primus eius autor sit is ipse M. Cato, postremus Suetonius Tranquillus: hic est illius tanquam uitæ cursus: pueritia fuit sub Catone, senectus sub Traiano, & Adriano, ætas optima & uis uigorq; illius circiter seculum M. Tullii: non quin & cæteri qui secuti deinceps sunt scriptores multa habeant apta, speciosa, exculta, atq; exornata, quum propriis in uerbis, tum in trāslatis, & quibusdam ceu formulis dicendi. Sed nescio quo pacto maxime uidentur propria & naturalia quæ sunt æui Ciceronis, in eo ipso, in M. Varrone, C. Cęsare, Sallustio, T. Liuio, Vitruuio: post quos Latinus sermo ad luxum est & delitias cum moribus ciuitatis conuersus, ut fucata sint magis & adumbrata, quā priora illa: & delectare potius

Autorum nomina.

De arte.

Libellus de constructione

uoluisse eos appareat, quàm dicere, aut animi sensa loquendo exprimere. Itaq; quantum fieri poterit dabitur opera ut illius sint seculi uerba, & phrases: non tamẽ in hac egestate & difficultatibus Latine linguæ repudianda sunt, quæ posteriores attulerunt, Seneca, Quintilianus, Plinius, Tacitus, & eorum æquales: nisi forte fiet sententia obmutescere in tanta multitudine ac uarietate rerum, de quibus est singulis horis loquẽdum in arte bus & tota uita. Qui autores sunt Latinę linguæ probi, hi non omnes idonei sunt grammatico: quippe qui de omni rerum ac disciplinarum genere differunt, quò grãmaticę uel studiosus, uel esse professor non aspirat: neq; enim cognitione artium omnium professor unius obruendus est. Qui uero in contemplatione eiusce modi rerum uersantur, ñ grammatici illinc annotent, & excerpant, quæ ad illius inquisitionem pertineant. Ex quibus uniuersis consletur dictionarium Latinæ linguæ, quod nullum est plenũ saris & iustũ. Istud q; sit duplex, alterum enumeratione tantum uocabulorum breui interpretatione adiecta, alterum copiosius dictis autorũ intermistis: quod faciet, non solum ut securus sit lector, & expositione acquiescat, uerum ut sciat quoq; quemad modũ usurus sit, quod fortè cum fine exemplo lateret. Expediet in quaq; etiam uulgari lingua geminum puero tradi, unũ quo Latina uerba reddantur uulgaribus, alterũ quo uice uersa uulgaria Latinis: quod in nostro sermone Antonius Nebrissensis fecit, opus nõ saris exactum, tyronibus magis quàm prouectioribus utile. Ex dictionario absoluto & tãquam suis omnibus partibus confecto iam & pleno decerpet magister, quæ quoridiano sint usui necessaria: ut appositas uoces ñs, quæ pueri uelint eloqui colligat, quorum primordia erunt a ieuniores, quæque ætas illa facile sustineat, utpote à lusionibus: sensim ad maiora procedetur de domo, & tota supellectili, de uestimentis, de cibis, de tempore, de equo & naui, de templis, de cœlis, animantibus, stirpibus, de ciuitate & republica: condient hæc iocis salsis, fabellis scitis, ac lepidis, exemplis atq; historiolis iucũdis paremiis, parabolis, apophthegmatis, sentẽtiolis acutis, argutis

Dictionarium.

nonnunquam & grauibus: ut sic libentius haurian tur, & magno cum fructu non linguæ tãtum, sed etiam prudentiæ atq; usus uitæ. Sunt tamen quædam artium propria, ea non curabit attingere: ut de causis rerũ naturæ, de medicamentis, de legibus, & iure ciuili, de quantitatibus mathematicis: relinquet hæc, atque eiusmodi suis quæq; artificibus, magis uersabitur in ñs, quæ sunt uitæ communia, quibus nulla ætas, nulla condirio, nulla professio eximitur: qualia sunt ferè quę modo connumerabam. Interea uero dum dictionarium eius generis non habemus, institutor ipse ex sua lectione hæc, ut poterit, ad utilitatem discipulorum annotabit. Tum exhibebit faciles autores captui suorum aptos, ut apologos, quibus delectatur ætas illa, & rebus solidioribus parabitur. Versiculos castos & simplices, ut Catonis, qui sunt elegantes & cordatissimi, Michaelis etiam Varini, philosophorum item sententiolas, quæ omnia ediscent. Sequẽtur epistolæ Plinii Cæcilii, quæ flosculos modo dicendi habent, & cõueniunt illi comitati scholasticæ, ñs q; omino rebus de quibus studiosi homines & colloqui inter se cõsueuerunt, & scribere: ita ut sint qui ea gratia multas earum ad uerbum ediscant, quidam etiam eiusmodi dulcedine ac uerborum delitiis capti Ciceronianis prætulerint. quod penè est nefas. Sunt & epistolæ quædam Aegidii Calentii mire festiuæ, quibus pueri ualde oblecta rentur. Ad uarietatem & copiam uerborum exponet Lipsiationẽ in genere, traditis summa quadam uniuersalibrum Erasmi de copia priorem. Tum de recta pronunde, aut Mancinello, aut Ioanne Despauterio: quem in usum tabulam quandam Petrus Mosella confecit, quæ parieti affigi possit, ut deambulanti studioso occurrãt, & quasi ingerant se oculis. Incipiet his stilum mouere, ita ut alienus sit prorsum, & magnam habeat licentiam ex alienis non uerba tantum, sed longas quoq; sententias, & periodos excerpendi: in quo spectabitur quàm apte suis interserat. Sequitur alter liber de copia rerum Erasmi. Tradetur hic summatim cognitio rerum gestarum temporibus per notas quasdam distinctis, & confi

Ratio colligendi amores

Loca & tẽpora.

gnatis, sicut in uiis solet fieri: ut ab Adam ad Eluionē, ab hac ad Abraam, unde ad Mosen. Tum ad bellū Troianum, ab hoc bello ad Romam conditam, hinc ad expulsos reges, inde ad Romam à Gallis captam. Tum ad Alexandrum Macedonem, deinde ad primum bellum Punicum, ad secundum, ad tertium. Iam ad Syllam & Marium, postea ad Christum natum, à Domino nostro ad Constantinum, ad Gothos deinde, tum ad Hunnos, ad Carolum magnum, ad electionem imperatorum, ad Gotifridum Byllonium, ad transitum Turcarum in Europam, ad captum Byzantium, ad recuperatam Granatam, postremo ad imperium Caroli quinti, sub quo agimus: generatim in singulis spacijs exponet, quæ bella insignia sint gesta, quæ memorabiles sint urbes cōstructæ, qui homines clari uixerint. Addet his etiam breuē descriptionem orbis primum uniuersi, & maximarum partium, tum prouinciarum, & quid in quaq; commendarum fr

Lectio autorum. mæ utilis ad hoc Pomponius Mela. Iam hic accedet ad puriores illos scriptores, & imitatione dignissimos: his enim sequendi sunt ii qui sequentem non fallant, donec assuefacti horum ductui sine periculo possimus & alios audire. Cæsar quotidiano sermoni egregie utilissimus, cui Cicero laudem tribuit puri & incorrupti sermonis Latini, & Quintilianus eleganriæ, cui proprie studuisse illum testatur: tū Cæsari adiunctæ Ciceronis ipsius epistolæ familiares: simpliciores sunt tamen, & usui magis congruentes, quas ad. T. Atticum scripsit, nisi q; sunt in eis quædam obscurissima, partim sic scripta ab ipso Cicerone de industria, partim uitio atq; ignoratia temporū ita deprauata, ut restitui iam nō queant. Terentii fabellæ propter elegātiam sermonis scribi putabantur uel à Scipione Aemiliano, uel ab eius amico C. Lelio, is qui sapiens usurpatur. C. Cæsar Terentiū puri sermonis amatorem uocat: minus multo est puritatis in Plauto, antiquarius est enim, & licentiose indulget sibi personis seruorū, quū risus, & exhilarationē theatri, atq; hinc multitudinis applausum peruertitate etiā loquendi captata sed neq; in sensis est syncerior: ex utroq; cuperē resecta, quæ pueriles animos iis uitiis possent polluere, ad quæ natu

naturæ quasi nutu quodā uergimus. Poetarū lectio magis ad uegetādum ingenium pertinet, & ad stellas illinc quasdā & uelut insignia orationis petenda, q̄ ad alendū corpus sermōis. Comici uero propinquiores sunt pedestri orationi, q̄ uersui. Tragici inter eos sunt medij, mala habent grandia, turgidiora etiā q̄ expediat cōmuni sermocinationi: plurima tū, quæ apte ad usum queant applicari. Latinę linguę solus remansit Seneca tragicus: credo priscos non conseruatos, q̄ rudes eos atq; impolitos esse existimarent, nec tāti esse illos describere. Simul cum poetis discet totam rationem prosodiæ, & quantitatis syllabarum exactius iam & subtilius. Audiet Virgilij Bucolica: in quo opere est illud animaduertendū, q̄d in omnibus dragmaticis, id est in quibus loquentes personæ inducuntur, esse quædam uerba, & dicendi formas potius ex decoro personę, q̄ ex syncritate linguę, ut autores aliter dicerent, si sua non aliena persona uterentur: quod magis usu euenit comicis, & iis qui delectationi seruiūt lectoris, quàm scriptis autoribus: id q̄ uidemus quotidie in linguis uulgaribus fieri. Quocirca nō semper ex Plauto argumenta sumenda sunt ad comprobationem Latinitatis, sed neq; ex Terētio, quamuis hic est in eo parcior, neue ex Theocrito ad doricam dialecton, aut ex Virgilio in æglo. de quibus iactatum est à quibusdam, qui urbani uideri affectabant:

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an ne Latinum?

Non, uerum Aegonis: nostri sic rure loquuntur.

Ignari uel dissimulantes captasse Virgilium gratiam rusticitatis, q̄d & Theocritus fecerat indulgentius. Hinc odas Horatij explicabit aliquot. Adiunget Poetas Christianos antiquum Prudentium, & qui ætate hac scripsit Baptistam Mantuanū magis copiosum & facilem, q̄ tersum, aut sublimitati argumentorum respondentem: etsi in Prudentij carmine sunt etiam quę desyderes. Post hęc sequent Georgica Virgilij, & Politiani rusticus. Hic incipiet ipse carmen pangere. Enarrabit institutor ad cognitionem fabularum Metamorphosin Ouidij, & sex libros fastorum, non enim uenerunt ad nos plures: seligē tur Epigrammata Martialis nonnulla: addet Persium,

quem

quem dignissimum legi antiquitas censuit, ut Quintilianus, Martialis, & D. Hieronymus testantur. His succedes Aeneis Virgilij grande opus, & plenum grauitatis ac rerum bonarum, & quod Iliadi non concedat. Lucani carmen plurimum habet uirium, ut etiam bellicis sint prope pares, nec prælia uideatur canere, sed committere, & intonare classicum, eodemq; ardore arma scribere, quo Cæsar tractauit: ita ut illum quorundam aures tanquã sonum uastum ac immodicum non ferant. Illud tamen non ignorandum poësi operis succisiuis studendum, fomendamq; eam non ut alimentum, sed ut condimentũ. Ingenium uero poëticæ appositum illud cẽsemus, quod ingentes habet impetus, quibus interim supra solitũ & ordinarium naturæ suæ modum assurgit, celsosq; agit, nẽ cœlestes spiritus elatione illa concipit: ut non grandes tantummodo uiuidasq; sententias mentis acies intueatur, & colligat, sed in numerum cõstringat, harmoniam ex animo suo hauriens supra corpus cõcitato. Ex historia libros aliquot degustabit Liuij: prælegetur item ei Valerius Maximus, qui ad orationis picturam multa ornamenta adferre uerborum ac sententiarum poterit, quas habet initio & fine cuiusq; capitis fortassis concinniores quàm interdum deceret grauitatem exemplorũ. Postremum locum obtinebunt Orationes Ciceronis, in quibus sunt ornamenta, lumina, & uirtutes omnes dicendi: è quibus deliget magister, quas uelit suis enarrare, neque enim persequi omnes conuenit. Ex his quæ posui, ediscet ea discipulus, quæ institutor præscripserit: sed quicũq; autores enarrabuntur, semel atq; iterum per hebdomades singulas de moribus audient non nulla, quæ uitijs auditorum medeãtur, uel ut pellantur, uel ut ne inuadant atq; inualescant. Hæc quidem magister enarrabit: ipse per se discipulus post prima illa rudimenta ubi clarius aliquid cœperit in literis cernere, praeuiato suo studio hos leget: in arte grammatica Thomam Linacrum, à quo multa sunt Latinæ linguæ mysteria ostensa, ac sine impietate prodita. Tum duos Antonios Nebrissenses, & Mancinellum. Ad elegantiam uocabulorum primum omnium Lau. Vallam. Superfluit ut si

Lucanus.

Ingenium poeticũ.

poesi quomodo tractandum.

Valerius max.

Qui discipulo seorsum legendi.

le quidem certe in quibusdam, sed discentibus perutilis: quum aliquid negat in autoribus haberi, sustinendum iudicium in præsentia, nec utendum eo quoad apud seriorem indubitatæ fidei legeris: addet huic aliquos ex his, qui autores illos interpretantur, quos magister enarrabit, ut Seruium Honoratum, aut similes. Hadrianus Cardinalis Collectione illa exemplorum non parũ proderit: & si est in docendo parcior, quàm oportebat: satisfeciſſe se dictis autorum congerendis ratus, ab enarratione difficilium caute manum cõtinuit. Gulielmus Budæus utroq; opere in pandectas, & quinq; libris de asse plurimum opitulatus est rei Latinæ, elaborata illa seruatione rerum ac uerborum linguæ utriusque. Autores Romani sermonis diligenter euoluendi: nam si id fieri iubebant prisci illi, quibus sermo hic, quem nos arte consectamur, hausitus erat cum lacte, ut ex illorum lectione excoleretur lingua, & copia atq; uberras proueniret, qd nobis censes faciẽdum? quibus est ascitius, quiq; illum guttatim colligimus. In historia leget Liuium, eum certe, qui residuus est, integrum: cuius Patauinitatem, quã gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: scilicet non rosum. Hinc Cornelium Tacitum qui habet quædam duriuscula & imitatu periculosa, sed est grandis, audax, multumq; ineſt in eo spiritus. Hic Sallustium, qui multa est ab antiquis mutuatus, quemadmodum uulgato epigrãmate incessitur: & Atteius philologus admonebat Pollionem, ut obscuritatem uitaret Sallustij: quo magis miror illum à quibusdam tradi pueris: est tamen iis qui intelligunt, iucundissimus, & cuius lectio minime exanima ex Ouidio, atq; iis autoribus, quos recensui, desumpserit, habet tamen Ioannem Bocatium, qui deorum genealogias in corpus unum redegit, felicius quàm illo erat seculo sperãdum: tãetsi in interpretandis fabulis sæpe est nimius, & frigidus. In Latinis uerbis quos sequatur uelut duces, deliget Catonem, Varronem, Columellam, Palladium de rebus rusticis, Vitruuium de architectura: in quibus permagna est ad res plurimas appellan-

Budæus

Tacitus

Bocatius

das

das nominum purissimorum atq; apertissimorum copiat antiquarius est Cato, sed ea in illo reperias, quæ nusquam alibi: durus Varro, & opificibus accommodatus. Columella elegantior, & tersior, item Palladius, nisi quod interdum habet uocabula & idiomata Latina utique, uerum sui temporis, scripsit enim sub Hadriano. Vitruuius græcissat sæpe, & est ad intelligendum cum primis difficilis, ne cum picturis quidem iucundi Veronensis: propterea quod ædificādi uer⁹ illa ratio ex usu abest: ut non iniuria de illo Budæus dicat, non cuiusuis esse homis Corinthum adire. His adiunget Grapaldum de domo, nō ad phrasin, sed ad explicationem uocabulorum qui plus habet conatus quàm rei, huic omnia ferè ex illis sunt, & Plinio desumpta. In quibusdam incertus ipse incertum dimittit lectorem. Tum orationes omnes Ciceronis, declamationes Quintiliani. Sunt inter recētes nonnulli qui momēti aliquid adferre ad sermonem possunt. Longolius simiolus est Ciceronis, & Iouinianus Pontanus: hic tamen minus obtinet Tullianæ uetustatis, quàm Lōgolius. Angel. Politianus magnas habet argutias. Erasmus admirabilem facilitatem ac lucem: & est quum uiuat potius recentioribus applicari, tanquā similioribus, ac magis paribus, quàm priscis illis tam à nobis & moribus & ratione quadam intelligentiq; semotis. Quos uero in bibliotheca ad cōsulēdum collocabit, hi erunt: Varronis de lingua Latina libri tres intricati ex illo dicendi more ipsi peculiari atque ea de causa mēdis à librarijs inductis maculosi, ac deformes, Festi Pompeij decuratio. Non. Marcellus. Ex recentioribus Nicolai Perotti Cornucopiæ: quod si uacet legere, non pœnitebit collocatæ in eo operę. Nestor haud satis eruditus. Tortellius ad orthographiam diligēs. Ex quibus dictionarium suum Ambrosius Calepinus congessit, homo congerendis quidem illis idoneus, explendis uero quæ deerant, non idoneus. Hic quidem Latinitatis cursus cui aliquanto post initium æquari debet etiam Græcitaris, sicut dixi, ut ambo conficiantur pariter. ad prima rudimenta adhibebit tabellas aliquas Græcas. Alexandri puta aut eiusmodi, quo sonos & uires literarum syllabarum

Grapaldus

Quos consuleat solū.

Græcitatis studiū,

harum⁹q; pernoscat. Hinc ad declinanda nomina & uerba primum librum Theodori Gazæ, quem Erasmus uertit. Tum interpretabitur Aesopi fabellas, propterea q̄d & uerbis sunt faciles, & sensu ad ætatem illam apto: Græcorum quoq; prouerbium de rudibus satis indicat solitus illos ab Aesopo auspicari. His adderur liber secundus Gazæ, in quo illustrat coloribus, quæ primo libro adumbrarat solum, ac deliniauerat, Aristotelem secutus, & naturam rerum. Tum oratio aliqua puri scriptoris & facilis in manus dabitur. Isocratis scilicet aut Luciani, quod quidem sit certe sine corruptela: aut etiam Ioannis Chrysost. qui est tersus, & eximie dilucidissimus. Syntaxis parum est accurate à Græcis conscripta, quòd populum habuerunt diutius bene loquentem, quā Latini, ut minus fuerit opus obbseruatione ac regulis: & alioqui Græca structura fusissima est, ut ægre in alueū possit cogi. Theodor⁹ aliquid attigit in quarto uoluminę. Ioannes Lascaris canones ad imitationem Latinorum est commentus: parum huc uere, Gaza autem parū ad docendum appositè. Illud esset potissimum annotandum, quibus in rebus Græca & Latina inter se structura dissiderent. Iam hic transferre ad nos aliqua puer incipiet propter noscendam linguæ utriusq; proprietatē, & copiam uerborum parandam, tum ut ornamenta illa & cultum Græci sermonis in Latinum eliciat. Discet prodiā & orthographiā, quæ apud Græcos ut in quibusdam sunt apertissimę atq; indubitatę, sic in multis usum mō sequuntur, uel q̄d uni alicui placuit: eas ad res facit tertius Gazæ. Græca lingua diutius est syncera & pura cōseruata q̄ nostra, q⁹ illa barbararum nationū incursus minus senlit q̄ occidens. Sed uigor th̄ eius & quasi inuētutis floreret, nempe à tyrannide Pisistrati ad exitum Demosthenis. Ante Pisistratum atq; etiam Periclē nihil scriptū est legi dignū: post Demosthenē plurima quidē, cæterū integritate sermonis cum ætate illa minime comparanda. Itaq; enarrabit præceptor epistolas aliquas Demosthenis, Platonis, Aristotelis. Orationē aliquā Demosthenis, & cuiusquam ex illis x. Rhetorib⁹ quos eodem

seculo

seculo Athenæ tulerunt. Lexicon Græcæ linguæ compo
nendum, quale de latina diximus copiosum, & plenum.
Antequam attingat poetas, præcipiendum nonnihil de
dialectis: qua de re extat opusculum Ioannis Philopo
ni, & alterum Corinthi. Tum audiet rhapsodias aliquot
parentis poetarum omnium Homeri. Hinc Aristopha
nis primam & alteram fabulã, Euripidis aliquot: qui au
tores elegantes sanè sunt, & inter paucos attici. Aristo
phanes festiuus, Euripides grauitate sententiarum etiã
maximis philosophis par, ut Quintilianus ait. Ad sen
Homeri uirtutes. tentias boni sunt Theognis Doricus, nempe Siculus, &
Phocilides Ionicus. Post hos reliquus Homerus conse
quetur: qui attente ac diligenter est à discipulo & au
diendus de præceptore, & separatim relegendus, multis
in locis ediscendus quoq;. Magnæ sunt huius uiri uir
tutes, quas persequi longum sanè atque operosum esset.
primum quæ scripsit, non dicere uidetur, sed ante oculos sistere, ea est quasi depingẽdi uis & efficacia: qua uir
tute posteros omnes adhuc sine controuersia superat.
nec corpora expressit modo, sed animorum reconditos
illos motus, qui sub sensus non ueniunt: ut nihil uideatur esse aliud eius poëma, quàm imago uitæ humanæ.
Communis sensus adeo est callens, & ita sunt rerum na
turæ conformia, quæ dicit, ut post tot secula mutatis il
què eo moribus, institutis, tota uiuendi ratione, tamen
ætati etiam nũ nostræ & cuicunq; alij uerba, sententiæ,
collocutiones, orationes illius consentaneæ sint: quibus
de rebus facile tam longam diuturnitatem sustinuit, &
per tot secula non solum auctoritatem uerustatis, sed no
uitatis gratiam conseruauit, quum recens in unoquoq;
uideretur. Sunt tamen sua & illi uitia, quæ nos ut uitem
tur, indicabimus. sicut de uirtutibus fecimus ad imitan
Homeri uitia. dum, si cui modo tantum est facultatis ac roboris. Hie
ronymus Vidas tanq; superuacaneũ & redũdantem Ho
merum incessit, luxuriantem in narrando, & admisce
tem superflua: nec dubitat Virgilium illi, & cæteros La
tinorum anteferre, uelut astrictiores & sanctiores, qui
Græci omnes uitio illi sint obnoxij, ut Homerum secuti
nimij sint, atq; etiam nonnunquam subputidi. Nec pla
cent

cent ei descriptiones medio prælio curruum, & in iur
gio Thersitæ: quanquam hoc posterius ad uim potest re
ferri, & exẽplum, ut uideat lector, cuiusmodi uir, heroi
bus tacentibus, regi maledixerit. Damnat etiam humi
les similitudines, ac sordidas interdũ: ut milites muscis
assimulari in mulctra, Aiacem asino, qui nescit è pastu
discedere abactus fustibus. Virgil. decentius, qui formi
cis & apibus exercitus facit similes tãto honestioribus,
quàm muscæ sint, rebus. Ad hæc parum conuenit tam
otiose Diomedem & Glaucum media pugna esse collo
cutos. Repetitiones possunt uideri illius æui, sicut in sa
cris literis. Sed epitheta non decet esse ubiq; eadem: tam
nominat Paris Menelaum ἀρηΐφιλον, quàm Græci: & Vu
μελάγχαιτις persona Troianorum: & in media mono
machia persona Menelai Ἀτρεΐδαο ἀλίγκιος ἥρῳ, quum eum di
cat maleficum, & uialatorem hospitij bene meriti: ut so
lum uideantur epitheta ad commissuram numeri quæsi
ta, non ad uim aut gratiam. A quibus uitijs excusare cũ
possit ætitio operis, non enim integrum illud dedit in
apertum, ut omnia exacto iudicio perpenderet atq; eli
maret: sed separatim singulas rhapsodias ad cantus &
delectationem popularem: quæ omnia longo post tem
pore collecta sunt, & digesta per grammaticos iussu &
procuratione Pisistrati Athenien sis: quæ etiam fuit cau
sa cur nec patris, ac ne patriæ quidem usquàm memine
rit. Iam uero illius duo sunt opera, alterum calidum, al
terum callidum: multa non satis probi exempli conti
nent: & quæ de natura rerum, & humanis attingit mo
ribus, torquentur, quocunq; est uisum ijs, qui uari fauẽt
immodice. Cæterum de Homero satis, addentur huic re
liqua, si uidebit, Aristophanis, & Euripidis: tum ἔριδα καὶ
ἅμιλλαν Hesiodi, & Græca aliquot epigrammata, quæ ar
gutias & salem habeant non spurcum. Postremo Pindæ
rum obscurum in primis, & reconditorum uocabulorũ
usurpatorem: quem tamen Academicus Archesilas ido
neum in primis dicebat uocem implere, & uerborum
magnam præbere copiam. Theocriti pastoricia multum
habent Venerum in illa dialecto Dorica, sed quo intel
ligantur melius, explicandæ sunt allegoriæ, sicut in bu

colicis Virgilij, alioqui frigent pleraque omnia. Ad historiam præleget Herodianum, ut cum uersione conferat Angeli Politiani: est autor ille candidus ex se ac facilis, sed ea gratia Politianus transtulit, ut non ab homine Græco uideatur genitus, sed à Latino. Tum Xenophontis ἀλληγορίαν, quo nihil est purius, & inaffectatius. Thucydidis libros aliquot imperabimus difficilis licet scriptoris duri ac planè ferrei. Ipse ægro studio per se suo hos leget: In arte grammatica Oecolompadij dramata. Ad inflexiones uerborum & nominum Adrianum Amerotium: ad poëtarum & linguarum cognitionem Vrbanum. Interpretes eorum poëtarum, quos modo nominaui, multa ex linguæ arcanis patefaciens: quorum poëtarum nullus est qui non aliquem habeat ἀσάλωμ. HOMERVS principem omnium est nactus Eustathium Constantinopolitanum. Addet Thomam magistrum de atticismis. Ad res ciuiles commentarios Græcæ linguæ Gulielmus Budæus nuper conscripsit paris diligentiæ, cuius sunt Latina eiusdem: multa eruit abstrusa, compluribus tenebricosis locis atque obscurissimis lucem inuexit. Autores linguæ euoluet illo cratem, quo simplicius ac purius cogitari nihil potest. Xenophontem, & decem Rhetores. Luciani uerba satis sunt tersa, & phrasis dilucida. Asianus est uerborum apparatu instructus ac tumens, rerum inanis prorsum: adiunget his Thucydidem atticum, & facilioremhoc Herodotum licet Ionicum. Ad uarietatem rerum habet libros Aristotelis de animalibus, & Theophrasti de plantis: quos ita Latinos fecit Gaza, ut utriusque legendis magnæ possint in linguis illis opes comparari. sic porrò leget ut magis de uerbis ac sermone sit quàm de sensis solicitus. In Demosthene, quem crebro habebit in manibus, absoluta est linguæ illius uis, ac gratia, non aliter quàm de Ciceronis orationibus diximus. In bibliotheca tanquam ad consulendum reponet hos, Lexicon Græco Latinum geminum, ex Græco in Latinum, & ex hoc in Græcum. Hesychium ad intelligentiam poëtarum, Homeri potissimum. Iulius Pollux uarietatem & copiam uerborum suggeret, lectore tamen indigere doctiss

Quos discipu. leget in Græcis.

Quos Græcos consulet.

doctissimo: Nam innuit magis peritis, quàm docet imperitos. Sunt in his duabus linguis autores quidam mixti, qui simul & historias & fabulas, & uocum significatus, & oratoria, & philosophica attingunt: quorum appellatio uera est & maxime propria philologi: huiusmodi sunt in Græca Suidas, & Athenæus: In ambabus Aulus Gellius, homo rhapsodus planè, congestor potius, quàm digestor, & ostentator, quàm peritus, loquax culus sine eruditione: in uerbis ac sententijs putidulus, quæ de significatu uocum differit, sunt friuola & plerunq; imperita, ac falsa: legendus est quidem, sed ita, ut te rem leuem scias inspicere: famor est æmulus eius Petrus Crinitus. Ad philologiam etiam pertinet opus Augustini de Ciuitate Dei, Erasini adagia: quod opus assuefacere potest lectioni magnorum autorum, ut ad eos adolescens non omnino ueniat rudis ac nouus. Huius rè notæ sunt Budæi annotationes, & assis, de quibus sum locutus. Celij lectiones antiquæ, quæ interdum uetustate horrent non tam rerum, quàm uerborum. Macrobij Saturnalia multum habent bonarum ac uariarum rerum. Petrus Textor leuidensa texuit: licebit tamen officinam eius nonnunquam consulere, quàuis perturbatam, nec semper certam: ut erat autor literarum Græcarum prorsum ignarus, nec in Latinis magnæ dexteritatis: meruit tamen laudem diligentiæ aliquam. Raphael Volateranus uariæ uir eruditionis ac late patentis inter alios est mihi reddendus. In hunc numerum nescio an patientur grammatici ISIDORVM Hispalensem interferciri. Adfert nonnulla ex antiquis hausta haud prorsum aspernanda, præsertim quòd fontes illi non peruenerunt ad hanc ætatem. Restant scriptores alij linguæ utriusque, quos partim in aliis disciplinis propter rei argumentum necesse erit cognoscere, partim leget alio tempore, uel in hac ipsa professione remanens, uel quum in altioribus animi reficiè di gratia ad hæc uacabit respicere. Hic est cursus octo aut nouem annorum à septimo ad quintumdecimum annum, uel etiam sextumdecimum, ut cuiusque ingenium & progressus fuerint. Sentio me diu esse in hac

Autores mixti.

de linguis præceptione immoratum, quòd eo feci quia multi praue sunt à pueritia instituti, quum tãti referat, quemadmodum in exordio hæc tradãtur, unde reliquæ deinceps artes omnes ac disciplinæ dimanãt. Hactenus linguarum institutio uel iis qui ad disciplinas alias parãtur, & quasi formãtur, uel quibus ea sola per ingenium aut delectationem sufficit, ut in earum rerum sola cognitione uelint subsistere. Qui ingenio erunt uel tardo admodum, absurdoq;, & inepte coniectante, uel suspicaci inique, & in peiorem partem reiiciente, quæ audiãt, his latinam linguam utcunq; didicisse suffecerit, & portiunculam Græcæ aliquam, arcebitur lectiõe autorum. Sermonem uero ad commercium humani generis didicerit: nisi forte furiosus omnino sit & uæcors, quê pæ stabit à lingua doctorum summouere: ne quæ sub illa sunt abdita & concluſa, magno tum suo, tum alieno malo intelligat. Qui saniore ingenio ac iudicio nolet tamen, aut non commode poterit altius conscendere, hic erit linguarum & autorum cognitione contentus. Huius porrò ad uitam usus fuerit, ut sit scriba ciuitatis publicus, capessat minores magistratus, fungatur legationibus. Habebunt & hi, & superiores illi sermonum peritiam, qua senectutis graue tædium autorum lectione leuent, quum iam alteris licebit, alteros ætas meliora docuerit, quodq; in eis adhuc erat acerbum mitificarit. Hi sunt philologi, & eorum exercitatio philologia. Ex his deligentur, qui alios instituant: quos nolumus iis tantũ limitibus, quos descripsimus circumsepiri, sed alia etiã omnia scrutari, & pernosse, quæ ad philologiam pertineant, abstineant modo ab anxia atque inutili Græcorum subtilitate, quam in omni tractatione de sermone sunt persecuti, seu commenti uerius, uelut in carminibus, & tota poetica, in contextu orationis, in schematis, ac figuris. Credat M. Fabij grauissimi præceptoris sententiæ, ac consilio inter uirtutes grammatici poni illam, aliquid nescire. Quos uero scriptores ceu consiliarios aliis reliquimus, huic tradimus legendos, ut pro ratione susceptæ officij unus ille multorum laborem sustineat. Itaq; in arte Grammatica restant huic Priscianus, Dio-

Vsus linguarum ad uitam.

Philologi

Magistrorum eruditio.

Diomedes, Asper, Phocas, Caper, Capella: parum quidẽ ad docendum idonei, sed qui monent multa, quæ præceptor in suum & discipulorũ usum facile depromet. Terentianus item de prosodia & carminibus. Ex uicinioribus huic ætati Perottus, Sulpitius Verulanus, Curius Lancilotus, Aldus, Ioannes Despauterius, qui sunt multo quàm illi commodiores. In Græcis uero Herodianus, Thryphonius, & qui patrũ memoria Græcas literas in Italiam inuexit Chrysoloras, & Ioannes Lascharis. Autores Latini & Græci sermonis, si qui habent argumentum ex reconditis quæstionibus altioris disciplinæ uidelicet primæ philosophiæ, aut scrutationis causarum naturæ, medicinæ, Iuris Ciuilis, Theologiæ, iis relinquẽdi sunt penitus suis professoribus: sin de facilioribus disserunt nempe astronomia, Cosmographia, philosophia morum, prudentia, descriptione naturæ, aut in illis quidem prioribus, sed expolite tamen ac dilucide, non uideo, quo minus sint philologo attingendi. Quòd si quis in illis locus altius se aperit, contentus, quæ sui sunt muneris, inspexisse, ad alia transibit, examinationem illius modeste iis concedens, qui in eiusmodi artibus operam ex professo ponunt: ut suus cuiq; professioni honor, ac dignitas constet, ne termini confundantur, & aliæ in aliarum ius ac possessionem temere inuadant. Itaq; Senecam licebit euoluere, à quo multum adiuuabitur uerborum & propriorum, & translatorum ui, tum copia & uarietate: ut rem eandem crebro ac sine fastidio possit expromere: multúmque alere potest facundiam Latinam metaphoris potissimum præ cæteris scriptoribus dexterè accommodatis. De M. Tullio quantum proderit, superuacaneum est dicere, parente copiæ Romani sermonis, ut eum Caius Cæsar appellauit. Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurentius Valla, tanquam comitem aut uerius socium, parémque: non omnino iniuria, quum uerborum mundicie, tum translationum & totius dictionis acumine. Quintus Curtius candidus est, sed Criticorum quidam eiusdem illum esse coloris caussificantur: non perinde est nitidus Iustinus. Post hinc periculosa sunt omnia. Gellius durissimarum elegantiarum

Qui in ar te autores

affectator. Apuleius in asino planè rudit. In aliis sonat hominem, nisi quod florida sunt ridicula, sed excusat ea inscriptio. Macrobius melior est his, atque explanatior, habet quæ non tam uulgari sermoni sint utilia, quàm philosophiæ explicandæ. Tertullianus perturbatissime loquitur, ut Afer. Cyprianus & Arnobius eiusdem gentis clarius, sed & ipsi nonnunquam Afre. Augustinus multum habet Africitatis in contexru dictionis, non perinde in uerbis, præsertim in libris de Ciuitate Dei, quod unum ex eius operibus legendum censeo philologo: id enim bona ex parte in media philologia uersatur, quemadmodum superius admonui. Ambrosius non adeo Latinus est, ut suauis: Latinior Hieronymus, nisi quoſt nonnunquam sacrum se autorem esse meminit, de re solicitus magis quàm de uerbis. Christianorum omnium facundissimus est LACTANTIVS, sonum habet plane Ciceronianum: præterquam in paucis, imitandus cætera. Postremus Boëthus cuilibet nostrorum superiorum comparandus. In Symmacho, Sydonio Apollinare, Paulino parcam philologo, & eam illi operam remittam. Hinc longo interuallo est descendendum ad proxima nostræ ætatis. Franciscus Petrarcha ab hinc annos paulo plures ducenteis bibliothecas tamdiu clausas reserauit primus, & puluerem situmque è monimentis maximorum autorum excussit: quo nomine plurimum ei Latinus sermo debet: non est omnino impurus, sed squallorem sui seculi non ualuit prorsum detergere. Ioannes Boccatius eius discipulus nulla ex parte est cum magistro conferendus. Rursum linguarum silentium usque ad memoriam auorum. In qua Leonardus Brunus ab Aretio satis fuit emendatus, simplex, naturalis, & nonnunquam in historia scribenda nescio quem ex LIVIO colorem ducit. Laurentius Valla egregiam præ se fert indolem, & uerbis quum puris, tum etiam propriis utitur: qui ante elegantias scripsit, ut de uoluptate minus sunt accurata, quàm quæ post eas. Itaque meliora sunt quæ de Græco uertit iam senex Thucydides, ac Herodotus. In Frãcisci Philelphi uerbis planè nihil desyderes: eius tamen lectio est molesta, quòd motu omni & quasi uita caret: & fortasse is est genus, quem in quoq; libro uicturo Martialis requirit. Theodorus Gaza plurimum locupletare potest nostram linguam uertẽdis ad nos Græcis: minus est felix Georgius Trapezuntius, & uerbosior, minore etiã uerborum delectu. Iouiniani Põtani uerba ex Ciceronе sunt desumpta, & phrasis tota. Pomponius Lætus exi guæ eruditionis, tota illa eius celebris diligentia circa uerba, & historias aliquot, tum saxa erura, & monimenta diruta consumpta est. Campanus festiuus, & facilis, à rebus est inops. Hermolaus durus, stili genus quoddã affectauit submorosum ex uetustissimis & nuperrime inuentis uocabulis conflatum, ut Ennium, & Plautum Apuleio, Capellaque uideatur miscuisse. Politianus elaboratus, uerba eius bona, & usui communi apta, officiosis duntaxat: nam grauitatis minus habet, quàm uellem: & dum selectas quasdam uel uoculas, uel dicendi formulas, quasi gemmas auet ostentare, longius circunducit lectorem, pluribus tum uerbis, tum sensis orationem onerans, quàm erat opus. Grauior Ioannes Pilogis. Antonius Sabellicus fluit quidem plenus, sed lutulẽtus quàdoque, similis ei autori, ex quo res desumit: ut colorem uideatur mutare cum solo, per quod omnino tanquam fluuius decurrit: quod non raro usu uenit solicitis de re magis, quàm de uerbis. Memoriæ nostræ sunt Erasmus, Budæus, Melanchthon, Sadoletus, Bembus, Franciscus Picus, And. Alciatus, ut alij multi uel iam magni uel aliquando futuri, de quibus quoniam ijsdem nihil dicam: dicent sequentes quum erit iudicare liberius. In Græcis autoribus leget Platonis plerasque omnia, quem Iouis sermonem Græci aiunt sonare. Aristotelis Ethica, & Politica, in quo est admirabilis loquendi proprietas. Plutarchi moralia, & uitas illustrium uirorum. Galeni quædam, ut de tuenda ualetudine, uersione Linacri addita. Fusius est Galenus, & plenus uerborum, nempe Asianus, sed bonorum atque elegãtium. Philostratus floridus ac picturatus: dilucidus magis & simplex Libanius. Ex nostris Syncsius elaboratus &

translationibus paulo obscurioribus frequens. Basilius & Gregorius cultu, Chrysostomus apertior & redundãtior, in præfationibus Isocrati similis, in elocutione Lucian & Galeno. Et hi quidem prosæ orationis autores. Quis omnibus si Plinium secundum uoluerit adiungere, non iam autor unus aliquis accesserit, sed bibliotheca integra ac planè iusta, tantis rerum ac uerborum diuitiis. Quis se illo præterito philologum audebit profiteri? Poetæ restant, ad quos tanquam antidotum libra adhibebit Plutarchi de poetarum lectione, & alterum Basilij Magni de legendis ethnicis breuiorem quidem illum sed pietatis refertum. Ars Aristotelis poetica non multum habet bonæ frugis, tota in obseruatione antiquorum poematum occupata, & in iis subtilitatibus, quib⁹ molestissimi sunt Græci, quodq; cum bona illorum uenia dixerim, inepti quoque. Palæphatus uetus autor poetarum fabulas ad congruentem quandam historiæ, ac ueritatis applicationem traducere est conatus, non omnino sinistre, nisi quod in nonnullis aliàs deficiunt eum coniecturæ, aliàs fallunt: HORATIVS numerosus, festiuus; translationibus, ut QVINTILIANVS inquit, feliciter audax. OVIDII de illo testimonium est canere eum Romana lyra culta carmina: heroico carmine est planipes, nec obtinere poterit sonum & maiestatem illius. Catullus duriusculus, ut ait PLINIVS, & probe sarriendus: non minus etiam Tybullus, ac Propertius dulces, & OVIDIVS miræ facilitatis, quem SENECA seculum suum amatoriis non tantum artibus, sed sententiis impleße merito quæritur. Manilij astronomicõ graue est, sed διδακαλικὸν, & sine motu, quèad modum de Arato Quintilianus inquit: etsi hic noster aliquando surgit nonnunquam, & ardentius spirat. Sylius Italicus diligens, plus artis quàm naturæ habet, quod PLINIO est usum. Valerium Flaccum, ut Apollonium Rhodium, non uideo quid attineat legi, quasi nihil sit, in quod tempus consumatur potius: non tam illorum uel carmen uel dictionem improbo, quàm argumenti leuitatem. Iuuenalis multis in locis asper est ac durus, materiæ suæ conueniens, mollis & suauis Statius. Ex Martiale

Poetæ.

tiale reiicienda obscœna, in reliquo cuiusmodi sit testimonio Plinij Cælij credamus. Longe est his posterior Ausonius Gallus ubique argutus, & excitans, nec lectorem sinit dormitare. Claudianus meliòr, & ingenij ac spiritus planè poetici. Iuuencus, Sedulius, Prosper, Paulinus luculentæ & perturbatæ sunt aquæ, salubres tamen, ut de quibusdam fluminibus ferunt. Apollinaris minus in cærmine deprehenditur orationis mollitia, quàm in prosa: numerus enim illam uel operit, uel sustinet. Ioannes Hantuillensis, qui Architrenium propter materiam inscripsit, non omnino malus, certe melior, quàm pro seculo. Longo interstitio subsequuntur Franciscus Petrarcha, in quo si non tantum fuisset naturæ iuxta & studij, ætas illa orationem eius facile contaminasset. Franciscus Philelmus profusor carminum, ut præcoces partus subinde agnoscas. Elaboratior & dignus magis legi est Iouianus Pontanus. Politiani musę plurimum suauitatis habent, multo sale, argutijs, Veneribus conditæ: sed ex eius epigrammatis extirpanda sunt fœda illa gẽtili nedum Christiano indigna. Ma rullus obscurior est & gratia impari. Stroßę duo pater, ac filius satis exculti. Hieronymus Vidas, & Actius Sannazarius Virgilianæ imitationi tanquam sacratis legibus alligati. Acutus Thomas Morus, & plenus aculeis, ac ingenij. Erasmus Horatio similis, qualem se esse uoluit. Græci poetæ præter eos de quibus meminimus, sunt Quintius Calaber, qui παραλιπόμενα poemati Homeritio assuit, ut Augustinus Vegius Aeneidos decimumtertium. Genealogia Deorum Hesiodi ad intelligentiã Poetarum utilis, cætera futilissima. Sophoclis Tragœdiæ, cuius non leue fuit semper pretium, etsi huic Euripides præfertur. Arati phænomena, quæ M. Cicero & Germanicus Cæsar ad Latinos uerterunt. Ioannis Lascaris exstant Latini & Græci lusus ex argutijs breuibus & uelut punctis subobscuri. Præcipui interpretũ sunt Valerius Probus, cuius perpauca super sunt adhuc in Bucolica, & Georgica Vergilij Aelius Donatus, qui circa cõsilij explicationem in Terentio & Vergilio est multus: sed in Terentio magis se interpretem Latinorum uerborum

Interpretes.

recordatur esse, etsi in his non raro infeliciter assignat, dis præsertim differentijs, sicut in consilijs comminiscitur plurima, quæ nunq̃ scriptoribus in mentẽ uenerãt. Seruius Honoratus philologus est, ut facile credat quiuis, diligens, sed multa affirmat incomperta: notas in eam aliquot Philippus Beroaldus cõposuit, homo non multo quãm Seruius ipse accuratior: cæterum sunt in Seruio complura, quæ promptius fit dicere esse falsa, q̃ aperta ratione confutare. Acron & Porphyrion Horatij expositores pleriscq; recẽtiorum longe sunt impares, dormitant crebro, atque adeo stertunt quoq;. Meliores sunt Beroaldus & Sabellicus in Suetonium: breuis Sabellicus, alter fusior, sed negligentior, qualis etiam est ad Asinum Apulei. Mancinellus super Vergilij Bucolica & Georgica probe grammatici fungitur munere. Landinus in eundem poetam nimis philosophatur, ut Petrus Marsus in officia Ciceronis loquacitate pene intolerabilis. Parrhasius ad raptum Proserpinæ Claudiani, & Nicolaus Beraldus ad Politiani rusticũ, & Fräscisc⁹ Syluius ad Cryphum Ausonij multum habent ex philologia bonarum rerum accurate depromptarum. Ascensius Pædianus utinam & integer ad nos peruenisset, & syncerus, potuisset magnopere intelligentiam Ciceronis linguamq; adiuuare. Sunt enim in Cicerone haud sane pauca perobscura, & ijs tenebris obsita, quæ discuti iam nulla poterunt luce propter ignorantiam actorum illius tẽporis. Multa in autoribus enucleãt Hermolaus Barbarus Plinium ac Melam annotans. Angelus Politianus in Centurijs. Budæus, Alciatus, Sabellicus, Beroaldus, Aegnatius opere cui titulum fecerunt annotationes autorũ. Tum Lodouicus Cælius. Antonius Nebrissensis in quinquagenis. Ioannes Pierius Valerianus Vergilium collatis uarijs codicibus emendauit, labore profecto ad lectionem præcipui uatis perutili. De Baptista Pio, & Cornelio Vitellio piget loqui. Censeant de præsentibus posteri.

DE TRA-

DE TRADENDIS DISCIPLINIS SIVE DE institutione Christiana Liber Quartus.

HACTENVS cognitioni linguarum uacauimus, quæ fores sunt disciplinarum oim atq; artium, earum certẽ, quæ monimentis magnorum ingeniorum sunt proditæ: itaq; ignoratio linguæ cuiusq; uelut hostilis disciplinæ illius claudit, quæ ea ipsa lingua est comprehensa et consignata. Sed meminerint homines studiosi, si nihil adiecerint linguis, ad fores tantũ peruenisse eos artium, & ante illas aut certẽ in uestibulo uersari: nec plus esse Latine & Græce scire, q̃ Gallice & Hispane, usu dempto, qui ex linguis eruditis potest accedere: nec linguas omnes labore illo propter seipsas dignas esse, hoc est, si aliud nihil quæratur: quippe propter exteriorem utilitatẽ tantũmodo parãtur, ut ad ea penetremus, quæ linguis illis includuntur uelut thesauris quibusdã pulchra atq; admiranda. Studio sermonis finitima est ratio examinandi instrumentum ueri & falsi per enuntiata simplicia & composita: quæ censura ueri nuncupatur. Adolescens ab studio linguarũ huc traductus facile quæ proponentur, capiet: neq; uero quicq̃ oberit, quo minus ante finẽ peritiæ sermonis censuram hanc auspicetur: ut pariter & illud consummet studiũ, & in hoc decurrat. In hac siue arte, siue artiũ ferramento atq; organo primum ea uocabula explicabũtur, quæ huius tractationis sunt propria. Hinc de simplicibus effatis, tum de cõpositis, postremo loco de argumentationum formulis: eaq; dialectica κριτικὴ nominatur, id est, de iudicio argumentationis: ad hanc libelli quidã extãt hominum recentiũ non omnino inutiles, ut Georgij Trapezuntij, Georgij Vallæ, Philippi Melãchthonis: ij poterũt enarrari principio. Tũ Aristotelis περὶ ἑρμηνείας, omissa disputatione futuro-

De dialectica.

κριτικὴ.

turorũ contingẽtium, quę & per se intricatissimã est, & altioris cõtemplationis. Libri priorum multa eiusdem generis continent, & obscura, & mea quidem sententia parum necessaria: desumet illinc institutor, quæ uidebuntur ingeniis suorum, & arti quam tradit, conuenire. Exercitatio erit in his non rixosa: nam talis est hęc ipsa ars suopte ingenio, quòd si rixis addantur rixæ, quid aliud fuerit quàm oleũ incendio aspergi ut aiunt. Erit consultius, ut conferãt sua studia per interrogationes, quàm per argumentorum conflictum, neq; enim habebunt adhuc de quo argumententur. Parabuntur iam nunc disputationibus aliarum artium, propositis thesibus, ut ex regulis obseruationis huius condiscant nihil repugnans admittere, nihil consentiens reijcere: quam exercitationem obligationes nostri uocant, quæ neque ars sunt ulla, neq; pars artis, sed tantum præceptorũ executio, & applicatio ad opus. In his duo sunt solum uitanda, quæ modo attigi, non recipere pugnans positis, non respuere congruens posito. Socraticæ interrogatiunculę non modo per Inductionem, sed eliciendo paulatim, uelut actis cuniculis aduersarij sensu, diuisionibus ac diffinitionibus, uehementer sunt ad multa conducibiles, ad uerum exprimendum, ad exacuendum ingenium, & ad reuincendum eum, qui contrà tendit. Legent ipse per se adolescẽs tacito studio Boethum, Capellam, Apuleium, Augustinum: etsi hi Græcissant. Politianus fioſculos quosdam decerpit ad ostẽtationem, quã unam ferè uenatur: utilis est tamẽ suppeditare quædã artis tabula. Cognoscet uniuersam Aristotelis Dialecticã attentus. Aristotelis quidẽ libri multo aliter distinguuntur, citantur à ueteribus Tullio Cicerone, Laertio Diogene, Seruio Honorato & aliis, quàm à iunioribus: sed nos, quibus prisca illa sunt ignorata, acquiescemus his, quæ accepimus. Græci in Aristotelẽ interpretes Psellus, Mangenetus, Ammonius obrusit lectorem uerbis inanibus, qui propè est mos enarratorum illius gentis. Iacobus Faber tum in Aristotelem scripsit, tum Dialecticã ipse composuit: multaq; ex receptis suo æuo opinionibus tanquam ex cœno trahit. Sequitur rerum naturæ cogni-

Obligatio

De libris Aristotelis.

tionem, eam facilius adolescens quàm res prudentiæ intelliget: quippe naturalia sensu & acumine assequitur. Res autem prudentię usu uitę, & multarum rerum peritia, ac memoria. Quæ de natura exculpsimus uel sensibus sunt parta, uel phantasia, quibus iudicium mentis accessit rectorꝰ sensuum: quocirca pauca & maligne sumus consecuti propter eas tenebras, quæ densissime animos humanos obsident, ac premunt: quocirca uerisimilia consectamur magis quàm assequimur, quæ pro comperto habeamus uera. Sunt quidam duri adeo ac difficiles, ut in omnibus rationem exigant uel sensibus expositam, uel menti inuincibilem: ut Aristoteles, & C. Plinius: hi fiunt alienis inuẽtis increduli, & in rebus pijs impij: quum ipsi aliis tantopere inexorabiles in iis tamen quæ probant, sæpe rationi assentiantur leui, atque infirmę: uel unicæ autoritati eius, cui sunt adiurati. Idcirco ab studio hoc summouẽdi suspicaces, quicq; omnia uertunt in deterius. Nec quicquam disciplinę huius tradendum parum firmis in sancta persuasione, nisi etiam addantur exactæ causæ primæ philosophiæ, quæ ad diuinitatis cognitionem pertingunt. In naturæ contemplatione ac uentilatione primũ sit præceptum, ut quandoquidem scientiam ex his parare nullam possumus, ne nimium indulgeamus nobis iis scrutandis, & exquirendis, ad quæ non quimus peruenire: sed studia nostra omnia ad uitæ necessitates, ad usum aliquem corporis aut animi, ad cultum & incrementa pietatis conferamus: siquidem intenta & accurata diligentia nihil assequimur aliud, quàm, ut Solomon sapienter dicit, afflictionem. Nec uacat sic occupato districto; cogitare dẽ Deo: quod si tentet facere, ilico obuersatur ei ante oculos ea scrutatio, in qua est totus. Quare contemplatio rerum naturæ nisi artibus uitæ seruiat, aut ex notitia operum sustollat nos in autoris notitiam, admirationem, amorem, superflua est, ac plerunq; noxia. Quapropter illa abscienda sunt penitus, quæ ad curiositatẽ quandam solum pertinent, ne illis distentus animus meliora scrutari postmittat, & quæ scire muneris est ueri ac germani philosophi. Magis sunt illa spernenda, quæ ad ina-

ad inanem ostentationem conficta nihil in se continent solidi, & profuturi: de quo genere sunt Suiceticа, quæ detinent obducuntque à cura meliorum: quodque est grauius, reddunt eis ineptos. Neque enim est philosophus qui de instantibus & de motu enormi aut conformi nugatur subtiliter, sed qui generationes & naturas nouit plantarum atque animantium, qui causas cur quicque fiat, & quomodo. Nec attingenda Arabica indocta, insulsa, impia. Sed nec ueterum Græcorum, Latinorumue quamlibet doctorum hominum humanæ opiniones omnes, ac placita. Nam quorsum attinet scire, non defuisse, qui niuem atram esse contenderent, ignem frigidum? Scire quidem fortasse nihil interdum obesset, occupari autem dum id uel propugnas, uel labefactas, id uero est nimis liberaliter abuti tempore. Iraque & in Aristotele molestas illas disputationes seu rixas uarius contra antiquos philosophos prætereundas censeo. Adde quòd nec Aristoteles ubique narrat fideliter, nam inuertit illorum uel sensa uel uerba, nec satis ualide confutat, & ex suisipsius principiis illos refellit: denique non tanti est illa nosse. In omni philosophia quæ est de natura illud prædicetur iuueni ea illum modo usuruturum, quem imaginem habeant ueri, quantum quidem ingenio, iudicio, usu, & diligentia potuerunt assequi, quibus curæ fuit illa indagare: nam quod nos uerum esse pro certo possimus confirmare, rarum est. Inuitatio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis peruia. Hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus. Ideo primum inter hæc obtinebit locum expositio quædam, & uelut naturæ totius pictura, cœlorum, elementorum, & earum rerum, quæ sunt in cœlis, quæque in elementis, igne, aëre, aqua, terra: ut non aliter summa quædam sit comprehensa delineatio atque orbis uniuersi descriptio in tabula. Aristoteles eam ad rem libellum conscripsit de mundo, siue ille est eius autor, siue alius quispiam: phrasis quidem iucundior est, quàm pro Aristotelica ueritate: rum perspicua magis, quàm solitus est Aristoteles de natura disputare: sed illi opusculum hoc asserunt Iustinus martyr, & Ioannes Picus: certè ex Peripatetica schola prodijt. Apuleius illud pro suo uertit, & inscripsit cosmographiam: quædam sunt tamen fusius ac accuratius explananda: ut de cœlis enarrabitur ei sphæra Ioannis Sacrobuschi, tum Theorica planetarum Georgij Purbachij. Liber etiam Plinij secundus. De geographia uero & idrographia Pomponius Mela, & libri quatuor Plinij usque ad septimum. Nihil est hic opus disputationibus, sed contemplatione naturæ tacita. Quærent interim & rogabunt uerius, quàm altercabuntur, aut disputabunt. Sunt nonnulli haud satis altiori causarum inquisitioni idonei, qui ingenio sint præditi tardo, & uelut capite demisso, quod uel non assurgat, uel in splendorem intueri non sustineat, ut oculi luscioſi, utique uel non libeat, aut non sit per uitæ rationes integrum: his est hoc sistendum loco. Tum extra auditorium leget ipse per se Arati phænomena & Iulij Higinij cœlestem historiam. Manilij astronomicon multa habet de Chaldaica superstitione ac uanitate inspersa: adeundum tamen non sine iudicio & duce, qui quæ deuitanda sint, submoneat. Strabonem item euoluet descriptorem orbis, & scriptorem rerum gestarum: contemplabitur Protogenis picturas, si quas nactus sit bene emendatas. Addet quæ nostrorum nauigationibus in confinio sunt Orientis & occidentis reperta. Aristotelis item uolumina de animalibus, & discipuli eius Theophrasti de stirpibus, & Dioscoridis de herbis, cum annotationibus Marcelli Vergilij, qui transtulit, & Corollarijs Hermolai Barbari: tum ad rusticas res M. Catonem, Varronem Terentium, Iunium Columellam, Palladium, non iam ad uerba, ut antea, sed ad res intuendas. Petrus Crescentianas stirpes & uerbis male cultus, non male agrum & uillam colit. Pisces utcunque describit Oppianus Dioscoridis popularis: hanc naturæ partem uehementer ignoramus, quòd & in cognoscendis piscibus incredibile dictu quantum sibi natura indulserit, & in nominandis consuetudo: ut in maris regionibus, atque orbis diuersis diuersi sint ac penè dissimiles, etiã qui eiusdem sunt generis atque speciei, uariæ sint in uarijs plagis figuræ ac formæ: nec solum in eis appellãdis linguæ inter se dissentiunt, sed urbes & oppida,

Descriptio naturæ.

atque

atq; adeo uici eiusdem linguæ. De gemmis, metallis, & pigmentis Plinius scripsit, qui ea ipsa omnia est complexus, quæ modo recensui: quod & Iulius Solinus fecit Plinij similolus, uel uerius suppilator: nec minus contemplationē hanc iuuare Raphael Volateranus potest tertia suorum commētariorum parte quam philologiam inscripsit, autor magnam sanē diligentiæ laudem meritus. Hæc quidem ei qui hac in parte studiorū uolet permanere legenda sunt hoc loco, & perscrutanda diligenter: ei uero qui porrò pergit ad sequentia, post causas naturæ exteriores perquisitas in hoc erit uelut amœno diuersorio conquiescēdum: studiosum spectationis huius ut sedulum ac diligentē requirimus, ita minime pertinacem, arrogantem, cōtentiosum. Nihil hic iam opus est altercationibus & rixis, sed aspectu quodam: Itaque contemplabitur rerum naturam in cœlo & nubilo & sereno, in agris, in montibus, in syluis: tum ex ijs quærēt, ac scisscitabitur multa, qui in locis illis sunt frequentes: quod genus sunt hortulani, agricolæ, pastores, uenatores: quod Plinius & alij harum rerum magni autores indubie fecerunt: neq; enim unus aliquis potest omnia hæc adeo tum multa, tum uaria intuēdo obire. Ipse etiā siue contempletur quid, siue narrātem audiat, non oculos modo intentos habeat uel aures, sed animum quoq; magna enim & accurata animaduersione est opus in omni natura contenda, obseruatione hac temporum, & ingenij ac uiriū cuiusq; rei. Magnam hi adferent utilitatē agro colendo, percipiendis & condēdis frugibus, esculentis, & poculentis, medelis ac fomentis in affecta ualetudine. Erit senum locupletum ingens delectatio, tum refectio animorum ijs, qui uel priuata negotia, uel rempublicam gerunt. Quādo non facile alia reperietur uoluptas sensuum, quæ cōparari huic uel magnitudini uel diuturnitate ualeat: quippe quæ sciendi desiderium exhilarat, quod in omni humana mente ardentissimum est. Quocirca dum contēplationi huic datur opera, non est aliunde recreatio petenda, nec cibo huic condimentum: deambulatio ipsa, atq; otiosa illa contemplatio & schola est & magister: ut quę aliquid semper quod cum admi-

admiratione speculeris ostendit, unde eruditio increscat. Sed reuertamur ad scholam & doctorem. Qui pergent ulterius discere, ijs post descriptionem illam rerum breuem ac facilem artificium naturę occultum declarabitur, quæ est prima philosophia, scrutatio uidelicet & concretionis corporum, & actionum omnium, philosophia. De prima
quæ ex intimis rei cuiusque naturaliter oriuntur, unde ad ipsas causas exteriores egredimur, tanquam opera intimarum, & ad Deum usque conscendimus parentem causamq; uniuersorum, si modo recta insistamus uia. Nam inuisibilia Dei per ea quę facta sunt oculis mentis sese offerūt, sempiterna quoq; illius uirtus & maiestas. Quod si oblique incedamus, errabimus tota uia in diuersum. Quapropter philosophia hęc non temere, nec quo modocunq; est tractanda, in qua tam grande paratum est periculum errori. Itaque non est natura ad gentilitiam lucernam scrutanda obscuræ lucis malignæq;, sed ad facem hanc solarem, quam Christus mundi tenebris inuexit: eam ad rem nos cētauimus opus scribere, ne haberemus gentilitia consectari tanto detrimento religionis, aut certē diserimine. Adde quod si non exactius, apertius certē sunt omnia à nobis prodita. Nam Aristotelis prima philosophia, quæ μετὰ τὰ φυσικὰ dicuntur, & libri de auditu physico octo, quæ ad idem argumentum pertinent, euoluenda sunt hoc loco: multum enim tum eruditionis habent, ut illius omnia, tum ingenij, sed obscuritatis quoq; plurimum: quin illæ Aristotelicæ subtilitates, atq; adeo non raro quoq; prætenues minutęq; frangunt ingenij aciem, ac retundunt. Præbuit etiam nonnullis ansam, ut quæ nusquam essent inquirerent, & ex diligentia atque attentione quærendi immodica, aliquid se inuenisse crederent, & uidere sibi uiderentur, quæ non uiderent, ac ne essent quidem: non aliter quàm qui sudo ac sereno cœlo de medio die quærunt astra, ex hallucinatione putant se aliqua cernere. Octo libri physicorum prælegentur iuueni, & quidem cum cura, si ue ij ab Aristotele ipso sunt præscripti, siue, ut quidam putant, dicente illo excepti, à Nichomacho autem filio qui Theophrastum audiuit, collecti, & editi: ideoq; περὶ

Quæstiones expositas inscribi. Nec minus tradentur accurate sex prima uolumina primæ philosophiæ: nam reliquos seu duodecim sunt, siue ut nonnullis placet, quatuordecim, ipse per se leget, selectis sententijs ac dogmatibus memoria dignis, reliqua difficultatis sunt ut ingentis, ita etiam sterilis; quæ tamen diligentius ac penitius magister scrutabitur, ut aliqua illinc & sibi, & auditoribus utilia eruat. In quinto libro categoriæ explicantur: adiungendum opus Porphirij de quinque uocibus ex Aristotele decerptum, tum diffiniendi ac diuidendi ratio Boethi, quæ est essentiarum explicatio. Libellus circumfertur Speusyppi de diffinitionibus Platonis, unde ad omnia diffinitionum genera licebit exempla petere. In hac tanta inuestigatione magistrum uolumus diligentem, moderatum, minime arrogantem, aut in iuuendo præcipitem: nec aliter cunctabundum atque sustinentem sese, quàm qui se in tenebris & per lubricum intelligit uadere. Desiderat disciplina hæc auditorem ingenij attollentis se, ac erigentis supra sensus ad causas rerum ac primordia, ad collectionem uniuersalis ex singulis: In quibus generalibus est doctrina, sicut in singularibus delectatio: illud enim est mentis, hoc sensus. Ideoq; magis delectat Plinius, Aristoteles magis docet. Alienum est ab instituto hoc ingenium nugax, inepte coniectans, item contentiosum, ut rationem ad omnia euidentem atq; inuincibilem efflagitet, quæ non potest ubique exhiberi par: sed conuenit unumquemq; contentum esse ea uerisimilitudine, qua humanum ingenium integrum, hoc est, non affectione ac partibus imbutum, non cõtentionis, sed ueritatis auidum, facile acquiescat. Institutor & hæc & omnem de natura commentationem ad mores excolendos referat, ut animos ad uirtutem fingat, pietatis respectum, & curam instillet pectoribus: quarum rerum magnam occasionem, & uberrimam copiam naturæ contemplatio omnis præbebit: sic uidentur uoluisse sua tradere Seneca, & Plutarchus, interim etiam Plinius Secundus. In præceptis primæ philosophiæ ambages sunt quædam obeundæ, progrediendum aliquo usq; inde eodem reuertendum, unde

Qualis magister.

ueneras: ab a ad b, rursum à b ad a: propterea quòd in hisce rebus indagandis non ducimus mentem nostram uia rerum, sed uia sensuum, quæ hos habet meandros. Itaq; elaborandũ semper, ut priora sint simpliciora, & magis rudia, id est, sensui magis exposita, & cognita: ea uero expolientur paulatim, & ad censuram mentis uenientur, positq; sensu usus fueris, quantum oportet. Vocabula non sunt in natura satis apta, quandoquidem populus à quo manat sermonis copia, rerum essentiam, naturam, uim non capit, unde uera & maxime propria appellationum ratio deberet proficisci: sed tamen à uulgi consuetudine recedere nos in totum non conuenit, aut certè si quid exactius tentamus eloqui, receptus est usus declarandus, ne alios fallamus. Disputationes huc & illuc Disputationes. dorum quieta collatio potius, quàm altercatio, non iam ad uictoriam pertinebunt & gloriam, quod permittebatur pueris, sed ad uerum inuestigandum, quod est pretium operæ amplissimum: ut sit quædam quasi militia ad eam asserendam: ergo asserta, continuo sunt ponenda arma, & ubi illa procul emicuerit, hastæ sunt impetratrici summittendæ. Noli contra uerum ingeniosus aut doctus existimari, non tu illi tenebras offundes, sed luscioso ac infirmo humano ingenio, sæpe alieno, sæpe etiam tuo ipsius, non ueritatis uitio, sed nostro. Itaque rectam semper uiam in his tenete, quantum quisque iudicio integro assequetur: quę uobis sic incedẽtibus transuersa sese obtulerint, id est, quæ dubia ex ipsa re nascentur, dissoluite: nolite autem latam & regiam uiam egredi, ac in deuijs tramitibus impedimenta, atque offendicula quærere, quę in media uia opponatis, hoc est, aciem mentis per totam naturam peregrinatum mittere, ut undecunque conuerrat, quo ueritatis lucem & uobis & alijs obstruatis. Seuocet quandoque philosophus scipsum à condiscipulorum colloquijs, ut solus ipse, ac quietus, quæ audierit, quæque legerit, recognoscat, & contempletur, clarius tum uidebit singula, & iudicabit acrius: plurimum ea res tum intelligentiæ, tum iudicio confert. Chrysippus Stoicus solitus erat dicere, si inter plurimos me exercerem, nunq; philosopharer. Exercita

Vocabula in philosophia prima.

Exercitationes.

ciones corporis aliquanto robustiores concedentur, nempe robustioribus iam & magis confirmatis, deambulationes intentiores, aut longiores, cursus, saltus, ictus, lucta, modo scholastice, non militariter, nempe ad reparationem uirium, ut ualetudo sit in iuuenili corpore firmior, & ipsi alaciores, ne ingenium grauitate ualetudinis opprimatur. Eget etiam disciplina hæc crebris animorum refectionibus, quæ subtilitate, ac difficultate sui uehementer ingenia defatigat: sed eiusmodi recreationes præter eas, quæ de corporum relaxationibus obueniunt, ex superioribus repetentur studijs, lectione poetarum, cosmographorum, historicorum siue naturæ, siue rerum gestarum. Post expositam naturæ picturam, & intimum eius artificium, tum essentias rerum, studium sequetur instrumenti probabilitatis seu de ratione inueniendi argumenta, continuo mox de ratione dicendi: sic enim optime hæc intelligentur: nec antea possent propter inscitiam earum rerum, quæ in eiusmodi obseruationibus tractari est necesse, quæ quum ex alijs artibus, tum ex medio uitæ usu depromuntur: sed neque debent diutius differri, quoniam alia maxima & perfectissima studia hisce instrumentis adiuuantur. Argumentorum inuentio pars est dialecticæ una ex duabus, altera est enim, quam supra de iudicio posuimus, seu ueri censura. Separauimus tamen tradendi loco, quoniam sic interest discentium. Vtraq; ars & dialectica & rhetorica rixosa ex se est, ad contentionem ac peruicatiam procliuis, ideo rixoso & contentioso ingenio neganda: item suspicaci in peius, omnia enim illuc detorquebit: afferet etiam utraq; ars malitiæ plurimum, idcirco nec malitioso ingenio, & ad fraudem faciendã paratum instrui illis cõueniet: sed nec mala uiro tradendæ nempe seditioso, uenali, fracundo, ultionis auido: fierent huic gladius in manu furentis, sicut est in prouerbio. Quinetiam cuicunque credentur, modice sunt & exiguo tempore degustandæ potius, quàm ebibendæ: reddunt enim spinosos, rixosos, fraudulentos. Nam quod dicunt uitio id euenire male utentium, sit sanè ita, sed multi oblata occasione in uitium labuntur.

De ratiõe inueniẽdi argumẽta

tur. Facundissimũ hic præceptorem requirimus, & quod magis exigitur, acuto ingenio, iudicio integro, & sano, uersatum in omni genere disciplinarum atq; eruditionis, quiq; uitiorũ animaduersor sit subtilis & acer: quod Ciceroni uehemẽter profuisse testatur ipse idem in Bruto, quum ait se Miloni Rhodio operam dedisse homini in notandis animaduertendisq; uitijs, & in instituendo docendoq; prudentissimo. Nihil est scilicet perinde difficile, ut orationis lapsus & flagitia animaduertere primum, hinc uelut indicare digito, tum exprimere, postremo corrigere: deest interim aliquid, & te desiderare intelligis, nec promptum sit tamẽ explicare, quid illud sit: ut de L. Gellio, & alijs quibusdam oratoribus Cicero scribit. Ad inuestigationem probabilitatis enarrabit doctor Ciceronis topica additis commentarijs Boethi, aut quod malim, Rodolphi Agricolæ dialecticam uoluminibus tribus facundissime & ingeniosissime expositam. Ciceronem uero & Boethum discipulus per se non semel leget, cui M. Tullio totam penè artem hanc debemus, quæ ab Aristotele quidem reperta rudis adhuc est ostensa, nec utentibus satis habilis. Leget item per se Quintiliani librum quintum, nec non Ciceronis duo de inuentione uolumina, quod opus excidisse sibi dicit iuueni: adiunget Victorini cõmentarios. Aristotelis octo libros topicos attente, ut omnia illius philosophi, iterum atq; iterum euoluet, non tam ad expoliendũ aptandumq; instrumentum hoc credibilium, quàm ut sententias & præcepta uariarũ rerum, quæ in opus illud sunt congesta, annotet, & ad manum habeat, ubi res poscet. Magister uelut diligens apicula per omnia disciplinarum uiridaria circumuolitans undique decerpet discipulo suo, & colliget obseruationis huius exempla: sed in rebus uitæ magnam copiam oratores suggerent, & poetæ tragici, qui sunt omnis generis argumentis refertissimi. Tractatio erit primum, ut ea quæ audierunt, magistro reposcente, reddant: additis uel eisdem, uel nonnunquam alijs pro ipsorum captu exemplis. Hinc examinatio quemadmodum magni & præstantes ingenio uiri credibilia sua inuenerunt, quis sit horum locorum

Præceptor qualis.

Exercitatio.

rum in illis usus, & quàm conueniens. Tum propositis simplicibus rebus, quæ in illis sit argumentorum in omnem partem materia & quasi farrago per sedes rationum: ut homine signato, aut philosopho, aut principe, aut republica, idem in comparatione fiet duorum, aut plurium: ut si quis philosophum & uxorem cõferat inter se. Hæc ubi diligenter trita erunt & percognita, sumpto iusto & quasi legitimo themate, ad partem utranq; excogitabuntur argumenta, quorum momenta uel seorsum expendentur, uel ex collatione. Huic dicẽdi sue cedit ratio, quam à bonis & sapientibus uiris repudiari aut negligi minime conuenit: quandoquidem efficacissima est ac potentissima & in omnes unæ partes necessaria. Nam in homine ius, ac imperium summum est penes uoluntatẽ, ratio & iudicium uelut consultores sunt illi attributi, affectus autem ut faces: atqui & affectus animi sermonis scintillis accenduntur, & ratio incitatur, ac mouetur: quo fit, ut sermo in toro hominis regno ingẽtes uires obtineat, ac subinde ostendat: nec immerito Euripides τυραννικόν uocat facundiã: & per sermonem amplissimas opes, potentiã, regnum quoq; assecutos esse nonnullos constat: ut Pisistratum, & Periclẽ. At dicunt, prolapsi sunt mores in deterius, idcirco non sunt hominibus ea committenda, quibus in perniciem aliorum uterentur. Equidem quibus ingentis credẽdam esse facultatem hanc censerem, paulo antea exposui, & quantum mihi de ea sumendum uideretur. Sed certè quo sunt corruptiores animi hominum, eo ars hæc accuratius deberet à prudentibus & probis uiris suscipi, quæ in animos nostros dominatur tantopere, ut illos à flagitijs & sceleribus ad curam aliquã uirtutis traducere ẽt. Necessitas uel ex eo ostenditur, quòd nulla omnino uita ratio atq; actio carere potest sermone, publica, priuata, domi, foris, cum amico, cum inimico, cũ hoste, cum maiore, cum minore, cum pari: is est maximorum, & bonorum, & malorum causa: quantum ergo est uti sermone decenti & consentaneo personis, rebus, locis, temporibus ne quid exeat peruersè, pueriliter, indecore. Neque enim alio est tota hæc tractatio conuertenda, non ad inanem uerborum studium, ut ea compta sint atque splendida, ut concinna suauique structura coagmentata: sed neque dicamus putidè, inepte, ac ut minimè dici conueniat: ut appareat artem hanc potissimam esse prudentiæ portionem. Quapropter sic meo quidem iudicio tradetur ut primum omnium qui sit orationis finis propositus cui spectemus: tum ad ea perueniendum quæ instrumenta: quæ uia: exempli gratia, finis est docere, persuadere, mouere. Instrumenta sunt uerba simplicia, composita, & eorum sensa, quæ omnia per singulas ipsorum qualitates aperienda sunt, & examinanda. Tum quemadmodum operi applicanda sint instrumenta uidebimus, id est, quæ cui fini, & quemadmodum. Hinc speciatim de docendo, & eius partibus, de persuadendo, de mouendo & eorum formis. Habebitur ratio dicentis, auditoris, loci, tẽporis, negotij. Iam quę instrumenta quibus rebus sunt apta, ad hunc finem, hoc loco, hoc tempore, hoc dicente, hoc audiente. De quibus nisi ego fallor, perturbate, confuseq; est olim à maioribus nostris præceptum, minimeq; ad usum congruenter. Possunt tamen à sedulo institutore multa ex illis colligi, nempe ex Ciceronis libris Rhetoricis, Quintiliani institutionibus oratorijs, ex Hermogene, libro potissimum quinto, qui est de dictionum formis, & Hermogenis penè interprete Georgio Trapezuntio: de formis item multa præcipit Demetrius Phalereus in libro περὶ ἑρμηνείας, & Aristides περὶ πολιτικῆς λέξεως. Nam est eiusdem ars Rhetorica de sermone simplici, ut Apsinis Cadarei. Dionysius Haliearnassæus præcepta quædam aggressus est tradere de orationum, siue argumentorum generibus, ut de panagyricis, epithalamijs, epithaphijs, & eiusmodi. Tum Latinos sumet in manus Martiani Capellæ libri quintũ, Rutilij Lupi de figuris, quod opus è Gorgia uertisse ferunt non Leontino illo, sed alio quodam. Iulius Ruffinianus, & Rhomanus Aquila de eodem argumento libros reliquerunt posteris. Sulpitius Victor præcepta quędam artis conscripsit: Ex his omnibus decerpet tanquã flosculos, uel unde ipse fasciculum, quem iuuenibus suis exhibeat, concinner, uel quos sparsim

Dicẽdi ratio non spernẽda.

Quomodo tradenda rhetorica.

tradat, dum aliquos artis huius præceptores enarrat. Enarrabit uero si quos uelit, primum facile aliquot ac breue artis compendium, quale est Martiani Capellæ, aut Philippi Melanchthonis, uel quatuor Rhetoricorum libros ad Herennium: quos qui Ciceroni assignarunt, equidem quid secuti sint, haud uideo: ex Quintiliano uidetur posse colligi à Cornificio esse compositos. Tum Quintiliani libros quinque, nempe tertium, quartum, octauum, nonum, decimum. Oratorem Ciceronis, & Aristotelis Rhetorica ad Theodecten, opus magni quidem ingenij ac artis, quod in hoc autore est perpetuum, sed ingentis quoque utilitatis ad sensum & prudentiam uitæ communis. Leget ipse iuuenis priuato suo studio Quintiliani reliquum. Ciceronis partitiones ad filium, de oratore, & Brutum. Aristotelis uel cuiuscunque alterius ad Alexandrum Rhetorica. Cergorium Trapezuntium. Cæterum quando non habemus iam populum uel Latine loquentem, uel Græce, operosum esset noua in elocutione illarum linguarum præcepta excogitare: uetera sufficient, additis nonnullis ex natura ipsa catholicis, quæ in omnes linguas possint competere. Adiungetur ratio linguarum, quo pacto inuentæ, adultæ, perditæ, quemadmodum eiusq; censeatur uis, natura, copia, elegantia, grauitas, cultus, & aliæ sermonis qualitates. Præceptis rhetoricę non nimium adhærendum esse Ciceroni placet, uel ob hoc unum, quòd nullus ferè artis magister ipse eloquès fuerit: quod mihi de instrumento omni dicendum uidetur, in quo adornando non perinde elegantia requirenda est, & accurata compositio, quàm ut apte usui deseruiat. Sed neque exercitationes in arte dicendi diligentes admodum & crebras probarim: ne anceps instrumentum lædendi uoluntatem titillet, occasione oblata tum procliuitatem ad fraudem & malitiã pariat: tametsi initio frequẽtiores esse uelim, quàm quum de uario & multiplici argumento dicent. Primum faciliora quædam & simpliciora uersabunt, quę styli nec *dissuetę*, nec compositionem magnopere desiderant. Fabellis, historiolis, dilatione contractę rationis, contractione dilatę ac fusę:

Rhetorica ad Herennium.

De ratiõe linguarũ.

ac fusæ: quæ sunt in scriptoribus percrebra. Tum in aliis docendi ac delectandi formis. Hinc in iis quæ controuersiam, & quæstionem, & aduersarium habent. Nouissime in motu & concitatione affectionũ animi. In quæstionibus primo loco tractabunt eæ, quæ sunt absq; negotio indefinitæ, de locis communibus & sentẽtijs (quẽadmodũ Seneca inquit) trãslatitijs, quæ nihil habẽt est ipsa cõtrouersia implicitũ, sed satis apte, & ei applicant, & aliò trãsferunt, tanq; quę de fortuna, de crudelitate, de seculo dicunt: quod genus sentẽtias Portius Latro supellectilem uocabat. Fuere olim qui in usum hunc communes locos conscripserint: ut Q. Hortensius, Protagoras, Prodicus, Trasymachus Chalcedonius: multis exẽplis exercendi sunt iuuenes, in suis, & alienis, ut sua explicent, aliena intelligant. Sequentur deinde quæstiones cum circumstantijs, quę definitæ nuncupantur. Nunquam contra ueritatem assuescent dicere, nec pro ea materia, quam rhetores infamem nominant: ut contra Socratem pro Busyride, pro uoluptate, contra æquum, & pium, ne si id quandoq; ioco fecerint, faciant aliquando serio, quum praua animi libido illuc rapiet: stet tanquã in acie facundia omnis pro bono, & pio contra flagitiũ & nefas. Verba, quibus nullus subest sensus, cassa prorsum res sunt, & uana quadam specie turgida: imprudentes sensiculos deridemus: atq; aspernamur: prudentia semota probitate malitia est, & perniciosa fraus: itaq; uera & germana rhetorica diserta est sapientia, quæ à iusto, & pio separari nullo pacto potest. Neq; uero imitanda sunt nobis, quæ fuerunt gentilitati recepta, maledicere, conuitiari, prauissimas suspiciones inficere, recta inuertere, ex bona causa malam facere, ex mala bonam: satius est causæ detrimentum pati, quàm uirtutis: nec in profanis solum, sed nec in ullo penitus quamlibet sancto, & inculpato uiro imitabimur, quæ per se sunt mala. Iudiciali genere nihil omnino indigemus, in quo multũ ineſſe malitiæ uel Aristoteles est autor, præterquam quòd res ipsa id satis loquitur. Litigare non satis decet Christianum, quantominus ea uersutia, imposturis, infidijs, fraude, quæ in illis actionibus imprudentibus

Cõtra ueritatẽ nõ dicẽdum, nec pro materia infami.

tibus, atque etiam inuitis surrepunt. Nam quod Quintilianus ait, quid si impetrari aliter æquum, atque obtineri non possit? Quid si togam, nisi ferro, aut ueneno, recuperare non possis, utrum fuerit consultius, carere toga, an sic reciperet uitam sit satius perdere, nedum togam, quàm sic conseruare. Declament iuuenes apud magistros de ijs argumentis, quorum aliquis sit deinceps usus in uita: non quemadmodum prisco illo seculo de ijs rebus dicebant in schola, quæ nunquam in uita contingerent, de quo merito Quintilianus conqueritur. Ad meditandas scribendásque orationes in quietum locum secedant, unde uox nulla, nullus strepitus exaudiri queat, tum etiam subobscurum, ne quid oculos uel aures percutiens, animi cogitatus interpellet: quod Demosthenem facere consuesse perhibent. Legent ipsi declamationes & suasorias, quas ex oratoribus sui temporis Seneca collegit, mendosas quidem illas, & truncas, nam desunt Græca non pauca, & Latina sunt depravatissima, sed erunt nonnunquam adiumento dicentibus: nam plurima in illis sunt & inuenta subtiliter acute que, & lepide ac uenuste expressa: multæq; uerborum ac sententiarum conformationes & quasi lumina. Sopatris sophistæ Διαιρέσεις ἰητρικάτων extant prolixæ admodum, eas institutor ipse scrutabitur, & ad scholam, quæ illinc uidebuntur, deferet. Pronuntiationis habenda ratio, nec in postremis: quam in dicendo pollere plurimum Demosthenes sensit. Ideo iuuenes dicturi conferuent uocem dicta, & exercitatione, sed naturalem uocem, non simulatam & fictam, ut phonasco sit opus. Singulis hebdomadibus declamationem unam apud cunctum auditorium institutor corriget: consyderabit primum, qua de re dicatur: hinc quis, quo tempore, ad quos fingatur dicere: tum examinabit uerba simplicia, & coniuncta, sententias, argumenta, ordinem: uniuscuiusque horum omnium per se qualitatem, hinc quam commode rei de qua dicitur, congruant illo tempore, & loco, & auditore, & dicẽte, qui ponuntur: nec attendet adeo, ut omnia sint exacta, ut argumenta ualida & inuincibilia, quàm ne inepta: quoniam quidem nihil est in arte hac

Declamatio.

Pronuntiatio.

Correctio declamationis.

hac indecoro turpius, nec immerito dicitur caput esse, decere quod facias. Videris quo ingenio, quo usu, quanta prudentia, & attentione ad corrigendum sit opus: quare difficillimum hoc est magistri munus, sed & ipsi tantum & scholæ longe fructuosissimum. Nam ex correctione una plus eruditionis & iudicij refert auditor, quàm ex prælectionibus atq; enarrationibus permultis: ergo eam ad rem & frequentes & intentis animis interfint, nec sine pugillaribꝰ, ut capita & summas rerum excipiant, quas actutum in cubiculis suis diffusius exponant, literisq; & memoriæ imprimant, ac insculpant, ut monstratum semel periculum in perpetuum uitetur. Sciantq; iuuenes propter copiam & uarietatem malorum, quibus undique & subinde infestamur, maioris esse iudicij ac operæ deuitare mala, quàm tenere bona. Verum enimuero quando loqui naturale est, sermo autem quicunque artis, sine qua nascimur, & finxit alioqui hominem natura mire inimicum, quoniam rudem prorsum, & artium omnium expertem, imitationis indigemus. Imitatio porrò effictio est rei alicuius ad exemplar propositum: quocirca proponenda sunt, quæ iuuet expressisse, optima scilicet, non simpliciter, sed iuxta præsentes uires: sapienterq; à M. Fabio præcipitur, ne initio pueri ad magistri æmulationem conentur assurgere, ne desti|uãtur uiribus: sed quod illis erit facilius, ac promptius, aliquem de condiscipulis doctiorem exprimant, quo inniſi paulatim se ad magistrum exprimendum erigant: quod consilium agricolas in maritandis uitibus uidemus sequi. Et quemadmodum in homine, sic in oratione quoque imitatio ut similitudo quædam è corpore atque animo spectatur. In oratione uerba & compositio sunt pro corpore, sententiæ uero, argumenta, dispositio, atque illa ceu œconomia pro spiritu ac mente. Filius non tam dicitur patri similis, si liniamenta, si figuram & formam referat, quàm si mores, ingenium, sermonem, incessum, motum, & illam quasi animam, quæ ex interiore animæ sede foras, per actiones emicat, & se nobis ostendit. Si inuenire posset aliquis, qui unus omnia haberet optima, Deo simillimus ac proximus, uel potius

De imitatione.

Non imitandus unus.

tius deus ipse, is esset sanè imitandus solus, sed nullus est ab omni parte tam felix: quapropter rectè Seneca, non est unus quamuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator autori: hæc natura est rei semper citra ueritatem & minor est similitudo: & quo plura exempla offensa sunt, hoc plus eloquentia proficitur. Eadem est Quintiliani sententia, qui non qui maxime imitandum, cum solum imitãdum censet. Sunt qui ex omnibus Ciceronem unum deligant, quem effingant solum: habet quidem optima Cicero, sed nec omnia, nec solus quum delectat, quum docet, admirabilis est præter cæteros: in colligendis argumentis acutus, in deuinciendis & iacendis non perinde dexter & ualidus: deficitur interdum uiribus propter fusum illud & asianum dicendi genus, quod est in eo à quibusdã magnis ingeniis notatum Cælio, Bruto, Attico, Tacito, Quintiliano, qui eã pondere ait pugnare, ut Demosthenem uiribus. Quamquam isti noui imitatores non tam animum orationis ad exprimendum contemplantur, quàm exteriorẽ uultum horum ac stili faciem. Sed neq; ad hanc imirandam quisquis est factus: nam eo, qui ad imitationem hanc caleris & uirium non satis affert, nihil est frigidius: iacet enim tota oratio, motu & uita caret: qualis est Iouiani Pontani. Vtilis est imitatio uerborum Ciceronis, & tuta, dictionis uero nõ item: hanc enim si quis non assequatur, in sermonem quendam degenerabit redundantem, enervem, uulgarem ac plebeium, cui uicinus admodũ est M. Tullius: à qua tamẽ utilitate uindicat ipse se & asserit admirabili dignitate orationi addita ex scientia & cognitione multarum & maximarum rerum, tum concinnis & uenustis numeris, aptissimis & naturalibus metaphoris, contrapositis, periodis, gratia quadam inexplicabili, ac prope inimitabili. Sed certe non si Cicero optimus est atq; eminentissimus, alij protinus mali, aut spernendi. Non est unus eloquentiæ uultus, inquit Tacitus, nec statim deterius est, ꝺd diuersum est. Cicero ipse in Bruto multos oratores in diuersissimo dicendi genere, summos tamen ponit: cuius rei si nõ alij, Cicero utiq; & Demosthenes exemplo esse possunt. Quamobrem acute inspici

Ciceronis imitatio.

spici oportet, quibus tandem rebus appositum sit iuuenis ingenium, quod in omni uitæ institutione faciẽdum esse sapientes consulunt, ut eò se quisq; applicet, quò natura nutu quodam fertur, si modo in finitimum uirtuti uitium non propendit: ut ad Ciceronem, si copiam diligit: ad Demosthenem & Atticos, si parsimoniam uerborum: ad Sallustium, si astrictam breuitatem, & penè Laconismum: qua breuitate, ut Quintilianus testatur, nihil apud aures uacuas atq; eruditas potest esse perfectius: ita fiet ut in ea re si non summus, certe neutiquã euadat contemnendus: nam in omnibus, aut etiam pluribus fastigium, uel proxima fastigio tenere loca, optãdum est magis, quàm sperandum. Porrò quibus quisq; sit rebus appositus, cognoscetur ex delectatione, quæ de conformitate & congruentia quadam oritur obiecti & facultatis: faciet etiam sui periculum, quod in annis quidem rudibus magister spectabit, & arbitrabitur: postea uero ij magis profecerit, idem ipse. Quod si ingenium ad uitiũ uergat, ut copia ad exuberantem redundantiã, parsimonia ad ariditatem, nerui ad maciem deformem, tum uero diuersi generis imitatione ad rectum & sanum habitum deflectitur. Prudẽter Quintilianus institutoris munus uult esse adiuuare, quæ in quoq; discipulorum inuenerit bona, & quantum fieri potest, addiscere quæ desunt, & emendare quædam, & mutare. Idem magister qui sint in quaq; uirtute præcipui, signabit: ut ad sermonem familiarem Cæsar primas partes ferat, & Ciceronis Epistolæ: non quin Cicero cuiuis sit electione uerborum, ne quid aliud dicã, par, sed fusa illa phrasis quotidiano sermoni non satis conuenit. Commentarij ab Hirtio additi uel Oppio, planè sunt alij quàm Cæsaris, minus & puritatis & maiestatis habent: ut Cæsarianos à principe scriptos appareat, alteros à priuato. Ad comitatem Plinius Cæcilius, & Politianus. Ad historiam fusam Liuius. Ad consilia explicanda Tacitus, ad commentarium historiæ Suetonius, & Florus. Ad præcepta artium in rebus in ordine ac cuncta methodo Aristoteles. In uerbis & dictione Quintilianus, & Rodolphus Agricola. Ad paraphrases Themistius, & Erasmus. Ad carmen Heroicum Homerus

Ingenium sequẽ cõgruentia.

Qui autores in ãq; uirtute præcipui.

merus & Virgilius. Ad lyricum Pindarus, Horatius. Ad Tragœdiam Euripides, & Seneca. Ad Comœdiã Aristophanes, & Terentius. Ad uertendum proprie Theodorus Gaza. Politianus opus facit suũ: nec Erasmus caret gratia etiam ad uerbum transferens. Sed exemplum uertẽdi fuerit Ciceronis de uniuersitate liber, q̃ est pars Timæi Platonici. Ad gratiam Dialogorum Plato, & Cicero. Ad astutam rationem capiendi aduersarii Socraticæ inductiones, modo astrictiores sint, quã ut eas Plato persequitur. Ad efficacem rationem argumentandi Aristoteles: ad ciuilem Ciceroñis dialogi, & Lactantius. Adhortari ad mores probos bonus Cicero: dehortari ab improbis Seneca: habet idem sententias concinnas, argutas, breues, quas iaculatur tanquam spicula amenta. Ad præcipiendum de moribus breuiter & commentarijs uice Plutarchus. Ad conciones in populo non perinde erudito Cicero. Ad scholam Quintilianꝰ declamationes, siue cuiuscunq; sint, illius certe seculi. Ad attexendam aut eruditam coronam Demosthenis orationes: ad Liuij, quæ sparsæ sunt in historia. Ad suauitatem & numeros Isocrates: nam altiores habet Plato, quem interpretem Peripateticus totum scribendi genus tanquam graue & molestum reprehendit. Ex his omnibus quod operi suo conducat decerpet: & rationem sequetur pictorũ, qui ex agrorum & campi aspectu amœnissima quæq; in opus suum transferunt. Nec immerito à Cicerone ipso Zeuxis Heracleotes laudatur, qui Crotoniatis Helenam picturus ex multis mulieribus formosissimis delegit, si in quaque uidisset pulcherrimum. Initio est adhibendum tandum opus acuto, & iudicio acri: adde etiam naturali quadam & occulta dexteritate. Itaque recta bonarum rerum imitatio bonitatem ingenij arguit. Nam quædam ea sunt uel tarditate iudicij, uel his in rebus absurditate naturæ, ut eodem orationis stilo omnem se stilum referre arbitrẽtur: sicut uno aliquo suo gestu, quemcunque alium: & eodem digitorum pulsu concentum omnem. Sunt qui iuxta sententiam Senecæ: uitia sua & intelligant, & ament: tantus est in omnibus studijs error, maxime

xime in eloquentia, cuius regula incerta est. Instituitur id animaduerterit: quòd si iuuenis inepte, quæ imitanda sibi proposuit, effingat, ab imitatione eum ad suam ipsius naturam sequendam traducer, ut sit suus, qui alienus non potest. Initio quidem, sicut antea monui, facillima exprimet, atque adeo concedam illi, ut quæ reddere non poterit, ab exemplari ipso in suum opus transferat, modo ne illum fugiat non id esse imitari, sed supplare: in quo errore plurimi uersantur: paulatim autem uere imitabitur, id est, ad exemplar effinget, quæ uolet: non de exemplari centones surripiet, quos in opere suo consuat. Proposito autem ante oculos exemplari attentissime æmulator contempletur, ac consyderet, qua tandem arte ac ratione ab autore id putet confectum, ut simili artificio & ipse quod animo destinarit, perficiat. Ars enim & opificium, quantum fieri quidem possit, idem præstandum est, & quodammodo surripiendum, non materia eadem, uel opus idem. Velut si quis exempli causa gratias alicui acturus eadem dicat, quæ Cicero Senatui, quæ populo Romano, uel, quæ Ausonius Gratiano Augusto, furari hoc quidem certe esset. Imitari autem fuerit, si consyderet, quid autor in orationis exordio uelit efficere, quid secunda parte, quid tertia, & sic deinceps: quæ primo dicit loco, quæ alijs sequẽtibus, quibus sententijs in quaque re utatur, quibus argumentis, & quibus ex locis petitis, quomodo colligatis, & connexis, quas similitudines inducat, quæ usurpet exempla, quos animi affectus attingat, ubi, quomodo, quibus autoritatibus sua fulciat, & quorũ: non quo nos utamur eorundem, sed ut eorum, qui nobis loco eodem sunt, quo illi erant autori nostro: qua commissura priora posterioribus compingat, quæ uerba singulis partibus accommodet, quam uerborum structuram, hoc tu artificium idem effingito, non eadem uel uerba uel sensa: subijciamus uerbi gratia breue aliquod exẽplum. In oratore suo refert Cicero Carbonem tribunum plebis hæc in concione quadã dixisse, in qua Cicero ipse staret: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacram esse rempublicam quicunque eam uiolauissent, pœnas esse ei ab

Quo imitandum.

ei ab omnibus persolutas: patris dictum sapiens, temeri tas filii comprobauit, quo dicto admirabilem sequutum esse concionis uniuersæ clamorem & plausum. Si quis ita effingat. O diue Paule, Tharsensem appello: tu dicere solebas sacrã esse charitatẽ, quicũq; eam uiolauissent, pœnas esse ei ab omnibus persolutas. Apostoli dictum sapiens scelerum temeritas comprobauit: non tam erit imitari, quàm si quis dicat, O diue Paule, Tharsensem appello, tu semper prædicare cõsueuisti magnas esse uires charitatis, quicunq; secundum eam non uiuerẽt, nec pertinere ad regnum Christi. Apostoli sententiam piam cõsuetudo scelerum abdicauit. In hac imitatione omnia illa sunt quę in uenustate prioris dicti, incisa, membra, & dichoræus clausulæ. Eorum quæ imitationi sunt proposita, quædam nunquam possis ad perfectum referre, sed genus sunt homini naturalia: ea uero semper sunt sequenda, quoniam æquare non est concessum: furoris est enim hoc sperare. Alia uero possis, ut pleraq; omnia humanarum quæ effingi eadem specie queant, uel genere, uelut oratiõis copia, breuitate, splendore, grauitate, gratia, argumentis, dispositione, ac eiusmodi. Sunt tamen ex humanis inuentis nonnulla, quorũ uel ars omnino peribit, uel usus, hæc ægre perfeceris, qualia ñ, qui tum uixerẽt, quia ars aut usus uigeret: quemadmodum in linguis Latina & Græca, quarum quoniam populum amisimus, mutuanda sunt semper ex ueteribus uocabula, nec nos ulla, aut certe perpauca possumus nouare. Stilus non perinde est ab illis sumendus, nam parta undecunq; materia artifex eam tractabit ad arbitrium: tametsi cõtendere, ut dictionis ornatu ac cultu antiquitatem superemus, aut æquemus saltem non tam malum & uituperandum est, quã periculosum, ne linquamur uiribus, & in absurditates incidamus: uel certe difficile desuefactis iã auribus á censura soni illius. Prõptius esset ea de causa in linguis uernaculis, quibus est populus magnus sermonis sui auctor, magister, iudex. Puerum imitari liberale est ac laudabile. Senẽ imitari seruile ac turpe. Conuenit enim ut puer magistrum & ducem habeat, quem sequatur, non item ut senex. Quocirca ubi satis te in imitationis hoc, ut sic dicam

dicam, stadio exercueris, æmulari incipe, & te cum duce tuo conferre, qua parte accedas propius, qua longe à tergo relinquare: uirtutes illius & uitia æquus & diligens censor examina, quid in illo deceat, quid habeat uitandum: quam uirtutem redditu facilem, quam gratiam penè propriã, & alijs incõcessam: hæc comparabis cũ tuis, & ex eorum uel recte dictis, uel secus ipse corriges tua, siue dum uitium deuitas, siue dum te componis ad pulchra. Conare ut magnas uirtutes æques, mox etiam ut uincas: plenum hoc quidem negotij, & profecto arduũ, magnaq; est opus industria, sed in sublimi fita ex cuiusque rei præstantia: & iuxta uerbum uetus pulchra difficilia. Nec solum tua opera ad opera ductoris tui tanquam ad amussim arbitraberis, sed tua ipsius priora cum posterioribus conferes, ut ex comparatione deprehendas profectum. Cuicunque dicendi generi diu assueueris, quamlibet id accuratum sit & excultum, pro naturali habebitur: quod de Euripide Aristoteles tradit. Nam consuetudo in naturæ conditionẽ transit: quapropter manifestæ dementiæ est, non facili, dilucido, puro, eleganti sermoni assuescere, potiusquã portentis uerborum, aut horrori orationis, uel sordibus: quoniam quidem pari labore constant omnia, non raro etiam meliori bona. Hæ artes organa sunt, ideo per se nihil efficiunt: admouẽdæ sunt operi, hoc est alijs disciplinis, quibus formant, & parant ingenia discentium. Instrumentum hoc si usui atq; experimentis rerum publicæ ac priuatæ applicetur, rectorum est ciuitatum, imò conditorum etiam, & principum, & eorum qui ius dicũt, uel de iure respondent. Sin theologiæ, concionatorum, & illorum, qui homines ad rectum formant, ac meliores efficiunt. Quippe sapientem uirum decet non ipsum per se solum sapere, sed alios quoq; fingere ad uirtutem: idcirco nõ uita illum modo recta esse atq; inculpata par est, sed oratione quoq; efficaci: efficax quidem est sermo ueritatis, efficacissimus dei sermo, ut Paulus inquit. Apostolis quidem hoc satis abundeq; erat: nam fortissimorũ argumentorum locum obtinebant prodigia, & ea, quæ supra naturæ uires ostendebant: tum uita innocens &

in quæ uel calumniator suspicionem non inueniret criminis, quàm non iniuria plurimum persuadere aiunt ad hæc peculiare Dei subsidium, quod ille clarissimis sibi submittebat, quoties esset opus. Sed ut nunc sunt & dicentium & audientium mores, præclare agitur cum ueritate, si facundiæ uiribus instructa & fulta fidem impetret: non quin malim multò etiam ad faciendam fidē res nudas sermone, quàm sermonem à rebus inopem ac destitutum. Sed certe res ipsæ conuestitæ ac ornatæ oratione sobrio utiq; cultu & moderato, altius descendunt in pectora audientium, quæ in aure statim non offendūt tanquam in limine. Ideoq; sancti uiri castam, & puram eloquentiam nunquam sunt aspernati, nisi qui assequi non quiuerunt. Et Lactantius facundiam Ciceronianæ similem optabat sibi, quo ueritatem fortius propugnaret, & hominibus persuaderet facilius. Anxia illa, & accurata, & picturis insignis eloquentia, tum splendore, atque apparatu omni illustris, ac præfulgens, formæ res sanctas minime decuerit: certe multo minus sermo spurcus, & uitijs inquinatus: candidis & mundis linteis attrectari sacra conuenit, non byssinis aut sericis, sed neque canabaceis aut lineis maculosis. Cæterum de sermone satis. Traducetur hinc iuuenis ad studium mathematicarum artium, ut loquacibus succedant mutæ, & imponatur silentium linguæ tamdiu agitatæ: quare ab aurium munere ad oculorum transibitur. Mathematicæ circa quantum uersantur molis, & numeri: Hæc Arithmetica, illa Geometria nominatur: quæ sunt primæ in illo genere, ac simplicissimæ. Geometria in cœlum sublata Astronomiam efficit, uisibilibus addita ὀπτικὴν siue perspectiuam. Arithmetica sonis admista dedit Musicam: & horum singulæ bifariæ sunt, alteræ quæ intra contemplationem subsistunt, speculatiuæ appellantur: alteræ in opus exeunt, quæ actuosæ siue effectrices. Et prioribus posteriores existunt, quod est eis cum actione omni, atq; exercitio commune: mentis enim cogitatio actiones omnes humanas, & manuum opera antrice dit, tanquam generans genitum. Sunt tamen qui studia sua ad altera seorsum adiungant, ut uel contemplentur modo

modo citra executionem, uel exequantur inspectione omissa. Sed nos ut hactenus fecimus, de contemplatiuis potissimum loquemur. De effectiuis quoque interdum summonebimus. A disciplinis hisce uehementer leuia & inquieta abhorrent ingenia, quæ sibi impense indulgent, nec laborem sustinent assiduæ intentionis. Astringunt enim hæ ingenia, & cogunt hoc agere, nec peregrinari patiuntur. Non sunt etiam idonei obliuiosi, quandoquidem sciri, ac teneri centesima non possunt si excciderint prima, ea est in dictis illis series, & confirmationum perpetuus nexus. Suntq; ea de causa magnopere labiles, nisi exerceantur crebro, atque insulciantur animo. Sæpe alijs disciplinis amœnioribus non satis appositi istis sunt aptissimi seueris, ac tetricis. Cæterum cognitiones hæ atq; obseruationes, si quis progrediendo sibi indulgeat, in infinitum abeunt: & solicita horum inquisitio à rebus uitæ abducit, communisque sensus reddit expertes. Sapienter Socrates, ut alia, qui quum tantus esset mathematicus, ut Euclidem Megarensem quantus fuit, effecerit, & ut minus hisce rebus addictum Aristophanes ridet in fabula, eatenus tamen impendendam Geometriæ operam censebat, quoad quis & dare, & accipere terram ad æquam mensuram posset: significans referenda esse ad mores omnia, & uitæ usum, non ad inanem ac infructuosam quandam speculationem anxiam, & molestissimam, quam parit diuturna in Mathematicis attentio. Primordia uero, & progressus alij quos alijs maiores, alijs minores, ut cuiusque erit ingenium, & diligentia conducere ad res uitæ complures, & ad cognitionem philosophiæ. Plato ex auditorio suo expellebat eos, qui illuc uenirent à Mathematicis deserti, ac inopes. Apud eum ipsum, & Aristotelem, & reliquos priscos philosophos exempla sunt de Mathematicis plurima, tum quòd aptissima sunt & certissima: tum quòd illis temporibus longe essent notissima. Primo loco traderetur Arithmetica, quippe quæ est simplicissima, ac ideo prima. Exercitiū quoq; illius, & numerorum tractatio non solum explorat ingeniū, sed exacuit, & alacrius reddit. Nec ulla uitæ pars carere potest numeris, Arithmetica.

multa etiam naturæ, ac rerum diuinarum mysteria numeris esse comprehensa, & notata sacri & prophani scriptores docent. Crassi quidam nobiles puchrũ si deo placeret, ac generosum esse arbitrantur, nescire omnino computare. Restat ergo ut generosum habeatur nõ esse hominem, sed leonem aliquem, aut ursum, aut aprum ex illis suis insignibus. Nam animantes omnes brutæ, computationis sunt ignaræ, solus cõputat homo. Non quòd pecuniæ contemptum in principibus uiris incessam, aut à magnificentia opulentos deterream: sed uirtutes omnes ex scientia boni uenire uelim, non ex ignorantia mali. Initia numerorum, & numina & figuras agnoscent iuuenes, hinc assuescent coniungere inter se ad eliciendas summas: tum diuidere coniuncta, & subtrahere, & quid reliquum sit ostendere. At quum multæ sint numerandi formæ per literas Alphabeti, per Latinas etiam figuras, expeditissimus uidetur mihi, qui de nomine inuentoris, ut quorundam est opinio, Algorismus nuncupatur. Arabicum esse inuentum credo. Tum addêtur numerorum nomina, quæ qualitatem, atq; adeo naturam indicant: ut de numero pari, impari, pariter pari, pariter impari, primo composito, de dimensu, & proportionibus inter se numerorum, & tota illa tractatione Arithmetices intima. In Geometria exhibebitur primum explicationes omnium rerũ nominum, de quibus ea in arte fit mẽtio. Tum dogmata illa, quæ cum natura mentis nostræ uidentur coniunctissima, eorumq; habere nos uelut impressas animo anticipationes. Hinc Theoremata, & eorum probationes, quæ principijs, ut oportet positis, non persuadent, sed cogunt, & uim adferunt. Ex ea Optice, siue perspectiua, & architectura nascuntur: quarum omnium multæ sunt in communi uita ad tuendum corpora utilitates: nempe ex Geometria ad omnem mensuram, proportionem, motũ, & situm omnium, siue mouendæ sint, siue spectandæ fixæ in uestigio, & immobiles: quemadmodum in dimensu agrorũ, montium, turrium, ædificiorum. Architectura quàtas ad habitandum commoditates adferat, quam perspectiua adiuuat, sicut in picturis. Perspectiuæ specularia sunt anna-

Geometria.

Auditiua Musica.

xa: utinã auditiua esset reperta. In Musica multum degenerauimus à prioribus, ob crassitiem auris, quæ subtilitũ sonorũ iudicium omne funditus amisit, ut nec longa iã, nec breuia in cõmuni sermone diiudicemus: ideoq; & genera aliquot proportionũ amisimus, & magnas illas uires atq; admirabiles, quas de prisca harmonia memoriæ traditur. Hanc iuuenes & Theoreticen accipient, nonnihil etiã practices, modo sobriæ, & castæ: quæ fessos studẽtium animos Pythagoricorũ ritu demulceat, reparet, ac sibi restituat: tum efferatos, atq; asperos ad lenitatẽ, mã suetudinemq; traducat: quod à uetustate per integumẽta fabularum dictum est mouere saxa, & feras pellicere, ut de Orpheo, atq; Amphione fama fertur. Astronomia de numero, magnitudine, motu cœlorum, ac syderum, & de singulis quibusq; separatim, & inter se comparatis: non referetur ad diuinationẽ uenturarum uel abditarum rerum, quæ ingenti uanitate humanos animos detinet, & ad impietatem sensim allicefacit. Sed referetur ad descriptiões ac determinationes temporum, sine quibus rustica opera, quibus uita omnis cõtinetur, exerceri non possent, tum ad positus locorum, quæ sit cuiusq; lõgitudo, quæ latitudo, qui abscessus: quod multum quidem Cosmographiæ conducit, sed uniuersæ nauigandi rationi maximopere necessaria est quæ citra cognitionem hanc incerta inter maxima, & grauissima discrimina erraret: ad altitudines, aut depressiões syderũ, ad recessus eorũ, atq; accessus uel nobis, uel inter se. Adhibebitur astrolabium siue quadrãs, quale olim fuit Ptolomæi, siue orbiculare, ut nunc est nostrum. De Arithmetica exercitij, atq; speculationis, Iacobus Faber satis accommodate scribit, ut in schola tradatur discipulis, & ex seipso, & Iordano Nemorario, & Boëtho Seuerino, quemadmodum ex hoc eodem de Musica. Nec minus de Geometria præcipit: quin sphæram quoq; cõscripsit ad eam, quæ extat Ioannis à sacrobusco, quam item enarrari auditoribus conuenier, nisi quis eam malit, quæ edita est à Proclo Diadocho. Theorica item Planetarum idem Faber composuit, quæ discipulus eius Iodocus Clichtoueus elucidauit commentarijs, argumen-

Astronomia.

Autores Mathematicarum.

tum & fundamentum totius operis ex Georgio Purbacho est sumptum. De usu uero Astrolabii Proclus paucissima quædam reliquit, sed scholarum exercitationibus aptior est Ioannes Poblacio meus: quibus magister ex Ioanne Stoflerino Iustingensi, & Ptolemæo nonnulla adiunget. Nec est ad ponenda harum artium rudimenta inutile, quod est in Margita philosophica de mathematicis traditum: quæ si quis grauetur suis prælegere, saltem consulat, ut ipsi per se inspiciant. Introductionem ad geometriam & perspectiuam Carolus Bouillus concinnauit: sed & perspectiua extat Ioannis cuiusdam Cluarienſis. Quæ omnia postquam fuerint cognita, tum ad Euclidem uenietur: hunc uelim accurate explicari, nam in eo magnarum rerum speculationis huius exactior est, quàm in alio quouis tractatio: in eius libris de geometria, de Arithmetica, de specularibus, perspectiua, & phænomenis acutissime disputatur. Studiosus ipse leget per se Capellam de mathematicis, hinc Raphaelis Volaterani Geographiæ initium, & uigesimumquintum de philologia uolumen. Censorinus multa de magnificis disserit. In sphæram Ioannis sacrobuscii Petrus Ciruelus commentarios reliquit: Item Franciscus Capuanus in eandem & Theorica planetarum Purbachi. Erit in magistro ac discipulo harum disciplinarum ingenii quietum, & quodam modo statarium, sedulum, attentum, incumbens atque instans operi. Disputationibus nihil est opus, interrogatiunculæ sufficient, & responsiones breues, aut operis ostensio, & collationes ad picturam: radio enim sunt & puluere uel abaco contentæ. Recolendæ sunt subinde ac retractandæ iis: qui memoriæ uolunt illas infigere, sunt enim alioqui fugacissimæ. Qui disciplinas alias Minerua aut fortuna auersa te non poterunt consequi hic sistent: & ad uitam ea præstabunt adiumenta, quæ modo commemoraui, si speculationem in exercitium atque opus deduxerint. Tum etiam docebunt alios. Hi uero autores eos cognoscent, quibus nihil necesse est illos distineri, qui aliis artibus parantur: uelut in Arithmetica Cudbertum Tonstallum, Ioannem Silicæum, Thomæ Brauardini geometrica: in

ca: in Astronomia Ptolemæum, Georgii Vallæ mathematica. Archimedis opera non dubito quin sint in genere illo absolutissima, quæ ipse non uidi: legisse se in Hispania, atq; adeo maxima cura & uigiliis de codice surreptitio descripsisse Ioannes Vargara meus mihi retulit. Hoc est adolescentiæ curriculum ad quintum & uicesimum annum, aut eo circiter. Iam uir ætate, ingenio, rerum cognitione atq; experimentis instructior, ac maturior paulo consyderare uitam humanam attētius incipiet, & hominum artes ac inuenta: in iis, quæ ad esum pertinent, quæ ad uestitum, quæ ad habitandum: in quibus ab scriptoribus agricolationum adiuuabitur, tum iis qui herbarum, qui animantium naturas & uires persequuntur: ab iis item, qui architectonicam tractarunt Vitruuio, & Leone Alberto. Hinc quę ad conuehendum, in quo est equus, mulus, bos & omne genus uehiculi, cui nauigatio est finitima, nempe etiam uectio: hæc omnia persequetur qua ratione ac modo sint inuenta, quæ fita, aucta, conseruata, applicata usui, & emolumentis nostris. Iam quæ ad oblectamenta sunt per sensus omnes reperta, quæ sit societas domi priuata uiri, uxoris, liberorum, consanguineorum, affinium, asseclarum, seruorum, quæ in ciuitate publica, quæ ad eam per hominum ingenia excogitata, & inuenta, quæ per stultitiam conficta nomine atque opinione sine re omnino ulla. Quæ sunt omnia τῆς ἰγνωμοσύνης: de quibus earptim attigere Plinius, Athenæus, Aelianus, Macrobius, meliusque disserunt de his senes in circulis suis, & exhedris, sicut Cicero inquit, quā homines eruditissimi in gymnasiis, quod Plinius in præfatione sua conqueritur. Ideo nihil est hic opus schola, sed auiditate audiendi & cognoscendi: ut non erubescat etiam in tabernas & officinas uenire, & ab opificibus de suis operibus scisciari, ac edoceri: quod quia dedignati sunt iam olim docti homines facere, ideirco hæc quæ teneri ac sciri tantopere refert, rebat uitæ, incognita illis penitus relicta sunt, ac præter missa: tanq; ignorantia in sequētibus adhuc seculis increuit, nihilq; his annis q̄ plurimis annotarum est de moribus, ac ratiōe uitæ: ut melius ætatē Ciceronis aut Plinii

nouerimus, quàm nostrorum auorum, quis tum uictus, uestitus, cultus, habitatio. Vellé ut docti aliqui delectarétur eo more, quem fuisse Caroli cuiusdam Viruli narrari audiebam Louanij, hominis non perinde literati, ut boni: nec illi ingenium aut diligentia defuit, sed locus & tempora: is Louanij gymnasio Liliano præerat, & quia sub cura sua pueros habebat cõplures, ad uisendos uel filios uel propinquos quum uenirent uarij generis homines, colloqui illos cum eo erat necesse, & ut est consuetudo regionis conuiuari etiam: inquirebat horas aliquot ante conuiuij tempus, quibus in rebus plurimum & dextre esset conuiua suus uersatus: erat alius nauta, alius miles, alius agricola, aliꝰ faber, alius sutor, alius pistor: de eodem ipse artificio aliquid interea legebat, & meditabatur: tum ueniebat ad mensam paratus, ut & oblectaret conuiuam sermone de rebus ipsi notis, & ab illo ita prouocato intima & secretissima artis facile cognosceret: audiretq; breuissima hora, quæ ille usu multorum annorũ uix esset assecutus: ita discedebat de colloquio & conuiua lætior, & conuiuator prudentior, ac peritior: quantam prudentiæ humanę opem ferrent, qui hæc mandarent literis, ut ab exercitatissimis in quaque arte accepissent? Erit hæc animorum leuatio ac refectio in disciplinarum seueriorũ studijs, & in curis negotiorum: est enim occupatio honestissima, & planè uiro ciue digna, qua in omnes uitæ partes prudẽtia supra quam credi potest augetur: quibus hoc licebit, obseruabunt, & tradent in usum posterorum, qui nobis filiorum loco esse debent: adiungent censuram suam uirtute approbanda, & rectis moribus, uitijs autem insectandis breuiter & acute, quo facilius in animos legentium illos uelut aculeos infigant. Reuertamur iam ad schoIam & auditoria. De rebus spiritalibus multa sunt à ueteribus falsa conscripta, ut ab Apuleio & Plutarcho in deo Socratis, à Porphyrio, Iamblicho, Michaele Psello: propterea quòd dæmones plurima de se deq; angelis sunt mentiti, partim instigati sua ipsorum superbia, partim cupidine fallendi homines: & quòd diabolus, quèad modum inquit spiritus sanctus, mendax est, & pater mendacij: quum uera loquitur ex alieno sensu loquitur, at quum mendacia, de suo ipsius proprio. Itaq; de angelis & dæmonibus ex nostra pietate colligentur pauca, & sobric: nam accurata illorum cognitio necessaria nobis non est, imò sæpenumero noxia, atq; ea ipsa de causa incerta: Contrà uero speculatio de hominis anima maxi-

Mos Caroli Viruli.

De rebus spiritalibꝰ

De hominis anima

ma disciplinis omnibus adfert adiumenta, propterea quòd ex animę intelligẽtia & captu de omnibus ferè statuimus, non ex rebus ipsis. Eius tractatio cum naturæ ipsius ordine pariter procedet, ut primum de uita disputetur in genere, hinc de uegetatione, tum de sensu, de affectionibus, de mente: in qua de intelligentia, de memoria, de ratione, de iudicio. Hæc doctor potissimum decerpet ex sacris autoribus, tum Aristotele, Alexandro Aphrodisæo, Themistio, Platone, Timæo, ac Plotino. Quod si uelit Aristotelem, ut moris est, enarrare, habet eius libros de anima tres: omittat primum, exhibeat alteros: de sensu ac sensili, de recordatione, de somno & uigilia, de iuuentute & senectute, de insomnijs, de diuinatione per somnum: præmoneat gentilitatis, & periculà, ut uitentur, indicet, opponatq; uenenis illis paria antidota. Ipsi per se Alexãdrum, Themistium, & Platonis Timæum legent: item Timæum ipsum Locrensem, Platonicos numeros Proclus, Chalcidius, & Marsilius Ficinus exponent. Plotinum etiam obscurum & intricatum Marsilius idem elucidat. Scindit se hic uelut in uias duas studium, ut alteram hi teneant, qui corpora curaturi sunt medici: alteram ij, qui animos: his rerum historia tradetur hoc loco crassior, minusq; ad subtilitates illas inquisitionis causarum deducta: prioribus uero differenda est parumper, quoad causas naturę curiosius fuerint rimati: eas dico, quæ sensibus sunt magis expositæ, de quo in uniuersum, & ordine ad docendum apto nullum est opus à quoquam conscriptum, sed sparsim ab Aristotele octo libris Physicis, de quibus diximus, quatuor de cœlo, duobus de generatione, quatuor meteororum, sectionibus problematum. Ab Alexandro in problematis: à Platone, & Timæo, quos paulo ante memoraui, Apuleio in dogmate Platonis. Alcinoo de doctrina

ctrina Platonis. M. Cicerone in libris de natura deorum, de diuinatione, de quæstionibus Academicis: de uniuersitate autem pars est Timæi Platonici ab eo uersa. etsi M. Tullius magis aliorum opiniones recenset, quàm ostendit suam. Senecæ quæstiones naturales ex Peripatetica & Stoica disciplina commistæ. Plutarchus multa habet naturalia in conuiuijs, in quæstionibus Platonicis, & aliis eius opusculis: de placitis philosophorum quatuor eius uolumina. item Diogenis de philosophorum uitis hactenus proderunt, ut cognitis tot tam uarijs, tam absurdis de natura philosophorũ sententijs, studiosi intelligant illos etiã fuisse homines, & falsos sæpe in rebus apertissimis: ut rationi potius assuescãt consentire, quàm humanæ autoritati: nec mirentur eos in reconditis rebus de DEO scilicet, de pietate, ac eiusmodi lapsos, qui in facillimis uidentes ac prudentes cespitabant: quas sine offensione uel cæci præterissent, modo ne insani, quales illi erant, & in transuersum acti ab impotentia animorum. Censorinus libellum reliquit de die natali, in quo insunt quædam naturalia: plura in Macrobio, plurima in Galeno: ex recentioribus autem Alberto Groto non pauca, etsi audet quædam asseuerare periculosissima. Hos omnes magistro huius contemplationis & tanquam à secretis naturæ euoluendos tradimus: ex quis concinnabit ipse suis auditoribus opus de naturæ causis ea perspicuitate, breuitate, ordine, ut intelligi, & teneri ab auditoribus queat: primum de quatuor principibus inhærentibus, tum de his omnibus quæ ueniunt sub sensus: hinc de elementis simplicibus, de mistis imperfectis & ijs quæ in aëre gignuntur, quæ Græci μετέωρα nuncupant: de lapidibus, de his, quæ uiuunt, & de uita: de metallis & cunctis fossilibus, de herbis, fruticibus, arboribus, de animalibus quadrupedibus, de auibus, de piscibus, de insectis, de humano corpore: quæ non narrando persequetur, quod opus esset infinitum, sed inuestigandis causis, unde constãtur, quomodo existunt, adolescunt, manent, agunt, & suis muneribus funguntur, quæ proferant, & uice uersa minuuntur, cadunt, intereunt, dissoluuntur. Nihil habebit

De causis naturæ.

necesse

necesse uarias scribentium opiniones arcessere: nec onerabit tanto pondere & doctrinam suam, & ingenia discentium, quæ ipsi certissima uidebuntur, & ualidissimæ fulta ratione tradidisse cõtentus. Quòd si colligere hęc uel non uacabit per otiũ, uel non adeo sibi fidet, ut credat posse, explicet solum Aristotelica: nam aliorũ non sunt perinde auditoribus utilia. In Platone multum est eruditionis, sed recõditę, ut quum ars occultatur in opere, eoq; discentibus non satis congruens: doctis uero melior, etsi in natura arbitranda non est cum Aristotele comparandus, ut in preceptis morum excellat: reliquos scriptorum auditores ipsi priuato suo studio euoluent. Institutorem desiderant hæc ącri quidem ingenio, cæterum in definiendo ac statuendo cunctabundum. Iuuenes exercebunt se in his crebris disputationibus, uerum quę non luxurient in nugas, & cauilla. Condientur moderatione sine arrogantia, atque odio: haud ignari scientiam perraram esse, aut nullam potius, opinionibus stari: ut non sit, cur quisquam uel de peritia sibi placeat, uel diuersum sentienti, aut tuenti succenseat. Qui ad artem Medicam transiturus est, uel commigraturus uerius, huic sunt exactissime uires naturæq; per noscendæ fossilium omnium, quæ sunt uariorum generum, pigmẽtorum, lapidum, gemmarum, stirpiũ, animantium, humani corporis: unde obseruationes duę proficiscuntur, esualis, & medicina, quas non duas esse, sicuti superius admonebam, sed unam ex duobus membris concretam principi medicorum placuit Hippocrati. Rerum enim cognitis facultatibus naturisq;, & cum natura & constitutione animati corporis, & humani potissimum collatis, deprehenditur, quid fortius sit, quàm ut superari ab interna animantis potentia, & confici ualeat: quid tenuius atq; imbecillius, quàm ut uegetare ac sustentare corpus queat: quid alienam atq; inimicam corpori qualitatem adferat, ut sumptũ & uel affligat, labores dolores q; importet grauissimos, uel etiã interimat: quid contrà congruentẽ amicãq; corporis uitę, sensibus, animo, menti, ut conseruentur, ut uigeant, ut corroborẽtur, ut iucundo quodam sensu perfundantur. In quo primum

De Medicina.

Esualis.

uni-

uniuersum humanum genus consideratur, quid ei communiter conueniat, hinc per partes contemplamur corporaturam, temperationem qualitatum illarum principum, ætatem, locum, tempus, actiones, mores, atq; affectionem: eadem in rebus quæ sumuntur adhibetur censura. Hactenus terminos suos esualis prorogat, sine qua, ut preclare docet Hippocrates, uita esset non agrestis modo & ferina, sed existerent singulis penè momentis labores, & eruciatus repentini, tum subitæ atque inopinatæ neces plurimorum: quin hebetarentur sensus, & animi stupescerent, aut in furores atq; insanias miserabiliter incurrerent. Difficilior inuentu existimatur hæc à plurimis, quàm medicina: imò uero demirantur potuisse inueniri. Sed indubie prima inuentio diuinæ fuit opis, non in homine minus quàm in mutis animantibus. Periisset profecto maxima humani generis pars, priusquam ad explorationem peruenisset huius obseruationis. At uero quum aliquid accessit corpori, quod constitutionem illam primam suam & solitam perturbat, affligit́q;, unde dolores consequuntur, impedimentum functionum huius cõstitutionis, hoc loco, hoc tempore, hac ætate, his moribus, affecta uocatur ualetudo, & ægrotans corpus: ex eadem illa consideratione rerum admouentur, quæ affectionem illam cohibeant, ne se effundat, neue inualescat: quę́q; deinceps tollant, tum quibus interea ita perculsus sustentetur, & uitam producat: hæc medicina nuncupatur. Itaq; coniunctæ sunt artes istæ, & germanæ, ut medicina sit nonnunquam, quæ esualis existimatur, aut uice uersa. Cæterũ esualis simplicior est, & in functione generalis magis: quippe quæ genera & formas tantum considerat, quum medicus ad singula, rem deducat, non præceptis, sed actione: nam circa singula quæ sunt innumerabilia nulla uertitur ars: præter hæc medicina tẽporaria est, & quorundã esualis oim. ac perpetua. Sed loquamur iam de medicina. Cui arti in hominũ corpora uitæ ac necis potestas, & ius summum est permissum, nec ulli unq̃ uel imperatori, uel regi tantum in homines licuit: quocirca & medicum ipsum nauare diligentem operã omnes diui atq; homi-

Affecta ualetudo.

homines postulant, clamant, requirunt, ut prudentissime atq; amantissime quæ suæ sint & fidei, & potestati commissa, tractet: quanta & quàm præsentanea pestis est, si huic potentię adiungatur insciitia? quid si inscitíq; quod ferè fit, arrogãtia, & ex hac rabies oriatur, & pertinacia non cedendi? Itaq; propter tam paratum discrimen maximis artis huius autoribus placuit non uideri dignum eum medici professione ac nomine, cui hęc non adessent omnia: Natura, ingenij, institutio longa & diuturna, probitas morũ, sedulitas, usus. Ingenio est opus diligenti, attento, cõiectori optimo, prudẽti, moderato, non ambitioso, neq; ostentatore, non pertinaci, quod́q; in sententiã nolit transire melius dicẽtis. Erit huiusmodi, si habuerit persuasum nihil sibi debere esse prius, aut charius uita & salute hominis, ut nec existimationẽ sui aut quæstum anteponat ei, qui ad illius manũ atq; operam tanq̃ ad asylum quoddam ex grauissimo periculo confugit. Id uero est boni uiri & Christiani. nam si quẽ per ignorantiam aut pertinaciã inflexibilem occiderit, quomodo deinceps id damni sarciet? quantam & q̃ exactam est Deo redditurus rationem? si quid ab uno Theologo erratũ sit, ab alio corrigitur: si à iureconsulto, succurritur æquitate iudicis, restitutione in integrũ, deniq; fit pecuniæ iactura, quod uero à medico, quis corriget? homini extincto quis adferet remediũ? ut magis mirer inueniri tam multos, qui adeo periculosum munus suscipere ac profiteri non dubitent: sed nimirum plerique eorum prius in professionem inciderunt, q̃ intelligerent quantum id esset quod susciperent. Id uero tantum est, ut quidam ad reliquas boni medici uirtutes etiã felicitatem adiungendam ducerent, & uota esse facienda censerent, ut postquam ritè artis præceptis esset medicus perfunctus, res cederet prospere: ea est in natura nostra imbecillitas, in morbis impetus & pertinacia, in medicamẽtis infirmum ac lẽtum subsidium, in ingenijs hominum ignorantia: contra quos hostes armatos semper, ac in perniciem supra caput incumbentes, quibus existimamus esse uiribus pugnandum, ne nos opprimant? Magister principio enarrabit facillima & breuia, quę audito-

Dotes medici.

Ordo tradendę medicinæ.

res

res ediscãt, aphorismos puta Hippocratis, aut Galeni artem. Habent autores hos principes Hippocratem quasi fontem & parentem omnium: hinc interpretem eius Galenum, Paulum Aeginetã, Largum Scribonianum, Celsum, Serenum, Psellum, Nicãdrum: tum Arabes Auicennam, Rasin. Abenroen, Mesuen. Ex priscis scriptoribus artem ueterinariam nuperrime Ioannes Ruellius composuit, & Latinam fecit. De hoc professorum ordine nihil equidem pronuntiabo, quòd non sunt à me ea cura atq; attentione lecti, nec ita in medicorũ illa uelut adyta penetrauí, iudicium de eis facere ut possim: hoc uero illorum esto, qui feliciter sunt in ea disciplina uersati. Ratio tamen tradendæ artis medicę, quantum quidem ipse assequor, hæc est, ut primum expositæ sint nobis ac perspectæ partes omnes humani corporis, quæ cuiq; ui res, quę cuique natura, quæ inter eas proportio, & quasi harmonia. Hinc de ijs morbis, qui uniuersum hominem infestant: de ijs, qui certam unam sedem non habent: de ijs, qui certam: quæ cuiusque illorum origo, sedes, auctus, progressus, effectio, opus, reliquię, uestigia: Cuiusmodi qualitatis, ac uirium res aduersus morbum illum affecto corpori prodesset, quæ cohiberet, ne inualesceret, quæ penitus depelleret: tum disquirendum, quæ nam sit ea res in natura: si non sit talem inuenire, quærenda est proxima: & quod in ea deest, alia supplendum eius facultatis, qua prior caret. In his considerantur uires formæ uniuersæ, tum si quid à locis uel temporibus accessit facultati agendi, aut decessit: ut herbæ in Italia, uel in Flãdria natæ, in æstate aut uere, loco mediterraneo, maritimo, arido, uliginoso: & declarandum quo pacto applicabitur, ubi erit opus. Quòd si multis & uarijs ex rebus medicamentum, ut sæpe fit, componatur, ostendenda est cuiusq; uis & causa contemperationis: cur hoc illi adiungitur, atqu: admiscetur: quid in eo uel iuuat, & supplet, uel corrigit, uel cohibet, uel excitat. Disputationes erũt, quomodo uniuersales canones in experimentum singulorũ operum deriuentur: ne curent mihi scrutari ea, de quibus dubium est etiamnum, an sint: illa contemplentur potius, quæ esse constat, quę sunt

Disputationes.

sunt permulta, & uel longissimum possent ævum occupare: ne distineantur inani quadã inuestigatione ad nugas, & altercantium cauilla, inter quę magna fit temporis iactura optimis & necessarijs in rebus consumendi. Exercitia huius artis erunt trifaria: primum in agnitione eorum omniũ uersabitur quę pro medicamentis consueuerũt usurpari, fossitiorum, pigmentorũ, lapidum, gemmarum, stirpiũ, animantium, & eorum, quę sunt in eis: quia uero præcipuæ ad medicamẽta omnia uires insunt in stirpibus, eos contemplabitur non semel aut simpliciter, sed ex uarietate temporis ac loci, uere, æstate, autumno, hyeme, oriente sole, occidente, meridie, cœlo nubilo, turbato, sudo, sicco, sereno, in agris, in hortis, in syluis, in mõtibus, locis mediterraneis, maritimis, aridis, humidis: magnas ẽm uarietates ex his omnibus stirpes recipiunt, radice, foliis, floribus uel contractis, uel expansis, uel alio atque alio colore infectis, ut iam non eosdẽ dicas autumno, qui sint hyeme, non sicco, & sereno cœlo, qui humido, & in alijs ad eundẽ modũ: nec solum uarietates hę faciẽ mutant, sed uires quoq; & ingenium: quin ipsam eandem herbam & nascentem, ac pullulantem considerari conuenit, & grãdescentem, & adultam, & senescentem: nec minus quæ ex his apud pharmacopolia conflantur, spectabit. Sectionem humani corporis quam ἀνατομίαν uocant, frequentes attentiq; dispiciant, unde uenæ, nerui, ossa nascantur, quòd pertineant, & quã: quæ sit eorum magnitudo, quis usus in uiuente, qui inter illa concentus. Secundum exercitium erit, ut ægros cum ueterano aliquo medico adeant, & obseruent diligenter, quemadmodum is præcepta artis operi accommodet. Tertium uero, quum fidem ipsum soli manum iam admouebunt operi, quod bene uertat. Et sicut in frugibus quasdam non consumimus, sed reseruamus ad semen, ita in medicis erunt plerique omnes quos in executione professionis, & in curandis corporibus ponere, quod reliquum est ætatis, conueniet: erũt autem nonnulli, qui operatione alijs relicta, ipsi in artis contemplatione & tanquã illius mysterijs subsistent. Hi erunt homines qui uel suopte ingenio à commercijs abhorre-

Exercitia artis medicæ trifaria.

horrebunt hominum, uel qui sustinere non poterunt fa
stidia morborum, aut qui impares erunt labori concur
sandi, aut tenerioris frontis, q̃ ut perferri possint tam
multa quę medicis uidendo sunt atq; audiendo deuoran
da: deniq; quibus natura medicę artis deerit, quā primā
in medico desiderari superius ostendi. Sed hi tamē erūt,
quibus ad eam naturæ conditionem acumen ingenij &
iudicij uigor sit adiunctus, uaria quoq; & late diffusa do
ctrina, ex qua impensus quidam erga studia amor nasci
tur, ut non facile ab inspiciendis sese rebus emolumen
tis ullis sinant auocari. Hi uelut antistites quidam artis
in ipsis adytis & mysterijs uersabuntur perpetuo: doce
bunt alios, scribent, consulentur, respicient subinde ad
linguas, ad philosophiam, ad omne genus scriptorum
liberius. Nam illos qui artē in usum generis humani cō
uertunt, ubi primū sese publicis utilitatibus dedicarūt,
& quasi cōsecrarunt, nolim amplius ad alias ullas disci
plinas, aut artes diuertere. est enim in hac una satis lo
per q̃, quod agāt uel uita uniuersa, quamlibet diuturna,
ac longa. Itaq; non ferāt eum, qui ad opem hominibus
ferendam accersitur, Ciceronem, aut Demosthenē, Ver
gilium aut Homerum lectitare: multo minus auctores
aspicere artis grammaticę: sed nec historicos aut etiam
philosophos, nisi si qui adiumēti aliquid adferre possint
ijs, qui salutem suam ipsius curę commiserunt. Didicisse
hæc oportet prius, certē hic non addiscere: disciplinis
omnibus atq; exercitijs literarum æternum uale dicet,
in hanc unam intentus & incumbens prorsus. Facilius
tulero cuiusuis artis professorem diuersis nonnunq; oc
cupari, q̃ huius: quæ adeo longa, uaria, obscura est, ut
ægre quamlibet felix ingenium cunctum sit ei percipien
dę, aut rite exercendę par: quanto minus ingenij portio
aliqua. Hi tamen experimenta sua monimentis literā
rū ad usum posteritatis consignabunt. Sciatq; medicus,
quicquid temporis huius unius studio subtraxerit, tan
tum furripere ac furari sanitati suorum ęgrotantium.
Aggressis bonis auibus experimenta artis, nihil potius
habebit aut charius, q̃ humanū corpus. Quocirca expe
rimenta prima, quæ sunt plenissima periculi, non sumet
in hac

De exercentibus medicinā.

in humano corpore: nec in dolio figlinā auspicabitur,
quod est in Prouerbio, sed in re uili, nempe in mutis ani
mantibus: quod si necesse est in homine fieri, ne sint sal
tem tenera, & delicata corpora, quæ iniurias medica
mentorum non sustinent: sed ea, quæ uiolentia fomenti
afficit fortassis, ac cōmouet, non extinguit: ut sit, quod
ueteres soliti erant dicere, periculum in Care. Iam ue
ro ingressus ad ægrū uisendū medicus, quo habitu erit,
quo cultu, qua diligentia, & sermone utetur, perscripta
sunt omnia, quum ab alijs medicis, tum ab Hippocrate
Coo breuiter ac prudenter comprehensa. Sed ego tamē
nōnulla more meo explicatius ponam. Primū est oīm,
ut curet se medicus, ne graui sit ipse ualetudine, neu pal
lens, & ore ipso morbū suum oculis obniciēs obuiorum:
ne illud protinus de sacro Euangelio audiat. Medice cu
ra te ipse. Quā spem de eo medico æger concipiet, cuius
artem in illo ipso uidet nihil proficere? Tum ob ægro
torū fastidia uestiatur nitide magis, q̃ splendide. In ipso
ægro statim primo aspectu considerabit habitum, & cō
stitutionem corporis, ætatē, animum: quęret de ualetu
dine superioris tēporis, de moribus, & consuetudine il
lius: hæc omnia humane, atq; affabiliter: tum audiet pa
tienter, nec hariolandi gloriā captabit, ut diuinet quæ
cunq; circa illum contigerunt: graues patiuntur casus,
qui ita se huic inanissimæ aurulæ concredunt, & ualetu
dines languentium affligunt, ipsos etiam non raro peri
mūt, dum medendi arte non cōtenti, diuinationē quoq;
gestiunt ostentare. Nec q; uero quæcunq; ab assidentibus
mulierculis audierit, pro exploratis cōpertisq; accipiet,
ipse iudicium suum uelut condimētum asperget. Admo
neri se boni consulet, imō habebit etiam gratiam: æqui
tatem animi obtineat in cēsendo, ne quo se sinat affectu
abripi: præclare secum actum sentiet, si in illa ipsa mode
ratione sui nanciscatur quod cupit, nedum ut cōmotus
ac perturbatus necessaria possit rite exequi. Cogitet bo
nus, & sapiēs medicus, se uelut salutare quoddam numē
in terris uersari: ut duos imitetur integritate morum,
& opum contēptu: castas minus, castos oculos ab omni
impudicitia conseruet: sed nec quantum ex opera reditu

rum est in oculos, curiose repetet. Equidem uehemēter admiror esse permultos medicos ad lucrum attētos, quum nulli magis intelligant, & experiantur quotidie, quanta sit uitæ breuitas, quàm fugax, quàm incerta, & leuis causę ualentissimos homines absumāt, ac proinde quàm parum prosint diuitiæ, quarum exiguus est adeo usus, & breuis. Quid ergo de illis dicā, qui auiditate lucri morbos differunt, quo nihil cogitari potest inhumanius. Non priuatim uidentur isti admonendi, sed publica seueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti sacrilegiorum capitalium. Cur in eum animaduertitur, qui hominem liberū cecidit? istis uero impune est morbos cum certo ualetudinis exitio proferre? si uel morbi ratio, uel infirmi ingenium ab alloquio abhorret, paucis uerbis rem transiget, & maxime sobrijs: sin ferant sermonem, facunde aliquid narrabit, lepide, accommodate ad captum audientium, ad ægrum, & eos qui adsunt sine scurrilitate exhilarādos. Tentabit initio, an poterit ægrum suum curare uictus ratione, hoc est dieta: sin res postulabit, addet medicamēta, sed simplicia: sin maior sit morbi uis & uaria, ad commistionem transibit. Si res exigat, ut accipiendam consilium, alij sint acciendi medici, proponet sibi ante oculos non existimationem sui, non quæstum, quæ duo quanti sunt, si cum hominis salute conferantur? sed id quod ei expedit, qui ad fidem suam confugit: ut in eum patrio quodam esse affectu necesse sit, si uelit boni officio uelit defungi. An est aliquid, quod magis nos ad beneuolētiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia nostri? Quapropter eo ueniet animo ad deliberationem, ut in sententiā melius monentis paratus sit concedere: audiēte ipso, de quo agitur, non disserēt, nec aliis præsentibus contendent: in illa enim dissentione opinionum, qui iudicare ipsi nesciunt, nec possunt statuere, cui se parti potissimum applicent: inde nascitur desperatio quędam sui, & artis totius odiū, quā habent pro incerta.

DE TRA-

DENDIS DISCIPLINIS SIVE DE doctrina Christiana Liber Quintus.

CONFECTA est nobis ea uia quæ rerum naturā contēplatur, quę́ hominum corporibus uel alimenta demonstrant, uel antidota aduersus morbos impendentes, aut cōtra iā incūbentes remedia. Nūc alteram illam aggredimur, quæ tum excolītur animi, tum sanantur, ut in hac quoq; sit mentis illustratio, ne morbi inuadant, atq; ubi inuaserint, per rationis imperium depulsio ac restitutio sanitatis. In uitę negotijs prudētia prę́sto est nobis atq; auxilio: in rebus diuinis pietas, quæ qui sit Deus docet, & quemadmodum nos aduersus illum decet gerere: eamq; unam uere ac maxime proprie sapientiam nominarunt: de qua non est hic dicendi locus, curam sibi peculiarem tanta res postulat. Prudentia uero peritia est accommodandi omnia, quis in uita utimur, locis, tēporibus, personis, negotijs: hęc est moderatrix & clauus in affectionū tempestate, ne hi sua uiolētia nauē totius hominis in breuia aut scopulos impingant, uel obruant magnitudine fluctuum. Duabus autem ex rebus prudētia nascitur, iudicio atque usu rerum. Iudicium opus est sanum & solidum, interdum quoque uiuidum & perspicax: experimenta rerum uel nostra ipsorum sunt, quæ nos agendo cepimus, uel aliena cōspecta à nobis, lecta, audita: Alterutrum cui desit, prudens esse non potest. Nam quæ ad usum referūtur aliquē, ea nisi aliquādo ipse obeas, quantumcunq; exposita habeas, & percepta, nunq; tamen recte exequeris: quippe quum manum admouebis operi, non multum aberit, quin tam uenias nouus, q̄ qui nihil

Prudētia.

prius de eo ipso cognouerat: haud aliter quàm ad pingendum, texendum, suendum, rudis penitus uidetur accedere, qui instructus quidem uenit præceptis, sed inexercitatus penitus. Iam exercitatio per se ac usus nihil regatur à iudicio proficiet quidem nonnihil, sed manca erit prudẽtia hęc, & sępenumero in occasione rerum agendarum infirma & inutilis. Multi enim uariarum rerum habent experimenta, & complurium cognouerunt mores nationum ac gentium, sed quia segni, & prępedito iudicio, seu nullo potius, parum admodum prudentiæ ac interdum nihil omnino collegerunt. Quocirca nec adolescẽtes aut iuuenes prudẽtes esse queunt, qui experimentis carent: nec tardi senes & iudicio de rebus uel hebeti uel prauo. Quapropter facultatis huius tractatio magna de causa est à nobis post artes omnes perceptas collocata. Cęterum prudentiæ finis & tanquam scopus biceps est: una pars eò spectat, quum prudentia ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, ut quicquid siue iudicio parauit, siue usus rerum ad uoluptates, honores, opes, potentiam solerter cõuertat: quæ est uafricies, & astutia: sacris autoribus carnis prudentia nuncupatur, quod ijs sit intenta, quæ caro concupiscit: altera pars est, quæ ad mentem & suam & aliorum iuuandam actiones suas omnes, & cogitationes refert, hoc est, ut se & alios meliores reddat: & quoniam prior illa, quẽadmodum Paulus inquit, stultitia est, de hac altera loquemur. Cui non sunt idonei natura stupidi, aut stolidi, nec inepti, & pueriles coniectores: quandoquidem prudentiæ pars optima in cõiecturis sita est, quas de rebus sequentibus, è coniunctis & transactis animus: ut genus sit quoddam diuinationis prudentia, quemadmodum prisca sententia declaratur: Bene qui coniecerit, hunc uatem perhibeto optimum. Sed neque Iuuia ingenia, & sibi indulgentia: non enim per summam est rerum facies uolitandum, sed penetranda intima diligentia & assiduitate, quam sibi indicere non sustinent ingenia delicata. Minus multo sunt apti scurræ, impostores, dicaculi, ioculares, qui res maximi momenti scitu & argutijs eludunt, magnamq; de rebus grauis-

Prudẽtia duplex.

Prudẽtia diuinatio

mis consulentium spem ioculari licentia frustrãtur, & in seriis ineptiunt, nugantur q; : ut sapienter sit illud à ueteribus animaduersum, facilius scurram futurũ diuitem, quàm bonum patremfamiliãs. Pertinaces item & contentiosi hinc arcendi, uti mox ostẽdam. Qui eiusmodi sunt ingenijs tanq; ad prudentiam, id est, regendi artem non facti et appositi, ipsi alios non regent, regentur ab ijs, quos natura ad prudentiam finxit. Iudicium porro, ut quod est in prudẽtia naturale, doceri non potest, elimari, & excoli potest: primum lectione eorum autorum, qui plurimum bono illo ualuerunt, Platonis, Aristotelis, Demosthenis, Ciceronis, Senecæ, Quintiliani, Plutarchi: ex nostris autem Originis, Chrysostomi, Hieronymi, Lactantij. Hinc instrumento ueri inuentendi, quo patefit, quid in quaq; re uel uerum sit, uel eius simile, qua ex obseruatione plurimum lucis accedit animis. Dicendi etiam ars recte percepta magnum adferre iudicio adiumentum potest: usus etiam, quod est alterum prudentię membrum, plurimum confert censendi facultati, ut manus manui. Experimenta nostra accedunt ętate, & rerum actibus: aliena ex cognitione priorum memoriæ discuntur, quę historia nuncupatur. Eaq; efficit, ut præteritis non minus uideamur interfuisse, quã præsentibus illisq; perinde uti posse ac nostris. Merito sacerdos ille Aegyptius Solonem & Græcos, qui recordationem priscæ memoriæ non tenerent, pueros appellauit. Historia si adsit, ex pueris facit senes: sin absit, ex senibus pueros: quippe quæ testis est temporum, & lux ueritatis, sicut à prudentissimis est uiris diffinita. Cuius prętereaq; quod est iucundissima, incredibilis est non ad uitam modo, sed ad artes quoq; omnes utilitas. Quantopere humanos animos delectet & reficiat, indicio sunt aniles fabulæ, quas etiam cum summa uoluptate audimus attentissime ob id solum, quòd faciem historiæ aliquã prę se gerunt. Quis uero non aures ilico & animum erigit, si narrari audiat insolitum aliquid, grande, admirandum, pulchrum, forte, libere factum, dictumue, ex ijs, quorum historiæ refertissimæ sunt. Videre est quosdam, dum legunt, uel audiunt narrationem rerum

Experimenta.

Historia.

Historiæ delectatio

quampiam etiam sæpe falsam immori cupiditati per noscendi, cibum, & potum, & somnum obliuisci, earumque rerum cupiditates naturales uincere, dum ad exitum perueniant. Vrilitas uero, imò etiam necessitas quotidie deprehenditur in uita, nemo patrem, nemo maiores suos nosset, nemo ius suum aut alienum uel scire posset, uel obtinere, nemo quam regionem incolat, quomodo illuc peruenerit, nemini sua possessio certe esset & rata, nisi historiæ munere. Quid dicam ad capessendam rempublicam & populi negotia administranda quantum adferat momentum? L. Lucullum Cicero scribit, profectum Roma rei militaris pene rudem, quum totum iter & nauigationem consumpsisset partim in percontando à peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam uenisse factum Imperatorem tantum, ut Mythrydates rex post Alexandrum maximus, hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm quenquam eorum quos legisset aut uidisset, confiteretur. Alexander Seuerus, quod legitur apud Lampridium, in rebus dubijs historiæ gnaros solitus erat consulere: Zenobiam Reginam supra muliebrem prudentiam historiæ peritia extulit, quam etiam scripsisse ferunt. Quid causæ esse credimus, cur philosophi nostri regendis ciuitatibus & populis iam pridem idonei non fuerint? nisi quòd historia carerent prudentiæ nutrice. Sunt tamen qui ueteris memoriæ cognitionem inutilem esse sibi persuadeant, quod mutata sit uniuersa ratio uictus, cultus habitandi, gerendi bella, administrandi populos, & ciuitates: quæ opinio quoniam adhuc uersatur sapientum hominum sententiæ, magnum sit argumentum, & rationi esse contrariam: nimirum negare nemo potest omnia illa esse mutata, & mutari quotidie, nempe quæ sunt uoluntaris nostræ atque inductriæ. Sed illa tamen nunquam mutantur, quæ natura continentur, nempe causæ affectuum animi, eorumque actiones & effecta, quod est longe conducibilius cognoscere, quàm quomodo olim uel ædificabant, uel uestiebant homines antiqui. Quæ enim maior est prudentia, quàm scire, quibus ex rebus qui hominũ affectus uel concitantur, uel sedantur: affectus porrò illi quæ adferant momenta in republica, quos motus, quemadmodum continendi, sanandi, tollendi, aut contrà exagitandi, & confouendi siue in alijs, siue in nobijpsis: quid magis uel rectori ciuitatis, uel cuiuis ciuiũ nosse expedit? & quidem iucundissime, & genere prudentiæ felicissimo: quanto nanq; felicius est alienis malis admonitum sapere, q̃ proprijs? ut sit historia uelut exemplum eorũ, quæ sequaris, quæq; diuites. Quid illa ipsa quæ mutata esse constat, quanta emolumẽta suppeditant? uel ut aliquid in tuũ usum reuoces, uel ut causam intelligas, cur quicquam tum sic agebatur: quo eandem ipsam aut similem rationẽ ad actiones tuas quum res feret, applices: nihil est enim ueterum adeo desuetum & abolitum, quod nostris uiuendi moribus accommodari quadantenus non queat: nam etsi forma iam alia, usus tamen idem manet, quod cunti per singula facile erit deprehendere. Iam artes ipsæ ne constare quidem possint, si historiam sustuleris. Hippocrates, Galenus, & alij medici quàm sæpe historicos agunt? dum experimẽti successum narrant. Ipsa adeo medicina ex historia collecta est, sicut Plinius ex M. Varrone perhibet. Quot morborum genera, quomodo, & ubi orta, aucta, cõpressa, sedata, sublata memoria uetus prodit: sine quorum notitia manca est medicina, & potissima sui parte orba: quam ex tot undiq; experimentis necesse est colligi ceu aquas pluuiar stillarim. In morali philosophia plus exempla proficiunt, q̃ præcepta: scilicet libentius ac promptius imitatur quisque, quod admiratur. Quis nõ citius adducitur ad fidem uel cum præsentissimo periculo seruandam, quod M. Attilius tam constanter, & magno eam animo saluã præstitit, quàm uiginti de eadem ipsa re documentis? cum ad fortiter omnia pro Christi gloria patiendum magis accendimur martyrum exemplis, quàm Theologorũ monitis: magisq; à sceleribus deterremur tristi sceleroso rum exitu, quàm detestatione philosophorum de uitijs. Mitto sententias tot, prouerbia, apophthegmata, quibus cõponendi mores impensissime adiuuantur, quæ omnia è media historia petuntur. Ius totum ex historia ma-

Historia omnibus artibus utilis.

nat, quod ostendit caput illud Cassiuri sconsulti de origine iuris. In eo enim situm est ius Quiritum, quid Quirites sciuerint, statuerint, egerint, quid Senatus decreuerit, magistratus pro potestate edixerint, principes iusserint, atque ea omnia unde sunt? an non ex historia? Iuris uel Romanum uel cuiusuis alterius gentis nihil sit aliud, quàm ea historiæ pars, quæ mores alicuius populi persequitur, eos, quibus uitæ communicatio comprehensa est, quo pacto inter se agant, quo cum exteris. Quid uero Theologiæ quanta pars est narratio gestorum populi Israelitici, Christi, Apostolorum, martyrũ, denique sanctorum omnium, & totius ecclesiæ, quę nos & docent, & ualidissime ad bene agendum inflammant. Equidem nolim in grauissimas disciplinas contumeliosius aliquid dixisse, sed nescio quo pacto Historia uideri posset præstare omnibus, quæ una tot artes uel pariat, uel enutriat, augeat, excolat, idq; non per amara & molesta præcepta, atque exercitamenta, sed per animorum delectationẽ: ut simul pulcherrima ac fructuosissima haurias, simul animum recrees, ac reficias. Verum historia cognita est iam nobis quadã tenus in puerili institutione, sed illa modo ad rationem temporum, & nomina præclarorum hominum noscenda: nunc uero exactius est ac plenius uersanda, quoniam melius ab adultis iam confirmatis q; post rerum usum aliquę intelligitur, ut in uitæ emolumenta conuertatur, iudicio adhibito: tanquam succus naturali calore diffusus per corpus, unde alatur homo, & uita producatur. At uero in cognitione historiæ minime conuenit nos circa frigida & molesta detineri, in quibus laboris est, & curę multę, fructus omnino nihil: præsertim quum bonarum & utilium rerum tanta suppetat copia: audiendus est prudẽs magister M. Fabius, qui in institutionibus sic inquit de futuro utique oratore, sed nos ad prudentem uirum accommodabimus. His accedit enarratio historiarum diligens quidem illa, non tamen usq; ad superuacuum laborem occupata: nam receptas, aut certè claris oratoribus memoratas exposuisse, satis est, persequi autem, quod quisq; unq; uel contemptissimus hominũ dixerit, aut

aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est: & detinet, atq; obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui oẽs etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Sic ille. Ergo tenenda sunt ex historia primum ratio temporum, hinc facta & dicta, quæ exemplum possint aliquod adferre siue ut bonum imitemur, siue ut malum deuitemus. Bella & prælia non accurate persequenda, quæ tantum instruunt animos ad nocendum, & uias ostendunt, quis in uicem possimus lædere. Notanda sunt duntaxat, & leuiter qui arma ceperint, qui utrinq; duces, ubi cõgressum, qui uicti, quid illis actum: nec aliter dicenda uel legenda hæc, quàm latrocinia, cuiusmodi reuera sunt pleraque horum omnia, nisi quę fortè aduersus latrones sunt suscepta, quod inter Christianos utinam non tam raro usu ueniret. Satius igitur & fructuosius fuerit dare operam togatis rebus, quæ in uirtute præclare ac sapienter sunt acta, quæ in sceleribus atrociter, fœdè: qui exitus, quàm læti benefactorũ, quàm tristes atq; infelices malorum facinorum. Tum dicta & responsa hominum præditorum ingenio, sapientia, usu rerum, ea potissimũ quæ Græco uerbo ἀποφθέγματα dicuntur: consilia etiã, cur quicquid susceptum, factum, dictum eorum potissimum, qui probitate, sapientia, studijs bonarum artium reliquis antecelluerũt, quales sunt philosophi, & prçstantissimi omniũ diui nostræ pietatis: ut nõ solum quæ ab animi incitatis motibus sint ædita cognoscamus, sed quæ à ui mentis & iudicij: indignũ profecto est affectionum nostrarum opera mandari memoriæ, non item cõsilij ac rationis. Historiæ necessaria est imprimis locorũ notitia, sine qua intelligi illa non potest, sed ea est iã nobis alibi ostensa. Autores rerum gestarum uetustissimi alij ab alijs celebrantur. Aegyptij sacerdotes suos nobis ingerunt. Græci Cadmum Agenoris filium. Sed Abraamum Vrensem priorem illis oñibus historiam reliquisse multo est certius, ex qua sunt origines cœli & terræ apud Mosen, atq; eam ipsam historiam Abraamus ex silijs Sethi accepit, quos Iosephus ait duabus columnis lateritia & saxea consignasse literis mundi exordia, & se- Autores historiæ.

mina maximarum artium: quo appareat historiæ usum cum ipsis penè hominibus cœpisse, nimirum sic expediebat humano generi. Cursum historiæ à primo uel mundi uel gentis alicuius initio continuatum ad postremum usq; præstat inspicere, idq; si fiat, rectius percipiuntur, ac tenẽtur omnia, quàm per partes interruptas, nõ aliter quàm si in descriptione orbis uniuersitas terræ ac maris uno aspectu ob oculos ponatur, facilius erit mundi faciem, & singulorum ordinem situmq; intelligere. Polybius Megalopolitanus totius humani generis historiam similem animanti facit integro, particulares uero narrationes diffunctas eidem membrarim discerpro, cuius figuram, pulchritudinẽ, uires nemo ex partibus iratas laceris colliget. Quapropter & nos historiæ membra sic copulabimus, ut unũ existimemur coagmentasse ex multis, si non ut animal unum, ut structuram utique unam compositione aptam, seruata, quantum quidem per diuersitatem scriptorum licebit, ratione temporum: quo nihil est historiæ aptius aut congruentius. Principio legendus aliquis qui ab ultimis tẽporibus ad nostram memoriam, aut ei proxima historiã tenore uno contexat, ut summa quadam proponantur omnia: is sit sanè uel Naucler⁹, uel hoc copiosior & purior, & diligẽtior, adde etiam doctior, Antonius Sabellicus. Paulus Orosius ab orbe cõdito ad sua tempora summas rerum apte persequitur. Hinc partes sunt iam historiæ cõpingendæ per opera autorum integra, quod erit commodius, quã per partes illorum. Mundi origines Moses tradit libro, qui ea de causa Genesis inscribitur. Libellus circũfertur Berosi Babyloniꝫ titulo de eadem re, sed commentũ est: sed Indoctis & otiosis hominibus mire allubescit, cuiusmodi sunt Xenophontis æquiuoca, tum Archilochi, Catonis Sempronii & Fabii Pictoris fragmenta, quæ eodem sunt libro ab Annio Viterbiensi conferruminata, commentisq; reddita magis ridicula: non quin insint quædã in illis uera, nam alioqui frontẽ non haberet narratio, sed ipsum historiæ corpus commentitiũ est, nec illius, cuius titulum mentitur. Manthon Aegyptius, & Metasthenes Persa ex Eusebio sunt desumpti. Sequũtur Exodus,

Numeri,

Numeri, Iosue, Iudices Israelis. Philo Alexandrinus ab Adamo ad necem Saulis Regis historiam summatim deducit. Diodorus Siculus ab inundatione quæ sub Ogyge fuit Rege Beotiæ ad sua tempora, id est, ad C. Cæsarem Dictatorem: quem Plinius nescio qua causa dicat primũ apud Græcos desiisse nugari, quũ nihil eo sit nugacius⁹ nisi forsan ꝙ nullum operi suo illecebrosum aut magnifi cum titulum indiderit, sed inscripserit tantum βιβλίων ϰαὶ. Græca historia fabulosissima est usq; ad Olympiades, nec quisq; uera à falsis discreuerit: sed nec quæ deinceps sequitur mendaciis caret, licet paulo uerecundior: ad eam nonnihil adiumenti Homerus adfert in utroque poemate, etsi cõuestiuntur in eo fabulis penè omnia. Dares Phrygius & Dictis Cretensis figmenta sunt eorũ, qui de bello famosissimo uoluerunt ludere. Dion Prusiensis Troiam non fuisse captam argutatur. Philostratus in Historicis magna Homeri mendacia maioribus mendaciis corrigit. Iliada Homeri compleuit Q. Calaber. Accedunt iam libri Regũ, & τῶν παραλειπομένων, Hester, Thobias, Iudith, apocriphi. Esdras, cuius in quatuor libros diuisi priores duo ab Hebræis agnoscuntur in canone, posteriores apocriphi sunt. Romanorũ origenes obscuræ ac tenues uenerunt ad posteros, ꝙ ante urbem à Gallis captam rarus esset literarum usus, ut inquit Liuius. Est Iosephi de antiquis aduersus Appionem disputatio, de qua D. Hieronymus miratur in homine Iudæo tantã peritiam Græcitatis. Herodotus pater nominatur Historiæ, quod primus ad rerum narrationem elegantiã & nitorẽ orationis adiunxit, habet fabulosa permultra, sed operis titulo excusat, inscripsit eũ musas: quo significauit quędã dici licẽtius, id enim musis permittitur, ut audientiũ animos suauius detineant, ꝺ interdum seueritate narrationis non assequerentur. Religiosior Thucydides atticus memoriã suam cõplectitur de bellis Peloponn. Sequitur Xenophontis Historia, παραλειπόμενα, Lycurgi leges, Cyri iunioris ἀνάβασις. Nã Cyri maioris παιδεία informatio est principis, non historia. Aemelius Probus de ducibus exteris ad Atticũ, nullũ enim Romanum attigit. Res Alexandri Macedonis conscripserunt

Latr-

Latine Curtius, Græce Arrianus. Iam latissime patet pelagus Plutarchi de uitis Græcorum à Theseo ad Philopœmenem: plenus est autor ille rerum, plenus monitorũ ad uirtutem. Trogus XL. libros de toto penè orbe ædiderat, eius extat modo compendium, in quod Iustinus illum redegit. Pausanias de gentibus Græcis multum cõfert notitiæ uetustatis illius nationis. Plutarchus idem uitas decem rhetorum scribit, multaq; in eo insunt opere de ciuitate Athenienſi, ut plerique eorum rem administrarunt publicam. Diogenes Laërtius philosophorum uitas ad fœminam quandam composuit, magna est in eo opere rerum cognitio, multoq; est legi dignissimum. Aelianum uidere mihi non cõtigit, citatur à nouis scriptoribus. Res Po. Rom. ut scite à L. Floro traditur, non minus gentis historiam complectitur, sed orbis uniuersi, & totius generis humani: conducet ad eam intelligendã de magistratibus & sacerdotijs illius ciuitatis cognoscere, de quo libellus legitur Festi Pompeij nomine, siue illius est, seu cuiuscunq; alterius, & Pomponij Læti ex eodem desumptus: tum de urbis regionibus breuiter scripsit Faustus Victor nuda persecutus nomina. Acta illius gentis à primordio urbis orsus est Liuius & ad sua tempora cõtexuit, nempe ad principatum Augusti, sed multo maxima pars intercidit. Tres iam pridem ferebãtur decades é 14. Accesserũt nuper libri duo: quum hæc ædem rem⁹ 5. alij ex quinta decade in antiqua bibliotheca sunt reperti. Diligẽtissimus scriptor ad bene tum loquendũ, tum sentiẽdum in negotijs quum primis utilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partiri, sed præfationes decimo quoq; libro ita fuisse ab autore distinctum restãtur. Eius Epitomen L. Florus contraxit, quam habemus, & alterum Flori eiusdem opusculũ de Romana historia, quo nihil potest fingi in illo genere uel acutius, uel lepidius. Dionysius Halicarnasæus Græce de Ro. initijs & primis urbis temporibus tradidit à M. Varrone hero suo accepta. In Polybio non minorem, quàm in Liuio iacturam fecimus, ex 40. eius historiarũ libris quinque tantum resíduis. Libri Macabeorum tres sunt, quorum duos habemus uersos inter sacros, tertius Græce non

non legitur, incertum quis illorum autor fuerit: quidam Iosepho assignant, & eos Græce ab illo genitos, ꝙ phrasis non uidetur aliunde transfusa. Sallustius de bello Iugurthino, hinc de coniuratione Catilinæ: tum Cæsaris commentarij. Bellum ciuile Pompeianum Lucanus ceciuit historicis magis admirandus, quàm poetis. Cornelius Nepos, quem Catullus ait Ro. æuum tribus chartis explicasse. Iulius obsequens de prodigijs ad notationem uaiet temporum. Appianus Alexandrinus & externa, & ciuilia Ro. bella memoriæ mandauit Græcus autor. Paterculus Velleius. Plutarchi uitæ Romanorum à Romulo ad Othonem: eiusdem paralella. Vale. Maximus sparsim attingit historias multarum gentium, dum exẽpla generatim colligit. Sanctum Christi Euangelium à 4. scriptoribus expositum. Liber uitæ, & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tyberij. Actus Apostolorum memoriæ consignauit Lucas idem, qui & Euãgelium. Suetonius Tranquillus Græcorum & Latinorũ scriptorũ diligentissimus atq; incorruptissimus res XII. Cæsarum uidetur mihi integerrime exponere, qui in optimis principibus nec uitia, nec suspiciones uitiorum tacet: in pessimis uero etiam colores uirtutum non dissimulat. Pari fide ac diligentia Laërtius Diogenes philosophorum uitas composuit. Eiusdem Suetonij extat de grammaticis opusculum. Cornelius Tacitus grauis ad consilia, ideoq; prudentiæ multum conferens, tum etiã quia domi magis uersatur quàm militiæ. Est & Taciti liber de Germanorum moribus. Flauij Iosephi antiquitates, & bellum Iudaicum, quod Vespasiani confecerũt: de quo & Aegesippus paulo post scripsit, Latinus factus ab Ambrosio Mediolanẽ. antistite. Dion Cassius Cocceius sub Alexandro Seuero Ro. historiam lib. 80. Græcis literis composuit: gesta itidem Traiani & Arriani uitam, ut testatur Suidas: historia eius non extat integra. Iulius Frontinus de aquæ ductibus, & ad locorum urbis Romæ noticiam ualet, & ad notationem fastorum, meminit enim complurium consulum. Philostrati sophistæ inter quos sunt nonnulli philosophi, & oratores

ab

ab Eudoxo Guidio, qui Platonẽ comitatus est in Aegyptum, ad Aspasium, qui Romæ sub Antoninis uixit. Eiusdem Philostrati Apollonius penè totus figmentũ est rabiosum ac blasphemum hominis in fingendo non mediocriter exercitati, quiq; historias cõminisceretur de ñs, quæ nemo unquam uel uidisset, uel audisset. Herodianꝰ à Commodo ad Gordianum, Aelius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiscus ab Adriano ad Carinum. Ammiani Marcellini ꝗd supereſt, opus nec Oratoris omnino, nec historici. Pompo. Lætus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Orosius, si quis eum antea nõ legerat, hoc loco euoluet. Eutropium item, qui epitomen cõfecit rerum Romanarum à Iano ad Iouianum Cæsarem Sextũ item Aurelium ab Augusto ad Theodosiũ. Flauius Blondus libris decem Romam triumphantem depinxit, & alio opere instauratam Italiam. Petrus Crinitus Poetas Latinos quinque libris expressit à Liuio Andronico Salinatoris liberto ad Sydonium Apollinarem. Paulus Varnefridus Langobardus, qui Diaconus cognominatur, Cæsares à Valentiniano ad Leonem. Procopius & Agathias res Iustiniani transmiserunt ad posteros: ex eisdem Leonardus Brunus Aretinus bellum Gothicum composuit: ab his ipsis bellis ad suam memoriam, id est ad Pium secundum Pontificem Romanorum decades scripsit Blondus, quas ab inclinatione imperij nominauit. Res ecclesiasticas à Christo domino ad Constantinum Cæsarem Eusebius nouem libris explicuit, quæ historia ecclesiastica dicitur: decimum atq; undecimũ uoluimen Ruffinus addidit priorum interpres ad principatum Arcadij & Honorij. Historiam alteram ecclesiasticã legimus trium uirorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomẽ per Cassidiorum coarctatam à Crispo & Constantino consulibus ac Cæsaribus ad decimum septimum Theodosij Augusti. D. Hieronymus scriptores ecclesiasticos recensuit à Petro ad seipsum Theodosio imperãte. Gennadius eodem tempore suos addidit à Iacobo Episcopo Nesibenæ Persiæ, qui martyr sub Maximino fuit, ad Honoratum episcopum Massilienſem. Beda

da presbyter Anglus narrationem ecclesiæ suæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorum, quæ Ioannes Gerson collecta esse autumat ab Isidoro Hispalensi: alij post alia addiderunt, ut Pius Basiliense, cui ipse interfuit. Dissecto ac diuulso imperio Romano, unaquæque gẽs suis nixa uiribus res sibi suas domi & foris gessit, inde sunt peculiares gentium historiæ. Eginhardus scriba Caroli magni uitam & acta illius commendauit posteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Aecio alus breuiter ac nitide. Gaguinus res Francorum ad suã tempora deduxit, id est ad Lodouicũ undecimum, admiltis, ut fama est, affectibus: meliore fide Paulus Aemilius nempe de rebus priscis, id est à primis Francorũ regibus post excussam Romanorum dominationẽ ad Philippum & Carolum fratres, Lodouici filios. Res Gothicas posteris prodidit Iordanes Castalio. Hispanas Rodericus Toletanus præsul. Saxonicas Albertus Crantus. Venetas Sabellicus. Arogonẽses Maria Siculus. Scothicas Hector Boethius. Pius Pontifex Bohemicas. Beatus Rhenanus Germaniæ origines, situm, mores. Saxo Grammaticus de Danis ea scribit, quæ fabulositatem respiunt, ut in admirationem aliarum gentium conficta credas. Sed mireris quoq; in illo seculo atq; illa regione uerba & elegantiam dictionis. Fabulosa sunt magis quę de Britanniæ originibus quidam est commentus à Bruto illos Troiano deducens, qui nullus unquam fuit. De gentibus ad Orientem & potissimum Tartaris Agythõ quidam Præmostatensis lib. um reliquit, qui in illis regionibus aliquandiu egit ab hinc annos ferè ducentos. Platinæ Romanorum Pontificum uitas legimus à Petro ad Xystum quartum. Ioannes Tritemius Abbas Spãhemensis uitas Scriptorũ ecclesiasticorum congessit orsus à Clemente Ro episcopo ad hæc tempora, multorũ enim meminit, qui adhuc uiuũt. Memoriæ mãdauit suã tẽpora Leonardus Aretinus. Bellum Neapolitanum Alphõsi Pontanus. Michael Ritius reges aliquot Christiãnos collegit, in quo opere multa sunt locorũ, hominũ, & familiarũ corrupta nomina uitio credo describentium. Baptista Aegnatius Cæsares breuissime recẽsuit ad Maximi-

milianum. Nauigationes Oceani & orbem nouum repetitum suo tempore Petrus Martyr Mediolanensis monimentis literarum consignauit. Sed postea sunt res ampliores consecutæ, & quæ fabulosæ uidebuntur ad posteros, quum sint tamen multo uerissimæ. Sigillatim singulorum uitas ædiderunt uarij, ut Tacitus Agricolæ socer. Seuerus D. Martini. Paulinus Ambrosij. Pontius Cypriani. Hieronymus Paulæ, Hilarionis, Malchi. Nuper Laurentius Valla Fernandi regis Aragonum. Antonius Panormita acta & dicta Alphonsi Fernandi huius filij. Campanus Brachij. Raphael Volaterranus & in anthropologia, & in geographia multa de rebus gestis congerit, quæ illius opera uehementer historiæ proderunt. Sunt alij permulti, qui memoriam rerum iuuare poterunt, & si nō ex professo historici. Velut Cicero, Seneca, Gellius, Macrobius. Lōge plus Pollidorus Virgilius in libris de rerum inuentoribus, & Augustinus in ciuitate Dei. Cui quoq; Plinius, & Plinij furunculus Solinus. Strabo item & Pius Secundus geographi. Ex Græcis Plato & Plutarchus in moralib⁹ opusculis. Suidas, Athenæus, & poetarum interpretes, si non ram omnia confunderent. His omnibus iam percursis quædam uelut admonitoria habebimus in bibliotheca, non quæ explicent fuse, sed quæ uelut digito indicent, & in memoriam reducant: ea erit breuis annotatio temporum, quale est supplementum chronicorum Episcopi Bergomatis parum sæpe accuratum: meliores sunt Ottho Phrysingēsis, & Rhegino. Eusebius Cæsariensis, plurimum adiuuare partem hāc possit, si non tam mendosus uenisset ad posteros negligentia atq; inertia describentium. Producuntur illius tempora à Hieronymo per annos quinquaginta, hinc à Prospero Aquitanico per annos sexaginta, tum à Matthæo Palmerio Florentino usq; ad annum domini 1449. inde à Matthia Palmerio Pisano per annos 30. adduntur his quædam Sigiberti Monachi Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquanto explicatior: cui Hermannus Contractus successit usq; ad annum 1056. De rebus Cæsarum & Pontificum Romanorum, si cui uacat plura legere, addat licet Antonium Florentiæ

rentiæ Archiepiscopum. Hi sunt propemodum Græci & Latini rerum gestarum autores, qui quidem ad nostram notitiam peruenerint. Nam qui desiderantur sunt penè innumeri, Græci potissimum, quorum quos Plutarchus unus citat, iniri numerus non potest: idem ait Marathonium bellum à tercentū scriptoribus mandatum fuisse literis. Nec attigi, qui de exigua aliqua gēte, uel de una quapiam ciuitate quædam conscripserūt, uelut de Flādria, de Leodio, de Traiecto: nec qui linguis uulgaribus prodiderunt sua, ut Valeram Hispanū, Frosardum, Monstreletum, Philippum, Cominium: quorū multi sunt legi & cognosci non minus digni, quàm plerique de Græcis uel Latinis. Sed mentio hæc rerum à magnis uiris actarum in mentē reuocat mihi eum dolorē, quem sæpenumero cepi animo maximum, dum ipse me cum reputo, q̄ diligenter, quanta cura Alexandri, Annibalis, Scipionis, Pompeij, Cæsaris, & aliorū ducū, Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorum philosophorū acta perscripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixa, ut periculum non sit, ne unq̄ excidant: acta uero Apostolorū, martyrum, denique diuorum nostræ religionis, & ipsius fiue crescentis ecclesiæ, siue iam adultæ operta maximis tenebris ferè ignorari, tanto siue ad cognoscendū, siue ad imitandum, q̄ ducum aut philosophorum fructuosiora. Nam quæ de ijs sunt scripta præter pauca quædā multis sunt cōmentis fœdata, dū qui scribit affectui suo indulget, & non quæ egit diuus, sed quæ ille egisse eū uellet, exponit: ut uitam dictet animus scribentis, non ueritas. Fuere qui magnæ pietatis loco ducerent mendatio la pro religione confingere: quod & periculosum est, ne ueris adimat fides propter falsa, & minime necessariū: quū pro pietate nostra tam multa sunt uera, ut falsa tanq̄ ignaui milites atq; inutiles oneri sint magis q̄ auxilio. Historiæ accedat fabularum cognitio, sed eruditarum, quæq; ad usum uitæ, quum res poscit, accōmodari queant: quales sunt poeticæ, tum apologi Aesopici, prouerbiorum & sententiarum, quibus sensus communis addiscitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur? à uiris confirmata iam ætate, tum etiam

Querela de historia ecclesiæ.

senibus eo tempore, quo uel ludendum esset, uel nugan
dū. Nā si quis quantū in lusionibus, quantū in colloquijs
inanibus sæpe etiam noxijs, quantum in torpenti otio
consumatur tēporis expendat, cōperiet planè his omi-
bus quæ dixi percurrendis, atq; alijs multo pluribus af
fatim superesse. Abundamus tempore, si prudēter disp
setur, quod male impendendo sit arctissimum. Quod si
idem non possit per se legere omnia, habeat, ut moris
olim Romanis fuit, lectorē, quem distincte, docte, expe
dite recitantē auscultet. Cum historia coniuncta & com
plicata erunt uitæ publice ac priuatim instituendæ præ
cepta. Quæ uniuersa institutio eō pertinere debet, ut re
ctus quidā ordo conseruetur, & sua cuiq; maneant debi
ta officia: ne quod natura & recta ratio inferius esse iu-
bet, fiat superius: hoc aūt quod autoritate prædituū esse
conuenit, uilescat, nec ipsius imperia audiantur: quodq;
instructum esse prudentia par est, stultitiā in se domina
ri finat. Ego natura corporis atq; animi explicata, ne-
mo est usq; eo à sensu omni ac iudicio alienus, cui nō illi-
co manifestum fiat & certum, corpus debere obsequi ani
mo, in animo uero motus rationis expertes rationi ipsi
dominæ ac imperatrici, uidelicet unde homines sumus:
& ex his rebus inter quas uersamur, simillimæ coniun-
ctissimæq; diuinæ illi naturæ, quæ regit omnia. Nec du-
bitandū est, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum il
le primum è manibus artificis exiret sibi relictus: quip-
pe opus quodcunque ita est plenissimum ac perfectissi-
mū, ut est ei' opifex peritissimus atq; optimus. Sed cō-
uero omnia sunt per scelus inuersa, ut superiores partes
deposcat sibi inferius, affectiones contendant pro ratio
ne audiri, ratio uicta & oppressa obmutescat, & seruiat
affectuum temeritati: hæc est æterna in homine militia,
seu pugna uerius: inq; eo est perpetuo laborandū, & cō
nitendū, ne dominā superet ancilla, in quā tyrānidē ex-
ercerct acerbissimā, & ab homine degenerare cogeret in
belluā. Ad suppetias ferendū rationi cuncta moralis phi
losophiæ præcepta sunt cōparata uelut exercitus quidā.
Quare noscendus est hō totus intus & foris: intus uero
in animo affectus & mens, affectus quibus incitātur eo-

Philoso-
phia mo-
rum.

bus, uel augescunt, quibus contrà cohibentur, sedantur,
tolluntur: hoc demum est hominē scipsum nosse, & ue-
teri sapientiæ monitu iubemur facere. Sed hæc ostensa
esse iam oportet in disputatione de anima. Quemadmo
dum uero affectiones animi subdētur rationis autorita
ti & consilio, huius obseruationis: mēs autem nostra ea
tenebrarum densitate obducitur, ut id non dispiciat: affe
ctus enim peccato incitati ingentem atq; obscurissimam
caliginem ob oculos rationis offuderunt. Opus est ra-
tione quapiam liquida & minime perturbata, ea uero
quænam esse uel potest alia, uel debet, q̄ diuinæ multis,
& maximis de causis: siue quia illa est omnium sapien-
tissima, siue quia nostrę conditrix atq; ideo canon illius
& regula, ut ad nullam possit recti' dirigi: siue q̄ uiam,
qua ad Deum ueniatur, qui est hominis creādi finis, qui
melius aut certius quā deus ipse indicarit? Ergo ex Dei
doctrina præcepta disciplinæ huius erūt nobis haurien
da. Deum nemo uidit unquam, dei interpretem, atq; in-
ternuncium habemus Christum Iesum non ejusdem cō
ditionis, cuius reliquos oēs, sed filium, & quidē unicū,
quiq; semper est in sinu patris: filij interpretes sunt ei'
discipuli, tū discipulorū auditores & alij deinceps sanctī
uiri: tametsi hoc riuus iste est purior, quo propinquior
fuo fonti. Ex horū doctrina & dictis uelut remedia colli
gentur morbis animi, ut sub rationis manum & potesta
tem affectiones subdantur: ordinatione hac constituta,
& quoad licebit fundata, probe sese homo geret secum
ipse, & cum deo, & cum homine superiore, inferiore, pa
ri, siue priuatim, siue in familia, siue in re cōmuni omnū
& publica, siue foris cum exteris. De institutione hac cō
scribetur liber aliquis breuis, perspicuus, Christianę pie
tati per omnia consentiens, quem magister enarrabit.
Scriptores humanæ sapientiæ tractationē hanc de mo-
ribus quatuor in partes secuerunt: in eam quę priuatim
cuiusq; animū ac mores informaret, quā Ethicē: in eam
quæ familiam componeret, quam œconomicen: & quæ
cœtus congregationesq; populorum regeret, quā politi
cen nominarunt. Addita est portio illius quædam de ui
tæ officijs mediis, quæ non tam informatione illa natu-

Diuisio
moralis
philoso-
phiæ.

rali continetur, quàm posita sunt in more, & educatione cuiusq; regionis & populi. Quæ ab eis sunt his de rebus monimentis literarum posteritati relicta, ea per se quisq; priuato suo studio euoluat. Sciat modo se inter spinas per loca obscura ingredi, ut suspenso uestigio incedat, nec usquam pedem securus figat, nisi ubi lucem nostram admouerit, eaq; ostenderit tutum esse illic subsistere. Neq; enim plus illis tribuemus quàmuis maximis & acutissimis ingeniis, quàm quantum illi cum Christianitate consentiunt, hoc est homo cũ deo. Extãt de Ethicis decem Aristotelis ad Nicomachũ filium uoluminà, quæ quibusdam non ad Nicomachum placet esse scripta, sed à Nicomacho: quod Cicero in libro de finibus significat. Laertius in uita Eudoxi autor est Nicomachum Aristotelis filium dicere Eudoxo, uoluptatẽ fuisse summum bonum, quæ sententia est in Ethicis. Suidas sex illum Ethicorum libros ait reliquisse: in quo ambigi posset sint ne hi decem, qui Aristotelis inscribuntur, an duo illà magnorum moralium, an 8. ad Eudemum. Sed cuiuscũq; sint autoris, certe Aristotelis nomine 10. habemus libros de moribus, quæ magis ad sciendum & differendum faciunt, quàm ut moueantur, qui audiunt, aut uelint ita uiuere. Simile est huic opus D. Thomæ Aquinatis secundæ partis summæ, quod duos in tomos diuiditur, scriptoris de schola omnium sanissimi ac minime inepti: hi libri concinnati sunt partim ex sacris, partim ex prophanis scriptorib⁹, tũ receptis uulgo opinionibus: multis in locis facile intelligas secutum illum esse alienum iudicium, suum non adhibuisse, quod fuit ei commune cum scholasticis. Magis ad mouendum conferunt Platonica, quæ sunt de moribus. Xenophontis commentarij de rebus Socraticis. Plutarchi, quæ sunt itẽ de argumento morum. Ciceronis de finibus. Tusculanæ quæstiones. Lælius, & Cato maior. Senecæ de beneficijs, de clementia, de consolatione ad Martiam, & ad Albinam matrem, de uita beata, de tranquillitate animi, de brevitate uitæ, de ira, Epistolæ ad Lucillium: quæ in hoc fuerunt scriptæ, non tam ut mitterentur, quàm ut in unaquaq; quæstio aliqua tractaretur de uita & moribus formandis. Boëthus de consolatione philosophiæ. Petrarcha de utraq; fortuna. Præceptor in his erit sanctus, incorruptus, qui nihil det ostentationi: tum prudens non modo in multis disciplinarũ generibus, sed in uita etiã communi. Tradet sic bene uiuendi præcepta, ut non sciãt solum, sed incitẽtur, & uelint bene agere, nempe erudito sermone atq; efficaci multis tum sententijs grauib⁹, tum actorum exemplis fulto ac munito. Nec habebit satis indicasse hoc esse bonum, malum illud. Sed rationem addet, cur quicq; sit tale, cur ab hoc fugiendum, persequendum illud. Vitia nihil habebit necesse curiosius, ac subtilius explanare: utinam malum ne sciremus quidẽ. Sed quando in ciuitate, & cœtu hominum alij alijs magistri sunt ad flagitia, & malum quamlibet à præceptoribus celetur, ignorari tamen ab hominibus nõ potest, obuium ubiq; aspectui & auditui. Idcirco rationem hãc in eo uelim teneri, ut quum duæ sint uitiorum formæ, altera earum quæ animo continentur, utilitatis ac uoluptatis cuiusq; expertia: altera quæ in corpus cum delectatione sensuum aliqua manant. Illa quæ sunt animorum, explicentur, & reregantur fuse, tanto scilicet apertius eorum fœditas ob oculos ponetur: ut in superbia, ira, odio, liuore, quæ animos hominum uexant, & cruciant: nec emolumenti quicquam adferunt, ut non iniuria furiæ nuncupentur: ea uero quæ uel delectant, uel hominum utiq; iudicijs prosunt, etiam si omnia carent pulchritudine, tamen quia uoluptatem præ se ostẽdunt, hoc est dulcem perniciem, & simulachrum quoddam natalis desyderij, malim obscure & tectius tradantur, infectando grauiter, atq; ostendendo, quàm tetram & in præsens turpitudinem adferant, & in posterum pœnitentiam relinquant: in quo exemplorum deesse nobis copia nequaquam potest, non ueterum tantummodo, sed quæ quisq; uiderit etiam homo perquam adolescens. Nec uelim periclitando esse cognita, trahent enim sæpe eum, qui semel de se gustarit: & in his est uiolenta consuetudinis dominatio: facilius erit à nunquam gustaris abstinere. Ac quemadmodum Lacedæmonij seruos ebrios liberis suis offerebant, ut hi aspecta in temu-

Vitia duo rũ gũm.

lentis fœditate oris, absurditate dictorum factorumq; ab ebrietate abhorrerent. Sic fuerit operæpretium monstrare iuueni tristeis exitus, quos uoluptates plurimis attulere. Eundem in modum fit mihi dictum de ijs uitijs, quæ cum populari utilitate sunt coniuncta: quod genus habentur auaritia, astutia, fraus, ultio, quæ prauæ illa imitatione utilitatis non paucis allubescunt. Illa uero sunt omnium perniciosissima, quibus laus etiam atque approbatio accedit: nam quum id, quod uirtutis est proprium, transfertur ad uitia, qui spei sit reliquum misero hominum generi & ad flagitia procliui? nisi ut dempta abominatione, qua deterrebatur à scelere, ruãt omnes in capitalia facinora, de quibus etiam palàm perinde glorientur, ut de uirtute: huius notæ scelera sunt cædes hominum, & crudelitas belli, & apud quosdam honestissimarum matronarum constupratio. Ja hæc uitia ex ipsa hominum natura sumenda est oratio, & iudiciorum deceptio patefacienda. Disputationes sint in his graues de quæstionibus uitiorum & uirtutum. Licebit hic plus paulo altercari, quã in œconomicis aut politicis: sed de ijs potius quæ ad diffinitionem spectent naturæ affectuum, quàm ubi definitum iam & constitutum fuerit, quemadmodum sit uiuendum. Vitæ officia ex prudentibus, & bene educatis in populo discuntur. Sunt enim singulis nationibus suæ. Sed à prudentibus in quoque populo esset curandum, ut ex ijs ciuitatibus, quas ipsi adiissent, ea desumerent ad usum suorum, quæ rectis essent iudicijs consentanea, quæque peruersos suorum mores corrigerent, prouiso ne ingenio suæ regionis aduersarentur. Nam sunt quædam Germano congruentissima parum apta Hispano. In his uero locorum, temporum, hominum distinctionibus moderatrix est prudentia, quam ubique præsto adesse conuenit. Græci olim de officijs scripserunt Panætius, & Hecaton. Sed nunc sola habemus Marci Tullij: quæ ad Christianismum Diuus Ambrosius transtulit. Sunt & à Iouiano Pontano nonnulla de magnificentia, de cõuiuentia, atq; huiusmodi tractata, non adeo, ut res tanta poscebat, plena. Rei familiaris cura non ad quærendas

Disputationes.

Officia.

das aut conseruandas opes referenda est, ut ferè gentili tas puravit, sed ad quietem & tranquillitatem familiæ: ut commode transigamus uitam, sitq; domus sua uni cuique uelut portus quidam molestiarum & curarum. Itaq; assignandum est cuiq; in ea suum munus maxime aptum, ne quisquam sit in ea otiosus, neue alienum officium inuadat labori aut commodis suis consulens. Tum ut bene ac salubriter pascantur, utiliter uestiantur, commode habitent, bene uelint inter se, domum ipsam non minus q̃ patriam diligant, nutricemq; quãdam esse existiment, seu matrem uerius. Dominus sit præfectus & exactor omnium, quem ut patrem ament omnes, reueantur ut dominum: illiq; uni supremum sit ius in cunctam rem familiarem. Hæc est familiæ institutio, de qua præcepta æder philosophiæ moralis pars illa, quæ à Græcis οἰκονομικὴ nominatur. Scripserunt de illa Xenophon atticus, qui reliquis plurimorũ iudicio antepõitur. Aristotelis opus nõ extat integrũ. Multa hac de re sparsim à Platone & Plutarcho dicuntur, qui eriã præcepta connubialia composuit, ut Erasmus librũ de matrimonio, & Franciscus Barbarus de re uxoria multis in locis inarriem. Nihil est opus auditorio uel præceptore, nõ disputationibus, sed colloquijs cum patribus familiãs prudentibus, quale est Socratis cum Isomacho apud Xenophõtem. Respublica ad quietum, pacatumq; conuictum pertinet, ut ciues mutuo iuuent, & libenter, & benenole. Charitas communicatione utilitatum extẽditur, quies ab eadem charitate conseruatur. Verum ubi charitas abest, iustitiæ officium in eius locum succedit, non illius blandæ ac inermis, sed armatæ potestate ac uiribus, quæ frenos concitationi animorum inijciat. Et quando facere omnia non potest unus iustitiæ administer omnia penumero obire, quæ in ciuitate iustitiæ opem implorant, electi & iudices nuncupant. Hæc ergo est forma reip. hæc philosophiæ politicæ consyderatio & cura, quos affectus et se cõueniat ciuiũ inter se, subditorum erga principes & magistratus, magistratuum inter se, & aduersum subditos, quæ ex his affectibus actiões, & opera nascant. Quã

Oeconomica.

Res pub.

uero dicitur, quod ius cuiq; in rem aut homines, iam leges inferuntur: nam politica disciplina solos informat animos, & mores ciuitatis: quanquã attingunt non raro hæc mutuo, ut leges multæ ex politica sint, & econtrario. Neq; hic magistrum requirimus, neq; disputationes, sed eam animaduersionem, quam initio diximus de affectionibus animi ac moribus. Hinc usum rerum in foro, & curia. Senes nonnunquã de rep. inter se differant seuiliter admissis eò iuuenibus ut ab eis & rerum peritia, & morum grauitatem accipiant: quam grauitatem, quæ admodum præclare ait Cicero, minime contentiones decent. Quocirca cauillatores & pertinaces publicis consiliis nequaquam sunt idonei: quoniam nihil est in uita & moribus hominum quod detorqueri ac inflecti à recto cauillando non possit. Solicitum uero magis esse de uictoria, quàm de ueritate prudentiam corrumpit, ut idé inquit Cicero. Administrationi reip. opus est iudicio sano, integro, solido magis quàm arguto, aut acuto: ingenio frigido, & tardiusculo potius, ἢ feruido ac præceleri: ut simpliciter quę sint dicta in cõcilio, accipiat, multumq; de eo apud se cogitet priusquam iudicium mẽtis suæ proferat: facile uero in sententiam recte censentis transeat sine contentione, & spinosis subtilitatibus, anx ius magis de communi bono, quàm de existimatione sui. Ideoq; ad regendos populos Romanus quàm Græcus melior, & Gentes ad septentrionem quàm ad meridiem. Populari enim & carbonaria trutina appẽdendus est plerunq; populus, nõ exacta illa aurificis statera. Rector conuentus hominum haud ignorabit sese uelut ædificij totius architectum esse, quẽadmodum scite Aristo docet, ut iubeat, ut ueter, quid in ciuitate fieri oporteat, aut secus: quare conuenit eum si non sigillatim exacte, generatim certe & summa quadam scire, quorsum disciplinæ & artes omnes pertineant, quæ illarum origines, fines, materiæ, actiones, & earum quæ manibus exercentur, & quæ solo constant ingenio: ut norit, quid, quatenus, quo modo sit in ciuitate admittẽdum, aut ab ea propellendum. De re p. scripserunt olim Plato primus: secũdum cuius institutionẽ tum demũ uiuent homines, quã aliqua

aliqua existet ciuitas solis sapientibus habitata. Idem Vtopiæ continget Thomæ Mori. Legenda tamen & Platonis respub. & eiusdem leges, atq; hæc ipsa Vtopia, ex quibus non pauca annotabuntur regimini ciuitatum perquam utilia. Aristotelis 8. libri politici plus habent quæ hominum & ingenijs & usu confirmatis iam moribus congruant, ut fuit uir ille prudentissimus & callentissimus sensus communis: Ciceronis libri de legibus 3. lectu sunt periucundi, nec fructu carent. Sed eiusdem de repub. uolumina desyderamus. Isocrates Nicocli regi dat præcepta, tum subditis in σύμμαχίχῷ, qui in tractatione locorum communium est cunctus ut solet. Xenophontis Cyri educatio quàmuis à Cicerone & alijs ueterum apprime laudata, nimis tamen uiderur mihi militaris. Agapetus ad Iustinianum Augustum documenta quædam composuit de rege. Christiani Principis institutionem Erasmus scripsit. Francisci Patricij de repub. & regno duo legimus opera iustę magnitudinis, in quibus dicta et facta multorum congessit, de suo penè adiecit nihil, otiosus multis in locis, ac segnis, quod sine delectu aggregauit, & sine censura, quæ duo in addu cendis exemplis potissimũ requiruntur. Hæc est ars principum, consiliariorum, iudicum, denique eorum, qui ciuitates & gentes moderantur. Formæ ciuitatis adnexę sunt leges, quarum origo & processus ad hunc ferè modum habent. Hominum ciuitates ac conuentus omnes Leges. æquitate sunt uelut glutino deuincti, quippe quę est conseruatrix & anima cuiusuis humanæ societatis. Quę sit uera æquitas, inueniet ratio, non quælibet, sed pura & magna ui naturæ incitata, uel illustrata monitis sapientiæ. Nam qui uel perturbantur affectibus, uel iudicijs sunt torpẽtibus, nec ullis philosophię præceptis erigun tur, ægerrime ad æquitatem intuendam perueniunt. Superiores illi, qui sunt de rara in populis nota, æquitatis illum ceu fontẽ in riuos deducunt pro locis, pro tempo ribus, pro ingenijs hominũ, ut præsentis societatis usui Philoso- conducat, quæ lex dicitur: qui uero legi parẽre alios eũ phi est de potestate cogit, iudex, siue lex loquens. Quocirca ma æquitate nifestum sit philosophi esse de æquitate tractare, & ex tractare.

ex deriuare leges: nec ullius artis alterius esse potest: quisque olim populis leges sanxerūt philosophos fuisse constat, Draconem, Solonem, Lycurgum, quiq; de re pub. & ciuitatibus cōponendis documenta tradiderunt. Qui uero leges has latas iam & receptas tenent, atq; interpretantur, iurisconsulti sunt dicti, quōd ab eis quid sit ius in quaq; re sancitum, rogamus. Si quis satis putat se munere iurisconsulti facturum legibus his ediscēdis, ut eas nō aliter quàm index quidam teneat, is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem ullo uel iudicio. Sin uero id demum est ueri & perfecti iurisconsulti munus, ac professio, ut legum sensa & mentem explicet, ut quæ sit in quaque lege æquitas, id est qui uigor, quæ uita, quas conseruari quoq; tempore expediat, quas antiquari, nimirum philosophia huic homini est opus, mediocriter quidem naturali, sed morali plene ac absolute: tum uero non sacerdos ac professor fuerit Romanarum aut Hispanarum legum, sed, quod Celso, & Vlpiano placuit, boni & æqui. Cuius artem per magna aliqua excogitari ingenia equidem percupe rem, quàm futuri iurisconsulti addiscerent, quæ ars iustitiæ uocaretur: ne tot subinde in unaquaque ciuitate accumulandæ atque exaggerandæ forent leges aliæ super alias sine fine & sine affectu. Cicero persona L. Crassi cogitasse aliquando se scribit, ut ius ciuile in artem redigeret, generibus primum assignatis, hinc formis, quæ à generibus penderent. Sed id breuiter percurrit, & per transennam ostendit, ut illic alia. Aristoteles initia signauit quędam, sed more suo intricate per geometricas & Arithmeticas proportiones. Posset tamen aptius id fieri declarandis primum naturalibus, id est quæ essent uniuersorum hominum sensui ac iudicijs consentanea: hinc quæ uarietatē opinionum recipiunt, de quibus alia rectis iudicijs in pleriſq; congruūt, alia in more tantum & consuetudine sunt posita, mutanturq; temporibus, locis, personis, habent tamen qui inter se dissentiunt, probabilem quisq; opinionis suæ rationem: hæc postrema ad iudicium hominum in quaq; ciuitate prudentium essent releganda. In duobus alteris contemplandum quæ magi-

Ars tradē da æqui & boni.

magistratus sit erga priuatum cura, quod iussum, quod imperiū, quatenus liceat & fas sit: quæ priuati erga magistratum obedientia, qui honor, quæ dignitas. Magistratus inter se qui quibus potiores, quorum partes in repu. magis necessariæ uel honestæ. Priuati inter se quo modo se gerent emēdo, uendendo, locando, cōducendo, permutando, donādo, accipiendo, promittendo, ijs quæ prosint sibi, parādis, & cōseruandis, ijs uero quæ obsint, auertendis: quæ præmia & honores ijs, qui cœtui profuissent, quæ pœnæ & supplicia ijs, qui læsissent: quæ litium ratio, siue quid ultrum uelis, fiuctuum repetas, quæ tuendi, quę recipiendi, aut negandi. Ad quā singula istorum accommodari normam natura & recta docet ratio siue in uniuersum, seu pro ingenijs gentium locorum, temporum, hominum. Ante omnia leges sint notæ omnibus. Quis enim libenter se uel duci uel custodi incognito committit? Quæ uero est iniquissima ignorantia legis crimen non defendi, quum leges earū ignorentur: itaque leges ignotas statuere desipulas est tendere, non regulam uitæ tradere. Minus est cuniculo & insidijs occasio in re omnibus perspecta: quippe in obscuris & occultis locis insidiæ fiunt, non luci, aut in frequētia sub tot oculis, testibus atq; arbitris eorū, quę geruntur. Notæ erunt, si breui sint, ac dilucido sermone conscriptæ. Quales sunt leges optimi ac sapientissimi legum latoris Dei, & discipulorum eius. Si paucis & maximè propriis uerbis res exponatur, tantum erit ad notationem magnitatis dictum, quantum fuerit satis: cætera benigne interpretationi relinquentur, ut ualidissimus ubique sit respectus æqui & boni. Quōd si longa & accurata oratione rem persequamur, omnia uidebimur uoluisse explicare, nec aliquid sanis interpretationibus reliquisse. Ita nec magis ualebit lex, quàm quantum eloqui constitutor eius potuerit: quisque nulla sit tanta facundia, quæ uastissimum illud æquitatis pelagus possit concludere, fiet profecto ut exclusa æqui boni moderatione in locum illius cauilla, doli, fraudes, insidiæ succedant, quod euenire quotidie uidemus in ijs legibus atq; instrumentis, quæ persequi minutim uolunt singula: ut ni-

Conditiones bonæ legis.

ut nihil sit aliud hoc facere, quã fenestras aperire fraudi q̃ plurimas. Vulgari prodantur sermone & cumprimis aperto ac perspicuo, qui si procedente tempore, ut fit, obscurior reddatur, declaretur, aut innouetur uocabulis seculi præsentis. Vidit hoc priscorum hominum & prouidentia, & æquitatis simplicitas, qui leges duodecim tabularum pueris in ludo ediscendas dabant, etiam stare Ciceronis, id est, post annum penè quadringentesimum: per quod & facilitas sermonis ostẽditur, & quòd uitæ degendæ rationem unicuiq; familiarem esse uellẽt. Sint leges imbecillis blandæ, robustis robustæ, pertinacibus feroces, quod est optimi rectoris ingenium, sicut eleganti uersiculo sapiens expressit poëta:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Publicam quietem alant, & foueant, aspere interturbatoribus illius, cuiusmodi sunt delatores, calũniatores, quiq; multo libentissime & facillima quaq; de causa lites suscipiunt: ut quemadmodum Isocrates admonet, damnosum homines sentiãt litigare, contrà non litigare fructuosum. Nec solum dabunt operam ut ciuium cõseruetur inter se concordia, sed cum toto hominum genere, quos regeneratio mystica tam iubet haberi pro ciuibus, quàm generatio intra limites eosdem. Nec quicquam hoc perinde effecerit, ac si ad Christianum unicum præceptum sint accommodatæ charitatem hominum cunctorum mutuam: quam ob rem nec sanciendæ leges indigenis utiles, exteris noxiæ. Et quãdo in bonis ciuitatis moribus paucæ ac propè nullæ leges sunt satis, cõtrà uero in malis moribus quantocunq; numero non sufficiũt, non solum in reipublicæ cõstitutione, sed legũ iussu cui propter potentiã plurimum homines tribuũt, curandũ est, ut casta atq; incorrupta sit puerilis educatio: tũ in uiris & ciuitate uniuersa honesti, & sobrii, & uerecundi mores, propositis ad hoc præmiis ac pœnis. Prudẽter in Cyri educatione inquit Xenophon: Plerq; ciuitatum nihil omnino solicitæ, quemadmodum pueritia instituatur suorum ciuium, nihil ad hæc præcipientes de grandio. um moribus, iubent illis tum non furari, non rapere, non uim domui cuiusquam inferre, non cædere, quem non est æquum, non adulterari, non contumacem se præbere magistratui, & alia his consimilia. Quod si quis contrà fecerit, pœna est illico parata. At leges Persarum facinora suorum antecapiunt. Siquidem à primo statim curę illis est, ne quod prauum, ac fœdum facinus uelint ędere. Sic Xenophon. Philosophus etiam ille non minus sapienter, qui rogatus, quomodo quis bonos haberet liberos, respondit. si eos in ciuitate bene institutæ tollerẽt. Et leges quidem antequam fixæ sint & sanctæ, rogari conuenit, hoc est, deliberari cum multitudine an approbari oporteat: in qua consultatione tempus consideratur potissimum, in quo præsens rerum status continetur: & feruntur uel infinite, uel ad certum aliquod tempus, & descriptum locum, uel etiam de uno aliquo homine aut municipio, quod priuilegium nominatur. Si lex placeat, proponatur publice dies aliquot: quod trinundino fiebat Romæ, ut si quid cuiquam parum uideretur æquum, de eo magistratus admonerent: post id tempus firmæ sunto leges & ratę. Perscribantur accurate distinctęq; : seruentur in tabulario populi loco maxime tuto, minime ruinæ obnoxio, uel quod est magis cauendum, incendio. Extent earum codices duo, in altero contineantur leges nudæ, cuius subinde fiat populo non legendi modo, sed describendi etiam, si uelint, copia. In altero leges sint cum earum rationibus & causis, ut ex eis prudentes uiri extiment, sit ne è republica abrogari legum illarum quampiam, uel aliquid in ea innouari. Nam ratio dux est legis, ea sublata & legem tolli par erit, quę propter eam rationem est accepta. Ad de quod ratio efficiet, ut melius intelligatur lex. Sed in nostris ingentis ea est hebetudo ac ruditas, & in uerbis infantia, ut nihil ualeamus adeo dilucide explicare, quin multis id fiat implicatum, & obscurum: quare interpretibus est opus. Et quoniam Ius ciuile spectare ad ciuium concordiam debet, ideo qui illud interpretatu- ri sunt, & quasi de eo ædituri oracula, quibus rebus ea concordia sarta tecta conseruetur, ediscent, cognitis tũ humani generis communi natura, tum multarum gentium animis, & moribus, sed potissimum suæ ciuitatis: quod

Interpretes legis.

quod fiet multa uidendo, audiendo, obseruando: gestis quoque rebus maiorum legendis, & temporum mutationum, quæ aliquando inciderunt in rempublicam uarietatibus. Quibus uelut condimento opus est magno & uegeto iudicio ad adnotanda & censenda singula. Nec iniuria prudentię nomen peculiare huic hominū generi olim fuit, & professio ipsa iurisprudentia nuncupata. Multi artem hanc teneant, profiteantur pauci, illi uidelicet quibus à Senatu aut principe erit permissum, ut Romæ fiebat sub Cæsaribus. Interpretentur hi leges scripto quidem rogati à iudice, uoce consulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, si uelint, sed lingua secretiore & tantum doctis nota, non ex suis uel alienis opinionibus ac placitis, sed ratiōe adhibita, ut non plus habeant ponderis, quàm ratio ipsa impetrarit. Nihil scribatur aliud: neq; excogitentur casus, quæ res ut infinita est, & perplexa, ita etiam inutilis. Docendi & discendi hæc erit uia. Grauissimis uiris parcant libri illi legum & rationum de quibus dicebam modo. Ipsi statis anni diebus quod commodo illorum fiat, placidè ac moderate conueniant deq; illis legibus sermocinentur. Rationes conferant, quas leges ex usu sit antiquare, quas renouare, & quasi reparare exolescentes: deque eo principem, aut magistratus, aut Senatum edoceant: huiusmodi erant Athenis Thesmotheræ, dum illa respublica staret. Ad hos senes, quum licebit, studiosi iuris uentitabunt, quod est memoriæ proditum de Q. Scęuola: audient eum respondentem consultoribus de iure. Seorsum uero exponet eis causas, & uelut fontes legum, uel quas ipsi ĩdem dedere, qui tulerunt, uel suas, uel priorum interpretum iuris. Ipsi inter se moderatis, ac grauibus colloquĩs disputabunt, quàm congruant leges rationi, ac uelut uitæ suæ æquitati: an causæ & tempora imponendi legum præterierint: id fiet non in cœtu & corona ostentatione titillante ac solicitante: periculosum est hoc enim & dicētibus propter arrogantiā, & audientibus, quòd eorum animi minus obsequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra se rationem, cui uni humanũ ingenium suapte sponte obsequitur. Ad hæc altercationes multas ansas torquendi leges ostendunt, tum etiā lites excitandi, alendi, producendi, unde concordia uehemēter affligitur præcipuum societatis bonum. Inter scriptas leges quas quidem nouimus Romanæ uidentur excellere. Sunt enim ad humanum conuictum aptissimę nempe ad contrahendum: tum ad quietem, ut homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat cum altero consociare iniuriam. Sunt præterea docte & grauiter perscriptæ, uerbis puris, propriis, euidentibus, splendidis: tum à collectoribus ordine quodam cōstructæ satis ad discendum appositō. Nisi quòd interdum correctio illa priorum per posteriores aliquid obscuritatis gignit, & inscitia superiorum ætatum multa, quæ non intellexit deprauauit. Sed corrigi possunt ex Codice, qui Pisis Florentiā dicitur esse trāslatus, quem autographum esse quidam suspicātur, sed est sanè peruetustus, & alĩs emendatior. Addantur enarrationculę breues ac perspicuę: quàmuis iam locis aliquot factu esset propè impossibile, siue ob intricatū sermonis contextum, siue ob significatus quorundam uerborum, qui exoluerunt penitus. Exercitatio earū sit in reddenda earū ex bono & æquo ratione, cur quæq; constituta sit, & sancta, quod ut est magnorum ingeniorum, ita ad summam prudentiā cumprimis expedit, tum ut in alĩs quoq; negotĩs dux sit nobis ratio, cuius ope ad cognitionem ueniamus perfectæ æquitatis. Non sunt in singulis artium ĩs legendi soli, quos præscripsimus, nam fuisse nos aliquos cognosci dignissimos non dubitamus: & existent post nos alĩ uel pares maioribus, uel superiores etiam. Magistrorum fuerit ea cura, ut ipsi deguslent omnia, & suis demonstrent, quæ edisscenda, quæ legenda, quæ habenda in bibliotheca ad consilium quum res ferat, interdum quoque ad ornamentum modo loci, atq; explēdos forulos. Qui maiore ui mētis instinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, sed ad commercia sese cœlitum eriget, fœlix ille & superis charus, is ad Theosophiā & Theologiā ascēdet. De hoc beato atq; admirabili non est nobis dicendum cum alĩs, & iam de cursu tanto fessis: propriā curā exigūt hęc. Dicemus

Quomodo leges docendæ.

Leges Romanæ.

Exercitatio legum

mus aliquando si Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore musarũ ardore incitato. Nam ea res amplior atq; augustior, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORIBVS ERVDITI.

COnfecto curriculo artium humanitatis, declaremus iam, quid nobis uideatur faciendum docto uiro, quomodo reliquum ætatis transigendum sit uel separatim secum, siue cum alijs: In usu atq; exercitio suarum artium: In traditione earum, quomodo inter professos artem ac disciplinam eandem: ut ille se erga illos gerer, eorumq; de se opiniones accipiet, & censuras: Quo pacto sua consignabit literis, & transmittet ad posteros. Non eo quo singula persecuti sumus ordine percurret, ut ad posterius studium transgressus, nefas esse existimet prius respicere: miscebit studia, & prima in tertijs reperet, tertia in sextis. Nam connexionem inter se habent omnia hęc & affinitatem quandam: alia in manus resumet, quia necessaria præsenti usui, alia qua leuamẽta præsentis laboris. Erit sciendi studiosus. Nec se unquam ad fastigium eruditionis peruenisse arbitrabitur. Sententia Senecæ est animaduersa acutissime, potuisse multos ad sapientiam peruenire, nisi se iam peruenisse crederent. Idem ad Lucillium est autor, Tam diu discendum, quamdiu nescias, & si prouerbio credimus, quamdiu uiuas: quandoquidem nihil est in uniuersa natura tam promptum & facile, quod non toram hominis ætatem possit distinere. Non erubescet homo sciendi cupidus à quocunque discere, qui docere quid possit. Cur hominẽ ab homine pudeat discere, quũ humanũ genus multa à beluis discere nõ puduerit? Ita uero studẽdum, ut non obruatur ingenium mole operis. Valetudinis habenda imprimis ratio, & deorum, qui nostræ sunt curæ commissi. Docti homines quum intelligunt se ingenio, consilio, cognitione rerum præstare cęteris, aut certè fieri alios existimare, ingentes attollunt spiritus tanquam ipsi homines inter pecudes uiuant: unde incredibile est dictu, quantopere arrogantia inualescat. Sanctè illud à Paulo Apostolo dicitur, inflari homines scientia, charitate ædificari. Sed reflectet in se oculos sapientiæ sectator, nec plus aliorũ de testimonijs, quàm sua ipsius acquiescet conscientia. Reputabit quàm multa sibi est commune se ignorare, quæ alijs eum scire non dubitant: quoties hallucinatur, labitur, fallitur, & à uero quàm longissime discedit, ut non sine grauissima ratione & causa Socrates, quem Græciæ consensus sapientissimum nuncupauit, professus sit nihil neq; se neq; alium quenquam scire: quod placitum ingens deinde philosophorum manus constantissime tenuit: & profecto si quis rite expendat & repuret singula, comperiet nihil certius à nobis quàm pietatem nosci. Theophrasti etiam sententia iure laudatur, quæ cuncti sciant, minimam esse eorum quæ ignorent portionem: quod diffusius persequi non est instituti huius. Quid si excutiat singula, & ad subtile examen reuocet, næ illi tam magnifici tituli sordere incipient. Linguæ quid aliud sunt quàm uoces? aut quid interest semotis disciplinis, Latine & Græce noris, an Hispane & Gallice? Dialectica & rhetorica instrumenta sunt artium non artes, meliusque à natura traduntur, quàm à magistro: philosophia opinionibus tota & conjecturis uerisimilitudinis est nixa: sed neq; hæc sigillatim exponere est huius loci. Age uero donemus te aliquid scire certum atq; exploratũ, an hoc ignoras alienũ te habere beneficium? Cur tibi accõmodata uestis facit animosè? Si quid habes boni, alienũ est: si quid mali, id uero est tuũ unius. Vides te eruditũ: munus Dei est, cui displices, nisi quã inde gloriam nãcisceris, in illũ refers. Equidem haud repugno, quo minus uir doctus talem se esse intelligat & alijs sapientiorem, sed neq; esset doctus aut sapiens, nisi id facile perspiceret. Volo tamen agnoscat, cuius sit ea sapientia, illiq; uni referat acceptam, à quo uelut fiduciariã possidet: quum se admonitioni esse conspicit, ne fiftat in se, quod est periculosissimũ, nec oculos defigat in terram, ut honore illo ab hominibus tributo sibi applaudat ipse, tanquam opera & merito suo consecutus, quod est manum suam ipsius oculari, iniquitas maxima, quemadmodum Iobus ait, & negatio contra Deũ altissimũ. Quatuor rebus constat eruditio, ingenio, iudicio, memoria, studio: tria prima cedo unde habes? quæ rebus constet.

Contra arrogantiam doctorum.

nunquid non ex Deo? Si qua est docti laus, de postremo petitur, quæ res infima est omnium, & leuissima: quid quòd ad eam ipsam adiutus es constitutione corporis non graui, nec torpida, tum etiam ualetudine, quæ Dei sunt dona. Quid ergo docti supereſt proprium, quo gloriari possit? an quòd uoluit? at quàm multi uellẽt, si tam eis per Dei benignitatem liceret, quàm tibi. Itaque inter laudationes sui erigat se uir sapiens ad contemplationem sanctæ illius & diuinæ sapientiæ, ad cuius instmum, ut Paulus inquit, humana omnis sapiẽtia comparata mera est dementia. Veniat illi in mentem, si homines unius aspectu gutulæ tantopere commouẽtur, quid facerent, si copiosissimum illum & æternũ fontem darẽtur intueri, unde manãt uniuersa? Tum adoret demisso animo autorẽ bonorum oĩm, & agat gratias, & munera sua copiosius dignatus est sibi, & aliis impartiri: quodq; uoluerit se esse instrumentũ alicuius partis consilĩ atq; operis sui. Nam nos omnes instrumẽta sumus uolũtatis illius. Quocirca nullus sit tãta eruditione uir, & rerũ peritia præditus, ut putet Deum indigere ipso ad effectum consilĩ sui. Primũ & solutissimæ est arrogãtiæ existimare te aliquid posse præstare, quod nullus alius possit, si eodem applicet animum. Deinde & non magis instrumentis ullis Deus ad agendũ indiget, & luto ad aperiendos cęci oculos: ex lapidibus suscitare potest filios Abrahę: & infirma elegit mundi, ut cõfunderet fortia. Quòd si tu uir sapientia præstantissimus & inclytus beneficio Dei tãtus euasisti, utiq; in quẽcunq; ille fauorẽ transtulerit similem, fiet similis. Quapropter rogandus ille est, qui omnia largitur, & per nos operatur, quæ ipsi est uisum, ut nobis potissimum eruditio nostra prosit: ne nos instrumentum faciat in bonũ aliorũ, perniciem nostrã: ne idem accidat nobis, quod uel malis medicis, qui alios curant, se non curant: uel tubicinibus qui alios ad prælium adhortantur, ipsi non pugnant: uel candelis, quæ alĩs quidem lucent, seipsas consumunt. Itaq; quoties ad studium accedimus ab oratione auspicandum est, quod fecisse Thomã Aquinatem, & alios permultos sanctos uiros memorię est proditum: idq; est orandum, ut sana

Finis studiorum.

sint nostra studia, ut nemini noxia, ut nobis & omnibus in commune salutifera. Cæterũ si omnibus uitæ actionibus propositus esse debet finis aliquis, quanto magis studiis: ut constituũ sit nobis, quò pertinear labor noster. Neq; enim studendũ est semper, ut studeamus solũ, nec ut se animus inani quadam cõtemplatione ac cognitione rerum exlex & immunis oblectet. Negat Socrates uacare sibi ad interpretationem fabularũ poeticarũ, quoniam nondum norit se: & ridiculũ sit eum, qui se nõ norit, aliena scrutari. Multo minus studiorũ fructus pecuniæ æstimãdus est: quẽ unum esse arbitrantur homines ingenijs abiectis, quiq; plurimũ à uera studiorũ ratione absunt: nihil est enim tam diuersum lireris, & pecuniæ uel cupiditas uel cura: ut quocunq; hæc incubuerit, protinus studiũ rerum cognoscendarũ expellat: quod se bona fide nisi liberis ac morbo illo solutis pectoribus nõ cõmittit. Ditandũ inquiunt, postea philosophandũ nimirum gentiũ: imò cõtrà philosophandũ prius, postea ditandũ. Nam si prius ditere, philosophari mox noles, & de opibus solicitus, & in mille raptus uitia usum diuitiarum ignorãs philosophię nescius. Quòd si semel philosophere, expeditum tibi erit postea ditari, quantum sat erit. Nullam allegare causam quis potest, quo minus in philosophia ponat operam, quin ea ipsa ad studium sapientiæ illum impellat: philosophandum est pauperi, quia non habet, ut leuior ei fiat pauperras: philosophandum est diuiti, quia habet, ut rectius opes administret: philosophabitur felix, ut feliratem probe regat: philosophabitur infelix, ut infelicitatem lenius ferat: At uero ex artibus ut quęq; cum maiore hominum mercede uẽduntur, ita minime oportet ob quæstum exerceri, ut ius, medicinã, theologiã. Non ingeret se uir doctus ad capessendã rempublicam etsi optare debet, prodesse quã plurimis, nam arbitrari se uni sibi natum, quod priscus philosophus Platonem admonuit, unde est illud Apostoli: qui episcopatum expetat, bonũ opus expetere: tum ut occupet bonus eum locũ, quem occuparet malus. Sed non habet idẽ & gratię & uirium ingestus quod ascitus. Si accersatur, contempletur diligẽter prius animos

mos suorum ciuium, sani ne sint, an sanabiles: ut si qua parte prodesse queat, non recuset laborem, sin uero inanem atque iritam sumpturus est operam, omnino abstineat: quod fecisse Platonem perhibent, quia populi sui mentes adduci ad sanitatem aliquam posse desperaret. Corda uero plerorumq; principum adeo sunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, ut nulla arte refingi queant in melius, medentibus aspera atq; infesta. Sinendi sunt ualere illi cæci, ut dominus dicit, & duces cęcorum: curam nostrã traducamus in populum magis tractabilem, quiq; se curantis manibus faciliorem atque obsequentiorem præbet. Quod & fecit idem Christus, apud quem non pluris est plebeius quiuis, q̃ princeps. Nihil perinde artium omnium decus cunctq; eruditionis fœdauit, & abiecit, ut quorundam sciolorum leuitas, qui passim assentantur quibuslibet principibus potissimum, nouo exemplo magis quàm uetere: sed nec homines uere docti hoc faciunt, populus tamẽ id discernere: dilutus sanè color, & quem alij utiq; nõ discernãt: quare assentationis damnãt literatum, atq; adeo etiam ipsas literas, illumq; abominantur, qui sceleratum principem tanquam optimum commendet: quin etiam princeps ipse praua de se opinione imbutus talem existimari se arbitratur, qualis dicitur: unde arrogantior indies, & intolerabilior, in q̃ instituto uitæ genere confirmatur, ex quo uidet se tantum laudis nancisci, ut à docti uiri monimentis literarum impressum, infixumque oportere esse censeant. Si studiosi assentare non consueuissent principibus, & eruditionem illi pluris facerent, & laudari se ab illis impensissime gauderent, uidelicet iuxta prisci poetæ dictum, laudatis uiris, tum rephẽsio magni esset ponderis: nec aliter acciperetur docti hominis approbatio, quàm religiosissimi testis testimonium grauissimum. Nec minus principes quàm alios quiuis amplissimum uirtutis suæ in hac uita præmium ducer-

Assentatio doctorum.

ceret eruditro se homini approbari. Nunc uero pili non faciunt, quę sciunt se numo uno sestertio, numo uetro, imò frusto panis empturos. Ergo quum res ferat, ut sint à nobis laudandi, parcius laudandum, & ita, ut sentiant se potius admoneri, incitariq; ut pergant, quàm gratulationem cani tanquã curriculo absoluto: quumque profecturum te speres, libere sunt reprehendenda uitia, modo acerbitas absit & rabies: sin odium solum quæras, neque prosis, abstinendum est ab irrito labore. Nec potentum, aut omnino cuiusquam uitijs offundendus color præmij spe, aut cupiditate alia: quod est magnopere nefarium: nam efficis ut & illi ipsi audacius male agant, & alij quum illorum exemplo, tum doctorum hominis assensu. Sunt alij qui studijs non pecuniam uenantur, sed gloriam: generosius sanè quiddam fateor, uerum quę ut in adolescẽtia & iuuentute maximos subdit stimulos ad honestas actiones, ita multorũ deinceps est malorũ causa & origo, sicuti aliàs ostendi: quòd omnia oculis intuentium tribuimus, nihil conscientię, qua non aliud quicquam de nobis iudicat incorruptius. Ideoq; spe iam perceptæ gloriæ sæpenumero decidimus, quòd qui falso de nobis iudicarat, errorem suum pòst intelligit: aut falli incipit, qui recte: etsi crebrius euenit, ut deceptæ existimationes uertantur in melius, quippe res ueras solidasq; tempus cõfirmat, inanes autem dissipat, & absumit. Quocirca nemo se gloriam in posterum assecuturum confidat uano iuuentum fauore, & specie quadam præclarorum operum. Nam extemplo simul affectus illi incitati subsederunt, in eorum locum iudicium subit, & quidem exactius. Itaque multos in uita honoratos accepimus, ignobiles & contemptos post fata: accedit huc, quòd uti dicebam modo, opinionũ commenta delet dies, recta iudicia corroborat. Age uero, q̃ incerta est fama quàm lubrica? multi immortalitatem sibi polliciti, ne diuturnitatem quidem assequi potuerunt: ut Appion grammaticus qui, ut apud Plinium legimus, immortalitate donari dicebat à se illos, ad quos aliqua opera componeret: at ipsius ne litera quidem extat. Quàm etiã iniqua, ut benemeritis non cõtingat.

De gloria

Extant Ouidij opera, non extant Chrysippi nec Crantoris. Integer ad nos peruenit Vincentius Bellouacẽsis, non Titus Liuius, non Polybius, non Marcus Varro, non ipse idem Marcus Tullius, ut non temere Martialis dixerit, libro uicturo genium esse opus. Adde his, quã est uariã? idem alio tempore & alijs locis pulchrum uidetur & fœdum. Quid quòd præclara inuẽta ingentis & diligentia sequentium obscurantur, ut multis priorum posteri magnitudine sua, & quasi altissimis substructionibus luminibus obstruant. Sed fac te nactum esse claritatem, laudem, gloriam, quid tibi proderit mortuo? qui nihil eorum sensurus es, quæ hic agentur, utique non magis quàm equus, quum in Olympijs uictor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur. Quid ad Ciceronem uel Aristotelem redit ex tanto nomine? quid ad alios uel literis illustres uel bello? Sed in ipsa eadem uita quid senties absens de gloria? quid dormiens? In præsentia uerro necesse erit, uel eos qui te in os laudant, esse uanos, uel te, qui illa coram dicta libenter audias. Cedo autem, quid tandem dicent? ô doctum, ô facundum hominẽ, imo uero ô leuem & uanum hominem, si tam leuem aurulam præmium tibi literarij laboris proponis. Quòd si tu neglectis humanis laudibus, conscientiæ tuæ uolueris seruire, & per illam Deo, quãto solidior tibi & diuturnior gloria cõtinget, si te laudarit Deus uiuens uiuentem, præsens præsentem, immortalis immortalem: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio: non qui seipsum commẽdat, is probatus est, inquit Paulus, sed quem Deus commendat. Viro docto cogitandum est frequenter de migratione ex hoc æuo, deq; uita illa sempiterna, & ita meditãdum sæpe ac multum, ut familiarem sibi cogitationem mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum ueniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularum actionũ, ad quem breui ueniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisi uitæ: cui se approbari unicum erit illius studium. Nam cui se uendicare cupiat uel reus uel patronus, si sapiat, nisi suo iudicio? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid

aliquid agit sub iudice? Poetæ olim Græco poema suum recitanti, quem omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Atheniensis, non erit nobis Christus Dei sapientia? Magnum est, inquit uetus prouerbium, Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo toties laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, q̃ ut eruditionem, & quæcunq; sua munera in utilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingentia impartiens est commoda, ut mutuo prosint in commune: et uult nos gratuito distribuere, quæ gratuito à se accepimus, quanq; ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissime refert gratiam, admirabilem Dei benignitatem: quæ ipse gratis nobis dedit, hæc eadem si ipsi reddamus, amplissime remuneratur. Hic est ergo studiorum omnium fructus, hic scopus, ut quæsitis artibus uitæ profuturis, eas in bonum publicum exerceamus, unde merces immortalis consequitur: non ad pecuniam, non ad præsentem gratiã aut delitias, quæ fluxæ & momentaneæ sunt. An uero pecuniæ causa rectæ uiuimus, recte monemus, & tam amplum Dei munus tam uili & contẽnendo pretio commutamus? an propter gloriã? miser si illam tam auide consector, quæ per tot labores & curas ægre retinetur, incerta, fugax, ut nulla sit seruitus cum hac comparanda: miserior si populi uoculas re tam præstanti & sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, quàm ab immortali: ab stultis, quàm ab ipsa sapientia: ô quàm aureo piscamur hamo, & quidem anguillas putres? bona ergo fide exercendæ sunt disciplinæ in eum ipsum usum, ad quẽ sunt à Deo collatæ. Neq; enim discendum est semper, nec ad uitam transferenda doctrina. Infinitum quidẽ ex se est studiũ quodcũq;, sed aliqua tamen eius parte incipere debemus illud ad aliorũ commoditates ac emolumenta deducere: in quo prudentia est opus, quia exercitium circa singula & separata uersatur, quæ regit prudentia circunstantiarum omniũ æstimatrix & arbitra. Proditurus ad hominum occursus & conspectum uir bitur indoctus meditatus & paratus exeat tanquã ad pugnã, ne ter homiqua à praua aliqua affectione capiatur, à quibus oppugnamur.

Studiorũ fructus.

Nota.

Quomodo uersandi sunt.

gnamur undique, atque incessimur, & qui toties ab alijs auscultatur, auscultet ipse aliquando se. Confirmet domi animum magnis & ualidis cogitatibus ad despicientiam honorum & dignitatum: meminerit eius uocis quã à Domino audiuit, salem se esse terræ, lucem mundi: nihil conuenire minus, quàm uel fatuum salem fieri, uel lucem tenebrosam, cuiusmodi illa existimamus fore, quæ hoc sale condientur, uel illustrabuntur hac luce? Exeat ergo rationibus munitus ac armatus, quibus resistere oppugnantis assultui ualeat. Præstet reuera salem & lucem compositione animi, & moderatione perturbationum, uerbis sapientissimis atque opportunis, ne sit importuna sapientia, ac proinde putida & odiosa: sed quæ quoties se proferet, uelut salus quædam appareat ijs, qui adsunt. Gestum ipsius & corpus uniuersum modestia & moderatio decorabunt, dicta uero et facta grauitas ac constantia: ut alijs ad similem uitæ rationem exemplo esse possit. Multum quidem persuadebit oratione, sed plurimum uitæ innocentia. Et quo ab illo accuratiora prodeant ac puriora omnia, illud animo eius perpetuo succurrat, nihil ab eo uel dici uel fieri, quod autoritatẽ non habeat, & in exemplum à beneuolis sumatur, putant enim eam esse legem uitæ: à maleuolis autem & inuidis ad examẽ & censuram sinistram. Idcirco erit & in agẽdo cautior, & in pronuntiando cunctatior, & omnino in loquendo circumspectior. Propter hunc bene audient literæ atq; artes, multiq; eius æmulatione studijs sese disciplinarum dedent, quarum fructum tam pulchrum, atq; admirabilem cernunt. Quàm est pudendum uiris doctis, homines sæpe imperitos moderatiores habere animi motus quã illos sapientiq; præceptis constipatos: qua de causa literis frequenter grande fit à pleriscq; conuitium: multisq; in odium uenerũt, qui sese prudentiores fore arbitrãtur, si illarsi nihil prorsum attigerint. Cæterũ ea bona quæ uiri docti aspectui exhibebunt hominũ, uerius re ipsa præstẽt, quàm ostẽtatione. Prodit se tãdẽ male simulatus animus, atq; eo fit magis inuisus ac detestabilis quo diutius grauiusq; imposuit. Veritatis porrò ingentes & solidæ sunt radices: & lux quan-

quantumcunq; occultetur splendorem suum foras emittit. Sapienter Epictetus: oues non iactant apud pastorẽ, quantum quoq; die comederint, sed id re testificantur, lacte, lana, fœtu. Turba studiosorum seculum uocat felix, in quo multa sit eruditio: non est uero id felix seculum, sed illud quum homines docti re ipsa præstant, ꝺd legerunt, quod profitentur, quod alijs præscribunt: quæ qui audiunt, & uident, cogantur exclamare: hi sunt qui loquuntur, ut uiuunt: & uiuunt ut loquuntur, quod philosophos illos de Origine Adamãtio dixisse Eusebius est autor. Ne erubescas parum recte facere, quæ non potes melius: erubesce male facere quæ potes bene. Præbebũt se docti mites, affabiles, moderatos, prauis cupiditatibꝰ inuictos, & ostendent, quantum in hominis corde efficere possit sapientia, si regnet: quamq; longo interstitio sapiens ab insipiente distet. In rebus magnis & præclaris ualere ac pollere sit eis satis: ne cupiant in quibuslibet haberi magni, non in armis, equis, uenatione, piscatione, saltationibus, lusibus, dicacitate procaci aut triuialis hoc ardelionum est, non sapientum: & fiunt eruditi ridiculi, qui de illis non minus uolunt, quàm de sapientia iudicare. Nam quemadmodum à luce nihil in obscuro cernimus, nec ab obscuro in luce: ita mirandum non est sapientes hallucinari ad nugas translatos, utiq; & nugato res in sapientia cæci sunt. Est eruditi hominis opus eam ipsam eruditionem in alios transfundere, & quasi de suo lumine lumen in aliorum mentibus accendere: ideoq; in uisione Danielis dicitur, eos, qui ad iustitiam erudierint multos, fulgere sicut stellas in perpetuas æternitates: & Dominus noster magnum illum uocatum iri ait in regno cœlorum, qui iustitiæ præcepta & ipse fecerit, & alios edocuerit. In docendo quem potius magistrum imitabimur, quàm illum ipsum Christum, quem pater ad erudiendum humanum genus cœlitus demisit? post hunc magno interuallo eos, qui Christum sunt secuti. Is uero quum esset diuina sapientia, illa tamen protulit ea, quæ audientibus essent profutura, non quæ quantus ipse esset, declararent: nam si gloriam suam affectasset, aut sese patefacere expetisset, quæ essent ab illo, & quàm

De docendo.

admirabilia patefacta, sed quæ captum omnem excessit sent, etiam angelorum. At uero nobis seruiebat omnis illius oratio, non ostentationi sui. Sed nec delitiæ quærendæ sunt, uel oblectatio. Plinius peculiarem in studiis sentit causam illorum esse, qui difficultatibus inuicti utilitatem iuuandi prætulerunt gratiæ placendi. Paucitate discipulorum contentus fuit dominus, quum Dei sapientiam & uiã æternę salutis monstraret mundo. Quis potest de discipulorum numero conqueri, quum autor humani generis duodecim hominum schola acquieuerit? frequenti auditorio ambitio magis seruit, quàm ueritas institutiõis. Cæterum de schola oracula hæc habentur ueterum. docendum sine inuidia, absq; rubore discendum, gratiæ semper habendæ docenti, aliena inuenta sibi non usurpanda. Cogitabit uir sapiens mundum hunc esse uelut ciuitatem quandam, cuius ipse sit ciuis, aut magnam quãdam domum, cuius ipse sit de familia, non referre à quo bene aliquid dicatur, dicatur modo: hic parari opes illas, hic ad publicas relinqui cõmoditates: parentur, & cõmunicentur, à quo autem, nihil interesse: quare & ipse sua pro utrili parte cõferet, & alios ut cõferant, benigne adiuuabit, & quatenus se ac suã imbecillitatem cognitã habet, & perspectã, alioqui nec sapiẽs dici posset, nec doctus: reputer cũ animo suo, quantam humano generi inferret iniuriã, si neminem se uel meliorẽ esse, uel doctiorẽ uellet. Porro de cursu institutionis Socratis sententiã ex Platone adducit Cicero, quẽ solitũ dicere scribit, perfectum sibi opus tum esse, si quis satis esset cohortatione sua conciatus ad studium percipiendę cognoscẽdęq; ueritatis. Sed nos similitudine utemur notiore: tamdiu esse cuiq; opus duce, quandiu uiã ignoret, eam ubi per sese possit peragere, animo indigere magis, q̃ magistro. Docti inter se concorditer ac humane conuersentur. Enimuero turpissimum est nobis, latrones ac lenones maiore inter se cõsensione uiuere, quã eruditos. Sed nec eruditis unanimitas ac beneuolentia deerit, si disciplinas integre ac sancte coluerint, nõ ad gloriam, uel quæstum: nã ubi harũ rerũ cupiditas inualuit, difficile est sanctam seruare societatem. In studiorũ collatio

Oracula ueterũ de schola.

Cõcordia doctorũ.

lationibus qui alteri melius dicenti concedit, ne uictus nomine: alienissimũ est ab hac re nomẽ illud, neq; enim pugna est hęc, uel q̃ disserũt, aduersarii: acerbissima atq; inimicissima appellatio in suauissimã rẽ, & beneuolẽtiæ natura ipsa plenã est translata. Nã quę potest maior inueniri coniunctio uel arctior, q̃ animi, & eius, qui illum ad prudentiam aut uirtutem excolit: non alia utiq; quã arui, & agricolæ, ut non immerito parentes sint animorum, qui docent: & quemadmodum in oculorum ita in mentis aspectu qui non satis cernit perspicue, acutis cernentis cedat iudicio, sine indignatione: oculos ille acutiores uel saniores est nactus, hic ingenium uel naturã perspicacius, uel usu, ætate, diligentia expolitius: quid quòd interdum animaduerrentiæ magis laus est, quã ingenij: casus nonnunquam, sicuti quum elapsus numus à multis quæritur. Sed ut nuncupetur sanè, quando ita inueterauit, congressus, & lucta, & pugna, & uictoria: quæso expendat quisq; secum, quantum sit beneficium liberari à tyrannide ignorantiæ: quæ seruitus est omnium grauissima & teterrima. Sapienter Plato, tanto præstat disputatione uinci quàm uincere, quanto est melius magno malo liberari, quàm liberare: quid enim exitialius homini potest contingere. quã falsa opinio? Vt sit hoc fortasse liberatori gloriosius apud nonnullos, liberato certe utilius est. Verum huic tanto ignorantiæ malo libentius eximeremur omnes, si disputationes minus essent scenicæ, nec tantum tribueretur coronæ, quæ collaudantes cingit: esset q; amica potius fermocinatio, quã pugna inimica: quod quum in genere omni disciplinę sieri decet, tum potissimum in theologia, ubi contra sacrã ueritatẽ impie conflgitur, & scrupuli gignuntur in animis audientium de rebus, quas certas, fixas, inconcussas haberi fas est: exasperat porro sparsos scrupulos dæmõ hostis, atq; auget: accõmodant etiam homines suas manus, dum unusquisq; de ingenij gloria laborat magis, q̃ de ueritate asserenda. Cedendum ueritati omni nõ piæ modo & sacræ, sed prophanæ quoq;: & præcepto sapientis obtemperandum, quo iubemur non cõtradicere uerbo ueritatis ullo modo. Candidæ ac prudẽtes cẽsuræ uehemẽ

De censendo.

hementer sunt studijs omnibus utiles, si animi iudicium citra damnum affectus profertur, ut inquit Tacitus: nec quicquam est in his damnosius, quàm indiciorum confundi signa, sicut in uita uoluntatum: ut nesciatur quid quisq; aut probet, aut improbet: quod usu uenit hoc tempore, quum periculosissimum est de quoquam loqui, tã irritati sunt omnium animi, & parati ad pugnandum, ut uel attingere quamlibet leuiter non sit turum, etiam si alio spectes: tenera atq; infirma conscientia ilico sese peti suspicatur, haud aliter quàm ulcerosi equi actutum concitantur, strigile audito. Quanquam uitio huic incitamenta atq; incrementa præbuere quamplurimi, qui acerbissime alios perstrinxerunt, non ut ueritatẽ experimerent, sed ut sugillarent, ac infamarent nomen alienũ, uel odio impulsi, uel falsæ gloriæ spe adacti, existimantes tam se habitum iri pulchros, & præstantes, quàm alios tetros esse ac uiles ostendissent: sed illis multo secus, atq; sperauerant accidit: nam candoris etiam ineruditi sua est apud omnes laus, malignitatis uel eruditissimæ uituperatio certa. Quid, inter hæc odia quantam accipiũt plagam disciplinæ? detrahitur autoritas tam odiosè rixãtibus, & tam capitaliter inimicis: despondẽt animos excellentia ingenia, quum pertæsa rem adeo amaram nempe digladiationes perpetuas ab studijs refiliũt, ac abhorrent: profectus inter hæc studiorum amittitur, atq; obscuratur ueritas, dum malunt quidam corrumpi literas, quàm instaurari per suos inimicos. Quantũ sceleris est eloquentiam, ingenia, & alia magna atq; admirãda Dei munera, hominibus à Deo ad utilitatem hominum concessa in eorum perniciem conuertere: per bona malefacere, hoc uero iam nec ferarum quidem est, nedũ hominum. Quanto religiosius Quintilianus Ethnicus, quàm nos Christiani: Mutos nasci & egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere: quid refert quomodo impetas alium, ferro an stilo, ubi uoluntas est eadem, & plerunq; lingua plus lædis, aut stilo, quàm gladio: quippe ferro corpus modo consaucias, lingua uero etiam animum. Artes humanitatis nominantur, reddãt nos humanos: à Deo

à Deo optimo sunt traditæ reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod est ei Deus largitus, quid aliud quàm sanctum dei iudicium improbat, & diuributionem munerum illius condemnat: tametsi quid est, quòd queri quisquam possit de Deo? an nõ tecum ille egit prolixe? aliquos supra te uides, at quanto plures infra te? Erit uir doctus in definiendo lentus, in asseuerando minime pertinax: quæ reprobaturus est, etiam atq; etiam leget, uersabit, excutiet, ne quid ab eo temere in damnando affirmetur: minus circumspectum esse uelim in laudando. Caueat ne non satis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inusturus est, maiorem pro se rationem habeat, quàm ipse contra eum: consultius fuerit nihil pronunciare, quàm ut condemnatio in iudicem ipsum recidat. Quòd si hanc siue prudentiam, siue benignitatem animi in homine docto requiro, quid me sentire par ẽ de illis, qui bene dicta inuertunt, & deprauant, quo causatius existimentur conuellere: nam si flectere in melius & pium & utilissimum est multis, profecto magnum erit scelus in peius detorquere. Ego Adrianum Florentium illum, qui postea factus est summus Pontifex, quum adhuc esset decanus Louaniensis, in publicis sæpe disputationibus quæcunq; autorum dicta à disputantibus citarẽtur, interpretantem pro se audiui, nunquam aspernantem, etiam si ex ijs essent, qui adhuc uiuunt, nempe Iacobi Fabri, aut Eras. Roterodami. De uiuis cẽsendum cautius, de mortuis reuerentius, qui sunt iam inuidiæ exempti, & redditi suo iudici: eamq; subierunt censuram, quæ omnes manet, idq; potissimum de illorum uita, & moribus: nam de eruditione paulo licebit liberius. Eos per quos profecerit quis, citet benigne, nec uelit, ut ait Plinius, in furto deprehendi potius, quàm mutuum reddere, præsertim quum fors fiat ex usura. Olim adeo erant in suum cuiq; tribuendo æqui ac liberales, ut ne uerbum quidem unum autori suo surriperent: declarant id Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alij: nunc & uerba, & sensa, & argumenta etiam integra, nonnunquam inuenta & opera subtrahuntur: quod seruile est admodum, magnarumq; simultatum in studijs origo: cui

Adrianꝰ Põt. max.

cui em nō sit graue seruos sibi suos abduci, nedū filios: utinam & de hoc plagio aliquid cautum esset lege Fannia: nec ulla spectari conuenit discrimina uel patriæ seri proris, uel sectæ uel ætatis: quemadmodum stultus ille populus, qui ut prudenter ab Horatio carpitur, redit ad fastos, & uirtutem æstimat annis. Non quin par sit, ut libri plus autoritatis mereantur, qui iam tot seculis placuerunt, illisq; tot ingeniorum consensus approbationis suæ calculum adiecit: de quibus omnibus una illa de scriptoribus sententia proferēda iudicatur. Quid quōd nouitas omnis iudicium præpedit, uidelicet nondū bene cognita. Qui in uerbo uno aut altero, aut multis etiam quempiam correxerit, ne continuo uideri postulet se illo esse doctiorem, aut magis ad rem attulisse, quod multi sibi ipsi stulte persuadent: ut si quid in magnis autoribus corrigant, illis se protinus anteponi oportere autument: uelut quum memoria seu incogitātia magnus uir labitur, nam Horatio uel Homerus ipse dormitare non nunquam uiderur: aut quum linguæ ignorātia fallitur, quæ errata Græce ac Latine semidocti captant, magna sanē iniquitate, qui à nobis eam cognitionē Latini aut Græci sermonis exigunt alieni atq; insititij, quæ in Ciceronē aut Demosthene uix fuit, uel in quopiam ex illis, qui linguam suxerunt cum lacte, quiq; populo uniuerso uti quotidie poterant magistro, & de quibus dubitarent, à cerdone uicino aut fabro admoneri. Quōd si isti tam acres censores subituri essent eandem conditionem iudicij, mitiores credo se præberent suis reis. Haud pauca iniquissimæ huius seueritatis habemus exempla, non tam prisca quàm seculi huius finitimi, Vallæ, Politiani, Beroaldi, Mancinelli: non pauciora ętas nostra tulit: ut præteream in hoc genere calumnias, de quibus quū de corrupta grammatica dicerem, fum locutus. Equidem haud negauerim, quin notari magnos scriptores interdum eruditionis. Sed non prorinus plus aut idē adfert, qui notas, & qui opus cōposuit. In autore alicuius disciplinæ, boni cōsuleris errores alterius: ut in theologo historiæ, in historico primæ philosophiæ, modo muneri suo satisfaciat: multo benignius linguæ peccata condonabis

tis: bonam sententiam Gallice aut Hispane dictam amplecteremur, non accipiemus uitiose Latine? ego uero cum Marco ipso Tullio indisertam malim sapientiam, quàm stultam loquacitatem. Augustinus recte, qui eo magis ait solœciismis & barbarismis offendi homines, quo infirmiores sunt: et eo esse infirmiores, quo doctiores uideri uelint, non rerum scientia, quæ ædificat, sed signorum, qua non inflari difficile est, quum & ipsa rerū scientia sæpe cernicē erigat, nisi Dominico reprimatur iugo. Nolim tamen hoc sibi nomine imperiti & sordidi scriptores plaudant, tanquam res habeant, quia uerbis careant: imò duplici crimine sunt isti damnandi, quòd quū rerum essent uacui, nitorem omnem atq; elegantiā uerborum abiecerunt: nam si res essent penes illos, indocti profecto atq; iniqui esset, de uocibus mouere illis cōtrouersiam ullam, aut querelam omnino aliquam: quo apparet, multa esse uerba nequicquam Ioanni Pico profusa in illa ad Hermolaū epistola nobili: nō enim res sunt apud Aucnroem & Scotum, ꝺd ipse sibi sumit, qui à nobis non tam ut spurci, quā ut inanes culpantur. in scholis & tota uita quantumcunq; ob ingenium, iudicium, studium, eruditionem multiplicem, cognitionem uariarum rerum late parentem laudetur quis, de uirtute certè ac pietate laudari coram non oportet, ne leui illa extollat aurula, & id ipsum bonū, de quo laudatur, dum laudatur, amittat: nec absentē nisi parce, & de operibus quæ uidemus. Paulus nō uult quenq; de ipso iudicare, aut sentire, supra id quod uideat in eo, uel audiat: & Sapiēs nescirī ait ab homine odio ne an amore dignus sit: uidelicet finis est expectandus in uno quoq; hominū, animali ad mutationem promptissimo. Viri docti eo inter se debent esse affectu, ut iuxta Pauli sententiam, nec inuicē iudicent, nec iudicati ægre ferant: sed utriq; expectent patienter tribunal & forum illud Domini sanctum & iustum: iudicans dementer ac flagitiose agit, qui de conseruo suo communi domino præiudicat: iudicatus autem tracter animo id, quo se Paulus consolabatur: Ego uero nihili facio à uobis iudicari, uel ab hūano die, Dominus est, qui uere & iuste est de me sententiā laturus, il

lius eo

Oño ferenda inuidia.

lius cognitionem reformido, illi quantum possum, me ipse paro. Non decrunt magnę eruditioni, qui inuideãt res altas & pulcherrimas morsu apperit liuor, ferda & iacentia prætermittit illæsa. Themistocles Atheniensis homo, quod res eius docuerunt, acutissimus, rogatus à quodam, an præclara iam sibi uideretur agere: nondum inquit, nam inuidos non habeo. Quòd si ea est lex, quã sibi humana malitia imposuit, ferat uir sapiens communem sortem, nec indignetur sibi accidere, quod omnibꝰ. Nec à deo contendat impetrare, quod ab eo patre filius non impetrauit unicus, charissimus, ut in suo mũdo desint sibi calũniatores & maleuoli, qui diuina illius opera in partem pessimam raperent. Vult ergo lege hac seruus nequam domi alienæ solui, qua filius domi suæ tenebatur? Sed nec est tamẽ à benefaciẽdo propter inuidos & maleficos cessandum. Accipite Socratis orationẽ, quæ est à Platone in eius Apologia perscripta. Si mihi uitã Athenienses in præsentia concedatis uitam hac conditione, ut ne post hac in sapientiæ inquisitione uerser, & ligo quidem uos, sed Deo certum est parére potius quã uobis, ac quamdiu uiuam & ualebo, philosophari, atq; unumquenq; uestrum exhortari ad uirtutem non desistam. Et quando is qui eruditionem est nactus non præsentibus tantummõ, nec iis quibus cũ uiuit, prodesse uolet, uerum absentibus quoq; & posteris, sensa animi sui monimentis literarum ad diuturnitatem consignabit. Principio noscat se, & uires suas expendat, quibus polleat rebus, quibus sit scribendis idoneus: aptissimi oĩm sunt ad monimenta ingenij tradenda posteris, qui iudicio præditi uegeto & acri, ad coniectandum sunt dexterrimi. Qui uero diligentia solum ualent, ingenio non item, ea sibi desumant, in quibus diligentia sit opus, non acumine: abstinebunt ab orationibus, ab historia, cui ẽciones sint admistæ, à prima philosophia, à præceptis morum: tractabunt obseruationes, collectanea, nudos annales, emendationes autorum, collatis codicibus, sed fecit Valerius Probus, non addita sua cõiectura: nã hoc munus est iudicij. Non eiusdem est & multa colligere, & de illis omnibus exactam sententiam, & iudicium promere

De scribẽdis operibus.

mere. Idcirco studiosi, qui nihil intermittendo multa legunt, multa audiunt, multa scribunt, & colligunt, iudicio ferè seipsos priuant præcipuo bonorum omnium in uita. Danda est sua studijs relaxatio, & uiuidius est iudicium animi non fatigati. Cursus, saltus, denique labores omnes fortius ac ualidius ex interuallo exequimur. Scripturo multum est legendum, meditandum, scribendum, emendandum, ædenda paucissima: harum actionũ hæc est, nisi fallor, proportio: lectio sit ut quinque, meditatio ut quatuor, scriptio ut tria, emendatio redigat illa ad duo, ex his duobus unum proferendum in apertum. Ad hoc opus maximi momenti purior ab affectibus & sedatior accedat, quàm ad aliud quodcunque, etiam pacem à Deo, & ueniam precatus. Veniet illi in mentem uocem dissolui statim, exaudiri à paucis, scripturam omnibus innotescere, & semper: idcirco nunquam non lædere, quæ hic sint mala: non sument in manus stilum, quãdiu ira, uel odio, uel metu, uel ambitione, uel qua alia praua cupiditate agitantur. Si eam deponere non possint, stilum citius deponant, ne quid ueneni in opus trãsfundatur animo, id est ex fonte. Postea quam scripseris ostende iis opus, à quibus recte admoneri te posse confidas, eorumq; sententiam attentus ac patiẽter auscultato, quam tecũ æquo animo reputes, ut quæ uidebuntur corrigas. Quanto satius est ab amico priuatim admoneri, quàm ab inimico publice obiurgari? Sunt tamen noua quędam inuenta, quæ melius poterit autor ipse arbitrari, ac iudicare, quã alius quiuis. Primum quum pariet, ne afficiatur amore fœtus necdũ uisi: quæ res uehemẽter iudicandi facultatem debilitat, quam priusquam cognoscamus, diligimus: quod parentes in filijs faciunt, qui nondum natos iam amant, quo fit ut mox censere de natis nõ ualeant. Hinc quod Quintilianus consulit, opus aliquãtisper seponat, ut ad illud postmodum refrigerato iam inuẽtionis ardore tanquã alienum redeat, lector, non autor: accedet multum iudicio ex dilatione, tum comparatione sui arq; aliorũ. Quę omnia si probe sit executus, opus tamen pergat placere, bonam debet autor spem concipere, placiturum quoq; aliis

Emendatio.

Aeditio.

aliis. De emittendo in publicum uersiculus est Horatij, Ne præcipitetur æditio, nonumq; prematur in annum: ex cuius duabus partibus priori consentio, posteriori nō item. Neque enim uidetur mihi in tanta uitæ breuitate expedire, ut nonus demum annus fœtum nobis pariat: sed neq; in uniuersum potest dari certa regula propter uarietatem ingeniorum, & operum: satis fuerit admoni tam esse cuiusq; prudentiam, non oportere æditionem tanquam immaturum partum ante tempus efferi. Nam repositæ quacunq; necesse est, iudicium antequā ritè de illa statuat, quæ ad illam pertineant omnia attēte ac sub tiliter circunspicere, quod fieri cogitationes præcelerēs non sinunt, ut quæ intētionem mentis in unum aliquid rapiunt penitus, & à contemplatione totius auertunt: itaq; fallitur scribens ipse, & falsus alios, qui se illius cō miserūt fidei, in eundem secum errorem trahit: quoq; semel erit prauum, si de eo admoneatur à quoquam, per tinaciter defendit, ne lapsus credatur, unde oriuntur sē ctæ feracissimum rixarum seminarium. Sin ipse errorē suum sponte agnoscit, non emendat simpliciter, sed ambigue, ac perplexe, nomini magis quām ueritati consu lens: hinc sunt æditiones fictæ & reūctæ toties, ut aliquā to post nesciatur quæ prima sit illarum, quæ altera, uel tertia, quæ autoris ipsius sententia, qua standum: idq; fit tanto confusius & incertius, si quo secunda, aut tertia, & aliæ deinceps recognitiones non peruenerint. Neq; ue ro me fugit, esse nonnulla, quæ primo quoq; tempore ne cesse erit euulgari: de quo genere sunt narratio rei gestæ ad plurimos uiuentium pertinentis, tum quę insectandi criminis in commune noxiī, aut depellendæ à nobis ca lumniæ componuntur: ea satis fuerit diligēter esse à no bis excogitata & perscripta, nam dilationem res non fe runt: nec quæ sunt eiusmodi, præcipitata dici debent, sed maturata. Non desunt quæ deterit cura, nō emēdat: sunt enim ingenia tam subiti ac uiuidi impetus, ut eorū opera meliora sint effusa, quām refusa. Quæ post æditionem uidebuntur autori ipsi parum rectè expēsa, cor rigar planè, aperte, simpliciter, magis de claritate ueritatis solicitus, quām de sua ipsius: sed nec ipse iacturam ul

Aeditiōis correctio.

lam fecerit existimatiōis: quis enim est usquam adeo re rum humanarum expers, & ignarus, ut nesciat optimos quosq; & sapientissimos uiros tempore ac studio in me lius proficere? an ego excellentis ingenij uirum nihil plus credam assecutum senem esse quām iuuenem? iners profecto ac miserrimum est ingenium, cui non plus po sterior dies, quā prior adfert. si libri sint dogmatici spar si iam & euulgati admodum, consultissimum erit librū correctionum exemplo diui Augustini componere: aut si quid erit addendum secundam æditionem seorsim da re, ut fecisse uidemus Boethum Seuerinum. Sin opus uel non continet dogmata, uel non adeo est diffusum, licē bit, quod est apud poetam, male tornatos incudi reddē re uersus & opus recōcinnare, atq; etiam si res ita ferat, retexere de integro. Quod si ab aliquo corrigatur, agno scat beneficii, & palam agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie conuenit stare, nullius est propria, sed cō munis omnium: q; si ille in eam inciderit, irasci re non oporret, illi potius gratulare felicitatem, quam & tibi licet esse cum illo communē. Sed proculdubio ita res ha ber, qui pro ueritate certant, sic sunt animati, ut eam à quocunq; inuentam complectantur: qui autem pro suis inuentis, id est pro suo nomine ac gloria, tanquam aras & focos, quicquid ab eis prodierit, tueantur: cuiusmodi sunt in omni quidem disciplina complures, sed in ijs po tissimum artibus, quæ circa sermonem occupatæ sunt, grāmatica, poetica, rhetorica, & ea, quæ cū his est con iuncta, philologia: primum q; peritia uerborū, ut rectē est ab Augustino scriptum, ualde inflat: deinde q; horū opera magis uidentur esse illorum fœtus, quā quæ phi losophi aut theologi cōscribunt: orationē enim orator peperit, poeta carmen: ueritatē nō peperit philosophus, aut theologus, sed natura: ideoq; uerax philosophus cō traditionē opinionis suæ, naturæ potius interpretatur esse iniuriam, q̄ sui. At qui falsum cōminiscitur, ægrius ferre repugnari sibi, quām qui asserit uerum: nā uerū ne mo gignit, falsum ex mendace ipso nascitur: itaq; qui ue rum affirmat, propugnationem sui dicti naturę, tēpori, Deo cōmittit: qui falsum, ipse sibi illius tutelam sumit.

Accedit his, quòd uerba uelut facies & forma quædam sunt exterior, sensa autem interiora illa referūt, ceu ui letudinem & mentē: indignius uero formosi accipiunt cutem & liniamenta sua perstringi, quàm boni suam uirtutem: citiusq; uir probus malum se appellari æqui boni faciet, quàm speciosus deformem. Quæ ad mores non pertinent ea graue est ad alienum nos stomachum aut iudicium formare. In ijs uero, quibus homines uel meliores fieri uel peiores possunt, publicos præfectos esse aliquos examinandis libris expedit, uiros iudicio, doctrina, probitate in toto populo præcipuos ac spectatos.

TOMI SECVNDI, QVI CONTINET LIBROS DE TRADENDIS DISCIPLINIS, SIVE DE DOCTRINA CHRISTIANA, FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE PRIMA Philosophia siue de intimo naturæ opificio, Liber Primus, Tomi Tertij.

DE INTIMO naturæ opificio, hoc est quibus ex causis, qua ratione atq; actione oriantur singula, crescant, existant, intereant, disserendum est nobis hoc opere. In quibus omnibus scrutādis tametsi magnis tenebris premitur nostra mens, tamen alium in hac uita haberi eorum quæ sensuri aut dicturi sumus ducem, nec possumus nec debemus, quàm quod illa & ui sua naturali, & usu ac meditatione consequitur. Nec dum ea comminiscimur quę ratione nulla demonstrantur, in absurda figmenta incidamus, & somnia sequamur pro doctrina sapientiæ. Cui quidem rationis nostræ præceptioni ac monitis non solum auscultabimus in speculatione naturæ, sed in rebus etiam diuinis cum omni cultu ac reuerentia uel spectandis, uel ut dabitur nobis, exponendis. Habitat enim Deus lucē inaccessibilem nobis, circumseptam caligine, ita ut nos corpore hoc peccati obsessi lucem non ualeamus intrare, nec perrumpere caligine: & qui proxime ad deum accedunt, offundi se uicina caligine sentiant, & nō assequi sese attestentur, quemadmodum uir ille cœlitus etiam illustratus fatetur: ego, inquit, nondum arbitror me cōprehendisse. tamen in illis ipsis quæ indicibili interuallo capitum nostrum omnem antecellunt, & uerbis ac humano loquendum est more, & ut ratio & iudicium nostrum assequitur, sentiendum. Ne si hūc spernamus ducem, in errores multos uagi atq; incerti prolabamur: furor est hominem relictis quæ homo capit, ea quæ nō capit, affirmare, nisi quem constet magistro edoctum humanitate omni maiore ac potiore, quod paucis admo-

Dux uitæ mens.

dum tribuitur. Neq; uero usq; adeo mentis nostræ acies
retusa est, quin aterna ueritates prospiciat, quatenus ho
minum generi conducit: hoc enim beneficium est ingés
hominum generi à deo tributum. Et humana quidé iu-
Humanū iudiciū. dicia sunt quædam naturalia, sunt alia siue artificialia si
ue arbitraria libeat appellare, siue etiam consulta. Natu
raliter dicuntur iudicari, quæ ab omnibus eodem mo-
do & semper: ut quæ usurpantur à sensibus: Item quæ à
parte maxima, & ab iis quorum ingenium integrū est,
ac rectum, id est planè humanum, non deprauatum uel
stupore, uel educatione quadā ferina, non studijs ac per
suasionibus infectum, & detortū. Artis siue arbitrij sunt
consilia sunt, quæ ab aliis aliter & aliàs cēsentur. Quod
naturale est, nō potest esse ex falso. Neq; enim falsas de
rebus opiniones humanis ingenijs deus indidit: nec po-
test certius esse ueri argumentū, q̄ omnes natura aliter fic
sentire. Nam si magni alicuius & sapientissimi uiri au-
toritas iure habet momenti plurimum, quanto habebit
maius autoritas generis humani, & quidem à natura ue
rissimo, ac certissimo doctore instituti? Quid ignorat
deus, aut quid est, in q̄ uelit nos falsos? uult ille nos op-
timè suum ueras de se ac rebus omnibus habere sentētias, nec
inscitia nostra illi potest ulla ex parte prodesse. Aut sæ-
pe de hoc tanto ac tam admirabili opificio dicturi ab
illo exordiū cepimus, à quo sunt rerū uniuersarum ori-
gines, in quo media, ad quē exitus, quēadmodum à sanc-
Deū esse. to Apostolo est traditū. Apparet ergo à natura esse no
bis inditum deum esse, q̄n nulla est tam barbara, atq; im
manis natio, cuius non animum intelligentia atq; infor
matio imbuerit Dei. Quisquis oculos in sublime ad tam
tam tamq; admirabilem speciem attollens cōsyderat or
dinem & cōstantiam cœlorum ac temporū, profecto du
bitare nullo modo potest, quin à præstanti aliqua sapiē
tia hæc administrentur. Tum quæ sunt naturalia, in iis
aperrissime se drodunt, quæ repentina consilium omne
excludūt. Atq; in lætis aut tristibus subitis, sæpe etiam in
admirandis, quum affectus arte non possunt regi, ocu-
los sursum omnes dirigunt. & opem illinc poscunt, aut
gratulantur aut uenerantur, ac adorant: quod est clarissi

mum signum, existimare eos illic habitare potentissi-
mum autorem ac rectorem oīm. Nam q̄ sursum oculos
erigunt, quum princeps naturæ sit ubiq;, hoc significāt,
dignissimum esse locum illum, quæ sedes dicatur, & qua
si regia principis oīm. Tum illius & uis & sapiētia, potis
simum cœlo declaratur, sicut à Diuino uate dictum est, Deus.
Cœlos enarrare gloriā Dei. Verum quisquis Deum no-
minarit, indubie rem putat se nominare sapientissimā,
potentissimam, optimam: magnumq; ducit nefas esse, si
quis contrà de Deo sentiat. Quid enim sapientius, quàm
qui hæc regit, quæ uel sola contemplatione stupefaciūt
omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc ultro
pareant? quid melius, quàm qui hæc condidit omnia tā
pulchra? tam grandia nullius rei indigus? quiq; tantas
commoditates rebus omnibus conditis ad se conferuan
das progenerat? qui tam lentus est ad se de iis ulciscen-
dum, à quibus numen suum nefandis facinoribus uiola-
tur? neq; enim inter hominum scelera adeo tum crebra,
tum etiam grauia, & abominanda momentum tempo-
ris perseueraret mundus, nisi ille, qui hæc regit esset opti
mus, & proinde longanimus. Ergo quia sapientissimus
est, omnia in finem aliquem constituit, & quia optimus
in finem bonum. Non enim sapiens temere aliquid ag-
greditur, nullo præposito sibi fine, quem spectet. Nec bo
nus aliud spectat, quàm bonum. Et quia potentissimus,
facile quæ sapientia ad finem illum esse congruentia iu-
dicarit, exequutus est. Nobis quidem propter tarditatē
ingeniorum, & maximarum rerum inscitiā, ortus, pro-
gressus, exitus, & causæ singularum ignorantię sunt. Fie
ri tamen non potest, quin ille maximas habeat, & in mi
nimis rebus causas, alioqui nō esset qualem natura ipsa
docet, sed neq; alium uel mens ipsa potest sibi cogitatio
ne fingere. Verum illius sanctæ & reconditæ uoluntā- Causæ uo
tis rationes ac consilia occulta sunt nobis. Itaq; uæcor- lūtatis deī
dis est earum rerum causas inquirere, quæ causæ non
sunt ab illo foras proditæ, sed in consilio ipsius referuā-
tur. De quo est in sacris literis: Quis cognouit sensum
Domini, aut quis consiliarius eius fuit. Tales sunt cau-
sæ eorum, quibus illa sapientia pro instrumentis utitur

sui finis, nam hæc sunt uoluntatis eius, sicut artificis in paritate similium instrumentorum hæc sumere ad opus magis quàm illud: omnia enim Deo sunt ad quoduis opus paria, nec minus commode alijs posset uti ad eundem finem, quàm illis quæ sumit: ut ignem esse calidum, glaciem frigidam, hominem sic esse compositũ, sic ali, sic uiuere, tot cœlos, tot stellas, non pauciores, nec plures. Hæc naturæ, id est huic opificio sunt prima, nobis postrema, ut nec nos, nec illa ulterius progrediamur: Illa quæ ubi incipit, nos qui ibi fistimus. Deo uero media sunt, ac instrumenta uoluntatis. Quippe non aliud sunt rerum naturæ, quàm illius instrumenta. Quærere cur non plura astra, cur non pauciora, cur non alter disposita, Item de elementis, de formis animantium, denique de numero, magnitudine, dispositione, uiribus earum rerum, quibus constat hæc tanta uniuersi moletio, hoc uero est uetita sepia transcendere, & imprudenter ingerere se in arcana diuinitatis. Illa enim omnia uoluntatis sunt illius, cuius consilium nescio an communicatum sit angelis, certe nobis occultum est. Quæ uero his positis, sequuntur, naturæ sunt. Et naturæ legibus sancitis, ut ignis lignum exurit, non saxum: stomachus humanus panem & carnes concoquit, non stupas: Luna plena deficit, silens uero solem abscondit. Longiores esse dies in æstate, quàm in hyeme. In quibus coniecturas quasdam inuenit hominum inquisitio: nam scientiam non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppressi: Sed neque est nobis necessaria. Nam uidemus omnium quæ in hoc sublunari sunt mundo principem esse, ac præsidem hominem constitutum. Quando non beluis sunt hæc parata, quæ uti nesciunt: finem uero quum aliquem etiam in minimis & uilissimis esse rebus sit compertum. Nec mirum, quando, uti diximus, à Deo nihil est temere aut fruſtra conditum, nempe à sapientissimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hic uidemus, imò eum anxie & irrequiete aliò pergere, dum hãc uitam agit, apparet eum aliò tendere ac spectare. Nec quicquam homine esset uel uanius, uel miserius, si huc tantum omnes illius actiones

Hõ princeps sublunarium.

nes cogitationésque referrentur: quum eum palàm sit nunquam quiescere, semper in solicitudine, & cura futurorum iactari, nunquam potiri uotis, quibus in totum acquiescat: optare semper, quorum nunquam fiat compos: quã de re alibi erat copiosius disserendi locus. Quæ propter aliorsum dubio procul, quàm ad uitam hanc pertinet, nempe ad alteram quam assequetur his uinculis corporis & peccati solutus. Vt quemadmodum in locis maternis tantis contectus inuolucris, per nouẽ menses huic luci formatur, sic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantum mysterium intellectum esse à L. Seneca magnum est indicium, quantopere ad ueritatem omnem mentes nostræ sint à natura conformatæ, quæ si uelint studiosè nauare operam ad ea peruenient, quæ impijs, atq; imperitis incredibilia uidentur. Sed reuertamur ad id, quod cœpimus. Quemadmodum ergo in utero sensim robur accipit, & condiscit hanc lucem, atque aërem posse ferre, sic nunc exercet se per uirtutem, ut tantę illius lucis aspectum sustineat, in qua est finis eius, ad quem est conditus. Nam in eo positus nihil requiret amplius, plenus gaudiorũm & securus. Sed hic cum contemplari est uelut præfectum huic orbi, religionis capacem ac Dei cognoscendi: Et quia cognoscit tantum bonum, etiam amat: nam uoluntas in bonum fertur, pro mã nutu suo, ut mentis acies in uerum. Porrò quod amatur expetitur, quid enim amatur nisi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim uinculum est unicum rerum spiritalium: Siquidem non alio glutino possunt illæ copulari. At quòd homo natura id expetit, euidens signum est posse assequi: quando ad impossibilia naturales cupiditates non accepimus. Ad hoc quidem habent omnes insitũ à natura expetitionem, quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum uotum, & impossibile desyderium, quum se tam pusillos reputant, illum uero tantum, sicut in humanæ quoq; fortunæ magnitudinibus usu uenit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in se sublimis & infimi naturam desperationem adimeret, fiduciam augeret, ut ab humili ad excelsum per illum ascenderetur. Sed hominem hunc siue

iam tantarum rerum dominum, siue tantis bonis destinatum instructum fuisse præclarissimis à Deo ad tanta munera facultatibus credi par est: nam qui sapientissimus iussit finem peti, idem optimus facultatem & instrumenta finis consequendi uoluit attribui: potentissimus tribuit, fait igitur ornatus & quasi armatus uiribus, & firmitate corporis, ut ipse mancipiorum suorum dotes excellētius possideret: celeritate intelligentiæ, qua munda & diuina facile percurreret, quum uellet, quum esset opus: tū luce iudicij, & consilij, ut quid & cuius quidque esset pretij momentique censeret, in iis quorum erat dominus factus: æquitate etiam uoluntatis, ut quæ conformia essent summo illi & soli bono, cui erat unice pariturus, sequeretur, quæ contrà deuitaret: ut hoc denique obsequio & amore coniungeretur ei, quo nihil habuit charius, & proinde neque optatius. Nunc uero quum & corpore hominem cernamus morbidum, & seruum eorum, quæ illi deus subiecit, tum intelligentia tardum, & consilij tenebrosi, & uoluntatis prauæ, indubie degenerasse apparet ab illo homine, qui quum huic mundo erat à DEO præfectus, tum ad tanta bona conditus ac destinatus: nos peccatum scimus esse causam, quo desciuit à principe & imperatore suo Deo. Quidam philosophorum naturæ progressu cō peruenerunt, ut dicerent animas hominum in istis corporibus, tanquam in ergastulis uinctas magnorum scelerum pœnas dare. Sed de imperio rerum & fine destinato utrum retinuerit, utrum amiserit, ex relictis ac perditis facultatibus est intelligere: Ademptæ sunt uires & celeritas cognoscendi: hinc ad regendum potentia, tum obedientia subditorum, ergo & regnum cuius hæc erant instrumenta: & in eius corpore uelut nota quædam censoria inusta est rebellionis primæ, ut menti nec corpus nec affectiones obtemperet, magna quidem & deploranda iactura, sed huic maximam adfert consolationem spes finis, quæ sumitur ex facultate ad eum consequēdum relicta. Nam in delicto illo quum homo quantum in ipso erat, ius sibi omne præcideret ad finem, Deus tamen illius miserius castigauit filium, non abdi-

abdicauit. In illo utiq; scelere dominatum amisit orbis, non tamen, quod magis expetendum est, penitus eum reiecit Deus à fine: ideirco nec instrumenta & ueluti uiaticum sustulit, quo ad eum perueniret: tantumq; ei reliquit luminis, quantum sat esset ad ingrediendum illa uia, quæ rectà ad felicitatem deduceret. Nunquam eo lumine sustinuit Deus orbari prorsus hominem, quod ei de suo lumine quotidie accendit. Nunquam enim fuit ulla uel tam stupida & socors natio, uel tam cæca ætas & caligine oppressa, in qua homines ignorarint illa, quorum scientia ad felicitatem eos perduxisset, si essent exequuti. Ideo de filio Dei, quæ est diuina lux & sapientia dicitur, quòd illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum: perdidimus ergo res & imperium, sed nobis uera bona diuino beneficio, seu uertius indulgentia relicta sunt. Ad cognitionem quoq; rerum naturæ id reliquit facultatis, quo assequeremur, quod uitæ huic ruendæ satis esset, sed labore tamen, cura, intentione magna animi: non quod eruendæ sint res è tenebris, sed quòd tardius est factum nostrum ingenium, & debilior mentis uis casu illo flagitij & discessu à lumine. Neque enim tenebris sunt res coopertæ, sed nostræ mentes: nonnulli tamen quæ sunt in nobis uitia, in naturam transferunt: uerum neque hac ignoratione quicquam accepimus iacturæ ad eam perfectionem, quæ fira est in adeptione finis. Nam amplior causarum cognitio pulchra quidem est, & uoluptatem habet permagnam intuitu speciosissimi spectaculi, ut Virgilius felicem eum uocet, qui potuit rerum cognoscere causas: Sed tamen hactenus modo necessaria, quantum sat est ad parandam & conseruandam uel uitam uel uirtutem, & uitam propter uirtutem: quò uidetur etiam Virgilius eam ipsam deducere felicitatem intelligentiæ causarum,

Atq; metus omnis, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, strepitumq; Acherontis auari.

Atqui istud relictum est humano generi ex tanta opum iactura. Anxia uero illa cognitio adeo non est ad parandum,

Tenebræ nobis, non in rebus.

dum, quod petimus, necessaria, ut non raro etiam illinc abducat. Multi enim acti dulcedine scrutandi cur quæque fiat, & quomodo, à cœlestium rerum cura & cogitatione auocantur, & à cultu uirtutis, dum illis suis studijs tanquam à Sirenis occupatis nec regere uacat populos, nec domos, nec suos ipsorum mores cõponere, per quæ ad felicitatem illam contenditur, nec aliter licet maximas & præcipuas uitæ utilitates deserunt, dum illis suis uoluptatibus immodice indulgent: non aliter quàm qui ludendi aut libidinis delectatione, subtrahit se à negotijs seriis. Atqui dicat aliquis, ut Aristotelem, naturale est hoc hominibus sciendi desyderium, & cognoscendi rerum primordia, progressus, exitus, quid ergo inane penitus euadet? minime uero: imò quia nequeunt in totum frustrari, expleri autem in uita hac uidemus non posse, colligẽdum tanto philosopho fuerat aliquid post uitam hanc restare ubi expleretur. Breuis est homini hæc uita concessa, ut in ea se ad alterius felicitatem exerceat per uirtutem, & paret, in hoc unum intentus, non impeditus alijs curis: si hoc rite fecerit, consecutorius quæ concupiscit. Nam quum illi erimus coniuncti, & quasi unum per amorem facti Diuinæ sapientiæ, in qua sunt thesauri omnes scientiæ & cognitionis, dimota, qua nunc occultatur caligine, ibi permittetur nobis omnia ex pleno, & puro haurire, ut animus noscendi auidus facile se expleat, sitimq; illam exatiet: quod in Phædone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nos tamen interea dum hanc uitam degimus, siue quis eam peregrinationem, siue exilium nominet, quædam annotauimus huic itineri conducentia: earum cognitio inquirere & utile est in præsens, & quia nobis utile, ideo se in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora semper tribuit, quæ prosunt. Ex singulis enim aut quę uiderunt oculi, uel audierunt aures, & alijs sensus in sua quisque functione cognouerunt, mens nostra præcepta effecit uniuersalia, postquam illa inter se contulisset, nec quicquam simile obseruaret in contrarium. Incerta quidem hæc sæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis, & falsa deprehenduntur, quæ erant inter

Regulæ uniuersales.

inter eruditos longo tempore receptissima. Sed qualiacunq; è re hominum fuit cõsignari, & tradi per manus: nam satius est rara negligi, quàm nõ annotari, & tradi frequentia. Multi in unum contulerunt quisq; sua, & singuli præsentes, ne in colligẽdo falleremur, ne fieret uniuersalis canon ex uno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, uetustatem consuluimus, cui prospexerunt maiores prodendis ijs, quæ ipsi usu suo obseruassent. Tum ne locorũ uarijs naturis falleremur, quod operis quoq; loco natura exerceret, & quasi miraculũ ostenderet, sumus scrutati. Sic emendicauimus aliquid, quo hanc egestatem sustẽtaremus. Nam nihil est minus uerum, quàm quod prouerbio iactatur, quorũdam ore trito, inter omnes sciri omnia. Melius illud, quæ cuncti sciunt, minimam esse portionem eorum, quæ ignorant. Et quandoquidem tam multi ad sustentandã hanc inopiam contulerunt, nemo enim est, qui non aliquid in suum uel alienum usum inquirat: nam ad disciplinas nobis utiles exculpendas uires & naturalem quandam industriã unusquisq; habet. Ideo diligenter sunt animaduertenda uerba, quibus quisq; obseruata sua cõmunicauit, ut intelligamus quid sit id, quod perhibetur. Prouide Dioscorides Cilix, quum herbarum historiam scriberet, singularũ nomina multis linguis expressit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tantopere conduceret cognosci. Ad hoc uis prope omnis sciendi atq; intelligendi in uerbis est sita: nam uerbis sensa cõsignãtur, & quæ quisque mente ac cogitatione assequitur, uerbis exprimit, ijsq; quantum facere potest coniunctis cum explicatione naturę rei cuiusq. Itaq; diligenter communis uerborum usus est animaduerrendus: ex quo pluri-mũ in omnibus disciplinis & existũt quæstiones, & profligãtur. Quod est uidere apud Aristotelem, Platonem, & alios. Quanquã quid Philosopho tribuendum sit consensui loquentium, alijs dicemus ut spero. Teneat philosophus sensum communem in uerbis, sed de illo disserendo adsit modus, ne non tam in rebus uideatur esse occupatus, quàm in uocibus, quod alienum est ab eius professione. Tum ipse, ut quiuis alius, quæ dicat, ea quoad eius

eius facere poterit, lingua & uerbis de uulgo sumptis eloquatur. Quocirca communis sermo exacte cognoscendus est ei, qui ex collatione minutorum assium, aliquas diuitias corrogat qualcunque, id est, aquam ex stillicidijs. Ideo disciplina hæc, quæ à nobis in præsentia instituitur, accommoda est principijs omnium artium. Nam causas & origines rerum, quæ aliæ tanquam principia inexplorata accipiunt, principio enim nihil est prius, hæc contemplatur, & explorat. Tum uerba communis usus enucleat, quæ cæteræ uelut tecta cortice accipiunt bona fide, nihil metuentes fraudis: hæc enim fraudem, si qua delitescebat, retegit, quæ singula scrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quasi fundamenta sui ædificij. Est etiam ad usum uitæ apta, & ad bene sentiendum iudicandumque intellectis rijs, quæ uersantur in usu communi hominum. Postremo ad uniuersales statuendas regulas animaduerso quantum fieri possit, naturæ artificio, & adexperimenta adiuncto pro norma, quæ omnia de naturarum uolo intelligi. Ingredimur ad cognitionem rerum ianuis sensuum, nec alias habemus clausi hoc corpore: ut qui in cubiculo tantum habent speculare unum, qua lux admittur, & qua foras prospiciunt, nihil cernunt, nisi quantum speculare illud finit: ita nos uidemus, nisi quantum licet per sensus, tametsi foras promicamus, & aliquid ulterius colligit mens, quàm sensus ostenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Assurgit quidem supra illos, uerum illis innixa: illi ei aperiunt uiam, nec alia egreditur: alia quidem esse iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quę dicimus esse, aut non esse, hæc aut illa, talia non talia ex sententia animi nostri censemus, non ex rebus ipsis: illæ enim non sunt nobis sui mensura, sed mens nostra. Nam quum dicimus bona, mala, utilia, inutilia non rebus dicimus, sed nobis. Et sensus interdum adeo sequimur duces, ut quomodo illis uideantur, ita etiam pronunciemus uulgo, quamlibet mens contrarium statuat: ut non esse dicat ea Cicero, quæ tangi, aut cerni non queant, animo tamen atque intelligentia comprehendantur.

Ad quæ utilis disciplina hæc.

Prima rerũ diuisio

Quo circa censendæ sunt nobis res non sua ipsarum natura, sed nostra æstimatione ac iudicio: nec protinus sententiæ accedimus Protagoræ Abderitæ, qui talia esse dicebat quæque, qualia à quoque iudicarentur: de quo à Platone & Aristotele iure reprehenditur. Neque enim qui dicimus ex iudicio nos nostro de rebus statuere, ijdem & ueritatem rerum ad nostrum iudicium detorquemus. Nos ergo cognitionem seu iudicium habemus sensuum, phantasiæ, mentis. Sunt quæ usus cognoscit, ut colorata, & lucida: sunt quæ auditus, ut sonni: sunt quæ tactus, ut calida, frigida, sicca, humentia, aspera, leuia, dura, mollia, grauia, lenia, densa, subtilia: Sunt quæ gustus, sapores: sunt quæ odoratus, quod nomen ipsum adfert odores. Sunt etiam communia quibusdã sensibus, ut magnitudo, numerus, sub quibus continctum, & separatum, & hinc quadam tenus totum pars: ad copulationem quidem, non ad unitatem, quies, motus, figura, sub qua status, & dispositio partium, ut sedere, iacere: & quæ sunt contraria tenebræ, silentium: & quę assimulara ut colores Iridis, & palumbis in collo: quæ sensibilia dici possunt. Phantasia ex coniunctione sensilũ aliquid colligit, quę ferè sunt hæc. Ex sensilibus sine alia ratiocinatione, id in quo solẽ esse nempe subiectum illorum, ut ex colore, forma, statu, figura, hominem, leonem, capram: ideo fallitur similitudine accidentium, ut aues quæ ad pictas uuas occurrerunt: & ille, qui pictum uelum dimouebat tanquam uerum. Ita omnia cõposita naturalia huius sunt notitiæ: tũ colligit ex sensili exteriore actionem, ut ouis aut canis de forma maleficium: uel ex memoria, uel cæco stimulo naturæ necessario sibi. Tum ex actione agens cognoscit, uelut ex calore ignẽ: quod posset ad primum referri: Quę omnia uocentur sanè phantastica: hæc homo cum brutis habet communia, atque ideo toties in illis decipitur. Cæterum ex rijs, quæ sensus attulerunt, quęque commento iudicio deprehendit recta & breui argumentatione: cuiusmodi sunt ex causa effectus, ex effectu causa, ex actione finis, ex instrumento actio, omnia denique quæ

Diuisio rerum.

Sensibilia.

Phantastica.

per

per instrumentum inueniendi ueri solent exculpi, achi
bita cuiusque artis materia, idq; in rebus quæ omnino
exterioris huius naturæ constant opere: quæ à nobis ali
Deprehensa. cantur deprehensa. Sunt quæ mens ardua quadam assur
rectione supra sensus, & magna indagine inuestigaue
nō solū recte, sed oblique & ambagiosè, non tm quia ali
quid esset, aliquid esse, sed quia aliquid esset, aliquid non
esse, aut contrà: huius generis sunt Deus, angeli, dæmo
nes, mentes, immortalitas, uirtus, uitium, scientia, pru
dentia, felicitas, & omnia quæ sub sensus non cadunt.
Indagata Inquisita. quæ dicantur indagata siue inquisita. Et hæc quidem na
turalia sunt, id est, quæ natura sua constant, non intel
ligentijs nostris, aut operibus. Nam nos imitati sumus
naturam aliquid etiam agendo. Excogitauit mens no
stra, quod ageret ob finem aliquem, quæsiuit apta in
strumenta, operata est, & partim substitit in effectione,
Excogitata. partim opus ex ea peperit: omnia hæc sint excogitata
in quibus continentur artes omnes ac disciplinæ, pru
dentia tota, administratio rei priuatæ, & publicæ, geo
metrica, & arithmetica, & musica, non quę natura, sed
stant effectione, sed quæ humanis ingenijs, quæ perfe
ctius intelliguntur à nobis, quo mens magis excolitur
usu rerum. Sunt quidem hæc in natura, sed à nobis na
rantur, & sine nobis inania sunt, nulliusq; efficaciæ, quo
tenus quidem talia. Sunt quæ penitus confinximus, sed
in rebus, ut honorem, calamitatem, iniuriam, contume
liam: quæ cessante quadam nostra persuasione, nulla es
Conficta. sent: hæc nominentur conficta. Illa uero quæ commu
ti sumus sed extra res, ut chimæras, & centauros, nulla
sint nobis loco, nullo ordine. Quæ uero hactenus dixi
mus, pertinent ad ea, quæ sunt: nam & in futurum, & in
præteritum quum se acies nostra tendit, & alterutra co
templatur, memoria utitur in actis, prospicientia in his
Prospecta Respecta. quæ deinceps sequuntur: appellemus hęc prospecta, illa
respecta. In præsentia ita exposuisse uniuersalitatem re
rum sufficerit. Nam qui in obscuris uersantur locis, non
quid sint res audent definire ac affirmare, sed quid ipsis
uideantur: utilis est hæc annotatio ad cognoscendi ex
ercitationem. Prospecta dicimus fore, respecta dicimus

fuisse, cætera dicuntur esse: quoniam sicut posui, ad cen
suram nostræ intelligentiæ de essentia cuiusq; rei loqui
mur, sed quæ, & cuiusmodi sint singula procedenti ope
re subtilius explicabimus. Neq; enim omnia possunt si
mul tradi: paulatim sunt rudiora elimanda, & ad supe
riora est per inferiora ascendendum, ut figura quadam
tradantur prima; hinc exactius reliqua, non tam ut se
habent ipsa, quàm ut intelligi à nobis possunt. Quem
admodum uera bona omnia sunt in Deo, in rebus uero
ab illo genitis imagine tantum quadam ad illam uerita
tem efficta, ita esse uerum in Deo est, ab illo cōmunica- Esse.
tur rebus alijs omnibus: & hoc est primū munus, quod
à Deo datur rei conditæ, & tanquā fundamentum alio
rum munerum: omnia enim quæ Deus condidit, esse
ab illo acceperunt: ut esse possit quodammodo sic crasse
declarari, quod Deus dat primum omnibus, quæ creat.
Nam ut nihil est supra esse, omnia sunt sub eo, aut cer
tè nihil est eo ulterius, ita mens nostra facilius nomen
intelligit, quàm exprimit rem: imò illi alia omnia per
ipsum uel additionem ipsius declarantur. Ab essentię no
mine ens est deriuatum. Rei nomen tritius est Latinis Ens.
auribus. Ideo ex illa generali significatiōe in alias per- Res.
multas distribuitur: ut significet modo statum, sicut
respublica, priuata, familiaris: & pecuniā, ut facis rem:
& ut sit aliud à personis, quemadmodum in causis fo
rensibus: & aliud à uerbis, ut:

Verba q; prouisam rem non inuita sequentur:

Et aliud à futuris, ut de re dicas, non de spe: & aliud à
præteritis de re morbi differe, non de causa: & pro com
mercio & negotio quocunq;, ut res est tibi cum duro ho
mine: etiā pro rebus gestis, siue actis, ut res Apostolorū
scripsit Lucas: & pro commodo atq; utilitate, ut in rem
esse: est & quiddā generalius: quàm ut possis uerbo uno
exprimere, uelut de re uxoria, de re rustica, de re bellica,
& nauali: quæ Laurentius Valla obseruauit: nec solum
in Latino sermone, uerumetiam in alijs linguis, quod il
li rem uocant, in tam multa diffundunt. Sed certè ens
modo sit receptum appositius exprimit uim sui signifi
catus, quale est Græcis ὂν, quod Seneca quęritur se uno

Latino uerbo non posse exprimere. Sed potest usu fieri: quam Latinorum morositatem iure Quintilianus accusat. Pergamus porrò entis formas, modosq; declarare: Id quod sensili est tectum & quasi conuestum, quod appellemus sanè sensatum, ut ab armis armatum. In eo est sensile, & moles illa exterior, quam sensile operit: tum quiddam intimum esse necessum est, quod nec oculis, nec ulli sensui est peruiū, à quo manant actiones & opera, ut in homine consilia, & ratio: in arbore frondes, flores, fructus: in cane latrare, & leporem persequi. Quòd si intereat sensatum illud, & aliud prosuccedat, ut quum homo perit, & existit cadauer, quum arescit arbor, & remanet lignum emortuum, tum ex ligno fiunt cineres, restat quidem multa ex sensilibus, magnet moles, aut coniuncta, ut prius, atque eiusdem tenoris, ut in cadauere: aut sparsa, ut in cinere & fumo, actiones tamen amplius non sunt eædem: idcirco nec fons & quasi caput actionū est idem, nempe uis illa intus latēs. Nam in cadauere eadem est moles, & tota exterior facies, non tamē sensus, nec mens, nec actiones, quę prius.

Sensatum.

Vis.

Vis omnis ex actionibus deprehenditur, ut facultas artificis, & ciuilis potētia: neq; enim uim, aut facultatem, aut potentiam ipsam cernimus, nec sensu ullo usurpamus, quę in penetralibus sita est cuiusq; rei, quò nō penetrant sensus nostri hebetes. Et q̄ est generosa, & actuosa uis hæc, tam moles illa in qua residet abiecta & torpida: ideo nec actione ulla uel opere potest cognosci, quam non habet iners, & perpetuum segnis. Tegitur quidem sensilibus, quæ illam utcunque spectandam præbent: sicut dicimus intueri nos hominem, cuius uestimenta solum intuemur: idcirco species illius iure dici possunt, & forma, quòd informem forment, & facies, quòd quasi faciant esse, sine quibus infecta esse uideatur ac rudis. Cęterum torpens illa & qualiscunq; eius natura melius capitur, quum res priores cadunt, posteriores surgunt: ut quum bos perit aut ligna comburuntur. Nam quoutribus alijs discedentibus, alijs subeuntibus quasi hospitium illud temporarium præstat, moles hæc est, quæ materies nominatur. Ea est uelut ingens quædam massa, &

Moles.

Species.
Forma.
Facies.

Materies.

sicut Græci dicunt, ὕλη, quasi sylua per totum mundum diffusa: ex qua portiunculas assumens autor omnium addit uim illam, & exiftit unumquodq; ex ijs, quæ tam pulchra & uaria in mundo disponuntur homines, animantes, stirpes, lapides, metalla, uires illas præstantiores Deus condidit, quarum unicuique aliquid de sua potentia & sapientia est impartitus, alijs plus, alijs minus, prout quódque fecit suorum munerum capax. Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget. Quemadmodum pinsuri panem massæ addunt fermentum: & coacturi caseum lacti indunt coagulum, & ut uolunt per panem uel caseum conficere, ita multum aut parum fermenti & coaguli admiscent. In pastillis quoque odoriferis stymmati, quod est corpus & materia succus infunditur, quod est ex olei generibus, quæ nominantur hedesmata, unde uaria fiunt pastillorum genera pro ratione succi. Et sicut multa habemus sigilla, quæ eidem ceræ imprimimus, ita Deus massa hac utitur ut lacte, ut corpore stymmatum, ut massa farinę: fermenta autem, coagula, succos habet uarios quasi in pixides distributos: sumit partem massæ, adiungit particulam fermenti, uel coaguli: quibus massæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat, hæ sunt earundem uirium: ut duo homines, duo equi, duæ arbores quibus ex diuersis, diuersarum: sicut homo & canis: illa dicuntur eiusdem naturæ & rationis, hæc uariarum. Ergo diuersitas hæc ex fermentis nascitur, non ex massa: fermenta enim sunt multa, massa uniusmodi: nec est ulla, quę non quālibet uim possit recipere: subacta certè & parata recipit. Omnes sunt æque torpidę & segnes, sedes tantum uirium: quarū quidem experimur quotidie casus, interitus, ortus nouos. Materies quātumcunq; dissipetur, manet tamen, & facilem se his mutationibus præbet: ut de eodem appareat esse fonte, quæ eiusdem sunt ingenij. In sublunari mūdo facile id potest intelligi: de cœlesti materia dubitarit quis, ut quæ non uidetur esse eiusdem naturæ ac nationis, cuius hæc nostra: nec enim fluida est, sed firma, & constans. An id ex forma ei uenit, non suopte ingenio ac nutu? Sed hoc certè nullus mortaliū desi-

Materia cœlorum.

Ec a nierit,

nierit, qui in cœlis nunquam est uersatus: adducor tamē uerbis diuini Philosophi, & quem illa sapientia edocuerit opifex rerum, ut existimem diuersę esse naturæ. Moses enim librum originum mundi sic exorditur: In principio creauit Deus cœlum & terram, ut hoc dicto duæ materiarum rationes ac notæ uideantur designatę, non duę corporum essentię: addit terram fuisse uastam, atq; incompositam, & opertam tenebris. Quid potuit significantius dici de hac nostra materia eorum, quę generationes ac interitus accipiunt? ea est fluctuans, inculta, & tenebris obsita cerni ut non queat: additur ei facies, formatur, & excolitur figillo impresso, uel fermento adiecto. Hæc sunt duo frusta ex quibus sensata omnia conglutinat, seu uerius commiscet Deus. Idcirco primordia dicuntur sensatorum: neque uero necessariam esse uideo

Priuatio.

priuationem illam Aristotelicam, utique non magis, quàm noctem ad diem: sed Aristoteles ne in totum dissentiret ab opinione ueterum, quæ pugnantia fecerant principia mistorum naturæ, priuationem, id est, uim discedentem pro principio addidit materię ac ui sequenti. Atqui non timide solet à priscorum sententijs discedere. Sed profecto non potest esse principiū rei cui aduersatur, & quam impedit. Nec aliter ex priuatione fit sequens uis, q̄ ex ludis Olympijs Gymnici, dies ex nocte, & omne posterius ex priore: quod ipse idem fatetur generationem non esse. Iam cur potius composita naturę ex contrarijs sunt confianda, quàm ex consentientibus: quòd si contraria exiguntur, hoc est, diuersa, tam sunt diuersa materia & uis, quàm duæ uires. Cęterum quando materies una est omnium, non potest rerum discrimen ex illa sumi ut sint hæc, uel talia. Ex uiribus uarie-

Varietas rerū ex uiribus.

tates existunt in rebus & inde in nomina. Porrò in nominibus rerum, alia essentiam rei significant, alia affectionem modum quendā quo res se habet: qui modi adferunt enti nomen aliud, quàm quod ex essentia sua sortitum est, ut materiæ huic si uis nutriendi & emittendi frondes, flores, fructus indatur, fit arbor, quod nomen est essentiæ illius: sin humilis sit, aut ruffa, aut uiridis, leuis, aspera, hæc nomina modum quendam rei dicent, & proce-

procerit as, & color aliud ei nomen quàm pro essentiæ suæ ratione dabunt: hi essentiarum modi atq; affectiones à Græcis apto nomine συμβεβηκότα nominant, quod essentiæ contingant, à nobis uulgo accidentia: possunt etiam uocari accedentia, adiuncta, addita, adhærentia, seu inhærentia. Sed hæc essentiam non mutant rei, cui adhærent. Et cui hęc adiuncta innituntur tanquam fundamento primo substantia nuncupatur. Ea & recipit adhærentia, & mutat illa, aut certè liceret sine casu suo; nec ipsa cuiquam adhæret: addita uero cui substantiæ semel affigūtur in ea manēt perpetuo, nec migrare possunt, sed inuestigio interire. Quin ipsa inter se alia aliis præbent fundamentum, ut olor candori, candor extensioni, & densitati: fundamentum tamen primum, & omnium est substantia, ideo sic appellata, quòd aliis subsistat: Græce ὑπόστασις ut uideatur aliud respicere, nempe accidens, sicut & hoc substātiam. Duo enim hæc ita sunt inter se complexa, ut nec accidens inueniri possit seiunctum à substantia, utiq; in hac naturæ institutione, nec substantia nuda adhærentibus, id est, sine modo aliquo, & ratione qua se habeat. Quocirca à plerisque omnibus quæsitum est, essent ne substantia & accidens distincta, si non loco, certè essentijs: ut in pāno madido aliud pannum dicimus, aliud humorem. Quidam negarunt duo esse: alij omnia distinxerunt, & interminabili adhærentium numero obruerunt non naturam, in quam illis nullum erat ius, sed ingenia discentium: alij quædam separarunt, ut colores, sapores: quædam unierunt, ut motum & figuram: difficili profecto discretione, in qua ægre dixeris quid sequantur. Ita res in uarias sectas est discissa, & agitata affectibus, non scientia, quæ in ea re nulla esse potest. Nam substantia & adhęrens adeo sunt complicata, ut non modo sensu explicari non queant, sed nec cogitatiōe, ut imago utriusq; capi separata possit ab animo nostro tanto artifice imaginum. Quippe mens nostra clausa hoc corpore subsistentiæ imaginem non assequitur nudam adiectis. Nobis tamen omnia ea sunt, quęcunq; iudicamus esse uel res naturę, uel earum modos, & adiuncta, siue in substātia aliud ab ea, siue ra-

Subsistātia.

Subsistātia & accidēs an distincta.

tionem quandam & affectionem illius hoc modo habentis. Quanquam ut solus Deus uere est, & omnia ab eo condita, si cum illo comparentur, non sunt: ita subsistentia inter res conditas, sola est, & recte οὐσία nominatur. Adhærentia tenuem quandam habent essentiæ participationem, quam debent substantiæ, siue aliud sint à substantia, siue non: nam quomodocunque res censeantur nostri instituti nihil interest. Neque aliter substantiæ & inhærenti ens attribuitur, quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ. Ex substantiis materia proxima est nihilo, quemadmodum Augustinus inquit, quòd alieno prorsum munere faciem & cognitionem accipiat, nempe beneficio illius uis, de qua diximus: talem esse congruebat, quę posset quascunque uires receptare uiles, medias, præstantes: non aliter quàm oculus omni colore liber est, ut omnes recipiat: & auris omni sono externo, ne quem excludat. Nã si potestates infectæ sint energia aliqua, illa se & circa minorem præbebit ferocem, & circa maiorem contumacem: nihil ergo oportebat esse, quod erat futurum potestate omnia per uires quæ ex actionibus sunt inducendæ: idcirco materies nuncupatur. Nam materia est in quam unaquęque operatio exercetur. Quicquid agit, circa aliquid uersatur, & in eo uult efficere, quod destinauit. Sic fabro ferrario ferrum est materia, & ligna rio ligni, & medico humanum corpus, dicenti res & uerba, laudis materia est fortitudo, uituperationis ignauia, uel sordes: & materia libri dicitur, in qua scriptor elaborauit. Clodius materia gloriæ Miloni, Veientes Romanis. Ex materia omni addita congruenti actione ad aliquid, nascitur illud cuius materia est pars una, & id quod ex actione accedit altera. Nam illa Clodius materia gloriæ Milonis, & fortitudo laudis, sic habent: Quippe ex Clodio & actione hominum scilicet iis quæ homines de illo sentiunt, ac loquuntur, existit Miloni gloria, ex uirtute & hominum de ea existimatione laus. Atqui nec Clodius illuc intrat nec uirtus: intrant utique, non aliter quàm sunt materia: neque enim ipsæ res sunt materia uel laudis, uel gloriæ, sed in hominum mentibus: metaphora tamen illæ res dicuntur, ut imagines nomina eorum accipiunt, quæ referunt: ueluti dicimus Scipio semper erat in ore. Cæterum quæ sine metaphora rem conficiunt, proprie sunt materiæ huius propositi, nempe naturales, ex quibus aliquid constat adueniente eo, quod per actionem accersitur, & in ea est operatio agentis, ut in ferrum & ligna: alteræ illæ potius sunt obiecta quædam, in quæ actio dirigitur: usus tamen quę essent similia, eadem fecit, ut in aliis multis: ea cę diligenter sunt discenti animaduertenda, ne iudicium perturbetur. Idem usus unde aliquid proficisceretur materiam uocauit, sic diuitias materiam dixit ruinæ Helenam belli. Quod ex actione Dei accrescit materiæ geminum est, internum & externum: exterius facies est ut dixi, interius uis & facultas ad agendum. Sed ea non simplex. Nam quædam est præcipua & uelut artifex, altera artificis instrumentũ: omnia enim quę agunt instrumentis egent præter Deum: ut in animante anima artifex est omnium functionum uitæ, quas tamen obit per calorem, per humorẽ in organis corporis, nempe stomacho & iecinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: ut pictor penicillum, faber ferram & scalprum. Præcipuam illam uim & opificem recte Cicero effectionem nuncupauit. Aristoteles actum, id est, energiã: non quòd per eam quod erat potestate hoc, fiat actu hoc: neq; enim fit unquam actu homo quod prius erat potestate homo, nempe materia cõcinnata & apta, quãuis de tali minus forsitan esset absurdum: sed certẽ quod erat potestate ad hoc, fit reipsa in hoc. Philosophorum recentium schola & effectionem, & faciem, & instrumenta, & omnia propè adhærentia formas uocat, recepto illis uocabulo: sed de uerbis in disciplina hac non conuenit nos litigare, intelligantur modo quę ufurpentur. Illi enim formam diffinjunt, quæ adferat esse rei: & eam in illo conferuet. Iam omnia penè accidentia aliquam rationem essentiæ adferunt rei, siue substantiæ, siue accidenti. Nam quemadmodum per effectionem rationalẽ homo est homo, ita per uirorem pannus est uiridis, per calorem aqua est calida, per paternitatem homo

Materia.

Effectio.

Actus.

Energia.

Forma.

est pater. Et quemadmodum sunt fermenta essentialium rerum, ita etiam adiunctorum, ut quæ ex eodem habent uitoris aut caloris fermento eiusdem sint cæteris ingenij, naturæ, rationis, & uti Philosophi loqui consueuerunt, speciei, ac formæ: quanquam effectio & actus essentialis magis est similis fermento, coagulo, succo: adhærens uero sigillo impresso. Haber quidem effectio ad materiam imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam uidetur illi hærere, nec seperari; quæ enim separetur postmodum ostendemus: adde quòd materia mutat effectiones. Verum substantia est effectio magis & uerius, quàm materia: nam si per quod accidentalia sunt, est accidens, per quod substantialia sunt, nónne erit substantia? per uirorem res est uiridis, per animam rationabilem res est homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus est hæc effectio, non dicetur homo homo, sed calidus aut frigidus: & peribunt appellationes, substantiæ, quæ ex effectione nascuntur, non ex materia per quam nihil est hoc aut illud, uel huius aut illius modi. Iam materia bruta nunquam tantos effectus æderet, uti neque inhærens essentiæ tenuissimæ & proximæ nihilo: restat ut quod operatur, sit aliquid à materia distinctum, & ab inhærentibus quę non habet uires ad tanta ædēda opera: substantia igitur. Adhærentia enim res sunt leues, opera hæc magna, solida, maiora multo quàm ipsa accidētia: at quod efficitur, maius non est aut præstantius sua præcipua causa. Nec accidentia ipsa artifices sunt, sed artificibus se præbent: quibus porrò artificibus? non materiæ, quæ iners & ad actiones non solum inepta est, sed obturbans, & impediens torpore suo ac segnitie. Nec si quis adamantis inhærentia in ligno collocet protinus lignum fiet adamas, & easdē habebit uires. Quotidie experimur diuersa entia eisdem adiunctis diuersos effectus ędere, & multo dissimillimos, non solum quæ inhærentia habent eadem torpida, & quasi emortua, sed illa etiam uiuida, quę prima nuncupantur, humiditatem dico, ariditatem, calorem, frigus, unde tanquam ex parentibus oriuntur reliqua. Quid quòd entia naturalia subin-

Effectio est substantia.

subinde mutant adiuncta, & quidem in intimis, nō modo in externis, non ideo tamen essentia uariatur: ut animantes omnes ætatibus, regionibus, uictu, morbis uehementer mutantur, in eadem tamen ipsa effectione: quid aqua quum feruefit, desinit ne esse aqua? Neq; uero si quis equi simulachro cereo caloris atq; humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat, quantum est in uero equo, cōtinuo equus existet. Velim dicāt mihi, quātum caloris & humoris sufficit conficiendo asino? quantum equo, uulpi, cani, leoni? quæ sunt omnia eiusmodi, ut ab ipsis repudientur sensibus: nec aliter faciunt quā qui instrumentis attribuunt totum opus, si artificem nō uideant. Scite ab Empedocle Aristoteles quærit, quid illud sit quod in materia tam uaria & dissideotia inter se adiuncta contineat, & coerceat? nisi sit uis illa effectionis: alioqui ipsa per se nō cōsisterent, quoniā conatu suo unumquodque ab alio separaretur, & dissiliret, præsertim quum inuita uideantur cohærere. Ergo mistum naturale aliquid est, non per materiam pene nihil, nec per accidens, quod etiam minus est, sed per affectionem, quę inter inferiora hæc maxime est, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. Quapropter & substantia est effectio, & per eam solam sunt nomina substantiæ, per quæcunq; alia sunt accidentalia etiam per partes, ut frondosus lacertosus, pinguis, materiatus. & per actiones quamlibet intimas affectioni, ut uiuēs & intelligēs, siquidem actionem dicunt non paratam ad id facultatē. Quas ob res haud rectè illud dicunt uulgo, plantam nō sentire propter densitatem materię, nam effectionum essentiæ non nascuntur ex affectione materiæ: imò nulla est herba, quæ non sit rarior quouis humano corpore: in materia est effectio eo connexionis modo, ut nullum habeamus similem, quo rectè possit exprimi. Sed quadā tenus est simile succo in pastillo, & aquæ in massa farinæ; neq; hæret actus in materia, ut accidens: nā hoc magis dicitur adhęrere, effectio inhærere, seu uerius inesse, quæ in intimis eius est, quamcunq; partem spectes: adhærentia superficiei applicantur, etiam illa quæ in occultissimis uidentur affixa: si enim reregeretur, quod

Mistū naturale.

Accidentalia.

est rectum, ut calor in uisceribus, in extima superficie deprehenderetur adiunctum, haud aliter quàm literæ in libro clauso, uel aqua in spongia, seu panno. Et quemadmodum effectiones per se carent materie, ita sunt à Deo essentiæ quædam conditæ etiam minus sensus nostros ferentes, & propinquiores diuinæ naturæ. Nam effectiones ferè extendi uidentur per corpus: quod declarant stirpes. & quædam repentia in modum annulorũ compacta, quæ si patiaris, frustra per se uiuent: porrò illæ alteræ essentiæ extendi non queunt, nec in materia ulla possunt diffundi: refugiunt enim molem omnem, quæ spiritus à nobis nominantur, quoniam inter ea corpora, quæ nos sensibus usurpamus, nullum est spiritu tenuius: ideo illuc quoq; id nomen transtulimus. ad ea nonanda, quæ nihil haberent crassum, nihil expãsum: hæc partes similes deo, qui omni prorsum caret corpore, ac commistione. Nam si sancta illa & immortalis natura corpus aliquod haberet, ut homo, iam non per se uiueret, sed per aliud, uidelicet per animum, & aliquid in eo esset imperfectum, quod uirtutem atque absolutionem aliunde mutuaretur, nempe corpus ex animo: & sicut homo non ex materia hoc est, sed ex animo, ita & deus nomen suum ab animo acciperet: aliquidque in eo inueniretur non deus, imò confiaretur ex iis, quæ non sunt dii, quemadmodum homo ex iis, quæ non sunt homines. Si aliud haberet genus concretionis & corporis, ex minutis diis constitueretur ille maximus deus, non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus. At uero humanum ingenium paulum modo si se conetur erigere, ducente naturæ luce, facile assequetur esse spiritus à deo conditos, diuersæ multo conditionis, quàm sunt hæc corpora, quæ sub sensus ueniunt. Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet esse substantias aliquas molis, quas sensus capiant, aliquas omnino molis expertes, quas sola mens. Sed quemadmodum sunt aliquæ res conditæ multum deo dissimiles, ut quas uidemus & tangimus, ita par est aliquas esse naturæ simplicitate similes. Et sicut deus quum sit uniusmodi atque impermistus, tamẽ quadantenus uidetur cõiunctus mũdo,

De spiritibus, seu mẽtibus.

Deus corpus non habet.

do, quum illum moderatur: quadantenus disiunctus, quum consideramus per se sine mundo: tum etiam contemplari est illum & mundum temperantem, salutémque illi præsentia sua conferentem, æqualem mundo, & sine mundi administratione priorem mundo. Ita conuenit duo esse genera spirituum, alterum corpori admistum, quod regat corpus, & uitam illi ac salutem præstet, æquale corpori. Alterũ corpori non admistum prius cũi corpore. Et sicut deus in illa simplicitate res uniuersas mente atq; intelligentia continet, sic esse cõuenit res ab eo creatas, quæ omnia certe quadam ratione captu intelligentiæ suæ possint complecti. Iam in hoc ordine operum dei quum ea, quæ intuemur, tam sint autori dissimilia, par est non deesse similiora aliqua: unde etiam mens, ut plena sint omnia, eam quoq; similitudinem requirit, quæ unum faciat, quod iam opus dici non possit, sed idem ipse: uidemus tam remota ab illo, necesse est esse proxima, necesse est esse cõiunctissimum aliquid. Nec fas est locum aliquem esse in hoc spatio & quasi ordine rerum à deo progenitarum uacuum, quo natura abhorret, nec patitur autoris sapientia & potentia: uacuum dico, non rebus, sed rerum cum parente suo similitudine, ac conformitate. Atqui mens à deo ad meram & nudam materiem progrediens in maximum locum inanem mi sibi incideret rerum spiritalium. Quid quod cognitioni & iudicio sensuum, esset factum abunde, iudicio mentis non satis. Sensus haberent sua propria, quæ caperent: mẽs nõ haberet, ὃ sine sensibus se attolleret. Volo autem post hæc dici mihi, quantum quidem humanum ingenium potest assequi, quæ tandem condendi mundi causa, qui finis tantæ molitionis, siue conditus fuit aliquo temporis initio, siue æternus est: nam de hoc mox uidero. Pythagorici & Plato bonitatem dei dicunt esse causam, quod quum bonus esset, boni autem natura sit nulli inuidere, uoluit beatitudine sua non se solum frui, sed alia procreauit, quibus se communicaret: communicare se omnibus principem naturæ alijs magis atque euidentius, alijs minus & obscurius etiam Aristoteles sentit. Videmus enim res omnes quantum ipsis

Vacuum.

Causa condendi mũdi.

ipsis per uires naturæ suæ conceditur, assurgere ad imitationem, ad similitudinem, & participatum quendam æternæ illius atq; infinitæ perfectionis autoris sui: aliæ quidem magis aliis, prout nactę sunt gradum sui erigendi, ut omnia uideãtur illum pro modo suo suspicere, admirari, amare, & cupiditatem se illi coniungendi, quibus possint signis, attestari. Quòd si se ille ac suam indicibilem beatitudinem communicare aliquibus uoluit sponte, ac bona fide, profecto aliqua necesse est procrearit, quibus se amplius ac perfectius communicaret, quàm istis, quæ sub sensus ueniunt. Vt enim tenuis est ac prope nulla communicatio rerum torpẽtium, & perpetuo manentium in uestigio naturæ suæ, sine mente ac sensu: quænam est etiam brutorum communicatio? quæ hominum, quandiu hic corpore hoc clauduntur? Hiccine est finis tantæ constructionis? conuerti certa lege astra & cœlos, inde inferius nasci omnia, tum ali, crescere aliquousq;, paulisper uigere, sensim relabi ac interire? Stati isti maximorum corporum motus, surgentium, & cadentium uices, hæc quam Paulus iure uanitatem appellauit, cui creatura omnis in hoc seculorum cursu subdita est, quem fructum aut delectationem adferre potest sapientiæ ac grauitati dei? quum nec prudenti inter nos uiro ullam adferant: nec uelit homo sapiens ea gratia quicquam agere, nedum deus illa sapientia & altitudine mentis infinitæ. Ergo ad ueram & iustam sui communicationem progenuit indubie aliqua, quæ possent illum primum qui & quantus esset intelligere, ex intelligentia amare, ex amore uelle illi coniungi, & ex coniunctione atq; unione consortes fierent ingentium bonorum illius, & in communionẽ uenire immortalis felicitatis. Quos ergo ad hæc condidit, tales utiq; condidit, quales esse conueniret, qui hæc possent assequi: ad intelligentiã immaterialis immateriales, & mẽte celeres, atq; actuosos. neq; enim bruta hebetudo rem adeo subtilem penetrabit. Ad unionem cum simplicissimo simplices, cum optimo bonos: quo modo enim aliter poterunt uniri? ibi multo simillimæ præsertim amoris copula, quæ dissimiles nunquam connectit? Quoniam similitudo amoris est

vi est sedes, dissimilitudo auersionis & odij. Ad hæc si gustata semel huiuscemodi felicitate, mortales se esse recordarentur, & aliquando deuolutum iri tantis bonis, amarissimum beatitudini admisceretur condimentum, adeo ut beatitudinem esse non sineret: ideo quos amori ac unioni suæ condidit, & capaces suæ felicitatis, immortalitatem quoq; est impertitus: tum quòd tales esse congruebat, qui immortalem intelligerent, quiq; immortali connecterentur, tanquam recepti in amicitiam, tum ne interitus memoria tanta illis gaudia, etiam quãdo perciperentur, eriperet. Quibus de causis & rationibus mentes esse aliquas necesse est intellectionis participes, simplices, atque in sui natura omni corpore liberas: quæ per amorem autoris sui fiant bonæ, illiq; in beatitudine uniantur ad æternitatem uicturæ. Certè mens nostra quemadmodum fieri aliter potuerit, ne comminisci quidem potest. Hos, sicut dixi, spiritus nominamus. Inter quos primo loco sunt illi, qui de officij nomine uocantur angeli, quibus deus utitur ad ministerium mundi simplicissimis, & ideo agillimis, sapientissimis, optimis, fortissimis: tales esse decet administros dei ad res maximas. Pares istis sunt origine naturæ, impares conditione quidam, qui à deo desciuerunt, ideo defectores nominantur & transfugæ: nec cessant homines solicitare, ut etiam à deo deficiant: quanquam indubie peccatum reprehendit eis uires, & aciem naturæ, ut in hominibus. Secundo loco sunt animi nostri impares excellentia naturæ angelis, de homine enim dicitur in Psalmis. Minuisti eum paulo minus ab angelis. Spiritus hos esse ἀσώματα non minus quàm nostra sensata, certum est: nam quum sint conditione ac natura sua præstantiora, certè non erunt minus aliquid, quàm illa. Sed an etiam substantiæ sint accidentium, quæri potest. Habent illa entia affectiones quasdam suo illo modo, quibus intelligunt, iudicãt, uolunt, nolunt: nec aliter illis hærẽt pro ratione suæ naturæ, quàm sensatis sensilia, nempe foris: ut si anima nostra uel angelus fieri posset corpus, ita existerent in eo illa eius adhærentia, ut in nobis, quæ cadunt sub sensus. Sed quod de sensatis nescitur, an eorum sensilia, & reliqua

Angeli.

Dæmões.

Animi.

qua adiuncta, reab ipsis distinguantur, multo minus de spiritibus: nos autem de his eadem figura pergamus loqui, qua cœpimus. Quæsitum quot sint mẽtes illæ, quos nos angelos nuncupamus? Aristoteles quinque & quinquaginta posuit, uano Eudoxi commento adductus de orbium numero. Sed multo plures esse congruit, siue administratio spectetur tanti & tam multiformis regni, siue tanti principis maiestas, siue communicatio felicitatis Diuinæ, ac sempiternæ, quæ fuit condendi mũdi causa. Quanto ille uerius numerum accepit Daniel, qui uidit Deum in solio sedentem regni sui. Millia inquit, millium ministrabant ei, & myriades myriadum assistebãt ei. Christus hominum atq; angelorum dominus decem angelorum legiones paratas sibi esse dicit à patre, si poscat, ut pudeat homulum ei resistere, cuius imperata obedienter faciunt tanti exercitus, quorum cuilibet milli uel sapientia, uel robore non ualet quicquid est hominum comparari. Entia omnia siue substantiæ, siue adiuncta alia ueniunt paulatim ad essentiam, alia statim totam simul essentiam nanciscuntur: homo & animantia omnia, & stirpes, & lapides, & metalla, deniq; quæcunq; molem aliquam habent paulatim fiunt, atq; adolescunt: ea itidem hærentia, quæ sensibus intelliguntur, & alia ad eundem modum, ut artes, & prudentiæ, & uirtutes, & uitia. Accipiunt simul totum esse suum, quę mole carent: ut angeli, mẽtes nostræ, & quæ inhærentia partes non habent, nec crescere dicuntur, nec minui. Et eorum quæ sunt, alia simul eodem momẽti habent partes sui omnes, ut saxum, homo, uiriditas: alia fluxu quodã feruntur, ut motus, & tempus, quæ nec unquam sunt tota, & in quacunq; sui parte dicuntur esse, ut hora, & annus. In his uero quæ paulatim uelut in lucem hanc naturæ emergunt, sunt quæ habent naturæ terminum, sunt quæ nostrum: homini enim, & rebus quæ natura constant, natura ipsa terminum statuit, ad quem, quum peruenerint, recipiant essentiæ illius nomẽ: nẽpe hominis, quod prius erat embryo: aut cadaueris, quod prius homo: aut cineris, quod prius lignum: & fructus, q̃d prius flos: atq; in his sunt certi termini, & tanq̃ puncta, ante quæ

Quot sunt angeli.

Qũo res ueniunt ad essentiam.

Terminus naturæ & noster.

quæ nondum est hoc, sed simul primum attigit metam illam iam est hoc omni loco, omni tempore, quæ à nobis ignorãtur. Nos uero limites ijs posuimus, quæ sunt multa, pauca, magna, parua, lõga, breuia, lata, angusta, deniq; quæ numero & magnitudine constant, hæc enim nostris iudicijs metimur: sicut illa per nos conficta, clarus, obscurus, diues, pauper, quæ etiam ad priora referũtur, mensuræ, motis, aut numeri: omnis porrò mensura non rei est, sed metientis animi. Quocirca hæc certum nullum habent terminum, quandoquidem nos crassius res determinauimus, quã natura, alia alijs uidentur: nec quicquam staruere potuimus, q̃d omnes reciperent propter uarietatem sententiarum in humano genere. Itaq; difficile dictu est, quo termino indiuisibili aliquid dicatur magnum, quo pauper, quo diues, quo aceruus, quo populus, exercitus, seges, fluuius, ita ut uel supra illum iam non amplius, uel infra illum nõdum sit hoc: deniq; in omnibus, quæ illis constant, quæ dixi, multo, pauco, magno, paruo, & huiusce rationis, quæ in nostra æstimatione sunt posita. Qua de re non una est uelut meta infixilis in nobis figenda, quod est naturæ: sed latus est limes, in quo illud sit hoc, & uel supra uel subter non sit: uelut in aceruo tritici nõ per grana procedẽdum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla spinosa, nec in populo per hominum singulos, sed in illo per mẽsuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos: ita enim crasso iudicio crassa sunt obiicienda, quæ censeat: tum in latitudine illa tanta uarietas iudiciorum & sententiarum comprehendatur. Quæcunq; res semel est ad terminum illum essentiæ suæ progressa siue naturæ, siue nostrum est illud, quod nanciscitur ex essentia nomen: ut homo, saxum, prudẽs, bonus, diues, aceruus, populus, albor, uiriditas: & esse hoc nec in ipso recipit magis aut minus, ut uno tẽpore magis sit hoc, quã alio: nec ad aliud relatum simile: neq; enim duorum hominũ, aut duorum uirorum alter magis est homo uel uiror, aut minus. In accidentibus uero, quæ recipiunt maius & minus, id est quæ crescere & minui diximus, ad substantiam cõparatis magis est ac minus: ut in albo & uiridi.

Esse non recipit magis aut minus.

Appo-

Apposita substantiæ ad accidentia pertinent, sicut humanus quasi mansuetus: marmoreus, quasi habens in se marmor: uti album habens alborem, unum est magis altero. Si quis tamen spectet essentię rationem in albo aut iusto, magis quàm inhærentiam subiecto, nullum iustũ magis est alio iustum, aut minus. Sed ex subiecto cui hæret iustitia huic plus, illi minus. Quum uero magis & minus sumuntur pro potius, aut similius, aut propinquius, uel nomina substantiæ pro accidẽtalibus, possunt tum quidem illa aduerbia essentiæ adiungi. Græci magis sunt homines, quàm Scythæ, non pro essentia humanitatis, sed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores sunt, plus ualent ingenio, & ratione, & ijs, quibus censentur homines. Sic uiror hic magis est uiror quàm ille, id est plus habet præstantiæ, nitoris, & actionis, nempe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notæ. Amazones magis sunt uiri, quàm Phryges, magis exhibent actiones & opera uirorum: magis ciuis qui natus, quàm qui ascitus: quasi præstantior, & plus existimatur agere ea, quæ sunt ciuis. Crocodilus magis est serpens, quàm piscis, id est similior: & laterculus bene coctus magis petra, quàm crudus: hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ se profert, aut inhærens aliquod occultum: quanquam uicinitate primi ac uerientis sunt quæ dici possint magis aut minus entia, sicuti postea demonstrabitur. Quas uires & facultates deus uel spiritibus, uel effectionibus attribuit, uel adhærentibus, uel sensatis, deniq; omnibus ad agendum in alia, uel ut aliorum in se actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil est aliud natura, quàm uis indita unicuiq; rei à deo ad agendum, aut patiendum: ut natura ignis est calefacere, & stupæ accendi facile, ferri non tam celeriter. Et quoniam à deo hæ sunt uires ingenitæ, uoluntatis illius sunt, cuius causæ à nobis nesciuntur. quum sint tamen maximæ, sapientissimæ, æquissimæ. Sunt naturæ quædam minores, seu priuatæ, aliæ maiores, & publicæ. In unoquoq; est sua natura in effectione posita: est uis quædam in cœlis, est uis sparsa per orbem totum, leges uidelicet in origine à deo sancitæ: hæc est commu-

Natura.

nis, quæ proprias connectit, & complectitur, ut unũ tam quam corpus ex illis ceu membris coalescat mirifica cõnexiõe: easq; maioribus suis uiribus fouet, adiuuat, ut bonus princeps subditos, aut ut filios pater, quantũ ei licet, & quatenus se minores illi accommodant, & præbẽt faciles: unde incredibilis nascitur cuiq; charitas erga illam, tantopere, ut seipsas deserant, si ita naturæ publicę expediat: neq; enim ascendet aër, nec descendet aqua, ne fiat uacuum quod abhorret generalis natura: & membra nostrorum corporum modo integra, pro toto corpore naturaliter sese periculo offerunt, non ieuni hominum documento unicuiq; salutem publicam priuatą debere esse antiquiorem, quandoquidem & in communi propria continetur, sicut in ijs, qui eandem uehuntur naui. Nam hoc etiam indidit omnibus natura, nihil priuatum saluum fore, si male sit reipublicæ. Sed imagine quadã cuiusmodi sit natura commodius exponatur. Non aliter consyderandum est naturam omnem esse à deo paratam ac instructam, quàm uidemus machinam aliquã automatam, horologium puta aut similes ab arrifice cõponi, ac per momenta sui intendi, ut illa deinceps ultrò moueatur, & aliquid efficiat: tale quiddam est in prima constitutione naturæ: hoc modo est discrimen, quòd artifex homo à machina sua abscedit, & finit eam per se opus exequi. Deus adest semper suæ naturæ, instructionem illam præsentiæ suæ ope continens: quam opem semper ei infundit, non secus quàm ab anima corporis harmonia conseruatur: itaque aptior fuerit & propior imago, si uelut neurospastam quendam consyderemus deum. Cæterum de conditione mundi ingens fuit inter Philosophos controuersia, quos uel affectus agitabant standi pro receptis inter se atque aduratis opinionibus, uel ignorantia potiorum: quorum sententias alienum uideri posset huc adferri. Ego uero facile confido me ostensurum, tum esse à deo conditum, tum aliquo temporis principio non ab æterni-tate. Herbam exempli causa aliquam sumo, quæro, quis eam procreauit? dicunt terram ui sua: quis hanc uim terræ indidit? cœli: quis cœlis, & syderibus eam potentiam

Deus neurospastes.

Mundus aliqñ conditus.

tiam: ex se sunt nacti, inquiunt. At uero qui id dixerit, rem adferet, quàm nec intelligere quidem possunt homi num ingenia: quod Philosopho quum de natura differat faciendum non est. Et profecto nihil seipsum fecisse, ma ximo est argumento ab aliquo uno esse facta omnia. Ad quam ego rem facile aduocabo generis humani testi monium: omnes enim eum, qui præsit mundo autorem uniuersorum nuncupant. Nec aliud possunt sibi cogita tione comminisci. Quod si cœli cõditores sunt huius or bis, quæro certa ne ac necessaria lege, an ne libera uolun taria? Si certa, quis imposuit? Quæ enim res astringit se ad aliquid quæ possit esse liberae? tũ quo consilio in æter nitatem dispositi sunt tot & tam uarij effectus: certe cõ silij fuit primum & sapientiæ tam multa, tam uaria in tantam temporis longinquitatem perpetua serie ordi nare, consilium autem & sapientia necessitatem exclu dit actionum. Nam quod dicunt, agũt ita, nec aliter pos sunt, quoniam sic mundo expedit. Quàm innumera sunt, quæ non minus mundo conduceret aliter fieri? an etiam tot habere me pilos nec pauciores, nec plures, tot esse herbarum genera ad salutem mundi pertinet, acce pturi maxima detrimenta, si diuersum accideret? At ue ro si libertate quadam, quur in tanta æternitate nulla extiterunt aut paucissimę rerum species? imõ uero quur nõ alius orbis? quum uis eadem sit nunc, quæ prius. Iam interrogo istos utrum cœlitanquam machinæ quædam per se agitentur, nec ullum habeant consilium, an ha beant? Quid dici posset insanius, quàm sine mente, sine consilio agitari res ordinis & pulchritudinis admiran dæ? sin habent, à quibus agantur & regantur, uelim scire, quæ sit causa tot, & tam uariorum affectuum, quos in nobis ostendunt per anni uices: respondent motum cœ lorum: ergo illæ primæ & potissimæ erunt causæ, quæ cœlos mouẽt. Nam si libratio halterum efficit, ut ad eo tas dimẽsiones pulsentur horæ, mirum magis erit ha rum pulsuum causa, qui halteres cõposuit, & librauit: & si torni conuersio effecit torcuma, uerius id effecerit reutes: de his uero qui regunt cœlestes illos globos, il lerit summus ac præstãtissimus, qui reliquos torquet, re

gũt: quem sanè deum appellent licet. Video quibusdam aquam hærere, quod aiunt, in materia, ut eam existimẽt non esse à deo conditam, sed in ea uersari, atq; exerceri dei opificium: ideo illum opificem, atq; artificem, & in structorem, & dispensatorem, & fabricatorẽ mundi no minant magis quàm autorem: quod est oppidò quã stul tum. Placet illis effectiones omnes à deo condi. An non plus est effectiones tantæ excellentiæ condere, q̃ materiã brutam & torpentem? omnes creati & finiti artifices in materia operantur, & se exercent: si ille incõditus atq; infinitus ad eundem modum in materie uersatur, quid plus præstat, q̃ alij, aut ubi est immẽsa illa ad efficiendũ potentia? Mundum uero æternum non fuisse demon strant rerum noua inuenta: quotidie enim aliquid pro dire ueteribus inauditum, incognitum, tanq̃ proficiente mundo: quot genera morborum, artium, regionum ui dit nostra ætas, maioribus prorsum ne de nomine qui dem nota: tum uetera inuenta non longe à suis initijs progressa, ut appareat noua esse omnia. Dicunt mutari uices rerum, & easdem infinities reuerti. Cur ergo illo rum non meminerunt priora secula? Nam nec eluuies, nec exustio terrarum ulla uniuersum orbem semel cor ripit: certe quæ alicui regioni perierint uel ipsa, uel ea rum reliquiæ, uel mẽtio saltem aliqua apud integras re manserit, si non hominum recordatione, at beneficio li terarum, siquidem æternus est eius usus, qualem esse in æterno mundo necessarium est. Quòd si eluuioni uel in cendio ullus est reliquus, is ad posteros de clade suorũ uelut per manus tradiderit: Sin nemo, sed noui illuc mi grãt aquis exiccatis, aut conflagratione restincta, at isti saltẽ aliquid de origine, antiqua q̃ sua patria posterorũ memoriæ commendarint. Quid causæ est q̃ nemo unq̃ huius nouę Indiæ, alterius huius orbis meminit? Historia Gentilium nulla de ijs, quæ ante tria annorũ millia con tigerunt, ac ne literæ quidẽ ullæ, ut ante hoc seculũ nulli ænei typi. Nam quãuis Aegyptia & Chaldæa uanitas an nos pro libito suo sibi fingat, nõ thi posset dicere aliquid gestũ. Adde huc, quòd illorum quæ habentur antiquis sima de Iside & Phoronæo recentia sunt apud Græcos,

Materiæ.

Mundum non fuisse æternũ.

qui minus sibi permiserunt in annorum computatione mentiri. Pertinet uero ad dei magnitudinem mundum esse ab eo factum, ut sciremus quid, & quantum esset, & posset facere. Nemo enim potentiam illius intelligeret in æternitate mundi, quantumcunq; diceretur autor illius: ex nihilo uero procreasse omnia, hoc demum est immensæ facultatis. Nam in æternitate uires autoris absconduntur. Quid, quantum, quatenus, quomodo fecerit, latent illic omnia uastissima altitudine dimersa. Nec quantus ipse per se esset solus, satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet ad dei bonitatem existimari conditum, ut intelligamus quemadmodum uoluerit se communicare. Nam sub æternitate necessitas quædam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum esse censeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non posse agere arbitretur. Tum ut nos scimus, qua nobis esset cum illo beatitudine perfruendum nempe non ea, quæ est in conuersione cœlestium sphærarum: aut rebus condendis, sed quam in se habebat solus sibi sufficiens, ante mundum pro creatum.

PRIMI LIBRI FINIS.

DE INTI

MO NATVRAE OPIFICIO, SIVE de Prima Philosophia, Liber Secundus.

DE NATVRA & materia pergamus dicere. De quibus ita est sentiendum ut sit uelut artifex quidam natura, sed cõditus, edoctus, atq; instructus à Deo, cui Deus materiam assignauit, ut in ea uires & facultates illas exerceret, quas ab ipso accepisset. Quocirca non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta: nam quantumcunque inter hæc naturæ actiones cadant, uel oriantur effectiones, & adhærentia, nihil materiæ perit: discinditur quidem, & dissipatur, & aliunde transfertur alió, nec usquã subsistit, nunquam tamen consumitur, neq; partem ullam amittit sui. Alioqui in tanta continuatione ac serie eorum quæ generantur, & intereunt, iam esset tota penẽ consumpta: & constringi oporteret cœlum, ac terræ admoueri. Agens uero est natura, & in hanc materiam: porrò agentis non est conficere sibi materiam, sed in aliunde acceptam operari: ita qui materiam opificio naturę suppeditauit, prior est natura: ut prior qui cędit syluam, quàm qui nauem fabricatur. Quòd si crearet materiam natura, certe creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis est in aliquo & in aliquid. Cedo quid subsitueretur actioni parandæ nouæ materiæ. Quæ porrò essent actionis instrumenta: utiq; ex illis aliquid hæreret materiæ, quod esset illi congenitum. & proinde naturale. Ergo parens & effector materiæ ille est, qui nec instrumentis eget ad agendum nec in aliquo, aut in aliquid operatur: sed per se in nihilo. cuiusmodi nulla est natura condita, sed solus deus. Materia hæc nullam omnino habet uim, idcirco nec naturam præter hanc nullam habere uim, nullam naturam, ut omnium sit capax: ni-

Materia nõ perit.

si quis fortè hanc uocet ad patiendum facultatem & naturam. Ergo quum uis illa fit uelut artifex, siue ad actionem, siue ad passionem, nam passio quodammodo est actio, & artificio est opus ad commode ferendum, momento temporis actio passum absumat, indiget uis illa ad utrunq; instrumentis: nam per se solus diuinus artifex operatur, cæteræ res omnes instrumenta adhibent: nec quælibet instrumenta sufficiunt, sed certa, & ei quod efficiendum est consentanea: sicut non quocunque lignulo pictor pro penicillo utitur pingendo, nec scriba pro calamo scribendo. At quum omnia, quæ sunt in actione, seruiant fini, artifex suo opere intentus tota actione nihil conatur aliud, nisi parare uiam & facultatem fini, ut his ille, si sit uis aliqua, utatur, quæ parata inuenit ad actionem suam exercendam, uel ferendam passionem: aut si nihil sit aliud quàm forma, ut in artificialibus, habeat promptam materiem sibi idoneã, in qua quiescat: ut quodam modo uideatur pater filio thesaurizans naturæ instinctu, sicut Paulus inquit. Sic natura in bulga matris organa fabricatur uenturæ animæ congrua. Tum effectio illa ingressa ea instrumenta, quæ ipsi prior elaborauit facultas, elimat, aptat & reddit sibi, quoad eius præstare ualet, appositissima: ut lut anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat: nisi forte hæc quoq; aptatio beneficij est priorum naturæ. Et non secus quàm artifex diuersis instrumentis diuersa, ac sæpe contraria operatur: eiusque opus commoditate instrumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit deterius, ita in natura eadem facultas diuersis instrumentis tum uaria, & pugnantia efficit: uidelicet eadem anima in oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit Phantasiæ iudicium uult: in uoluntate, quam ducit ratio, non uult. Tum expeditior fit opus, uel impeditius: ut uisio per oculum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium. Nam effectrix utique eadem est, sicut idem scriba, uel faber. Quo circa bene parata materia à natura priore inducitur natura posterior, tanquam hospes in hospitium: eadem instrumenta & paratio quum deteritur ac minuitur, & ad

Natura instrumẽtis indiget.

& ad agendum facultas fit tardior, & ad patiendum imbecillior: unde sequitur facile à contrario corruptio. Non ergo generationes & corruptiones sunt à materiæ pronitate & natura, quæ nulla est, nec magis ad effectionem aut faciem hanc uergit, quàm ad illam: neq; mutationes desyderat, neutra est enim ad quamcunq; effectionem & formam: sed ab hac materiæ adornatione, & qua si instrumentis facultatum ac naturarum ortus ac interitus existunt, quoniam effectiones quæ sunt actuosæ ex se ac uiuidæ, quum desituuntur agendi facultate, cõtabescunt, & extinguuntur. Accedit huc quòd perpetuæ sunt aliarum naturarum in alias actiones, & quasi pugnæ, quum nihil sit quod contrarium non habeat, uel ex ipso natum, quando aliunde deest: per instrumenta alia fortius agunt, alia infirmius resistunt: quæ natura infirmius resistit, & quasi despondit animum, facultatem inimicæ præbet ualidius agendi in se: at quæ agit fortius, facultatem resistendi constringit in altera: ita una generat, quòd uult altera discedit uicta, & perit: ut corruptioni adiuncta sit semper generatio, & huic illa. Prima præparatio materiæ est uelut pinsio quædam conficiendis panibus, ut iam temperata sit, quasiq; mollita & subacta usibus naturæ corporibus generandis, inducendis effectionibus, & uiribus exercendis: simul peculiaribus sensatis prospexit deus, simul uniuersitati orbis, ut materia non informis iaceret, atq; indigesta, sed concinnata recipiendis uiribus, & conducens ornatui atq; usibus mundi huius. Non est indurata multa subactione, & effectionibus inductis, quæ multis & fortibus instrumentis armatæ, negotium facessent naturæ operanti, nec facile concederent: sed leuiter adiunctę sunt effectiones paucis instrumentis, & tanquam infirmis satellitibus munitæ, quæ non solum loco cederent naturæ manum operosiori actioni admouenti, sed illi etiam instrumentis suis quæ in materia relinquunt, auxilio essent. Principio ãd non est uisum autori uniuersorum res oẽs iacere torpidas, & quasi emortuas. Nec in inuicẽ expedichat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuosum, uigentẽ, celerem cõdidit: quod uel aspectu ipso intelligitur ui

Generationes & corruptiones unde.

Prima præparatio materiæ.

Quatuor elementa.

& agilitate perpetua. Terram uero firmam, atq; stabilem: quod indicant densitas, & frigus pigrum, & quies sempiterna, & mundi locus medius, unde nihil necesse haberet aliis cedere, quò feruntur omnia quæ stabilitatē habent, & unde leuia discedunt. Itaque alter irrequietus semper sursum contendit, altera continuo fidit, nec se postmodum ultrò commouet: erant etiam hæc idonea humanis sensibus, quod tamen est posterius, nempe ignis aspectui, terra tactui. Verum duo hæc quum tantum inter se natura sua distent, iungi non poterant, sine medio. Atqui est apud Timæum Pythagoricum, & Platonem uinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se atque iis, quæ astringit, quàm maxime unum efficit: id optime assequitur ea, quæ Græce analogia, Latine comparatio, proportióue dici potest: quod apte uisum est posse fieri non tam uno uinculo, quàm duobus, nempe aëre & aqua: ut aër uicinus esset igni, aqua terræ. Aqua densitate & frigore conciliaretur terræ. Aër igni, raritate & liquore & lucubricitate sua morigerum se illi præbens. Aqua humore suo friabilem terram, ne disgregetur, contineret, cohiberétque. Simul humido rigore uelut frenos igni inficit, ne omnia prærapidus absumat. Aër igni suppeditat leue alimentum sepsum, & quæ sublata ex aqua ipse agitationibus suis extenuat, & prope in naturam suam conuertit, ne ignis spissum ac solidum nactus alimentum, ita in eo inualesceret, ut periclitaretur orbis iste. Adde quòd ab igne superne concitatum, non sinit aquam, & terram, & media corpora torpescere. Ad hæc insinuatus per loca ob tenuitate, et lubricitate sua facile fine incōmodo scindētis dissipatur: simul etiam auget corpora hac insinuatione, dum aperit præcedens, & nutrimenti receptacula aperta continet, donec solidiori nutrimento cedat, unde uiuentia sustentantur, & crescunt: denique quascunque impressiones aliunde inuectas facile in se admittit, quoniam sic est usu naturæ, ut qui sit medius, & per interiora hæc omnia diffusus. Iunguntur ergo & tanquam commiscētur subtilissimum inferius cum superiore crassissimo: & ita aqua aëri applicatur, ut sensim uideatur in aërem

in aërem rarescere: ita aër aquę, ut sensim in aquam incrassari, non aliter quàm uidemus in anno fieri uel in hominum ætatibus, aut in habitu partium dici, fallente atque indeprehensibili tranfitu, nisi postquam transierunt. Corpora hæc ignis, terra, aqua, & aër primum his inhærentibus, & quasi uinculis sunt inter se connexa & Quatuor
tēperata calore, frigore, humore, sicco, ut humor astrin prima in-
gat ariditatem, ne dissoluatur: ariditas frenū sit humo- hærentia.
ri, ne uniuersa inundet: frigus calori moderetur, calor
frigus temperet: calor humore fiat tardior, ariditate
acrior. Hęc est prima illius rudis materiæ pinsio speciosa mundo & naturæ, siue in præsens, siue si quid maius
molitur, utilis. Sunt enim quatuor hæc ad agendum, &
ad patiendum conducibilia naturæ, & proinde generandis ac corrumpendis rebus: quæ ita à nobis sumantur,
non ut sint corpora sic affecta, sed ut affectiones corporum, & adiuncta: unde statim alia ex horum actionibus
nascuntur, uidelicet calor: ut est actuosus & subtilis, inferiorem locum refugit, qui est quietis, & torporis, supe
riora appetit, in quo diffundat se, & dilatet, & agat & ui
geat proximus illis cœlestibus motionibus, quibus nullum est otium. Ideo multi locum assignant igni natura
lem concauum globi lunæ, sicut terræ medium mundi,
de quo est alibi disputandum: sed certe locus ille est cali Calor.
dissimus omnium, & ignitus. Calor humido pascitur:
idcirco omnia, in quæ inuadit, quantum est uirium sua
rum, exiccat: quo fit ut in humido segnior sit calor: fre
num est illi humor, non minus quàm pastus: & calor
occupatus intus in humore consumendo foras exit len
tior, in sicco acerrimus est: quum omnia sint intus uicta, foras erumpit seu famelicus, & rapax, & uorax, ut
stomachus in esurie. Qua de causa difficile uideri posset Tēperatio
multis temperationem qualitatum naturalium aëris, aëris.
aut ullius omnino elementi ex calido & humido misceri, quippe quæ uiolente cohabitant. Quod si naturaliter & pacate possent in eodem considere, ea sola commistura uitam animāris efficeret, atq; ad immortalitatem
fulciret animam in corpore alimento semoto. Seneca
uero, & alij Stoici aërem opinati sunt nō calidum esse,

sed frigidum: argumento esse illius medium, ubi maxime purus & naturalis est, nam utrinq; ex uicinia inficitur. Pythagorici quoq; æthera frigidum uocant aërem. Sed profecto magis uidetur aër alienarum qualitatum capax, quàm suam ullam propriam fortius: ut à superiore corpore accendatur, atque exiccetur: ab inferiore autem humectetur: in medio uero quòd sit frigidus, non naturam ipsius demõstrat, sed q; ex cœlo & terrâ uapore solis tepefacto radius utrinq; ad medium rigor pellitur, ubi cogit se, ac corroborat actiõe cohibitionis, quã Aristoteles ἀντιπερίστασιν uocat: ita ut existimari possit inter ignẽ & terrã unicum esse mediũ, aquam scilicet eamq; ex naturę cõmodo subtilissime extenuatã supernè aëre nũcupari, principibus qualitatibus in tanta materię tenuitate aut elisis prorsum, aut leuiter admodum hærentibus. Sed redeo ad qualitatum opera. Frigus tardum est & pigrum, ideo subsidit, & is putatur locus frigidorũ, nempe imus: indicio est leuius esse ferrum igni-tum rigẽti, & hominẽ uiuũ q; cadauer. Reliqua ita fiunt grauia & leuia, prout hoc aut illud participant. Glutinum rerum est humor: qui si abesset, omnia friarentur in puluerem, sicut fit in aridissimis arenis: & quoniã caloris est pastus, eum calor quum inuadit, disrarat, ut in aërẽũ liquorem conuertat, quo facilius & in seipsum: sicuti cibus conficitur in corpore, ut paulatim quãsimillimus reddatur corpori, & à similitudine fiat idem. Itaq; calor humida resoluit, extenuat, rariora facit, hoc est ut minus sit materiæ in æquali loco, aut tantundem in maiore. Nam rarum & densum sicut paruum & magnum relatione dicuntur inter se: extenuato humore, & absumpto in uaporem & auras, quod siccius supereſt abscedente calore contrahitur. Quòd si omnino glutinum sit absumptum, fit multo minus quàm antea: ut cernere est in cineribus, qui tanto minores sunt quàm lignum: & in corio, & aliis, quæ postquam affectæ sunt ui caloris integra manent, minora restant: inflat enim, & extendit humidum excalfactum. Ita membra animantium tument in exercitio. & in æstate: frigefacta uero longè sunt minora, quã prius: nam resolutus est humor, quem calor

Frigus.

Qualitates secũdæ

calor exuxit. Neque uero ita calor depascitur humorem ut corrumpat penitus: nihil enim materiæ perit in natura, sed igne extincto, ilico in auras abit: quod humore est uelut illitum. fit leue ut coriũ, cutis iuuenum: is humor si absit, & aridiras extremas partes occuper, fit asperum, inæquale, & rugosum: quod uidemus contingere in corio igni admoto, in quo primum omnium humor ille absumitur superne fusus. Neq; enim ex inæqualitate sola est asperitas, nisi accedat siccitati: quid enim aqua leuius etiam in tempestate, & altissimis fluctibus? Et quum frigus ad centrum se cogat, calor uero ad extima prouolet, fit, ut humori additus calor, ampla reddat extrema, humori additum frigus minora, densiora tamen, uelut in glacie, & in hominum manibus ac pedibus, quæ membra ampliora sunt in uiris, quàm in fœminis. Si quod est glutinum in corpore uel densum disaratur, uel abstrusum foras elicitur, fit molle: ut in cera igni admota, in hastis, in cornu, in ferro. Quod uero densius habet glutinũ & plus sicci, durius est. Durum est enim cuius partes tactui non cedunt, molle contrà: ita secundum comparationẽ hæc dicuntur ad actionem tangentis. Neq; uero idem esse quis putet densum, & durum: nec idem graue & durum, quippe plumbũ mollius est ligno, quũ sit densius, ac grauius, sed in eo liquor est maior. quod humorẽ habet glutinosum, ut partes densę tenacius inter se compingantur, est lentum, tanquam corium, radices aliquæ, ut raphani multi, & napi: quod uero humorem habet aqueum, huius partes leuiter compinguntur, fit tenerum: & quandoquidem partes infirme connectuntur, facile separantur. Sed hæc iam secundæ sunt philosophiæ, sicut illa de coagulo, fractione, comminutione, scissione, impressione, & eiusmodi: quæ Aristoteles pro solita sua diligentia persequitur in libro μετεωρολεσχῶν postremo. Hæc ergo terra, ignis, aqua, aër elementa sunt mundi huius inferioris, & tanquam materia naturæ ad agendum apta: non ipsa sunt materia, sed ne illa rudis atque incondita iaceret, hisce qualitatibus est ornata, quæ naturę operanti facile subseruirent. idcirco elemẽta hæc fusa sunt per hoc totum.

quod

quod cernimus, ut prompta sit huic artifici materies, & ad manum in qua se exerceat, & unde opera sua proferat: ut si quis domum alicuius opificis ingressus, aliquam conspiciat materiam passim iacentem, nihil dubitet, quin ea sit materia illius opificij. Sed de eo inter sapientes disputatur, an illa quatuor insint in unoquoq; composito constante ex massa illa, de qua diximus, & specie substantiali. Vetus quæstio, & explicatu difficilis. In hac tamen nostrarum mentium ęcitate utendum est sensibus manuductoribus, ut mens iudicet ex iis, quę illi nuntiant, quæq; ipsi percipiunt uel in rebus ipsis, uel in earum actionibus, uel in iis, quæ similitudinem habent cum natura, nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præsentia ille adferunt, quæ compositionibus non utuntur, sed solitariis rebus, ac simplicibus detrahendo aut formando: compositionum uero quædam iis rebus constant, quæ inter se non pugnant, cuius naturæ sunt gemma cum auro, lana cum serico, stannum cum plumbo: aliæ ex iis quidem quæ possunt, sed non commiscentur, tantum applicantur: ut quum fiunt imagunculæ ex saccaro, zinzibere, cynamomo, pipere integris: aliæ ex comminutis & commistis fiunt, non tamen copula additur, qua uniantur, ut quum eadem illa contrita permiscentur: deest enim humor, quod est glutinum: aliæ compositiones habent omnia, sed proportione actionis, & passionis tam inæquali, ut celerrima sit actio, ac prope momentanea: sicuti quum paucæ guttæ aquæ in amphoram uini sunt infusæ. Quærendus est ergo opifex aliquis proposito nostro cõformior, qui partes non solum applicet, sed commisceat, & mutuo insinuet, confundat'q; & inter se pugnantia committat: quæ uires ad diuturnitatem pugnæ adferant, & glutino compingantur, ac coadunẽtur: tales mistiones apud coquos & pharmacopolas est uidere, qui in hoc quoq; studẽt, ut quemadmodum natura animantium corpora suis compositionibus finxit, ita ipsi suis conseruent, ac reparent naturalibus, quantum efficere possunt, similibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes uelut imagines quędam sunt naturalium. Itaq; de pharmacis, quæ

An 4. elẽta sint in unoquoq; misto.

Compositiones.

Pharmaca.

quæ illi conficiunt, in alijs simplicia manent integra, ut in cataplasmatis, quę uulneribus adhiberi consueuerũt. Sic elemẽta integra uidemus in pruna ignis: in alijs sunt penitus extrita, uires solæ & agendi aut patiendi facultates, quæ in illis prius erant, existunt apertæ, & promptę, ut in theriaca ueteri: quod cernimus in corporibus animantiũ omnium. In alijs uires quidem sunt reliquæ, sed consopitæ excitãtur calore, nempe agitatu, uel igne admoto, ut in theriaca noua: sic animaduertere est in uino, aceto, herbis multis: interdum resolutione, ut si in aquam immittatur saccarum, manifesto cernentur partes quædam fidere, nempe terreæ, alię superiora petere, nempe aereæ, uel igneæ: hoc deprehendunt quotidie qui resoluunt mista, & substãtias segregant. In alijs unum aliquid existit, uires aliorum in eo sunt absorptæ, ut nusquam compareant: sicut in uino diluto. Ita in coagmentatis naturæ. Sunt in quibus ex manifestis qualitatibus omnia dicas terrã, minimum reliquorum, quæ torpida sunt, & stabilia, ut metalla, & saxa. Sunt quæ plurimum habent aquæ, torpida, fluida, mollia, tenera: non solum illa composita, quæ inchoata nominantur, nix, grando, ros, pruina, sed caro ostreorum, & marinę siellæ: ubicunq; uero manifestus est ignis in composito, manifesta sunt reliqua elementa. Nam ignis nunquam descender ad terram sine primis illis naturæ mediis: etiã in pruna quæ ardet, in flamma ipsa aliquid est humidiusculi, quod simul primum absumptum est, ignis extinguitur, tum etiam terreni & aerei: contra ascensus à terra ad ignem, non est adeo euidens. & fortassis saxum nihil ignis habet, aut certe si quid habet, exiguum est admodum, quodq; sensum effugiat: an quia pauculum ignis, ut actuosi & prestantissimi sufficit magnę portioni terræ, in qua occultetur, uix ut deprehendi queat: sicut coagulum in caseo, fermentum in massa. Nec uisum est autori naturæ effectiones cum materia coniungere sine illis principibus elementorum inhærentibus, quæ ut obscura sunt in his, quæ sensu & uita carent, sic in uirentibus sunt notabiles. Quæcunq; enim alũtur, necesse est habeant uim igneam: nihil enim uiuit sine calore: ut

intel-

intelligatur nec uicturos nos uitam alteram æternam fine charitate: uis ignis in uiuente rapit, retinet, confi-cit, conuertit, expellit: hæc omnia animaduertimus in culinis noſtris ab igne fieri. Porrò ſi ignem habent uiuentia, ergo & humorem alimentum ignis, & humorem prius aqueum, hinc aëreum: tum ſolidum aliquid in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad conſeruationemq; illius igneæ rapacitatis tanquam iniectis clauſtris: alioqui breuiſſimę omnes eſſent uitæ, ac prærapidæ, nec ulla ſufficerent alimenta.

Effectiões igneæ.

Quocirca effectiones has igneas dicamus, quoniã ſine igne non tuentur ſeſe: & ignis quodã modo eſt quidq; uiuens: alitur enim & abſumit: idq; in uiuentibus promptum eſt, quæ quo plus habẽt caloris naturalis, hoc plus cibi & appetunt, & conficiunt. Animales effectiones quoniam præter uiuendi munus ſentiunt quoque, declarant & aliquid habere ſe ſupra ſtirpes: his ergo ineſt quiddam naturas horum elementorum excedens: quas

Effectiões cœleſtes.

ſanè dicamus animas cœleſtes: nam & eas animaduertimus mirificè ad habitus cœli ſuos uariare. Humanæ animæ mente ac ratione ſunt præditæ, quod eſt pluſquam cœleſte, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in deſcenſu omnia ſecum trahunt. Ergo prima & ſimpliciſſima initia, atq; elementa rerum conditarũ ſunt poteſtas & actus, ſiue materies & uis: in ſenſatis prima illa rudis atque ignobilis materia, & effectio, quæ opificio naturæ inditur: ubi uero eſt adhærens, ſubſtantia eſt ei pro materia, adhærens illi pro ui & natura quadam. In ſpiritalibus ipſi ſpiritus modo quodam materiæ ſunt ſuis adiunctis: accedunt primæ materiæ, quæ uulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, ſed ſecunda, ut panis primum eſt farina & aqua, hinc maſſa iam piſta: elementa uero ſunt ſimplicia, ex quibus conſtant compoſita, ut uerbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes etiam ſenſati initia ſunt, non tam ſubſtantiæ quàm molis, aut numeri. Et entium ſingu-

Vires.

la uires habent uel ex ſe, uel ex alio. Ex ſe dico habere ea, quibus munere dei contigerunt, per illa quæ intus poſſident, utpote per effectionem ſubſtantiæ, aut formas

mas inhærentes: unicuique maſſulæ fermenti, ut in priore ſimilitudine perſiſtamus, certas aliquas uires tribuit Deus, quas ſecum in maſſam illam materiæ induunt, ut animabus aſinorum, animabus leonum, effectionibus adamãtium, uitium, oliuarum, has uires omnes participant res, quæ fermentatæ ſunt illo uelut fermento, quas eſſe eiuſdem ſpeciei ſeu formę ſuperius eſt poſitum. Similiter etiam inhærentibus, nam ex calore, frigore, uirore, denſo, graui, certæ quædam uires naſcuntur: item in ſpiritalibus: hęc quidem entibus ex unoquoque. Aliæ uires extrinſecus accedunt ex aliqua ratione ſoli, cœli, ſeminis, inſitionis, medicationis, nutrimenti, & eiuſcemodi, quæ applicantur, uel inſeruntur, ut Perſica poma in Perſia lethalia, hic ſalubria. In his ſunt uires effectionum non per ſpecies, ſed per rerum ſingula, quæ individua nominantur, quæ ex priore ui & adiunctione huius peculiaris conflantur: ut illa ſpeciei ſimplex fit & elementum huius compoſitæ: quanquam & compoſitio huius peculiaris ſit ex duarum, aut plurium effectionum compoſitione, nempe alimenti, aut ſoli huius additi effectioni uitis, aut Perſici pomi, aut hominis: ut ex ſpecierum uiribus conſpirantibus fiat ſingulare quiddam: qua ex temperatione prior uis uel adiuuatur, uel impediur, uel tollitur, uel aliò flectitur, uel nouã aliquid accipit manens integra. Itaq; munera Dei ſunt hæc omnia, & uoluntatis eius: nec ſecus quàm ſi quis alteram libram in æquilibrio tangat, ea continuo uerget deorſum, ita omnia parata ſunt ad eas propenſiones, quas Deus in eis facier, ea illis erit natura. Sed interiora illa per externas actiones aut paſſiones proferunt ſe ac oſtendunt: nam ad agendum uel patiendũ data ſunt uires & facultas, quod hunc in modũ facile erit cognoſcere: Lapis ſemper eſt idem, ac ſui ſimilis, intus ergo nihil habet, niſi uniuſmodi eſſentiam. Planta ſuis temporibus ędit folia, flores, fructum, creſcit, decreſcit, aliquid obtinet ſupra eſſentiam: animãs non ſolum creſcit, & minuitur, ſed ſentit, & cognoſcit, aliquid affert ſupra plantam. Homo præſtat omnia, & præterea intelligit, ratiocinatur, iudicat, aliquid ineſt huic ſupra brutum.

Interiora per externas actiones aut paſſiones ſe proferunt.

tum. Hæc sunt Dei opera, quæ ille per uoluntatem destinat, per sapientiam constituit, per potẽtiam exequitur: quas agendi ac perficiendi facultates impartitus est nostris mentibus, quas sui similes condidit. Loquamur de homine, de quo quum dictum fuerit, facile de angelo etiam intelligetur. Habet ergo homo ad Dei quandam imaginem uoluntatem, consilium siue rationem, & uires: ut consilium suadeat, aut dissuadeat uoluntati, quæ est imperatura: uolũtas imperet uiribus, ut se exerãt ad opus uires capessant iussa. Voluntas ergo domina est, ratio consultrix, uires mancipium. Facultates hæ quidem naturales sunt à Deo inditæ homini, quum naturam statueret, & hæc naturale habent aliquid, quõ nutu ferantur suo, uel à quo abhorreant, ac discedant: dico uoluntatem, & consilium: nam uires ut mancipium, nec ad iubendum admittuntur, nec ad consulendum, sed tanquã corpus sunt brutum parens semper imperio, nunquam imperans. Vergit ergo ratio in uerũ, auersatur falsum: fertur uoluntas in bonum, malum deuitat: utiq; quod tale censuerit ratio, an fallatur, nihil interest, bonum certè, aut uerum existimari sufficit. Ratio hæc & iudicium quum se ad aliquid uel in se, uel extra se uult applicare, habet sæpe, & finem quem petat sibi propositum, & uiam & rationem prouisam, qua ad illum perueniat: hæc ratio uocatur industria, & ars, quæq; ab arte dicitur solertia: quæ est ratio seu facultas aliquid agẽdi, aut pariendi in se uel in aliis ingenio, aut studio quæsita: ut loqui naturæ est, Romane, aut Græce artis. Deum colere, humanis est mentibus informatum: sed hoc aut illo modo, ex humanis persuasionibus. Non enim nos solum arte aliquid agimus, sed bestiæ quoq; à nobis edoctæ: ut per funem Elephantum ingredi, & canem sic uenari. & Equum gyros complicare, & explicare: quæ ipsi sua spõte faciunt, naturalia sunt. At quum uel finis non est præstitutus, uel ratio, & uia hæc non est prouisa, sed temere aggredimur, quod exit casus est: ut fodiẽdo thesaurum reperiri: hoc enim propositum non erat: aut regula de tecto lapsa, occisum esse hominem. Quumq; nostras extructiones imitari uolunt pueri, congerunt temere

Ars. Solertia.

Casus.

mere lapides & ligna: & exit sæpenumero id in quo doctum ingenium elaborasset, priusquam exprimeret: temeritas hęc est, uel quum nullus finis est prępositus, uel quum ad eum nihil omnino prospectum aut minus, aut aliter quàm oportet. Ideo in actiones hominum, qui tarditate cordis uel ad iudicandum impediuntur, uel rapida animi perturbatione impelluntur, multum ualet casus. Sapientes minimũ casui relinquunt in ijs, in quibus casus solet interuenire, uelut in rebus & negotijs ulteriorẽ: nam in illis quæ non sunt in manu nostra, nempe naturalibus effectis, aut incertis euentibus plurimum DEO committunt, seu uerius omnia: quo fit ut casus interdum in artem uertatur, quum obseruatum est, quomodo illud extitit. Sic multa sunt in artibus inuenta. In artificialibus, quæ sola ars facit, dicuntur talia, nam alia naturæ sunt quæ potestatem sequuntur: ut homini persuaderi indignitatem artis est, ex persuasione indignitatis inflammari ad iram, iratum diruere ædes, naturę: in Lyra sonus naturalis est, concentus artis. qui si fiat sine arte naturalis erit, ut si cadat testudo: aut quũ casu spongiæ fit pictura: compositio horologij artis, hinc cursus ille per definita quædam momenta naturæ est: hæc uel illa compositio pharmaci artis est, operatio in animante naturalis. Ars est naturæ æmulatio, eaque quantum facere potest, conatur naturam exprimere: quod nunquam assequitur. Natura enim intima rerum penetrat, ars circa exteriora & supremas facies uersatur: id quoq; uiderur naturale, ut imitatio omnis citra exemplar subsistat: cum qua bene agitur, si quamproxime accesserit. Et quemadmodum natura à rudissimis exorditur, postea paulatim educit ad perfectum, ita & ars sensim expolit: natura inditionibus, & ingignendo in intimis, ars uero addendo exterioribus, detrahendo, mutando: ut in cusoribus, nempe muratione exterioris figuræ. Veluti quum æs funditur, & ex statua fit lebes: tum applicatione & quasi contactu, ut quum pannus inficitur. Quæ non solum in nis animaduertuntur, quæ manu constant, & χειροποιὰ nominantur, uerum in illis uirtutiã quę penitus sunt in animo, disciplinę, prudẽtię, uir-

Casus in artem interdũ uertitur.

Ars naturæ æmulatio.

tutes, addendis quæ uidentur necessaria, resecandis superfluis, corrigendis, & castigandis inuersis nascuntur, & incrementa sumunt. Tum sicut naturæ proposito illi tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus perfectum, in actione uero simplicia primum quæruntur ad compositionē perfecti, ita humano artifici opus ipsum est primum cogitatione, primordia autem operis, & elementa prius exequitur. Quocirca animus in intelligendo iter sequitur, non actionis naturę, sed propositi illius: prius enim mista intelligit, & sensui obiecta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmodum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners homo ad artificium hominis periti. Nam homini prius notum est opus absolutum naturę, quàm eius elementa: & imperito notius compositum artificiale, quàm eius partes. Nec aliter miratur homo ex illis initus tanta opera posse à natura ædi, quàm imperitus hoc præstare artificem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod per artem uidet æditum. Et sicut informi, & rudi materiæ accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artificialis, nempe gladius, scamnum, grammaticus. Natura conatur ad optimum prouehere effectum suum, quantum cuiq; speciei concessum est, uidelicet ad imaginem, & participatum proximum uirtutis dei: ars ad absolutionem naturæ. Sed nec natura potest deum contingere, nec ars naturam, quòd utraq; imitatio est. uis in unoquoq; inclusa, siue naturæ, siue artis, quum se exerit atque explicat, fit actio, uel passio, modo ne quid obsistat.

Actio. Passio.

Actio est explicatio potentiæ in aliud minus: passio explicatio potentię ad aliud maius: minus uoco infirmius & inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio & passio terminis differūt, non re: ut uia inter Louanium & Lutetiam: actio enim est a b a in b: passio à b ad a: ex actione hac sequitur effectus. Sed hac lege, ut aliquid fit quod agat, & nō temere, uerum propter finē: neq; enim temere suscipitur ulla actio: etiam pueri fines aliquos statuunt suis actionibus, non refert an assequantur: sed neq; uiri, nec natura semper assequitur: certè quidē fines habent

habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his quoq;, quæ omni intelligendi facultate uidemus orba, apparet ab eo regi, qui ea facultate non caret. Quæ enim non intelligentia tanquam intelligentia operantur, ab intelligente necesse est moueri: quomodo cæcus ea quæ oculis cognoscuntur, censebit, nisi à uidente admonitus? Et hæ duæ uerę ac propriæ sunt causæ agens, & finis: nempe à qua, uel propter quam aliquid fit: ut in motu principium & meta. Nam materiam, & formam quia partes sunt, causas nominari inusitatū est: magis initia & elementa nominaueris, sicut causas principia & origines. Si quis tamen & has quoq; in causis uelit recipere, in uerbo erit sita controuersia. Efficiens causa actionem præcedit, finalis & actionem & effectum suum sequitur, hoc est id, quod propter illam fit: ut ędificans, domus, habitatio. In eo qui agit necessaria est facultas ad agendum quæ est uel interior, uel exterior, ut demonstrauimus. Et alię res celeres ad agēdum uires ostendūt, ac proinde motus incitatos, ut calor: aliæ tardas, ut frigus. Contrà in patiendo calor exiguas habet uires, quū est inimico inualidior: frigus uero ad ferēdum multas. Idcirco citissime ignis penetrat, tarde rigor: expellitur uero calor leuissime, frigus lēte: ut febres acutæ celerius uel extinguuntur ipsæ, uel extinguunt corpus: morbi frigidi pertinaciores sunt: opium in theriace tardissime oīm cedit. Ex naturalibus facultatibus hę sunt necessarię, ut mutari non queant, sicut igni exurere: illæ uoluntariæ, ut quæ ab hominis uoluntate proficiscuntur, tanquā comedere, bibere, currere. Ventriculū concoquere naturale est, & alia quæ in hominis manu sita non sunt.

Causæ.

Agens.

Naturale.

Naturale est in unoquoq; ad quod agendum uel patiendum potentiam à natura accepit. Istud uero non uno modo, nec similiter in omnibus dicitur. Nam uel ea uis est effectioni indita, ut semp agat, quoties in quod agat, admouetur: ut igni comburere, iracundo irasci: uel ut semper agat, quoties libeat, ut homini ratiocinari: uel est uis toti indita, ut homini ambulare: uel uis inhęrenti indita, ut aquam feruefactam calfacere: hoc uero inhærens uel ex ingenio cōpositi est attributū, ut lapidi gra-

uitas & duricies: uel ui intrusum, uelut in aquâ feruoris uel casu contigit, ut uenenum fungo, quod ex terra uenenata adhęsit: uel arte partum, ut pennę scribendi commoditas, & gladio scindendi. Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam, & ad eius omnino contrarium non habemus: ut homini errare, falli, mori: non enim potest nunquam errare, aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditum est, aut circa originem, naturale nuncupatur, sicut cæcitas, & surditas in quibusdam: & sermo in unoquoq; quem primum didicit. Naturale etiã est, quicquid non est contra naturam: ita & artificialia omnia, & uoluntaria naturalia dici possunt. Nam etsi ad omnia, quæ ingenio atq; usu excudimus potẽtiam à natura accepimus nobis innatam, tamen quod exercitatione, studio, industria paramus artis d ecitur, non naturæ, quum industriam nostram spectamus: at quum potentiam, naturæ sunt: ut homini natural est posse pingere, non equo: & artificialia uel tota sunt artis, ut scriptio: uel ratio quædam & modus, ut sic ambulare, sedere, comedere, loqui. Voluntarium quod à uoluntate libera proficiscitur ut hominis, uel angeli: hoc aut est elicitum à uolũtate, ut uelle: aut iussum, ut ingredi. Naturale in specie fit, uoluntarium in particulari, ut ambulare nunc. Sunt quædam præter naturam, ad quod illa non dedit potẽtiam: ficut arborem in bruma flores fundere, ac fructus, saxum ab aqua excauari. Supra naturam, quum plus præstatur, ꝙ illa concesserit: ut puerum mouere grandem molarem. Alia contra naturam, quum contrarium fit, quàm illa dederit potentiam: ut glaciem ardere, ignem frigefacere, lapidem per se sursum ferri: nam iactum uiolentum quidem est, sed non contra naturam, imò secundum eam: extra illam sunt hæc omnia. Verum hæ distinctiones à uulgari sermone confunduntur: utile tamen uidetur in philosophia obseruari ad percipiendam disciplinam. His accedunt postremo diuina opera, ut omnia quæ egredientur naturæ limites: cuiusmodi Christi miracula, & quę ille nos edocuit de arcanis suis. Sũt multa in natura quæ ad euentũ referuntur, ut species naturæ sit, singulare autem

Voluntarium.

Præter naturam.

Supra naturam.

Contra naturam.

Extra naturam.

Diuina.

ros euentus: sicut aquam defluere naturæ est, hac uero aut illac euentus: usus & assuefactio etiam si artium sit, & rerum industria quęsitarum, ꝙ efficiũt, hoc est habitum, qui in partẽ naturę concedit. Nam maximas, & pẽ naturales profert uires utriq; in his quę ꝙ recipiunt. Neq; enim omnibus de assuefactione uestigium relinquitur. Habitus est promptitas ad eadem, cui res assuescit: siue sit agere, ut in digitis ad pulsandũ: siue pati, ut in cendi febre, uel iracundia: siue negatio, seu priuatio potius alterutrius, ut tacere, non ridere, non latrare. Nec aliud considerandum est esse habitum, ꝙ sigillum in materia impressum. Et quemadmodum in rebus, quas contrectamus usu uenit, ut signũ non imprimatur, nisi in re mollis: ita in tota natura ex assuefactione uestigium duntaxat adhæret rei molli. Possumus etiam ad explicationem figurare nobis res molles fluere in morem amnis, quòd si quà decursus detur, & quasi aperiatur alueus. Illac defluunt, ut in fluuiis, in humoribus animantium. Ergo consuefactionem recipiunt corpora animantium & stirpium, animi etiam non ex se, uerum ex corpore cui sunt uelut alligati, & quo tanquam instrumento utuntur, quandiu eo sunt inclusi. At in quibus multum est humoris, citius adhæret impressio, quàm quibus parsi: ut pueris celerius quàm senibus: sanguineis quàm cholericis: siccis non hæret signum, ut saxo uel ferro: nec in admodum fluidis conseruatur, ut in aqua aut aëre: cuiusmodi sunt hominum quidam leues & mutabiles. Quòd si mollia admisso habitu indurent, tenacius eum retinent: ut in cera, quum durescit: in ferro & argento, quod emollitum recepit notam aliquam, similiter quę à teneris animis imbibuntur diutissime perseuerãt, quòd corpus solidius fit quotidie ac firmius. Quæ sunt ex natura totius speciei, aut contra eam, habitum non recipiunt: uelut igni ardere, saxo ferri sursum. Est & in habitu delectatio in his, quę alioqui dura sunt factu, & difficilia: nam in facilibus mutatio reficit: sed habitus delectatio est in illis, quia minus sentitur molestia actionis: promptius enim ac ideo facilius fit, quod sæpe est factũ: quippe itur aduersus fluminc in nouis, prono uero in so-

Habitus.

Delectatio.

litis:

litis: nec leue adfert momentum delectatio ad id quod agendum, aut patiendum est: quódue aut non agendum, aut non patiendum. Et quoniam habitus naturam respit, fit ut quantumcunque artis habeat actio, si ei diu & perpetuo assueuimus, naturalis uideatur: sicut accuratus & elegans sermo in Euripide, cauilla & sales in Plauto, & bonis benefacere ex usu in naturam uertit: ars enim in usum, & proinde in naturam uidetur cessisse: nam quicquid artè non præ se fert, naturale nominatur: quemadmodum & simplex, ut in omnibus actionibus, quum nihil est simulatum, ac fictum: & naturale à ficto distinguitur, ut flores naturales ac ficti: & quemadmodum fluuius per datum alueum decurrit, qui illi crebro agendo aperitur, ita si cesses, oblimatur: & primũ maligne aqua defluit, hinc omnino auertit aliò iter: sic habitus, qui agendo altius imprimuntur, ac confirmantur, desidia exolescunt. Naturali proximum est necessarium ac possibile: ei uero quod contra naturam est impossibile. Necessarium est, quod aliter non potest esse, quàm quomodo est: idq; uel simpliciter, ut Deũ esse: uel collatum alicui, ut hominem respirare si sit uicturus: & studere, si sit futurus sapiens: & anima necessaria est corpori ad uitam. Hoc necessarium uarie spectatur, Deo, naturæ, homini, huic homini, illi, hoc tempore, hoc loco, hoc statu rerum: & aliud magis alio, ut magis necessaria respiratio ad hominis uitam, quàm epulæ: magis necessaria anima quàm respiratio quòd diutius liceat uitam prorogare sine alimento, quàm sine respiratione: & sine respiratione, quàm sine anima. Verũ necessitas hæc non certi est momenti, sed alicuius lati temporis. In appellationem uenit necessariũ, quod est conducibile: sicut homini uestis & tectum: quæ etiam à Græcis ἀναγκαῖα. Similiter quæ oportet fieri, ut posita in æquitate, lege, more, officio, instituto: & hoc necessarium est in re, ex re uero in pronuntiatis, ut Deus est omnipotens, & quod uiuit habet animam. Impossibile contrarium est necessario in pronuntiatione, non in re, nam in re nihil est possibile, sed in dicto, quum esse non potest, quemadmodum asseritur, aut negatur, ut hominẽ sine respiratione diu

Necessarium.

Impossibile.

uiuere. Sed in re tamen impossibile contrarium est utili, & commodo, ut sine tecto & uestitu uitã deg re impossibile. Possibile, seu quod tritius est Græcis δυνατὸν nam nos Latino hoc rarius utimur, ac ferè nunquam: & si nõ uideo cur sit reiciendũ in philosophia, præsertim quum ueteres non dubitarint aliquando impossibile dicere: sed certè eius significatio ad necessarium se habet, ut aliquando ad semper: ad impossibile uero, ut ad nunquam. Interdum possibile ijs quidem qui usurpant pro facili sumitur: sicut impossibile pro arduo, & difficili. & in hoc aliud magis est alio, prout est facilitati uicinius, sicut expeditum, & promptum: ut tres, & quatuor, & quot quisque uoluerit gradus, possit statuere. Ex ijs quæ aliunde ueniunt, quædam sunt contra naturam formæ uiolentia quadam externa inuecta: ut calor in aquam. Sunt quæ cogi & uerti non possunt, ut ignem hoc naturæ cursu frigefacere. Quæ contra naturam fiunt, sic cognoscuntur: effectus uelut inuitus extorquetur: & ipsa quum primum licet, sensim se in conditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debiliores sunt, quã antea: est enim aliquis in uiolentia terminus, quo trãsacto lentescit, & flaccescit actio. Verum nec uniuersa uis cogentis repente se explicat, sed paulatim inualescit, donec consumatur amplitudo potentiæ. Quocirca lapis sursum iactus minimũ habet uirium uno digito à manu, ad medium ferè plurimum, in fine perũ parum. Contrà in descensu plus habet uirium iuxta terram q̃ in medio aëre. hic est naturalis motus: unde apertum fit ex nihilo omnia hæc inter quæ uersamur, esse à Deo condita, & tanquam ab ipso ui quadam iacta aliquo usq; ferri. tum sensim eadem reduci ad nihilum etiam maiore impetu ac nisu, quàm ascenderant, nempe ad naturam suam. Quòd si hæc est conditio singulorũ, etiam mundi ipsius esse credi conuenit, quantum quidem ad uires istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiens sicut priusquã agat, finem aliquem sibi destinat, ita fine proposito instrumenta, seu media prouidet ad finem pertingendum. Instrumentum est, quo quis uel extra se, uel certè alio à

Possibile.

Quæ contra naturam.

Instrumẽtum.

se ad aliquid uel agendum uel patiendum utitur: ferrum instrumentum est hominis, itidem manus: ratio uero instrumentum animi, quæ facultas quædam intelligitur esse animi, & tanquam eius pars: quæ quàmuis essentia non differat, differt uel facultate sua ac potentia, uel certè nostra intelligentia, quod ad sic definiendum nobis sufficit: & quoniam instrumenta omnia ad aptationem materiæ applicantur, aptatio materiæ opus est instrumentorum: quod uero ex apta iam materia existit opus, artificis dicitur: ut serræ findere, asciæ dolare, arca uero huius operarũ, quatenus talis: nam hominis per se non est, neque Socratis. In hunc locum uenit etiam exemplar, quod quis in agendo contemplatur, ut simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis Ideæ, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidem, aut aliud ab illo: nam maior & pollẽtior est illa sapientia, quàm ut externis adiumẽtis indigeat: nimisq; Diuina illa magnitudo ad angustias nostræ mẽtis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumentorũ alia sunt animata, alia inanimata: ex animatis hoc rationis compos, illud impos. Tum alia libera, alia seruа: quorum exempla sunt amici, clientes, assectæ, serui, filij, opes, arma, autoritas, potentia. Instrumentum si se contra naturæ suæ rationem accommodat agenti, inuitum est & coactum: ut lapidem ferri sursum, & auem occidere: aut moueri asciam, & fieri mensam. sin secus, naturale est: ut lapidem demissum ab aliquo ferire eum, qui est subtus. Quę secundum naturam uniuscuiusq; instrumenti facimus, nullis egent uiribus, ut lapidem demitti: quæ contra naturam, egent: naturalia sunt, ut in medicina. Iis quę manibus exercentur, adhiberur uis, unde difficultas, & ex hac labor, & ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentũ, & qua agendũ, & in quid: ut scribere pẽna plumbea, & per chartam aspera: aut grauem gladiũ per aduersum flumen trahere ad scindendum nodũ ligni. Vires enim requirit instrumẽtum: tum alias per se medium, & alias id, in quod operatur, prout actioni ipsi repugnat, uel actioni, quæ hoc instrumẽto exercetur: uelut securi rubiginosa lignum scindi.

Exẽplar.

Quare

Quare quum uires naturales uniuscuiusque rei nihil sint aliud, quàm quas deus in eo ingenuit, neque enim quicquam sibi fecit uires, necesse est, ut omnia se præbeant deo ad agendum naturaliter: & ram ignem frigefacere sit deo secundum naturam, quum uult, quàm nũc contra naturam, quum non uult, id est, contra ipsum eundem. Neq; est aliud in unoquoq; natura, quàm quod ipse uult, quodq; ipse dat. Ergo quemadmodum lunę lumen solis est lumen, quia ab ipso uenit, & conseruatur: aut quod ex calybe soli oppositio in patierem reflectitur: ita uires naturales Dei uires sunt, & adhuc propius ac uerius, quàm hæc ipsa: & eis ille utitur ad agendũ minime necessarijs. Non enim qui per alium facit, cõtinuo per seipsum non posset: ut magister quum iubet discipulum à condiscipulo cædi: quumq; ille omnia condiderit è nihilo, egit certè aliquando solus, quæ nunc per causas naturæ: ut hominem gigni, uel herbam ex semine: quasi sit huius agentis naturalis opere ac ui, eam uero uim totam largitus est ille, profecto eundẽ ipse effectum potuit solus ædere, qui præbet, quicquid agens facultatis possidet, & potentiæ ad agendum illud. Imò uero si quis naturales causas consideret, quæ se deo ad aliquid efficiendum administras exhibent, inueniet nihil in eis ex se esse uirium ad id uel perficiendum, uel quadantenus adiuuandum, sed esse omnia uoluntatis dei: quod ipse idem satis ostendit, quum luto aperuit oculos cæci. Quid lutũ ad aperiendos oculos conferebat? imò potius ad obturandos uidebatur ualiturum: cæterum demonstrare uoluit, se ad hunc istum modum uti secundis causis ex uoluntate sua non ex necessitate. Quocirca quum omnia deo utenti naturalia sint, agit deus sine labore, sine molestia, sine resistentia. Nam si quid resistentiæ esset, contra naturam operaretur: siquidem est resistentia ex appetitu sui conseruandi, ideo resistit ei, qui corruptionem intentat, aliquid contra nutum naturæ suę agendo. Nec conuenit potentiæ dei, quicquam illi posse resistere. Nã quæ tandem posset esse proportio inter uires dei condẽtis, & rei conditæ? ut uel momentum temporis ualeat subsistere inuito illo. Quare quum uoluntas eius sit na-

Ola sunt deo naturalia.

tura cuiusq; uoluntate sola operatur, nempe indita natura: nam si uelit lapidem ascēdere, eam faciet esse eius naturam: nec aliter tum ascendat, quàm nunc in hac eius uoluntate descēdit. Ex causis si actio spectetur, aliæ sunt certæ, quæ semper ita agunt, ut ignem calfacere: aliæ incertæ, quæ non semper ad eundem modum, ut lapidem iactum auem ferire. Sunt sine quibus nō fit aliquid, etsi efficiendi hoc quidem naturam nullam habent: ut lucem nō illustrare cubiculum, nisi aperiatur fenestra: quæ latissimè patent. Nam ex eis nonnullæ sunt quietæ penitus, ac torpidæ, & ut Cicero uocat, solidæ: quæ nihil prorsus in eo quod subiectum est, ipsę exequuntur: ut pecunia iurgij, & latrocinij: aliæ quædam per se adferunt adiumenta, ut aspectus & collocutio beneuolentiæ. Sunt qui in genere hoc ferramenta & instrumenta omnia concludant. Ad idem genus pertinent, quæ remotione sua inducunt effectum ei contrarium, quod admotione sua; solent: ut abscessu solis terram frigefieri, quæ calfit accessu. Sin effectus spectetur & in eo locus, uel tempus: Sunt in loco & tempore proximæ, ut ignis caloris in manu admota: Sunt remotæ, ut ignis caloris in manu, quæ incaluit tactu aquæ feruefactæ: & in his alias licet aliis remotiores dicere. Est enim ordo in causis, ut hæ sint primæ, secundæ illæ, tum tertiæ, & quartæ. Sed neque in infinitum tamē recta discenditur, nec in causis reipsa existentibus eodem tempore, nec in iis quarum aliæ aliis tempore succedunt. Quippe infinitæ non sunt res, nec tempus fuit infinitum. Sed quæ numero distant uel ordine, non protinus loco distant, aut tempore, aut actione. Sol lunam illuminat, luna speculum, speculum cubile: simul existunt hæc omnia eodem puncto temporis. Referuntur quoq; causæ ad cognitionem nostram, ut aliæ sint cognitæ, aliæ incognitæ: in aduentu plerāque omnes sunt ignotæ, in recessu multæ cognoscuntur.

Causarū diuisio.

Finis.

Finis est cuius causa aliquid fit: is mouet uim & potentiam ad agendum, quare ea est potissimum causa: nam & causa ponitur in eius diffinitione: & principium omnis actionis ab eo exordimur: & in eo tota cōquiescit actio: in q; illo est ratio quædam etiam efficientis: ita q;

diximus sanitas deambulationes has facit, & potentiam laborum, qui suscipiuntur propter eam. Finis omnis à cupiditate nascitur, uel ut adsit aliquid, quod abest: uel ut maneat, quod adest. Sic in negatiuis, ut absit q̄d adest, uel auertatur quod aderit. In præteritum non est finis, neq; in præsens, semper in futurum: illuc enim actiones, & destinata diriguntur, quò spes & cupiditates. Iam uero finis est semper cuique, quod ipsi uidetur profuturū: ideo quicquid obtinet locum finis, semper est specie quadam boni contectum, etiam si bonum reuera non sit, certē tale esse existimatur: nec potest pro fine proponi, de quo quis desperat: nam alioqui nunquam destinaret sibi, quod assequi se non posse haberet compertum. Media sunt ceu instrumenta quædam, quis finem licebit consequi. Finem oportet esse omnium pretiosissimum, media uiliora sunt. Quippe finis, quòd ultimus est, quò appetitus tendit, per se amatur, amoris huius nulla est mensura, ipse alia omnia metitur: ut unumquodq; ex mediis tanti à nobis fiat, quantum est ad nanciscendum finem idoneum. nemo quod pluris æstimat pretium uilioris facit: nam etiam qui aureo hamo piscatur, ut est in prouerbio, chariorem habet uel oblectationem suam, uel ostentationem, quàm aurum ipsum: non quidem piscē quàm aurum, sed aliud, quod ipse facit finem piscationis: nec qui tonsor nouacula argentea radit barbam, nummulum, quem mercedis loco accipit, finem statum argēti: sed aliud, nempe ditescere, quum à pluribus, & plus quàm alij collecturus sit. Et sicut uniuersus nutus uoluntatis ad potiendum fine propendet, ita uehementius fertur in ea media sine quibus cōsequi illū nullo modo possit, quàm cum quibus posset quidem, sed non perinde ex sententia, ut cū illis. Quapropter ea sola res finē sibi præstituit, quæ uoluntatis & cupiditatis est compos: cætera quæ sunt harum expertia, ex eo pendēt, quod habet uel ne: quodq; cū uoluntate illis præest: atq; eò uergunt, quò ille iubet: ut res brutæ à deo, & ij nutus sunt illis naturales quædam cupiditates. Nec aliquid est quod agat sine fine: nam is semper excitat uires ad agēdum, uti modo dicebamus. Non quòd omnis ex actiōe effectus destinatus sit illi,

Media.

ſit illi, ſed quòd nihil agit, niſi quod ſibi deſtinarit. Neq; enim aliter eligerentur ad certas actiones certa inſtrumenta: ſed ad quaſcunque fine diſcretione arriperentur quælibet, eſſentq; actiones omnes uagæ & incertæ. At qui contrà experimur in omnibus uenire uſu, & hominem parata habere inſtrumenta uaria, & Deum rebus dediſſe diuerſa ingenia ac facultates: ut ſi his utantur, fiant hæc: ſin illis illa: & alienis inſtrumentis nunquam ad exitus ueniri proprios, et eiſdem inſtrumentis eoſdem euentus ſequi, magnum hoc argumentum eſt aliquid eſſe in agendo præſtitutum ac præfixum, pro ratione cuius deligantur inſtrumenta. Quòd ſi inſtrumenta finem arguunt, quid cauſæ eſt, quin intelligentia hominis, & uis mutuæ charitatis, & religio, ac Dei cultus ob oculos nobis ponant, cui fini ſumus conditi: neq; cui tantis & talibus inſtrumentis erat opus ad edendum, bibendum, ueſtiendum, habitandum. Præter hæc multum abeſt temeritas à ratione: quæ temeritas in Deo profectò eſſet, & in homine, ſi in ſua actione nullum ſcopum proſpiceret, ſed expectarent caſum. Nã quid dicitur fieri temere, niſi quod ſine conſilio, ſine iudicio, ſine ratione? quæ omnia ſcopum ſemper proſpiciunt, euentui erecta uoluntas eius, quæ ſine cauſa impelletur: quod eſt furioſum atq; impiũ cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id eſt, ad noſtra bona, non ad bona ipſius. Ille enim omni bono, q̃d expeti poteſt cumulatus eſt: nã ni ita eſſet, peiore eſſet cõditione q̃ nos: qui bus ſi qua deſint bona, ab ipſo poſſunt deſumi: illi quæ deforet, à nullo: ita ſemper quo careret, requireret, nec poſſet adipiſci: nam quid tandem maius aut melius eſſet illo, quod ei de bono ſuo imparriretur? quum bona oĩa à deo & alia quæcunq; tanquam ex perenni quodã fonte continenter dimanent, nec aliunde poſſint. Quòd ſi ſufficiens eſt ſibi eſt deus, non creauit res ſibi, ſed rebus: ſi bonus, non creauit malo, ſed bono. Itaq; uidemus in his naturis, quæ quãtum poſſunt, parẽtem omnium imitantur, ut priores ac generantes non laborent agendo ſibi, ſed operi ſuo ac ſequenti naturæ. At quod in myſticis literis ſcribitur, omnia propter ſemetipſum creauit dominus, impium quoq; ad diem malam, oſtendit cui fini

Temeritas.

ſiderium finis

ſiderium finis: quanto tenuiter minus, ſi nullum omnino defixiſſent. Iam uoluntas ſemel quieſcens nunquam moueretur: nam à ſe non mouetur, nunquam enim deſineret moueri: & ſi quid eam impelleret ac moueret, ut ad ſe ferretur, is eius eſſet finis. Nec uideremus eam conquieſcere finem aſſecutam, nempe ubi peruenit, quò uolebat: ceſſat enim motus ſublata cauſa. Nec ſemel mota unquam quieſceret, quum eadem ſemper eſſet motus cauſa, quæ prius: nempe ſemper nulla, ſed caſus & temeritas. Quòd ſi omnia inſtrumenta ſunt illi principi opifici, & ab ipſo reguntur, ac mouentur omnia, nihil mouetur ſine cauſa, & fine, quum caſus & temeritas longiſſime abſint ab illa infinita prouidentia: neque enim fas eſt de deo dicere, quod de ſapiente uiro eſſet, nefas ipſum quidem agere, cur uero agat, neſcire. Et ſi in regno mundi morora ſunt ordinata, finem habent aliquem: etſi nullum minus agitur niſi per morora, & hæc mora ſine uti q̃ non carent. Nec eſt ſapientiæ eius nõ uidere quid poſt actionem ſequetur, nec conſilij ſi uidet, non magis in aliquem certum ſcopum dirigere, quàm temere facere: & ſi omnia condit, quia uult, erit temeraria uoluntas eius, quæ ſine cauſa impelletur: quod eſt furioſum atq; impiũ cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id eſt, ad noſtra bona, non ad bona ipſius. Ille enim omni bono, q̃d expeti poteſt cumulatus eſt: nã ni ita eſſet, peiore eſſet cõditione q̃ nos: qui bus ſi qua deſint bona, ab ipſo poſſunt deſumi: illi quæ deforet, à nullo: ita ſemper quo careret, requireret, nec poſſet adipiſci: nam quid tandem maius aut melius eſſet illo, quod ei de bono ſuo imparriretur? quum bona oĩa à deo & alia quæcunq; tanquam ex perenni quodã fonte continenter dimanent, nec aliunde poſſint. Quòd ſi ſufficiens eſt ſibi eſt deus, non creauit res ſibi, ſed rebus: ſi bonus, non creauit malo, ſed bono. Itaq; uidemus in his naturis, quæ quãtum poſſunt, parẽtem omnium imitantur, ut priores ac generantes non laborent agendo ſibi, ſed operi ſuo ac ſequenti naturæ. At quod in myſticis literis ſcribitur, omnia propter ſemetipſum creauit dominus, impium quoq; ad diem malam, oſtendit cui fini

Fines dei ad nos referuntur.

omnia

omnia sint parata: nempe quæ rationem sortita nõ sunt propter hominem ratione præditum: hic uero ad deum refertur, ut cum eo fit beatus: sed ex hominibus qui à deo abscesserint, his calamitosus manet dies. Non est autem homo propter angelũ conditus, sicut est equus propter hominem: scilicet homine angelus non indiget, utique nec ulla re corporea: homo est qui illis indiget, ac utitur: etiam angelo ad ductum cæcitatis suæ, & custodiam infirmitatis: nisi illi unus deus uelit esse pro omnibus: quocirca melior est homo cunctis rebus corporis: uidelicet finis quàm media potior. Propter etiam ad efficientem causam nonnunquam pertinet, ut dominus mundum hunc non produxerit propter aliquem, quod aliquis hoc meruerit, sed propter se, quòd sit ipse optimus. At uero finis, ut dixi, proposito primus est, executione postremus. Sunt alij fines propter alios, ut scribere propter opes, hæ propter iucundam uitam. Ideo finis in hoc medius, est in illo extremus: ut nauem perficere, finis est fabro, nautæ medium: huic in portum deducere post nauigationem negotiatori medium, finis quæstus. Sæpe etiam in eodem, ut finis huius hominis fabri mensam efficere, patrisfamilias uti, egeni pecunia mutare. Proprius cuiusq; operantis finis est is, quem ubi assequutus est, definit sic operari, aut quatenus talis: quum nauigat nauta hoc agit, ut nauta: quum bibit, aut comedit, ut animal: quum pecuniã recipit, ut auarus, uel usurus: quum Appelles pingit tabulam, agit ut pictor, & picta tabula quiescit pictor: quum de pretio, agit ut negotiator, ubi conuenit de pretio, quiescit negotiator, redit ad alia: hæc sunt propria & per se: quum aliis applicantur per aliud dicuntur: ut pictor negotiatur: & finis huius hominis tabulam perficere. Ergo quo finis posterior est, hoc magis resipit naturam finis: & tanto est prior, & antiquior proposito, adde etiam maior, & potior. Tum quo quisque prudentior, hoc magis postremos fines cogitatione spectat: nam in ultimum illud intendit aciem mentis, & eõ dirigit sua omnia. Contra pecora id solum intuentur, quod adest, quodq; præsens est, & huc modo tendunt. Sed in finibus ab uno ad alia

In finibus nõ tendit in infinitũ

in infi-

nitum non tenditur in rectum, neq; in reflexum: uti alij sint aliorum fines numero interminabili. Nam si essent innumerabiles, quomodo finis gratia quicquam fieret, quod ab agente infinitis abesset gradibus? Neque uero finem huiusmodi uel incitatione mentis possemus consequi: media enim distinctione infinita non est in tempore finito à definita celeritate pertransire. Nec alij quid esset finis extremus, quoniam in innumeris nihil est ultimum: at quum de fine extremo censeantur reliqua, nulla restaret interiectorum finium censura, neque pretium: ideo nec optimum quicquam: siquidem optimum est, cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo inutilitatem & confusionem finium merito natura abhorruit, quæ quum ordinatissima est, tum semper ad utilitatem aliquam relata: itaq; singula rerum naturalium metam aliquam habere certam uidemus, quã cuiq; fixit conditor prouidentissimus, in qua sisteret, inq; ea uidemus sistere: nec mẽs nostra infinita separata simul capit, idcirco ad innumerabilia se non extẽdit: quãuis fertur nõnunquam in unum aliquid, quod est infinitum cõtinuũ, ut est appetitus infiniti: qualis fuit in ijs, qui æqualitatem dei expetiuerunt. Sed fortassis in hominibus nõ est ille unus appetitus cuncti immensi, sed per partes: ut hoc affectus ad illud transeat, inde in aliud, ex quo rursum in aliud, nec usquam sistat. At uero in reflexum aut circulare infinitorum est noster appetitus non unus, ut rursum ut dicebam modo, multi: quemadmodum si uelit quis opes ob honorem, hunc propter famam, at famam rursum propter opes, ut non singularia uidẽtur sumi, sed formæ & rationes: nec tamen miserius est quicquam quàm aliud ex alio fieri finem, nec unquam sistere, semper pendere. Idcirco nihil miserius hac uita, in qua nulla quies est, sed uana omnia. Vanum enim est quod intus nihil habet utile, quod proferat, sicut uanæ bullæ, & uanis elusit auenis, & homines uani uel de inani mente, uel de uerbis, quæ quum uideantur plena, uacua sunt. Sic actio rerum cõremptibilium uana, uelut in puerili lusu. Vanũ est etiam quod finem nunq; assequitur: uel quod assequit quidẽ, sed minor est, & reipsa uilior nauata opera: aut

Optimũ.

Vanum.

ra: aut ex eo est genere in quo nō acquiescimus, sed aliū exp. timus ex alio: quod arguit leuitatem & uilitatem exitus, ut in se non desinat, sed tanquam nihil sit actū, ad alia excitet protinus, tanquam priorum semper poniteat Quo sensu Paulus dicit uanitati creaturam oēm esse subditam. Quandoquidem nulla uidetur esse postrema actionum meta in qua acquiescant, sed ex aliis in alios ir requiete transitur: aut utique utilis est ac desiderabilis, ut operæ in eo cursu positæ nos pigeat: cuius generis sunt curæ omnes in uita dempta uirtute. In causis cognitio. efficientibus, quàm finalibus cognoscendis, uehementer aberramus ignorātia, & tenebris, & infirmitate nostri ingenij. Iam autor omnium plurimarum notitiam sibi reseruauit uni, ut ne angelis quidem, & beatis illis mentibus communicarit. Sunt omnia quidem exposita, sed mentes non tantum adferunt lucis, ut peruideant: nec tantum capacitatis, ut possint complecti. Nos uero quoniam experimentis sensuum omnia collegimus, experimenta uero sunt effectus & actionis, fit, ut hinc ad causas puenerimus: tum uicissim retro à causis ad effectus commeamus. Ex calore intelleximus ignem calfacere: iam ubi ignem uidemus, calfacturum eum scimus: quod hominem aliquem leo deuorarit, animaduertimus eam esse in eo naturam: itaq; quum leonem conspeximus, deuoraturum, si quem sit nactus, non ambigimus, atque ea de causa metuimus, ac fugimꝰ. Pluere sæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu solis rubicundū sumus cœlum intulti: iam ubi rubet cœlum, pluuiam prænuntiamus. In quo tamen frequenter fallimur: putamus esse aliquam esse causam, quia solet euenire, ut si quis decies aut duodecies ineat uiam plenilunio, putet forsan aliquis plenilunium esse illius itineris causam. Iam quum duo sint pariter oculis expositā, multi utram alterius dicant esse causam, ambigunt: ut cum Romuli excessu sol defecit: alij defectum sideris causam dicunt fuisse mortis regis, alij contrà: quum non raro neutra sit alterius causa, ut in hoc exemplo. Fines quoque ignoratissimi sunt propterea quod nec nos eadem ingredimur in cognoscendo, qua natura in operando, nec tam procul progredimur,

mur, idcirco eodem non pertinginus: itaq; uel citra consistimus, uel abimus in diuersum. Quicquid causa est prioris, existimatur etiam esse causa posterioris: ut persuasio uoluntatis, uolūtas operis, ergo & persuasio operis: sic autor & consultor causa operis, & principium eius & caput. Ergo deus causa est prima, origo, fons, principium, caput omnium causarum. Et ut nihil gignit se, sed sæpe simile, ita nihil est causa sui ipsius, sed similis: ut calor motus, & motus caloris: non eiusdem tamen caloris, sed alterius, nempe aucti aut diminuti: ut edacitas morbi, & morbus edacitatis, non idem uero morbus aut eiusdem edacitatis: consulatum expeto propter honorem, & honorem propter consulatum, non eundem tamen consulatum, sed in speciem. Iam ergo & efficientem causam habemus instructam facultate, & finem qui ad se mouet, sequitur ut fit, quando & ubi fiat actio: neque enim sine loco & tempore exercentur nostræ actiones, nec earum rerum omnium quę mole constant. Nam quicquid sub aliquem sensum uenit extensum est, & in quocunque est ea siue extensio siue quantitas est moles, Quātitas. quæ materiem illam primam & effectionem complecti tur, eaq; si secetur, prodit numerus. Ita numerus potestate in extensione includitur. Extensio uel spectatur per exteriora molis, uel per intima: in exteriorib⁹ sunt longum, & latum: in intimis altum, quod idem profundum. Geometra extensiones has separat à mole, id est à corporibus materiæ ad tradenda artis suæ præcepta: ut quod nulla expansione consideratur, sit punctum: uelut Punctum. solin cœlo, terra in mundo. Quod una tantum alicūde aliquo, longum uocat, non latum, neque imum, lineam scilicet: ut quas sol suo cursu describit lineas imaginan- Linea. tur duci lapsu notæ: ut sole cōficiente ambit⁹ illos suos. quod uero duas habet extensiones in eodem plano, nempe in rectum, & transuersum, superficiem uolunt esse, Superficies. quasi superiorem faciem: eamq; diffundi imaginantur ex transuerso fluxu lineæ. quod uero in profundum descendit, corpus est: quod considerant fieri, si fidat superficies. Quod una tantū productione spectatur, id longum est, siue in rectum ante nos iaceat, siue in obliquum, ut li-

nea: quod duabus, ex ijs altera nempe maior, longitudo est, minor, latitudo. Sin æquales sint, quod in rectum, est longum: quod in transuersum, latum. quare longum & latum ex spectantibus cẽsebitur: ut in quadrato, aut circulo: idq; in ijs quæ similes habent partes: nam quibus sunt dissimiles aliquid naturaliter est longum, aliud latum: sicut aliud inferius, aliud superius, initium, medium, finis. quorum omnium in nobis sunt exempla, & in quocunque animante: in homine à capite ad pedes longum protenditur, inter brachia seu latera est latum: in stirpibus initium à principio uitæ sumitur, nempe à radice, sicut libri exordiũ est initium siue apud nos, siue apud Hebræos. quàmuis diuersa scribendi ratione. Molis atq; extensionis nulla est adeo exigua, quæ ex partibus non concrescat, etsi sensum frustrentur: neque enim ex impartibilibus coagmẽtatur: quod Aristoteles acute colligit in sexto libro de physico auditu: ut magis mirer Epicurum post illius argumenta opinionẽ esse complexum de atomis. Sed forsan Aristotelica non legerat, ut contemnebat omnia præ suis. itaq; diuidendæ magnitudinis nullus est modus in re, tametsi aliquis est in nostra facultate: nam tenuissimæ quædam minuties non solum manus & instrumenta nostra effugiunt, sed aciem quoq; sensuum frustrantur. Quæritur est tamen sint ne insecabilia in mole aliqua, etiam si non sint partes eius, punctum dico, lineam illatabilem, & superficiem sine denso: explicatu quidem haud facile, sed certe non uidetur: nam qui adducti Geometrarum autoritate id censuerunt, falsi sunt ignoratione principiorum illius artis. Non enim ulla dicunt illi esse talia, cogitatione solum à materia seiungunt. ideo Aristoteles ait eos non mentiri, quoniam non sic ponunt esse, sed sic se imaginari, in quod mendacium non potest incurrere. Puncta lineam finiunt, non constituunt, lineæ superficiem, hæ corpus. Ergo quisquis secat lineam, quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiam duo noua addit puncta, id est profert terminos duarum linearum, qui prius erat una: qui termini antea latebant: non quod nascantur, sed quod exeant, & se ostendant. quisquis superficiem

De indiuisibilibus.

perficiem partitur, quatuor ædit lineas: quisquis corpus superficies plures. Et sicut nihil est insectile in extensione, ita nihil immensum siue infinitum, ut finem omnino nullum habeat. Infinitum duobus modis intelligitur, aut quod nullum penitus habet exitum, aut ðd nullum certũ, ut linea in circum reflexa: quomodo infinitum imperium in magistratibus dicimus nullum omnino habet terminum corpus partiẽdo, quod est infinitum, non re ipsa, sed potestate, quæ nunquam fisteret, nec perfici actione ulla posset, particulatim tantum carpitur: neq; enim infinitum est re ipsa in natura, non extensione, non numero: sed neque in alijs dici potest infinitum, nisi in quanto molis, uel numeri, aut in ijs quæ habent se ut talia. mundum ipsum uidemus finitum, quotcunque libeat Astrologis cœlos conuolui: unumquodque enim eorum proportionem habet ad terram aliquam. Quod uero proportionem habet ad finitum, esse infinitum nequit. Solus deus est infinitus illa uelut magnitudine uirium ac durationis, tum etiam aliarum rerum, quas ex operib⁹ illi attribuimus: de quo post disputabimus. Sunt quædam quæ sine materia & mole expansionis habent quandam similitudinem & proportionem magnitudinis, extensionisque, nempe tempus, & motus. Tempus quid sit, magnis uisum est autoribus difficillimum dicere, ut Ciceroni, & Augusti nostri: nec Aristoteles satis explicauit, mensura motus & quietis, quãuis congruenter satis. nos uero imagine quadam exprimamus, mensuram esse durationis & perseuerãtiæ essentiæ cuiusq; rei: quod magis figura quadã adumbratum sit nobis, quàm declaratione essentiæ tẽporis. Aeternitas est quæ tota simul & semper ei adest qui in illa est tanquam mẽsura sui, cuiusmodi solus est deus, unde æternus nominatur, reliqua enim quæ æterna nõ sunt in tempore dicuntur esse, non in æternitate: quæ tã etsi comprehendit omnia, nõ tamen mẽsura est, cui accommodari quicquam possit non æternum. In tempore est quidem momentũ nunc præsens, sed quod fluit continẽter, & tanq; labitur: est præteritum, ðd iam effluxit, & abijt in nihilum: est futurum, quod appropinquat,

Tempus.

Aeternitas.

Partes tẽporis.

Nunc æternitas.

quod appetit, quod instat atq; urget præsens, ut sibi cedat: hç sunt tres partes tẽporis. In æternitate est nũc unũ quod semper sistit, fixum atq; immobile, quod hodie existimatur à Psalmista dici: Ego hodie genui te. Sed nos hoc non assequimur. nostra uero tempora ex captu, & comparatione nostrarum rerum deo accommodamus: ut quod crearit, quod creet, quod creabit, quod fuit hoc aut illud agens, quod erit, quod est: quum nullum præteritum, nec futurum illi congruat: ac ne nostrum

Præsens.

quidem præsens, & nunc, ut Plato sapienter sensit: nam quum nec dum futurum sit, nec iam præteritum, nec nostri quidem præsentis scias statuere, quid sit: alij præsens latius capiunt, q̃ alĩ, prout sunt mente ampla. Deus quidem totam æternitatem: inter nos aũt, alĩ magis, alij minus: bestiæ exiguũ admodũ. sed de nostro, quum ex partibus constet, quantumcunq; sit minutũ, q̃m certe extẽsum est, nemo facile dixerit, quæ pars reuera sit: quippe illius aliqua iam præterijt, alia nõdum est. quocirca nec hoc quidem nostrum nunc satis competit deo. Nec aliud uere esse dicitur: nam nos non sumus. & ex natura nostra, cui semper admista est mors, & ex tempore, in quo uelut torrente quodam rapimur, quod nunq; est, cuius etiam præsentis aliud iam abierit, aliud nondum uenerit. huius est naturæ tempus omne fluxum, & caducum, quantũcunq; prorogetur, etiam si in infinitum, quod in mentibus fit nunquam perituris: quæ quidem perpetuæ sunt, æternæ non sunt: quoniam illis prius est, & posterius: quod ab æternitate est alienum. sempiternæ utique dicuntur, atq; etiam quadamtenus æternæ: q̃ parte quadam fruãtur æternitatis in illa felicitate deinceps sequutura. sed intelligantur modo, quæ dicimus: uerbis unusquisq; utetur arbitratu suo. Ergo tẽpus nostrum de æternitate expressum est, & nostrum fictile de illo insectili, sed ut fex è puro: & eam ob causam tam dissimile: non propter id unde exprimitur, sed propter id, in q̃d recipitur, quod statim deprauat, & corrũpit illud purissimũ, quod in se accipit, applicãt se tamen insectili illi æternitati partes nostri temporis per illam fixam trãseuntis, non dissimiliter, atq; ad terram partes cœli circumactæ, quo

quo sensu fuisse & fore accommodamus deo. Sed in nostro tempore est quiddam, quod in infinitum dilatatur, ut ratio huius mẽsuræ triplex sit, immẽsæ ante, ac postimmensæ in sequens modo, definitæ utrinq;: quarta porrò est nulla: nam quod exordium nunquam habuit, nec habere potest exitum: quænam enim existere potest nouæ interitus causa, quæ in infinito tẽpore nulla fuerit? Et quoniam rectum mensura est optima sui & praui, ordinatum inordinati, neq; aliter prauum atq; inordinatum deprehẽdetur, quàm ex collatiõe ordinati ac recti, idcirco nostra omnia tempora ad motus cœlorum referimus, qui ordinem admirabilem obtinent. Temporis partes aliæ sunt essentiales, ut futurum, præteritum, momentum, punctum, hora, dies, pro spacio quo sol circum agitur, mensis, annus. Nunc uero & tunc nostræ sunt indicationis. Accedentium sunt uel ex rebus quæ in tempore naturaliter dies, nox, hyems, æstas, pueritia, iuuentas, seculum. Illa autem pluuiosum, serenum, non sunt iam partes temporis, sed habitus illius quidam. Nostra tempora sunt quæ ad actiones atq; opera hominum pertinent, festus dies, professus, sementis, uindemia: in quo est occasio rerum agendarum: id est in quo solet, aut potest cõmode, aut debet, aut oportet aliquid fieri, uel non fieri: sicut loqui, tacere, mouere se, aut quiescere. occasio est enim aptissimum ad aliquid agẽdum tempus. Actionis cessatio sub actione sit nobis in proposito concluſa: ut tacere, & quiescere: quæ referuntur ad priuationem huius actionis, magis quàm ad negationem uniuersalẽ: nam in negatione non est simpliciter occasio: quippe infinite patet, & plurimarum rerum genera includit. Occasio etiam tempus nominatur, ut à Græcis καιρός. Occasio ad nos spectat, & ex ratione rerum sumitur: nam idẽ tempus huic est occasio, illi non est. Et quemadmodum res sunt in tempore, ita etiam in loco. In alio esse dicimus, quod ab eo comprehenditur: modus enim imaginationis nostræ est ut maius & capacius uideatur esse, in quo quid est, quàm idipsum quod inest in alio: tametsi reuera non sit: quippe crebro uel par est, uel etiã maius. Quibus modis esse dicatur aliquid in alio, infinitum es-

Triplex mẽsura in tempore.

Temporis diuisio.

Occasio.

In alio esse.

fert persequi, non solum in uarietate linguarum, quarū cuiq; est sua loquendi proprietas, sed uel in una quapiam propter tropicas dicēdi formulas. Sed nos ex lingua Latina & Græca quædam consignabimus ad intelligentiam Philosophię, ac uitæ. Est aliquid in alio quasi intra illud, ut uinum in dolio, cor & renes in corpore: unde reliquæ oriuntur rationes eorum, quæ inesse dicuntur. Sic condita omnia insunt in tempore: quod tempus imaginamur uelut extensum supra mundum uniuersum, non aliter quàm cœlum: nam quomodo reuera simus in tempore, nemo facile eloquetur. Est aliud in aliquo quasi illi applicitum, siue adhærens, ut homines in area, in terra, in naui, in lecto modo quodam fulcimenti. Est aliquid in alio cuius maxima pars ab eo tegitur, aut potissima: ut homo in pallio, uel thorace: in quo ualde indulsit sibi mos loquendi communis ut etiam homo dicatur esse in pallio, quum solum tegitur dorsum & caput: in pileolo, quo uix operitur summus uertex: in iis er ō quæ cingūt aut redimiunt, ut corpus in zona: & caput in diademate, ac sertis. Sunt aliqua in aliis, quum eorum essentia est in illis, uelut inhærens in substantia, anima in corpore, deus pater in deo filio, & hic in illo. Est in alio cuius producendi potestas est in illo, sicut fruges & arbores in seminibus, in patre filius, atq; etiam nepos: quemadmodum Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuisse Leui, quum ei occurreret Melchisedec rex Salem: hoc modo in pictore est pictura nondum ædita: in deo mundus est, & omne opus in autore, priusquam proferatur. Similitudo quæ reddit ferè idem, etiam efficit ut similia inter se alia in aliis censeantur esse: ut pater in filio, amicus in amico. Nam etiam eadem inesse mutuo censentur: ut puer in uiro, & consul prior in posteriore: & ciuitas quæ fuit ab hinc mille annos in hac quæ nūc est, successione sunt hæc eadem ut ostendemus. Est in alio, quod ab eo tanquam generali comprehēditur, ut homo in animali, brachium in corpore. Generale etiam per distributionē in ea quæ comprehendit, uniuersale in singulis, totum in suis partibus, ut animal in homine, homo in societate, corpus in suis membris uniuersis. Transfertur aliquid ad suas uices, tunc

res, tunc in eo esse dicitur, in quo suæ uires tanquam regnum in rege. In etiam pro potentia sumitur, ut hoc eodem loco, & quum sic effamur, non esse in honorato honorem, sed in honorante, quod ex Græcitate ducitur. Transfertur animans ad animi cogitatum, atq; intentionē, quo modo dicitur esse in eo, quod agit, & in quod intentus est: sicut sapiens magistratus in constitutione reipublicæ. Theologus in cōtemplatione pietatis. Finis huc pertinet, in quo sita sunt cuiq; media, & instrumenta: ut auaro omnia sunt in pecunia, Sapienti autem in se ipso collocata. Intra quod quicque continetur locus est illius, ut cubiculum hoc locus meus, & domus in qua est cubiculum: & hæc urbs, & aer, & cœlum, quo cuncta cō tinentur. Sed citimus cuiusq; rei, ac proprius locus, qui circundat illud proxime, non aliud: quod mathematice est intelligendum consideratione corporis tanquam superficiei, quàm dense uolet quis, modo sub ratione solū lati atq; ambientis: mouetur q; id comprehendens admotum comprehensi, nō aliter: quod à nobis additur in gratiam communis sermonis, qui mutatum non dicit locum, etiam si reuera corpus circum sepiens mutetur: ut ædes hæ non protinus mutātur, quòd subinde circa eas nouus aër succedat, qui cum uento difflatur. Quocirca locus non tam rationem habet corporis, quàm comprehensionis, quod quidem ad motum attinet, relatæ ad fixum aliquod: ut si exempli causa ea comprehensio eodē situ est ad immotum parietem, quo erat prius, locus nō censeatur mutatus. Potest nonnūquam considerari substantia corporis continentis, ut corpus: tunc uero non mutata comprehensionis collatione ad immobile mutatus dicetur locus: ut quū uinū eodem positu in apotheca de dolio in feriā transuasatū est. in quo nec deessent, qui mutatū quidē uas dicerent, locum non dicerent: uas em̄ corporis habet rationem, locus superficiei. Assignauit natura unicuique rei locum ingenio ipsius aptum, & proinde conseruationi: ut nobis aërem, aquam piscib⁹, aquæ superficiē terræ, aëri supra terram & aquam, gradibus mundi medium, leuibus extremum. qui loci q̄d à natura distributi sunt, naturales nominātur. Locus ille

In pro potentia.

Locus.

Loco attributa.

in ciuili sermone pro statu rerum, non est huius institu
ti, neq; pro existimatione, & uice, ut loco fratris. In lo
co quædam sunt partes, quædam positus, alia inhæren
tia. Partes sunt, quæ naturæ constant ordine sursum,
deorsum, ante, & ponè: positus uero, quæ relatione ad
aliquid positum, ut dextrum, sinistrum, hic, istic, illic,
quæ ad collationem nostram pertinent. In rotundo lo
cus medius est semper infimus, circuitus est superior: &
in mundo cœlum sub nobis superius est terra, licet no
bis uideatur esse inferius. fiunt sæpe ex partibus positio
nes, ut loci quarundam rerum consideratione ac respe
ctu anteriores reddantur posteriores inferni superni, si
cut dextri ac sinistri. Inhærentium numero reponun
tur nomina partium loci, quæ ex corporibus ambienti
bus sumuntur, cœlum, aer, aqua, terra. Hinc terræ partes
Ita lia, Hispania, Gallia. tum aquæ, hoc fretum, pelagus,
portus. accipiunt & aer & cœlum terræ nuncupationes,
ut hæc auis uolat in Hispania, hesperus lucet in Italia,
duo soles apparuerunt in Græcia. Remotiora sunt ab lo
ci essentia adiuncta illa, locus latus, angustus, planus,
montosus, saluber, maritimus. Ex nobis sunt desertus,
celeber, honestus, pudẽdus, sacer, prophanus, forum, tẽ
plum, quæ nos facimus. Ergo in quibus ante & retro in
eisdem prius ac posterius, nempe in tempore, & loco. In
tempore alia ordine ipso temporis, ut uetustiora sunt
priora, alia nostro ordine, nam interdum propinquio
ra nobis dicimus priora, & uetustiora propinquiora,
quemadmodum antiquiora uocantur ultima. Naturæ
sunt priora tempore, quæ illius cursu alia antecedũt: ut
deus primus: & simplicia priora compositis, & partes
toto, & cor cæteris membris. & genitis gignẽtia, & cau
sæ effectis: denique unde quid nascitur, & sine quo aliud
nõ possit esse, quum illud esse possit sine eo. In loco prius
positionis ordine, ut omne principium prius medio, &
caput prius pedibus: prius nostro ordine, ut honoratus
in honorato est prius: & locus medius apud alios pri
mus, apud alios non item. ad hunc modum dignitate
sunt cæteris priora, ut prior consul quàm prætor, & pr
quàm quæstor: prior homo quàm bellua, effectio quàm

materies. ideo etiam antiquiora nominantur meliora
translatione à loco ad tempus, & quos habemus charis
simos uel cõiunctos sanguine, aut aliqua necessitudine,
priores sunt alijs, ut patri filius prior quàm frater, loco
scilicet & ordinatione affectus. Est etiam prius loco na
turæ ordine, ut quod illa posuit principium in quaq; re:
uelut in homine caput, radix in arbore: & quod est ei
charius, ut quisquis sibi, & propria quàm aliena. eiusdem
rationis ac modi quod illi præstantius, ut Deus. & res
res conditæ, & finis quàm instrumẽta, & res uera quàm
simulata, & totum parte, & cœlestia terrestribus, & ut
uerbo uno concludam, ea quæ sunt mundo potiora. Sed
res spiritales in quo sint loco, & quemadmodum, non
est explanare promptum. Illæ uero nec nusquam sunt,
quare necesse est esse alicubi, sed non ita sunt in loco,
quemadmodum corpora, ut superficies aut corpus essen
tiam earum circumsepiat: quodq; intra huiusmodi cor
pus relinquitur, illæ impleant, futurũ alioqui uacuum.
Nec possum aptius declarare qua ratione spiritus sint in
loco, quàm si eos ita esse in eo dixerim, ut nos in tempo
re. Est ergo spiritus essentia in loco, nam non ubiq; li
mites uero loci illius operatio eius exterior determina
bit, quæ quàm late se porrigat, tam præsens esse angeli
essentiæ iudicetur. quocirca quum mens nostra corpore
quanto inclusa quanta solum possit imagine animi con
cipere, de loco operationis spirituum utcunq; possumus
dicere, de loco præsentiæ nullo modo. Sed quid dice
mus de immensitate dei, quæ capit & quod est, & quod
non est: pauca utiq; magis ut testemur nos non capere,
quàm ut confidamus posse definire: sicut ex æternitate
defluit tempus impurum ex impuro, diuisibile ex indi
uisibili, ita ex immensitate locus: immensitas enim est
præsentia tota ubique simul. & non aliter quàm ex in
firmitate nostri iudicij deus dicitur esse in tempore, ita
etiam in loco: similiter enim se habent ad Deum lo
cus & tempus. quocirca quæ de æternitate sunt nobis
ad tempus dicta, immensitati ad locum possunt apta
ri: æternitas mensura est immensurabilis infinita infi
nitii: immensitas locus est immensi, & illud hic unum est

Locus spi ritalium.

Immen sitas.

Hic immẽ sitatis.

atque idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen non minus illic est extra mundum, quàm extra nostrum tempus. & applicat se hic noster locus per partes immenso illi fine partibus: quomodo deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quàm humanam animam in toto corpore, & in quacunq; eius parte, sed assensus iste arduus admodum est humanis ingeniis quare ad alia transeūdum. In disputatione de loco per commode quæsitum est à philosophis sit ne uacuum alicubi in mundo. De uacuo uarie homines loquūtur. Vulgus uacuum appellat in quo nihil est solidi: ut medium hoc, quod idcirco inane nominant: ex qua loquendi ratione Epicurei sunt falsi. alio modo quum non inest quo debet, aut solet impleri, ut uacuum caput, in quo nihil prudentiæ: & uacuum pectus, in quo non est cor: crumena sine numis uacua: urbs uacua, in qua non sunt homines, & si crebræ pecudes: uacuus folliculus, quum non tumet uento. est uacuum locus in quo nihil est omnino: qua intelligentia loquuntur philosophi, ut nullum sit in hac rerum natura uacuum: quid sit extra cœlum, norunt cœlites. In hac certe cuncta finxit deus cōferta corporibus nihil inane aut uacans: ut hic mundus similis esset autori suo, in quo plena sunt omnia, nihil otiosum aut uacuum. Nam quod maxime uideri posset uacuum, medium hoc expletum cernimus aëre: aërem uero substantiæ lubricæ esse uoluit, & subtilem, ut facile quæuis penetraret, ac repleret: alijsq; discedentibus corporibus, ipse succederet. Et uniuersitatis naturam uacuum abhorrere argumento sunt peculiares naturę, quę illi communi seruiunt. Atqui in contrarium feruntur hæ suæ ipsarum, contra nutus suos agunt, atq; ingenia, ne uel temporis momentum aliquid existat uacuum: sic aquā uidere licet calamo aut fistula attractam sursum ascendere: & cucurbitam irroratoriam quæ subtus est multis foratilis, continere aquam superiore foramine obstructo: nec dolium quum perterebratur, unum effunderi, nisi aperiatur prius aliquod aëris spiraculū, magno documento hominum ut priuata cōmoda publicis posthabeant.

Vacuum.

Plana etiam se contingentia ui diuelluntur donec aër subeat, ne sit uacuū. Lucretius Epicuræus argumenta quædam colligit, quibus concludere se autumat esse uacuū, scilicet, quòd nisi id esset, nihil uel moueri posset in pleno, uel ali atq; augeri, refertis & constipatis meatibus: imò ob ea ipsa nihil est uacuum: nam nec ullus esset motus in uacuo, sed subita & momentanea à loco in locū migratio: nec alimentū recipi etur sensim in uenas, sed puncto temporis cuncta peruaderet: quod nutrimēto & auctibus esset inimicissimum: omitto alia eiusdem magis quàm hæc sunt ridicula. Quid quòd omnis naturæ mutatio per occultos fit & fallentes transitus ab hyeme in uer, ab hoc in æstatem, tum in autumnū, rursum in hyemē? à die in uesperū, à uespero in noctē, ab hac in auroră & diem: idem est cursus in hominū ætatibus, ut nihil lacunosum, uel hians relinquatur: quæ aperte plena esse omnia loquuntur. Priusq; de motu differo, addā quę de quātitate restant dicenda, quę etiā ad actionis cognitionem facient. Ea in quibus est quantitas habent partē & totū: pars est, quæ cum alio uel aliis facit aliud. pars omnis in ijs est, in quibus sunt multa & pauca: & ijuis in mole continua sint partes, nihilo secius tamen partis nomen magis ad quātitatem numeri uergit: nam quum partes in corpore signantur congregatio efficitur, id est numerus. Sed partes necesse est congruenti quodam spatio esse coniunctas, coniunctæ non possunt nisi esse: nam quid tandem excogitari potest materia & effectione coniunctius? disiungi uero usque eo possunt ut amplius non dicantur partes: uelut si populus ciuitatis sit ualde dispersus. prima coniunctio est materiæ, & effectionis, proxima inhærentis: nam effectio insinuata est per materiæ intima: inhærens autem extima porius materię uidetur attingere, quàm penitiora: quēadmodum est à nobis paulo ante declaratum. Sed certe eius est secunda coniunctio: hæ dicuntur partes essentiæ huius uel talis: quæ sequuntur etsi essentiam rei constituunt, tamen partes uocātur quantitatis: nam magis ex congregatione rerum iam absolutarum inter se, aut extensione uniuscuiusq; rei sumuntur, quā ex illa complica-

Pars.

plicatione materiæ, ac speciei, unde rei essentia constatur. Ita q; tertia coniunctio est eorum, quæ iam quidem ex materia constant & effectione uel forma, ita sunt tamen uel apta inter se uel connexa, ut non coniuncta uideantur, sed res uniustenoris: & tanquam alia uideatur ex alia nasci, quę uulgo continua nominantur, nos unita nominemus: hæc non est simplex: nam alia non est connexa omnino sed aptata, ut quæ nullo penitus medio, sed per se ipsas congruentia unius ad alterum ita committuntur, ut unus sit tenor non solum rei, uerum & nominum quoq; sic aqua, aër, os, neruus. & cętera huiusmodi habent partes, quę à Græcis ὁμοιονῆς nuncupantur, quasi eiusdem naturę cognatæ germanæ: nam unaquæq; pars extensionis aquę est aqua, non autem essentiæ: neq; enim materia est aqua. Aliæ distant inter se & formis inhærentium, & facie ac figura: ideo nominibus quoq;, ut caput, brachium, manus: tum inter se caro, os nerui, cortex, rami, folia, flores, fructus, idcirco indigent copula, quæ talis est in eis, qualis in mundo: quæ ex ijs quæ compingit, & se ipsa unum faciat, naturam utriusq; retinens, non formæ appellatione, sed ingenio rei: ut cartilago quæ à carne est caro, & fit sensim os, usque ad os: ab hoc incipiens est os, & paulatim in carnem definit. Omnia uiuentia & artificialia penè habent huius generis partes, quas Græci uocant ἀνομοιονῆς, quasi dissimulares: quæ uocentur à nobis membra: ipsa uero quæ priores partes habent: dicantur ὁμοιομερῆ: quæ posteriores, ἀνομοιμερῆ, quasi uniparria & uariparria. In ijs inhærentibus, quæ crescunt, quęque minuantur, auctus illi & diminutiones tanquam eorum partes à nobis considerantur: ita enim parua est ira, quæ quasi paucas & exiguas partes, magna quæ contrà. & sunt ὁμοιομερῆ ad hunc modum nigritia, prudentia. Sunt quædam artificialia, quæ habent partes dissimulares, ut grammatica: non enim unaquæq; grammaticæ pars est grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt se tantum, quæ sunt uel applicita, ut cum tabulæ compinguntur, quæ commissa nominantur: uel connexa, ut in funis textura, in nodatione. in hoc reponuntur genere, quæ coniun-

ὁμοιονῆς.

ἀνομοιονῆς.

coniungũtur quidẽ, sed glutino, quod non resipit utriusq; naturam: quæ omnia uocantur contigua: sic domus habet partes contiguas, & liber folia. Fit tamen ut illud glutinum procedente tempore in naturam eorum, quę conuincit, uertatur: sicut calx in lapidem: tum ex coniugijs fit corpus unitatis. Huius sunt generis quæ miscẽtur, aqua & uinum, tum pharmaca quouisq; fiant unum. Quinta coniunctio est eorum, quę certis quibusdam interuallis congregata quiddam efficiunt, ut grana acerum, ligna struem, homines populum & ciuitatem, nisi quis ciuitatem censeat non tam conuentu intra eadem mœnia, quàm eodem iure, officio, magistratu, ut in bello ciuili pompeiano, de quo non laboro, uerba & sermo in hoc genus cadit: neq; enim quantumcunque separata grana facient aceruum, nec homines populum, nec litęrę uerbum, nec uerba orationem, nec domus ciuitatem, nec milites exercitũ. hoc modo omnia quę sunt in mundo, efficiunt mundum. Sed numerus interdum est naturæ ac rei, interdum nostrę cogitationis. Sic quatuor Reges quantumcunq; separati, coniunguntur à nobis mente, quum Reges computamus, & numerum reddũt. Est & alia coniunctio spirituum, maior multo, quàm quę uis corporum, etiam eorum, quæ unita sunt: quum scilicet spiritus nexu suo deuinciuntur, qui est amor: sicut duorum amicorum animi cohærent, & unum fiunt. Quod constat ex partibus, totum est. Sed nec simpliciter totum dicitur, nam totum uel refertur ad minora, uel ad se, uel ad maius: ad minora nempe ad partes totum est, quicquid conficit pars cum alio, id est quicquid partem illam capit: ut ad manum & homo est totum, & brachium. Sin ad se, totum est quod constat ex omnibus suis partibus, ex quibus pro natura speciei solet constare: & hoc uocatur integrũ. Cui opponitur diminutum, seu truncatum: quum aliquid deest formæ illi à natura tributum, quæ mutilatio non est sita in paruo & magno, sed in congregatione partium, quas illa species naturæ munere accepit: quare in membris est mutilatio, non in partibus germanis: non enim diminuta est manus, si sit parua, aut brachium exiguum, cęterum si desit

Totum.

Integrum
Diminutũ

unus

unus ex quinq; digitis: nec ciuitas est imminuta, si unus aliquis priuatus moriatur: neque singuli homines partes sunt ciuitati à natura tributæ, id est rationi & essentiæ ciuitatis. Sed si non sint magistratus, aut publicum concilium, aut plebes. Et quanquam omnis detruncatio singulorum est, quandoquidem detruncari, ac diminui formæ non solent, tamen est alia diminutio huius in nomine speciei, & alia in re singulari. Manus hæc si pars minusculi digiti decidatur, non est manus diminuta: est tamen hæc manus diminuta: ut non sit iam quæ prius. Est quum totum refertur ad maius, ita totum est, quod alterius pars non est: difficile inuētu, quod non sit pars alicuius. Nam ad summum unaquæq; res est pars mundi. Sed ut consideramus, ita exprimimus: uelut si quis de ciuitate nihil cogiter, unum hominem dicet totum, sin cogiter, huius erit pars. Ergo totum quod de partibus sumitur aut est ex complexu, aut ex unitate, aut commissione, aut connexione, aut inodatione, aut copula, aut mistione, aut congregatione: omnes ferè eiusmodi habet corpus animantis, nempe materiam simplicissimam, effectionem, inhærentia, caput, & truncum, nodos in spina, & annulos in collo, connexionem intestinorum, colligationem neruorum, atque ossium, sanguinem, mistionem humorum, & quasi congeriem partium. Ex partibus sunt quædam ad solam quantitatem spectantia omni secluſa mole: ut quæ sunt mathematica, angulus, palmus, ulna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus, alia inter se collationem dicunt quantitatis: ut quæ sub comparationem eunt maioris ac minoris, simplum, duplum, dimidiū, sesqualterum: quarum hæ ad numerum magis se applicant, illæ ad extensionem. Et quædam rei partes eam habent in toto dignitatem, ut sine illis totum non queat conseruari quale est in homine caput: & in omni animante cor, aut quod est cordis uice. Aliæ sunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etsi id totum quod erat antea, non maneret, quod restaret, tamen nomen obtineret prioris essentiæ, ac formæ: ut si homini abscinderetur digitus, hoc mo remaneret: & ciuitas unoquolibet priuato morien-

te. Ventilata est quæstio inter captiones disputantium, an partes aliquæ animati eodem censcantur nomine, quo totum: ut brachium hominis animal sit, & homo: nam in quo dicunt inesse animam, & quidem rationabilem, id uero ius est: aiunt & animal & hominē uocari. Sed enimuero quæ partes animalis, si essent ab aliis resectæ, animal conficerent, eis liceat nomen idem competere: ut reliquum corpus digito aut manu dempta: in cæteras appellatio totius nō competat: sicut in brachium, uel crus: neque uero corpora sunt animata, id est, animam habentia ceu effectionem, etsi uim animę sentiantę nam animatum id demum placet esse, in quo anima est effectio. Sit sanè in hominis brachiò rationalis anima, ut præsens, non tamen ut forma seu effectio, & tanquam artifex: uidelicet quod alicubi apta instrumenta non habet, id in eo artifex esse & effectio non potest: quocirca corpus necessariis instrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id solum est corpus animæ, id est, in quo animæ licet actionibus suis fungi: nec aliud uere animari dicitur, non magis quàm si in saxo poneretur hominis anima. Neque enim præsentia est animatio, sed exercitium operationum. Reuertamur iam ad compositum quod ex partibus diximus coagmentari. Simplex & unicum est ens, quod partes habet omnino nullas, tanquam angelus: & quo quicque pauciores habet partes, minusque inter se dissimiles, hoc est simplicius, & magis uniusmodi: uelut aqua uel charta quàm homo, & arbor. Simplex etiam est, cui nihil est additum aliud à ratione suæ essentiæ: quomodo solus Deus est simplex: nam quicquid in eo consideratur esse, de natura est ac ratione diuinitatis: qua mente ne angeli quidem sunt simplices: nam eis bonitatē & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipsorum non sunt: accedunt, recedunt, minuuntur, crescunt. Sed nos Deum uocemus simplicissimum & uniusmodi, angelos & mētes nostras simplices ac immistas. Verum unaquæque res sicut similitudine quadam DEI est, ita similitudine illius intra se est reducta: ut substantiam suam, & essentiam in se complectatur, ac contineat ab aliis, secluſe

An pars hominis homo.

Simplex.

secluſa: nec alienas eſſentias in ſuam admittat: alienas uoco, quæcunq; ad illius abſolutionem non pertinent, ut ea ſit uel hoc, uel tale. Idcirco unaquæque quamlibet

Vnum. miſceatur ex uariis, unum eſt ens, quemadmodũ Deus unum eſt: nam etſi unum non ſit ſimplicitate eſſentiæ, ut angelus, nec complexu partium eſſentialium ut corpus & anima, nec unione ut charta, uel ſtirps, nec connectione ut pannus, nec conglutinatione ut paries, ueniet nihilominus formam unius aliquam, qua ſe unitati uendicet: nempe in modum uel acerui, uel ſtruis, uel cœtus. Et quæ ſunt rationes partium ac totius, eædem ſunt unius etiam: quocirca ſicut unaquæque res eſt una, & autor rerum unus, ita opus illius quod capit uniuer-

Vnus mũdus. ſa unum eſt: unus mundus, & unum in eo humanum genus, & unus Dei filius Chriſtus, unius humani generis collapſi magiſter, inſtaurator, ſeruator. Sequitur ut dicamus de motu, quem Ariſtoteles facit quadruplicem,

Motus. à loco in locum oppoſitum: ab ortu ad interitum, uel contrà: ab adiuncto ad adiunctum maius, minus, aduerſum: uel à remotione adiuncti ad adiunctum, aut uiceuerſa: à magnitudine maiore ad minorem, aut ab hac ad illam. Primus eſt trãſlatio: ſecundus generatio, ſiad hanc tendit, uel corruptio ſi ad eam: tertius uariatio quam ille ἑτεροίωσιν nominat, uulgo alterationem uertunt: quartus incrementum, ſi ad maius itur, diminutio ſi ad minus: ut motum in genere diffiniri liceat tranſitum, ſiue mutationẽ ab hoc in illud. ita omnis actio atq; operatio erit motus, tanquam tranſitus ab eo unde proficiſcitur actio, ad id quò intendit. Sic angeli dicuntur moueri, quum quid agunt: & animi noſtri non ſolum in illis tumultibus & tempeſtatibus affectionum, ſed in cognitione etiam & placida intelligentia, ſicut Platonis uiſum eſt: de quo à nobis alibi diſputabitur. Ita motus eſt tranſitus entis ad id conſequendum re, quod habet

Deus immobilis. poteſtate: quocirca Deus non mouetur, quando nihil nouum poteſt accedere.

Quies. Quies abſentia eſt ſeu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis, ſilentium ſoni: quot modis dicitur motus, totidem quies. Iam quæ mouentur alia mouentur per ſe, alia ad motum alterius

alia utroq; motu. Per ſe mouetur homo, quum ingreditur: ad motum alterius, quũ geſtatur: ambobus modis, quum in naui ſatagit per tempeſtatem. Motus in rebus ſpiritalibus qua fiat, nemo facile dixerit. In molibus uero per medium eſt ab extremo ad extremum, id eſt à principio ad finem illius: nec unquam ſimul eſt in toto, alioqui momento temporis idem eſſet in duobus locis, nẽpe in exordio & termino. Ad hoc ſi in medio nactũ eſſet finẽ, ibi ſiſteret: itaq; foret finis motus in medio: nec iam id eſſet mediũ, ſed extremũ: quod in infinitũ reſtitui generetur, ut quęcunq; eſſent media, fierent metæ. Neque actiones mentium noſtrarum aut angelorum expertes ſunt temporis: omnes enim rerum cõditarum actiones tempus mentitur, ſicut diuinas æternitas: quare tantum intelligitur eſſe de motu & actione in præſens, quãtum de tempore. & quando tempus menſura eſt motus, ideo celeritatem quoq; motus tẽpus definit, ut quod plus ſpatij confecerit in pari tempore, & ſic proportione tempo ris ad ſpatium peractum, celerius exiſtimetur motum: & in ſpiritalibus quod parem actionẽ uel opus actionis minore tempore abſoluerit, citius dicatur moueri, quapropter admirabiles ſunt rerum ſpiritalium concitationes, ac celeritates: conferuntur inter ſe, ut alia ingenia aliis dicantur magis cita, & actuoſa, nempe quæ idem ue locius aſſequuntur, aut maiora pari tempore. In angelis magis dixerimus rapidiſſimos eſſe impetus, quàm motus: expeditiſſime em quicquid inſtituerunt, perficiunt. Motus ad eundem conſideratur modũ, quo lineæ: quarum aliæ ſunt directæ à puncto in punctum breuiſſimę: aliæ ambagioſæ uel incuruę: quæ quum ita ſe in ſeipſas reflectunt, ut punctum extremum attingat primũ, fiunt circuli: & ſicut linea curua una eſt, linea fracta non eſt una, ita curuus aut orbicularis motus unus eſt: ſin rumpatur, fiunt multi. rumpitur motus morula atq; interſtitio. quòd ſi progrediatur ulterius ſemper ad oram ei contrariam, unde primum exiuit, motus ſunt recti: ſin uerſus eandem reuertatur unde uenerat, reflexi, ſeu reciproci: ſiue id per eandem lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem punctum, ſiue per aliam

omnino lineam ad aliud punctum in eandem regionem uergens, altius, depressius, par: ut ab a ad b, à b in a, uel in c, in his figuris quinq; quæ non solum contingunt in translatione molis, quum ea locum mutat, sed in omni actione spiritus, ac corporis. Porrò quod inter eos transitus intercedat cessatio aliqua, quum docet ratio, tum sensu in plerisq; percipimus. Nam res omnis uel mouetur naturaliter, uel ui: si naturaliter, nacta igitur finem suum quiescet: sin ui, ergo inter finem uiolentiæ, & motium pronitatis naturæ aliquâ ponet intercapedinem, dum uiolentia flaccescat, & natura se exerat: quemadmodum in lapide sursum iacto. Neq; ex motu uiolento & naturali unus motus fiet eodem tenore unitus: etiam in quibus uis altera subito excipit, ac retorquet, aliquid est interstitij, etsi minus ad deprehendendum expositi, quo prior uis delassata, posteriori nouę, ac uigenti concedit: in quo est pugna, & contentio, quæ in momento temporis indiuiduo non transigitur, tempore aliquo est opus breuissimo quidem ad actionem celerrimam, sed diuiduo tamen. Sunt in quibus sensu ipso quiete animaduertimus, ut in sagitta sursum iacta, quæ se in momento quo deorsum retroagit, cessat paulisper, ac nouum motũ exorditur: idem in actionibus, & passionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet deprehendere. ut in tempore, in æstu Oceani, in animantibus: idem in ipsis naturis spiritalibus, uidelicet in cogitatibus nostri animi. Motus rectus non potest esse infinitus, unus, cõtinuus: quoniã infinito esset opus spatio, in quo se extenderet, quale nullum est usquam: circularis infinitus esse potest, quoniam in eodem spatio posset continuari quamlibet angusto, modo à ui aliqua, & potentia indefatigabili sustineretur. Idcirco motus eiusmodi attributus est cælo, ut diuturnus esse possit: nec paulum ullam interponat unquam, quoniam ita est ex usu naturæ. Et sicut magnitudinibus quosdam affingimus limites, in corpore superficies, in his lineamenta, in lineamentis notas, sic puncta, & hos omnes ratione quadam insectili quam nus sunt termini: sic in tempore quædam considera-

puncta, quæ ab Aristotele uocantur τὸ νῦν, eáque uelut initia sunt & fines, non partes temporis, eius dico quod nos partimur, nam ipsum in natura unum est perpetuum, nec interfistit. In motu etiam quædam interualla & quasi puncta imaginamur, quibus non aliter motum discernimus, quàm tempus: eáque Aristoteles appellat μεταβάσεις, mutata uulgo nominantur. Et quum actio omnis motus sit ab aliquo in aliud, opus est ad eam mouente ad initium, & mouente ad exitum: ad initium mouet finis destinatus, ab initio uero ad calcem ducit efficiens: finis est in uoluntate, efficiens in uiribus: hac temperatione atq; harmonia, connexuit Deus omnia: nam & utrunque tam finis, quàm efficiens in exordio, & medio operantur: efficiens explicatione uirium, finis incitatione atque stimulatione: desiderium enim finis, detinet agens in opere: scite Horatius, Animum, spe finis dura ferentem. Nam in quibus delectatio detinet, ea ipsa delectatio est finis. Quocirca duo sunt in actionem necessaria, uelle & posse: hoc est uirium, illud finis: Voluntas in ijs, quæ mente, iudicio, consilio sunt prædita, Libera est: nanque hac gratia attributi sunt ei illi uelut consultores, ut quid factu uideatur optimum, cum eis consultet, ac deliberet: reliqua tantum habent institutionem quandam, & tacitum naturæ calcar, quo sine deliberatione agitantur, atque impelluntur: nec possunt retrouertere, nisi cum ui maiore repelluntur, ut quum ignis feruor circumfuso frigore impeditur: & auidas cibi in cane metu fustis retardatur: in quo naturæ uires diuersæ inter se pugnant: tam enim fertur brutum naturæ impulsu, quàm res inanima: itaque consilio non est opus, ubi non consultatur: stimulo est opus intimo, & salutari illi, in quo est. In potentia seu facultate sunt agentis uires, quæ considerantur aliæ ex dantis munere: hæ sunt effectioni, aut cuicunque formæ ingenitæ, uel aliunde inditæ: pars sunt acquisitæ, ut artes hominum: sunt uiolente obtrusę, atq; impressę, sicut calor in aqua feruefacta. In partem uirium uenit instrumẽtum, id uires adiuuat: ut manus, uel gladius. Quòd si instrumentum accommodum non sit, impedimentum est, non

Duo necessaria ad actionem.

Vires.

Instrumẽtum.

instrumentum: ut inualidum puerum graui & inhabili ense armari. Censentur uires uel ex loco, & tanquam sede, uel ex opere. Ex loco, nam aliæ sunt spiritales in spiritibus, ut in animis nostris uis ingenij ac memoriæ: aliæ corporales in corporibus: ex quibus nonnullæ sunt in insensibilibus, aliæ in animantibus, quædam in nobis, uel extra nos, uel intra nos. Accedit his ex loco & tempore commoditas, quæ duo uiribus modo profunt, modo obsunt: plura & maiora facimus illo aut illo, grauo, magno loco, & tempore. Adde his adiuncta temporis & loci, ut considere, cõcoquere, studere, laborare, frigori & loco, ut considere, cõcoquere, studere, laborare, frigori & loco, ut considere, cõcoquere, studere, laborare, frigori & loco

Mundus an aliquã do factus.

philosophi, utrum malint factum aliquando mundum, an æternum: si æternus est, infinita Dei uirtus declaratur conseruatione per tempus infinitum sine lassitudine: sin aliquo temporis principio est exortus, infinita uirtus ostenditur productione de nihilo: omnis enim finita uirtus in aliquo se, & ex aliquo exercet. Quod autem ex nihilo aliquid educit, infinitum sit necesse est, nempe quod tantam habeat proportionem uirium supra opus, quantam aliquid supra nihil: quę planè est infinita. Itaque Dei opera quantus sit opifex, testantur. Quæro autem quid egerit, siue in numero, siue in magnitudine, siue in modo, quo non possit aliter, & maius, & præstabilius efficere? Quid tandem est in operibus Dei postremum, supra quod nihil esse possit? an in singulis rerum aliquid? an in formis, & quas species nominant? An non plures potest arbores conderet plures equos? plures homines? plures cœlos? ac stellas? & ut homo pomis alitur ac pane, ita lignis, & saxis: & ut cælum ab hoc Orientis puncto ad istud Occidentis conuertitur, contrario motu uolui. Aristoteles fieri aliter posse non putat, quoniam quemadmodum factum sit, bonum sit mũdo: addas etiam licet optimum, sed ita ut melius fieri non possit, non autem ut hoc melius sit, quàm quicquid ille potest facere: istuc enim optimum non in puncto infectili est positum, late patet: si diuersum esset, id quoq; optimum fuisset mundo. Sed Aristoteles perinde facit, ac si quis quod architectum cõmodam ędificasset domũ uiderit, existimet nec aliã, nec aliter posse eum extruere ęque aptam usibus. Quod si de architecto homine cogitare dementiæ sit, quale erit de architecto immensæ sapientiæ ac potestatis? Cœli Aristotelis octo esse putabantur. Apud illos contenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures posse capere: nouus est à sequentibus astronomis adiectus: postea decimus. Stellę quid agunt in mundo? Ad ornatum uult eas esse Aristoteles sparsas. Quæso te una addita uel dempta uariaret hunc ornatum? Quòd si nõ plura esse possunt astra, neq; pauciora, nec ampliore numero esse homines poterũt, nec minore: quum magis hominũ genus ad mun-

di salutem pertineat quàm astra: quoniam semoto homine nullus est condituræ huius usus. Quòd si rerum singula & plura & pauciora potest condere, quin etiã de formis idem existimamus? præsertim quum iam de adulto mundo non paucæ sanè extiterint nouę rerũ species ex ueterum commistione, non minus inter ea quæ sensus sunt expertia, quàm inter animantia, & stirpes quędã perierint. Quid quòd multa arte nostra fiunt meliora, quàm quomodo sunt à natura ipsa initio producta, ut triticum, & uuæ: nos ergo Dei opera poterimus ut sic dicam, meliora facere, id est, aptiora nobis, ipse non poterit? imò aliquid poterit plus arte nostra adiutus, quàm solus, quæ uel cogitare, furoris est. Ad hęc interuallum excellentię formarum inter se alicuius est latitudinis, in quo noua species posset interfici: ab ultima etiam & illi proxima specie ad eum spatium est non modo magnum, uerum infinitum quoque: & esset infinitum etiam si centuplo præstantior aliqua species conderetur: ut appareat relinqui locum infinitis formis, antequam expleatur quod inter Deum autorem & quodcunque eius opus immensa intercapedine se porrigit. Meritóque est à Platonicis reprehensus Aristoteles, qui illa uelut distributione publicorum munium uniuersitatis quum septem inferiores orbes assignasset mentibus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mẽtes omnes pariter, quàm octauus orbis septimum. Itaque non habet princeps mundi peculiare opus, quoniam illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tanto interuallo, quanto immensus supra definita. Quid ergo, nam id requirat aliquis, si infinitus est Deus num omnia infinite exequetur? ad actionem quidem infinite, ad opus finite: ex nihilo procreare singula infinitæ est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accommodat Deus res potentię suę, sed nostris usibus, ac commoditatibus: non spectat quid ipse possit facere, sed quid mundo conducat: ut quum nobis loquitur, non utitur infinita sua facundia, & sapientia, quę mentes omnes obrueret, ac confunderet, sed ea quæ congruat cum nostra infirmitate.

Deus an operatur infinite.

Si omnia fuissent infinita, nullus constitisset ordo: essent præpropera, immoderata, actiones subitæ. & momento temporis: interitus atque ortus singulorum uel certe rigor perpetuus sine motu in eodem uestigio, atq; æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, uices, distinctio rerum, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perfecit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi uisum, non quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hunc modum necessario ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunque delectaretur opere, non tamen aliter in eo uersaretur, quàm planta, aut bruta, aut corpus nostrum, non ut mens. Sed libertas profecto nostrarum functionum, & libertas spirituum omnium dico in agendis, extrorsus declarat, quo res sunt illi uiciniores, eo maiore esse libertate præditas: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodũ essentię, unde communicetur reliquis. Quid minus conuenit quàm existimare nos esse actionum nostrarum dominos, illum non esse? Quòd si naturaliter ageret, omnia secundum absolutam suam atque extremam uim produceret, ut in ijs uidemus, quæ naturaliter quid agunt: itaq; omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita ui ac potentia totam sese in opus explicante. Nam quæ agunt naturaliter, nullum delectum habent uirium, nec partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunq; possunt, simul effundũt: id licet in nobis animaduertere in actione uoluntaris & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus carer, & hæc de causa nec naturali actione: ex qua quod nascitur, quemadmodum è potẽtia est infinita, sic illud sit etiam infinitum necesse est: & quia naturaliter gignitur, similimũ sit parentis sui: huc enim naturalissimę omnes actiones intendunt. Et quando Deũ nihil habere potestate docemus, sed actum esse purum, fit ut otiari illum aliquando fas sit nefas: quocirca ab actione nunquam cessauit, & uerius est ab actione naturali non cessare, quàm à libera: quem-

Deus an agat necessario.

ra: quemadmodum etiam ex nobisipsis licet cernere, in quibus interquiescit uoluntas aliquando, mens nunquã. Colligimus ergo deum aliquid produxisse naturaliter, infinitum, simillimum sibi, æternum: quod quia ex parte mentis uenire magis intelligimus, quàm uoluntatis, quoniam illuc se applicat natura, huc libertas, sapientiam nuncupari, fas ius q; est: hoc philosophus quo nomine sanè uoluerit, insigniat: Christiana sapientia, filiũ patris appellat: uerum hęc persequi exactius altioris est contemplationis. Habes Aristoteles deum actum purũ, nec unquam cessantem, & aliquid naturaliter producentem: non tamen insultamus tibi, tanquam aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec ista nos adeo plenè esse queremur, nisi ab eadem ipsa dei sapiẽtia edocti: cui agimus gratias de ineffabili suo dono, non ingenijs nostris, aut diligentiæ studiorum. Redeamus iam ad finitas uires, quæ indigent ad actiones suas tempore, quum infinita non indigeat. Nam si finita est potentia, aliquatenus licebit illi: sit hoc a b c: illud ergo consumetur in tẽpore itidem a b c. partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec ulla pars uirium est insectilis, non ergo se explicat in tempore insectili. Præter hęc fiactio omnis est transitus, nec trãsitus est absq; medio, non poterit fieri nisi in tempore ab ea quidem potẽtia, quæ simul nequit esse in ambobus terminis, nempe limitata. Et si in quacunq; actione inest conatus perueniẽdi ad calcem, certè aliquid distat initiũ ab exitu, in qua inter capedine conatus exercetur, alioqui non erit opus illo. In ijs quæ contra naturam aguntur patientis, semper est lucta initio, medio exitu: nunquam enim non pugnant agentis uiolentia, & patientis natura. In ijs uero quæ secundum naturam, nulla est motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quæ est in uno quoq; quæ secum non pugnat, nisi forte admixtum habeat impediens, ut animum ad speculandum consurgere, deprimitur enim mole corporis. Sed quantumcunq; uis fit naturalis, ubi est actionem ingressa confligit in quod agit cum agente: propter ea quòd agens nẽpe mouens, nititur penetrare ad finem: mediam uero quantũ-

cunque molle penetrationi renititur: siquidem est penetratio omnis uelut diuisio, diuisio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conseruationis adminiculum. Et quo durius est medium, hoc habet partes contipatiores, & proinde auctiores uires: itaque ualidius reluctatur: ideo motus in aqua difficilior est quàm in aëre, & in luto, quàm in aqua liquida. Traducuntur hæc ad res spiritales, ut aciem dicamus ingenij, iudicij, sensum quasi penetret interius: tum dura sunt quæ difficilia, atque abstrusa, ceu multa contecta cortice, & densa, uel procul posita, ut per longiorem motum eò sit ueniendum, & per aliorum gradus atque adminicula. In hoc actionis medio materia componitur, & adornatur, inductioni eius speciei, quam agens instituit, siue artis, siue naturæ, essentialis, aut inhærentis. Extrema sunt, à quo ad quod res transit, medium est inter hæc. Transit uero res ab uno loco in diuersum, trãsit ab adiuncto ad adiunctum, transit materies ab effectione ad effectionẽ. A loco in locum res transmittitur, uel ꝙd nouum habet locũ relicto priore, non mutata sua magnitudine, aut mutata, si prius motus est loci: sin mutata, uel dilatata, uel contracta: si dilatata creuit: sin cõtracta, diminuta est. Medium in motu locali est transitio, quæ fit uel ab ipso moto, qualis est in animalibus ingredi, nare, uolare, serpere: uel extrinsecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, uehi, uolui, seu conuerti. Medium in incremento est additio extensionis, in decremento est detractio. Ab inhærente ad inhærẽs uariatio est, seu ut uulgo loquũtur alteratio: quæ fit quum nouũ inhærẽs quæritur, siue prius amittatur nullũ, siue aliquod. Sed si orbationes, & quasi spoliationes accedentium in accedentia reponamus, ut tenebræ, quies, silentium: erit ab accedente ad accedens, uel à toto accedente ad totum, qui est ceu motus quidam loci à termino ad terminum: uel à maiore ad minus, uel contrà: quæ sunt incrementũ & decrementum. Ex inhærentibus alia sensim subeunt: ut quę sunt in extensione, & in quibus sunt consuetudines, quemadmodum uirtus ac uitium: alia repente, ut paternitas, filiatio: tum quædã alia accedens habet contrariũ

Inhærentiũ motꝰ.

seu aduersum: contraria enim sunt inhærentia, quæ ratione actionum, & effectum significant sub eodem genere diuersissimorum, ita ut magis diuersa aut remota non sint alia, eiusdem quidem generis: ut quorum colorum hic maxime cogit obtutum, ille dissipat: hic plurimum exhilarat oculos, ille contristat: ex saporibus qui gratissimus est palato, & qui ingratissimus: ex principibus qualitatibus, quæ uehementissime agit, & quæ remississime, q̃ sursum attollit, & quæ deorsum deprimit: nec inconuenit sub una generis latitudine multa esse extrema, multa aduersa: ut quum genus est amplum, sicut in tactili: aut quum uarie pugnarum naturæ spectantur. Sunt quæ aduersum habent nullum, sed absentiæ illorũ nomen inditur, quæ est orbitas quædam, ut dixi, seu nuditas, seu priuatio, ut si absit uisus animanti, in eo est cæcitas: quo in loco non est lux, sunt tenebræ: ubi non est sonus, ibi silentium: ubi non est motus, ibi quies: quæ orbationes in uarijs linguis uarie exprimuntur: sunt quæ pauciores habent, sunt quæ plures, prout sunt linguæ copiosæ. Atq; hę certis nonnunquam, & impositis nomini bus assignantur: non raro tamen ea notãtur nominum compositione, qua expers significatur, aut sine. Apud Græcos est ἄλφα: quod illis est promptissimũ, ideo plurimarum habẽt aptiora nomina, quã Latini: apud quos est in, & quandoq; ex: tametsi ex his nonnulla contraria magis sunt, quàm orbantia: ut iustus, iniustus. Iam quę uidentur, pro his consueuimus ducere, quæ sunt: ita oluam dicimus & hominem exossem, quòd in eis parũ sit ossis, & ideo nihil uideatur: lignum insecabile, quia difficile secatur: materiam immortalem, quia post longum tempus perit. Sed quæ uera sunt priuantia essentiã habent nullam, cõtraria habent. Non enim sola absentia caloris est frigor, nec frigoris calor: neq; sanitatis morbꝰ, aut morbi sanitas. Nam est, quę facit sanitatẽ harmonia illa humorum, est qui facit morbũ humor aliquis excrescens: nisi fortè nõ ex illo humore redũdanti morbus natus alterius absentia facit alterũ, sed causę sunt utriq; certæ, non dicuntur priuantia: & si hoc facilius dictu est in

Cõtraria.

Priuatio.

gene-

genere, quàm explicare in singulis, quia plerǽq; causæ sunt incognitæ, præsertim inter quæ non inuenitur medium. Quippe sunt quæ in substantia idonea si alterutrum non insit, necesse sit inesse alterum: ut in quocunque homine stato quodam tempore naturę dentatum esse, aut edentatum: uidens aut cæcum: neq; enim uidens est lapis, aut cæcus, nec caniculus ante certam diem. Aegrum & sanum medium non habere Aristoteles affirmat: in quo est illi controuersia cum medicis. In iis quæ sensim fiunt, motus est per adiectum uel detractum adhærentis usq; ad terminum maioris aut minoris, uel certè usq; ad aliud: ut quum ex albo fit candidum, aut fuscum, uel ex albo ceruleum: ex cæco uidens, ex uidente cęcum. In priuationibus fiunt omnia, per ea quę aliquid adferunt, quæ sunt positiones, siue habitus. Græci ἕξεις ab illis plerunq; orbationes nomina sua accipiunt, diffinitiones autem semper: atque adeo hæc est priuationis præcipua nota, quòd per positionem suam tanquam absentem declaratur, nec aliter potest. Neq; uero quisquam sit admiratus me à cæco ad uidens reuertisse, quòdequidem non uideo ubi locum habeat, quod dicitur, à priuatione in habitum nõ posse regressum fieri: cęcum à silentio, à quiete, à tenebris fit: à cæcitate quotidie experimur, à morte ipsa etiam gentiles produnt. In iis accedentibus quæ subito existunt, non est in ea ipsa actio, sed in illa, per quæ existunt: ut in paternitate gigni filium, in consulatu declarari consulem: in quibus tamen motibus necdum uel paternitas est uel cõsulatus. Ab effectione in effectionem migrat materies per expulsionem & tanquam reuulsionem prioris, nam radicata est omnis effectio in materia: & quo radicatior, hoc illam euellere operosius. Quanto agens est potentius, tãto celerius, & facilius, & aptius quamcunq; sumit materiam, ei operi, quod destinauit, parat, ac proinde promptius opus absoluit, deo obsequentissima est quæcunq; materia, nobis multæ reluctantur. Aliæ pertrahi non possunt, quo uolumus: ut ex aëre simulachrum à nobis fieri, quod angelus faceret. Quare ista omnia uires, repugnantia, & eiusmodi relatione dicuntur, non per se, ac simpliciter ut ma-

A priuatiõe in habitum regressus.

ut magnum, paruum, robustum, imbecillum. Et quia in actione omni resistentia est ex eo, quod patitur, agens ad eam uincẽdam colligit uires: tum minores, quum minus uidet obsistere, & lentius, ac remissius agit: tum maiores, quum ualidius putat patiens obniti, ac repugnare. Idem uicissim patiens facit aduersum agens: quæ collectio uirium conatus appellatur, etiam si nihil fit opus, satis est tamen agens iudicare esse opus: unde est dictum illud, magno conatu magnas nugas agere, in eos, qui uel ingenij uigorem, uel eloquentiam in rebus nullius pretij consumunt. Ex conatu oritur labor, tanq; actio & passio ex potentia: nam magni conatus executio est labor, nempe actio in id, quod existimatur multum reluctari: uel passio in id, q̃d existimatur ualide agere: quo potentior creditur contentio maior est labor. Ideo uiri magis uidentur sibi laborare, quàm pueri: quoniam magis expendunt actiones: pueri autem, ut qui sine consideratione ac repercussione se exercent, tametsi plus agant, tamen non uidentur sibi perinde laborare. Laborem sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potentiæ, ut reddatur infirmior. Quocirca ii qui laborem respiciunt, ac facile metiuntur, quum se magis laborasse credant, remittunt uires: & defatigatos se esse sibiipsi persuadent, multo prius quàm ad metam uirium sit peruentum: qui laborem non respiciunt, nec perpendunt, ut quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt beluæ, & pueri, non prius defatigationem sentiunt, quàm exhaustæ omnino sint uires. Quapropter tunc demum assuefaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

Conatus.

Labor.

Defatigatio.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DE PRIMA PHILOSOPHIA, SEV DE INTIMO naturæ opificio Liber Tertius.

Actio naturalis.

VBI PERVENTVM est ad finem actionis naturalis, nulla est amplius resistentia, sed opus est perfectum, & conquiescit agens: uidelicet si etiam num supereſſet contentio in illo opere ac reluctatio, agēs non quiesceret, quo ad eam sufficeret: quippe perfectum nondum esset opus, quod agens cupit. Nam quod defessum otiatur, antequam opus perficiat, non consummat nec operis nec sui finis actionē, sed suarum uirium. Itaque parata materia, sequitur ex natura ipsa parationis effectio, uel forma adiuncti citra omnem pene tus laborem, nō secus atq; in operatione naturali: tanquam ornata domo inducitur dominus, uel quæ fitis instrumentis artifex. Neque ars nostra ulterius progreditur, quàm quoad materies sit apta & concinna: ut pingendo aut struendo. Sed nos quemadmodum perficiatur opus artis perspicimus, quoniam ars nostra: quemadmodum opus naturæ nō perspicimus, quoniam illa est deintus nos cōiunctione, & commistione, & detractione utimur extrorsus. natura in intimis uersatur: idcirco naturales ortus, auctus, cursus, diminutiones tacita sunt, & occulta omnia: nec prius intelliguntur, quàm sunt progressa: ut in cœlorum agitatione, in mutationibus temporum, ætatum, incrementis & damnis animātium, quæ fieri nemo potest deprehendere, facta intelligimus. Tum inter naturam & artem, hoc est discrimen quod natura perfecta actione, effectiōes indit, quas habet munere dei accepto. quam quum orbem cōderet, sanxit: ars eis caret, quas si haberet, tam naturalia essent artis opera, nec minus facta

suis partibus expleta, quàm naturæ: nunc uero inchoatio nostri operis se prodit, quod illi deest effectio, id est, postrema illa absolutio & tāquam colophon: quod perspici potest in theriace, quam nos compositione inchoamus, natura uero perficit operatione uirium suarum, quas uires commistis rebus indidit. Sed paratio materiæ non una est, & simplex: ut quum triticum in terra occatum putrescit, hinc germinat, adolescit, inoditur geniculis, profert spicam: qui in medijs aptatiōibus uersantur, non dicūtur principes opifices, sed qui in postrema, quum ultima manus additur, & opus relinquitur perfectum: nam qui in officina pictoris colores terunt, & tabellas leuigant, & carbone imaginem delineāt monogrammiam, non dicuntur pictores, sed qui colores inducunt, qui adumbrant, & quendam uelut motum uigoremq; ac spiritum addunt picturæ, quæ est ceu effectionis similitudo quædā & imago. Est actio quæ relinquit post se effectum aliquid, ut cuius finis nō est eadem ipsa actio, sicut in extructura ædium: est alia quæ suimet est finis, ut cantus in cicada: nam in homine delectatio uidetur peti, & in delectatione refectio uirium corporis uel animi. Effecta sunt nonnulla causis similia, ut homo hominis, calor caloris, quæ paria uel similia nominantur, uel etiam germana, & cognomina, & conformia: alia dissimilia, ut ex igne compresso in luto, collatio in cera, quæ uocentur disparia, dissona, absimilia, difformia. Alia effecta simul nascuntur cum suis causis, ut lux cum sole, calor cum igne: alia post, ut homo post hominem. Alia nō diutius existunt quàm causa est præsens, ut lux solis, imago in speculo: de quorum numero sunt res omnes cōditæ, quas deus salutari sua præsentia à casu in nihilum defendit. Sunt quæ remanēt quidem, sed amota causa cōtinuo flaccescūt: sicut calor quem ignis reliquit, & motus rotæ digresso uertēte: alij ex causa nō pēdent, ut animantia, ab animantibus genita. Sed iā de operibus naturæ concretis loquamur, nempe quæ ex materie illa rudi, & effectione intelliguntur constari. Est inter hæc quod ubi conditum est sistit, ut lapides, gēmæ: quæ sunt sanè rara. Nam crescunt pleraq; omnia, quippe quæ ex

Materiæ paratio.

Effectus actionis.

parui

paruis admodum initijs uidemus adolescere: quocirca elementa prona sunt ad mutuam migrationem, labuntur, transeunt, permutantur facile, quo suppetat rebus omnibus alimentorum copia: & quod relictum est ab uno, in alterius ius ac naturam concedat: quoniam noua materies mundo non accedit, ex ueteré omnia pro-

Alimẽta. suntur: non tamen pari aluntur modo, alia quãdiu sunt aluntur, crescunt, decrescunt: quædam non semper: priora sunt plantæ, & animalia: posteriora sunt metalla, saxa, alumen, sulphur, lignum uel ab arbore decisum, uel à terra euulsum, aut os animali demptum. Quę aluntur, uel additione ad prius totum dilatantur, ut metalla, & calculi: uel subitu atq; insinuatione materiæ occultæ, ut animantes, & stirpes. Quocirca hæc conuenit meatus plures habere, tum ampliores etiam, per quos nutrimentum commeet: sed nec ita apertos tamen ac directos, ut quod inditum sit, continuo transcurrat. Alendi uis acta

Adole- scere. ta. Hinc adolescunt uiuentia usq; ad certam quandã metam: postquam recurrunt, & diminuuntur. Sed alimenta quantum efficere possunt per uim nutricem, farciunt, ac reparant, quod detrimenti est acceptum. Semper quidem uiuenti corpori detrahitur aliquid à calore naturaliter insito, sed minus tamen, usq; ad illum crescendi limitem, quàm sit additum, si modo non desit pabulum conueniens. At uero quemadmodũ rite cõposito ac librato horologio automato, uis illi & potestas est ab artifice instructa certo aliquo temporis spatio horas pulsandi, aut signandi: quæ uis statis dimensisq; intercallis se explicans profert, atq; ostendit: haud aliter unaquæq; natura in prima constitutione originis suæ facultatem à natura accipit ad certos utrium, uigoris, incrementi meros, quos ratis temporibus per gradus suos explicet uelut quum porrigit membra, quum amplificat robur, ut in minutissimo corpore magnũ illud quod deinceps

intuemur, latuisse credas: uelut fruges, poma, ingẽtes arbores, homines, elephantos, in tam exiguis seminibus præcessisse, quæ omnia non temere sunt iacta & casui ad indefinitum atq; incertum aliquid quasi commendata, sed eorũ omnium dimensus in semine atq; ipsa origine à natura sunt præscripti: ut quibus curæ fuit hæc animaduertere inspecto semine aut animante recens orto, facile prædicãt, quos deinceps auctus, quas uires, quam ualetudinem habiturum sit. Hoc tamen artifex & natura distant, quod ille horologium instructum relinquit, natura opus suum nũquam deserit, semper comitatur, seu uerius ducit: tantum initio fundamenta iacit operis deinceps futuri, & quasi in exiguo spatio delineat cuius modi uelit illud euadere. Res omnes ad statum naturæ Status. suæ fastigium progressæ insistunt aliquãtisper, priusq; retro abeant. Mora enim inter duos contrarios motus intercedit à nihilo ad certum aliquid, & ab hoc retro in nihilum: in quo interstitio pugnat natura cũ uiolentia, seu potius duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deductrix ad nihilum: prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco: at quæ descensum molitus, laborat reducere ad locum unde res est desumpta: sed hæc uincit, nempe naturalior, quoniam ex origine profecta consistentia eo est diuturnior, quo contentio est maior: uincente autem natura nihili res deorsum reuoluuntur, partim æquis gradibus, quibus ascenderant, partim lentioribus, partim plenioribus, prout ualida est natura alicuius. Sed quum nõ procul uentum est ab exitu, uehementer fracto atq; extenuato fulcimento prioris naturæ, inualescit natura nihili, quæ est originis cuiusq; rei: & citatissime rapit effectionẽ ad idem nihilum, unde erat desumpta. Nec singulæ modo rerũ, sed species quoq; crescẽdi ac minuendi habent terminos Termini crescẽdi ac minuẽdi. ratos definitosq; à natura. Neq; enim in mole ac incremento eorũ quæ dilatantur in infinitũ est abire, nec cohiberi ad minimã, sub quo nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. Siquidem equi effectio nec tam ingentem ualet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi aut alpes: nec tam

parua coerceri, ac cõstringi, quàm pulex. Nam in omĩ coniunctione effectionis cũ materia adhiberi solẽt quædam inhærentia, quibus ceu instrumẽtis effectio ad excendas suas uires utatur: ab effectione est africtio, ab inhærentibus dilatatio. Potest enim & asini & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ uitæ functiones obit, materiam exigunt extensam: contrà uero inhærẽtia prorogari ac diffundi latissime possunt, nempe adiunctione similium: effectio uero quæ potentiæ ẽt terminatæ dilatare se tantopere, ac uires suas per tantã spatium porrigere non potest. Ex quibus licet deprehendere, quàm diuersæ res sint effectio opifex, & effectioni instrumẽta adiuncta. Nec solum magnitudinem aliquam materiæ inhærentium exercitatio postulat, sed densitatem quoq;, & constipationem certam, in qua tantum ualeat cogi uirium, quod ad agendum aut patiendum sufficiat. Itaq; non in quantumcunq; rara materie fungetur suis muneribus equi uel leõis anima, nec quãtumcunq; pressa & densa: quippe inextenuata parum erit uirium ad agendum, in densa ad patiendum: quę duo necessaria sunt ijs, quæ aluntur, & augentur. Quanto ut res, & facultates corporales subtiliores sunt, & magis quasi spiritales, minus indigent materie ad sui exercitationem, & efficiendũ aliquid: cuius est generis uis ignis, & eorum omnium quæ respiunt illius naturam, atque ingenium, ut uenena calida, & gemmæ: non quin in maiori materia & spissiore potẽtiores sint, sed quod in exigua & prætenui id uigoris obtineant, ut facile se ostendant, & cognoscatur illa inesse: cæterum in tam minuta ramenta gemmam contriueris, aut uenenum tenuaris, uel in ram rara materia ignem accenderis, ut insensibile uestigiũ relinquatur efficaciæ. Nam uires illæ sicut inflectiles non sunt, ita detrahendo, uel tenuiter extendendo ad eam imbecillitatem possunt redigi, ut consopiantur penitus tanquam emortuæ: quod uidemus aquæ contingere, cuius humectatio nõ percipitur uel in gutta minutissima, uel in euaporatione ualde rarefacta. Nec sunt ijdem formarum omnium limites, nec eiusdem ut-

tro & citro certi, nobis utiq; nec fortassis à natura in individuo quodam puncto collocati, sed latitudinem habent. Et sicut substantiæ crescunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus uel extensio cõsideratur, uel intentio, & quædam altitudo, ac quasi infectionis saturitas: in extensionem metam non habent sursum, deorsum habent: in profundo uero utrinque: quoniam in extensione augescunt applicando, quod est infinitum: in intensione uiribus, quæ sunt finitæ. etenim adiungendæ materiæ nullus est modus detrahendæ est aliquis, ut illud possit hærere: profundum uero per incrementum fit uirium, quibus aliquid esse extremum est necesse: ita uide mus candorem aliquem quo nihil fieri posset candidius, dulcorem, quo nihil dulcius. in altero uero extremo si uehementer diluatur color, aut quodcunq; aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomẽ: citius quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerum, sed & ipsi quoque aliquando. Eæ res, quibus nihil est alieni admistum, purę nominantur: quę etiam simplices, & interdum meræ, ut medicina simplex, aurum purum, odor muscì merus. Alienum est quod naturæ cuiusq; compositionis nõ est necessarium, nec refert, etiam si semper inueniatur coniunctum: satis est non esse de ratione illius temperamentiæ effentiæ: rationem eam dico, quam natura in specie constituit: qua mente dicere cõsueimus nusquam inueniri aquam, uel terram puram aut quid simile: & medici tertianã febrem aut quartanam puram aliã uocant, quãdam non puram. Transit hic loquendi mos ad artes hominum, ut pura sint, quibus nihil est additum, quod artis ratio addi nõ iubeat: sicut theriacam purã aut nõ puram, cui absynthiũ sit admistum, uel menta: hoc ẽm adfert ars nõ præcipit. Mistum nõ uno modo dicitur, nam est & quod de multis conflatur, ut homo, ut pharmacũ, & cui purũ est cõrariũ, de quo loquebar modo: sic mythridaricum aliãs purũ ac simplex nominatur, aliãs mistũ. Quòd si adiunctum sit peius, reddit ens corruptum, siue depranatum. Quum uero in procreatione similium, quod genitũ est gignente apparet peius, degeneratio nominatur: quod in adhærente potissimum. sed in essentia

Purum.

Alienum.

Mistum.

Corruptũ

Degeneratio.

quoq; non raro accidit: uelut in frugibus, in seminio animantium, in hominibus: idq; fit uel ex eodem ipso genere prius deprauato, ut quum ex ualente cane imbecillus nascitur in morbo parentum progenitus: quum ex ouo aquilæ accipiter, ex ouo accipitris coccyx aut miluus: phasellum si in hoc solo seueris, uicinis colligetur: uel ex praua qualitate accedente, dum fingitur & nascitur: uelut quum optimum frumentum ab immodicis humoribus in auenam mutatur. uel post natum à qualitate soli, cœli, uictus, à moribus & consuefactione: ut cæ præ illę interioris Asiæ, ex quibus fit caprinum sericum undis pictum, si in citeriorem Asiam, aut in Aegades insulas transportentur, bonitatem pili perdunt: earum autem soboles alijs indigenis omnino est similis. canes si assuescant domi tacere, & de aulicoctis uel mensæ analectis pasci, licet parentibus uenatoribus nati ingeniũ mutant: quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monstrauit. Res uniuersæ desumptæ sunt è nihilo, & pleræq; illarum execrationi subditæ propter noxam hominis earum domini, ita non solum uergunt ad nihilũ, sed etiam quia deprauatæ, celerius eò feruntur, impetu lente deteriore illo admisto. Quare si nulla adhibeatur cura & diligentia, hoc est, si quiescant, & torpeant, occasionem præbent, ut peius illud ad corruptionem inualescat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt, terræ squalorem ac situm, aurum obducitur scoria, frumenta aceres infestant, & his nocentior gurgulio: humanum corpus uexatur morbis, & animo nostro multum sese beluæ, ac bruti insinuat, nempe ingenio torpenti ignoratia, inertia, stupor rationi & iudicio imprudentia ac imperus: quod fit quum in otio iacuit ratio diu languęs ac dissolura, affectibus uero impulsoribꝰ gesta sunt omnia: quo quid aliud est esse belluam? Artes etiam deprauantur desidia. Exercitijs purgantur omnia, & uiuescunt ignis, aqua, terrę, frumẽta, libri, uestes, ædes. Idcirco Annęus Seneca prouidentiam ait, & dispositorem mundum deum aëra dedisse uẽtis agitandum, illosq; ab omni putre iussisse spirare, ne quid remaneret situ squalidum & torpẽs. Euentilatio uegetat stirpes, cuannatio mõdum conseruatq; fruges. Exercitatio purgat aurum, argentum, ferrum. Exercitatio corroborat animantium corpora. Exercitatio animos nostros ad humanitatem, omnemq; sapientiam excolit: & inhumanæ sunt nationes illæ, quæ sub cœli cardinibus torpentes socordiam ipsę suam desidendo augent. Sapienter in Theæteto Plato, morus inquit facit uideri gigni rem, & esse: quies autem non esse, atq; interire. Agitatio enim & confrictio foris quidem noxia, & damnosa, quæ se extrinsecus continenter rei applicant, excutit, nec sinit affigi, intus uero quæ illuc sese insinuarant, concutit, ac reuellit: calorẽ autem salutarem tum deterſis sordibus & tanquam exteriore quodam frigore purgat, ac proinde acuit, tum abditum elicit, & consopitum excitat: qui inuadens in inimica absumit illa, & tanto facilius, quòd ea iam ex cõcussu luxata minus adhærebant rei. quies uero per cessationem caloris finit frigus inualescere: quod non repugnans contrarijs præbet multis corrumpentibus occasionem & locum, unde res perimitur: magno & mirabili documento uiuificari per calorem corpora, mẽtes uero per charitatem: frigore autem contabescere, ac interire. Quæcunq; natura hoc agit fine, ut effectionem, seu formam importet, obiter priorem tollit, cum qua manere nequit, quam uult inducere. Quocirca agẽtia naturalia non directe corrumpunt, tanquam is sit eorum finis, sed obliquè, & aliter non queunt quod destinarũt perficere: effectioni quidẽ nihil est pugnãs, sed ijs qualitatibus, formisq; quæ materiam ut effectioni apta fiat temperant, & quasi pinsunt, & sine quibus durare nequit effectio in materie, sicut homo in domicilio supellectili denudato. Nam quæ sunt in natura inimicitiæ hostiles, ut uulpi & cygno, tum amicitiæ, ut palumbi & perdici, quas historiæ naturæ persequuntur, etsi inter effectiones uidentur exerceri in cõcta specie, reuera inter illas sunt solum cõtemperationes materiæ, haud secus quã inter homines ignoros primo occursu, & inter uenenum, & animal sci licet qualitates petit uenenum, nẽpe calorem frigus, humorẽ ariditas, & has uitiat, unde sequitur uiuẽtis mors: hã necesse est effectionem instrumentis & cuncto orna-

Exercitatio.

Calor oĩa uiuificat.

tu destitutâ loco cedere. Non abnuo quin interdum ingens uoluntarium malitia sua tantummodo spectet interitum rei: sed nos de naturalibus loquimur. Omnis actio contra rem uel incumbit extrinsecus, ut opprimẽs, ac comburens: uel extrinsecus quidem adoritur, insinuat se tamen ad penitiora, ut cibus, & uenenum, & caries, deniq; sua in quaque re uitia: aut intus est suborta, quoniam compositio rei ex cõtrarijs miscetur, foris uenienti quod plus habet roboris non ad agendum, sed retinendum, magis obsistit, ac proinde diuturnius esse cõseruat: cuiusmodi sunt frigus, & ariditas. quod uero irrepit ac se insinuat, si pugnam intus reperit, alterutri se adiungit parti, nempe conformiori suo ingenio, atq; ita prægrauat alteram: unde temperatura illa damnum accipit. Temperatura enim ut harmonia, in rata quadam libratione partium est sita. Libratione disturbata, & temperatura disturbari est necesse. Quapropter subueniẽdum semper est laboranti, quod uel imus conseruatum. Nam ut actioni ac passioni omni difficultas est adiecta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiẽdi deteruntur ac delassantur uires: quas uel augeri conuenit, uel conseruari, uel saltem reparari. Augentur igitur rebus auctis & confirmatis, in quibus sedes est uirium: ut in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatãtur calore moderato: ideo exercitatio multũ cõfert ad uires, tum propter calorem, tum etiam propter assuefactionẽ, qua succus & spiritus uigoris eliciũtur ad neruos, tanquã alueo aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimum. Conseruantur uires si à contrario, & corrupente uendicantur: Reparantur, atq; instauratur, si quantum amissum sit, resarcitur: quod fit uel foris uel medicinis, & unctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intꝰ sublato obice, ut eruditate, si ea oberat, & summini strato salutari succo, ut brachijs fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internum fomentum est quies

Quies. post laborem, sicuti Poeta ille dicit:

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra nouat.

Quam-

Quanquam hoc non præstat quies, qua est laboris cessatio: neq; priuatione sola fit refectio, quæ priuatio ex se nihil est, sed adiectu, & positu, nẽpe diffusione succi per concoctionem, & collectione eius in otio, in quo uires q̃ circa inimicum pellendum non sunt occupatæ, uacare possunt accersendis undiq;, quibus coadunatiõe atq; auxilio stabiliantur: ratione hac stomachi uires studio debilitatæ reereantur, ac reficiuntur quiete: eadem in labo rante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignum continenter laborant, dum uterq; in alterum tam quam uiolentum contrà nititur. Quòd si cerebro iacueris, atteruntur agitatione, & disgreganturpartes: sin remittas, coguntur, & coadunantur. Verũ in rebus omnibus postquam ad metam illam, quo cursu & alacritate sua progredi uis naturæ potest, peruentum est, consumpto in unoquoq; uigore potentiæ, remanet nihilo secius inimicus, & pugna interitum minans: quo loco uires tã topere defessæ & afflictæ, nunquam usq; possunt aliunde fulciri, atq; adiuuari, quin plus semper sit, quod petit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est recens, uires autem de contentione fatigatæ. Ita sensim ad casum nutant, magnamq; corruptioni fenestram aperiunt. Hic firmitatis defectus, quum non subita ui aliqua & præpropera, sed sensim, & tanquam naturaliter post peractum uigoris iter irrepit, senium nominatur: quod Senium. iter alijs breuius datum est, alijs longius. quæ distinctio etiam ijs contingit, quæ sunt eiusdem formæ, ut hominibus, equis, prunis, cerasis, mentis, petroselinis: nonnulla etiam habent breuius, quàm ferebat ratio primarum uirium, ac ualentiæ à natura ingenitarum, quoniam aliquid illis accidit, quod eas affligeret, ac debilitaret, ut citeriore termino defatigatæ consistendum haberent: quod euenit morbis corporis, ægritudine animi, immodicis laboribus, usu Veneris: deniq; omnia quę ad ualetudinis rationem faciunt, ad senium quoq;. Quæ res pugnam in se elementorum maiorem habent, magis sunt & mutationibus & casui obnoxia: ut omnia uiuentia, & de uiuentibus animalia: in hisq; manifestius est senũ, in quibus uarietates & permutationes uidemus creArcus tensio.

briores, magisq; ad admirationem notabiles. Et quando animi humani uisum, quæ phãtasia nominatur à corpore tam uariabili regitur, uisum autem iudicium mentis agitat, fit ut magnas subinde uarietates ac mutationes in hominum sententiis ac uoluntatibus animaduertamus, ac proinde in humanis operib⁹, quæ ab illis oriũtur. In quibus non tantus est conflictus aduersorum sicut in inanimis, uariatio quidẽ longe minor, ac rarior, sed ferè est aliqua: ubi autem pugnantium minor est tẽperatio, ibi firmitas ac stabilitas diuturnior: tãquam in saxis, auro, argento, ferro, gemmis. Quæ res fini est uicina uelut naturali quodam impulsu in præceps à natura datur, quæ tum hoc rapit ad nihilum, tum materiam cõcinnauit iam, atq; aptauit nouo enti, quod ilico existet. Cæterum cum naturali actione effectio expellitur, & iã iam abit, ad postremam luctam, & uelut dimicationem de summa rerum uires oñes suas reliquas foras euocat, quæ antea in intimis erant recõditæ, & affixæ, unde corroborari appareat, & quasi reuiuiscere: quod in igne uidemus contingere, & morbis animantium, sed eo impetu à fortiore ui compresso, ac cohibito, statim effectio exarmata penitus excedit. Inhærentiũ alia sunt nativa, quę simul cum re nascuntur, ut in igne calor, partim uel ex facultate rei accedũt, ut in homine scire aliquid, prouidere, scribere, uel causa quapiã externa. Tum alia paulatim prodeunt, & augentur, sicuti prudentia, uirtus, & sensilia: nonnulla subito & tanquam tẽporis mẽto, sicut paternitas. Sunt quædam sempiterna, ut nativa, quæ uim non admittũt: frigus tolli potest ex aqua, ex niue non potest: quemadmodum neq; ex igne calor, & omnes effectionis uires. Singula adiuncta nulla sunt perpetua, ut hic calor, hoc frig⁹: in specie possunt esse talia, ut calor frigus in igne & niue: sunt multa non nativa perpetua, multa diuturna: in utroq; genere infectura, & consuetudines animi reponuntur, quædam breuis sunt tẽporis, ut calor aquæ igne amoto: quædã momentanea, ut rubor ex pudore, pallor ex terrore uano. Ad eundẽ modũ alia accidentia tolluntur subito, ut paternitas: alia paulatim recedunt, sicut uenerãt, siue cõtrarijs de causis, candor contractus frigore, calore eluitur: siue priuatione atq; absentia causæ, uelut calor præsentia ignis genitus, separatione paulatim restinguitur: sic animi affuefactiones desuetudine exolescunt primum, tandem abolentur quasi obstructione elicis, per quam humor solebat decurrere. Quędã sola mora euanescunt, ut plerique animorum motus: quędam diuersas habent causas, uelut proferendi, ac subducendi sui, quas persequi nemo posset. Perpetua nisi subiecto pereunte non pereunt: subiecto enim ablato non solum perpetua, sed quæcunq; inhærentia extinguuntur. Diligenter tamen intuendum quod nam sit cuiusq; inhærentis uerum & germanum subiectum, in quo situm sit, ne fallamur. Quandoquidem alia in effectione sola sunt affixa: quomodo in homine intelligere, in gemmis, in herbis, ac stirpibus, in animantibus uires illæ multas ad res utiles: quæ licet non exercentur sine mole, non sunt illius tamen, sed effectionis: quæ sunt talia, ilico cum effectione penitus fugiunt. alia sunt in materie per effectionem, ut in igne calor: hæc sublata effectione restant aliquantisper, sensim tamẽ uanescunt, ut calor animantis: haud aliter quàm rota eo cessante, qui conuertit. Quòd si sequens effectio non respuit eius formæ adiuncta, conseruantur ea in materie, dum prior effectio aboletur, & effectionis nouæ aduentu cõfirmantur: cuiusmodi sunt omnia penè sensilia. Hærent nonnulla in copulatione materiæ ac effectionis seu formæ: quod genus sunt sensiones: quæ quum illa duo dissoluuntur, & ipsa intereunt: quędam materiæ sunt insixa, sed per quãtitatem, ut omnia quæ ad figuram & formam pertinent: quæ pereunt uariata quãtitate, ut triangulus, quadrangulus, rectum, obliquum, sonus, quæ est uelut forma quædam aëri impressa, ita dissipato aëre uel conquiescit sonus, uel notam aliam recipit: cuius rei exemplo sunt uoces in uento. Sunt quæ in effectionem transeunt, sed per materiem, & à materie, ut uiolenta agitatio, hæc quãuis effectio intereat, manent tamen, ut quum homo in fluctibus suffocatur. Quæ adiuncta originem habent foris, utpote quæ per collationem dicuntur, possunt ex-

Inhærentiũ ortus.

Inhærentium interitus.

Subiecti inhærentis quod.

trinsecus perire, manēte fundamento: ut paternitas filio mortuo. possunt quidem aliis multis de causis nasci & corrumpi adhærentia, sed nos de eorum modo cum suis subiectis interitu uerba fecimus. Habet quicquid agit finem aliquē, quem sibi quasi scopum proposuit: ad eum ubi peruenit, opus est ei perfectū: tum cessat, aut se aliò conuertit, uidelicet ad aliud genus operis, aut in eodem ipso opere ad aliud genus actionis: ut postquam factus est homo, expletum est hoc opus naturæ in essentia: ad ornamenta eius & incrementa sese transfert, curat ut fiat maior, ut facultates quas ipsa est elargita, in usum aliquem proferat: huc enim à natura inducitur, & occulto stimulo instigatur. Quo res fini postremo propius accedit, hoc est perfectior, ut in pictura, in colore, in sapientia, in uirtute, in homine, quando corporatur in utero. Sed diuersarum rerum diuersi sunt fines: sunt nostri, sunt naturæ, id est causarum naturalium, & huiusce uis per uniuersum extentæ diffusæq;. Sunt dei. At bor deo, ac naturæ opus est absolutum, non statuario, uel nauiculatori. homo qui unimanus nascitur, uel sedigitus imperfectus est naturæ, sicuti eidem fœmina imperfectus est uir, quippe natura ad optimum in unaquaque specie intendit, idcirco & in humana ad uirum: nec fœminam nisi defecta uiribus gignit. Est quidem perfecta fœmina, non tamen perfectus homo. itaq; absolutū & perfectum ad comparationem dicitur, ut perfectum enthymema, imperfectus syllogismus: absolutus uir politicus, inchoatus philosophus. Dei, ut est in sacris literis, perfecta sunt opera: huic omnia sunt consummata, & suis omnibus partibus expleta, atque hac ipsa de causa bona etiam: uidelicet bonum est cuiq; quod ipse uult aut tanquam finem, aut tanquam ad finem. Neque enim uoluntas & appetitus omnis aliò fertur, quàm ad bonitationem, ac speciem: itaque finis, & quæ ad finem spectant boni semper faciem ac formam obtinent. Idcirco in sacra historia dicitur, uidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona: quod Plato in Timæo secutus dicit opificem naturæ, quum contemplatus esset opus absolutum, perfusum esse lætitia, illudq; approbasse: uidelicet rebus

Finis.

Perfectū.

Bona oīa.

rebus omnibus adhæsit aliquid ex ingenio causæ eius, qua mundus est procreatus, nempe bonitatis Dei, quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis ut diuersi sunt fines, ita & diuersæ perfectiones ac bonitates, tum aliæ alio tempore. Hominem deus in hoc mundo collocauit, instruxitq;, quibus opus esset ad nanciscendam felicitatem immortalem. Ergo perfectus homo est deo, qui ad hunc modum est adornatus: perfectus uero sibi, qui iam æternitate perfruitur. & quo illi propior, hoc perfectior: perfectus est nemo quamdiu æuum hoc degit. Sed uir bonus qui in stadio sese exercet pietatis, magis indies persicitur, donec per fidem & agnitionem filii dei occurrat in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: & uniatur imperfectum perfectioni uel quę cogitari potest, summæ. Perfectio non raro pro excellentia, & præstantia usurpatur, de qua est nonnihil dicendum. In præstantiis oportet esse normam aliquā, qua censeantur: nam aliter quę quibus præstent, dici non poterit. Ac quemadmodum rectum mensura est & sui & obliqui, non econtrario obliquum recti aut sui, siquidem rectum unum est, simplex, & sui simile: obliquum uarium, dissimile, multiplex: Ita excellens minus excellentis erit mēsura, non uersa uice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum, quàm per distantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim est interdum absoluti norma: ut præstans & sui, & utilioris norma est recte, ac simpliciter. Quumq; alia aliis præstent, necesse est aliquid esse omnium excelsissimū, unde reliqua & excellentias suas mutuentur, & excellentiarum mensuram. At quando excellentię nihil sunt aliud, quàm bona quędam cuiusq; naturæ attributa munera, illic esse oportet excellentiarum fontem, unde in reliqua quicquid est boni dimanat, nempe in optimo, qui aliis rebus omnibus largitur bona, non de alieno, sed de suo: qui est ipsa etiam bonitas, quam ex se possidet, non ex alio, aut per aliud. A deo ut uel ipsius umbram & simulachrum quodam assequi bonum efficiat. quòd si uel sola eius similitudo bona reddit entia, multisq; excellentiis cumulata, quantam existimari excellētiam illam par est? Infinita

Præstātia.

est ni-

est nimirum eiusmodi præstantia, multisq; rationibus ab ingeniis nostris enumerata, ut complures esse uideantur. Sed quæ cum rebus conditis communicatæ sunt, eę considerantur, quas habet ut conditor, nempe ut causa operis, uidelicet & quæ creauit, & propter quam est creatum. De tantis arcanis, & tam sanis mysteriis modice loquendum est, ac reuerenter, ne alicubi uel per prauitatem sensus, quod ille auertat, labamur, uel per imperitiam uerborum. Causa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quòd felicissimum se uidebat esse, & quòd bonus esset, uoluit alia etiã procreare, quibus beatitatem suam impartiretur. Est ille per se felicissimus, nec felicitatem suam aliunde accipit: nec uices ullas sentit felicitatis, ut uel loco aliquo, uel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: una essentia, una beatitudo, simplex & sui semper similis, neque enim summa esset felicitas, quæ augeri posset: nec in ea summa lętitia, quę uices reciperet incremẽti ac decrementi. Nec certe est aliquid unde possit mutari, de quo in sanctis oraculis legitur: Ego Deus, & nõ mutor. Apostolus Iacobus docet apud Deum non esse uicissitudinis obumbrationem: & Plato æternam illãm pulchritudinem nullas uices ait recipere: nec in illa purissima bonitate cupido est nocendi ulla: qui enim lædit ur, à seipso lædit ur, non à Deo. nam si ad illum accedit, iuuatur, nempe à uicino bono: sin ab eo recedit, lædit ur, nempe à uicino malo. Communicat uero se, quantum quicque pro modo suo posset capere: paratusq; est cuicunq; quãtum id uelit & possit: atq; ut declaret communicare se & uelit, & possit, si quis modo capiat, gignit similem sibi per omnia: & cum eo nexu utrique per omnia simili se coniungit: in quo magna præbetur nobis fiducia, cuiusmodi futuri sumus cum illo in immortalitate. Scilicet filij & patris connexio, exemplar est, quo cognoscamus cuiusmodi nostra futura sit: quod Christus ipse declarauit, quum à patre suo petit, ut sint unum quemadmodum nos sumus. nec bonus esset, nec felicitatem suam cognosceret, nisi uim haberet cognoscendi, & intelligendi: neq; aliter uellet se communicare, neu iucunda esset nobis.

Perfectiones Dei.

nobis illius communicatio, si brutum esset, aut torpens. ad hęc sapientem esse necesse est, tum ad uiam communicationis inueniendam, tum quòd non esset absoluta beatitudo ex coniunctione insipientis. Nec ullum potest esse bonum in re mortua, nec solida felicitas cum mortuo uersari: uiuit ergo, & quidem nunquam senescens: quum nec intus habeat, unde possit affici, qui sit omnino Deus: nec exterius quæ at existere, quum extra illum nihil sit nisi ab eo conditum, & quod eius sola uoluntate perseueret. Immortalis igitur est, nec unquam beatitudo nostra deficiet: nec beatitudo esset timentibus illius casum: idcirco illi una terræ ac cœlorum uoce acclamatur, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Est uis infinita, ut qui illo uno confidunt, quiq; illius sunt participes, certi sint, habituros se quicquid cupiant: nec aliquid posse interuenire, quod illorum gaudium perturbet: quum infinita uis eos tueatur. Merito Timæus, & Plato inducunt autorem diuorum pollicẽtem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipsorum, sed consilio suo: quod potentius sit, quacunq; fraude ac damno: & Dominus noster confirmat eos qui ad se uenerint, neminem erepturum de manu sua. Quippe uis illius uoluntati est par: imò uis & facultas nihil est aliud, quàm uoluntas: de quo scriptum est: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Et facultas hæc tanta nullo est otio alternata, sed actus est merus, nunquam interquiescens. Nam si esset magis, tum oporteret nos qui illi essemus coniuncti, interdum cessare: ita beatitudo nostra ut quæ uices reciperet, nõ esset perpetua. Agit etiam expedite omnia. nulla eum difficultas attingit, nullus labor: nihil enim aut laborans, aut impeditum, aut in difficultates coniectum, felix est: nec qui illius est particeps beatus, qualis esset nostra beatitudo delassata: sed nec unde defatigetur habet, quando omnia, quod illeuule, agunt naturaliter, ut ostendi. Quòd si actus est purus, nihil admiscetur ei potestatis, & tanquam materiæ: quo fit, ut quoniam sine potestate cognoscit, summe cognoscat: impedit nanque cognitionem potestas. Idcirco de illo scriptum est, omnia esse nuda & aperta

eorum oculis illius. Quapropter uenire nobis in mentem non potest, quo minus summe sit sapiens: quippe cuius intelligentiã nihil uel retardat, uel interturbat: quo circa nulla res cum potest fallere. Postremo quod fundamẽtum est omnium, uere ac absolute est, à quo, & per quem reliqua sunt: ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæ connumerantur, bonitas, beatitudo, immutabilitas, cõmunicatio sui, generatio, cognitio, sapientia, uiuere, nec unquam senescere, immortalitas, uis, actus purus, actio expedita, essentia. Cui hæc adsunt ranta & tam admiranda bona, quibus nihil uel fingi potest maius, pulchrius, præstabilius, cum necesse est seipso esse contentum, suoque statu acquiescere, ac proinde infinite esse beatius, quàm nos explicare possumus, uel etiam cogitare: quin & nos etiam futuros beatissimos si in consortium admittamur uel tenuissimæ particulæ tantæ beatitudinis. Sed non sentiendum est præstantias has uel re, uel specie ac ratione aliqua, distingui in deo: una est modo quæ capit omnes, & ea est unaquæque illarum. Scilicet bonitas est omnes, & immutabilitas est omnes, & generatio est omnes, & actus purus omnes, atque ad eundem in modum de reliquis: non per confusionem aut permistionem, sed per simplicitatem, & unitatem sanctæ illius essentiæ: nos uero ad nostram intelligentiam, & loquendi commoditatem separamus. Quæ nos de diuino illo & omnipotenti numine cum omni ueneratione sentire fas iisque est, & ratio præscribit. Gradus inter has excellentias hoc modo est considerare, ut quando omnis excellentia in eo sita est, cum illa excellentia immensa coniungi, unde nascitur beatitudo immarcessibilis, id demum sit excellentissimum, quod cum eo nos deuincit, atque unum facit, quod est amor illius: nam amor rerum spiritalium est copula: ex amore nascitur fiducia in eo solo, ut eum amemus, & illi uni fidamus, quandoquidem uidemus nos & bonum & potentissimum amare: hæc appellatur bonitas, non illa, quæ à Deo generaliter per omnia, quæ condidit, est fusa, sed qua mens in similitudinem quãdam transformatur divinæ

Excellẽtię in Deo.

Bonitas.

hinæ naturæ, quæ omnibus prodesse uult, nocere nemini. eiusce modi bonitas multas in partes distribuitur, de quo non est hic dicendi locus. Proxima est communicatio sui, si quid habet utile: nam hoc maxime est cum bonitate coniunctum, nemini inuidere, sua bona aliis impartiri. Hinc sapientia consequitur. Nam proximus gradus ad bene agere est bene sentire, ac sapere de rebus. Neq; ad sapientiam nisi per intelligentiam uenitur: nec ad intelligentiam nisi per cognitionem tum animi interiorem, tum exteriorem sensuum, in iis quidem certe, quæ sensus habent, sicut in unoquoque nostrum est uidere. Vita uero & uigor quidam initium est tanquam motus ad cognitionem. Generationis naturalis est cupiditas etiam sine sensu, quæ est æmulatio generationis diuinæ. Charitas uero fœtus altius spectat, nec est sine sensu, qua imitamur nodum illum amoris, quo pater & filius connectuntur. Tum immortalitas uel certe diuturnitas uitæ est adiunctum. Sicut perseuerantia eiusdem status ac modi & immutabilitas sine senio. Nam in his, quæ excellentiæ alias comprehendunt superiores sunt, ut quæ plures habeant præstantias: quæ sine aliis esse possunt, inferiores ducũtur, ut quę pauciores cludant. Sequitur iam uis & actio quæ sine uita esse potest, quemadmodum & actio longa, expedita, minus delassabilis. Essentia infimum est omnium quæ sine aliis omnibus potest subsistere, sine ipsa reliquorum nihil. Communicantur hæc creaturis, quantum ipsæ capiunt, larga quidem manu, quod est in Deo, sed non amplius, quàm quod ualent recipere, & quo pacto ualent, quoniam excellentia Dei quum ad creaturam pertingit, ita fit in ea deprauata, & turbida, ut non ex fonte illo uideatur hausta, sed ex alio cœnoso: sicut aqua de liquidissimo fonte sumpta, quum uitio amphoræ perturbatur, ex limo uidetur deprompta, non ex puro. Quocirca perfectiones quæ sunt in Deo communicantur rebus conditis: & ex illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem conferantur in Deo existentibus. Et in una quaq; excellentia degeneratio facile ostenditur, uel ex collatione maioris in conditis rebus: ut cognitio bruti quàm

Cõmunicatio sui.

Sapiẽtia.

Intelligentia.

Cognitio

Vita.

Generatio.

Immortalitas.

Vis.

Actio.

Essentia.

Degeneratio.

quàm degeneret indicabitur, si quis admoueat humanam cõditionem: illa enim ultra uisum, seu phantasiam non progreditur: hæc uero supra uisum se attollit, humanæ quoque uitium ex angelica erit intelligere: nam nostra uaga, incerta est, operæ, ac negotij plena. Angelicam etiam facile degenerantem deprehenderimus, si paululum nos sustulerimus ad contemplationem diuinæ. Deus lucem habet in se, & ex se, angelus à Deo mutuatur. Sed nos rem tantam figura aliqua ob oculos ponamus: imaginemur annulum aliquem, cuius signum imprimatur chartæ multiplici, expressiora sunt singula in prima charta, quàm in secunda, & in hac, quàm in tertia, & ad hunc modum in cæteris, quousque uentum sit ad postremas: in quibus imago quidem erit totius sigilli, sed confusa adeo, & perturbata, ut in genere potius dicas huius sigilli esse, quàm ut quicquam peculiare possis annotare, quin erit aliqua de postremis uel postrema ipsa, quæ potius habere imaginem sigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, sed certe sigilli: nulla erit tamen, quæ non aliquid retineat impressum: nam quæ nihil prorsum retinet, non est huius numeri. Simile est huic si quis consideret circulos, quos in aqua efficit lapis immissus. Tales sunt perfectiones à Deo in creaturis consignatæ & impressæ, quantum ad earum distantiam attinet: quarum quæ propinquiores sunt Deo, expressius illius sigillum referunt: propinquiores uoco non loco, sed similitudine naturæ. quocirca alteram similitudinem sumamus fortassis aptiorem, non iam ex loco sed natura: obiiciamus soli multa corpora uaria perspicua, nempe aquam puram & pellucidam, uitrum chrystallum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignum, saxum, ferrum. Hic licebit intueri quàm uarie lumẽ transmittet: uidelicet per unumquodque, ut est eius perspicuitas: eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ uniuscuiusque sese naturæ communicat, quomodo ea est capax. & in aliis transluceat radius, alia adumbrant: & umbra hæc densior est in minus perspicuis, & in solidissimis densissima: sicut quam lignum facit, uel saxum. Poterimus fingere ad figurã aliquam angu-

angulum acutum, cuius lineæ in infinitum abeant, hũc esse deum: creaturas in eo angulo aliquousq; progredi, ut exempli gratia sint lineæ a b, angulus c: infima sit in contactu, superiores latius se extẽdant, aliæ super alias, usq; ad d e. Quapropter excellentiarum mensura in nobis, ac norma gemina est, altera recta, altera reflexa: recta & uera cuiusque rei, ut perfectius metiatur id, quod est minus perfectum, hæc est in præsentia non proportio uel accessus ad diuinam excellentiam, citra quam infinito interuallo cuncta subsistunt: quo fieret ut paria essent omnia: quippe finita ab infinito intercapedine pari separata: Sed similitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam utique mentes nostræ capiunt, in his rebus, quas diximus: ut quæ propius nobis referant & expressius diuinam imaginem, quam concepimus animo, sublimiora censeamus, hinc quæ obscurius pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, secundi sunt homines, hinc rationis expertia, in quibus uestigium citius dicas adhæsisse quàm imaginem. Ita ut si quis cogitatione sibi pingat deum condentem mundum per opus suum transisse, iacentia statuet omnia præter hominem & angelum, hos rectos, ut in his aliqua similitudo imaginis dei adhæserit, in illis solum uestigia. Est altera censura reflexa, qua nos sæpe numero propter imbecillitatem nostrorum iudiciorum commodius, quàm recta illa utimur: ita discessus à despicatissimo erit formula: ut quo quicq; discesserit ab infimo, hoc existimetur excellentius. Quæ attingunt altiores excellentias, excellentiora sunt: eadem quæ eadem, sed copiosius, & expressius ad exemplar. Quòd si in ignobilioribus excellentiæ sunt quædam, quæ non in superioribus, eæ perfectionem maiorem non arguunt: quia superiora sortita sunt plura, aut plus, aut meliora, & potiora: ut in animante generare, quod non est in angelo: in quo id esset creare, quoniam ex nihilo producerei, animans autem ex materia progignit, quæ nulla est in angelo. & lapis in essentia diuturna atq; immutabili præstat animans: & animalium cõplura homini in sentiendo præferũtur. In unaquaq; specie facultates excellentiæ

Norma ex cellẽtiarũ.

Excellẽtia specici.

lentiæ sunt per singula rerum partes, non tamen actus propterea quod facultas illa impeditur nonnunquam, ac retardatur, ut per totum genus hominum posse bonitatem assequi, etiam si bonus sit nullus: modo ne sit bonitatis facultas sublata, ut in dæmone: in quo scelus tanquam impactus aries uehementer retroegit præstantiã nobilissimæ naturæ etiam usque ad imum: quoniam longissime à fiducia, & amore in deum abest, quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur. multarum quoque rerum præclaras facultates peccatum homini detraxit. Longe est aliud in comparatione singulorum, aut aliquãm multorum sicut populi, & nationis. Nationes nanque, & populi, & quidẽ unumquod libet entium aliquod nactum creditur peculiare à deo munus: quę persequi ad nullam scientiam pertinet: non enim posset, quæ sunt infinita, & magis necessaria turba ret: ut si quis in medicina propriam cuiusq; herbæ, uel ægroti naturam insisteret perscrutari: generatim hæc, aut speciatim sunt ab artibus tractanda, non sigillatim. Sunt in actibus tamen qui ex facultatibus nascuntur, limites quidam in unaquaq; specie stati, quos nullum eius singulare transgreditur: nempe quod est summum in facultate formæ. Equi gestare non queunt pondus quod cunq; nec in artibus abitur in immensum, quantũcunq; additio per alios fiat. Videlicet neq; additio proficit, quę sit in re, si in ingenio nostro redundat, atq; effluit. Describere formarum ordines, & tanquam in classes ad sensum uocare, hoc est, quæ species quibus præstant, & ordinare eas in speculatione nostra, quemadmodum ordinatæ sunt in natura, hoc uero solus ille potest, qui condidit. Nam nobis proprietates rerum, uires, excellentię ignorãtur: nisi forte in genere, ut angeli sint primi propter bonitatem & felicitatem, quãm copiosissime possident: hinc homines propter facultatem ad bona similia. Tum animantes integræ, quæ perfectæ nominantur, ne pe sensu & cognitione præditæ: tum inchoaræ, quæ horum carent aliquo: stirpes dehinc, quia uiuunt: & ex his frugiferi infrugiferis, quorum censura est ex generatione ac uiribus: gemmæ admirabiles facultates ad eas

Ordo rerum.

dinem suum adsciscunt. Sequuntur metalla, quæ non omnino sunt inertia, uel torpida: hinc lapides, & glareæ: postrema in substantijs est materies, & proxima non enti: nam adiuncta uelut entia sunt picta, sicuti aliãs est expositum. Sed inter hæc prima sunt, quæ in mentibus sedem obtinent, hinc quæ in animis & sensibus. Tum ex corporalibus sunt illa elementorum quatuor propter uires agendi, ac patiendi: dehinc quæ ex his nascuntur, quæ ad tactum pertinent. Inde quæ ad reliquos sensus, post interiora, & quæ minus esse deprehenduntur: sequuntur hæc priuationes: ultima iam & sine censu ac claritate sunt inania, excogitata, conficta. Sciscitetur aliquis, unde nata sit rerum distinctio? quãdoquidem autor est unus, simplex, ubiq; sui similis: graues & reconditas quæstiones subinde attingimus: uerendum q; est, ne nos multa temere ac inconsiderate iactemus: sed de hac timide, nec sine uenię præfatione paucis est dicendum: uidetur rerum differentiæ ex communicatione desumptæ excellentiæ diuinæ: ut ea si uaric in uarijs eluceret, facilius à mente rationabili posset intelligi, quæ uni communicata minus esset ad cognoscendum, æstimandum q; prompta. Tũ uero ut maiores agnoscerent, quanto plus ipsis tribuit deus, quãm minoribus. Ornatus quoq; stupẽdus, & decor ineffabilis ex difformibus, ac dissentiẽtibus est quæsitus. Adde quòd ad usum potiorum rerum uiliores deus progenuit. Disposuit præterea ad similitudinẽ sui, ut alia faceret esse, alia uiuere, alia intelligere: & qui unus potest omnia, ita temperauit singula, ut ea imitatione quadam sui possent aliquid: quiq; unus quodam modo est omnia, uoluit ut singula essent aliquid: non aliter quãm doctus quispiam, q artes omes pernouit, alium libruum de Grammatica scribit, alium de Dialectica, alium de Philosophia naturæ. Libri uero simulachrum quodãm sunt illius mentis: qui quemadmodum ea intus habita sit loquuntur. Postremo quòd infinitus protulerit finita, unus multa, testatũ esse uoluit, se ad hæc condenda uoluntate adductum, nõ necessitate ulla. Sed nos iam tenebris incipimus, offundi: itaq; referamus pedem. Si quis philosophari cupiat, quãtam huc deprehẽdet Phi

Vnde nata est rerũ distinctio.

losophiæ partem hominibus ignoramꝰ de ordine excel-
lentiarum inter species, de similitudine, aut uestigijs en-
tium creatorum ad Deum, quum nihil sit in rebus condi-
tis, quod non efformatum, atq; effictum sit ad expressio
nem alicuius perfectionis Dei: nam cui procrearet simi-
lia nisi exemplari, quod est intuitus, nempe sibipsi quæ
unum nouit, & per se quæ sunt, quæq; non sunt omnia
tanquam essent, & reuera sunt illi. Itaq; hominem habe
re binas manus, quinos digitos, & ungues in singulis, lea
nem pilosum esse, murenam glabram, uirum barbatum,
fœminam imberbem, laurum semper uirere, cerasum
rotundum, ac rubens, prunum oblongum, lupum uora-
cem, leporem timidum, uulpem astutam, ouem mansue-
tam, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem ali
tam, apiculam prouidam, omnia ad illius imaginem ali
quam sunt effecta. Quis hic non cogatur exclamare: O
altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei? Species es in
ter se non sunt sicut numeri discretæ, sed sicut series in
magnitudine, in qua alia aliis copulantur: nec quicquam
est proprius, quàm uelut annulos esse in torque, nihil ut
remaneat inane, nec tamen ut momentis, & uelut punc-
tis insectilibus distingu antur: conferta quidē sunt spa-
tia, sed tamen interseri aliquid potest inter proximas cō
municatione ambarum: uelut inter equū & asinum inu-
lus: quod innumeris contingere non posset: nihil eñ in-
ter quatuor & quinque interiecerit. Atqui nouas species
ex commistione aliarum uidemus nasci. Ergo inferior
excellentia aliquid attingit altioris, sed erigit se quantū
ualet, ut multum se in illius præstantiam inserat, plu-
rimúmque de illa communicet: quod si assequatur, altis e
iusdem notæ fit præstantior: ut lapis si uitam agat stir-
pis, stirps si aliquid de sensu animantis referat, muti de
intelligentia & sensu hominis, homo de sapientia ange-
li, angelus de bonitate & fœlicitate Dei. Nam similitu-
do harum excellentiarum excellentiæ dicuntur, si cum
iis conferantur, quæ uestigium earum nullum habent:
ut in ape & formica illa uelut in futurum prouidētia, in
cane sagacitas, in uulpe cautio. Quocirca superꝰ est sem
per norma & censura delectoris. Deus omnium, angē-
lus hominis, homo animalium, hæ stirpium, stirpes me
talla-

Species ꝙ-
modo dis-
tinguunt.

lorum, metalla saxorū: dico in eo, in ꝙ excellit: nam
in sentiendo extrinsecus non est homo censura aliorū
animantium. Itaq; elephas mutorum est præstantissi-
mus, quia proximus intelligentiæ rationabili. Quòd si
hominis forma formarum est inter animantes pulcher-
rima, excellentior erit simiæ facies quàm equi: id nisi re
cipiatur, nulla erit regula præstantiarum, nec iudicium
firmum. Sed in simia offendit nos dissimilitudo formo-
sæ faciei, nempe color teter, pili, simitas, perpetua gesti
culatio: quæ etiam in Aethiope homine essent odiosa. V-
num quodq; entium ea ratione agit, qua habet excellen-
tiam, qua uerò imperfectionem, & defectum à similitu-
dine summi, patitur. Loquor de passione perpellente ad
interitum, non de adornante ad aliquid consequendum
melius. Hæc quidem est rerum præstantia, sed præstans
sumitur nonnunquam pro bono, quo sensu ea sunt præ
stantiora nobis, quæ aptiora nostris destinatis: appeti-
tus enim, uti demonstraui, de fine est, hic de bono: ita in
rebus commoditates appellamus præstantias: ut præstat
aurum argento, caro ueruecis carni lupi aut piscis, & phi
lomela graculo: quæ ad nos referuntur. Quòd si omnia
hæc à deo sunt parata homini, utiq; reuera, & simplici-
ter præstantiæ dici possunt: nam quo illi maiorē usum
adferent, excellentiora dicentur. Perfectum est etiam
quod undiq; absolutum, expletumq; per seipsum suffi-
ciens sibi alienæ opis non indiget, quomodo nec homi-
nes, nec; angeli, nec cœli perfecti sunt: sed deus solꝰ omi
potens, infinitus, æternus. Naturalis cuiusq; rei cupidi-
tas est, ut ad optimum illud, atq; excellentissimum spe-
ciei suæ pertingat, quantum consequi per facultatem ua
leat: hoc ubi est nacta, conquiescit, & studet se in eo con-
seruare. Homo uero quū semper ulterius appetat, & ui-
uat in futurum nixus, nec unquam in eo quod adest, ue
lit fixus persistere, semper autem alia ex aliis concupi-
scat, & quidem diuersi generis, colligitur profecto cum
in quo hoc summum illud & perfectissimum nō habere,
nec posse felicem hic fieri. Reliqui appetitus ex deside-
rio perfectionis oriuntur, nempe tuendi sui, & obsistēn
di inimico: nam nisi sit quicq;, non potest perfectum il-

Agere ex
præstātia.

Perfectū.

lud assequi. Habet homo talem quoque naturalem appetitum conseruationis sui ipsius, uerum ut non naturæ informatione iudicat, sed sua persuasione in errores incidit turbulentos, ignarus quid sit ipse, quæ sui conseruatio. Itaq; alij se uocant suum corpus, alij suam potentiam, alij suas diuitias, alij existimationem sui: qua mente diuus Paulus homines illos dicit amantes sui. Ex conseruatione sui, statim nascitur contrario corrumpenti repugnare, & coadiuuari cum eo, à quo aliquid possit uirium accedere ad se defendendum, nempe cum suo simili: ea coniunctio, & quasi cõspiratio ἀντιπερίστασις dicitur uerbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto: cohibitio à nobis uel coercio: quæ ijs potissimum contingit, quæ lubrica sunt, ac proinde facile ad se mutuo trãsfluunt: quod genus sunt liquida omnia aer, aqua, & quæ sunt naturæ horum oleum, uinum, sæuum, sanguis, ac eiuscemodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerum, & quotidiana experimenta. In aridis non æque hæc deprehenduntur. Est in bestijs quoq; hæc ad mutuum auxilium conspiratio. Nec hominibus deest is qui syncretissimus de uetere Cretensium more nominatur: de quo est illud, cõiungunt homines mala. Nihil est felicius, quàm fieri uoti compotem, nihil acerbius aut miserius, quàm frustrari. Quapropter orandus est pater cœlestis autor, & rex naturæ, ut & animum præbeat, quo uelimus, & uires augeat, quis possimus ad summam ueri ac naturalis boni peruenire.

Error hominis in se cognoscẽdo.

Syncretissmus.

BRVGIS ANNO M. D. XXXI.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS DE EXPLAnatione cuiusq; essentiæ.

EX HAC materie per uniuersum diffusa sumit semper natura uelut ex sylua, & addit suum artificium quasi massæ fermentum, uti aliàs dixi: quibus de eodem fermento indit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu formæ: nam fermentum illud est pro effectione aut forma: sic utcunque sit hoc nobis, imagine hac declaratum: sed pergemus tamẽ etiam aliter explicare, ut res fiat dilucidior: nam non hæc quàm dicantur exacte quærimus, sed quàm apte ad intelligentiam. Quemadmodum pharmacopolæ & unguentarij dispositas domi habent capsulas, & narthecia, quorum alia piper cõtinent, alia myrobalanos, sunt quæ theriacam, sunt quę potiunculas, & cætera quæ ad eos artifices pertinent, & nomen superscribunt, quid in quoq; insit: ita natura omnia in suas uelut pixides distribuit, & cuique adscripsit nomen, illis quæ continerentur, commune homo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, uirtus, uitium. Rursus quemadmodum una est ciuitas, & in ea familiæ multæ Scipionum, Lentulorum, Ciceronum, Fabiorum, unaquęque ab uno aliquo pro autore sanguinis deducta: sic in mundo familiæ hæc hominum, illa equorum, pyrorum, auri, argenti. Itaq; non loco sunt distincta hæc, sed ut in ciuitate Scipiones alij habitant in Saburra, alij in exquilijs, alij in palatio, sunt tamẽ omnes eiusdem familiæ: non aliter in natura similitudo, & conformitas coniungit hæc non locus. Porrò similitudo hæc ad essentiam semper refertur, non ad hærentium rationem: quod est acute ac subtiliter attendendum: nam etiam inter inhærentia est communicatio hæc & conformitas, ut inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiam pertinent: est inter Aethiopem, & corLl 4 uum

uum in nigricie, non tamen qua ſunt hæc animalia, ſed qua ſunt colore hoc tincti: itaq; communio hæc ſimilitudo eſt eſſentialis in multis: quod in ſchola uniuerſale nominatur. Eſſentiam uero cuiuſq; rei non per ſeipſam cognoſcimus, ſed per ea, quę de illa ſenſibus uſurpamus, nempe actiones, & paſſiones cuiuſq;: nihil enim agēs, ut inquit Cicero, ne cogitari quidem poteſt quale ſit: & in actionibus uel paſſionibus non eas contemplamur, quæ ex conſtitutione ſola materiæ naſcuntur, quales ſunt uiri & fœminę in animantibus, & quibuſdam plantis: nec temporarias & additicias, ſed quę maxime ex intimis uiuunt: ubi eſt effectio & eſſentiæ cuiuſq; fons, quæ actiones, paſſionesue perpetuæ ſunt: non quòd ſemper ſint in actu, ſed quòd ſemper ſit ad agendum facultas parata: nanque has demum uidetur habere ex natura: atque hāc ſequimur ſimilitudinis uiam etiam in iis rebus, quæ materiæ ſunt expertes: cuiuſmodi ſunt omnia inhærentia, & angeli: ut ex intimis & perpetuis actionibus quæ ſimilia ſint dicamus, quæ diſſimilia: neque enim uideo quid cauſæ ſit, quo minus aliquot angeli in ſimilitudine una ingenij ac naturæ congruant, ut animæ hominū, & multa inhærentium. Nam materies non efficit unum individuum, ſed effectionem aut formam ad multa indifferentem aſtringit ad hoc unum: pergamus autem de iis loqui, quæ ſub ſenſus cadunt: uidelicet quę habent materiem hanc, quæ ipſa ſe oculis intuentium oſtendunt, & formam ſui exteriorem præbent cognoſcendam ſenſibus; ex qua ferè de interiore habitu licet iudicare. & ex qua primum nomē formæ, & ſpecici eſt ortum. Quippe imago illa & forma, & facies, & ſpecies in omnibus hominibus effecit, ut eiuſdem dicerentur formæ atque ſpecici: in omnibus armatis ſedentibus, nigris, albis. Cæterum ex actiōibus difficile eſt iudicium, propterea quòd unde naſcantur, & quales ſint non ſatis perſpectum habere, atque exploratum poſſimus: ſepe ex ſimilibus ſiue affectionibus ſiue formis diuerſę naſcitur actiones nonnunquam contrà: ſed uel ipſas ueras & germanas ſi nemus, quod eſt ſanè quàm rarum: uel quantum poſſumus, finitimas, & proximas: ratio enim diſtinctiōis formarū

Vniuerſale.

marum ex his actionibus petitur: ideo hæ ſunt, quæ & cuiq; ſpeciei ſunt propriæ, & alię ab aliis ſpecies per has ſeparantur. Itaq; & propria dicantur ſuarum formarū, & aliarum differentia: quarum differentiarum nos ingenti laborare penuria merito Ariſtoteles eſt conqueſtus. At uero ſicut in ciuitate gens una in multas diſcedit familias, & harum unaquæque adhuc in alias: ut de Cornelijs ſunt quidam Lentuli, quidam Scipiones, & Scipionū partim ſunt Africani, partim Naſicæ, partim Aſiatici: ſic in rerum natura ſunt latiores quædam ſimilitudines, quæ alias arctiores capiunt: ſunt arctæ, quæ ſe cari ac ſeparari iam inter ſe ulterius non queunt: ut oia animalia ſimilitudine quadam tenentur effectionis uiuentis & ſentiētis: ſed homines inter ſe non ſolū effectionis uiuentis ſentientisq;, uerū intelligētis q̄q; & ratiōe prædituę: colorata omnia hoc ipſo ſunt ſimilia, quòd colorem habent ſuperfuſum: alba uero hoc eodem ipſo, & quòd colorem diſgregantem uiſum. Iam ergo impona mus nomina, quo facilior ſit deinceps rei intelligentia. Similitudo hæc uocetur natura, ſeu conditio, ſeu ratio, ſeu forma, ſeu nota: uſitatius eſt in latioribus genus, in anguſtioribus ſpecies: ea capit multa in uno aliquo conſomia, id eſt, de multis dicitur: quatenus in uno aliquo ſunt ſimilia, aut communicant, quod unum eſt de illorū eſſentiæ ratione, id eſt, quatenus ſunt hæc aut illa: ſed ampliores ſimilitudines collatæ ad ſuas arctiores dicuntur genera: quæ capiunt multas ſpecies, quatenus in uno aliquo eſſentiali communicāt: totum & partes nūcupantur: ſed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadam abutimur, ut genus belli, cibi, dicendi: & pro natione aut gente, genus humanum, Troianum. Et generis uinculum ut ſpeciei cum uniuſcuiuſque eſſentia eſt aptum, & cōnexum: & eſſentia pereat ſi tollatur. Ergo genus & plures ſpecies complectitur, & de unaquaque affirmatione dicitur: tum cuicunq; poteſt illa conuenire, & genus: quin & omni dicitur tempore, nec poteſt non dici. Cæterum eædem ipſæ latæ ſi ad alias conferātur latiores, fiunt ſpecies. Itaq; ſunt latiſſime nōnullæ, quæ latiores ſupra ſe non habent: uelut ultra quas ni

Species.

Genus

hil est, sicut res: ista dicuntur genera generum, seu supre
ma, prima, antiquissima: ex quibus cæteræ species suspe
sæ sunt, ut inquit Seneca: infimas nominemus meras,
& arctissimas, & imas, sub quibus nihil est commune ali
quibus, sed rerum singula, ut homo equus. Nam Troia-
nus & Romanus si qua ratione sunt conformes in hu-
manitate considerentur, una est similitudo: sin patria, se
gregantur, quæ ad hominem non pertinet distinctio,
sed ad locum, uel nationem: neq; enim sub humanitate
comprehenditur ea difformitas, sicut rudere & hinnire
sub uita. Videlicet idem homo esset M. Cato, etiam si ali
bi natus, quàm Romæ: non idem animal Bucephalus si
non hinniret. Species omnia quæ sunt naturæ ac effec-
tiæ generis, continet: addit insuper ex se aliquid, quod
est suæ essentiæ, non inhærentis, aut materiæ: ut homo
ei quod est animalis, nempe uitæ & sensui, rationem ad-
iungit: & album colorato sparsonem intuitus, Troia-
nus nihil essentiale adfert homini: ac ne uir quidem, aut
fœmina: materie nanque est sexus non effectionis. Ideo
mutasse quosdam sexum minus est mirãdum, quoniam
non migrabant ab effectione essentiali in diuersam. Ita-
que multo est aliud superius in Dialectica, & species
uel genus in hac speculatione: siquidem illud nuncupa-
tionem modo capaciorem spectat, hoc essentiam latio-
rem: utrobique nomina sunt nobis proposita, sed il-
lic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus com-
prehensæ, & consignatæ: quandoquidem genus hoc
aut species non modo in nominibus uel nostris intel-
ligentijs est situm, sed in natura rerum est ea similitu-
do, ac communio, etiam extra nomina atq; intelligen-
tias nostras: est enim in ipsis rebus, seu potius res ipsæ si
miles conformesq;, tum in facultate naturæ mundi lige
ad productionem similium, ut in ea sit ui quadam, in re-
bus autem expressione: nos tamen similitudines conferi
mus, & nomina alia à singularibus imponimus, quum
res non sit alia. Sunt quædam similitudines mediæ, quæ
subalternæ uicissuudinariæ dicantur: ut nec latissimæ
sint, nec arctissimæ, quibus aliquid est antiquius: hæ &
genera, & species dicuntur: mediæ, siue interiectæ. Quod

unicum est in se contractum, & à similitudine capitur,
nec ipsum capit alia, Græci ἄτομον uocant, à nobis dici
potest singulare: uel rerum singula, unum, unicum, ex
Græco uertentibus insectile, uel indiuiduum: & quia e- Indiuiduũ
tiam ἄτμητον Græce, suppositum à nõnullis appellatur.
Seneca speciales homines uocat Ciceronem, & Catonẽ,
generalem uero, qui sub oculos non uenit, unaquæq; res
mundi tam substantiarum, quàm accedẽtium una est, &
singularis imagine autoris sui: neq; est ulla tanta inter
res duas similitudo, quæ unũ ex duobus possit reddere,
nisi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddã
dicimus: ut ex duobus animis amoris uinculo unum fie
ri, & duo candida eodẽm colore esse infecta, quia simili:
quomodo singulare nominamus, quod par aut simile
nõ habet: ut singularis Christi erga nos charitas. Verũ
in se contracta est unaquæq; res, ut non solum sui absi-
milis, sed nec ea fit, quæ sibi est simillima: & quemadmo-
dum in substantijs insectile est unum, ac singulare, quod
per se totum subsistit: ita in adiunctis, quod in uno in-
hæret singulare est: prouidendum tamen ne nos fallant
res in nominibus: nam sunt quædam res, quæ solæ qui-
dem & singulares sunt, nomina tamen indiuidui nõ ha-
bent: ut sol, luna: in quo ratio significationis nominum
est attendenda: uideamus, quomodo uel sit impositum,
uel à nobis usurpetur: utrum ut hoc unum solum signi
ficet, nec aliud quicquam, ut Socrates: an ut hoc. & quic
quid huic fiat essentia simile: si hoc, species est, sin illud,
indiuiduũ: ergo sol species est, Saturnus, aut Venus indi
uiduum. Ille uero gradus quo à genere in speciem desce-
dit, uidelicet illa actionis facultas uel passionis propria
unicuiq; speciei, & qua abundat species supra genus, spe
ciei suæ propriũ est, aliorum differentia. Propriũ cuiq; Propriũ.
est, & quod est diuturnũ, ac perpetuum: ut diuorũ pro-
priæ sunt uoluptates, ait ille in comœdia: & proprium
ꝺ cum alio non est cõmune, ut proprius Pauli mos: ita
quod quisq; habet solus, est illi proprium. Sic differẽtia Differẽtia
est, qua inter se res differunt, uelut Plato & Socrates no
bilitate, forma, ætate: in quo differẽtia tria distinctorũ
genera complectit, diuersa, uaria, separata: ut diuersitas

ad essen

ad essentiam referatur, uarietas ad inhærentia, separatio ad compagem, aut coniunctionem: ut duæ partes eiusdem huius chartæ integræ diuersæ sint: si altera nigro imbuatur, sint uariæ, si discindatur, separatæ. Sed in proposito nos essentiæ rationem spectamus, ut ea facultas & uis quæ cuiq; formæ est attributa Dei munere per naturam constituto, nec ulli alij proprium sit illius, differentia aliorum: si assequimur, bene habet, sin minus, ea sectamur quantum possumus, proxima. Quę arte & usu sunt quæsita, non dicuntur naturæ, neque illa quæ aliunde extrinsecus accesserunt: ut medicamine aliquo, aut à soli uel cœli proprietate peculiari: quippe quę non sunt muneris à natura constituti, & assignati illi formæ simpliciter, sed ex addito: ut Persico occidere in Persia, non hic. Proprium ergo est, quo restringitur genus ad aliquã speciem: differentia qua ab alijs formis siue sui, siue alieni generis segregatur, sed proprior est & germana magis, quum sui. Cicero consulit filio, ut si proprium non inueniat, communium frequentia utatur loco proprij: nec ullius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarum: quocirca perdifficile est assignare genera & species, siue descendendum sit à superioribus ad inferiora coarctando, siue laxando ascendendum: tum ut rerum intelligentia, ita etiam nominibus deficimur, quæ non ex rebus nobis nascuntur, sed ex captu ingenij nostri aptantur rebus: & quia toties inhærentis meminimus, dicamus & de illo nonnihil. Inhærens est, quicquid essentiæ accedit, id est quod non est de essentiæ ratione ac ingenio: ut albor in homine, & in olore. Sunt inter hærentia alia momentanea, quæ ex subito aliquo affectu nascuntur: ut rubor, in eo qui uerecundatur: hæc etiam subito transeunt: alia diuturniora, uelut candor in charta: alia sunt perpetua, sed quæ mutari possent, ut nigricies corui: nam possunt corui nasci medicatis ouis: alia quæ mutare nulla ui aut arte quęunt, ut calor in igne: his utique naturę legibus. Similitudo accidentalis est, quum in eo res congruunt, quod non est de eorum essentia: ut Aethiops & coruus, germanus & olor: si quis tamẽ dicat nigra similitudo est essentialis: nigricies enim de essentia est nigri, nempe forma eius. Itaque Socrates & Plato sedentes, similitudinem habẽt adiunctã: si quis autem dicat duo sedentes, quatenus sunt sedentes similitudinem habent essentię: & sedens species est illorum singularium: ita accedens uniuersale non est, quoniam nõ in essentia superius. Nominum alia sumuntur ab essentia, siue effectione, aut facultate illius naturali: ut homo, uel rationabile: hęc dicuntur essentialia: ité albor, nigricies: nam adhærentia essentiam quandam habent suo modo: quod uero de inhærẽtibus significatione transiit, id est accidẽtale: tanquã album, nigrum: in quibus sunt, & quę materiam notant corpulentus: & quæ partẽ succosus: & quæ inhærens dicunt, uel exterioris sensus: ut albor, ridere: uel interioris, ut intelligens, ridere animi: uel bonus: in quo sunt uires rerum, ut herbarum, lapidũ: uel ex collatione, pater, filius: uel q̃ applicita, ut herbidus, coronatus, uestitus, armatus: quæq; in loco & tempore, aut contrà, id est quæ capiunt, aut capiuntur: ut uinum doliare, & dolium uinarium: & quæ res admissas signant, & magis interiores, limosus, lapidosa uia, piscosus lacus: & quæ seperata sunt, ut omnia quæ possidentur, uel possident, ut diues, uxorius, paulinus: uel ab ea uel in eam procedens, ut actio, & passio: quibus & si exemplj gratia à nobis positis omnem tamen rerum distinctionem fermè conclusimus, quàmuis res naturæ in certas uelut sedes tribuere fortasse impossibile non fuerit: uerba autem quis poterit, tam sparsa, tam diffusa, translata, impropria, in tanta licentia sermonis, & tanta uarietate linguarum? Ex ijs cõformitatibus nascitur idem, & diuersum: seu aliud. Nam quę uehementer sunt cõformia, idem solemus nominare: aliud uel diuersum pro dissimili usurpamus: similitudo enim facit tanquã idem, quemadmodum de amico dicitur, quòd sit alter ipse, propter conformitatem animorum: tum sensuum & phantasiæ iudicij sequimur, cui multitudo plurimũ in apellandis rebus tribuit: at hoc ex similibus unum apud se efficit. Sed ex eisdẽ alia eadem sunt, siue idem specie quasi similia specie, seu sub eadem speciei congregatione, & uelut familia, ut duo homines: alia idem

Inhærens.

Similitudo accidẽtalis.

Nominũ distinctio

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Idem. Aliud uel diuersum.

sunt

sunt genere, ut hic homo, & ille equus, id est sub eadem gente animalis: aliqua idē sunt individuo, hoc est unum sunt ἀτόμῳ, una res singularis: quum dicimus hæc duo, aut tria idem sunt individuo, uel duo nomina esse: individuos, ut Socrates & Sophroniscī filius: uel rem eiusdem nominis diuersis temporibus aut locis, ut Socratem heri & hodie, Tyberim Romę & propter Hostiā: aut quæ diuersæ res ostenduntur, ut Aristoteles sedens, & deambulans, siue eodem tēpore & loco, siue diuersis. Res eędē aut idem sunt individuo uariis locis, aut tēporibus, quæ mutatæ non sunt: quæ uero mutatę sunt, diuersæ individuo dicūtur. At mutatio hæc uel spectatur ex ipsa re & natura, uel ex nostris iudicijs. Ex ipsa re solꝰ deus est immutabilis: quippe quæ idem omni loco, omni tempore. Socrates alius est hodie quàm heri, multa in eo uariantur. Sed mutatio uel ad ea pertinet ex quibus cōstat res essentia, ut materiam & formā, siue effectionem. Et hæc mutata faciunt aliud ens: nempe si quid sit materię adēptum, si quid additum. Quocirca anima cuiusq; nostri, unusquisque angelus, saxum in mari non est aliud ens, quàm fuit superiore anno: homo est aliud hodie, quàm heri: in uiuentibus enim fluit semper materies propter alimenta: inhærentia uero faciunt aliud tale: hoc modo angeli & animæ mutantur: & idem sunt Barcherus candidus, & fuscus. Sed iudicijs nostris nō est certa, nec perua regula, ut quisq; considerat, ita & sentit, & eloquitur: alia aliꝰ animaduertit: quæ cuiq; mutata non uidētur, eadem illi dicuntur, ut fluuij perennis aqua heri & hodie: quæ autem uidentur mutata in similem tamen locum & ordinem successerunt apud plerosq; non amittunt eiusdē appellationem: ut eadem sit nauis totos decem annos sæpius refarta, quemadmodum de naui Thesei Athenienses cauillabantur. In ijs quæ crescunt, quæque minuuntur pleriq; uocant idem, ut in homine puero & uiro, in albore, in iustitia, in prudentia. Sunt, qui aliud: illi ita uocant unum, tanquam explicuerit se, quod erat contractum in auctu: uel cōtraxerit, quod erat expansum in damno. Hi uero tāquam aliquid sit detractum aut de nouo accesserit. Non desunt, qui etiam de mutatione

Mutatio.

tione accidentium aliud ens uocent: ut alium hominem, alium equum, alium Socratem: in quo hi spectant faciē, illi mores, ingenium, fortunam, actiones. Adeo ut aliū etiam deum quidam inconsiderate dicant, ex diuersitate actionum diuersum facientes agens. Ex descensu à genere ad speciem diuisio & diffinitio nascitur, duæ res omnibus artibus maxime necessariæ. Diuisio nihil est aliud quàm separatio coniunctorum. Diffinitio est cuius rei limitatio: coniuncta sunt partes in mole continua, & partes in numero, quæ congregatæ sunt, quum partes continui secantur, partitio est: quum partes numeri, distributio, segregatio, separatio, & alijs nominibus huncin modum: sed sunt quædam partes congregatæ in cumulo uno conformitatis ac similitudinis, ut individua in specie, species in genere, ideo & genus totū dicitur, & species partes: nam ita genus ex suis formis cōstat, ut corpus ex suis omnibus partibus: nisi quòd in alijs totis partes nomen sui totius non obtinent, species habent: unusquisq; enim hominum est animal, nō quæuis hominis pars homo. At unaquæque pars aquæ est aqua, sed non ea aqua, cuius est pars: unusquisque uero homo est animal, non aliud animal, quod ipse est, aliud cuius est pars: nam conformitatis illius ratio fusa est æquabiliter per omnia, quæ eiusmodi conformitate, & quasi cognatione tenentur: ut in familia & gente unusquisq; est Scipio, & Cornelius. Itaq; eadem etiam similitudo efficit ut unaquæque pars sanguinis pars quidem molis sit sanguis, non is sanguis, cuius est pars, nec quatenus est sanguinis pars, sed quatenus illa ratione & natura est similis. Quę uero ambiguitate nominis claudantur, ea non seiungantur, sed declarentur: ut taurus mōs, & animal: nam si aliqua similitudine colligantur, eatenus nomē similitudinis genus est illorum. ut si canis sit animal hac forma & figura, marinus, & terrestris sunt sub eo: & si Socrates significet, quicquid sic uocatur, species est ad omnes ita nūcupatos. Sin nulla tenentur similitudine, non est genus, sed ambiguū nomina: ut taurus mons, & animal, aquila auis, & sydus: quæ translationis

Diuisio.

Diffinitio.

huius dicūtur, ad hanc de qua loquimur, similitudinē non

pertinent: ut ignis, qui ardet & amor: item quæ per imaginem nomen recipiunt, ut homo pictus. & ursus: nam pictus non simpliciter homo dicitur, sed abusionis quadam uulgaris sermõis, qui à sensibus regitur: ut ipsum uulgus sermonis dominus. Separatio ergo partium quæ sub toto genere clauduntur, diuisio à philosophis nominatur. Sed quatenus incommodum est in diuidẽdo multa persequi, ideo in locum formarum succedunt differentiæ, quæ in pauciores possunt cõtrahi, quàm species: ut si quis singulas ciuitates ad rationem administrationis persequi instituerit, longum nimis fiet: ita comprehendet breuiter, Esse ciuitates alias quæ ab uno regantur, quæ est monarchia: alias à paucis regi, quæ oligarchia: alias à multitudine, quæ democratia. Videndum ut quæ diuidunt, exhauriant totum diuisum: ideo non est proba diuisio, animalium hoc bipes, illud quadrupes: nam sunt apoda. tũ ne plura comprehẽdant partes, quàm totum: ideo neq; hæc est proba, de animalibus hæc quidem uiuere, illa esse extincta: quippe mortua non sunt animalia. tertio ne unum membrum de alio possit affirmatiue dici: quare neq; sic recte distribueris, animalium quoddã quadrupes, quoddam bipes, quoddam repens: quando sunt etiam quadrupeda, quæ repunt. Quapropter dinda opera, ut membra quo inter se non congruant, sint uel oppositа uel dispositа, quæ dicuntur disparata: ex utrutribus hæc quidem est pietas in deum, illa uero iustitia erga homines: in metallis aurum, argentum, es, stannum, plumbum, cuprum, argentum uiuum. In oppositis sunt contraria seu aduersa, ut quæ sub eodem genere remotissimas habent uires: album, nigrum: dulce, amarum: calidum, frigidum: motus sursum, & motus deorsum: hæc habent certa à natura & definita fundamenta: neq; enim lapis bonus est, aut malis moribus, nec æger aut sanus: & in fundamentis tempus à natura constitutum: nec infans bonus est nec malus: & alias aduersis medium interponitur, qualia sunt propè omnia, album ac nigrũ ambiunt cerulcum & uiride. Sunt quæ carent medio, ut sanum & ægrum, ex Aristotelis sententia. Sunt alia opposita, quæ dicuntur priuantia, quorum unum nihil aliud

Leges diuisionis.

liud uidetur quàm priuatio ac denudatio alterius: tam quam lux & tenebræ, uidens cæcum. Quædam sunt contradicentia: etiam, non: hoc, non hoc: relatiua nonnulla, de quibus alibi est à nobis dictum: ex his omnibus fit bona distributio: uidelicet aduersis inter quæ nõ est medium, animalium partim sunt sana, partim ægra: si habeant medium minus commode. Sed uidendum ne quid omittatur, nisi fortè exẽpli gratia fiat diuisio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipsius accuratam expositionẽ: ut sapores sunt dulce, amarum, austerum, acidum, & eiusmodi: quod sæpenumero solet fieri præcipue in assignandis artium exemplis, ut nos interim fecimus: per priuantia hoc modo: locorum alij lucidi, alij obscuri: hominum alij uidentes, alij cæci. per contradictoria fit quum uel differentiæ nomen ignoratur, uel adeo multa sunt & uaria, ut non commode queant comprehendi: pars uolucrum est rapax, pars non est rapax. Relatiua locum habent præcipuum in rebus politicis: ciues oẽs aut priuati sunt, aut magistratus. Hęc ratio diuidendi spectat & ad diffinitiones assignandas: nã superiore posito, & mẽbro uno sectiõis illi applicato, recteq; ab alijs omnibus seiuncto, existit diffinitio. Nam ut rerũ natura in certas formarũ similitudines cũcta dispositа fuit, ita singula ab alijs omnibus seclusit, quę illa similitudine nõ tenerentur. Quare diuisio conducibilis est ad explicationem eorum, quæ sub illa conformitate cõprehendũtur: diffinitio uero ad segregationem à difformibus atq; absimilibus: ut ea similitudo tota intra se cogatur, nec aliud admittat, quod non sit eiusdem ingenij, ac naturæ: idcirco finitio, seu diffinitio nominatur, à Græcis ὅρῳ, quasi terminus, & designatio limitis: ne uel res ipsa ad alienos egrediatur, uel alienum aliquid intra illos se insinuet: alioqui magna sequeretur & in loquendo, & sentiendo perturbatio: qualem uidemus accidere, quũ de rebus agitur, quarũ ignoratur diffinitio. Idcirco sapienter Plato præcepit, ut disputatio omnis & differtio à diffinitiõe sumat exordium. Ergo finitio sit nobis intellecta breuis explanatio similitudinis & dissimilitudinis, cõmunionis & proprietatis, illud in genere, hoc

Finitio.

in proprio. Hæc quidem germana est diffinitio, quæ essentialis nominatur: sed quatenus rerum essentiæ perstant nobis ignoræ, quæsita sunt per quæ illæ nobis innotescerent, nempe adiuncta: quippe ut intelligentiæ instrumenta ex sensionibus nascuntur, ita essentiarum cognitio, quæ est mentis, ex adhærentium cognitione, quæ est sensus: nec solum in essentia substantiarum hoc usu uenit, sed in essentia quoq; inhærentium. Cæterum explanationes istæ per adiuncta magis declarationes, aut expositiones, aut explicationes dici debent, aut ut uocant nõnulli, descriptiones, quàm finitiones: quia uero nonnullum per illas essentiæ quædam monstratur ratio, sed etiam quadamtenus terminatur, ac intra certos fines redigitur, diffinitio uidetur posse nominari: modo quæ sit inter eas discretio sciamus, uidelicet ut illa diffinitæ, hæc declaret: & quo penitius rei essentiã diffinitio attingit, hoc fit uerior quidem, sed tamen obscurior: quo fit ut essentię diffinitiões parum nos doceant, minimq; sint nobis utiles, ac ea de causa, ut puto, raræ. At uero essentiæ finitione sola diffinitur species, qua est species: quæ & genus habet ad communionem, & ad segregationẽ propriam differentiam. Genus uero genere nõ capitur, nisi qua ratione est species. Sed neq; singulare habet propriã sibi distinctionem essentiæ, accidentib⁹ figuratur: ut qui sit M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia, aut Lucretia.

Definitio quid.

Declaratio quid.

Dicamus ergo diffinitionẽ breuiter ac proprie comprehensam rei naturã, per ea quæ sunt illi intima: declarationem autẽ expositionem cognobilium inhærentiã illi proprie congruentem: quod declarat: utroq; autem modo diffinitio est breuis atq; apta rei limitatio: seu circumscriptio. Sed multis modis explicat, declaratúrue quæq; res. Aut enim ignorantia uocis claudit ur: ut roburcinari, id est, celeriter comedere: antigerio, id est, ualde ἠρωϊκός, id est, homo: quod fit ab una lingua in aliam, uel in eadem: nihil ad hunc locum, interpretatio est hæc, non definitio. Proxima est huic etymologia, ut fides quæ fiat, quod dicitur, quæ ex se non habet satis uirium ad hoc quod quærimus, & uariatur apud uarias gentes, & robur, atq; autoritatẽ sumit ab iis, qui uel sic appellant,

Interpretatio.

Etymologia.

uel sic exponunt originem. Sunt tamen quædam etymologiæ ex natura rei acute ac subtiliter deducta, diffinitionis habere locum possunt: qualia sunt uera nomina: & quæ ob eam causam naturaliter significare dixit Plato in Cratylo: sicut uipera, quòd uiuum pariat: in omni enim lingua sic diffiniretur: hæ sunt explanationes uocum, magis quàm rerum, sicut in diuisionibus. Philosophi alij de inuentoribus sumunt appellationem, alij de schola, sunt qui de placitis sectæ, quidam de uita. Tertia expositio fit per metaphoram: uer anni est pueritia: homo paruus mũdus: coitus breuis morbus comitialis. Lucius sunt hæc, etsi declarant interdum rem, ac circunscribunt: ut affectus est ignis animi, cuius ardor cælari egre potest. Huc pertinet similitudo omnis, seu proportio, quæ Græce ἀναλογία dicitur: mẽs est in homine, quod in mundo deus: Quarta est remouendis iis, quæ cognoscimus, ut sciamus, quod non cognoscimus, nihil esse illorum: animus est, quod solum ex homine non apparet, edit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum sublatis figillatim, quæ nouimus, subiũgitur aliquid aliud. Angeli sunt non deus, non homines, sed medij quidam spiritus inter illos. Sunt nonnulla, quæ aliqua rei nota insigniuntur, ut cognoscantur, tãquam oues signa ex aut merces. Paulus est, quem persequentem ecclesiam Christus ad se conuertit. Cæstius est, qui dicebat Ciceronem nescire literas: licet interdum haud scias statuere, utrum potius alterius sit nota, Cæstius sui dicti, an dictum illud Cæstij. Sed non est iustus & tanquam legitimus terminus, nisi res quadranter sit comprehẽsa, ut ea concludatur sola, & quicquid ipsa amplectitur: aliæ res omnes quæ eiusdem non sunt rationis ac naturæ, sint excluſæ. Quapropter ad recte diffiniendum, sumendum est de principio non tam genus, quàm superius quiddã accommodatum exprimẽdæ rei, siue id essentiæ sit, siue adhærentis, siue etiam metaphoræ: tum concinnandũ, & coarctãdum adiunctione inferiorum, dum illud totum quadret, ac fiat proprium: quod ex diuidendi ratione, cõmode posse fieri Boëthus Seuerinus docet: ut diuidatur quicquid additur, & examinetur, num membrum uni

Metaphora.

Proportio.

rei propositæ congruat, alterum non, an utrumq; sit
terum non competit, astringendum adhuc pressius: si
uero utrunq; proprium est, sistendum ibi, quoniam ex-
plera est suis omnibus partibus diffinitio. Itaq; hic non
perinde propria & differentiæ sunt essentiæ diligendæ,
quàm declarationis. Superius uero de quo dixi, id etiã
debet esse, quoad eius fieri poterit, declarans, & remotè
oculos subijciens: hoc ferè est proximi loci superio-
Nam quod recedit longius propter amplitudinem mi-
nus est aptum. Exemplum inquirendæ diffinitionis est
apud Platonem de Sophista, licet non satis ad docẽdum
idoneum, magis erit, quod Rodolphus habet de iure, ea
ius hæc sunt uerba: Sumamus inquit, exemplo nobis ius
diffiniendum: inueniemus primum ius uim quandam
in se habere cogendi, & iussum, unde nomen uidetur tra
xisse: itaq; erit ius nobis uel placitum, uel decretũ quod-
dam. ueruntamen non omne decretum ius erit: nam &
domini seruis, & patres filijs, & philosophi discipulis de
creta ædunt, quæ tamẽ ius non uocamus, cogitemus ali
quid, quo ista excludamus: uidemus potestatem quan-
dam esse istis, sed minorem, quàm ut iura facere possint:
addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est
uel populi, uel in quem populus potestatem suam trans-
tulit, ut senatus, ut principis: quid ergo? quicquid iussc-
rit princeps, si seruis ut lectum insternant, ius erit? non
uidetur: sed quod ciuitati iussum est, idq; quod ad statũ
eius tuendum pertinet, sed neque id quidem ius erit, si
uel partem aliquam ciuitatis grauius premat, uel finitu-
mos contra fas naturæ, gentiúmue lædat: æquum ergo
esse oportebit. Circumferamus diligenter oculos, uidea-
mus'q; ecquid intra complexum diffinitionis possit ue-
nire, quod nomine diffiniti non contineatur? sed & con
terà quoque, contineatur ne aliquid diffiniro, quod diffi
nitio non admittat: quæ si non uidebuntur, colligamus
iam à capite omnia, dicamúsque: Ius est decretum ma-
ioris potestatis ad tutendum ciuitatis statum ex æquo &
bono institutum. Hæc Rodolphus. Verumenimuero is
qui recte diffiniturus, aut diuisurus est rem esse: perspe-
ctam penit⁹, & cognitã oportet, intus, foris, ut in nuce

Distributio rerum in locos.

ato atq; ad manum ea habeat oĩa, quæ ad illam perti-
nent: quæ nos ad artem tantæ utilitatis adiuuandã hũc
in modum tribuamus, ut alia de ipsa sint rei essentia, ue
lut genus, forma, differentiæ, singularia, pars, totũ: oĩa
hæc inter se in directa serie siue ascendendo siue descen-
dendo ad essentiam mutuã spectant, cuiusmodi sunt ani
mal, homo, ratiõe præditus, Aristoteles, corpus, caput.
Alia essentiæ sunt applicita, & hærentia: ut quæ sensu
cõprehenduntur, quæq; cogitatione ac mente, usq; adeo
affixa rei, ut manere iam amplius sine illa non queant:
Hinc sunt actio & passio: Tum causæ nẽpe efficiens, & fi
nis, media etiã, & effecta. Postea quæ rẽ capiunt arma,
indumenta, locus, tempus: in quibus ordo, & in ordine
prius ac posterius: contrà etiã quæ res ipsa cõplectitur,
ut quæ in loco, quæ in tempore, quæ in corpore, quæ in
uestitu, denicq; quacunq; ratiõe existentiæ in alio. Iã quę
referuntur ad rẽ, in quibus sunt quatuor oppositionum
genera: pugnãtia, orbantia, cõtradictia, relata. est quũ
ad diuisa & separata egredimur, ea sunt duæ res diuersę,
aut plures nullo cõparationis uinculo inter se collatæ:
cõparationem uoco quatuor illas oppositionũ formas.
Sunt etiam addita qũocunq; & applicita: ut cruor in ue
sie, lutũ in facie, geometria addita rhetorice in eodem
animo. Sunt à nobis attributa, ut confecta in uita, posses
siones, & ñ qui possident, facultates, opes, honor, digni-
tas, nobilitas, magistratus. His subiunguntur, quæ sunt
ante rẽ, quæ illam qũocunq; censentur antecessisse, maio
res, prædictiones, oracula, somnia. Postremo quæ illi
quocunq; pacto succedunt: ut fama, posteri, exemplum.
Hæc ferè in libris primæ philosophiæ explanauim⁹ sub
tiliter: & quum de probabilitate disseremus, perseque-
mur fusius. Ex his omnibus diffinitiones ac diuisiões de
promuntur, quod uidere est in scriptoribus cuiusq; no-
stræ, & cuncto uitæ usu. Speusippi circunfertur de Plato-
nis diffinitionibus Libellus, in quo multo eorũ, quę dixi
mus, licet exẽpla animaduertere. Sed nos sigillatim de
unoquoq; genere subiungemus, eodẽ quo posuimus or-
dine. A genere in formã sic partimur: Ciuitatis regimẽ aut genere. A genere.
aut democratia est, aut oligarchia, aut monarchia. Si-

mię sunt simij, Cercopytheci, Cynocephali, Cæpi, Sphinges, Callitriches, Satyri, Cynopsopi, Manticoræ, Crocutæ: ad differentes, ex animalibus hoc ratione prædita, illud orbum: ad singulas res, Christiani orbis Reges Carolus, Fernandus, Franciscus, Henricus, Ioannes, Iacobus. A toto ad partes diuisio est huiusmodi: literę aliæ pinguntur atramẽto, aliæ minio, aliæ cretâ, aliæ carbone: hæ sunt enim literarum partes, nempe materics. Ex adhærentibus partim hominum sunt naso simo, quidam extante, quidam aquilo, nonnulli repando, aliqui retruso, multi recto: quæ aliorsum pertinent, nempe ad adiecta: contrà uero à partibus in totum, à minoribus ad capaciora non est diuidere. finitiones inferiorum per superiora fiunt, sicut est declararum: nonnunquam retrorsum uenitur, ut per inferiora finiatur superius, & maius, quum eo loci positum est superius, ut ultra se nihil admittat, quo explicetur, aut certe nõ possit apte: ita magis tum ar ctioribus tãquam exemplo quodam ostenditur, quã diffinitur: ut ens est ꝗd est substantia, quoduc substantiæ accedẽs: in quo qñ ascendere non datur, desc dimus. Huius notæ sunt diffinitiões illæ, qualitas est per quã quales esse dicimur, ut Aristote. inquit: inhæs est: per quod res habet aliud nomẽ, quã pro essentiæ fuæ tione. Assignatur etiam diffinitio à partibus totius, ut apud Ciceronẽ: ius ciuile est quod in legib⁹, senatusconsultis, rebus iudicatis, iuris peritorum autoritate, edictis magistratuũ, more, æquitate, cõstitit. & Papinianus: ius ciuile est quod ex legibus, plebiscitis, senatusc̃sultis, & ceteris principũ uenit: homo est ꝗd constat anima rationabili & corpore ita formato: corpus cõponitur ex capite & trunco. Domus ex fundamento, parietibus, tecto: ciuitas ex senatu, equestri ordine, ac plebe: quę utiq; diffinitio tũ demũ assignatur, quum notiores sunt partes quã totum. contrà ex toto fit partis diffinitio: materies est ex qua constãt quę generantur quæq; corrumpuntur omnia: quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere, nisi aliquid sit admistũ ex alio desumptũ loco: uelut caput est in omni animante primum, ad cuius dinem refertur: facies est, ex qua homo cognoscitur, ac

A toto.

Ex adhærentibus.

A partib⁹.

censetur, ad actionẽ, nam pars de se nõ satis potest totũ explicare. Sequuntur inhærentia, quæ campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimũ: oculi sunt quidam nigri, quidam glauci, partim uirides, partim cerulei: animalium sunt alia simplicia, alia cauta, alia stolida: diffinitio hinc accipitur, homo est animal rectum, lato pectore, expansum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiam & honestatem appositũ. & factum, pietatis capax: bouis descriptio est apud Varronem, Equi apud Virgilium. sed quid persequor singula? Animantes omnes, stirpes, lapides, metalla, gemmæ hoc ferè modo declarantur, utpote sensibus cõgruentissima. In actione diuisio est: animalia uel ingredi, uel serpere, uel natare, uel uolare: diffinitio, Delphinus est piscis celerrime omniũ natans, & solus inter eos saliens: amor est condimentum, quo res omnes etiã amarissimæ dulcorantur. Ex passione: eorum qui bene uiuunt, nulla sentiunt incommoda in uita, nempe qui agunt in ter malos, illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracundus diffinitur, qui ad iram leuissimis de causis celerrime rapitur. Accedunt his causæ: calor omnis aut est à sole ac cœlis, aut ab igne. diffinitio, dies est lux per hemisphęrium nostrum à sole diffusa. Homo est animal peculiari dei opere conditum. In numerũ causarum ueniũt instrumenta: eruditio paratur usu, paratur studio, paratur doctrina: persuasio omnis fit rebus, aut uerbis: triticum aliud molitur mola aquaria, aliud uẽtaria, pars asinaria, pars trusatili: oleũ est liquor ex oliua trapetibus expressus. Altera causa ẽ finis: eruditio ab aliis aduſum corporis quęritur, ab aliis ad usum animi, à quibusdam uero ad uanitatẽ ostentatiõis. diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad æternã beatitudinem genitum. Ius ciuile est æquitas constituta iis qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Media sub instrumentorũ ratione fer ẽ concluduntur. Sunt causæ sine quibus effectus nõ sequitur: fames cõtigit aliãs sterilitate agrorũ, aliãs inanitatiẽ: bellũ Troianum est quod Græci cum Troianis gesserint propter raptam Helenam. Est in causis ignotis fortuna: ut aliis hominibus cessantibus perueniunt

Ab inhærentibus.

Ab actione.

A passione.

A causis.

omnia, aliis nihil nec uigilantibus, ac strennue laborantibus, aliis tenuiter, ac maligne. diffinitio, honor popularis est locus dignitatis, quo cęca fors sine delectu euehit, quos ipsa non uidet. Casus est in iis, quæ accidunt præter destinationem: duo hi foderunt, hic thesaurum inuenit, ille laqucum. Thesauros partim bestię prodiderunt, partim homines terram uertendo, pars ruina extitit difficiorum uel montium. diffinitio, orichalcum est æs auro simile, quod Orius metallarius produxit, dum studet ex ære aurum facere: bombarda est tormentum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit.

A beffectis

E causis nascuntur effecta. Est ira quę aliis cogit manus afferre, est quę sibimet ipsi. Diffinitio: Vipera ē quę sola ex serpentibus uiuum parit.

Quæ rem capiunt.

Quæ rē capiunt uarii sunt generis, sicut in prima philosophia patefecimus: ex omnibus & diuisiones eliciuntur, & diffinitiones: quorū exempla ferē sic habēt. In eo quod capit: homines hi uestiuntur panno, hi linteis, illi byssinis, aut sericis, sunt q contextis frondib⁹, aut plumis: uinum aliud seria, aliud dolio, aliud utre seruatur. Ex loco animaliū alia in terra uiuunt, alia in aqua, partim in aēre, quædā sunt amphibia: herbę sunt agrestes nonnullę, sunt alię hortēses. Crocodilus piscis est serpentinus in Nilo uiuens. Balsamum liquor est odoratissimus in sola Iudæa proueniēs. Valētia urbs est in Hispania ulteriore miliari uno à mari reducta. Cōcio est oratio, quę in loco publico ad multitudinem habetur. Triarii sunt milites fortissimi in postrema acie collocati. In tempore: Flores nascuntur quidam primo uere, quidam adulto, quidam senescente, alii æstate ipsa, atque etiam autumno. Amigdalus est arbor, quę prima omnium floret. Pyrus sylvestris, quę tardissime. Vegetatio est uis animę, quę prima se in homine profert: ratio quę postrema. Cupiditas gloriæ est quę ultima præstantibus uiris exuitur. Quę sunt uelut inhærentia in substantia: intelligendi uis in hominibus est sita, uel in angelis, uel dęmonibus. Angina est morbus faucibus affixa, & podagra articulis pedum. Partes in toto: Digiti & manui & pedi sunt communes: folia tum arbores, tum frutices, tum herbę habēt. Intercalaris est dies, quem

quem solus habet quartus quisque annus. Quæ in aliis sunt potestate: fruges aliæ sunt in herba, aliæ in semine: picturæ sunt quædam delineatæ iam, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in aliis ui, & potentia: Regnum uel in uno est, uel in multis, uel in paucis, in optimatibus, aut plebe. Diffinitiones, quæ aliquid declarent non facile est in his generibus inuenire: propterea quòd quæ in alio sunt potestate uel potentia, ita latent, ut ea sint potius per alia explicanda, quàm ut alia explicent. Sed de his satis: nam singulorum adferre exempla, quæ in prima philosophia persecuti sumus, quum esset longum tum uero minime necessarium: & uerendum esset ne subtilis illa rerum minutarum concisio fastidium lectori adferret.

Quę ab aliis capiuntur.

Quæ ab aliis capiuntur eadem propè sunt in his, quę modo sunt dicta. In utre aut mel seruatur, aut aqua, aut oleum, aut uinum. In bulga mulieris uel puer nascitur, uel mola, uel bestia. Semina sunt quæ continent in se arborem, sunt quæ fruticem, sunt quæ herbam. Regum hi habent in se regnum in uniuersum, hi bonā partem, alii exiguam. Diffinitiones sunt: Humana mens est sedes intelligentiæ, rationis consilii: ciuitas sine iustitia est receptaculum latronum. Maiestas reipublicæ est in qua continet dignitas & amplitudo ciuitatis. Annus est in quo duodecim menses cōprehenduntur: pes est extrema atque infima hominis pars: aurora principiū diei: bonus princeps est, qui non in cogitatione suorum commodorum, sed publicorum est cunctus. Iam quæ referunt, per se quidem inhærentia sunt, sed inter se comparata ad hunc locum pertinent, in quem diuisio non cadit: nam hæc si per superius patiuntur aliorsum spectant: ut colorum hic niger, hic albus: quæ sunt generis & formarū. hominum hi uident, illi cæci sunt, alii patres, alii autem filii: in adiunctis reponuntur. Sin unum in aliud tentes diuidere nihil proficies. Diffinitiones in his sunt,

Relata ad aliud.

Virtus est uitium fugere, & sapientia prima
Stultitia caruisse.

Sed propius & exactius, albū est color, cui ex contrario maxime repugnat nigrum: cæcitas est uisus orbitas: quę etiam est essentialis. Nam priuationis essentia est posi-

tionis absentia: ut tenebræ luminis. Hæ essentiales sunt quoq; pater est, qui habet filium: dominus, qui seruum: seruus, qui dominum. Idcirco minus quàm aliis ex locis notæ. Contradictoria & separata per omnia diuidendi genera sunt fusa: deq; eorum diffinitione iam est dictum.

Addita. In additis diuisio est: dicendi ars in quibusdam est sola, in aliis est cum philosophiæ cognitione coniuncta. diffinitio: Parasitus est comes indiuiduus stultorum ac profusorum diuitum: magister equitum est dux, quem filii

Attributa adiungit dictator. Attributa: Inter homines inuenias diuites & pauperes: inuenias nobiles ac ignobiles: tum honestos, ac uiles. Pauper est cuius census non ualet quinquaginta numis aureis. Eques est ciuis Romanus, cuius census est quingenta millia. Contrà sic: possessiones aliæ sunt pauperum, aliæ locupletũ, aliæ nobilium, aliæ plebeiorum. Nobilitas est dignitas, quæ antiquitate diui-

Ante rẽ. tiarum censetur. Ante rem: Qui nascuntur, alii patre uiuo: alii mortuo: ex iis qui uiuunt, alii sunt patrimi, alii matrimi, alii utrunq;, alii neutrum. Posithumus est qui nascitur patre mortuo. Opiter, qui patrem quum non habeat, habet auum. Paris est Priami filius, de quo pa-

Post rem. rentes somniarunt futurum eum Troiæ facem. Post rẽ: alii obscuri moriuntur, alii claritatem post se relinquit: felix mors boni ciuis est, quæ contingit in limine claritatis patriæ. Miscent ex diuersis locis diffinitiones, quas

Diffinitio nes miscẽ. uel nominemus mistas, uel de loco cẽsentur præcipuo, uel certe ab eo, quẽ quisq; potissimum spectarit: quod ut in diffiniendo non est uitium, ita in diuidendo esse turpe: in quo est cauendum, ne rationes diuidendi in eadem diuisione confundamus: ut animalium alia terrestria, alia aquatila, quædam aërea, nonnulla rapacia: herbæ sunt aruenses, hortẽses, salubres, multifoliæ, paucifoliæ incurrunt enim in se membra, quod uitandum esse superius admonuimus. Verum si ad uarias diuisiones pertinent, non miscẽtur: homines colore sunt cãdido, fusco, atro: naso aquilo, simo, repando: oculis nigris, glaucis, ceruleis: auium aliæ gregales sunt, aliæ solitariæ, aliæ ferræ, quædam mansuetæ: aliis pastus est carnes, aliis fruges, nonnullis utrunque. Difficile dictu, unde diffinitio elici-

elicitur, nisi ei, qui prius uniuersam rei essentiam ratio nemq; interius ac exterius pernorit: quin & illi etiam, qui exploratum hoc habet, non perinde promptum statuere, unde petitur diffinitio, quàm diffinire. Leges diffinitionis sunt, ut diffinitio sit æqualis diffinito, nõ minor neu maior. Tum ut rem explicet: idcirco parum apta est, quum in ea diffinitis ponitur, nisi in relatis, quæ sunt πρός τι. quod aliter nequit fieri. Mihi uero continere superuacancum uel redundans, id est quod abscindi citra iacturam totius possit, non uideo necessarium existimari: neq; enim ingeniis omnibus breues sufficiunt. sed nec longas esse conuenit, quæ expeditæ intelligentiæ rei parantur. Et quando explanare ad ingenia audientium refertur, prospiciendum diligenter, qui audiant, ut quãtum res patiatur, diffinitio eorum captui applicetur. Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum censent, ut maxime præsenti negotio cõgruat: aliter q; gloriam finit Cicero agens Cæsari gratias pro Marcello reftituto, nempe ad populum popularitèr, quàm in Tusculanis quæstionibus Philosophice disserens apud paucos. Et Aristoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Theodectem, oportere ait existimari diffinitiones eas esse sufficientes, quæ neq; exactæ sint, neq; tamen obscuræ: quod dictum ad res morum ac uitæ pertinet. At uero hæc quæ à nobis posita sunt omnia percipere ac retinere, quum sit diuisuro & diffinituro necessarium, apparet profecto quàm sit diffiniendi hoc munus magni uiri & excellentis: quisq; nõ uniuersam modo eiusce rei, quam diffinitur us est naturam explorarit, sed alia plurima non ignoret: neque enim aliter poterit eam rem, quam limitandam suscepit, & in maiore includere, & in minora diducere, & à uicinis circumfusisq; secernere, ac separare. Neq; ulla nota alia æque doctum ab indocto, ac rem à tardo distinxeris, ut peritia diffiniendi: Nã quibus multa sunt per ruditatem aut torpedinem cõfusa, ii discernere ea nescisit: ita rebus finitimis & similibus fallitur, ut fraus omnis ex cõformitate nascitur. Error autem quamlibet in diffiniendo exiguus, breui fit ingens, quippe procedente scrutatione ac dissertatione rei

Diffinire quanti sit uiri.

Leges diffinitionis.

am-

amplificatur. Quod si rite sit ab exordio diffinitum, omnia certiora existunt, & multa facillima.

DE EXPLANATIONE CVIVSQVE ESSENTIAE FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CENsura ueri Liber Prior.

INSTRVMENTVM examinandæ ueritatis singulis disciplinarum atque artium idem accommodatur. Nec ullam habet certã materiam rerum, in qua uersetur: sicut nec illud alterum de quærendã probabilitate: adhibetur enim à quoq; artifice, dum in materia sua inquirit, quàm apte enuntiatum sit ad ueritatem expromendam: aut quàm recte ueritatem per probabilia inuestigarit. Itaq; duo hic examinantur, simplicia effata, quæ nondum in argumentationem coguntur, & argumentationum complexio. De quibus priusquam dicimus, aliquid est de eorum partibus loquendum. Quarum partium aliæ sunt minimæ ac simplicissimæ, aliæ compositæ: minutissimæ ac tenuissimæ sunt in grammatica literæ, in censura hæc uoces integræ, quæ ad aliquid significandum sunt institutæ. Est autem significare signum facere, indicare aliquid alicui. Sic homo homini aliquid significat literis, nutu, manu, gesticulatione: ipsa quoq; eadem signa nonnihil significant per quæ aliquid declaratur, aut ostenditur, uelut manus mota, index, nutatio, in uijs regijs mercurioli, & quæ tenduntur ante cauponas, & tabernas, & officinas omnis generis, quibus admonetur populus, aduentores recipi

Significare.

recipi, aut hoc uel illud cudi, aut uendi. Ex hoc genere sunt uoces prolatæ, & scriptæ: utrasq; aliàs uoces, aliàs uerba nominabo. Ergo significat animo id omne, q̃ animus quomodocũq; admonitus intelligit. Sed in hac intelligentia duo sunt, cognitio signi, & significati: ut uocis huius homo, & hominum: prior illa cognitio est imperfecta, atq; inchoata, posterior plena & absoluta, illius quidem signi. Significare uero non simpliciter sumendum est, aut uniuersaliter, sed semper respectu & ratione alicuius, sunt enim uoces quę equis aliquid significãt, uelut clogmi, & poppysmi: sunt quæ canibus, ut iubilatus, aliæ Græcis hominibus, aliæ Latinis, aliæ Hispanis. Celebris illa apud Sophistas uox bux Latinis auribus nihil est, Catalano statũ designat: ut hæc Aegyptio uox erat incognita, Phrygi panem præcipuum edulium denotabat. Sunt uoces peculiariter paucis quibusdam notæ ipsorum uel conuentu uel tacito consensu, ut inter eos in Hispania lingua est quædam propria, quam uulgus non capit, etiam inter lenones: sic in negotijs principum ne deprehensæ literæ prodãt arcana, & inter priuatos, ut Ciceronem & Atticum, unde fit, ut minus illæ epistolæ possint intelligi. Quocirca uoces quæ nihil significant in ea lingua qua loquimur, etiã si in alijs sexcentis significent, nihil significare eas dicemus. Præter interiectiões reliquæ omnes uoces significant, ut Aristoteles dicit κατὰ συνθήκην hoc est ex compacto, ex conuentione, & quadam loquentium conspiratione ac consensu, nullæ naturaliter significant, nisi interiectiones, nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci sunt magis sermonis, quàm affectus: sicut euax, euge. Nisi quòd forsasse is motus corporis, & ea adhibebatur pronuntiatio, ut illinc potius, quemadmodum affectus esset animus, posset intelligi, quàm ex uerbo ipso. Neque uero perturbat nos, quòd Quintilianus naturalem significationem à translatione distinguit: ut uolare naturã sua fit auium, translatione animorum: alia mente ille est locutus ac nos, ut in libris de dicendi ratione ostendemus. Sic ergo diffiniamus uocem significantem, ut sit cõmunis nota, qua inter se aliqui alijs notiones suas explicant,

Vox signi ficans.

explicant, id est quæ mente concipiunt. Itaque usus eſt dominus significatuum. Bouinari, & lesum, & Latina illa nomina, quæ, ut inquit Ennius, fauni uatesque canebant, aliquid illo prisco seculo significabant, ætate Ciceronis nihil. Quid opus est crassis argutiis in iis, quæ pueri prope adferunt ex ludo illo suo? Quocirca uocum significatio, hoc est notatio animum spectat, non res. Nam Hector, Chimæra, bellum punicum, & cætera, quorum res nusquam sunt, aliquid tamen significant, id est animo sunt alicuius rei nota: quæ res etsi ex natura sit sublata, animo tamen superest etiamnum, & tanquam uiuit, dum intelligentia comprehenditur.

Significare aliquid & aliquo modo.

Quare alia dicentur significare aliquid, quod in solo sit animo: alia aliquid, quod in natura rerum. Quanquam ex iis, quæ significant, sunt quæ animo significant aliquid, uel aliqua, ut homo, capra, herba, albus, niger, Hector, Chimæra: denique omnes partes declinabiles, præter pauca quædam, per quæ animus concipit uel res aliquas cuius imaginem, uel aliam eius generis ac modi, cuius sunt res: ut per Hectorem hominem quendam, sicut per me, aut te: per Chimæram animal quoddam unicum, sed certe animal, uel animalium partes. Alia non insigniuntur, atque imprimuntur animo tanquam rei quædam imago, sed tanquam modus rebus inuisus: ut omnis, aliquis, quidam: & omnes partes orationis, quæ non inflectuntur: licet inter aduerbia sint quædam, quæ aliquid significant, ut mane, quêadmodũ quum dicit Persius: Iam clarum mane fenestras intrat: & multo mane. reliqua omnia per se nihil sunt, nisi aliis applicentur: quæ tamen modum quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non subsistunt sine subiectis, faciem autem quandam, rationemq; illis addunt. Priora illa significatiua, hæc posteriora consignificatiua nominantur, ab Hammonio σημαντικὰ καὶ συνσημαντικὰ, ab aliis categorematica hoc est prædicatiua, & syncategorematica, id est comprædicatiua, quo etymo mox declarabitur: illa primigenia possunt nuncupari, hæc posteriora seu secundaria. nam nec essentiam ullam habent sine illis, sicut de inhærentibus dixi-

Significatiua.

Consignificatiua.

mus: nec inueniri nisi illis inuentis potuerunt: ut prior fuit substantia quàm inhærens. mirumq; est potuisse illa consignificatiua declarari: nam de significatiuis etsi magnum fuit, non tamẽ adeo admirabile. Itaq; ueteres illiq; & rudes linguæ, ut sermo puerilis, minus illis syncategorematis abundant, quàm recentiores exultæ iam usu atq; expolitæ: & quo quisq; est in quaq; lingua facũdissimus, ita usum horum exactissime callet: contrà rudes aut tardi facilius rerum nomina assequentur, quàm hæc secundaria. Ex uocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunq; alio numero idem inter se comparatæ significant, aliæ diuersum. Idem quæ significant non uno modo: Quippe aliæ idem sunt penitus, ut Socrates Socrates, equus equus: aliæ significatione incomplexa idem notant, ut ualde, multum: bellum, duellum: aliq; explicatione, ut Socrates Sophronisci filius. Scipio domitor Africæ. Homo animal ratione præditum. Illæ primæ eædem nominantur, postremæ pares siue æquales, mediæ synonymæ. Reliquæ sunt diuersæ aut uariæ quæ non omnibus linguis idem significant. Quærat aliquis an uoces in diuersis linguis idem significantes, ut homo & ἄνθρωπος, synonymæ sint dicendæ? Non uidetur, nam non idem uetustis genti significant: nisi forte apud quam in usum sunt receptæ arubæ, sicut Zephyrus & fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim significare non simpliciter dici, sed secundum respectum. Ex iis uocibus, quæ diuersum significant, id est quarum aliquis unius ambitu significatus claditur, quod non alterius, aliæ superiores sunt aliis, quæ & illas, & aliquid ultra includunt: inferiores sunt inclusæ animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc album, homo Troianus, fœmina Troiana. Aliq nihil inter se habẽt commune, ut homo asinus, album nigrum: quæ dicantur diuersæ, seu distinctæ: inter quas aliq sunt aduersæ, aliq negantes, aliæ priuantes, aliæ collatæ, aliq auersæ ac segregatę. Aduersæ sunt quæ sub gñe uno alicui quo adiunctorum extrema obtinent, ut album & nigrũ sub colore, frigidum calidum sub tactili. Negantes sunt quæ eædem, quarum alteri negatio additur, bonum non bonum

Significare idem & diuersum.

Superiores.

Diuersæ.

Aduersæ.

Negãtes.

bonum: hæc propemodum in appositis contingunt, &
cur priora, aut in iis quæ uim & naturam habent talib.
Priuantes. Priuantes sunt, quarum altera priuationem tantum di
cit alterius in subiecto iam apto positionem recipere, ut
uidens, & cæcum. Collatæ sunt, quæ relationem ad ali
quid habent, sine quo non intelliguntur, ut pater filii,
duplum dimidium: nec enim essentiæ suæ ratione per
se tuentur: ab Aristotele dicuntur πρός τι, à Cicerone ex
quæ cum aliquo conferuntur, uulgo relatiua, nō co mo
do, quo quædam pronominum à grammatico uocātur
relatiua, cætera omnia nominātur auersa, & segregata,
seu ut usus obtinuit disparata. Ex categoremāticis alia
rem simplicem & unam significant sine adiecto, ut quæ
cuiusq; essentiam denotant, homo, capra, lapis, aurum,
Absoluta. cuiusmodi sunt pleraq; nomina substantiua uniusgene
ris: quæ Quintilianus uocat rerū nomina, philosopho
rum usus absoluta. Alia cum adiecto significant, ut quę
dicuntur adiectiua, quæ idem Quintilianus appositiua nū
cupat: item nomina communia, & unius generis nōnul
la, quæ aliquid affingunt substantiæ, uelut magister, do
minus, pater, dues, pauper, consul, index, appellationes
Cōcretum nominantur. Substantia uniuscuiusque eorum uocatur
concretum, uelut in patre homo, in albo res ipsa, cui al
bor est affixus, quod non est ex se tale: nec enim homo
Abstractū est ex se cōsul, id est, ex hominis essentia: nec charta ex
chartæ essentiæ candida. Abstractum est, unde fit tale,
ut consul ex illo magistratu, candidus ex candore. Id
circo negant candorem dici candidum, & uirorem uiri
dem: quod sanè ita est, nisi cum magnitudo qualitatis si
gnificatur: ut uiridissimus est in smaragdo uiror, & hic
uiror uiridiōr, aut minus uiridis, quàm ille. Ex uocibus
siue significatiuæ sint, siue consignificatiuæ, aliæ res si
gnificant, aliæ rerum sunt uocabula: hoc est alię sunt re
rum nomina, aliæ nominum nomina. Nihil quidem est
quod non sit res, sed hic ego rem à uocibus distinguo, si
cut apud Horatium.

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Nec solum quæ aliquid uel aliquas res designant, sed
quæ modum dicunt rebus innitentem, rem significan
dico

dico in præsentia, quemadmodum inhærens uoco rem.
Vocum nomina sunt quæ nihil aliud quàm uoces signi
ficant, non quatenus sunt uoces tantum aut scripturæ,
sed quatenus illæ aliquid significant: huius sunt gene
ris ea, quæ in tribus de sermone artibus tractantur, no
men, uerbū, inflexio, longa syllaba, breuis syllaba, Tro- Primæ in
pus, Schema, metaphora, enuntiatio, syllogismus, enthy tentionis.
mema. Illa quæ rem notant, appellantur primæ ratio- Secundæ
nis, siue intentionis, siue ut Capella & Boethus loquun intētiōis.
tur, impositionis, uel positionis: hæc altera secūdæ. Sunt
uoces quę unum tantum significant, uel plura ut unum:
unum significat Socrates, hic filius Sophronisci: plura
significat populus: plura quidem homo, animal, sed ut
unum: quod fit dupliciter, ut illa omnia unum efficiant
tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, ut
in aceruo & ciuitate: uel unum, ut una fit impositio, un
intellectus, & ratio omnium in illa congruentia, & qua
si similitudine. Sic homo Socratem, & Platonem eadem
hominis ratiōe, quoniam uterq; est animal rationabile:
animal bouem & equum, quæ unum sunt in una ratio- Vniuocæ.
ne animalis, nempe in substantia sentiente: hæc uo- Æquiuo
cant uniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significāt plu ca.
ra diuersis rationibus, causis, impositionibus, quæ dicū
tur æquiuoca, siue pluriuoca, & ambigua: ut taurus bo
uem, marem, & montem diuersissima ratione. Asina fœ
mina asini, & illum ex gente Cornelia. Sunt qui ambi
gua hæc à casu dicant appellari, quòd ea uelut casus qui
dam traduxit ad illam alteram significationem, nō pri
ma & naturalis nominis impositio, atq; attributio signi
ficationis: ut taurus Romæ bouem significabat primū,
postea montem illum Asiæ: fortasse postquam L. Scipio
Romana arma illuc tulit. Asina prius significabat asini
fœminam, Cornelium uero illum, non priusquam is asi
nam duxit in forum ære onustam pro dote filiæ. Quæ
nota aliqua distinguuntur, æquiuoca non sunt, ut pro
latione, scriptione, genere, numero. Sunt quæ gradu ali
quo transeunt ad res etiam alias signandas. ideo meta- Metapho
phora nominatur, siue translatio: in qua semper inesse ra.
oportet aliquid ceu transitum præbens, nempe rerum

quandam inter se conformitatem, aut proportionem, quæ Græce analogia uocatur: ideo & hoc analogum appellemus, quasi proportionale: ut, ferreꝰ de eo dicitur, quod ferro constat, sed propter duriciam de quibusdã animis. caro & os de animali: at illa similitudo quædam ad oliuam, & prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis propterea sic uocatur, quòd similitudinem habeat huius nostri, analogum erit, non plus uocum. Analogũ.

Ambiguũ Regula.

nihilo secius utrunq; est ambiguum. Tenenda est hæc regula, quod in proposito non est ambiguum, non est habendum pro ambiguo. ut si quis quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomodo perituru sit: nihil attinet adferre aliquid de mundo muliebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: uel de elementis literarũ.

Simplex.

Voces simplices sunt octo orationis partes, aut quæ pro una aliqua sumuntur, ut paterfamiliãs οἰκοδεσπότης, magister populi, dictator, linguæ inopia, non solum in nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit fingere.

Cõposita.

Compositæ siue complexæ uoces sunt duæ, aut tres, aut plures orationis partes, uel uinculo colligatæ, ut Valdaura & Maluẽda: Ego cum Ioannio: affectus est tẽpestas: uel congruentia adiunctæ & applicatæ, ut substantiuum & appositum, uel duo substantiua in eodem casu appositiue, uel diuersis, ratione quadam grammaticæ structuræ, uelut possessionis, aut eiusmodi: nomen & uerbum, aduerbium, & nomen uel uerbum, uel participium, interiectio: & id quo affectus tendit, ut ô factũ bene. Nam ista, Socrates per & cum, nihil sunt, nec simplices uoces, nec compositæ. Hæc crassius sint à nobis proposita, magis ut intelligantur tanquam fundamenta rudium, quàm ut subtiliter examinentur: sed nec sunt accurate exigenda, quæ ferè sunt primæ institutionis, & quorum dominus est usus populi.

DE ENVNTIATIONE.

EX COMpositis uocibus aliq; imperfectum reddunt sensum & quasi suspensum, in quo desideretur aliquid: ut homo in campo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Aliæ perfectũ, & acquiescit qui audit: ut Petre lege: quæ orationes nominantur, & si non omnes orationes expletum habent sensum: ut si uerberis: an ru disputas? Ex perfectis atque absolutis quæ sunt de indicatiuo modo, id est quæ significant aliquid esse, fuisse, fore, ad hoc nostrum institutum pertinent: in eis enim est hoc, quod quærimus, uerũ uel falsum: ideo indicatiuus modus, & demonstratiuus, & narratiuus nũcupaſ, à Græcis uero ὁριστικὸς, quasi definitiuus, & à Quintiliano fatendi modus, quod aliquid dicat, ac demonstrat, quemadmodum sit, erit, aut fuit: hę orationes multis nominibus signantur: ab Aristotele ἀποφάνσεις, id est, pronuntiationes, siue pronuntiata, siue proloquia, ab aliis ἀγγελίαι, quasi enuntiatiões: est em ἀπαγγελία declarare, enuntiare, aperire: ab Stoicis ἀξιώματα, quod Cicero effata uertit. Sunt nonnullæ enũtiationes in quibus etiam si sit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, ut uellem prædere, hoc est uolo: & modum subiunctiuum pro indicatiuo poni, & tempora illius pro temporibus huius, id uero ludi est grammatici. Impediuntur interdum hæ pronuntiationes, quæ sunt indicatiui, aliqua adiectione, quæ sententiam suspendit: quemadmodum de orationibus diximus: ut quũ tu hæc dices? & interrogationes ferè quàmuis sunt in eis quædam, quę perfectum sensum obtinent, ut apud oratores, quum non tam rogandi causa fiunt quàm urgẽdi: an est aliquis seditioso sceleratior? quis est homo qui uult uidere dies bonos? Sunt enuntiationũ quædam genera implicita, & clausa, quæ ex priorum sensu patefiunt: ut superbia inuidiam parit, & contrà: ego secundum, quàm si essent explicatæ. Quæ unum uerbum habent

Enuntiationes.

Categoricæ.

bent indicatiui nominantur categoricæ: quasi prædicatiuæ: nam κατηγορῶ dicunt Græci, aliquid de aliquo enuntiari seu dici, à nobis enuntiatiuæ nominentur, seu simplices: quæ uero duo uel plura habent uerba uel indicatiui, uel subiunctiui aliquo uinculo connexa, uocentur compositæ, seu coniunctæ. In categorica duo sunt termini, quæ Aristoteles ἄκρα uocat, hoc est extrema: id de aliquo dicitur, seu enunciatur, & id de quo enuntiatur: hoc nuncupatur subiectum, illud prædicatum: prædicatum dicitur quoniam sicuti modo admonui, prædicare appellant Græci κατηγορῶ: subiectum uero est, quod alteri subiacet, cui alterum superponitur. nam id est subiectum in enuntiatione, cui ratio significatus prædicari innititur, aut attribuitur per affirmationem uel negationem: ut iudex sedet, non sedet: diligitur, non diligitur. Ita subiectum ceu materia est, & fundamentum prædicati uelut accedentis. Quicquid reliquum fit in enuntiatione dempto subiecto, prædicatum esse magnis artis huius autoribus placuit: ut Socrates disputat: bene mane in Academia deambulans, præter Socratem reliquum totum esse prædicatum. Sed sunt effata quædã, in quibus idem semper est subiectum, quomodocunque uertantur, ut uoluptas est pernicioſa: aliæ, in quibus uariari potest situ, ut titillatio est uitium: non omnis homo est animal, non omne animal est homo. Simplicius fuerit, & huic proposito aptius subiectum dissimire cui aliquid tribui aut tolli significatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum uero, quod alicui applicatur, aut tollitur. quod sit sane dictum. Neque enim minus non esse animal dicitur de lapide, quàm esse animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates est Socrates, gladius est ensis: nonnunquam par de pari, ut homo est animal rationabile: aliàs superius de inferiore, ut homo est uiuens: aliàs contrà, ut animal aliquod est homo, non omne animal est homo: uel inhærens de subiecto, Socrates est fuscus, parsimonia est utilissima: uel diuersum de diuerso, Socrates est Plato, homo est equus. Omnis uox quæ uergit ad dictum, pars est dicti, quæ ad obiectum obiecti: ut Iusus & magistratus sunt

Prædicatũ Subiectũ.

Obiectum Dictum.

coticulæ: sunt uoces, quæ alijs adhærent, non coniunctione aut nodo, sed quadratione & congruentia, sicut obliquus recto, appositum substantiuo, aduerbium alijs partis: quę determinationes nominantur, siue affectiones, quasi limitationes quædam, & moderatiões eorum, quibus adiunguntur: quæ uires suas uarie exercent. Nã aliæ astringũt, ut liber Platõis, aliquis equus hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertunt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo uiuit uitam stirpis: partim ferè murant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomẽ, canis cœlestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationabilis homo, mortalis homo: quædam inhærentia declarant, male suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, uelut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahens, uita saxi, ferè omnis, non enim est oĩs. In partem dicti accedit uerbum, in quo sunt duo, cõiungendi uis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quæ ad modum & connexionem uerbi pertinent, & sunt uelut nexio & dissolutio: quæ adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enuntiatio negatiua. illa affirmatiua. Boëthus affirmationem & negationem nuncupat. Cicero enuntiationem aientem, & negantem, affirmantiam & negantiam. Capella dedicatiuam & abdicatiuam: nec est necesse negationẽ exptimi, satis est clusam intelligi: ut arrogans est alius sapiente bono: ixosus disiat à philosopho. sunt misæ qualitatis, ut Socrates aliter disputat quàm Plato: Socrates omnibus præterquã pecunia abundabat: tantum habeo Titum mecum, carco pecunia: quibª aliquid significatur esse. aliquid nõ esse ad tempus pertinẽt aduerbia tẽporis, aut nomina, per quæ tẽpus designatur, ut iam, nunc, cras, nunquam, longo tempore, hoc die, nec essario, possibile, impossibile. Nã illa prætor nunc, cras erit consul: uictor iam postea uincetur, uerbum habent in se latens: qui nunc est prætor, qui nunc est uictor: etiã si dicas iste uictor aliquando fuit uictus, & sedentem possibile est ambulare: in quo geminus esse potest sensus, aut totius, ut quòd hęc sit possibilis, sedens ambulat,

In uerbo quæ. Affirmatio. Negatio.

Cõpoſita. Diuiſa.

tunc unum eſt tempus: aut partium, in quo duo ſunt tẽpora, nempe quod poteſt ſedere, poteſt etiam ambulare: prius Ariſtoteles dicit componere, poſterius diuidere. Sunt tempora quæ habitum ſignificant, uel quæ loquendi conſuetudine aliorſum referenda ſunt, quàm ad ipſum tempus uerbi. Iſte pingit, actus eſt: iſte bene pingit, moris & conſuetudinis: ut iſte ius dicit in hoc populo, iſte pingit hanc tabulam, roſa eſt flos, intelliguntur quum roſa eſt, & quum tabula pingitur: in quo facile eſt cauillari, ſed per luſum & argutias: qui loquitur, & qui audit, multo ſecus intelligit: ut ſi quis dormientem roget, tu dormis? is ait ſe dormire: & qui dixit, bona eſt uoluptas, & addit, ego mentior, de alio ſentit tempore: ſicut in quibuſdam uerbis quæ uoce eiuſdem ſunt temporis, re non ſunt. Socrates ubi libenter uixit, ibi eſt mortuus: in quo loco hic prandet, in eodem cœnat: idem ſolum & frumenta profert, & legumina: eadẽ manus morbum & medicinam dabit, de uarijs temporibus dicuntur: quemadmodum non eſt unum tempus, ſi dixero, nudiuſtertius emi ædes meas, non enim erant meæ, quum emerem, ſed quæ nunc ſunt meæ. Itaque ad communem intelligentiam ſunt hæc referenda. Nam de ſermone omni non poſſunt in uniuerſum perpetuæ tradi formulæ, ut q non ea quæ naturalia ſunt ſequitur, ſed quæ uoluntaria, & uarijs ac ſubinde mutabilis iudicijs. Quicquid in pronuntiatione ponitur aut ſumitur pro uno certo tantum, ut pro alio non poſſit: aut pro multis tanquã uno, ut quæ ſunt propria ex ſe, uel quæ nota aliqua propria tatis ſignantur: Socrates hic homo, hi homines, iſti homines, nunc, hic: ea reddunt effatum ſingulare ſeu certum. Sunt alia, quæ ita pro uno ſumuntur, ut pro alio ſint mi poſſint: aut quæ pro multis ſumuntur diſiunctione, ut aliquis homo, nẽpe hic uel ille uel alius: aut pro uno quoq; ſui ſignificatus, illa particularem enuntiationem efficiunt, ſiue ſpecialem, hæc uniuerſalem: in pluralit ad eundem modum, aliqui homines, omnes homines: in illa pro aliquibus capitur ut diſtinctis diſiunctiõe, iſti, uel illi: in hac pro omnibus & iſti, & illi. miſtæ ſunt quæ ſimul iſtorũ habent aliqua. Quæ uero ſint uniuerſalitatis, ſin

Enſtiatio ſingularis

Particularis.

Vniuerſalis.

Miſtæ.

tis ſingularitatis, particularitatis notæ, non eſt dialectici definire, ſicut nec quæ negationis, ſed uſus, & eius artis, quæ in hoc uſum obſeruat: ea ſi qua eſt, ſit grãmatica. Exempla horũ oĩm ſunt, quo res fiat notior, ut ſingulares dicãtur hæc, Socrates diſputat, hic homo docet: uniuerſales hæ, oĩs hõ docet, nemo docet, nemo nõ docet, gs nõ docet? Nam quũ dico nemo docet hõ pro omnibus hominibus accipiſ: non minus quàm in hac, quiſq; docet. Sunt quædam enuntiationes, quæ quum faciem habeant uniuerſalitatis, ad aliud potius genus ex ſenſu referuntur: ut cuncti ſimul ore fremebant: quæ collectiua dicitur, & nõ aliter eſt ſingularis, quàm ſi quis enũtiet, iſti oĩes ſimul. Eſt & aliud uniuerſalitatis genus, quod appellari conuenientiæ poteſt, id eſt eius, quod cõuenit, expedit, par eſt, neceſſarium eſt, & huiuſmodi: exempla huius ſunt multa, ut apud M. Tullium, omnia tua cauſa uolo: omnia profecta ſunt abs te in me: & in Exodo dicit dominus Moſi, oſtendam tibi oĩe bonum: tum in Euangelio, Spiritus ſanctus docebit uos omnem ueritatem. Eſt etiam alia uniuerſalitas reflexa, ut Ariſtoteles omnia diligẽter ſcripſit, nempe quæ ſcripſit. Vergilius:

Singulares.

Vniuerſales.

Collectiuæ.

Vniuerſalitatum genera.

Ipſaq; tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.

Scilicet quæ ferebat omnia: eſt & quædã imperfecta quũ pro pluribus aut pleriſq; abutimur. Cicero pro Sextio: lætitiam paucorum luctum omnium. Particulares ſunt aliquis homo diſputat, non diſputat. Nam quidam homo diſputat, ſi quis uelit in ſingularibus reponere, cum hoc non admodum contendam. Infinitæ ſunt quæ ex ſe nulla nota attributa ſunt alicui generi. homo diſputat, Athenienſes pugnant, Romani hanc urbẽ condiderunt: quæ ex ſenſu tranſire uel ad uniuerſales poſſunt, uirtus eſt bonũ: uel ad ſingulares, homo adeſt, de aliquo prius locutus: uel ad particulares, Achiui hic occultant, hoĩes habitant ſub æquinoctiali, dolus latet ſub hoc uerbo. In quibꝰ uero uniuerſalitas & ſingularitas inſunt, uel qua alijs, miſtæ nominãtur, utiq; ex ſe, nã alijs ſic ſpectãtibus uniuerſales fiũt: alijs ſecus ſingulares, aut ſpeciales: ut ſi quis dicat, Socrates ſemper deambulat in Academia: a-

Particularis.

Infinitæ.

lius Socratem modo considerabit, huic fiet certa, & ce-
ert cur singulariter ais hoc de Socrate? & non item de
Glauco, uel Hippia? alius illud semper, & respondebit
uniuersaliter, istuc quidem ne dixeris, an nunquam se-
det? ad eundem modum in his: hic homo possidet asinū,
Socrates habet aliquot discipulos. Compositā enuntia-
Cōposita enūtiatio. tio est plures simplices uel aliquo uinculo, uel per se ip-
sas apte connexę: ut fortuna & dominos facit insolen-
tes, & seruos meticulosos. Interdum ratio coniunctio-
nis in proprietate linguæ postulat alium modum à nat-
ratiuo, nec tamen non continuo est coniuncta, siue com-
posita. Nam in his sola spectatur connexionis ratio: ut
si equus haberet alas, uolaret: tu es adeo eruditus, ut Ari-
stotelem superes: nam indocti dicunt quòd Aristote-
lem superas: idem tamen quod nos, intelligunt &
nos, quod illi: sed hoc nostrum est secundum linguę pro-
prietatem. Multa etiam per indicatiuum Græci efferūt,
quæ nos per subiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ
nos per subiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia cōiun
ctionum genera, quę à Grammaticis συνδέσμους eorum no-
minantur, his sunt apta: coniunctiuæ, disiunctiuæ, illa-
tiuæ, aduersatiuæ, approbatiuæ, & causales: quæ ex lu-
do sunt literario. Tum quædam aduerbiorum formę, ut
temporis, quum, quando. Loci ubi. Similitudinis ita, a-
deo, ficut. Comparationis hoc, quo, quanto, tanto, tam,
quàm, & in ablatiuis absolutis, quæ ferè tempus signifi-
cant: stulto regnante sapientes affliguntur: & per quā,
ut magis currit quàm deambulat. Adde his relatiuum
quis: sine copula sunt apte applicita, bona ingenia pu-
dor debilitat, mala confirmat audacia: optare quæ li-
beat, potes, consequi quæ libeat, non potes: pauperi de-
sunt multa, auaro omnia: quibus uetustatis gratia uin-
culum demitur. In his non aliter quàm in simplicibus,
negatio in nodum incumbit, id est in copulam, non in
partes: non &, non uel, non si, uel certè significatur inci-
bere. Cicero post nodum transtulit primo de diuinatio
ne, si non significant, nullas dant uias: pro non signifi-
cant, nullas dant uias. Omittitur interdum consequens
per figuram Græcam, & potissimum Atticam: ut apud
Thucy-

Thucydidem & alios: quod nostri quoq; sunt imitati, ut
Cicero in tertio de Oratore. Negatio & affirmatio pu-
gnāt inter se, sed ex ratiōe quantitatis, ut uniuersalitas Pugnæ enuntiationum.
cum uniuersalitate, omnis homo legit, nullus homo le-
git: uel uniuersalitas cum particularitate aut singulari
tate, omnis homo legit, aliquis non legit, Socrates non
legit: & singulares, Socrates disputat, non disputat. Et
inter se mistæ, Socrates semper disputat, nunquam di-
sputat, aliquando non disputat, nunc non disputat.
Quum singulares sunt, aut quicquid in una erat uniuer
salitas, fit in altera particularitas, uel singularitas: aut
econtrario, uocatur contradictio: & si has quoque con- Contradictio.
trarias appellat Cicero in libello de Fato: sed nos a-
ptius ad artem distinximus. Quum uero uniuersalitas
in utraq; remanet, contrarietas, seu aduersitas. In com- Contrarietas.
positis pronuntiatis affirmatio & negatio ad deuin-
ctionem spectat, non ad uerba, unde censetur eis oppositi
tio. Coniunctiuæ uniuersalitatem quandam uidentur
præ se ferre, disiunctiuæ particularitatem: iustitia est
uirtus, & fraus est scelus: non est uirtus iustitia, uel nul
la fraus est scelus contradictoriæ: si remanet coniun-
ctio &, fiunt aduersæ, ut iustitia est uirtus, & fraus sce-
lus: non est uirtus iustitia, neq; ulla fraus est scelus, quę-
cunq; ad rationem coniunctiuarum se applicant uniuer
salitatem participant, quæ disiunctiuarum particulari-
tatem. Regula est generalis in Latina lingua contradi- Regula.
ctiones in omni genere enuntiationum proprias ac ger
manas fieri præpositione negationis: aut si fuerit
præposita, subtractione, modo hærere pos-
sit commode. In Græca & aliis tam-
etsi ex proprietate sua repu-
gnet lingua, sensu ta-
men idem fit.

DE CENSVRA VERI ET FALSI.

CENSERE quæ enuntiatio uera sit, quę falsa, id nullius est artis certæ, sed uniuscuiusque in sua materia, & in his quæ sunt uitæ communis, uiri prudentis multum in negotijs & usu rerum uersati, quibus communem sensum atq; intelligentiam acute animaduertit. Instrumentum tamen hic trademus, quo quisq; in sua arte, rebus tamen præcognitis, uerũ & falsum in pronuntiatis inquirat. Vera pronũtiatio est, quę enuntiat id, quod re ipsa ita est. Falsa quæ id, quod non ita est. Vera est, deus est omnipotẽs, Adam fuit, Christus iudicabit homines, non est quidem Adam, sed uerũ est fuisse: & hæc, Adam fuit ita significat sicut est, nempe illum fuisse. Ad uerũ & falsum multa consequuntur, alia ex re, alia ex nobis In re sunt immutabilia, in qbus necessaria, & impossibilia, sicut in prioribus cõtingẽtia, solita, rara, crebra: possibilia fusa sunt per oĩa, magis tamen uergunt ad mutabilia: quãuis necessarium nõ est simplex, ut nec possibile. Necessarium quod oportet fieri, ut necesse est esurientem comedere, & parẽre legibus, uel quod fieri aliter nequit, siue immutabili rei essentiã, siue ineuitabili aliqua ui, ut homini moriẽdum esse: Possibile est, quod legibus licet, quod est commodum, quod concessum, permissum: potest etiam fieri, quicquid naturæ rei non repugnat. Ex uerbis autem alia sunt certa, alia incerta, absurda, incredibilia, scita, ignorata, dubitata, & eiusmodi. Proposita enuntiatione uidendum est nũ quid sit ambigui, siue in uerbo pluriuoco, ut canis est animal: siue in connexione uocũ, ut aio te Aeacida Romanos uincere posse: hoc statim distinguendũ. quod nullius est artis, quemadmodũ de uero & falso dixi, sed cuiusq; in suis, uel prudentis in cõmunione uitæ. Explicanda etiã ea, quæ diximus implicita, ut iterũ, cõtrã & eiusmodi: curris? nõ. Tum uerũ falsum q; inquirendũ ex quãtitate, ex qualitate, ex copula, & affectionibus. Prima formula. Omnia quæ sub uniuersalitate cõprehenduntur, uerã eam reddunt, si ei, quod enuntiatur, qũo enuntiat congruant

Enuntiatio uera.

Necessariũ

Possibile.

Regulæ de uero. Prima.

congruant: unum aliquid si non congruat, fit falsa. Si quis ab uniuersalitate ad singularia rem deducat, descendere dicitur: sin à singularibus ad uniuersalitatẽ ascendere: hoc ad astruendam uniuersalitatem ualet, illud ad infirmandã. Videndum, ut singularia uere sint illius uniuersalis, contẽplandum tempus, & moderationes, & cõiunctæ sumantur coniunctiue. In ascensu & descẽsu uniuersalitatis omnia cõprehendi est necesse ad uerũ astruẽdum, aut putari aliqua generali clausula cõprehẽsa: utpote sic in cæteris, nec est reperire quidnam obstet, in cõtrarium non est obseruatum, aut quid simile: in descẽsu unum sufficit ad dissoluẽdum, tanto scilicet facilius destruere, q̃ construere, lædere, quam iuuare: ut nõ sit magni uiri posse officere, sed prodesse. Est qui uno aut altero inducto, uniuersalitatẽ subiicimus, rati illa pro oĩbus sufficere, quod exẽplis agitur more Socratico: ea q; dicitur ἐπαγωγή: ad nauem regendam non adhibetur nisi peritissimus, ad scholam, ad equum, ergo nec ad rempublicam administrandam ascisc endus est nisi peritissimus. Id genus inductionis latentem habet uniuersalitatem, hoc modo: ad æquum, ad nauẽ, ad scholam, nec est inuenire in contrarium aliquid, ergo ad oĩa, si ad oĩa & ad rempublicam. Absurdum enim sit negare, quod ad hoc solum, qui ad alia omnia conueniat, præsertim q̃d de eo ipso est controuersia, ut tantummodo uideatur negasse temporis causa, non ueritatis. Quod si cui parum placet, sit sane inductio non uniuersalitatis, sed similitudinis, & exemplorum. Secunda formula. Particularitatem una singularitas pro ea confirmat, oẽs contra eam infirmant: & sicut in uniuersalitate usi sumus coniunctiua, quæ naturam obtinet uniuersalitatis, sic in particulari uteremur disiunctiua consimilis ingenij. Sed est animaduertendũ inueniri in particularitate acceptiões duas, hanc certam, illam incertã: certa est, qui sub nulla deliscit, nec ad aliã refertur, ut alicui uni certo possit congruere, q̃d est effatum: ut orator aliquis hæc scripsit. Incerta est, qui sub alio delitescit, nec de uno aliq̃ est sensus, nẽpe quum sub uniuersalitate significabatur claudi: ut ad singula illius uniuersalitatis referatur, nõ ad totã.

ἐπαγωγή.

Secũda.

hæc

Suppositio cõfusa

hæc iunioribus suppositio confusa nuncupatur, quæ & est Ciceroni exposita in libro quinto de finibus bonorũ ac malorum: Quum dicimus omnibus animalibus extremum esse secundum naturam uiuere, non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium recte dici potest cõmune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam autem suã cuiusq; artis esse: sic animalium communè secundum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis. Sic ille. Fit etiam incerta, ut hic pane est opus ad edendum: neq; enim hoc aut illo, sed omnido opus esse id dicitur, sine quo nequit fieri. Sol⁹ homo nouit religionem, non solus hic aut ille: sed hæc perinde est, ac si dicas, quicquid nouit religionẽ est homo, sicut in illa quisquis edit panem edit. Tum Romæ ac Spartæ consilium publicum est senatus: & in peruulgato exemplo, Parisijs & Romæ uenditur piper: quia ☞ & uniuersalitas quædam est, sicut ☞ utrobiq;. Hæc uero siue incerta, siue confusa, attingenda non est, quoad collatio illa uniuersalitatis in singularitatem, aut particularitatem sit resolura.

Tertia.

Tertia formula. Singulare unũ probat commune parriculare, non contrà: particulare inferius probat suum superius itẽ particulare, sed retrorsus non idem ualet. Vniuersale superius probat singulare, & inferius tam particulare quàm uniuersale. Quãtum ad copulam in pronuntiato simplici attinet.

Tria tempora.

Tria sunt tempora, præsens, præteritum, futurum, quæ sunt naturæ tempora & in hæc reducuntur artis tempora, siue Latinæ linguæ seu Græcæ. præteritum imperfectum significat non fuisse aliquid absolutum, quum aliud fieret, aut esset factum: præteritum plusquamperfectum significat fuisse absolutum. Sunt & duo futura perfectum, atq; imperfectum, legam, legero. Sunt quædam tempora uel consuetudinis ac frequentiæ, uel conditionis, ut aliàs adnotaui: iste pingit, iste docet pueros huius urbis, iste iuuenit, Rosa est flos suauis odoris. Alia non ad tempus præ se ostendunt referuntur, sed ad quod intelligitur ut si quis dicat, Cicero est infans, uerum ego memini quã

quæq; eiusdem temporis in uoce, diuersi in re esse docuimus: tum etiam Historici quum narrant, Scipio uincit Annibalem, Pompeius nascitur, Brugæ conduntur, intelligendum hoc tempore de quo scribo. Istis quoque addũtur limitationes, quę idem efficiũt, ut hic bene pulsat fides, iste semper garrit: in quo est uel frequentia, uel continuatio longi temporis. Possibile quatenus pro non repugnãti sumitur amplius est tribus temporibus, ut quicquid sit, erit, fuit, fit possibile: & quod nunquam erit, modo ne repugnet naturæ rei. Cognabile, intelligibile, opinabile, & alia de quibus potest humanus animus comminisci, etiam latiora sunt, quàm quæ fieri possunt: nam animus noster humanæ naturæ terminos excedit, unde apparet longinquiorem esse eius originem. Tempus præsens non eandem habet apud omnes latitudinem. Deo tota æternitas est præsens, & quo quis est propinquior illi naturæ, hoc eius animus capacior est temporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent: quæ fluunt non aliter sunt, quàm quum fiunt: quæ uero manent, & fiũt paulatim, quum fiunt, nondũ sunt, illæ autem in quarum sui parte sunt: hæ non nisi quum partes omnes habent absolutas, & coniunctas. Enuntiationes de futuro & de præterito interdum significant simpliciter aliquid fuisse in præterito tempore, aut futurum in uenturo: nonnunquam etiam ex loquendi ratione denotant iam non esse, aut nondum esse: ut fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens gloria Dardanidum: & campos ubi Troia fuit. Et quod Cicero de occisis coniuratis dixit, fuerunt. In prioribus datur formula, de futuro uera est enuntiatio, si aliquando uerum erit in præsenti, sin aliter falsa. In posterioribus non solum idem requiritur, sed negatio etiam huius præsentis: tales solent esse de rebus fluxis, ut hæc hora fuit, ille annus erit: de quibus si sint, solemus respondere, fuit uero? imò est: erit uero? imò est. quæ sunt de præteritopluſquamperfecto, & imperfecto ad præsens reducuntur, cum collatione alterius temporis explicato & signato, quo ad existentiam reducto, reducitur posterius: quum ego ueni, tu legebas: in a tempore ueni, in a tẽpore legebas: nam in a uera erat tu legis.

Regula.

quum

quum ueniebam tu legebas: in a ueniebam, in a legebam quum ueniebam, tu legeras, in a ueniebam, & ante a legisti. In narrationibus utimur crebro præteritis imperfectis, propterea quòd omnia uelut in cursu quodã oculis dimus, & tanquam fierent nondum consummata: quippe ad illud tempus referuntur, de quo uerba facimus. Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis, quod signatur, quum uenies, iam cœnauero, in a uenies. in eo iam hæc erit uera, ego sum cœnatus: de possibili, ut si ponatur inesse, nihil sequatur repugnans ei, cui est possibile, nempe deo, naturæ, homini, & eiusmodi: de intelligibili, humanam mentem sic concipere. Sed prouidendum, ne in explicando tempore fallamur, ut quod confusum est tempus, ante uniuersalitatem dissolutam explicetur. Omnes Cæsares fuerunt Romæ: non enim sic ad præsens reducetur, Omnes Cæsares sunt Romæ: sicut in hac, Augustus & Vespasianus fuerunt boni principes: nam coniunctionem &, uniuersalitatem quã dam diximus comprehendere. eodem modo pluralitas quæ ∴ & includunt: Catones fuerũt uiri sapientes, Sunt in quibus uaria sicut dixi includuntur tempora, quod est animaduerrendum: nam quum sic effamur, heri emi ædes meas, heri scribebam hoc opus, hic uictor aliquando erit uictus, duo sunt tẽpora, præsens in eo hic uictor, aut certè anterius: futurum aut posterius in illo erit: ita ergo redigetur, qui aliquando uicit nunc est uictus, ut quum futurum illud posterius sit præsens, iam præterierit illud prius. Eundem in modum quando enũtiamus, album possibile est esse nigrum, duo sunt tempora: & iste dux est sapientior Pyrrho, quàm Pyrrhus fuit: ex quo pendent hæc atq; huius notæ, Scipio fuit omnium, quos unquam Roma genuit, continentissimus imperator. Sic in alijs: de quibus communis sensus nos docebit. Sunt quæ facilius censentur sine reductione, quàm reducta: ut illæ de præterito imperfecto, & plusquamperfecto, & futuro absoluto: tum etiam quum quid additur, iste aliquando studebat, bene pingebat, olim erit doctus, ita tum ueniet, diu fuit in magistratu: sed tamen ut reducantur spectandum tempus, quo quicque refertur: considerandum hoc ex iudicio cuiusque, ut statim ueniet. Summamus dimidium horæ intra quod hæc sit uera, uenit, diu fuit consul: in toto hoc tempore est consul. Affectio necesse est apte hæreat affecto: nec est iam affectum expendendum simpliciter, sed sic habens: omnis minister tyranni est crudelis: ferè omnes sic uiuũt. Connotatum connotatiuo adiunctum abstracta coniungit, uel ipsa uel quæ ad ea pertinent, non cõnotatiua: bonus pictor, non bonus homo designatur, sed bonitas pingẽdi, si modo hærere possint, aut ex usu soleant: nam alioqui dissiunt & aliò transeunt, ut sutor cocles. Sunt schemata, quæ efficiunt ut interim ad utrunq; res pertineat, mœstus poeta, & qui mœstus est, & qui mœsta canit: orator inflatus, orator bene pastus, talis oratiõe, aut corpore, cecidi prætorem, uel hunc hominem, uel prætura dignitatem atque autoritatem: pictor uxorius, uel homo uxori deditus, aut qui semper uxorem pingit, aut qui omnes mulieres similes uxori suæ, qualem nouimus quẽdam. In uerbis cognoscendi idem euenire, autor est Aristoteles, ut cognosco uenientem, cognosco consulem, ui deo pontificem: est, quum cohærent, est quum non. Cæterum nos usum obseruamus, non facimus: nouit ne illesorum consulem? fieri potest, ut non cõiungantur cognitio & consulatus, sicut uidisti pontificem. In compositis enuntiationibus intuendum in coniunctionem, in quam tota ueritas enuntiati compositi incumbit, aut contrà falsum: nam de simplicibus iam est dictum. Ad ueritatem cõiunctionis & disiunctionis eadem sunt, quæ ad uniuersalitatem & particularitatem necessaria: coniunctionis ueritas omnes partes exigit ueras, falso satis est unam esse falsam: quale est illud, quod apud Quintilianum mater inquit: manifestũ est de duobus nõ dixisse uerum, quos de altero constat esse mẽritos. disiunctio uero omnes oportet esse falsas. Disiunctiua sensus comnis fere utitur, ut non putet se utrunq; confirmatione amborum: quem uideo aut frater meus est, aut præceptor: nemo sic loqueretur, si alterũ sciret uerũ esse, aut utrunq;

Appellatio

De compositis.

Disiuncti ua.

utrunq; nisi forte per iocum. Ideo Stoici, quos secutus est Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum cõsensus, aiunt in disiunctione plus uno uerum esse non posse: dicentis quidem ea est mens, nam quum medici sic præcipiunt, ad febrim proficere hãc herbam, aut illam, aut hoc mentum, aut pillulas, aut ecligma, aut potionem hanc, prosunt quidem omnia, sed non sentiunt adhibenda esse omnia, nec simul aliqua: uerum ut dicentis ignoratio tia potest partes disiunctionis omnes falsas efficere, propterea quòd non omnia ita complectitur, ut nihil sit reliqui, sub quo uerum excludatur: sic etiam potest ueras partes facere, quod non ita distinguit, quin inter se in aritate cõgruant, uel ex sua imperitia, uel quod interdũ quoq; omnia uult confirmare, sed separatim, & disiunctim. ita Stoici non ex re ipsa de ueritate disiunctionis statuerunt, sed ex quorundam loquentium sensu. Vergilius in secundo Aeneidos:

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, uenturaq; desuper urbi,
Aut aliquis latet error.

Omnia in re erant: ut quum dicimus, hic lepus aut sibi timet, aut soboli: milites semper sunt aut de suis, aut de hostium periculis soliciti. Proculus iurisconsultus duo facit disiunctiuarum genera, nempe disiunctiuarum & subdisiunctiuarum: atque has rursus in species duas partitur, primum genus ponit quum necesse est unum uerum esse, alterum falsum: ut dies est, aut nox: secõdum, quum potest esse utrunq; falsum, non utrunque uerum: ut homo sedet, uel deambulat: tertium, quum utrunque uerum, non utrunque falsum: ut omne animal agit, aut patitur: quæ sunt in libro quinquagesimo pandectarum iuris Romani. Ad conditionalem exigitur, ut posita conditione ponatur id, quod ex conditione sequitur. Nam in hac, si uis uerum dicere, hoc uinum est generosum, perinde est, ac si quis enuntiet, si uis uerum dicere, fateberis hoc uinum esse generosum, aut aliquid eiusmodi. Ad rationalem, ut quod sequitur, tanquam ex ratione uideatur inferri à proposito. Causalis nõ est unius

Conditionalis.

Rationalis.

generis & simplex: siquidem & omnia genera causarum continet, & effectus, & signa, denicq; tuta est per omnia genera argumentorum. Temporales ad tempus, Locales ad locum explicatum referuntur. Relatiua sunt duplicia astricta, & simplicia, siue in genere: astricta sunt quæ referunt antecedẽs cum eo, quod de illo est dictum: ut aliquis homo est mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui est mutus. Relatiua in genere seu simpliciter, ad antecedens pertinent solutum non astrictum limitationibus. Romanus uincit, qui se solum putat gubernãdi peritissimum: non ille idem qui uincit, sed Romani. Sunt quædam obiecta & dicta, quæ naturam respiunt complexorum: fames & mora bilem ciunt: ceruisia uel uinum inebriat: habes pecuniam & famem, pecuniã, uel famem. Sumuntur hæc uel complexe, uel separate: aut sic, cunctim & sigillatim: sigillatim, ut unumquodq; separatim & per se: crapula & meridiatio nocet ualetudini, hæc nocet, & illa nocet: quòd si numerus sit pluralis, qui ad illos refertur in singularitatem cum illis dissolutur: mare & meretrix sunt magnæ uoragines: est magna uorago, & est magna uorago. Si complexim, nõ resoluuntur, sed pro uno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an recte cõgruat obiectum cum dicto. Anima rationabilis, & caro unæ est homo. Lac & pisces sunt uenenum. Examinatur ueritas æquipollentia propositionis: omnis uniuersalitas par est uniuersalitatis: omnis particularitas particularitati, certa certæ, incerta incertæ, quantumcunq; conuertantur pronuntiata, modo iidem maneant termini, eadem significatio, & qualitas: itaq; hæc recurrunt, nullum concretum ex elementis est immortale, nullum immortale est concretum ex elementis: aliqua uirtus est sempiterna, aliquod sempiterni est uirtus. Sunt aliæ æquiualentiæ peculiares linguis, ut in Latina plerunq; duæ negationes affirmant, nunquam non, id est semper: nonnunquam, aliquando: quantum est hominum, pro omnibus. Sicut in rogando nonne pro etiam? num pro non: sed hæc linguæ sunt propria. Oppositione etiam exploratur ueritas, ut contrarium contrario, album nigro. Lex est, contradictorias

Causalis.

Relatiua.

Aequiualentia.

Lex.

nec ueras esse posse, nec falsas. nam si omne a est b, fieri non poterit ut aliquod a non sit b: & si fiat ut aliquod a non sit b, iam fieri non poterit ut omne a sit b: quum hoc a non sit b. eodem modo necesse est Socratē esse uel non esse: & aliter esse usq; eo est impossibile, ut nec humanus animus capacissimus capiat, & in fingendo fatiliber possit fingere. Idcirco hæc lex est præcipua, & motissima in omnibus artibus, in disciplinis, & in rota uita. Estq; fundamentum, & regula omnium. Altera lex aduersas, seu contrarias falsas esse posse, nunquam ueras: nemo enim esse potest ubique, & nusquam: potest tamen nec ubiq; esse, nec nusquā.

Lex altera.

PRIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

MENTATIONE LIBER POSTERIOR.

ARGVMENTATIO est connexio enuntiationum, ut prius ex posteriori sequi & quodam modo nasci uideatur, & cum eo quasi necessario cohærere: homo aliquis disputat, ergo rationem exercet. Prius uocatur antecedens, ratio, argumentum, propositum: posterius, sequens, consequens, intentio, illatio, totū uero Ciceroni est, conclusio, uulgo consequentiam dicūt. Prius & posterius uoco non positione, sed sensu: id quod alterum inferre intelligitur, prius est: id quod infertur, posterius: sicut quum dico esse connexionem, ut prius ex posteriore sequatur, ad nos refero, non ad rem: neq; enim minus erit argumentatio etiāsi non cōsequatur, ut dies est, ergo aurora splendet: sed tamen connexio est, ut cōsequi existimetur, id est quum ita connectimus, ut uideamus uelle gigni, ac inferri. In hoc cōfectionis genere ea est conditio, ut argumenti ueritas necessario intentionē reddat ueram, adhibebitur illa certissima regula de contradictoriis, ut contradictorium sequētis repugnet præcedenti: aut existant duo contradicentia simul uera uel falsa. Sed connexio hæc recte fit uel ex significatione uocum, uel ex structura pronuntiationum: illa si bona est, priuatim in se bona est, non perpetuo in simili: hæc uero altera, quæ ex cōstructione nascitur, uniuersalis est, ubiq; idem ualet, dummodo similis constructio siue cōpositio seruetur, id est similis sit nodus, & ratio colligādi: quod fit, ut sicut in una se habent inter se primum, secundum, & tertium, sic in altera. Si quis ita coniungat omne e possidetur ab a, b est c, ergo & b possidet ab a: similes sunt hæ, b est de numero c, b est unum ex c, ergo a

Similis forma.

possidet c & a habet c: non tamen si quis inferat, ergo c conculcatur ab a: nihil enim habent commune possidere & conculcare. Cuiusmodi illud est apud Ciceronem: ij qui in morbo sunt, sani non sunt, omnium insipientium animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniũt: proba est conclusio, & generalis: quando nõ aliud sunt insipientum animi, quàm insipientes: nec insanire, quà sanos non esse. itaq; non recte occurreret, qui sic cauillatur: qui in morbo sunt, sani non sunt: omnium sapientum mancipia in morbo sunt, omnes sapientes igitur insaniũt. Vniuersales argumẽtationes tribus constant terminis, ut mox dicet, inter se apte collatis. Priuatæ autẽ seu peculiares duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiatis, sed non ita apte cõnexis. Et in particularibus sunt quædam temporariæ, aliæ perpetuæ. Temporariæ, quod sic usu uenit illo tempore: ut puerum doceo, nam filium tuum doceo: hic suscepit inimicitias cum Cæsare Octauiano, ergo morietur: ante constitutam monarchiam ita erat, postea non item. Sunt aliæ perpetuæ uel conditione, uel causa, uel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ sunt, in quibus ex conditione sequitur aliud pro statu præsenti rerum, non pro natura perpetua: ut si ueneris, colloquemur: si uis adferre pecuniam potes, inuenies me domi: si filius uenisset, salutasset patrem. Ex natura sunt, quum quod inferri significatur naturaliter ad alterum denoratur sequi, ac uelut nascitur in quibus pro si, posset poni ergo: ut si homo currit, animal currit: homo currit, ergo animal currit. Aliæ sunt complexiones de quibus hic loquimur. Interdum rogatione ad urgendum, quod est oratorum, & poëtarum: ut apud Silium: Cur uni patriã fi affligere fas est, uni fit seruare nefas? Complexio hæc uel de rebus sumitur, uel de nostra intelligendi ratione, quæ nihilominus fundata est in rebus. Inter res sunt, quæ alias uelut pariunt, ut causæ ex quibus aliæ simul sunt cum effectis rebus, ueluti sol & splendor: aliæ præcedunt, ut pater filium. Tum effecta sine causis esse quædam non possunt, alia possunt: de quib⁹ in prima philosophia disseruimus. aliæ sunt res quæ alias statim subsequuntur, aut præ-

Particulares argumentationes.

dunt: ut prognostica, quæ etiam nascuntur ex causis, & ordo rerum à natura statutus. nonnulla nõ queunt, aut non debent, aut non solent esse sine alijs, unde oriuntur coniecturæ prudentum, quorum est ex ijs quæ antecesserunt, de uenturis dicere: in quibus sunt exempla, & cõparationes. In his omnibus bonæ conclusiones componuntur seruata utriusq; rei natura, ac ratione: ut ignis ardet, ergo fumus est: cœlũ rubet uespere, cras ergo erit serenum: aurora est, ante horam erit dies. Sol lucet, dies est igitur. est homo, ergo habet caput, & cor, & uiuit. Catilina uir factiosus & nobilis propter egestatem sumpsit arma contra rempublicam, ergo & hic egenus nobilis, inquieti animi sumet. Nasica priuatus occidit Gracchum seditiosum, decet ergo Ciceronem consulem occidere Catilinam coniuratorem. In ijs quæ mens nostra è rebus accipit, sunt signa rerum, nempe uoces, quæ inter se collatæ aut pares sunt, aut impares, aut oppositæ: in quibus aduersæ, priuantes, negantes, collatæ, auersæ in ijs his modo inferimus par, & astruit par astructum, & tollit sublatum: est iustum, ergo æquum: non est iustũ, nec æquum. Superius distributum asserit inferius assertum, & destruit destructum: nulla uirtus, ergo nec iustitia: omnis uirtus, omnis ergo iustitia. Inferius assertum ponit superius non distributum, sublatum tollit etiam non distributum. homo ergo animal: nullus homo, ergo aliquod animal non. Quid si nullus sit homo? dicet aliquis, iam non est animal supra hominem qui nullus est: sicut homo superius non dicetur Troianis, quũ nullus est Troianus: neq; enim hic omnia conficimus in intelligentiam, sicuti quum de significando agerẽmus, sed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt uires conclusiones illæ, quæ à restricto exeunt ad laxius, ut à uoce affecta ad simplicem: est homo albus, ergo homo: est canis Socratis, ergo canis, nam moderatum angustius est solu to, nisi sit affectio ex carũ ordine, quæ auertunt, aut tollunt: ut uita saxi, ergo uita: homo pictus, ergo homo: ferè omnia, ergo omnia. Sic à uerbo substãtiuo cui aliqd additur, ad idem simplex uenitur: ut est miser, ergo est: quin etiam ab omni alio uerbo: nam est, omnia capit, præ

Vocum collatio.

ter ea, quæ non tam in rerum natura esse intelliguntur, quàm in potestate, aut in animo & cogitatione nostra: ut significat, denotat: quod genus est illud Aristotelis, Homerus uiuit ut poëta: & Aristoteles dissentit à Platone. Philo platonizat, & Plato Philonizat. Aliud est Chimæra, quàm Antichristus: ad mentem enim spectant hæc, non ad existentiam rerum. Relata uox in eo, quo refertur, & sublata tollit relatam, & posita ponit: pater est, ergo filius est: non est pater, ergo nec filius. non tamen sic uideo patrem & filium igitur: in essentia enim relata sunt, non in uidendo. Sic uero recte, si lædo hunc confœderatum, lædo & illum alterum: nam in hoc sunt confœderati. Aduersa, & auersa, & priuantia magis se tollunt posita, quàm uel ponunt posita, uel tollunt sublata: est album, est uidens, est homo, non ergo nigrum, nec cæcum, nec equus. Non tamen si non est album, est nigrum: multa enim sunt media, non est cæcus, uidens igitur: nam catulus ante nonum diem non est cæcus: sed nec uidens. Lapis itidem neutrum est. Si tamen sint pugnantia absq; medio, ut sanum, ægrum, quod dicit Aristoteles, & in suppositio iam apto, & congruente, alterum confirmarum interimit pugnans, ac uice uersa: nõ est hic homo cæcus, uidens ergo: non æger, sanus igitur. Ex istis complexionibus priores illæ quę de rebus omnino sumuntur, nullius sunt artis certę, sed cuiusq; in sua: uidelicet de hac iudicabit medicus, accessio est febris, cor ergo palpitat plus iusto: de hac nautæ, ludunt in siculicæ, ergo instat tẽpestas. Istæ posteriores magis sunt dialectici, sed ita, ut id instrumentum unusquisq; usurpet in sua arte, neq; enim dialecticus de hac cognoscet, triangulus omnis habet duos angulos rectis pares, ergo Isoscheles, nisi illam quoq; cognoscat, & Isoscheles est triangulus, quod docet geometria. Distinctæ sunt hæ cõnexiones, & uaria acceperunt nomina, enthymemata, epicheremata, ascensus, descensus, comparationes, exempla, epagogas, gradationem, soritas, dilemmata, Antistrephontes. Enthymema quid sit, non satis conuenit, sed inter plures constat esse imperfectum syllogismum, id est oia argumentationum genera quæ propositum

Enthymema.

Num

Nam Rhetores quidam argumẽtationem ex contrariis uocauerunt, propterea q̃ quæ ex illis fieret esset acutissima: ita nomen cõmune cessit in ius unius tanq̃ proprium: quẽadmodum Poëtã Græci Homerũ uocant, Latini Virgilium. ἐπιχείρημα aggressionem sonat: non est genus argumentationis, ut uidetur, sed ad ordinem pertinet, ut in acie primani: est enim intentio, qua aggredimur propositum thema. Epichere-ma.

Ascensus est à singularibus ad uniuersale. Descensus contrà: sed in priore coniunctiue ascendit ad uniuersale distributũ, disiunctiue ad non distributũ: sic etiã descendit: de quo antea memini. Ascensus. Descensus

Exẽplum. quid persimile probatur. Scipio maluit exulare, q̃ liberatem patriæ imminuere: ergo idem est cuiuis bono faciendum. Nam illa quæ per negationem enuntiãtur, similitudinis sunt, ille non fecit, tu facies: quasi tibi nõ est faciendum. Comparatio in quã frequens exemplũ incurrit, fit in tertio. Marcellus nõ ademit uictis libertatẽ in bello, tu adimes in pace: aut à maiore, aut à minore, aut à pari: non feretis uos exiguas contumelias propter Christum, cuius gratia Martyres profuderũt sanguinẽ, & uitã: multi sola prudẽtia fulti affectiones suas habuerunt in sua potestate, non habebit uir sapientiæ assectator: Socrates philosophus iniurias dissimulauit, idem te decet facere philosophũ. Epagoge siue inductio & ascensus, & exempla capit. Socrates est in ea multus, tũ artes oẽs sunt sic inuentæ, ex singularibus experimentis, quæ sensus ostenderũt, collecta artis regula mẽtis artificio: & si non raro etiã singularia illa ad solum animũ pertinent. Socrates ad aliquid probandũ multa similia cõferebat, ut quũ in illis esset datũ, puderet nõ dare in eo, de q̃ agebatur, quũ uersaretur illud in controuersia. Rodolphus Agricola ascensum enumerationẽ, ἐπαγωγὴν inductionem uocat: quia ex aliquot inducit auditor ad credẽdum. Itaq; Epagoge est similiũ enumeratio partiũ, quæ per collationem eò peruenit, quò intẽdit. Comparatio. Inductio.

Gradatio quũ multa sic sumuntur, ut ex primo inferatur secundũ, ex secundo tertiũ, atq; ita quocunq; alio numero: q̃d Diophantus uult mater uult, q̃d mater Themistocles, populus Athenienſis, ergo quod puer Diophantus, & popu. Gradatio.

Athenienſis. Cicero 1. de legibus: quibus ratio à naturæ data eſt, eiſdem & recta ratio data eſt: ergo lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: ſi lex, ius quoque: at omnibus ratio, ius igitur datum eſt omnibus: cuius norma ex Ariſtotele deducitur in categoriis. Quando alterum de altero prædicatur, ut de ſubiecto, quæcũq; de eo quod prædicatur dicuntur, omnia etiam de ſubiecto dicuntur: ut homo de homine hoc aut illo prædicatur, animal uero de homine, ergo & de hoc homine: is enim & homo eſt, & animal eſt. Itaq; ſi duco genus à Cæſare, & ab Aenea: ſi ab hoc, & ab Anchiſa: quoniã Cæſar ab Aenea Anchiſæ filio. Item quicquid ſequitur ad illationem bonæ concluſionis, ſequitur etiam ad propoſitum eiuſdem. Coaceruatio eſt, quum addendo uel detrahẽdo cumulo nuſquam ſiſto, ſed probo nec confici unquam, nec deſtrui: ut de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de aceruo tritici: quem ſi unum granum non efficit, quid duo? ſi nec duo: nec tria, nec in quantocunq; numero. Græci ſoron uel ſoritas nominant. Dilemma eſt argumentum cornutum, in quo duobus propoſitis quodcunq; eligas, capiere: ſi ducis formoſam habebis cõmunem: ſin deformem, moleſtiam: ſi diues erit, ferenda: ſi pauper, alenda. eiuſmodi colligendi ratione uidetur ſignificare Cicero Horrenſium permultum uti conſueuiſſe: nam in diuinatiõe aduerſus Verrem ſic inquit: Te uero Cæcili quemadmodum ſit eluſurus, quàm omni ratiõe tractaturus, uidere iam uideor: quoties ille tibi potestatem, optionemq; facturus ſit, ut eligas utrum uelis, factum eſſe, nec ne: uerum eſſe, an falſum: utrũ dixeris, id cõtra te futurum. Antiſtrephon quod à Cicerone nominatur cõuerſio, diſſolutio eſt dilemmatis: ſi ducis formoſam, habebis uoluptatem: at ſi deformem, non communem: ſi diuitem, alet te: ſin pauperem, nihil exprobrabit.

Coaceruatio.

Dilẽma.

Antiſtrephon.

DE SYLLOGISMO.

Sequitur uera, & germana, & perfecta argumentatio, quæ à Græcis ſyllogiſmus dicitur, id eſt collectio, à Cicerõe ratiocinatio, nos de nomine non erimus ſoliciti, ueteribus utemur uocabulis: ea non ſolum in iis uerbis, & ea ſignificatiõe efficax eſt, ſed ſepoſita omni ſignificatione, & in aliis eadem facie ac forma. id eſt nodi ratione, & congruentia partium inter ſe: quemadmodum docuimus: ideo proprie ad dialecticum pertinet, & huius unius eſt artis. Diffiniatur autẽ nobis ſic: ratiocinatio eſt collectio trium enuntiationũ, in quibus tertia quæ inferri ſignificatur, ex duarum connexione naturaliter elicitur: naturaliter dico, ut aliud nihil ſit extrinſecus neceſſarium, ſed natura ſua ex eis naſcatur ſine ſupplemento intelligentiæ: nam qui eo indiget, perfectus ſyllogiſmus non eſt. uel ſic: Syllogiſmus eſt comparatio duorum ad tertium, ex qua naſcitur illorũ duorum habitus inter ſe, ut uel nectantur, uel diſſoluantur. Huius hæc eſt in natura ratio: quoniam quæcunq; uni tertio congruunt, inter ſe cõgruunt: & quæ inter ſe cõgruunt, eodem modo congruunt tertio: ut ſi Iſoſcheles ſit par duobus angulis rectis, & ſchaleron ſit item par duobus angulis rectis, Iſoſcheles & Schalerõ pares ſunt. Et contrà: non tamen conſequitur, ut ſi tertio alicui nõ ſunt apta, nec inter ſe ſint: neq; enim Iſoſcheles & ſchaleron congruunt circulo. Ideo ex mere negatiuis nihil inferrur. Et quæ una in parte congruunt illius tertij, nõ neceſſe eſt congruere inter ſe: ut Iſoſcheles & quadratum congruunt cum ſchaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen ullo modo cogruunt inter ſe: ac ne ſi totum quidem, ut angulus acutus totus conueniat cum parte Iſoſcheli, & rectus cum parte quadrati, illa tamen inter ſe ſunt omnino diuerſa: ideo nec aliquid efficitur, quum medium eſt in utraque particulare: de ſingularibus aliàs dicemus. Videndum etiam ne quod in parte dictũ eſt prius, in toto concludatur: quocirca haud rite ex non diſtributo diſtributum colligitur. Sed

Ratio ſyllogiſmorum.

quatenus quum unum cõgruit, alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino uel congruere: uel non cõgruere, ideo ex negatiua & affirmatiua negatiua elicitur: ex uniuersalitate & particularitate particularitas. semper enim minus est ac deteri⁹ quod exprimitur. Tota uis syllogismorum in eo est sita, ut ex uniuersalitate inferatur uniuersalitas, uel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videndũ ut integre sumatur medium, & quicquid in præmissis nõ est medium, nec pars medĩ, conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahendo, quod quidem sensum uariet, & seruata eadem significatione uerborum, ne fiat æquiuocatio uel amphibologia. Ergo sumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non cõgruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroque decem fiunt collationes seu connexiones quas combinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium ut mensura est duorum, ideo postquam perfunctum est metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorum duorum consideratur, hoc enim quærebatur per mensuram: quare in id quod efficere & comparare uolumus, medium nõ intrat. Terminus qui in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secunda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur uulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionẽ, tertiam illationem: in quo ficut arbitror, commutatæ sunt uoces. Nam Cicero quem ille sequitur, contrà, item Quintilianus qui maiorem enuntiationem uocant propositionem, minorem assumptionem: alĩ maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directe concludere, ut maius extremum dicatur de minore: indirecte cõtrà. Capella directum inferre, ac reflexim. Explanemus hæc per exempla apte ad usum. Comparationes sunt istæ: *Si* aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totum capietur ab a: ut si trestri anguli pingantur, quorum unus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus

Directe cõcludere & indirecte.

mus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a. Adhibeatur regula, quã diximus esse canonem artium oĩm, & uitæ totius: si manente proposito, illatum infirmetur, duo contradicentia concedentur, uidelicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a, sit sanè illud c, dictum si omne c est b, etiam dicetur b: & si omne b est a, etiam dicetur a: alioqui non omne b erit a, nempe dictum: ita hoc dicetur a: atqui idem ipsum non erit a. In ijs quæ concludũt directe ex cõtradictorio consequentis cum minore, infertur contradictorium assumptionis: hæc est uia ad facilius inueniendam rationem examinãdæ bonæ connexionis. Verum capiamus, quo res fiat distinctior, & explanatior, non literas iam, sed uoces significantes: omnis uirtus est bonum, iustitia omnis est uirtus, omnis igitur iustitia est bonum: non quin sine significatione res sit ex sola structura ualida, sed minus perturbatur ingenium in significantibus, quàm in literis propter minutiam earum. Quòd si concluditur omnem iustitiam esse bonum, inferetur etiam aliquam iustitiam esse bonam: scilicet ad oĩe sequitur aliquot: est aliquam iustitiam esse bonam, etiam aliquod bonum est iustitiam: nam hic tantum transponuntur uerba, sensus restat idem. Quocirca de ijs quæ adæquantur, aut se subsequuntur, rarius loquar: putabo enim dictum de alteris, ubi de alteris præcepero. Itaq; prima hæc forma uocetur à nobis, ut uulgo Barbara: ne in eo, quod nihil refert, affectare uideamur discedere à trita & uulgari uia: in quo satis liquet ex uniuersalitate confici uniuersalitatem, ex particularitate non nisi particularitatem: quĩ b quod erat particulare in ratione, tale est in iudicio illationis. Licebit omnes formulas regulare per normã illam, quã posuimus de congruentia duorum ad tertiũ. Sed ut apertius & compendiosius præcipiamus, omittetur dicinceps: satis fuerit de principio attigisse, unusquisque per se examinet: nam hæc seorsum melius intelligũtur, quàm in tumultu. Secunda cõiunctio: *Si* omnis uirtus est bonum, & aliqua iustitia est uirtus, utiq; iustitia aliqua est bona: nam detur oppositum, nulla iustitia est bona: ergo neq; hæc iustitia, quæ est uirtus per assumptum

Barbara.

Darij. ptum ergo aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: hæc dicitur Darij: ex particularitatibus collecta est particularitas, id est quæ in præcedentibus fuerant particularitates, manent in consequente. Tertia, si nulla uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, nulla uirtus est bonum: detur diuersum, aliqua iustitia est bona, & eadem est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona: sit Celarẽt. Quarta, si nulla uirtus est bona, & aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: formatur oppositum, omnis iustitia est bonum: ergo hæc iustitia est bona, indico illam, quæ per secundam est uirtus: ergo hæc uirtus est bona, & tamen nulla uirtus est bona: sit Ferio. Quinta, si omnis uirtus est bonũ, & aliqua iustitia non est uirtus, nihil efficitur: collatio est ut uocant inutilis: quippe proceditur à non distributo ad distributum: bonum sit maius uirtute, & iustitia æqualis, aut minor bono: omnis homo est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal: nisi quis sic colligat, ergo aliqua substantia sensibilis, aliquod animal non est: ut animal nõ distribuatur. Sed nemo sic loquitur. Ideo Petrus Mantuanus, & alij sophistæ has uocant de inconsueto modo loquendi. Sexta, omnis uirtus est bonum, nulla iustitia est uirtus, non potest hæc nasci, nulla iustitia est uirtus, nec aliqua iustitia non est uirtus: nam bonum quod non erat prius uniuersalitas, nunc fit. Instatur, si bonum superius esset ad iustitiã animal, lapis, homo. Sed sic indirecte, aliquod bonũ non est iustitia, tunc omnia remanent, ut oportet. cedo repugnans, omne bonum est iustitia: hoc igitur bonum, quod etiã est uirtus, secũdum priorem assumptionem: quare hæc iustitia est uirtus, quod est contrarium Secũdæ: Fapesmo uocatur. Iam ueniamus ad sextam, si omnis uirtus est bonum, & omnis uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: detur aliud nulla iustitia est bonũ, ergo neq; hæc iustitia: esto illa, quæ sit uirtus per minorem: itaq; hæc uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: uniuersalis nõ potest inferri, omnis iustitia est bonum, sumamus uirtutem minorem bono, & iustitiam maiorem bono: Sic omnis homo est animal, omnis homo est corpus: nec conclu-

Celarent.

Ferio.

Fapesmo.

dam item contra sumam. Sit hæc Darapti. Septima, omnis uirtus est bonũ, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: repugnans enim est, nulla iustitia est bonum, ergo nec illa iustitia quæ est uirtus, iuxta secundã: quare nonnulla uirtus non est bona: & tamẽ omnis uirtus est bona. Sit Datisi. Octaua, omnis uirtus est bonũ, nulla uirtus est iustitia, ergo aliquod bonum non est iustitia: reducitur ad Fapesmo conuersionẽ minoris, Nulla iustitia est uirtus: & rũc facile probatur ad regulam, ut factum est. ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem omnino pendet ex alio: si quis tamen nomen requirit, uocet sane Fapello. Nona, omnis uirtus est bonum, aliqua uirtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia non est bona, si iustitia sit minor bono: oĩs homo est animal, aliquis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est animal: à non distributo ad distributum concluditur. sed uel illa nascetur de inconsueto loquendi more, aliqua iustitia bona non est: uel hæc indirecte, bonum non est iustitia. nam si quis nõ acquiescit, reflectat ad aduersum, omne bonum est iustitia, atqui uirtus omnis est bonum, quare omnis uirtus est iustitia: quod est coniradictorium assumpti. sed accipit uires à Barbara, ideo etiam relinquatur: sit tamen, si quis uelit, Barboco. Decima, nulla uirtus est bonum, omnis uirtus est iustitia, non potest inferri uniuersaliter, nulla iustitia est bonũ, si iustitia sit superior bono: nullus lapis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substantia est homo: sed sic, aliqua iustitia non est bonum: detur oppositum, omnis iustitia est bonum, ergo & illa iustitia, quæ est uirtus: itaq; aliqua uirtus est bonum, & nulla uirtus est bonum. Felapton dicitur. Vndecima, nulla uirtus est bonum, aliqua uirtus est iustitia, aliqua iustitia non est bona: detur diuersum, omnis iustitia est bonum, ergo & hæc, ostensa illa quæ est uirtus: & tamen nulla uirtus est bonum: dicitur Ferison. Duodecima, aliqua uirtus est bona, omnis uirtus est iustitia, ergo aliqua iustitia est bona: cedo oppositum, nulla iustitia est bona, ergo nec illa, quæ est uirtus: quocirca aliqua uirtus non est bona, & tamen omnis uirtus est bona: dicitur

Darapti.

Datisi.

Fapello.

Barboco.

Felapton.

Ferison.

Disamis. tur Disamis. Tertiadecima, aliqua uirtus est bona, nulla uirtus est iustitia, non infert, aliqua iustitia non est bona: nam ascenditur à non distributo ad distributum. Sit apertum, si uirtus sit amplior quàm iustitia: aliquis lapis est substantia, nullus lapis est animal: sed sic inducte concluditur, aliquod bonum non est iustitia: deinde aliud, omne bonum est iustitia, ergo & illud bonum quod est uirtus: itaq; uirtus est iustitia, & tamen nulla uirtus est iustitia: uocetur Ferisco, nã ad Ferio pertinet, si quis

Ferisco. assumptionem cõuertat, & de maiore fiat minor. Quartadecima, Aliqua uirtus est non bona, omnis uirtus est iustitia, ergo aliqua iustitia nõ est bona: concedatur oppositum, omnis iustitia est bonum, & omnis uirtus est iustitia, ergo omnis iustitia est bonum: quod contradictorium propositionis ex Barbara sumit uires: sed forma

Bocardo. per se solet poni, Bocardo dicta. Quintadecima, omne bonum est uirtus, omnis iustitia est uirtus, nihil efficitur ob mediũ particularitatem in utraq;. Decimasexta, omne bonum est uirtus, nulla iustitia uirtus, nulla iustitia bonum: nam ponatur, aliqua iustitia est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia: ostẽdo illud bonũ, quod est uirtus, per priorem, ergo aliquod bonum est uirtus, quod est oppositũ secundi assumpti: uocatur Camestres.

Camestres. Sextadecima, omne bonum est uirtus, aliqua iustitia nõ est uirtus, aliqua iustitia non est bona: nam si omnis iustitia est bonũ, ergo & ista iustitia, illam indico quę non est uirtus: itaq; & hæc iustitia ẽ bona, quę nõ est uirtus. aliquod igitur bonum non est uirtus, quod est contradictorium maioris: dicitur Baroco. Decimaseptima, Nullum

Baroco. bonũ est uirtus, omnis iustitia est uirtus, ergo nulla iustitia est bonum: nam si non acquiescis, sit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est uirtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est uirtus, ergo aliqua uirtus est bona, quod est contradictorium propositionis: uocatur Cesare. Decimaoctaua, nullum bonum est

Cesare. uirtus, aliqua iustitia est uirtus, aliqua iustitia non est bona: repugnat intentioni, omnis iustitia est bonũ: inquit dico ergo illam iustitiam, quæ est uirtus, aliqua ergo uirtus est bona, quod est contradictorium assumpti prio-

ris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantum ab iis quæ modo positæ sunt, transmutatione sumptionum distant: ut quum dicimus omnis uirtus est bonum, & omnis iustitia est uirtus, si dicatur, omnis iustitia est uirtus, & oĩs iustitia est bonũ. In istis eodem mõ concludetur, quo in aliis, sed indirecte: ut apud illum, omne peccatum est actio, omnis actio uoluntaria, ergo omne peccatum uoluntarium: & apud Ciceronem, quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est. Si quis tamen uelit directe concludere, hoc tantum deuitet, ne à particularitate ad uniuersalitatem transeat: omnis iustitia est uirtus, omnis uirtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim: quas licebit in tres ordines distribuere: ut quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in utraque dictum, secundus: quum in utraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæ formæ, ac uelut gradus, Barbara, Darii, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferisco, Bocardo. Neque hic spectauimus quæ effata possent inferri, sed quæ sunt comparationes, quæ aliquid inferant. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus, aut ex negantiis, aut uniuersale ex particulari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad inconsuetum loquendi morem. Nec comparationes attigi, quæ non sunt in communi usu: omnis uirtus est omne bonum, iustitia est omnis uirtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis uirtus est iustitia: ut fiat secundi ordinis. & illa, omnis uirtus est omne bonum, par est huic, unaquæque uirtus est quodcunque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse uera: nam si duæ sint uirtutes, & duo bona, non potest ullo pacto uera esse. Cæterum formæ illæ primi ordinis efficacissimæ sunt, propterea quòd paratam ostendũt refutationem, si quis non assentiatur, & maxime cõgruunt naturæ: uidimus enim rudes atque imperitos homines pluri

Festino.

mum

mum illis uti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum uolunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probarique: quod fit uel sumptis pronuntiatis paribus, seruatis eisdem terminis, uel minoribus, quę à maioribus deducuntur cõuersis uel commutatis propositis rationis, uel sumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationẽ alterius. Et unaquæque forma reducitur ad formam cum qua communem habet literam principalem sic, ut quam uocalem sequatur s, effati eius sumatur æquiualens: ubi p, sumatur quæ astrictior elicitur: ubi m, commutentur sumpta: ubi c, ad cõtradictorium deducitur: uelut Cæsare, nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal: primæ æquipollens, quæ idem retrorsum ualet, est hæc, nullus lapis est animal: fit in Celarent, nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal. In Baroco sic, omnis homo est animal, aliquod candidum non est animal, ergo aliquod candidum non est homo. Sic, omnis homo est animal, omne candidum est homo, ergo omne candidum est animal, in Barbara.

Reductio. Reductiõũ ratio.

Ratio horum oũium est, quod ad paria idem sequitur: ut quod ad bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonum: & quod ex minori exprimit, multo facilius è maiori: tum à contradictorio illati recurritur ad contradictorium propositi tanquã coticula probæ collectionis. Et quod diximus de illis subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sentiendum in omni particularitate, & uniuersalitate: ut, cuiusq; docti libri sunt accurate perscripti, Budæus est unus è doctis, illius ergo libri bene & diligẽter sunt perscripti: nullus superbus placet Deo, nonnulli hominum animi grati sunt D E O, aliqui ergo illorum non sunt superbi. Nullum æquum iudicem uideo, Morus est æquus iudex, illum igitur nõ uideo: ad extremum modum in cæteris. Si quis sumat semper, nunquã, aliquando etiam, aliquando non, omnia illa genera syllogismorũ effinget, quæ prius: obseruabuntur, quæ modo diximus, ut oũia sint paria. Claymondus semper aliquid meditatur de literis, heri conueniſti Claymondũ, ergo

ergo heri conueniſti aliquid meditantem de literis. Eodem modo ubi uniuersalitas intelligitur: uirtus est bonum, iustitia est uirtus, ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermonem, atqui bono uiro cõmittit, ergo bonus uir non est ebrius: in Felapton, nam & ebrius uniuersaliter capitur, & bonus uir. Quod de affectis quærit possibile, impossibile, necessarium, per regulas est censendum. Possibile particulare est, particularius quàm quodlibet tempus uerbi: impossibile uniuersale est negans: necessario uniuersale aiens: memini rimus, quid superius de uniuersalitate & particularitate admonuimus. Sunt quędã uerba, quæ inuoluta ratiõẽ syllogismi perturbãt, euoluta aũt sunt facillima. Tota uoluptas est in sensu, totus sensus in parte animæ brutali, tota ergo uoluptas in brutali aiæ portione: nã illud totum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal præter hominẽ est capax religionis, elephas nõ est homo, quum sit animal, ergo non est religionis capax: sic enim explicatur, nullum animal, quod non est homo, habet religionem, nullus elephas habet religionem: nam solus uniuersalitatem ad alterum extremum iacit: ut sit, omnes habentes religionem sunt homines, elephas nõ habet & cætera. Sunt qui ualent in certis uocibus, in aliis non: ut pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non est in hoc campo: nihil cõcludes, si dicas, albi homines sunt in hoc campo, Aethiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi & Germani. Singularitas perinde è, ac si esset quædam uniuersalitas: ideoq; in ea probos syllogismos contexueris, & quidẽ in tribus ordinibus. In primo ex aientibus: Ioãnius legit, Gasparis filius est Ioannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negans: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo non disputat: non ualet in minore, Socrates est philosophus, Plato non est Socrates, ergo non est philosophus: nam arguitur à non distributo ad distributũ: nisi dicatur, ut antea, aliquis philosophus nõ est. In secunda ex affirmantibus: Orator est Cicero, philosophus est Cicero, orator ergo aliquis philosophꝰ est: ex negatiua,

Syllogismi in singularibꝰ.

aliquis Theologus nō est Vergara, aliquis Theologus est Vergara, non conficitur Theologum non esse Theologum, sed Theologum aliquem nonnullum Theologum non esse. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio: Aristoteles est doctus, & idem est maritus, aliquis igitur maritus doctus: & ex negatiuis: Socrates non fuit auri cupidus, Socrates fuit Philosophus, aliquis ergo philosophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates est homo, & non est Troianus, nō sequitur aliquem Troianum non esse hominem: sed sicut dictum est, aliquem Troianum aliquem hominem non esse. Sunt quidam syllogismi multiplices, qualis erat ille Socraticus: amicorum oīa sunt communia, dij & homines boni sunt amici, deorum sunt omnia, ergo & bonorum hominum: gradationem quidam uocant: ego ut sic non appellem, facit, quòd non semper posterius sequitur ex priore. sed est geminus syllogismus, ad hunc modum: quorumcunq; amicorum omnia sunt cōmunia, dij & boni homines sunt amici, ergo eorum oīa communia: rursum, quæcunq; sunt deorum, sunt bonorum hominum, omnia quæ sunt, deorum sunt, igitur & bonorum hominum: si quis uelit gradationem nomina re, nihil impedio. Syllogismi qui fiunt in comparatiuis & superlatiuis habent peculiarem quandam rationem: ut qui quis animum excolit, melior est eo, qui negligit, studioso sapientiæ nihil est melius, & est, animum ergo excolit: quod optimum est, deesse beato non potest, sapientia & uirtute nihil melius, his igitur uir beatus non caret: & apud Ciceronem. 2. de legibus: Quum omnis, quæ rationem habent, præstent ijs, quæ sunt rationis expertia, nefasq; sit dicere ullam rem præstare naturæ omnium rerum, rationem inesse in ea confitendum est. In relatiuis quæ referunt exacte, sumendum est antecedēs cum relatiuo, aliter nihil proficit conclusio: omnis homo qui se summittit, extollitur, uir sapiēs est homo qui se summittit, ergo extollitur: non tamē sic, uir sapiens est homo, ergo uir sapiens qui se summittit extollitur: nam in simili obiicitur, uir stultus ac deploratus est homo, ergo uir eiusmodi, qui se summittit, extollitur: quā nullus

Syllogismi multiplices.

nullus sit talis. In ijs quæ referunt genus, satis est sumere antecedens: ut omnis sophista est rixosus, qui & cauillatur, Lucian⁹ est Sophista, ergo rixosus, qui & cauillatur. Similiter omnis iustitia & fortitudo. Cato uel Cicero pro simplicibus sunt: coniunctio naturæ est uniuersa liratis, ac proinde utrunq; necesse est esse uerum: quocirca ab illa ad utranq; eius partem rite colligimus, nō autem retroagimus. Obediendum est & deo & homini in potestate, ergo homini in potestate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nulla est in dissidio respu. ergo non & in dissidio est respublica, & magistratus auari recte administrant: quę est disiunctio, à qua ad nullam partem ualet cōplexio, sed à parte ad illam. Similiter à disiunctiua, si quis tollat unam partem, ponet alteram: Theologus uel curat animum suum, uel alienum, non curat suum, ergo alienum: non reflectitur, nam potest utrunq; facere. Sed qui disiunctionis alteram partem ueram uolunt, alteram falsam, bene putant argui à positione unius partis ad sublationem alterius: uel sedet, uel edit, sedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem certe nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudiciū, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, uinco ab Opianico. Si ostendo ab Opianico, purgo Habitum: nō uidetur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab utroq;: etsi non in illis, certe in alijs: quemadmodum supra demonstraui, posse partes omnes disiunctionis ueræ ueras esse. Iam à conditionali. Qui ponit conditionem, ponit sequens, qui tollit sequens, & conditionem, non uice uersa. Si est uirtus, est bonum: est uirtus, ergo bonum: non est bonum, ergo nec uirtus. si est uirtus, non est bonum: est uirtus, ergo non bonum: est bonum, ergo nō uirtus. si nō est uirtus, est bonum: non est uirtus, ergo bonum: nō est bonum, ergo uirtus. si nō est uirtus, nec bonum: non est uirtus, ergo nec bonum: est bonum, ergo uirtus. Hi quidem syllogismi, quæ est mensura & regula, qua alias argumētationes censemus. Nam enthymema fiet uniuersaliter bonum, si ad eū reducatur. Sed enthyme

Reductio enthymematis.

ma est bifarium, aliud quod ex significationibus uerborū ualet, ut homo currit, ergo animal mouetur: aliud quod quadantenus ex uerbis, ut quod habet aliquid in utroq; pronunciato idem, obiectum uidelicet aut dictū sicut Socrates uere philosophat, Socrates ergo contēnit opes & gloriam, Socrates nihil habet arrogantiæ, ergo philosophus aliquis nihil habet arrogantiæ: & hoc sorites reducitur ad unum syllogismum: illud prius ad multa. quod fiet primum medij inuentione, proposito Themate quod uelis probare, aut improbare: ut homo est albus, non est homo albus. Videndum primum quid superius, quid inferius, quid oppositum, aut alienum ab his terminis, qui in argumētatione sunt positi: ut quum sumo homo & album, homini superius est animal, corpus, substātia: inferius Troianus, Romanus: nihil est aduersum: auersa aut separata sunt ea omnia, quę non sunt homo, pura leo, lapis, odor, sapor: albor, coloratum superius, hoc album inferius: candidum par, nigrū contrarium: separatum, uiride, lætitia, odor, sapor. Ad concludendum affirmāter aliquid, oportet id pro medio sumere, quod utriq; terminorum competat. Ad concludendum negāter, non quod ab utroq; discreper, neq; enim ex negantibus quicquam conficitur, sed quod uni conueniat, alteri non. Ad uniuersalem affirmātiuam medium oportet esse maius, aut par eo, quod distribuitur: minus eo quod non distribuitur: si utriq; sit æquale, omnia erunt in cōfecto æqualia: ut omne risibile est corpus: medium erit homo, uel animal, ad hūc modum: omne animal est corpus, omne risibile animal, itaq; & corpus: colligitur solum in primo ordine, ideo in altera oportet distribui, tunc erit minus aut par. Ad particularem annuentem nihil impedit medium minus esse utroq;: omnis homo est animal, omnis homo est substātia, aliqua substantia est animal: hæc inferē in primo & tertio ordine: in primo sic, omnis homo est substātia, aliquod animal est homo, ergo & substantia. Ad uniuersalem abnuētem medium uni nullo modo congruat, atq; in hoc incumbat negatio: altero erit maius, aut par, & hoc affirmabitur: substantia, uoluptas, bonum, istud erit medium: nullum bonum

Inuentio medij.

est uoluptas, omnis iustitia est bonum, nulla ergo uoluptas bona: hæc infertur in primo & secūdo ordine: ideo in uniuersali non distribuitur affirmatiua, tūc erit maius aut par: nam ea est assumptio. Ad particularem negantiæ ut medium ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, uel totum à toto, uel totū à parte, alteri cōgruat quomodocunq;: fit in tribus ordinibus: si totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Festino, Felaptō, Ferisco, Fapello: in quibus prior est uniuersalis abnuens: si à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera est particularis negantia. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut est maior cum illatione, aut minor cum illatione: hic deest maior, illic minor. Sermo communis, & oratores, qui sermoni communi se accommodant, enthymematis ad persuadendum magis utuntur, quā expressis ac perfectis syllogismis: & omittunt eam potissimum partem argumentationis, quæ adeo ē facilis ex se, & cuiuis exposita, ut sorderet si explicaretur, ac generaret fastidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit: eodē mō in epagogis duo aut tria exempla pro omnibus putāt sufficere. Solent reduci enthymemata ad primū aut tertium ordinem: ad secundum uero perraro. quum obiectum est idem, non potest reduci ad tertium ordinem: nam medium ingrederetur cōfectionem, reducitur ad primum. si dictum est idem, potest ad utranque: nam si eius quod illi additur pro supplemento, obiectum congruit obiecto, existit in tertio: si obiectum dicto, in primo: quando dictum dicto, in secundo. Quando uero desit propositio, quādo assumptio, hoc est eius cognoscere, qui uiderit, quid desideret ad perfectā probationē. Reliqua enthymemata, quæ nihil habēt cōmune, ad plures syllogismos reducuntur: hō currit, ergo animal mouetur: infertur hæc sic, homo currit, omnis homo est animal, ergo animal currit: rursum sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscunque cōsecutionis nulla est certior coticula, quàm, ut sæpe admonuimus, contradictorium intentionis repugnare uel toti rationi, uel cum una parte eius repugnare alteri, &

rem deduci ad concessionem duarum contradictoriarum: qua examinatione nulla est euidentior in natura. Hinc sequitur hoc dogma: Consequens semper meliore est conditione quàm antecedens, aut certè pari. Nam si quid boni habet ratio, intentioni communicat, non contrà. Si quid uero habet incõmodi consequens, in argumentum refundit: semper liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum uerum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio: alioqui poterit dari uerum antecedens illati falsi: si possibile est antecedens, & quod conficitur: si quid congruit cum sumptione, & cum intentione, non econtrario: quippe antecedens potest esse falsum, consequente uero: ut studia sunt bona, ergo ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem, sequitur ad præcedẽs: nam quod ad posterius, & ad prius, unde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex his omnis homo est albus, & omne rationabile est homo, sequitur hæc, aliquod rationabile est album: ad quam non sequitur omne rationabile est album, quod tamen ex prioribus nascitur. Si quid repugnat sequenti, & præcedenti: non uero inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori pugnat hæc, aliquod rationabile non est album: non tamen cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si argumentum est scitum, est intellectum, est concedendum, & illatio: quæ hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam in hac collectione, omnem binarium scis esse parem, ergo & hunc, quem rego uestè: deest minor, & hic est binarius. Quod si quis de consequente probæ conclusionis incipiat ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo fortasse nihil prius ambigebat: ut quæ duo sunt in ternio paria, sunt ipsa inter se paria: a & b sunt paria c, ergo & ipsa inter se, quum c in deprehensibili discrimine excedit a, & exceditur à b: b uero perceptibili ipsum a propositionem putat se scire, assumptionem credit & oculis cernere, in cõfecto intelligit se caprum: refert pedem, & recurrit ad priora, ut fraudẽ inuestiget. Reliquæ captiones pseudomenorum, quæ à recentioribus reflexa nominantur, propterea quod de se loquantur, & ipsas

De reflexis & insolubilibus.

seipsas reflectant ueritatem aut mendacium, sed hoc crebrius: ideo à Græcis dicta sunt ἀναλήθευτα: ut hæc enuntiatio est falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis uniuersalis significat aliter esse quàm est, Epimenides dicit oẽs Cretenses esse mendaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credendum: sunt igitur ueraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum. quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apud Lactãtium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somnijs: quæro habebit ne illi fidem, an non? si credit illi, credit somnijs: si non credit somnijs, credit illi. Et crocodilinæ: utrum reddam tibi filium an non reddam? dic uerum, alioqui non recipies: si dicis redditurũ, retinebo, quia es mentitus: si non redditurum, retinebo, ut sit uerum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idem Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse ueras, Socrates Platonicus refellit eum sic, at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse ueras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid, non ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicero quarto Academicarum quæstionum, & in libello de Fato: à quibus dicit uehemẽter fuisse Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuosum genus disputandi: quæ colligauit magis Chrysippus, quàm dissoluit: ita ut hæc à regula illa exceperint, omne effatum uerum esse aut falsum: idcirco etiã & à nostris hoibus insolubilia nominantur. Sed harũ omnium quæstionum una est profligatio: quoniam uerba, sicut instrumenta aliis rebus accommodant, non sibi: neq; ẽm cultellus sibi scindẽdo est repertus, aut malleus sibi cũdendo, sed aliis rebus: sic in uerbis semper alia sunt censenda, per id quod dicitur, nõ idem ipsum. nisi fortè in quibusdã iocosis & puerilib⁹: ut hæc scripta sunt minio: nã sermo quum loquimur hæc scripsi

tibi ad Calendas Octobres de superioribus significatur, aut sequentibus, non de eo ipso: ut sæpe Cicero ad Atticum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum post putre Vacunæ. Similiter quum dicimus, omnis homo mendax, alij os & ego, sed non in hoc. Iam minime credendum somnijs, alijs utiq; omnes Cretenses mendaces præter illum, & Ile. sed non in eo ipso, quod dicit. Quum uicero primam litem reddam tibi mercedem, sed non de hac ista re. Crocodilinæ interrogationi nihil potest responderi: proponat alia, quæ in se non retorqueantur: nam ad illam nihil potest aliter uerius dicere, aut aptius, quàm se nescire: aut aliquid argutum ridiculum. Tum omnes omnium opinionum esse ueras alijs de rebus. Quidam dixerunt se nihil scire, ne hoc quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates ignorabat se esse, & hanc Xantippem esse uxorem suam, & hunc esse Platonem discipulum suum: cæterum ad perfectam quandam scientiam dictum illius pertinebat. Quidam minime necessariam exceptionem addiderunt: Socrates nihil sciebat præter id unum: ut Varro in Academicis quæstionibus Ciceronis.

(*)

POSTERIORIS, QVI EST DE CENSVRA VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE INSTRVMENTO probabilitatis Liber.

MENS humana, quæ est facultas ueri cognoscendi, naturalem quandã habet cognationem atque amicitiam cũ ueris illis primis, & tanquam seminibus, unde reliqua uera nascuntur, quæ anticipationes atq; informationes nominantur, à Græcis κατάληψεις: Hinc Platonis est orta opinio recordari nos, non addiscere: & animas hominum magnarum multarumq; rerum habuisse cognitionem, priusquam in corpus mergerentur: sed profecto non magis, quàm habent oculi notitias colorum, priusquam ex matris utero in hanc lucẽ prodeant: potestas ea est ad ista, non actus. Ex principijs illis ueris, paulatim alia uera colligit, sicut ex seminibus stirpes crescunt. Sed nouitas omnis admirationem parit, quæ postquam aliquandiu in ea substitit mentis acies, stimulat ad quærendum, atq; inuestigandum. Ea prouincia iudicio mandatur: unde assensio sequitur eius, quod iudicatum est uerum, & quasi accessio: dissentio autem & auersatio ab eo quod falsum est: medium quiddam, quum neutrum horum agit: quod contigit uel ambiguitate distracto iudicio argumentorum momentis in uarias partes, qui est motus & nuratio iudicij: uel quiescente iudicio, quum à quo impellatur, nõ habet: & assensio unius, est oppositi dissensio, ac uice uersa. Assentitur simpliciter, hoc est, hoc nõ est: assentitur, sed pedetentim, & caute, nonnihil addubitans, arbitror, opinor, credo: quum animus, quõ argumentum impulit, ita adhæresc it, ut tamen securus non sit, & fieri aliter posse puter: infirmius etiamnum adhæret, quum illa excunt, suspicor, coniecto, ni fallor, uidetur: & per ne-

Assensus differẽtiæ.

gationem, non credo, non arbitror, non suspicor, nõne
mini. Assentitur firme, & secure & omni semoto dubio,
quum dicit, scio, compertum, exploratum habeo. Aut
per negationem, nempe assensum firmum contrarij:
est impossibilis, incredibilis, fabula, commentum: q
credat? tu id credis? quæ interdum habent dubitatione
& admirationem magis quàm assensum contrarij co
firmatum. Ironia pro dissensione est, sanctus & diligẽ
prætor Verres: homo infans & stultus Cicero. Ex ad
miratione nascitur quærẽdi cupiditas: in qua primus ag
gressus uocatur quæstio, qua uolumus scrutari de essẽ
tia aut inhærente alicuius rei, siue foras exeat ad alios,
siue intra seipsum subsistat, qui quærit. Quæstionum a
liæ simplex quoddam responsum postulant affirmatiõis
aut negationis sine argumento: ut, Dic mihi Damœta cu
ium pecus? quæ interrogationes nominantur: aliæ ratio
nem & argumentum requirunt, aut certè fusiorẽ explica
tionẽ, quæ propriæ quæstiones. Græci ἐρώτησιν interro
rogationem, ζήτημα quæstionem dicunt: quàmuis hæc
interdum in linguis confunduntur. Rogat quisq; uel de
re, quid sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ
sunt infinita: nisi quis forte redigere ad ea loca argumẽ
torum uelit, de quibus statim loquemur: ut totidem ex
rebus quæstio existat, ex quot argumenta, per quæ fieri
sit quæstioni. Rogat item de assensu aliorum: quid re
sentis? quid populus? quid senatus? quid Aristoteles aut
Cicero? Interdum seipsum, ego ne id credam? mane: ex
pendamus acrius. Tum uenit ad inquisitionem eorum,
per quę uel probando uel improbando acquiescat: cuius
hæc est uia: Mens nostra in extrema rerum facie sensũ
cognitionem, atq; arbitrium uelut ducem sequitur, sed
quem ipsa interdum deflexum de uia iudicio suo reuo
cat: tum ex his, quæ à sensibus didicit, attollit se altius ac
penitius se condit in rerum intima: alia? q; assequitur, &
eruit occulta atq; abstrusa: sic tamen ut aditus ad incog
gnita, sint prius cognita: ad incerta uero sint certa: credi
bilia quoq; ac uerisimilia ad ea de quibus ambigit. Nec
se est enim ut in assensu gradus attollat gradũ, & sen
tium adminiculum sint, quæ præcessere. Neq; fieri

Quæstio.

ut in cursu ad metam perueniat, qui medium prius non
attigit: nec in tenebris spectari quid põt, nisi lucem ad
moueris: ita neq; dubia & tenebris obscurata cerni unq̃
poterunt, si non lux aliqua affulgeat ex his, quæ nos ue
lut spectata iam habemus ac certa. Eundem ad modum
in mensuris, in põderibus res ipsa nos docet, ut quę sunt
iam nobis comperta & explorata, quæ probabilia & ue
risimilia reddant ea, quibus pro censura admouerentur
talia, siue quod cõsentanea sibi sint, siue quod dissideãt.
Incredibile memoratu est, quot, & quàm uarias ad ueri
inuestigationem rationes humanum ingenium inear,
ac tenter, haud aliter quàm qui rem magnopere abditã
in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita esse aut nõ
esse duorum modorum altero, aut quia aliquid sit, aut
quia non sit: ut, an charus quis deo? charus, quia pacis &
concordiæ amicus, & quia fluxas res nõ amat: non cha
rus, nam concordiam habet inuisam, & amat immodi-
cè suum corpus. Ergo est argumentum id, quod iam cre
ditum ad fidem rei nondum creditæ sumitur. Ordo ue
ro eorum, quæ creduntur hic est: Primam fidem arbitra
mur esse sensuum, hanc uulgus certissimam esse ducit,
nec falli se ab illa posse: unde sunt illa, & uocem his au
ribus hausi: ego hisce oculis uidi. Et dominus in Euãge
lio, quæ uidimus, inquit, testamur: apud Plautum quidã
pluris facit oculatum testem unum, quàm auritos decẽ.
sed falli nonnunquam oculorum obturum & aliorũ sen
suum aciem res est quotidiana, uitio suo, aut medii, aut
obiecti, aut cõmunis sensus, qui nisi aduertat, nihil per
cipietur recte. Ideo in antiquis Romæ testimoniis illud
semper etiã rebus manifestissimis addebatur, ut credo.
Verũ hæc causa non erat, cur Academia in totum abro
garet fidẽ sensibus: quasi nihil recte possit deinceps age
re, qui semel egerit praue. Sed q̃d uno tẽpore erratũ est
à sensibus, alio corrigitur: q̃d ab uno homine, sarcitur
ab alio. Sunt paucula quædam in quibus necessario sen
sus labuntur, non culpa sua, sed rerũ: his subuenit mens,
cuius est certius iudiciũ atq; exactius, quæq; deprehen
so semel sensuũ errore, certius deinceps iudicat. Secũdus
fidei locus est, q̃d suus cuiq; affectus suasit: qui quandiu

Argumen
tum.
Ordo cre
dibilium.

domi-

dominatur animo, omnia sui iuris facit, & quamlibet falsa exploratissima creduntur: nam acumen ingenii & acrimoniam iudicii nebula quadam obducit, ne quid ualeat inspicere nisi per eam ipsam. Interdum quoque tanta est cæcitas, ut qui perturbationibus tenentur, ne dere se uel audire negent, quæ uident, atq; audiunt: quidoque reuera alienato mentis iudicio sensibus defungi non queunt: aliàs obstinatione quadam non ferunt affectioni quicquam obsistere: Hinc amanti pulchra oia, etiam deformissima. & in odio atq; inuidentia nihil satis bene. Quanquam sunt in affectu proni quidam ad desperationem, ñ nihil credunt, quod quidem optent euenisse: alij spem habent cum uoto ad credulitatẽ propensiores, ad hos etiam quæ uana esse non ignorãtur, ẽtsi affectum moueant, nonnihil impetrãt fidei, ut fabulæ quæ delectationem afferunt: ita enim iudicij ium uoluptas occupat, ut nihil finat agere, nec expendere, cuiusmodi sint, quæ dicantur uacet: quippe antecessit affectio censuram, & exclusit. Dehinc sunt argumẽtorum, & rationis uires. Tum autoritas dicentis: sed in ijs non oẽs ad eundem sese modum habent: sunt qui omnia argumentis tribuant, non tam necessarijs, quàm uerisimilibus: alij necessaria requirunt, hi sunt, qui plurimum ingenio suo fidunt. Nam apud eos qui nõ tam sibi placẽt, malunt q; alienum dictum sequi, quàm suum ipsorum, maximi põderis est autoritas: sed autoritates tamen nõ omnes æqui sunt momẽti, de quibus erit peculiaris dicẽ-

Probabile di locus. At si quid est alicui persuadendum, id cui ille assentitur, ex probabilium est numero: & uti Quintilianus ait, si quid inter utranq; partem conuenit, & cuicunque non contradicit aduersarius. Hoc in opere omissis aliis fidei generibus ac formis, de argumentis atq; autoritate differendum est nobis. Nam sensus à natura sunt, qui non docentur: eos homines & cæteræ animantes cõmuniter possident ex beneficio naturæ. Affectus rapiuntur impetu, antequam rationem audiant: quibus de causis excitentur, aut residant, non est instituti huius dicere, sed de anima. Ergo quicunq; obscuras atque incertas res ex certioribus & clarioribus inuestigant, eisdem argu-

gumentorum instrumentis, ac uelut armis in diuersissimo materiarum genere utuntur. Quippe & iurisconsultus, & medicus, & geometres, & rhetor aliquid in sua peritia atq; arte quæsiturus, essentiam scrutatur, inhærentia, causas, effecta: ut eodẽ penicillo & in tabula pictor Cæsarem pingit, & in crusta Alexandrum, & in linteo bouem, & in charta piscem. Hæc omnia magnis quidem atq; exercitatis usu & prudentia ingenijs in promptu sunt: artis uice est illis acumen & celeritas mentis: uerũ tardioribus fuit consulendum. ipsis quoq; felicissimis subeunt sæpenumero obliuiones, aut difficultates in rebus maxime necessarijs, ut sunt humana omnia infirma: optimum factu est uisum eã ipsam inquirendi rationẽ, & colligendi probabilia, quam omnes cõmuniter usurparent, obseruare, annotare, in præcepta redigere, & artem conficere, quã de inueniendo nominarunt. Ne quoties aliquid esset uestigandum, peregrinandum haberet ingenium humanum mole corporis uelut tricis retardatum per tantam immensitatem naturæ: & obtuso illi res essent densæ penetrandæ, & obscuræ perscrutandæ in tenebris. Ergo digesta sunt singula, & tanquam in domunculas & sedes redacta quos locos dixerunt oppositio nomine, quodq; Aristoteli placuit inuentori, si Ciceroni credimus, facultatis huius. Est enim locus nomen instrumenti, quo rationem probabilem rimamur: sunt horum nomina tanquam lemmata nartheciorum apud pharmacopolas & unguentarios, quis illi admonentur, quid in quoq; insit narthecio aut capsula: ne omia euoluere sit necesse, quum uno aliquo est opus. Verum illud inteio statim ignorari non oportet confusum hoc tempore & permistam quandam instrumentorum syluam à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid unamquodq; operi conducat, & quantum, alterius sit cõtemplationis: ut sciat quisq; quantum in præsentia à nobis expectaturus sit: ne forte maiora aut plura animo præsumens, quàm quod dabitur satisfactum sibi non esse indigneturꝰ sua magis culpa quã nostra. Quæcunq; ergo res in dubitationẽ uenerit, eã oportet penitus inspici interne, externe, sursum, deorsum, ante, retro, cogita-

Loci.

tione

tione & mente omnia perlustrare: ut uerum istud, ad iu-
dicium utriq; nostrum tam multis cooperrum & occul-
tatum inuolucris, detegatur, atq; in apertum se profe-
rat: nam quum obiecto dictum additur, nisi quæ utrob-
que latent, expromantur ac conferantur mutuo, nō fa-
cile utriq; scietur, quemadmodum illa inter se congruāt.
Quocirca multum ars hæc à prima philosophia actu-
uatur. Spectanda sunt illa etiam quæ de diffiniendo &
diuidendo disseruimus: ea enim hunc in modum habēt:
pro loco est rei essentia, hinc inhærētia, tū actiones, pas-
siones, causæ ipsius, & ea quorum illa ipsa est causa, quę
rem illam capiūt, siue in quibus est & ea quæ res ipsa ca-
pit, quæ ad ipsam referunt, quæ ante eam sunt, quæ post
addita, attributa, quæ humanis ingeniis excogitata, &
in argumentum sunt assumpta. Essentiam rei patefa-
ciunt, & explicant diffinitiones: in quibus hæc insunt
omnia, genera, species, differentiæ, seu propria. Tum ea
quibus quæq; res constituitur, & coagmentatur. Supe-
rius illud quod est generis uice essentiam inferioris ut-
cunq; demonstrat, in quo non tam est sumendū exactū
illud genus, quàm superius quiddam, ut de diffinitione
diximus, esse superius est ad omnia, eoq; Cicero primo
Tusculanarum Quæstionum probat mortuos non esse
miseros, quia non sint. Athenienses iuuenes gymnasiis
se exercent: nam id est Græcis omnibus commune. Sic
ostendit Cicero, si acta Cæsaris confirmentur, potissi-
mum leges Cæsaris debere defendi ac confirmari: quo-
niam nihil est magis in actis, quàm leges. quære inquit,
acta Gracchi, leges Semproniæ proferentur: quære Syl-
læ, Corneliæ: ita enim leges sunt inter acta, ut homines
inter animalia: & recurritur ab inferiore ad superius,
hoc est ab indiuiduo ad formam, ab hac ad genus. Qui
potes malum negare, quem mēdacem uides? & quem tu
bonum uocas, non uideo quem locū probitatis teneat.
Ex proprietate & differentia. Nihil magis est hominis q̄
iudicium, moderatio, consilium, ingenium, peritia, disci-
plina, quū sit animal rationabile, & disciplinæ capax:
quid minus est eius, quàm furor, præcipitatio consilii, af-
fectu rapi, rationi non obtemperare, præcipitem rem

in quod-

Locus ab essentia.

A genere.

A pro-prio.

in quodcunq; animo fuerit collibitum? Mitto Terentij
arguit se patrem esse, Demeam non esse, q̄ hoc patrium
sit potius consuefacere filium sua sponte recte facere, q̄
alieno metu. Hoc pater, inquit, & dominus interest: hoc
qui nequit, fateatur se nescire imperare liberis. At res ex Totum.
partibus suis constant: nec aliud est pars, quàm ex quo Pars.
cum alio uel aliis quicquam construitur: quarum aliæ
sunt essentiales & simplices, ut materies & effectio: Aliæ
compositæ, ut quæ ad quantitatem uidentur referri. Ex
materie deprehenderunt physici animantes omnes mor
tales esse: propterea quòd hæc instabilis esset & fluxa,
facileq; mutatiōibus præberet locum. & Iuppiter apud
Ouidium ex materia domus fatorum concludit ea esse
immutabilia:

Tu sola insuperabile fatum
Nata mouere putas? Intres licet ipsa sororum
Tecta trium,

Et quæ sequuntur. Cicero utilitatem funeris Clodij ar-
guit, quòd tam multæ deessent partes, imagines, lauda-
cio, & eiusmodi. Ex hominis effectione intelligitur ho-
minem non posse terrenis & caducis expleri, cuius ani-
mus cœlestis immortalisq; sit. L. Crassus orator non es-
se mirandum dixit si Domitius uocaretur Aenobarbus,
cui esset os ferreum, & cor plumbeum. Aristoteles colli
git pisces respirare, quia habeant pulmonem, & apes nō
respirare, quia non habeant: nec suscipere disciplinam,
quòd inauditæ sint. Ad partem dixerim pertinere sexū,
marem, fœminam. Coniuncta sunt cum essentia ea, quę Coniu-
solo casu & uocis mutatiōe distant, quæ à Cicerone cō gata.
iugata nominantur: ut sapiens, sapienter, sapere, sapien
tia: homo, humanus, humaniter. Terētius: Homo sum,
humani nihil à me alienum puto. in quibus duæ sunt cō
cludendi formulæ: nam uel ad idem pertinent, uel ad
duo: singula ad singula: prius est, si eloquens est admira
bilis, eloquentia est admiranda: alterū, diuitiæ sunt bea-
titudo, diuites ergo sunt beati. Si coniugata coniugatis
referātur sine adiectiōe ulla, ualida existunt plerunque
argumenta: ut sapere est recte uiuere, ergo sapiētia recta
uita, sapiēs recte uiuens. Singd addatur, pinguia & per

quàm

quàm infirma. nec illa ipsa superiora satis in toto genere constant: homo est pulcher, ergo humanitas pulchritudo. Philosophi sunt mali, ergo philosophia est mala: hæc est bona, ergo illi boni. Sed hic inuentionem tractamus non iudicium. Diffinitio postrema est huius loci. Persequitur C. Cassius Dolabellam: qua lege? Cicero in diffinitione legis ostendit optima & maxima lege. Sic enim inquit in Antonia. undecima: Quid C. Cassius pari magnitudine & animi, & consilij præditus, nónne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo iure? eo, quod Iuppiter ipse sanxit: ut omnia quæ reipublicæ salutaria essent, legitima & iusta haberẽtur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta & à numine deorum tracta ratio imperãs honesta, prohibens contraria: huic igitur legi paruit Cassius. Nec refert diffinitio ne sit essentialis, an quæ descriptiones nominantur: nam plerunq; rei essentia non aliter, quàm ex adiunctis cognoscitur. Hinc sumuntur plurimæ controuersiæ quid hoc, quid illud nominetur: quid sit sacrilegium, quid telum, quid postliminium. Alter locus capit inhærentia amplissimo argumentorum receptu. Primum ex ijs, quæ sensibus sunt obuia, & ei sensui, qui cõmunis nominatur, hinc occulta deprehenduntur. Terræ ac stirpium uires ex colore, sapore, tactu, odore: ut apud Vergilium de iudicio soli:

A diffinitione.

Ab inhærẽtibus.

„ Et sapor indicium faciet manifestus & ora
„ Tristia tentatum sensu torquebit amaror.

Animãtum naturæ ex facie, quod est physiognomorũ, medicorum quoq; ut qui morbos etiam ex uoce deprehendunt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex resonantia: & musici chordarum ex sono. Dicunt fuisse, qui de facie iudicium ferret ex uoce, credo de buccis & naso, nam ea sunt uocis organa. Tum ex odore anhelitus de ualetudine medici pronuntiant: ex oculorum & uultus habitu cognoscitur, quemadmodum quisq; sit affectus. Alius est enim facies habitus iratis, quàm placidis, lætis quàm tristibus, metuentibus quàm spei & fiditiæ plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere deum fieri, quòd non esset corpore di-

uinæ maiestatis capaci. Et barbari formosissimos quosque homines principes faciebant, quòd existimarent in eiusmodi corporibus habitare animos non dissimiles. Hinc illa: pulchros pulchra decent: non bene olet, qui bene semper olet. Et dominus apud Propheta exprobrat Iudææ genti impudentiam: Frons inquit, mulieris meretricis tibi facta est: facies enim pudoris est sedes, & potissimum oculi, qui iudices sunt, quemadmodum animo affecti simus. Pythagoras ex magnitudine pedis Hercu lis, ut Plutarchus refert, assecutus est, quantus ille esset, quantumq; homines reliquos amplitudine corporis antecederet. Hinc prouerbium, ex unguibus leonem: quæ habent etiam nonnihil comparationis. Ideo ad ea quoque pertinent, quæ sunt ad rem. Ouidius hominem ostendit esse animalium præstantissimũ, quòd prona quũ spectent animalia cætera terram, & cætera. Non uenit in hunc locum, quæ quis dixit, sed uocis sonus: nec illa ego uidi, ego audiui, autoritatis enim sunt hæc. Præterea externa inhærentia externorum sunt signa: ut ignis celeritas calorem arguit, & aspectus glaciei rigentem esse aquam testatur. Sunt alia adiuncta, quæ capiuntur animo, huc uenitur per externa: sed alia tamen fiunt uerisimilia per illa: uelut à leone magis quã à cane discerptum hominem, quòd ea est ferę sæuitia: toxico potius aliquem subito extinctum, quàm bubula. Medici ex rerum uiribus, ac naturis quas ædit quis, si in morbum incidat, censent quid maxime ualetudini obfuerit. Huius nationis sunt illa, furenti gladium non tradendum: puero, aut impotenti, ac uiolento animo publicam functionem non credendum. utiq; nec ouem lupo. Actio sequitur, quæ ut ex interiore quadam ui & ingenio cuiusque rei proficiscitur, ita eam ipsam uim hominibus ostẽdit & declarat, ut naturam fontis uel putei, quam inde hauseris aquam: eodem quasi contubernio passionem collocq; complicatæ ira sunt, ut actio esse non possit, ubi nõ & passio, & contrà: tũ multa actionis credũtur esse, quæ ad passionem alij referunt: ut sensus oẽs Aristoteles audire, uidere, olfacere, tangere, gustare. Hinc promuntur quæcunq; quis fecit, dixit, uoluit, cogitauit: nec solũ in

Ab actiõe

transacto iam tempore, sed in præsenti, & uenturo. Sa-
des signorum confertissima: conscius sceleris, nam co-
palluit, fugit, titubauit, odit. nam torsit os, minatus est,
indignatus est, torue aspexit. Cicero arguit Clodiũ inf
dias Miloni fecisse, quòd dixisset triduo illũ m oritur
qualis uir, inquit uetus uerbũ, talis oratio: & domin
in Euangelio, à fructibus eorum cognoscetis eos. Ex ij
quæ quis egit, qualia aget: uidelicet sumpto naturæ il-
lius rei uelut gustu quodam: unde collecta sunt experi
menta naturæ rerum, & efficacie eorum, quæ utilia no
bis essent, quæ noxia. Ex actibus non solũ interiora in-
hærentia, uires, potentię, imbecillitas, generositas, dege
neratio: perfectus adamas, nam ferro nõ cessit: ignauus
canis, qui lupum metuit: bonus magnes, calybẽ traxit:
Sed exteriora eliciuntur quoq; dulce hoc uinum, quod
calfecit: & inter hæc numeranẽ, quæ quis non fecit, tan
quam in quiete fit ratio aliqua actionis: conscius, tacuit
enim: robur animi in Tito Annio Milone, ꝙ in iudicio
capitali non perturbetur animo, non illachrymetur, nõ
deprecetur iudices. Eadem sunt sed φιλοσοφικώτερα in Pu
blio Rutilio, & Socrate Platõis: adde etiam, ut puto ue-
riora & accommodatiora ad formulam exactæ uirtu-
tis, quæ ille persequitur in apologia eius, item Xeno-
phon. Solemus itẽ dicere, ne diruas, quæ ipse non extru
xisti: non uis prodesse, saltem ne obsis: quasi qui illa nõ
facit, par sit eum, nec altera facere. in quo est ceu uis quę
dam autoritatis debiti officij, de quo mox uerba facie-
mus. Agamemnon apud Homerũ uetat Achillem animi
& corporis uiribus efferri: dij inquit, huic illa dederẽ:
ceu dicat, ne superbias ijs rebus, quas ipse non parasti
tibi, sed habes alieno beneficio. explicatius apud Paulũ
Apostolum, & pie magis: Quid habes ὃ non accepisti?
sin autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?
Actio quoq; actionẽ excludit: ne occidat, quãdoquidem
expoliauit. Modus actionis hic expenditur, quomodo
quicq; sit actum. Tum pro passione est qui patitur, nem
pe personæ, aut rei patiẽtis qualitas: ut Iæsum hominẽ,
& amicum Iæsum, ac bene merentem magistratum, pa-
trem: sicut in Prophetæ, uirga percutient maxillam iu-
dicis Israel. & Demosthenes inuidiam conflat Midiæ, ꝙ
in facie ab eo cæsus esset, & quidam coronatus. Coniun
ctissimæ sunt causæ actioni: nam causa est in proposito
à qua fit aliquid, aut propter quam fit: illa efficiens no-
minatur, hæc finis poterat efficiens causa ad ea uideri,
quæ ante rem sunt spectare: ut finis atq; effectum post
rem. Sed consultius fuit hæc separare, ꝙ nonnullæ cau-
sæ sunt simul cum effectis rebus, tum percipientur faci-
lius hęc: nec est quicquam periculi, uti postea ostendam,
si eadem pluribus interdum sint locis cõprehensa. Cau-
sarum alia naturalis est, cuius actiõis principium ac uis
est in ipsius effectionis natura: ut igni calfacere, aquæ
frigefacere: aliæ quibus fit uis, ut aquæ ab igne feruefa
ctæ calfacere: lapidi excusso ascendere: sed hæc non diu-
turna sunt, remoto eo quod uim affert, unumquodq; ad
naturam suam acturum recurrit: unde est illud, uiolen-
ta non diuturna. Dionysius quum matri suæ uetulæ dis-
suaderet coniugium, quod ipsa uehementer expetebat,
leges inquit humanas cogere possumus, naturæ nõ pos-
sumus: nam sunt quædam naturalia, quibus non fit uis,
ut in cursu uitæ. Naturali causæ alia quadam ratione
oppositæ est fortuita causa: in quam & casus & inconstã
tia incurrit. Hic malus uersus non est Homeri, nã ille est
optimus uates: ita est. sed aliqñ poetæ doctissimi uersus
ædunt non doctissimos: quãdoq; bonus dormitat Home
rus, ut inquit Horat. Est & causa quædam propinquior,
alia remotior, in quo multa sunt interualla & tanquã
gradus, uidelicet ut quæq; propius ad effectum accedit,
aut longius. In homine primi sunt parentes, hinc aui,
proaui, & patria in quo est natus proprior, quã patria
parentum, aut illa, in quam est receptus & ascitus. Nam
duplicem facit patriã Cicero, ciuitatis & naturæ: ut ipsi
ciuitatis patria sit Roma, naturæ Arpinum: est etiam pa
tria antiqua quæ parentes uel auos ædidit, ut Regillum
antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidẽ
quatenus genuit, atq; educauit, in his reponitur: nam si
locus sit tantum, in ijs est, quæ rem capiunt: ex omnibus
erahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum,
malum ex malis: unde originem habuit nobilitas. Do-

Causæ.

minus in Euangelio: Si filij Abrae estis, opera Abrae facite: uidelicet non decet filium boni uiri malum esse. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis cum numeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, ostendit, nihil mirandum, si talis sit Appius ille, qui contra leges seruam retinebat. Et Cicero secũda Antoniana docet nihil fuisse opus Brutis & Cassio cohortatione sua ad occidendum Cæsarem, quum illis essent maioribus progeniti. In patria pœnum perfidum, auarum Romanum: & comparationem habent causæ: non tam similis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciuitatis qua donati sumus, ut in qua nati, & alti: at patriæ nostræ magis quàm parentum uel auorum, non tamẽ eius in qua educati, ut in qua nati solum. Neq; genitores aut parria in solis excutiuntur hominibus, sed multo magis in cæteris animantibus, atq; inanimis rebus, quia in illis plus ualet natura, quæ uoluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animosior quàm Africæ, hic autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præstantior Cyprio. Vua melior Saguntina quàm Parisiensis: melior hæc quàm Louaniensis: canes, oues, boues ex hoc aut illo seminio optimi, aut pessimi. Et quemadmodum in hominibus, ita in cęteris rebus autor conciliat pretiũ operi, uel detrahit: uersus pessimus, quia Chærili, aut Meuij. Oratio optima, nempe Ciceronis: acutum inuentum, quia Aristotelis: ut sint qui damnare metuant, quę non probant uenerationc tantum autoris: ut quidã uersus Vergilij aut Homeri, phrasim in Cicerone, argumẽta Aristotelis, picturam Apellis: hæc enim qui non admiraretur, rudis haberetur spectator. Hinc illud, malo cũ Platone errare, quàm cum alijs bene dicere. In remotioribus causis, & in quibus est transitus, error solet sæpe interuenire in gradibus, per quos rem deducimus: ut rixa causa cædis, nam ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac uulnera, unde cædes: nec semper hæc sese ut posita sunt, consequuntur. Ideo etiam causæ incertæ nominantur: nam aliæ certæ sunt, ex quis semper illud efficitur, quod sub eis subiectum est: aliæ incertæ, quæ uarietatem recipiunt, ut:

Causarũ differẽtię.

Non

Non semper feriet, quodcunq; minabitur arcus.
Non omnes moriuntur, quibus mors est denuntiata: ex quibus hæ raro, illæ sæpe, aliæ plerunq; officiũt. Est causa inuoluntaria, quæ ui naturæ sine uoluntate & delectu agit: uelut ignis ardere & calfacere: primi impetus affectuum sine ratione aliquo rapi: idcirco diminuitur illis culpa. sicuti neq; animãtes criminamur, si quid egerint ad quod instinctu naturæ suæ uidentur impulsæ. & minus culpamus stultos, quàm sapientes, quia minus eligunt: & leges multum ignoscunt primis animi concitationibus. Aliæ sunt uoluntariæ, in quibus uolũtas & electio habet regnum: ut in homine, in coniecturis quũ factum ne sit, aut fiet, quæritur, prima solet uoluntas considerari, an uoluerit, an uolet. Causæ adiungitur facultas, quasi dynamis, & potẽtia rei faciũdiæ. Ergo res profacta habetur, si uoluntas & facultas eidem adsint: & si alterutrum desit, nihil fiet. Cicero de Cæsare: Nihil habet fortuna tua maius, q̃ ut possis, nec natura tua melius, quã ut uelis cõseruare quàmplurimos. Plinius Tito Vespasiano: Nec quicquam mutauit in te fortunæ amplitudo in his, nisi ut tantundem prodesse posses, ut uelles: Thiestes in Tragœdia, omnia se ait timere, & Atreus frater tantum, inquit, potest, quantũ odit. Contradicimus, quod est apud Ciceronem: non proderit, quia nolet: nec obcrit, quia nõ poterit, aut nesciet: & de populo Romano eiusdem ad Atticum, quum uideas uoluntatem ciuitatis solutam, uirtutem alligatam. In facultate sunt ars, peritia, exercitatio, usus. Idcirco ex anteacta uita conicẽturã oratores faciunt de præsenti, aut uẽtura: ut Quintilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cælio, & Lucio Antonio, qui locus ẽ apud eos frequẽtissimus. Et Plato non se quempiam ait reprehendere, quòd luderet, sed quòd assuefactionem sibi generaret, quæ postea uel inuitum eodem protruderet. Est etiam in facultate instrumẽtum: ueri similius Remum uomere occisum, quã gladio: quippe rusticis illis uomer magis ad manũ: & fœminam ueneno intercepisse hominem, gladiatorẽ ferro. Est causa quæ sine qua non dicitur, ut apud Quintilianũ in apibꝰ pauperis: In summa iudices quis dubitat, quin

Instrumẽtum.

A fine. ei sit damnum imputandum sine quo non accidisset. Hæc quidem de autore siue efficiente causa, nunc de fine: cui quicquid agit, finem aliquē spectat, cuius gratia aliqd parata, & quæsita sunt, quæ media dici solent: ex fine & mediis censentur, & de eo ipso ex mediis, quod & finem sibi illum statuit, & media propter finem sumpsit. Ergo de uoluntate & facto quum dubitatur, ex fine promuntur argumenta, unde est illud Cassii prætoris, qui quum fecisset ne quis, an non fecisset, inquireret, rogare illum solitū ferunt, cui bono fuit? quid emolumenti relaturus erat, si fecisset? quid incommodi, si non fecisset? existimabat enim homo acutus neminem gratis esse bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quo sublato uersaturum se rempublicam pro libito sperabat: & alia quæ sibi præstituisse, ac concepisse animo explicat in ea oratiõe Cicero. Non est credibile Ligarium bello uoluisse se implicare, qui domum spectaret, qui redire ad suos cuperet: hæc uero per bellum consequi non poterat. Credibile est Cæsarem ultro ueniisse ad bellum ciuile, qui sibi spem regni à puero fecisset, & cupiditatem rot uictoriis auxisset. Et qualitas rei arguitur ex destinatis, non modo essentia. Sanctum lucrum, quod in eleemosynis consumetur: pia patientia, quæ pro cœlestibus ac immortali felicitate suscipitur. etiam de qualitate eius, qui finem sibi proposuerat: uir bonus, nã hæc omnia pauperibus recipiendis extruxerat. Causæ & effecta mutuam sibi confirmationem præbẽt. Nam ut causæ effectas res arguunt, ita contra effectæ res causas: bona causa, bonum effectum, & econtrario: eadem causa, similia effecta, & hæc eandem causam: ignis calorem, & calor ignem. quæ quum causis respondeant, ad eundem possunt modũ distribui, quo de causis est dictum. Sunt

Effecta. effecta naturalia, ut calor ignis: Sunt uiolenta, quibus adhibetur uis: ut apud Virgilium de opere, diligentia, labore assiduo, qui obedius est, ut terra aliquid fundat. Sic in multis hominum ingeniis ut aliquid discant, aut recte faciant.

Vidi lecta diu, inquit ille, & multo spectata labore

Deg-

Degenerare tamen: ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret.

& illud Terentii, redis ad ingenium, quasi tu non malis multo narrare hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectum in quo est casus, ex inconstantia deprehẽditur, quod semper sic nõ euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet hunc casu benefecisse, natura scelus esse. hic sunt euentus: melior dux Scipio Annibale, quia illum uicit: in quibus uariat fors: nam sæpe meliorem uincit peior, ut Menandrum Philemon in certamine Comediæ. Sic apud Ciceronem: adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem, qui sæpe spoliantem iam & exultantem euertit, & perculit ab abiecto. Non est uerisimile tantum uniuersi, & tam constantem ordinem casu uel factum esse, uel regi: quis credat tã elegãtem tabulã casu pictam nõ artem? Est effectum proximum & remotum: ut uxorem nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniamquidem maximus eorum amor præstat eis idem nolle, & idem uelle. Hinc timere Dauum planum facit, timere etiam Pamphilum. Si timet, non uult, est certus. Hercules probatur uera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noster in Euangelio Ioannis ex operibus colligit cuius sint filij Iudæi, nempe diaboli, & non Dei, uel Abraæ. Cicero Antoniana de cimacertia. Hæc si cogitas M. Lepide, M. Lepidi Pontifícis maximi fueris pronepos. Sic Germani olim liberos suos nascentes Rheno explorabant: & Aquila pullum ad solis radium. Cicero in Sallustium: Prætereo patrem tuum, qui si nunquam in uita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quã quòd te talem filium genuit. Incertum effectum: ut hunc occisum ab illo, cum quo simultates exercebat, aut ex prandio largiore: punitur, ergo peccauit. Est uoluntarium, & inuoluntarium. Tantum & tam diuturnũ fingitium meditatum est, & à malitia profectum, nõ ab effectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis: oportet, qui hæc pinxit, optimũ esse pictorem: & qui sic orat, hominẽ indisertum. Tu nisi fingeres, non sic ageres, inquit Cicero. Instrumentum quoq; iudicatur ex re facta:

ut pro Milone, uulnus in latere, quod acu punctum ostenderetur, pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad causas reuertimur, ita ab alijs quæ fiunt propter finem, aut ab eo qui destinauit, ad finē ipsum. Tanta materia naualis non est collecta nisi ad bellum, quæ fuit tertij belli Punici causa: & tanta uis telorum in domo Corn. Cethegi suspicionem auxit ciuilis belli & coniurationis. Iam ab eo, qui destinat. Magna cæditur materia naualis, sed non ad bellum Romanū. Nam Massiniſſæ cæditur nobis amicissimo. Non lucratur aurus homo, ut distribuat, sed ut custodiat. Sequitur id in quo est res, seu quod rem capit. Primum coniunctissima sunt inhærens & subiectum: quorum illud est in hoc. & quemadmodum per sensus ab inhærente ad subiectum progredimur, ita indagine quadam mentis ab hoc in illud: ut non posse niuem esse calidam, quòd eliquabilis sit materia, quæ calori admota in aquam resoluitur: nō posse animum affectibus obnoxium sapiētem esse, quòd affectus iudicium omne, ac sapientiam perturbant. Cice. 5. Tuscula. ex subiecto colligit felicitatem esse in mente. Etenim inquit, quæ pars optatissima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris optimum. Capit etiam rem, quod est uelut indumentum, & uestitus quidam: ut in metallis scoria, in truncis cortex, in fructibus putamen, & lanugo: quis sæpe probitas, imprObitas, seminium, uires, patria iudicatur: in auibus pluma, in animantibus uilli, setæ, uellera, & robur leonis atq; ursi ex setis, item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

Ab eo in quo est.

Et duræ per brachia setæ
Promittunt atrocem animum:

nisi quis hæc partem malit dicere. Sed homo est in uestitu, armatura, & quicquid corpori circundatur: ex quo Turnus Virgilianus conuitijs ignauiæ Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

& Lentulus apud Lucanum de Parthis: illic & laxas uestes, & fluxa uirorum Velamenta uides. Cæsar ex cinctu iudicabatur mollis & effœminatus: hinc iocus Ciceronis interrogati quomodo errasset in electione pan-

tium, præcinctura me decepit, & dissolutū Quintij animum declarat idem Cicero ex amictu, & illa usq; ad talos demissa purpura, pro Habito: & apud Ouidium frigus Scytharum:

Pellibus, & laxis arcent mala frigora braccis,
Oraq; de toto corpore sola uides.

Continetur etiam omnia loco & tempore. De loco: hoc uinum fuit in utre, ergo sapier picē. Versatus est hic uir Carthagini, ergo didicit fallere: Athenis, loqui: Lutetiæ, altercari. à septentrione spirat uentus, ergo frigidus. Cicero pro Scauro ex templis circa forum Romanum suppeditari sibi ait, quod pro Scauro dicat. Tempus: hic infans potest iam ridere, nam plures quadragintа dies natus. Adiecta & loco & tempori partim natura insunt, partim ex humanis rebus atq; operibus sumpta. Locus latus, angustus, mōtosus, planus, maritimus, ad septentrionem, sub hoc cœlo, iuxta aquam, prope syluam: non pugnandum cum equite hoc loco, quia est planum. Dicitur enim equum in planiciem uocare, contrahendus in angustias, de quo est illud, caue ne canterium in fossam. Tum sordidus, nitidus, splendidus: non est uerisimile regem hic diuersatum in tam humili & sordido tuguriolo. Aristoteles deo attribuit cœlum pro sede, ob loci excellentiā, in libro de mundo uel quisquis est eius autor. Indignitatem mortis Herculeæ ostendunt illi in tragœdia, ſd non solus esset futurus in Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæsaris & Pompeī non potest manifestiorem facere, quàm quòd tātum imperium duobus esset angustum. Idem Scythæ Alexandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, priuatus, sacer, prophanus, noster, alienus, frequens, desertus: tum quibus frequens, amicis, inimicis, armatis, inermibus, in castris, ruri, in urbe, in agro, in uia publica. quæq; sunt in loco omnia, coniecturas hinc natas suggerunt: ut in oratione Camilli de templis Romanis, & Iacchis apud Liuium: alia alios locos decēt. Non in templo rixandum, non philosophandum in ganea. Aiax Ouidianus indignum factu ait esse, quòd quum causa agatur ante rates, conferatur secum Vlysses: quippe Vlysses per

Locus.

Tempus.

sequentibus Troianis naues deseruerat, ipse seruare
Cicero timere se dicit, quàmuis dicat pro fortissimo ci-
ro, quòd insolita fori facies dispositis ubique armatis
Pompeio animos terreret: & in eadem oratione, inuidia
cædis Clodianæ, quòd occisus esset in uia Appia mon-
mento suorum maiorum: & in Antonium, quid faceret
domi tuæ, quum alinæ tam sis insolens. Hinc illud Laco
nis ad Milesium delicate nimis sese gerentem, domi non
hic Milesia. Seneca in ludo ridet Claudium quòd quum
Romæ fuisset audacissimus, in cœlo non auderet hiscere: Gallum inquit, in suo sterquilinio plurimum posse.
Tempus naturale est primum modi, seu quantitatis: ut
prudens quia diu uixit: quid potuit uno die fieri? unde
sunt excusationes illæ scribentium, quòd exiguum sit tẽ
pus ad componẽdum relictum: & tempus numeri quod
reipsa à modo non distat, sed tantum nostro uel loquen
di, uel cogitandi more. Iudæi domino nostro obiiciunt,
quum nondum esset quinquaginta annos natus, qui po
tuerit Abraam uidere, iam olim uita functum? hic est
ætas: hæc ętas aliam uitam, alios mores postulat: faciat,
quia non est facturus diu: ut apud Ioannẽ in reuelatio-
ne: Tempus breue est, qui sordet, sordeat adhuc: & in co
mœdia, prope est pater quum alieno arbitrio uiuendum
est mihi. Dicitur etiam contrà: quid iuuat congere, quæ
sis breui relicturus: ut Paulus, de cætero fratres tempus
breue est. Itaq; qui habent uxores sint tanquam non ha
bentes. Apud eundem multa sunt ex tempore deducta
argumenta: ut hortamur uos, ne incassum gratiam dei
recipiatis. Ait enim tempore accepto exaudiui te, & in
die salutis audiui te. Et alibi, scientes, quia tempus est
iam nos de somno surgere: tametsi hoc illud pertinet,
ut quãdo tempus est breue, illis nos paremus rebus, quæ
post hoc tempus sequentur. Sed à tempore ductum est
argumentum. Cicero secundo de officijs libro L. Crassum ait magnam laudem ex accusatione Carbonis esse
adeptum, quòd ea ætate ostendit id se in foro optime il
præmeditatum facere, quod etiam tum poterat domi ea
laude meditari: & disciplina atq; industria militaris pos-
sit demonstratur, quòd tantum bellum, tam diutur-

tum, tam longe lateq; dispersum, quo bello omnes na-
tiones gentesq; premebantur, extrema hyeme apparuit,
incunte uere suscepit, media æstate cõfecit: hoc enim nõ
ex qualitate temporis, sed ex mensura pendet: qualita-
tes enim sunt naturales, æstas, hyems, uer, autumnus, ri
gor, tepor, meridies, uesper. Alia aliis temporibus de-
cent & conueniunt: mane consilium, ut decebat Socra-
tes, uesperi conuiuium. Hinc illa execratio Solomonis:
Væ tibi terræ, cuius rex puer est, & cuius principes ma-
ne comedunt, hoc est tum epulantur, quum de consilio
erat cogitandum, non de uoluptate. Et Horatius de re-
bus intempestiuis:

Penula solstitio, campestre niualibus auris.

Tum ex nobis: sementis, messis, uindemiæ. Non uexan
di nunc agricolæ, quia uindemiæ, quia messis. Nundinę,
mercatus, festum, profestum, tempus pacis, tempus bel
li, tyrannidis, libertatis. Nam status rerum tempora so
lent appellari: ut difficilia, periculosa, facilia tempora.
Sunt quædam quæ occultius uel tempus significant, uel
locum: gaudendum, quia uenit maritus, quia bellum fini
tum, tempus est: quoniam amicus adest, locus. Iam quæ
sunt in alio, uel fuerunt, argumentum de eo adferunt:
mirandum non non est uinum in hoc dolio acescere, in
quo fuit acetum: & omnes esse Oratores, ubi Cicero ui-
xerit. Ab aliis quoque rationibus ac modis, quibus esse
in aliquo res dicitur, argumenta deducuntur: ut quod
dominus Philippo respondit, roganti de patre, qui ui-
det me: uidet & patrem meum: nam ego in patre, & pa-
ter in me est. Tum simile est in simili: uelut quum prætor
ri, aut senatui aliquid interdixisse eum uel statuisse dici
mus, quod præcessores fecerint: & honorẽ Hephestioni
habitũ pro suo Alexãder duxit: nã & hic est inquit, Ale
xãder. Qui corrupit semina, corrupit anni alimẽta, quę
sunt in seminibus. Oratio hæc est acerba, & rabiosa, ap-
paret ergo animũ, unde est profecta, non fuisse tũ æquũ
& liquidum. Regnum praue, ac perturbate regi, indicio
est. Regem aut consiliarios uel imprudentes esse, uel ma
los. Rex hoc concessit, non ergo regnum refragabitur.
nã in quo alio est regnum? Seges hæc uitiata, & degene-

rans

Adrem. rans prodit. semen ergo fuit corruptum. Ad rem dicoīa præsentia differri separata: non solū ea, q̄ sunt ad aliqd, inter quæ sunt æqualia, ut amici, inimici, sodales, sodi uicini. Cicero ostendit Catilinam esse sentinam urbis, & nemo tota Italia fuerit nefarius hō, & sceleros⁹, quis se cum Catilina familiarissime uixisse fateretur: oportere esse malum uirum, qui sis optimo uiro inimicus. Cicero pro Cælio: negat uelle sibi esse inimicitias cum Clodia, quam omnes amicam potius omnium, quàm cuiusquam inimicam putauerunt: ex susceptis inimicitijs cū magno, arguitur uel magnitudo animi, uel temeritas: quanta sit furia Alecto declarat Virgilius, quòd nec Pluto, nec sorores sint illi amicæ:

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartareæ.

& urbanus ille improbitatem atq; importunitatem Tyberij Cæsaris explicuit: breuiter uis omnia dicam dispeream si te mater amare potest. Sodales: Cum sancto sanctus eris: quales soci⁹, talis ipse. Demosthenes qualis Philippus esset ostendit, ex ijs, quibus cum uiuat, & quibus delectetur. Est em̄ uel conformitas in hoc uel contagies. Vicini: ut Cyrenaici sunt superstitiōibus diditi, uidelicet Aegyptijs cōfines. Sunt ad aliqd Maiora, ut deus, patria, quæ & locus est & causa, atq; origo, quædam etiam relatio, ut parentes ad causas pertinent, & ad hunc cœtum, diuersa tamen ratione: illic ut genitores, hic ut maiores, & quibus subditos esse liberos par est. Dominus, Princeps, magistratus, maritus, tutor, patruus, magister. Itaq; illa omnia dei perfecta sunt opera, nempe tanti artificis: & nihil temere fieri à tali præside, sed omnia iustissime: & quod est apud Ciceronem de Demetrio Phaleræo, ut Teophrasti discipulum possis agnoscere, & in comœdia, Philosophos habet domi: & mali corui malum ouum. Causæ sunt, non secus ac si quis dicat, calidus, quia ad ignem accessit: illa uero sunt nationis huius: Non decet sic uiuere, cui deus præest, & adest, Nunc Brutus amaret uiuere sub regno tali, succumberet aulæ Fabricius, cuperent ipsi seruire Catones. Minora, quæ ad maiora referuntur, ciuis, subditus, priuatus, seruus, filius, uxor, discipulus: ex familiarium mori-

bus, quales sint ipsi domini consicimus: ex populo bene aut secus morato atq; instituto, quales ij qui reipublicæ præsunt, & ad quos pertinet morum cura. Terētius: apparet seruum hunc esse domini pauperis, miseriq̄; quām in hæc ad exemplar possunt pertinere, quòd in causis numeratur. Sed illud Crassi ad Philippum proprium magis est loci huius: non es meus Consul, cui ego non fuim Senator. Alia sunt relata natura, ut similia, pater ac filius: alia uoluntate, amicus, inimicus: alia fortuna seu sorte, magistratus priuatus, dominus seruus: non uideo cur docere sit turpe, quum discere sit pulcherrimū. Inter hæc sunt temporis lociq̄ differentiæ, seu positus, prius, posterius, ante, retro, sursum, deorsum: nō decet te loqui primum, quum sis postremus: loquere maior natu, decet enim te: non conuenit te hoc agere, qui sis princeps: nam hic ordo est loci. In quibus uidendum ne fallatur quis. Nam posterius concludit prius, si unicum sit prius posteriori illi, sin secus, non concludit. Euntibus hinc in Hispaniam prior est Lutetia, quàm Aurelia, possum tamen aliā peruenisse Aureliam. In tempore nō ita res habet, in quo est uelut unica, simplex linea: ut necesse est autumnum æstati succedere, annum tricesimum, uigesimo: unde iocus ille Ciceroīs fieri nō potest, ut quum declamaret, natus non esset. Hic liber non est Cypriani, in quo fit Pipini mentio, neq; hic Augustini, qui de Regibus Francorum loquitur, qui tanto post fuerunt. At uero prius non euincit fuisse posterius, uel fore, uel esse: ut in procinctu stabant duæ acies, & priusquam concurrerent, facta est pax: non sequitur, concurrisse: ut in Euangelio de diua uirgine dicitur, antequam conuenirent, repertam gerere uterum: hoc uero non significat conuenisse. Attributa quoq; ad fidem accersuntur, quæ ab externis sumuntur rebus: ut diues à pecunia, uel agris: gloriosus à prædicatione aliorum de uirtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab bonore, quem ei alij exhibent: & ijs contraria pauper, ignominiosus, ignobilis: maritus ab uxore: discipulus à magistro, quum non effectum aliquid aut efficientia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddam: nam si dicitur efficiētia causa

Temporis & loci differentiæ,

Attributa.

causa est. Seruus à domino, quum inter se non conferuntur, sed ad alia: ut non potest docere, quia est pater: non debet militare, quia nouus maritus, perinde est, ac si dicatur, est quod agat domi: non hoc intelligitur attributiue, sed relatiue. Huius uelut domicilij sunt fortunæ, possessiones, & quæ habent, & habentur ciuili more & cõsuetudine: tum omia adiecta extrinsecus: præclarum bellum, uilis triumphus, magnum argumentum multitudini ad res quàmplurimas.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia coniunx?
O genitor, nec te miseret, natæq; tuiq;.

Comparata. Comparata habẽr & comparationem, quæ est duorum uel plurium collatio in uno, similitudinem duorum in duobus, aut plurium in totidem. Exemplum conflictum est cum superioribus, & species illorum, nisi quòd hoc tantum est factum uel dictum cuiusquam ad imitationẽ pertinens, ut decet nos superioribus parẽre, sicut Christus patri suo: & rudiorum atq; infirmiorum imbecillitati se accommodare, quod Christus fecit in discipulis. Nulla debent esse ad nos exẽpla efficaciora, quàm Christi. Exempla ad exhortandum proficiunt plurimum, ut quia se ille ita gessit, par est te idem facere: non ram probant esse quid, aut non esse, quàm suadent faciẽdum, uel contrà: itaq; argumenta sunt æqui, honesti, utilis, decori & aliorum: quæ sunt in deliberatione posita. Parabolæ seu similitudines aliæ ad declarandam rem assumuntur, quæ sunt ex ratione dicendi, non huius tractationis: aliæ ad fidem faciendã, ita esse quid, aut non esse. Quia nihil est in natura, quod non cum aliquo alio similitudinis nodo uinciatur. porrò quæ similia sunt, eandẽ habent ea ex parte naturam: alioqui non essent similia, at quibus eadem est natura, eadem illis conueniunt, quare nus quidem natura est illis una. Itaq; similitudo est paratio, cur dictum hoc tam congruat huic obiecto, quàm illud illi. Petunt exempla ex ijs quæ cõtigerunt, ut hostibus: aut cõtingerunt, ut rebus naturæ: uel quæ uidemus contingere, aut contigisse, ad genus fabulæ, & apologi. Similitudo est, ut quemadmodum fidelis unus omnibus sufficit, ita uox una præceptoris cum

Exemplũ.

discipulis. Comparata sunt à maiori ad minus, ab hoc in illud: & à pari ad par: ut nono Aeneid.

An non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes? Luca.
Vis tu magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma iacet? & quod Iphicrates Aristophonti dixit: Tu id non feciſſes, ego facerem? A minori ad maius: An tenor habet sedes, Aeneas Iouis proles non habebit? Si Christi fimbria tam efficax, quãto magis mater? si fæmur Abraæ sanctum propter Christũ, sanctior mater Christi. Cæsar apud Luc.

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur
Hesperiæ gentes,
& alia. Vtrunq; permiscetur: ut in 1. Aenei.
Pallas ne exurere classem
Argiuũm.

minor est Pallas quàm Iuno: & plus exurere quàm auertere. Comparario alios quoq; inter se locos commiscet: mirandum non est iuuenem imperium à sene uetera-
no ac ueteratore circunscriptum. Demosthenes in Olin-
thia. mirari non oportet nos cunctabundos, & rem suf-
fragijs decernẽtes superatos à Philippo esse belligeratẽ,
præsente oĩbus, nec occasionẽ ullam è manibus dimitten-
te. In diuersis sunt contraria, contradicentia, priuantia, Diuersa.
distantia: adde huc τὰ πρός τι. Hæc enim ex ijs sunt etiam quæ referuntur ad rem. Nam nisi collata nihil hic agũt: nigrum uel album per se inter inhærentia numerantur, mutuo uero commissa huc pertinent. Non faciet quia est seruus illius: non relatiuum, sed attributum. Est nigrum, non ergo album: aliquis potest esse sanus, ergo & æger: inimicus te fecit ægrum, amicus faciet sanum: iniustitia malum, ergo iustitia bonum. Si oportet addiscentem credere, oportet eum minime repugnare. & à negantibus apud Liuium: simul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: quàm multa bona nascantur ex pace, ostendunt mala, quæ nascuntur ex bello: cæcus, non ergo uidet: nunquam profuisti, neque nũc proderis. In relatiuis uidendum ut negantia eodem quo affirmantia pertineat: est pater, ergo non filius. Intelligen

telligendum eiusdem: est duplum, non igitur eiusdem simplum. Cauendum ne in quibusdam fallamur quum relatiuum reddimus: ut in ijs quæ eodem nomine reflectuntur. Simile similis simile: quod est ad hunc intelligendum modum: est simile, non ergo suum simile: nisi quid sit sui simile, ut dici uulgo solet. quod magis ad tropum pertinet, quàm ad exactam normam philosophiæ: sicut magister sui ipsius, & discipulus: quod de se Augustinus dicit, & Gulielmus Budæus: quanquam in his sunt uelut duo, ut alter officio præceptoris fungatur, alter discentis. Sunt probationes quædã per contrarij propositionem: si non esset nox, studeremus: sed est nox, non igitur studendum. cui argumento alio argumento est opus, nam per se imbecillum est, & ornatius gis q̃ probat: quàmuis interdum quibusdam sufficit, ἀντίστροφος ab Hermogene uocatur: sed propositio alio est argumẽto fulcienda: uidelicet nocet oculis locubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiusmodi. In adiectis incertiores sunt probationes, sed uel negatiuis utimur, uel contrarijs rebus. Si quem delectat magistratus, hic dolet, quum in ordinẽ redigitur. Atqui eidẽ pater & filius sunt grati: & albus & niger color: sed habent magnã ueri similitudinẽ in plerisq;. Lux dulcis, ergo citas ergo acerba: ęstas amœna, tristis igiſ hyems. Quintilianus in geminis languentibus: Quantum facinus fuit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui uult uideri se illud feciſſe pro filio: hoc enim ualet, seruare filium tantum est bonum, ut atrox sit pro eo facinus commutendum, quantum ergo malum est filium occidere? Dicimus utroq; modo: hoc equi & bruta animantia faciunt, non ergo decet hominem: tum contrario quanto magis homo faciet: prius est huius naturæ, alterum comparatorũ. Ante rem sunt, quæ illam quoquo modo præcesserunt, & ad eius argumẽtum quoddam propter aliquam similitudinem atque affinitatem inducuntur. Causæ uiderentur posse hoc loco comprehendi, uerum eis sedem, ac domicilium aliud assignauimus, quòd ea latissime paterent. Sed si quis per causas argumentum aliquod non eruit, quod obscurius sit esse illam ejus rei causam, sanè ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, ut postea docebo. Nec ipse dubitabo exempla aliqua hic ponere, eorum quæ causæ uideri possunt, sed abdite. Signa quæ uocantur plurima sunt in hoc loco & proximo, ut occidit, quia rixatus, minatus, trepidauit: nisi quis ad actiones potius referat, in quo non repugno. Quippe signa sparsa sunt per multa locorũ genera: est hic illud M. Fabij, quis dubitet mathematicum uera de futuris dixisse, quum de præteritis appareat eum non esse mentitũ? Sunt hoc loco signa temporum, prænuntiationes & prædictiones. Serenum postridie, quia uesper rubet: appetere uernum tempus, quia

Candida uenit auis longis inuisa colubris.

Inter quæ sunt, quæ haberi pro causis possent, sed latentibus: ut,

Ventus erit, uento semper rubet aurea phœbe.

Sunt quæ necessario alia antecedunt, tanquam aurora diem, uesper noctem. Sunt quæ ex conditione, si res procedat, iuuentus senectutem. Alia solent semper, sed non necessario: ut feriæ D. Sthephani post natalem CHRisti: in bellis Romanorum triarij post principes: in ædibus atrium post uestibulum. Sunt quæ plerunque, ut æstus post Maium, repor post aduentum hyrundinum. Alia nonnũquam ex coniecturis: ut principem ciuitatis futurum Periclem, quòd Pisistratus ad eundem modum oraret Dionysium fore malum, quandoquidẽ oẽs qui arcẽ Syracusis occuparũt mali fuerint. Si quid antea factum uel dictum ad imitationem producitur, exempli est: sin ad argumentum aliud, huius est ordinis. Ergo rationũ uires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ ãtecedunt. Post rem sunt, quæ quoquo modo illam sequuntur: nec interest post rem sint omnino, an post tempus præsens: id ꝺ̃ uelim quoq; in ijs, quæ sunt ante rem intelligi. Hic sunt posteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum ex aliis sumuntur, loci sunt exemplorũ: quum ipsa ad alia applicantur, & argumentum præbent in futurum, hui⁹ sunt notæ: non arripiendum à Sylla dictaturam, ne posteri idem sibi putent licere: & Pallas Telemacho apud Homerum, sis strenuus, ut bene de te posterorum quis-

Ante rem

Post rem.

piam loquatur: & apud eundem Nestor dissuadet Agamemnoni & Achilli dissensionem propter sermones, qui erunt de ipsis in Græcia: & quod genera antecedentium posuimus, totidem in consequentibus existimari conuenit. In argumentum sumitur alicuius sententia eam ad rem, qua de agitur pertinens: hæc autoritas & testimonium à Cicerone nuncupatur. Itaq; non solum dicta comprehenduntur hoc loco, sed nutus, sed facta, nō facta, deniq; ea omnia, quis sententia declaratur: ut legatos esse inuiolatos gentium iure, quia nemo eis nocet: & Seneca Troadibus: Quis iste mos est, quando inferias homo est impensus homini? Quocirca & exempla autoritate etiam censentur, ut mox aperiam: huius generis sunt symbola, & apophthegmata, & responsa. In autoritatis uim, rationemq; illa ueniunt, Rumor popularis, fama autore incerto, præiudicia, quod antea de simili causa uel in eadem, aut rebus ad eandem pertinentibus ante legitimum atq; ultimum iudicium pronuntiatum est. Testes, tabulæ, tormenta, qui communes loci à rhetoribus nominantur, quòd in utranque partem magnam uerisimilitudinē habeant. Autoritas fide estimatur. Non omnis persona eiusdem est autoritatis. Nam eadem, sicut Euripides inquit à diuersis dicta non idem ualent: fides paratur, si is, qui quid dicit, credatur id scire: tum non mentiri scire eos putamus, qui ualent uel natura, quemadmodum ingeniosos homines, & animo ac cogitatione celeres acresq; uel peritia, ut artifices expertos, eos qui rei usum habent, atq; experientiā. Tum diligentes, studiosos. Non creditur fallere, qui nescit, aut non uult: non uult fallere, cui hoc non est fructuosum utile, cui non est fallendi causa: nemo enim gratis est malus. unde illa uehemens interrogatio, cur ego fallerem? & illud Græcorum, τί πλέον ἐξαπατῶν; Tum uir bonus aut amicus, qui optime cupit non decipere: nescit fallere puer, demens, uinolentus, quorum motus ceu naturales uidentur esse. Ergo autoritas prima est dei, & earum rerum, quas non dubitamus à deo profectas. Nam hunc & nosse omnia, & nolle quenquam in fraudem conficere, omnes scimus. Neq; enim est causa quamobrem id uelit: huius uoluntas ac sententia potissimum declarata est nobis ab unigenito eius filio, qui semper est in eius sinu: hinc responsis, quæ patres acceperunt & ante Christum natum, & post: ex quibus mystici libri sunt compositi. his accedunt somnia, & signa ea, quæ pro certo habemus à deo mitti: uaticinia hominum diuino numine instinctorum. Habebant gentiles sua prodigia, ostenta, auguria, extra. omina: hinc uidetur posse colligi eum non habere fidem Euangelio, quis quis non ex eius præceptis uitam instituit. Secundo loco est consensus generis humani: in quo sunt naturales quædam animorum informationes, atq; inde existunt æquitas, & debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenita. Ex genere humano præcipui, & grauissimi ad fidem ponderis sunt sapientes, ac probissimi homines: uelut philosophi, quiq; humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur esse rectores patriæ, legum latores, & eos à quibus populi, atq; ciuitates formantur ad uirtutem & recti custodiam. Nam hos quum prudentes esse, tum procul à fallendi cupiditate abesse ducimus, quòd benuoli sint erga eos, quibus bene consultum esse cupiant. Amicis enim multum tribuimus, dummodo bene de eorum ingenio ac peritia sentiamus, à quibus nunquam falli nos suspicamur. Sic magnopere fidimus iis, quæ parentes dixerint, quæ nutrices, nutricij, consanguinei, præceptores. In eundem locum cadunt, quæ magni & sapientes uiri iis præceperunt, quos charissimos habebant: ut Cato & Cicero filiis: & in uniuersum posteris, quib⁹ nemo ferè male ullt, nisi sit uir pessimus: ut qui dixit, me mortuo ardeat terra: uel qui aliquid ad utilitatem suam uelit eis persuasum, ut qui captarunt diuinitatis opinionem. Postremo uinolentis, & pueris, & mente captis multa credimus: facere fraudem nesciunt: tantum obstat, ut scire eos, quæ dicant, suspicemur: testantur hoc prouerbia, in uino inesse uerū, & puerō ac fatuum uere fateri. Quocirca populus plurimū tribuit dictis hominum diuitū: ꝗd eos sapientissimos esse cēset, qui rē quoquo modo auxerunt: eam esse unicam sapientiam opes parare. Suffra-

Quod pro argumēto sumitur.

Autoritas quō censetur.

gia quoq; numerat, non appendit: quod plures censent, id pro uirissimo accipit: unde est morum, consuetudinum, officiorum ciuilium, siue priuatim seu publice custodia: prouerbiorum & dictorum, quæ uulgo feruntur, fides: existimat enim plures minus posse decipi, quã paucos: & minus esse cur tam multi uno consensu uelint alijs imponere. Sed ex ijs sententijs, quæ sunt receptæ aliæ prudentissime sunt animaduersæ, aliæ ab stultitia populari manarunt. Et apud alias nationes, atque adeo alios homines alij habentur pro sapientibus, & bonis: ubi est exemplorum efficacia. Græci barbarorum sensibus nihil tribuunt. Romani Græcorum exempla rident, ut Scipio apud Titum Liuium. Solos maiores suos graues homines, magno ingenio, iudicio, uirtute, probitate esse arbitrantur. Nos Christianos non debent gentilium exempla ad æmulãdum adducere: nec quorumuis Christianorum, sed eorum, qui pure ac germane Christum exprimunt, potissimum Christi ipsius, qui ad hoc nos inuitat, exemplum do uobis, ut quemadmodum ego facio, uos faciatis: ideo Paulus ait, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Si quid uero est inter gentiles probe, mite, pie, sancte actum, tanto nos excellentius præstare conuenit, quanto excelsior est nostra cõditio, qui baptizati sumus, lustratiq; sanguine illius, quem pater dedit instauratorem prisce perfectiõis, qua non longe ab angelis discedimus. Eleuatur autoritas primum, quòd qui dicit, nesciat, atque ignoret de quibus loquitur: uel natura, ut sunt mente capti, pueri, tardi homines: uel imperitia, ut qui nullum huiusce rei habent usum, etsi artem teneant: hanc scilicet parum profecere citra assuefactionem: aut qui hanc quidem sunt nacti, non posse tamen absque arte bene censere: quòd ars in uniuersum sit de omnibus, experimenta de singularibus. Contradicere sibi quempiam fortissimum est argumentum eum id nescire, quod affirmet: & detrahit alijs ipsius dictis fidem: tum ostensum esse aliquid eum asseruisse falsum, graue præiudicium est posse decipi, & esse hominem, & nonnũquam asserere, quæ non habeat comperta. Aut studium & diligentia defuit, ut qui non ani-

Autoritas quomodo eleuatur.

animaduerterunt, qui leuiter attigerunt, aliud agentes, homines uani, qui quicquid in buccam. Sic solemus dicere, doctus, sed non in hoc. Iudex quidem sanctus, & incorruptus, sed male edoctus de causa: ꝺd in præiudicijs affertur: ad quam defensionis rationẽ mea quidem sententia potuisset Cicero deducere præiudicium censorum pro Cluentio, conseruata illorum gratia & maiestatis autoritate: ut diceret solere eos uti testimonijs inimicorum, quos ignorẽt esse tales: simul propter multitudinem rerum, quas uno eos eodémque tempore obire necesse est, non perinde omnia examinare, ac expendere, ut iudices decet facere, qui ad eam unam rem uacant: adde his in ciuitate, in qua tot sunt inimicitiæ: ita ut culpa ab eis in rem & mores hominum deriuetur. Nã ut ipse defendit, cẽsores de leuitate suggillat. In scriptoribus si quid culpatur, sic excusare consueuimus. exempli gratia posuit, non quòd expenderit, an ita esset: aut quòd sic sentiret: dixit aliena fide: & contra rumorem, quòd est credula multitudo, nec examinat, quæ confirmat. Loca, tempora, personæ, exacuunt diligentiam, & circunspectionem, aut remittunt: in quo non tam autoritas consideratur dicentis, quàm dicti: dixit inter pocula, in cubiculo, uni amicorum, inter nugãdum, discincte ad focum: contrà uero in senatu, apud populum, die parasceues, quum esset consul. Spectatur modus: iocò dixit, ridens, dormitans, detorto nutu, moto capite, motis manibus, serio, iuratus: quæ omnia solent esse signa, quemadmodum quis sentiat. Negligentiam Eruci inuasit Cicero ad ostendendum falsam illius accusationem in Roscium Amerinum. Præter hæc autoritati detrahitur pondus, si existimatur uoluisse fallere. Ad id homines nunquam gratis inducuntur, nisi sint prauæ quædam ingenia, quæ iam usum mentiendi in naturam penè uerterint, ut ubi nihil interest sic eos, aut contrà affirmare, ad mendacium deflectant. Idcirco quem aliquoties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam habemus, etiam quum uera dicit: quod Aristoteles festiuè, & sapienter respondit, esse lucrum mendatiũ. Sed ferè utilitatem aliquam suam sectatur qui mentitur,

tur, hoc est, qd sibi putat conducere. Quo fit ut his diffinctis & separatis prudentia & probitate, plus habeat uirium ad fidem probitas, quàm scientia: peritos enim & malos non sapientes nominamus, sed callidos, astutos, uersutos, uafros: nec quisquã se illis credit, nisi sint amici: sed si amici sint, iam boni uiri esse existimantur. Neq; enim hic quæritur qualis sit quisq;, sed qualis credatur. Nec frustra illud dicitur, uita maxime persuadet. Quæritur à mentiente utilitas pecuniæ. Hanc solam imperitum uulgus utilitatem nominat: ideo magnopere fidem abrogat tenuiae pauperi homini, arrogat diuiti: quòd huic putat esse satis, eoq; non facile adduci ad mentiendum spe lucri: pauperem nihil non dicturum & facturum exigui quæstus gratia, quum contrà maior sit ferè habendi fitis in his, qui plus hauserunt, & pauperes sæpe præsentibus & qualibuscunq; acquiescant. Si quis diuitem aut potentem laudet, suspecta est laudatio, quòd nemo uidetur tributa, non ueritati. Captatur etiam honor: multa & assentari, & mentiri coguntur, quos exagitat gloriæ cupido: cuius possessio non minus est, quã diuitiarum molesta & laboriosa. Præterea in corpore est utilitas: mentietur quis, ut præsentibus doloribus eximatur, aut ne grauiores perferat, uel neci detur: qd in tormentis contingit: pro quibus nescio quid possit dici, quum uel præsens dolor in imbecillis, uel sequentis pœnæ metus in robustis ueritatis uocem penitus intercludat: unde natum est illud, tormenta & qui perferre, & qui non perferre poterit mentiet. uoluptates itẽ: plurima cogunt mentiri puellæ adamatæ, lenę administris: quo in genere mentiẽtium continentur parasiti. Ex his omnibus declaratur maxima autoritas dictorum Christi, & eorum qui illum sunt secuti, quòd non solum commoda uel pecuniæ, uel honorum, uel corporis nulla spectabant: Sed cum ingenti omnium harum rerum incommodo ueritati parebant cœlitus patefactæ & ostensæ. Iam affectus ad mentiendum impellunt, uel sui cuique, uel alicui, si inseruire illis stet sententia. Sunt qui ueritate parum se oblectaturos aliorum animos rentur, mendacia admiscent: ut Homerus, & ferè Poetæ: Alii gau-

gaudẽt grãdia, atrocia, tragica narrare, ut alios uel terreant, uel defigant stupore: & se fore admirabiles arbitrant, si sua dicta admirabilia sint: itaq; his narrandis delectantur. In utilitatum nostrarum numerum recipiuntur, quæ commoda sunt, quibus bene uolumus, quę incommoda, quibus male, amanti non credendum: amicus pro amico mentietur, ut mater pro filio, uxor pro marito, & in illum quoq;, quum est irata, ut inimicus eõ era inimicum: hinc amici cõtra amicum, & inimici pro inimico inuincibile testimonium. Animo irato, inquit Mimus, nihil oportet credere. Dicta quum in controuersiam uocãtur, iam autoritati eius quẽ dixisse non ignoramus, nõ est locus. Sed sæpe autoritate falua, negamus hoc eum sensisse, quod aduersarius ait: aut cõfirmamus sensisse, quod ipsi uolumus, de quo prius est dictum: tum hoc non pertinere ad nostram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant uim dicti uel facti: uere dixit, recte fecit, sed illo loco & tempore. hoc uero uel post illa, non ita est, non expedit: notæ sunt hæ quæstiones. Nec uero existimo quenquam ad monendum si Cicero referat Aristotelem dicere mundum esse æternum, autoritatem huius sententiæ Aristotelis esse, Ciceronis uero Aristotelem hoc dicere. Rei appellationem in hunc locum reieci, quòd magna ex parte autoritatis sit: ut consilium publicum non debere ex iuuenibus constare, sed senibus, quod senatus nuncupetur: quæritur à quibus senatus nominetur? à Romanis: de eorum autoritate agitur: à Lacedæmoniis: quanta ijs fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes uocauit, & aduerbium ueriloquia, tanquam testimonia sunt eorum, qui ea utuntur lingua: uocabula enim alia in alijs linguis habent etyma. Ita Cicero melius dicit & commodius à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodum à Græcis συμπόσιον, id est compotationem: uel σύνδειπνον, id est concenationem: & in paradoxis requirere se ait maiorum suorum prudentiam, qui hæc fluxa & contẽptibilia fortunæ munera bona appellarint. In hunc ordinẽ uenit eis appellatio siue nominis, siue prænominis, siue cognominis, siue tituli, & quod Græce ἐπίθετον dicitur, inseri

A rei appellatiõe.

ptionis. Iemmatis. Aristoteles libro de Mundo ex nomine ipso τοῦ κόσμου docet nihil eo esse pulchrius, aut ordinatius. Nam κοσμικῶς dicuntur cætera, quæ fiunt pulchre, atque ordine: non iniuria appellatum Draconem, qui tale uirus effarit legum. Non decere eum affectibus perturbari, & concuti, qui uocetur serenissimus: cum qui beatissimus non debere belli miseriis implicari: non fœda & nefaria facinora designare, qui sit sanctissimus. Demosthenes in Midiam, cum qui Thesmotheta læserit, ciuitatem læsisse contendit: quòd θεσμοθέτης non alicuius hominis nomen sit, sed ciuitatis ipsius. Transitur ab una lingua in aliam. Cicero Philippi. Lysidicus ipse in uerbo Græco: & Plautus, nolo des mihi damnum in Epidamno. Sumitur argumentum ex æquiuoco: ut ni propius huic picturæ assederis, nam est leo, uel scorpius. & amphibologia, ut:

Quis neget Aeneæ magni de stirpe Neronem.
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod est sophistis aptum & dicacibus. Transfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo ineſt sæpenumero festiuus ludus. Noli in æstate incendi: homo frigidus ne huc accedas in bruma: qui potest Maurus esse pectoris candidi? quomodo hæc percurres æger pedibus? domus opulenta & benefica, multos enim alit, de referta muribus. In nominibus quæ destinato & consulto imponuntur, examinatur quantum momenti habet illorum auctoritas, qui indiderunt: prudentem hominem esse Marcum Portium, quòd Cato cognominetur: quæritur uero à quibus? quantum illis tribuendum? ex his quæ de auctoritate diximus repetenda hæc sunt: in quo sæpenumero est multitudo à philosophis reprehensa, quum in alio omni genere scientiæ atque intelligentiæ, tum potissimum in his, quæ ad mores uirtutésque dicuntur pertinere. In quibus uero appellationibus nō est consilium, sed recepta consuetudo nominandi, & uelut casus quidam, ludere licet: argumenta colligere non licet, nisi diluta admodum: & hactenus, ut ex cuētu ostendamus cōsilij potius fuisse nuncupationem, quàm casus. Primus ille Iunius qui dictus est Brutus, primus qui Bestia, qui Asina.

Asina, & similia, reliquerunt has cognomina: iones posteris suis: in illis primis causa cur sic dicerentur fuit: aliqua, in posterioribus nulla præter morem familiæ, quo Romæ cognomines sunt filij parentibus, non item Athenis & in Asia. Hæc est immensa illa, atq; adeo infinita argumentorum sylua, quæ uariam & latissimam rerum naturam includit, non solum ad dicēdum utilis, sed ad usum uitæ, & sentiendum, & uiuendum. Puto me locum nullum præteriisse, species non sum omnes persecutus, sed neq; poteram. Sufficit genera consignasse: citius periculum fit, ne eadem diuersis locis uideantur repetita, ut argumētum idem ex uarijs locis credatur depromi posse. Equidem non adeo confudi locos, ut fortasis illis uideri posset, qui harum rerum cognitionem distinctionemq; non satis accuratam & exactam percepere. Sed longe præstat desumi ex multis locis idē argumentum posse, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non interest, quibus nominibus instrumenta nominentur, modo sint apta usui: & commodissimum est artifici multa esse instrumenta, quorum unoquoq; si libeat, idē opus absoluat. Est qui parū dextre aliquibus utitur instrumentis: huic si ad idem perficiendum opus, alijs instrumentis succurratur, ingens procul dubio adferetur utilitas. Ita quæri ac elici idem argumētum è uarijs argumentorum sedibus posse, fuerit ad inueniendum longe conducibilius, quàm singula singulis tantum claudi: quippe quod quærenti hac uia non occurret, alia præsto erit. Deinde nec in ferramentis contemplatur quis, quā finē ex polita aut elegantia, sed quam ad utendum idonea. Verum ut exempla omnium magis sint in prōptu, ducamus hominem per locos argumentorum: tū quia uarię animal, & materia uberrima ad dicendum, tū quia de illo cognitio maxime necessaria est, nempe quotidianæ tractationis. In substantia hominis est animal, & rationabile, unde conflatur eius diffinitio: hinc humanus, & humane cōiugata: Tum partes essentię, materia sumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, & corrumpuntur: animus autem generosissimā res omnium, quæ sub cœlo sunt: partes item molis

Homo per loca argumentorū.

externæ caput, os, pectus brachia, dorsum, crura, pedes & internæ lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, uenæ, caro, sanguis, os, spiritus: tum cutis, pili, barba, nævus, uerruca. Inhærentia sunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectum, curuum, proportio membrorum, celsum caput, brachia expansa, manus diducta, corde ad sinistram, incessus, uox, uires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, sanitas, morbus: in animo affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuiositas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, calliditas, uafricies, atq; usus rerum, uirtutes, & uitia. Actionum sunt quę dixit, fecit, uoluit, tentauit, innuit, pertulit, passus est: causæ eius sunt efficientes quidem deus, & parentes, & quodammodo solum natale: finis naturalis, quem deus destinauit, æterna felicitas: ipse sibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præstituit uanos, & noxios sibi, opes, honores, nomen, uoluptates: effectæ eius sunt magna profecto & admirabilia, cultura agrorum, ciuitates, leges, literæ, tot disciplinæ, atq; artes, quarum aliæ corpore, aliæ ingenio exercentur, partim utroque: instrumentis utitur ingenio, memoria, artibus, sermone, manibus, pedibus, & quæ extrinsecus sibi parat, ut sunt pennæ, calami, atramentum, penicillus, pecunia, culter, hasta, & alia quorum iniri numerus non potest. Ipse idem homo est finis cæterorum animantium, & omnium quæ sub luna sunt condita. Est in tempore, in hyeme, mense Ianuario, pridie Calend. Februa. Principe Carolo V. sereno, salubri tempore, in libertate, in republica, Brugis, in cubiculo, in armario, uestitus, armatus splendide, sordide. Ad hominem referuntur deus, princeps, & rector eius pater, mater, tutor, patruus, magistratus, Rex, patria, leges, dominus, maritus, filius, pupilles, filius fratris, filius sororis, priuatus, subditus, seruus, uxor, amicus, inimicus, sodalis, socius, commilito, uicinus, ciuis. Tum diuitiæ, possessiones, honores, fama, gloria, fauor, gratia, nobilitas: & his contraria paupertas, ignominia, obscuritas, inuidia, odium, ignobilitas. Conferuntur inter se pater, filius, seruus, dominus.

Denig

Denig ea quæ superiora, inferiora, paria diximus: homini nihil est contrarium: contradictio est homo, nõ est homo. Dissitũ est quicquid non est homo, equus, lupus, color, magnitudo, liber. Pro argumẽtis adducantur maiores, exempla priorum, historiæ, fabulæ, prouerbia. Si quid prædictum de illo, aut præmõstratum, quid dixit, aut significauit quis: nomen, cognomen, appellatio. Ex his apparet non solum ad arguendum ualere hanc copiam, sed ad dicendum de quacunq; re uelis: ut non absurde uideatur Agricola Rodolphus existimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodichum, & alios Græcos sophistas qui in conuentu hominum paratos se esse profitebantur ad dicendũ, de quacunq; re quis uellet audire, ex his fontibus ubertatem illam & redundantiam eorum, quæ dicturi essent, haurire, ut nunquam dicendi materia deficerentur. Duo restant cõsideranda, quomodo in aliis loci deprehendantur, hinc nobis quemadmodum iis utẽdum. Prius quidem, ut nos utamur, sicut magni autores sunt usi: Tum ut cognita ratione argumenti, quod aduersarius attulerit intelligamus, quantas habeat uires, sitq; facilius infirmari, ac dissolui, si sit opus. Est uero locos argumentorum ex aliis operosius eruere, quàm nobisipsis inuenire. Nam non habet quotidianus usus rectum illum connectendæ argumentationis ductum, in quo promptum est cognoscere, quid petat, quid uelit efficere, & quo modo ad hanc autem obliquitatem & infuscationem communis sermonis oratores, & omne scriptorum genus addunt alias tenebras orationis, partim ne ars appareat, & manifestę fiant insidiæ, partim q maius robur accedit probationi: sicut pũctim ferire, uel ex transuerso grauius interdũ est, & letalius. Ita ad inuoluera, quæ res sua sponte ac natura habent, alia ipsi superiecerunt artis, & ingenii sui, ergo interdũ uno uerbo cluditur tota argumentatio: ut consulatum petebat scurra. Nonnunq; totidem sunt argumẽta, quot uerba. Cicero in Anton. Tu istis faucibus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: quod in amplificationẽ ca dit. Iam multis uerbis unica est argumentatio: uidelicet quã unum uerbum, in quo uis inest aliqua, uarie tractatur,

Quo alij uruntur locis.

tur, atq; explicatur: an non erat resistendum insidiatori? Scilicet præbendum erat iugulum ei, qui uitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Est quum pro tota argumentatione una pars attingitur: non occidet, ni quæ mater occidit filium? deest enim, & hæc est mater. Inuertunt sæpe argumentationis ordinem: ut Quintilianus libro tertio: Partes suadendi quidam putauerũt honestum, utile, necessarium: ego non inuenio huic tertiæ loco: quãtalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pari necesse erit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur: quæ sic reducitur, omnis deliberatio est de faciendo, nulla ergo deliberatio de necessitate: & paulo post, Itaq; mihi ne consilium quidem uiderur, ubi necessitas est: non magis quàm ubi constat quid fieri non possit. Omnis enim deliberatio de dubijs est: hæc sic, omnis deliberatio de dubijs, nulla necessitas de dubijs, ergo nulla deliberatio de necessitate: hic assumptionem ubique posuit propositionis loco. Nonnunquam transiliunt rectis medijs. Brutos ego impellerem? ait Cicero, quorũ uterq; L. Bruti imaginem quotidie uideret, alter etiam Halæ. Hic omissa sunt illa de genere, de facinoribus generis, expulsione regum, & Sp. Melio occiso. Sic etiam à loco ad locum: Homo sapiens quia magno corde: fortis, quia amplo pectore: partem sumpserant, sed ad partis accidens transierunt. Quandoque solum, quod ab aduersario dici posset, præoccupatione quadam notant leuiter: non occidet hæc filium nam hoc sola fecit Medæa. occultant etiam figuris, & schematis, ut interrogatione enuntient, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et uno ut uerbo finiam, ipsi idem maximi autores rationem sui argumenti, unde prompserint, quemadmodum concinnarint, aptarint, torserint, interrogati nesciant sæpe explanare. Videndum tamen quid efficere statuerint, quorsum spectet argumentum, quid intendant. Ad id necessarium est cognoscere, in quo uersetur controuersia, aut quæ sit quæstio, non solum illa generalis totius causæ, uel operis: sed particularis, ad quam argumentum illud pertinet: eam ubi crimus nacti, uide

tq, utrum sit aliud alius argumentum, an ad diuersa tendant per se singula. Sumendum unumquodq; illorum, eiq; aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas nascitur, ac proinde instrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facile iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ constant uno uerbo, expositiua sunt cognitioni, ut quinis dicat, cũ qua parte quadret pronuntiati, de quo est controuersia: quæ uero integra enuntiatione simplici aut composita, obscuriora sunt. uno uerbo constant, quum uis probationis uno in uerbo est sita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffusa, ut Socrates non ducet uxorẽ, quia philosophus. Socrati hoc competit: uidendum quæ sit eius proportionis ratio inter Socratem, & philosophum, quod nomẽ: non ducet, quia est animal morosum & querulum mulier uxori. Quæro an homo sit equus, si colligo non esse, quia homo est rationabilis, ad hominem hoc pertiner. Sin uero quia equus non est rationabilis, ad equum. Sin utrunque coniungo, duo sunt loci: ut in hoc, omnis homo est rationabilis, nullus equus est rationabilis, nullus ergo homo, à proprietate & à dissitis rationem duxi. Quum in argumento duo aut plura sunt uerba, & unumquodq; suam habet proportionem & locum, considerãda sunt singula separata. Plato non ducet uxorem, quia philosophus, Socratis discipulus, ut neq; Thales duxit: in philosopho est inhærens, in altero causa, in tertio exemplum: non mouebit affectus in iudice, quia uir bonus, & Athenienſis, & perinde faceret, ut si normam, qua mensurus quid esset, prius inflecteret: primũ est ex inhærente, secundum ex attributis, in tertio uis est similitudinis, quam habet canonis inflexio ad motũ animi. Sunt abstrusiores loci alij, ad quos exercendo petrabimus, ab his quæ diximus uelut manu ducti, tamen si non perinde laborandum est eruere ex alijs locos, quã nobisipsis ad rẽ nostram inuestigare. Est enim res hæc quæ usu potissimum constat: ut nihil omnino ars tota fiat diligenti & sedula tractatione profutura sit: hæc uero etiam citra artem multas habet uires & uali-

Vnde nascitur nomen loci.

das: quippe maximi fuerunt oratores & disputatores acutissimi, antequam ars ulla esset inuenta, & ex quoti usu ac operibus ars est obseruata. Omnia illa quæ supra sunt à nobis posita tenenda in promptu, ut literarũ elementa, non eodem utiq; ordine inueniendum, sicut nec eodem scribendum ordine, quo literas didicimus: etsi præstabit initio eo ordine exerceri, ad excudenda è locis argumenta. Nec omnia omnibus congruunt, sicut nec literas omnes in unumquodq; uerbum infarcimus. Ac ut quæ literę quibus uerbis necessariæ sint, nõ queũt tradi regulæ, communis usus docet: ita in hac obseruatione contingit, ut qui quibus causis loci congruant prę scribi non possit: uidendum tamen quid uelimus efficere. Cognoscenda exactissime causa, & omnia quæ uersantur in quæstione animo & cogitatione complectenda: quocirca oportet eum, qui inuenturus est, uersatum esse diligenter in prę senti quæstione, & tenere saltem generalia in ea arte, de qua sumitur materia dicendi. Si nõ sit ex arte ulla, certè sensum communem uitæ, quid probabile sit ijs, apud quos est dicturus, quid absonum: ad quæ prudentia adiuuamur. Ergo proposita quæstione, uestigãdum per & des has, quid sub utroq; termino claudatur, deinde conferenda singula cum singulis, & cum omnibus: assuefactio præstabit, ut uno quasi intuitu perideamus necessaria, sicut in coniungendis literis. An Clodius iure sit cæsus, ex Clodio, ab inhærentibus, quia seditiosus: an oĩs seditiosus iure occidi possit: si non omnis, an talis? hoc tempore? hoc loco? à tali uiro? Tum quia insidiatorem: an omnem insidiatorem fas sit occidere? an hunc? hoc tempore? Nec aliter atq; in syllabis & dictionibus in infinitum ferè tenditur, sic in locis. Sunt loci locorum: ut an Milo dignus exilio? nõ, quia uir fortis: an fortis dignus exilio? per omnia quæ sunt fortis & exilij, quum Roma semper gerat bella, ij qui nullum reformidant periculum honestatis gratia retinendi. Jam an Romæ retinendi tales: & id quidem ascendendo ad generaliora: nam in singularibus est status. An hominis conueniat studium? etiam, quia est animal ratione præditum: an ratione præditis conueniat studium? Iam lo-

ci quæ

ci quæ rendi in rationabili. An philosopho cõueniat belligerari? non: quia est homo deditus literis, amicus hominũ: per locos hominis, per locos eruditi denique corporis, omnium, quæ ponuntur in probatione: si sint in quæsito plura, loci inter se omnes committendi, & comparandi. An omni generi scriptorum commode possit historia admisceri, ex ratione scriptorum. Nam Theologiæ potest, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab ijs quæ ex re, omni illi sermoni qui quid docet: tum ex historia, omni generi scriptorum admiscetur cognitio rerum præteritarum: iam commode: nam uenuste, nam delectabiliter, nam ad probabilitatem, atq; intelligentiam apposite.

(*)

DE INSTRVMENTO PROBABILITATIS FINIS.

IOANNIS

LVDOVICI VIVIS DE DISPVTATIONE.

VERITATEM non plene aut aperte acies mētis nostræ intuetur, multa & dēsa obscuritate corporis oppressa, atque hebetata. Sed nos obscuritatē hanc à nobis in res ipsas traducimus, ut eas altissimis ac certis admodū tenebris dicamus obrui, & inextricabilib⁹ inuolucris occultari. Quo sensu pronuntiauit Democritus ueritatē in altissimo puteo demersam latere. Ad purgandos autem hosce cortices, ut nucleus prodeat purus: ingenium humanum examinandæ ueritatis facultatem à deo accepit: cuius functio disputatio nominatur. Nam quemadmodum uires, nuces, ferrum, aurum putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquisitione ueritatis remotis uel falsis, uel ambiguis ac incertis ad ea ueniatur, quæ dubio procul sint uera. Lux hæc est, quæ ingenio nostro infertur, ut per ea, quæ in confesso recipiuntur pro ueris, illa de quibus dubitatur, explanentur, aut ea refutētur, quæ nobis sub specie se insinuabant ueri. Sit ergo nobis diffinita disputatio, argumentorum ad aliquid probandum aut improbandum comparatio. Nam ubi pro alterutra parte nullum est argumentum, nec disputatio potest ulla existere. Duces animi nostri sunt uires illi à deo ad cognoscendum, & de cognitis iudicandum attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinque nos habere animi functiones scribit, Mentem, Dianœam, Opinionem, Phantasiam, Sensum: horum istæ sunt uires & opera. Sensus lentior est, quàm ut syllogismo discurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, quàm ut syllogismum expectet. Opinio assus est. Phantasia seu uisum apprehensio. Dianœa quam sanè cogitationem dicamus, est mo-

Disputatio quid.

Animæ quinq; functiones.